

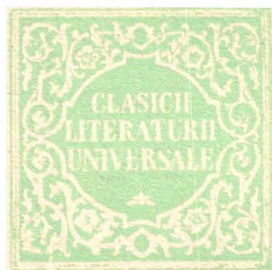
CLASICI LITERATURII UNIVERSALE

BALZAC

OPERE

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

HONORÉ
DE BALZAC

OPERE
VOLUMUL XI

În românește de
Theodosia Ioachimescu
N. N. Condeescu

Note de
Theodosia Ioachimescu

EDITURA PENTRU LITERATURA UNIVERSALĂ
București — 1964

VÄRUL PONS ¹

Pe la ceasurile trei după masă, în luna octombrie a anului 1844, un bărbat în vîrstă de vreo șaizeci de ani, dar căruia oricine i-ar fi dat mai mult, mergea pe Bulevardul Italianilor, cu nasul în vînt, cu un zîmbet șmecheresc, ca un negustor care a încheiat chiar atunci o afacere bună, sau ca un holtei mulțumit de el după o întîlnire galantă. La Paris, aceasta-i cea mai desăvîrșită expresie cunoscută a satisfacției personale la un bărbat. Zărindu-l de departe pe bătrîn, persoanele care își petrec toată ziua pe bulevard, stînd pe scaune și dedîndu-se plăcerii de a-i analiza pe trecători, lăsau să le mijească pe față surîsul caracteristic al parizienilor, atît de plin de ironie, de batjocură sau de compătimire, surîs care nu apare însă, parizianul fiind blazat în privința tuturor înfățișărilor posibile, decît atunci cînd e vorba de foarte rare curiozități vii. O anecdotă va face să se înțeleagă atît valoarea arheologică a cetățeanului, cît și motivul surîsului care se repeta ca un ecou în toate privirile. Întrebat fiind unde-și face pălăriile care stîrneau hazul publicului, Hyacinthe², actor celebru prin cuvintele lui de spirit, a răspuns: „Nu le fac, le țin!” Ei bine, în milionul de actori care compun marea trupă a Parisului, se întîlnesc hyacînți fără voie, care țin pe ei tot ridicolul unei epoci și care îți ies înainte ca personificări ale unor vremuri trecute ca să-ți stîrnească veselia cînd te plimbi năpădit de durerea amară pricinuită de trădarea vreunui fost prieten.

Rămînînd, prin cîteva amănunte ale îmbrăcămînții sale, credincios totuși modei din 1806, acest trecător a-

mintea Imperiul fără să fie prea mult o caricatură. Pentru cine știe să observe, această nuanță face deosebit de prețioase asemenea evocări. Dar ansamblul lucrurilor mărunte cerea atenția analitică a celor care se pricep la hoinăreală ; iar pentru a stîrni rîsul de la distanță, trecătorul trebuia să arboreze ceva care să sară în ochi, cum se zice, ca o enormitate din cele pe care le caută actorii ca să-și asigure succesul *intrărilor*. Acest bătrîn, slab și uscat, purta un spențer de culoarea alunei peste o haină verzuie cu nasturi de metal alb !... Un bărbat cu spențer, în 1844, asta e, vedeți dumneavoastră, ca și cum Napoleon ar fi catadicsit să învie pentru două ceasuri.

Spențerul ³ a fost inventat, după cum îl arată numele, de către un lord mîndru, desigur, de zveltețea lui. Înainte de pacea de la Amiens ⁴, acest englez rezolvase problema de a acoperi bustul fără să îngreueze corpul cu povara groaznicului *carrick* ⁵, care a ajuns astăzi pe spinarea birjarilor bătrîni ; dar cum taliile zvelte sînt în minoritate, moda spențerului la bărbați n-a avut decît un succes trecător în Franța, deși era o invenție englezească. La vederea spențerului, bărbații de patruzeci-cincizeci de ani îmbrăcau în gînd, pe domnul care-l purta, cu pantaloni scurți de stofă verde ca fisticul și cu cizme cu carîmbii răsfrînți, și se revedeau în costumul tinereții lor ! Femeile în vîrstă își aminteau de cuceririle lor ! Cît despre tineri, ei se întrebau de ce își tăiasă acest bătrîn Alciabiade ⁶ pulpanele pardesiului. Toate se potriveau atît de bine cu spențerul încît n-ai fi stat un moment pe gînduri să-l numești pe trecător un om de stil Imperiu ⁷, așa cum se spune o mobilă de stil Imperiu ; dar el nu simboliza Imperiul decît pentru cei care cunoșteau cel puțin *de visu* această epocă măreață și splendidă ; căci cerea să-ți aduci orișicum bine aminte de ce era atunci la modă. Imperiul e acum atît de departe de noi, încît nu oricine și-l poate închipui în realitatea lui galo-greacă.

Pălăria pusă pe ceafă dezgolea aproape toată fruntea cu acel soi de semeție prin care administratorii din armată și civilii au încercat atunci să ție piept celei a militarilor. Era de altfel o pălărie groaznică de mătase, de paisprezece franci, pe ale cărei boruri urechile lungi și mari lăsaseră urme alburii cu care degeaba se lupta peria. Materialul de mătase prost întins, ca de obicei,

pe cartonul formei făcea cute pe alocuri și părea mâncat de lepră, cu toate îngrijirile de fiecare zi.

Sub pălărie, care stătea parcă să cadă, se lățea o față pocită și caraghioasă, ca acelea de porțelan pe care numai chinezii știu să le născocescă pentru bibelourile lor. Această față lată, ciupită ca o strecurătoare într-atît în-cît găurile făceau umbre și scobită ca o figură de statuie romană, dezmințea toate legile anatomiei. Te uitai la ea și nu-i simțeai scheletul susținător. Acolo unde conturul cerea oase, carnea se așeza în planuri gelatinoase, și acolo unde obrazul arăta de obicei adîncituri, aici se răsucea în ridicături fleșcăite. În mijlocul acestei fețe groțesti, turtită în chip de dovleac și întristată de niște ochi cenușii avînd deasupra lor două linii roșii în loc de sprîncene, se înălța un nas ca al lui don Quijote, așa după cum deasupra unei cîmpii se ridică o stîncă adusă de ape. Un asemenea nas vădește, după cum trebuie să fi observat Cervantes, o înclinare din naștere spre jertfirea de sine față de lucrurile mărețe, un soi de înclinare care degenerază în amăgire. Dar slujenția asta cu aspecte atît de comice nu stîrnea de fel rîsul. Cel pus pe zeflemele era mișcat de nesfirșita melancolie care se revărsa din ochii spălăciți ai bietului om și gluma îi îngheța pe buze. Te gîndeai pe dată la faptul că natura îl oprise pe acest om să rostească vorbe de dragoste, căci femeile ar fi rîs, sau s-ar fi întristat. Francezul nu mai are glas în fața unei asemenea nefericiri care-i pare cea mai crudă din toate nefericirile : să nu poți să plăci cuiva.

Omul acesta atît de desmoștenit de natură era îmbrăcat cum sînt oamenii bine crescuți dar săraci, cu care încearcă deseori să semene bogații. Purta pantofi acoperiți cu jambiere, făcute după modelul celor din garda imperială, și care-i îngăduiau desigur să nu schimbe prea des ciorapii. Pantalonii săi de postav negru aveau un lustru roșiatic și, pe cute, linii albe sau lucioase care, ca și croiala, arătau că fuseseră cumpărați cu trei ani în urmă. Lărgimea ascundea și nu prea picioarele slabe, slăbiciune datorită mai degrabă constituției sale decît unui regim pitagorician⁸ ; căci omul nostru avea o gură senzuală, cu buze groase, care arăta cînd zîmbea niște dinți albi ca de rechin. Vesta cu guler șal, tot de postav negru, dar dublată cu o vestă albă sub care se mai vedea și marginea unui tricou roșu, îi amintea de cele cinci veste ale lui

Garat⁹. O cravată enormă de muslin alb, a cărei fundă pretențioasă fusese inventată de vreun crai care voia să încinte *femeile încântătoare* de pe la 1809, se înălța atât de mult deasupra bărbiei, încît obrazul părea că se cufundă în ea ca într-o prăpastie. Un șnur de mătase împletită, imitînd șnururile din fire de păr, trecea pe deasupra cămășii ocrotind ceasornicul de un furt puțin probabil. Haina verzuie, foarte curată, număra vreo trei ani mai mult decît pantalonii, dar gulerul de catifea neagră și nasturii de metal alb, schimbați de curînd, trădau grija de fiecare zi împinsă pînă la minuțiozitate.

Felul de a purta pălăria pe ceafă, cele trei veste, cravata imensă în care se cufunda bărbia, jambierele, nasturii de metal și haina verzuie, toate aceste urme ale modei din timpul Imperiului se armonizau cu izurile cochetăriei de odinioară a *Incroyabililor*¹⁰, cu cutele mărunte, cu ansamblul corect și linear, care amintea de școala lui David¹¹ și de mobilele zvelte ale lui Jacob¹². Recunoșteai de altfel, de la prima vedere, un om bine crescut, dar în prada unui viciu tainic, sau un mic rentier din aceia ale căror cheltuieli sînt atât de precis hotărîte de puținătatea venitului, încît un geam spart, o haină ruptă ori năpasta unei chete în scop filantropic le taie, timp de o lună, posibilitatea plăcerilor mărunte. Dacă ați fi fost de față, v-ați fi întrebat de ce zîmbea această figură grotescă, a cărei expresie obișnuită ar fi trebuit să fie tristă și rece, ca a tuturor celor care se străduiesc în umbră să cîștige cele de trebuință existenței. Dar dacă ați fi observat grija de mamă cu care bătrînul acesta ținea cu mîna dreaptă un obiect, desigur prețios, sub cele două pulpane stîngi ale hainei lui duble, ca să-l ferească de vreo ciocnire neprevăzută; dacă l-ați fi văzut, mai ales, dîndu-și aere de om ocupat, așa cum fac cei fără treabă cînd li se încredințează un comision, v-ați fi închipuit că a găsit ceva, de pildă cățelușul unei marchize, și că-l aduce în triumf, cu amabilitatea curtenitoare a unui bărbat din vremea Imperiului, femeii încântătoare de șaizeci de ani care n-a putut încă renunța la vizita zilnică a *cavalerului* ei. Parisul e singurul oraș din lume unde poți da de asemenea spectacole, care fac din bulevardele lui o continuă piesă de teatru, jucată gratis de francezi, în folosul artei.

După înfățișarea acestui om osos, și cu tot spențerul lui îndrăzneț, ți-ar fi venit greu să-l numeri printre artiștii parizieni, oameni de un anumit soi care au darul, ca și ștregarul parizian, să trezească în mintea burghezilor cele mai năstrușnice fandacsii, fiindcă s-a pus din nou la loc de cinste acest cuvânt șugubăț. Trecătorul era totuși un deținător al premiului întâi, autorul primei cantate premiate de Institut, cu prilejul reînființării Academiei de la Roma ¹³, era, în sfârșit, domnul Sylvain Pons !... autorul faimoaselor romane pe care le gîngureau mamele noastre, a două sau trei opere jucate în 1815 și 1816, și apoi a cîtorva partituri inedite. Bărbatul acesta respectabil își termina viața ca dirijor al orchestrei unui teatru de pe bulevarde. Datorită sluteniei lui, era profesor la cîteva pensioane de domnișoare și n-avea alte venituri decît leafa și ce i se plătea pentru lecții. Să dai lecții la vîrsta asta !... Cîte mistere într-o situație atît de puțin romanțioasă !

Trimis de stat la Roma, ca să ajungă un mare muzician, Sylvain Pons se întoarce de-acolo cu gustul pentru antichități și pentru obiectele frumoase de artă. Se pricepea admirabil la toate aceste lucrări, capodopere ale mîinii și ale gîndirii, cuprinse nu demult în cuvîntul popular de vechituri. Acest fiu al Euterpei s-a înapoiat deci la Paris prin 1810, în chip de colecționar feroce, încărcat cu tablouri, statuete, rame, sculpturi în fildeș, în lemn, obiecte zmălțuite, porțelanuri etc., care, în timpul șederii sale academice la Roma, îi mîncaseră cea mai mare parte din moștenirea de la tatăl său, atît prin cheltuielile de transport, cît și prin prețul cumpărăturilor. La fel întrebuințase și moștenirea de la mama sa în timpul călătoriei pe care o făcu prin Italia după cei trei ani petrecuți ca bursier la Roma. Ținu să viziteze pe îndelete Veneția, Milano, Florența, Bolonia, Neapole, petrecîndu-și zilele, în fiecare oraș, ca un visător, ca un filozof, cu nepăsarea artistului care se bizuie, ca să trăiască, pe talentul său, așa după cum femeile de stradă se bizuie pe frumusețea lor. În timpul acestei călătorii splendide, Pons fu fericit, atît cît putea fi un bărbat plin de suflet și de inteligență, căruia slutenia îi interzicea *succesul la femei*, după expresia consacrată din 1809, și care găsea realitățile vii veșnic inferioare tipului ideal pe care și-l făurise ; dar el se resemnase în privința dis-

cordanței dintre vibrația sufletului său și realități. Acest simț al frumosului, păstrat pur și viu în inima sa, a fost fără îndoială la baza melodiilor ingenioase, fine, pline de grație care i-au adus un oarecare renume între 1810 și 1814. Orice reputație care se întemeiază în Franța pe un succes trecător, pe modă, pe nebuniile efemere ale Parisului produce ponși. În nici o altă țară nu se vede atîta severitate pentru lucrurile mari și atîta indulgență disprețuitoare pentru cele mărunte. Încat curînd în valurile armoniei germane și în producția lui Rossini, Pons abia mai era, în 1824, un muzician agreabil și cunoscut prin cîteva ultime romanțe. Vă închipuiți ce putea fi în 1831 ! Astfel încît, în 1844, anul cînd începu singura dramă a acestei vieți obscure, Sylvain Pons coborîse la valoarea unei foarte învechite optimi pe portativ ; negustorii de muzică îi ignorau complet existența, deși el compunea, pe un preț ieftin, muzica unor piese pentru teatrul lui și pentru teatrele vecine.

Omul nostru recunoștea, de altfel, valoarea maeștrilor celebri din vremea noastră : o bună execuție a unor bucăți alese îl făcea să plîngă ; dar cultul lui nu ajungea pînă la punctul unde atinge mania, ca la Kreisler-ii lui Hoffmann¹⁴ ; el nu lăsa să se vadă nimic, se delecta în sinea lui, ca *hacișinii* sau *teriaskii*¹⁵. Geniul admirației și al înțelegerii, singura trăsătură prin care un om obișnuit devine fratele unui mare poet, este atît de rar la Paris, unde toate ideile seamănă cu niște călători care nu fac decît să treacă printr-un han, încît Pons merită să i se acorde o respectuoasă prețuire. Nereușita omului nostru poate părea un fapt extraordinar, dar el își mărturisea cu naturalețe latura lui slabă în ceea ce privește armonia ; neglijase studiul contrapunctului, iar orchestrația modernă, care se dezvoltase foarte mult, îi păru inabordabilă în momentul cînd ar fi putut, studiînd din nou, să se mențină printre compozitorii moderni, să devină, să zicem, nu un Rossini, dar un Herold¹⁶. Iar mai la urmă, plăcerile de colecționare îi aduseră compensații atît de mari la năruirea gloriei, încît, dacă ar fi trebuit să aleagă între posesiunea rarităților sale și numele lui Rossini, Pons ar fi optat — oricît de greu ar fi de crezut — pentru iubita sa colecție. Bătrînul muzician punea în practică axioma lui Chenavard¹⁷, savantul colecționar de gravuri de preț, care pretinde că nu poți simți plăcere

privind un Ruysdael, un Hobbema, un Holbein, un Rafael, un Murillo, un Greuze, un Sebastian del Piombo, un Giorgione, un Albrecht Dürer, decît dacă tabloul n-a costat mai mult de cincizeci de franci. Pons nu admitea cumpărături peste o sută de franci, iar cînd plătea cincizeci de franci pentru un obiect, acest obiect trebuia să valoreze trei mii. Lucrul cel mai frumos din lume, cînd costa trei sute de franci, nu exista pentru el. Dăduse rar peste ocazii, dar se bucura de cele trei elemente ale succesului : picioare de cerb, răgaz de hoinar și răbdare de izraelit.

Acest sistem, practicat timp de patruzeci de ani, la Roma ca și la Paris, își dăduse roadele. După ce cheltuise, de la întoarcerea de la Roma, vreo două mii de franci pe an, Pons ascundea de toate privirile o colecție de capodopere de tot felul, al cărei catalog ajungea pînă la numărul fabulos de o mie nouă sute șapte. Între 1811 și 1816, hoinărind prin Paris, găsisese cu zece franci ceea ce se plătește astăzi de la o mie pînă la o mie două sute de franci. Erau tablouri alese dintre cele patruzeci și cinci de mii de tablouri care sînt expuse în fiecare an spre vînzare la Paris, vase de Sèvres din porțelan artificial cumpărate de la auvergnați, sateliții bandeii negre¹⁸, care aduceau în căruțe minunile de artă ale stilului Pompadour¹⁹. În fine, strînsese fărîmiturile secolului al șaptesprezecelea și ale secolului al optsprezecelea, dînd prețuire oamenilor de spirit și de geniu ai școlii franceze, marii necunoscuți, ca Lepautre, Lavallée-Poussin²⁰ etc., care au creat stilul Louis XV, stilul Louis XVI, și ale căror opere inspiră astăzi preținsele invenții ale artiștilor noștri, aplecați veșnic peste comorile Colecției de Stampe ca să dea noutăți prin pastișe dibace. Pons datora multe piese schimburilor, nespusa fericire a colecționarilor ! Plăcerea de a cumpăra rarități vine în rîndul al doilea ; în primul rînd e cea de a le neguța. Pons fusese primul care colecționase tabachere și miniaturi. Nefiind cunoscut în calitate de colecționar, căci nu se ducea pe la licitații, nu se arăta pe la negustorii iluștri, Pons nu cunoștea valoarea negociabilă a comorii sale.

Răposatul Dusommerard²¹ încercase să se apropie de muzician ; dar prințul vechiturilor muri fără să fi putut pătrunde în muzeul Pons, singurul muzeu demn de a fi comparat cu celebra colecție Sauvageot²². Între Pons și

domnul Sauvageot erau cîteva asemănări. Domnul Sauvageot, muzician ca și Pons, și el fără cine știe ce avere, procedase în același fel, cu aceleași mijloace, cu aceeași dragoste pentru artă, cu aceeași ură împotriva bogătaşilor cu faimă care își întocmesc colecții pentru a face o concurență dibace negustorilor. Ca și rivalul, concurentul și potrivnicul său în ce privește toate aceste creații ale mîinii, toate aceste minuni ale muncii, Pons își simțea inima plină de o zgîrcenie nesățioasă, simțea iubirea îndrăgostitului pentru o iubită frumoasă, iar *revînzarea*, în sălile din strada Jeûneurs, cu bătăile de ciocan ale licitației, i se părea o crimă de lez-vechituri. Muzeul și-l ținea ca să se bucure de el în orice ceas, căci sufletele plătuite pentru a admira marile lucrări de artă au aptitudinea sublimă a adevăraților îndrăgostiți : simt aceeași plăcere și azi ca și ieri, nu se plictisesc niciodată, iar capodoperele, din fericire, sînt veșnic tinere.

După primele trăsături ale acestei schițe biografice, toată lumea va exclama : „Iată omul cel mai fericit de pe pămînt, deși e atît de slut !“ În adevăr, orice necaz, orice urmă de tristețe dispare ca arșă cu fierul roșu cînd în suflet se cuibărește o manie. Voi toți care nu mai puteți bea din ceea ce s-a numit, în toate timpurile, *cupa plăcerii*, siliți-vă să colecționați orice (unii au colecționat afișe !) și veți regăsi drugul de aur al fericirii mărunțit în firfirici. O manie este plăcerea transformată în idee ! Totuși nu-l invidiați pe moș Pons, căci acest sentiment s-ar întemeia, ca toate pornirile asemănătoare, pe o greșală.

Omul acesta, plin de delicatețe, al cărui suflet trăia într-o admirație neobosită pentru splendorile muncii omenеști, această luptă atît de frumoasă cu natura, era sclavul unui mare păcat, al aceluia dintre cele șapte pe care Dumnezeu îl pedepsește probabil cu mai puțină asprime : Pons era mîncăcios. Puțina lui avere și pasiunea lui pentru antichități îl obligau la un regim dietetic atît de în contradicție cu cerințele lui de cunoscător în ale mesei, încît celibatarul rezolvase la început problema mergînd să cîneze în toate zilele la alții. În vremea Imperiului, era mult mai mare decît în zilele noastre cultul pentru oamenii celebri, poate din cauză că erau puțin numeroși și că nu prea aveau pretenții politice. Era așa de ușor să devii poet, scriitor, muzician ! Privit ca ri-

valul probabil al lui Nicolo, Paër sau Berton²³, Pons primise pe atunci atîtea invitații, încît fusese obligat să le noteze într-o agendă, cum își notează avocații procesele. Comportîndu-se de altfel ca un artist, el oferea amfitrionilor săi exemplare din romanțele sale, le cînta la pian, le oferea loji la Teatrul Feydeau, unde lucra ; organiza la ei concerte ; ba chiar cînta uneori la vioară la rudele sale improvizînd cîte un mic bal. Cum bărbații cei mai frumoși ai Franței se tăiau din cînd în cînd cu sabia, pe vremea aceea, cu bărbații cei mai frumoși ai coaliției²⁴, slujenia lui Pons se chemă *originalitate*, după faimoasa lege promulgată de Molière în celebrul cuplet al Eliantei²⁵. Cînd făcea cîte un serviciu vreunei *frumoase doamne*, i se spunea uneori că e un om încîntător ; răsplata nu depășea niciodată acest cuvînt.

În timpul acestei perioade, care dură cam șase ani, de la 1810 la 1816, Pons luă nenorocitul obicei de a mîncă bine, de a vedea că persoanele care-l invitau se osteneau să-l ospăteze cu grijă, cumpărînd trufandale, destupînd cele mai bune vinuri, dînd mare atenție cafelei și lichiorurilor, primindu-l așa cum se primea în vremea Imperiului, cînd în multe case se imitau splendorile regilor, ale reginelor și ale prinților de care era plin Parisul. Cînd de la rangul de invitat perpetuu, Pons ajunsese, datorită decăderii sale ca artist, la starea de linge-blide, îi fu cu neputință să treacă de la mesele acelea, atît de frumos servite, la supa spartană a vreunui restaurant cu doi franci masa. Vai și amar ! Îl cuprinseseră fiorii la gîndul că independența lui era legată de sacrificii atît de mari și se simți în stare de cele mai mari lașități ca să continue a trăi bine, ca să savureze trufandalele la vremea lor, ca să înfulece (cuvînt popular, dar expresiv) mîncăruri bune și bine gătite. Ciugulind ca o pasăre, fugind cu gușa plină și ciripind un cîntec drept mulțumire, Pons simțea de altfel oarecare plăcere să trăiască bine pe socoteala lumii bogate care-i cerea, ce ? s-o amăgească. Deprins, ca toți holteii căroră le e groază să stea acasă și care trăiesc pe la alții, cu formulele și cu schimele sociale cu care sînt înlocuite sentimentele în saloane, el se servea de complimente ca de mărunțiș ; iar, în privința persoanelor, se mulțumea cu etichetele, fără să cerceteze mai de aproape.

Această fază, destul de suportabilă, dură încă zece ani, dar ce ani ! Au fost ca o toamnă ploioasă. În tot acest timp, Pons mîncă pe gratis la alții făcînd diverse servicii în casele unde se ducea. Apucă pe un drum fatal îndeplinind o mulțime de comisioane, înlocuind pe portari și pe servitori în nenumărate împrejurări. Era trimis după tot felul de cumpărături și deveni spionul cinstit și nevinovat al unei familii pe lîngă alta ; dar nimeni nu-i recunoscător pentru atîtea drumuri și atîtea lașități. Lumea spunea : „Pons e holtei, are timp de nu știe ce să facă cu el, e bucuros să umble pentru treburile noastre... Altfel ce-ar avea de făcut ?”

În curînd, se ivi răceala pe care o răspîndesc bătrînii în jurul lor. Crivățul acesta se transmite, își produce efectul în temperatura morală, mai cu seamă cînd bătrînul e urît și sărac. Nu-i ca și cînd ar fi de trei ori bătrîn ? A început atunci iarna vieții, iarna cu nasul roșu, cu obrazii trași, cu tot felul de degerături !

De la 1836 la 1843, Pons fu rareori invitat. Fiecare familie, departe de a umbla după cel considerat ca un parazit, îl suporta, așa cum suporti un impozit ; nu i se mai lua nimic în considerație, nici măcar serviciile reale. Familiile în care se învîrtea bătrînul nu respectau nici una artele, proslăveau doar rezultatele și nu prețuiau decît ceea ce cuceriseră din 1830 înapoi : averile sau situațiile sociale importante. Dar Pons, neavînd destulă superioritate nici în spirit, nici în felul de a fi, pentru a inspira teama pe care inteligența sau geniul o provoacă burghezului, sfîrșise în chip firesc prin a deveni o nimica toată, fără ca totuși să fie complet disprețuit. Deși suferea cumplit în mijlocul acestei lumi, ca toți oamenii timizi, se deprinsese treptat să-și stăpînească sentimentele și să se retragă în inima lui, ca într-un sanctuar. Mulți oameni superficiali exprimă acest fenomen prin cuvîntul „egoism”. E destul de mare asemănarea dintre singuratic și egoist, pentru ca bîrfitorii să pară a avea dreptate împotriva omului cu suflet, la Paris mai cu seamă, unde nimeni nu stă să observe prin saloane, unde totul gonește ca valul, unde totul trece ca un guvern !

Vărul Pons se prăbuși deci sub povara unui act de acuzare referitor la egoismul său și formulat retroactiv împotriva lui, căci lumea condamnă întotdeauna pînă la

urmă pe cei pe care îi acuză. Această situație, care se agrava din zi în zi, explica tristețea întipărită pe fața acestui biet muzician, care trăia din capitulări rușinoase. Dar lașitățile pe care le pretinde orice pasiune sînt tot atîtea legături ; cu cît pasiunea le cere mai mult, cu atît ești mai legat de ea. După ce încasa privirea insolent protectoare a vreunui burghez țepăn de prostie, Pons gusta cu nesaț, ca o răzbunare, din paharul cu vin de Porto sau din prepelița gratinată pe care începuse s-o savureze, zicîndu-și în sine : „Nu-s prea scump plătite !“

Pentru moralist, erau totuși în această viață circumstanțe atenuante. În adevăr, omul nu trăiește decît printr-o satisfacție oarecare. Un om fără pasiuni, omul perfect, e un monstru, un semiînger care n-are încă aripi. Îngerii n-au decît capete în mitologia catolică. Pe pămînt, omul perfect e plictisitorul Grandisson²⁶, pentru care nici prostituata nu are sex. Iar Pons, în afară de rarele și vulgarele sale aventuri din timpul călătoriei în Italia, unde clima fusese desigur cauza succeselor sale, nu văzuse niciodată vreo femeie zîmbindu-i. Mulți bărbați au această soartă nenorocită. Pons era născut monstru ; părinții lui îl avuseseră la bătrînețe și stigmatele acestei nașteri nepotrivite le avea pe fața lui cadaverică, culoare căpătată parcă în borcanele de spirt, în care știința păstrează unii fetuși mai deosebiți. Artistul acesta, înzestrat cu un suflet gingaș, visător, delicat, obligat să accepte caracterul pe care i-l impunea figura, pierdu speranța de a fi vreodată iubit. Celibatul fu așadar pentru el mai mult o necesitate decît o înclinare. Lăcomia, păcatul călugărilor virtuoși, îi întinse brațele : se aruncă în ele cum se aruncase în adorarea operelor de artă și în cultul pentru muzică.

Brillat-Savarin²⁷ a justificat gusturile gastronomilor ; dar poate că n-a stăruit destul asupra plăcerii reale pe care o simte omul la masă. Întrebuințînd forțele umane, digestia constituie o luptă internă care echivalează pentru cei robiți pîntecului cu cele mai mari plăceri ale amorului. Simți o atît de mare desfășurare a capacității vitale, încît creierul e desființat în favoarea celui de-al doilea creier situat în diafragmă, iar inerția tuturor facultăților provoacă un fel de beție. Șarpele boa care a înghițit un taur e atît de amețit, încît se lasă omorît. Care om, după patruzeci de ani, mai îndrăznește să lu-

creze după masă?... De aceea au și fost cumpătați toți oamenii mari. Convalescenții după o boală grea, cărora li se măsoară cu atîta zgîrcenie o hrană aleasă, au putut observa soiul de beție gastrică pricinuită pînă și de un piept de pui. Virtuosul Pons, ale cărui plăceri se concentraseră toate în funcționarea stomacului, se afla veșnic în situația acestor convalescenți : cerea de la mîncarea bună toate senzațiile pe care le poate da ea, și le obținuse pînă atunci zilnic. Nimeni nu îndrăznește să se dezbrace de o deprindere. Mulți sinucigași s-au oprit în pragul morții amintindu-și de cafeneaua unde se duceau în fiecare seară să joace domino.

În 1835, întîmplarea îl răzbună pe Pons de indifeerența sexului frumos, îi dădu ceea ce se cheamă în stil familiar un toiag de bătrînețe. Bătrînul acesta din naștere găsi în prietenie un sprijin în viață, încheie singura căsnicie pe care i-o îngăduia societatea, se însoți cu un bărbat, un bătrîn, muzician ca și el. Dacă n-ar fi existat minunata fabulă a lui La Fontaine, povestirea de față ar fi avut drept titlu *Cei doi prieteni*²⁸. Dar n-ar fi fost oare un fel de atentat literar, o profanare în fața căreia dă înapoi orice scriitor adevărat? Capodopera fabulistului nostru, destăinuirea sufletului său și, totodată, povestea visurilor sale, trebuie să aibă privilegiul etern al acestui titlu. Pagina aceasta, pe frontonul căreia poetul a gravat cele trei cuvinte : *Cei doi prieteni*, e o proprietate sacră, un templu în care fiecare generație va intra cu respect și pe care omenirea din toată lumea îl va vizita atîta vreme cît va dura tiparul.

Prietenul lui Pons era un profesor de pian, a cărui viață și ale cărui apucături se potriveau atît de bine cu ale sale, încît bătrînul spunea că, spre nenorocirea lui, îl cunoscuse prea tîrziu ; căci cunoștința lor, începută la o împărțire de premii, nu data decît din 1834. Niciodată nu s-au aflat două suflete atît de asemănătoare în oceanul omenesc care a izvorît din paradisul terestru împotriva voinței lui Dumnezeu. În puțină vreme, cei doi muzicieni deveniră o necesitate unul pentru celălalt. Făcîndu-și destăinuiri unul altuia, în opt zile ajunseră ca doi frați. În sfîrșit, Schmucke nu credea că poate să existe un Pons, așa după cum Pons nu-și închipuia că există un Schmucke. Atîta și ar fi de ajuns pentru a-i zugrăvi pe oamenii noștri atît de cumsecade, dar nu tu-

turor minților le place scurtimea sintezei. Pentru cei ne-
încrezători e necesară o scurtă expunere.

Pianistul acesta, ca toți pianiștii, era german, german
ca marele Liszt și marele Mendelssohn, german ca Stei-
belt, german ca Mozart și Dusseck, german ca Meyer,
ca Doelher, german ca Thalberg, ca Dreschok, ca Hiller,
ca Leopold Mayer, Crammer sau Zimmermann și Kal-
brenner, ca Herz, Woëtz, Karr, Wolff, Pixis, Clara
Wieck²⁹ și cum sînt anume toți germanii. Deși mare
compozitor, Schmucke nu putea fi decît profesor, într-
atît caracterul său era potrivit îndrăzelii necesare
omului de geniu pentru a se realiza în muzică. Naivitatea
multor germani nu ține veșnic, ea se pierde; cea care
le mai rămîne la o anumită vîrstă e scoasă, așa cum
scoți apa dintr-un canal, din izvorul tinereții lor, și o
folosesc pentru ca succesele lor să dea roade în toate
domeniile, în știință, în artă, în finanțe, îndepărtînd ne-
încrederea celorlalți în ei. În Franța, unii oameni isteți
înlocuiesc această naivitate germană prin prostia băca-
nului parizian. Dar Schmucke își păstrase toată naivita-
tea de copil, așa după cum Pons purta pe el, fără să-și
dea seama, urmele Imperiului. Acest adevărat și nobil
german era spectacol și spectator totodată, cînta pentru
el. Locuia la Paris, așa cum locuiește privighetoarea în
pădure, și cînta aici, unic în felul lui, de douăzeci de ani,
pînă în momentul cînd se regăsi pe sine însuși în ființa
lui Pons. (Vezi *O fiică a Evei*³⁰.)

Pons și Schmucke aveau din belșug, în inimă și în
fire, și unul și celălalt, acele copilării ale sentimenta-
lismului care-i deosebesc pe germani de toți ceilalți:
cum ar fi pasiunea pentru flori, cum ar fi adorația pen-
tru aspectele naturii, care-i face să împlînte sticle mari
în grădină ca să vadă în mic peisajul pe care-l au în
mare în fața ochilor; cum ar fi predispoziția spre cerce-
tare care îl face pe un savant german să cutreiere o sută
de leghe cu picioarele în jambiere pentru a afla un ade-
văr ce-l privește rizînd acasă, sub iasomia din curte,
așezat pe marginea puțului; cum ar fi, în sfîrșit, nevoia
de a atribui o semnificație psihică nimicurilor din uni-
vers, nevoie care a dat naștere operelor inexplicabile ale
lui Jean-Paul Richter³¹, divagațiilor tipărite ale lui Hoff-
mann³² și acelor cărți pe care Germania le pune, în chip
de parapete, în jurul problemelor celor mai simple, a-

dîncite ca niște prăpăstii, în fundul cărora nu se poate afla decît un german. Catolici amîndoi, mergînd împreună să asculte liturghia, ei își îndeplineau îndatoririle religioase ca niște copii care n-au niciodată nimic de mărturisit duhovnicului. Credeau cu tărie că muzica, limba cerului, este pentru idei și sentimente ceea ce ideile și sentimentele sînt pentru cuvînt, și aveau nesfîrșite convorbiri în jurul acestei concepții, răspunzîndu-și unul altuia prin orgii de muzică pentru a-și demonstra fiecare lui însuși propriile lui convingeri, așa cum fac îndrăgostiții. Pe cît de atent era Pons, pe atît de distrat era Schmucke. Pons era colecționar, iar Schmucke era visător; unul studia frumusețile morale, pe cînd celălalt salva frumusețile materiale. Pons vedea și cumpăra o ceașcă de porțelan în timpul cînd Schmucke își ștergea nasul gîndindu-se la vreun motiv din Rossini, Bellini, Beethoven sau Mozart și căutînd în lumea sentimentelor cam de unde s-ar fi putut găsi originea ori replica acelei fraze muzicale. Schmucke, administrator distrat al economiilor sale, Pons, risipitor din pasiune, ajungeau amîndoi la același rezultat: le flutura vîntul prin buzunare la sfîrșitul fiecărui an.

Fără această prietenie, Pons ar fi fost poate doborît de necazurile sale; dar, de îndată ce avu o inimă în care să și-o descarce pe a lui, viața îi păru suportabilă. Cînd Pons își destăinui prima dată lui Schmucke suferințele sale, blîndul german îl sfătui să mănînce ca el pîine și brînză acasă, mai degrabă decît să se ducă la mese pe care să le plătească atît de scump. Dar, vai! Pons nu îndrăzni să-i mărturisească lui Schmucke că inima și stomacul erau, la el, dușmani, că stomacului îi plăcea ceea ce producea suferință inimii, și că avea neapărată nevoie să savureze o masă bună, așa cum are nevoie un crai să se... hîrjonească cu o drăguță. Schmucke îl înțelese pe Pons după ce trecu un timp, căci era prea german ca să aibă spiritul ascuțit de observație al unui francez, și-l iubi mai mult încă pe bietul Pons. Nimic nu întărește prietenia ca faptul că, dintre doi prieteni, unul se crede superior celuilalt. Ce înger ar fi avut ceva de zis vîzîndu-l pe Schmucke cum își freca miinile în momentul cînd descoperi ce puternică devenise lăcomia la prietenul său! În adevăr, a doua zi bietul german aduse la dejun bunătați cumpărate de el și avu grijă

să-și procure în fiecare zi altele pentru prietenul său ; căci de cînd stăteau împreună, luau amîndoi acasă masa de dimineață.

Ar trebui să nu cunoști Parisul ca să-ți închipui că cei doi prieteni puteau scăpa de zeflemeaua pariziană, care n-a respectat niciodată nimic. Punînd la un loc ce n-aveau și ce aveau, Schmucke și Pons avuseseră ideea economică de a-și lua aceeași locuință, așa încît plăteau pe din două chiria unui apartament foarte inegal împărțit, situat într-o casă liniștită de pe liniștita stradă Normandie, în cartierul Marais. Cum ieșeau deseori împreună și mergeau alături pe aceleași bulevarde, hoinarii din cartier îi botezaseră *cei doi babalici*. Această poreclă ne scutește să mai facem portretul lui Schmucke, care era față de Pons ceea ce este doica Niobei, faimoasa statuie de la Vatican, față de Venera Tribunei.

Doamna Cibot, portăreasa acestei case, era pivotul în jurul căruia se învîrtea menajul celor doi bărbați, dar dînsa joacă un rol atît de mare în drama care a desfăcut existența aceasta dublă, încît se cade să-i păstrăm portretul pentru momentul cînd va intra în scenă. Ceea ce rămîne de spus în privința trăsăturilor morale ale acestor două ființe e tocmai lucrul cel mai greu de adus la înțelegerea a nouăzeci și nouă la sută din cititori, în al patruzeci și șaptelea an al secolului al nouăsprezecelea, probabil din cauza dezvoltării financiare nemaipomenite produse de înființarea drumurilor de fier³³. E puțin și totuși mult. În adevăr e vorba să dăm o idee despre delicatețea excesivă a acestor două suflete. Să ne folosim de o imagine de la calea ferată, măcar pentru a recupera o parte din împrumuturile pe care ni le cere. Astăzi, trenurile, lunecînd pe șine, strivesc fire de nisip pe care ochiul nici nu le vede. Dar introduceți un asemenea fir de nisip, invizibil pentru călători, în rinichiul acestora, și vor simți durerile celei mai grozave boli, piatra la rinichi ; e mortală. Ei bine, firul de nisip invizibil de care nici nu se sinchisește societatea noastră, gonind pe șine cu viteza unei locomotive, acest fir de nisip mereu și cu orice ocazie azvîrlit în fibrele celor două ființe, le pricinuia un fel de piatră la inimă. Nespus de înduioșați de durerile celorlalți, fiecare din ei suferea că nu poate face nimic ; iar în privința propriilor lor reacții, erau ca niște mimoze, de o sensibilitate bolnăvicioasă. Nici bă-

trîneța, nici spectacolul continuu al dramei parizlene, nimic nu împietrise aceste două suflete proaspete, copilărești și curate. Cu cât trecea timpul, cu atât mai vii le erau suferințele lăuntrice. Vai! așa se întâmplă cu firile caste, cu gînditorii blajini și cu adevărații poeți care n-au căzut în nici un exces.

De cînd cei doi bătrîni stăteau împreună, ocupațiile lor fiind cam aceleași, începuseră să semene cu niște cai înhămați la aceeași birjă. Sculați pe la șapte dimineața, vara și iarna, se duceau, după masa de dimineață, să dea lecții pe la pensioane, unde se suplineau la nevoie. Către amiază, Pons se ducea la teatrul lui, cînd avea vreo repetiție, și tot timpul liber și-l petrecea hoinărind. Apoi cei doi prieteni se întâlneau seara la teatru, unde Pons îi găsisse un loc lui Schmucke. Iată cum.

În momentul cînd Pons îl întâlnește pe Schmucke, tocmai obținuse, fără să-l ceară, bastonul de mareșal al compozitorilor necunoscuți, o baghetă de dirijor! Datorită contelui Popinot, pe atunci ministru, postul acesta fu prevăzut pentru bietul muzician, în momentul cînd contele, erou burghez al Revoluției din Iulie³⁴, interveni ca să se acorde dreptul de folosință a unui teatru unuia dintre prietenii săi, un prieten dintre acei de care altcineva ar fi roșit, așa cum roșește un parvenit parizian, cînd, tolănit pe pernele trăsorii, zărește vreun fost camarad de tinerețe, jalnic pieton, cu pantalonii neprinși sub talpă, îmbrăcat într-o redingotă de toate culorile și visînd la afaceri prea importante pentru capitalurile sale nesigure. Acest prieten, pe nume Gaudissart, fost comis-voiajor, fusese altădată foarte folositor mării întreprinderi Popinot, la al cărei succes contribuise. Devenit conte, apoi *pair* al Franței, după ce fusese de două ori ministru, Popinot nu îl renegă pe *Faimosul Gaudissart*³⁵! Ba mai mult, ținu să-i dea voiajorului ocazia să-și reînnoiască garderoba și să-și umple punga; căci nici politica, nici deșertăciunile de la curtea regelui-cetățean³⁶ nu perversiseră inima fostului droghist. Gaudissart, tot nebun după femei, ceru privilegiul unui teatru care tocmai dăduse faliment, iar ministrul avu grijă, după ce i-l acordă, să-i trimită cîtiva hodorogi amatori de sexul frumos și destul de bogați ca să fondeze o comandită solidă, așa cum obișnuiesc amatorii de farmece ascunse sub tricourile balerinelor. Pons, parazit al palatului Popinot, fu o completare

a acestei favori. Compania Gaudissart, care făcu de altfel avere, avu intenția, în 1834, să realizeze pe unul din marile bulevarde o idee măreață : un teatru de operă populară. Pentru muzica baletelor și a feeriilor era nevoie de un dirijor bunișor și oarecum compozitor. Administrația căreia îi urma compania Gaudissart era de prea mult timp în stare de faliment pentru a ține și un copist. Pons îl băgă deci pe Schmucke în teatru în calitate de antreprenor de copii, meserie obscură care cere serioase cunoștințe muzicale. Sfătuit de Pons, Schmucke se înțelese cu șeful acestui serviciu de la Opera Comică, așa încît fu scutit de operațiile mecanice ale postului. Asociația dintre Schmucke și Pons avu un rezultat minunat. Schmucke, foarte priceput la armonie, ca toți germanii, avea grijă de partea instrumentală a partiturilor, în timp ce Pons compunea partiturile vocale. Cînd cunoscătorii admirară cîteva compoziții pline de prospețime care serveau la acompaniament pentru două sau trei piese de succes, ei le explicară prin cuvîntul *progres*, fără să cerceteze cine sînt autorii. Pons și cu Schmucke se eclipsară în glorie, așa cum se înecă unii în baie.

De obicei, Pons se ducea la orchestra teatrului pe la orele opt, cînd se prezintă piesele cu trecere, care aveau nevoie de tirania baghetei pentru uverturile și acompaniamentele lor. Lucrul acesta se trece cu vederea mai în toate teatrele mici. Dar lui Pons îi venea cu atît mai ușor, cu cît se arăta foarte dezinteresat în raporturile lui cu administrația. De altfel, Schmucke îl înlocuia pe Pons la nevoie. Poziția lui Schmucke în orchestră se consolidase cu timpul. Fără s-o spună, ilustrul Gaudissart recunoscuse atît valoarea, cît și utilitatea colaboratorului lui Pons. În orchestră, fusese nevoie să se aducă un pian, ca la teatrele mari. Pianul la care cînta Schmucke era așezat lîngă pupitrul dirijorului, și aici stătea supranumerarul voluntar. Cînd îl cunoscură pe blajinul german, așa cum era el, fără ambiții și fără pretenții, toți muzicanții îl acceptară. În schimbul unui salariu de nimic, administrația îl însărcina pe Schmucke cu instrumentele care nu figurează în orchestra teatrelor de pe bulevarde și care sînt deseori necesare, cum ar fi pianul, viola, cornul englezesc, violoncelul, harpa, castanietele de *cachucha* ³⁷, clopoței și invențiile lui Sax etc. Dacă germanii nu se pricep să cînte din mărețele instrumente ale libertății, în

schimb se pricep cu ușurință să cînte din toate instrumentele muzicale.

Cei doi artiști bătrîni, cît se poate de iubiți în teatru, se comportau ca niște filozofi; își puseseră albeață pe ochi ca să nu vadă niciodată defectele inerente ale unei trupe, cînd e vorba de un corp de balet amestecat cu actori și cu actrițe, una din cele mai groaznice combinații pe care le-a creat nevoia de cîștig spre a-i chinui pe directori, pe autori și pe muzicanți. Respectul față de ceilalți și față de sine îi adusesese bunului și modestului Pons stima generală. În orice sferă, de altfel, o viață curată și o cinste fără pată impun un fel de admirație ființelor celor mai păcătoase. Un suflet mare are, la Paris, același succes ca un diamant mare sau o curiozitate rară. Nimeni nu și-ar fi permis cea mai mică păcăleală sau vreo glumă proastă la adresa lui Pons sau a prietenului său, nici un actor, nici un autor și nici o dansatoare, oricît de nerușinată ar fi fost. Pons se arăta uneori în foaier, dar Schmucke nu cunoștea decît drumul subteran care ducea din afara teatrului la orchestră. În antracte, cînd asista la vreo reprezentație, bătrînul german se încumeta să se uite prin sală și-i punea cîteodată întrebări primului flautist, un tînăr născut la Strasbourg dintr-o familie germană din Kehl, asupra personajelor excentrice care pot fi aproape totdeauna văzute în lojile de avanscenă. Puțin cîte puțin, imaginația copilărească a lui Schmucke, a cărui educație socială fu întreprinsă de flautist, recunoscuse existența fabuloasă a loretei³⁸, posibilitatea căsătoriilor în arondismentul al treisprezecelea³⁹, risipa la care se deda o primă balerină, precum și combinațiile suspecte ale plasatoarelor. Viciile cele mai nevinovate îi apărură, ca unui om respectabil ce se afla, drept cele mai deșănțate destrăbălări babiloniene și se minuna de ele ca de niște arabescuri chinezești. Oamenii isteți trebuie să înțeleagă că Pons și Schmucke erau exploatați, pentru a întrebuița un termen la modă⁴⁰; dar pierderile lor în bani erau compensate de considerația ce li se dădea și de felul cum erau tratați.

După succesul unui balet cu care începu rapida îmbogățire a companiei Gaudissart, directorii îi trimiseră lui Pons o sculptură, un grup de argint atribuit lui Benvenuto Cellini, despre al cărui preț înspăimîntător se vorbise în foaier. Era vorba de o mie două sute de franci!

Bietul om, cinstit cum era, voi să înapoieze darul ! Gaudissart trebui să insiste mult ca să-l convingă să primească.

— Ah ! îi spuse el asociatului său, de ce nu putem găsi actori la fel cu proba asta !

Viața celor doi bătrâni, atât de calmă în aparență, era tulburată numai de viciul căruia i se robise Pons, nevoia sălbatică de a mânca bine pe la mesele altora. Așa încît, de cîte ori Schmucke era acasă cînd Pons se îmbrăca de cină, bietul german deplîngea obiceiul acesta nenorocit.

— *Cel butzin dagă s-ar încrășa !* exclama el deseori.

Și Schmucke visa la vreun mijloc de vindecare a prietenului său de acest viciu degradant, căci prietenii adevărați au, în domeniul moral, aceeași perfecție pe care o are mirosul ciînilor : ei adulmecă necazurile prietenilor, ghicesc cauzele acestor necazuri, se frămîntă pe seama lor.

Pons, care purta veșnic la degetul mic al mîinii drepte un inel cu diamant, cum se îngăduia pe vremea Imperiului, iar astăzi e ridicol, Pons, mult prea trubadur și prea francez, nu avea pe față dumnezeiasca seninătate care micșora groaznica slutenie a lui Schmucke. Germanul citise, în expresia melancolică a feței prietenului său, greutatea crescînde care făceau din ce în ce mai neplăcută meseria de parazit. În adevăr, în octombrie 1844, numărul caselor unde cina Pons era, în chip firesc, foarte redus. Bietul dirijor, obligat să se învîrtească în cercul familiei, lărgise prea mult, după cum vom vedea, înțelesul acestui cuvînt.

Fostul laureat era văr primar cu prima nevastă a domnului Camusot, bogatul negustor de mătăsuri din strada Bourdonnais, această primă nevastă fiind o domnișoară Pons, unica moștenitoare a unuia dintre faimoșii frați Pons, furnizori de broderii ai curții, întreprindere în care tatăl și mama muzicianului erau comanditari, după ce o înființaseră înainte de Revoluția din 1789, și care fu cumpărată de către domnul Rivet, în 1815, de la tatăl primei doamne Camusot. Acest Camusot, retras de zece ani din afaceri, era, în 1844, membru în Consiliul general al manufacturilor, deputat etc. Luat în brațe de clanul Camusot, Pons se considera și vărul copiilor pe care îi avusese negustorul de mătăsuri din a doua căsătorie, deși ei nu-i erau nimic, nici măcar rude prin alianță.

A doua doamnă Camusot, fiind născută Cardot, Pons intră ca rudă a Camusoților în numercasa familie a Cardoților, al doilea trib burghez, care forma, prin înrudirile sale, un neam întreg, nu mai puțin puternic decât cel al Camusoților. Notarul Cardot, fratele celei de-a doua doamne Camusot, luase în căsătorie o domnișoară Chiffreville. Celebra familie Chiffreville, regina produselor chimice, avea legături cu marii droghişti al căror fruntaş a fost multă vreme domnul Anselme Popinot, pe care Revoluția din Iulie îi lansase, după cum se ştie, în miezul politicii celei mai dinastice. Iar Pons, ţinându-se de coada Camusoților şi Cardoților, intrase în casa familiei Chiffreville, şi de aici la familia Popinot, tot în calitate de văr al verilor.

Această simplă relatare a ultimelor legături sociale ale bătrînului muzician ne face să înţelegem cum putea să se ducă el, încă în 1844, ca la el acasă : 1. la domnul conte Popinot, *pair* al Franței, fost ministru al agriculturii şi comerţului ; 2. la domnul Cardot, fost notar, primar şi deputat al unui arondisment din Paris ; 3. la bătrînul domn Camusot, deputat, membru în Consiliul municipal din Paris şi în Consiliul general al manufacturilor, *pair* în perspectivă ; 4. la domnul Camusot de Marville, fiu din prima căsătorie şi, prin urmare, adevăratul şi singurul văr real al lui Pons, deşi văr de-al doilea.

Acest Camusot, care, spre a se deosebi de tatăl său şi fratele său din a doua căsătorie, adăugase la numele său pe cel al moşiei Marville, era, în 1844, preşedinte la Curtea de judecată regală din Paris.

Cum fostul notar Cardot îşi măritase fata cu succesorul său, numit Berthier, Pons, făcînd parte din inventarul notariatului, îşi însuşi acest loc la cină, autentificat — zicea el — de către notar.

Iată firmamentul burghez pe care Pons îl numea familia sa şi unde îşi păstra cu atîta greutate drepturile de invitat.

Din aceste zece case, cea pentru care artistul îşi dădea cea mai multă osteneală era cea în care ar fi trebuit să fie el mai bucuros primit, casa prezidentului Camusot. Dar, vai ! doamna prezidentă, fiică a răposatului Thirion, aprod la cabinetul regilor Ludovic al XVIII-lea şi Carol al X-lea, nu-l tratase niciodată bine pe vărul de-al doilea al soţului ei. Degeaba încerca Pons s-o îmblînzească pe această

rudă teribilă, căci, după ce dăduse lecții gratuite domnișoarei Camusot, îi fusese cu neputință să scoată o muziciană din această fată roșcovană.

Pons, deci, ținând în mână prețiosul obiect, se îndrepta în acest moment spre casa vărului său, prezidentul, în locuința căruia, când intra, i se părea că se află la Tuileries, atît de mult îl impresiona solemnele draperii verzi, tapetele de culoare cafenie, covoarele groase, mobilele grave ale acestui apartament impregnate de severitatea magistraturii. Lucru curios ! Se simțea mai la largul său în palatul Popinot, din strada Basse-du-Rempart, desigur din cauza obiectelor de artă care se găseau acolo ; căci fostul ministru căpătase mania, de cînd reușise în politică, să colecționeze lucruri frumoase, fără îndoială ca să dea peste nas politicii care colecționează pe ascuns faptele cele mai urîte.

Președintele de Marville locuia în strada Hanovre, într-o casă cumpărată de vreo zece ani de către prezidentă, după moartea tatălui și mamei sale, musiu și madam Thirion, care-i lăsară economii în sumă cam de o sută cincizeci de mii de franci. Casa aceasta, cu înfățișarea cam întunecată înspre stradă, unde fațada dă spre nord, are ferestrele dinspre curte la sud, iar în continuarea curții, o grădină destul de frumoasă. Magistratul ocupă tot etajul întîi, în care locuise, pe vremea lui Ludovic al XV-lea, unul dintre financiarii cei mai puternici ai timpului ! Etajul al doilea fiind închiriat unei doamne bătrîne și bogate, casa are aspectul liniștit și onorabil care i se potrivește unui magistrat. Ceea ce a rămas din falnica moșie Marville, pentru a cărei cumpărare magistratul pusese la bătaie economiile sale pe timp de douăzeci de ani, plus moștenirea de la mamă-sa, constă dintr-un castel, o clădire splendidă cum mai poți găsi încă în Normandia, și dintr-o fermă bună care dă un venit de douăsprezece mii de franci. Un parc de o sută de hectare înconjură castelul. Luxul acesta, azi princiar, îl costă vreo mie de scuzi pe președinte, așa încît moșia nu mai aduce decît nouă mii de franci *peșin*, cum se zice. Acești nouă mii de franci și leafa lui îi constituiau pe atunci președintelui un venit de douăzeci de mii de franci, suficient în aparență, în așteptarea jumătății de moștenire care avea să-i revină la moartea tatălui său, fiind singurul copil din prima căsătorie ; dar viața la Paris și obligațiile lor sociale îi silise,

pe domnul și doamna de Marville, să-și cheltuiască aproape în întregime venitul. Pînă în 1834 se aflaseră cam strîmtorați.

Inventarul de mai sus explică de ce domnișoara de Marville, fată de douăzeci și trei de ani, nu era încă măritată, deși avea o sută de mii de franci zestre și perspective de moștenire puse în valoare adeseori și cu dibăcie, dar totuși zadarnice. Vărul Pons asculta de cinci ani doleanțele prezidentei, care vedea cum se însoară toți substituiții, cum tinerii judecători de tribunal au și copii, asta după ce făcuse în zadar să sclipească perspectivele de moștenire ale domnișoarei de Marville în ochii puțin încîntați ai tînărului viconte Popinot, fiul cel mai mare al celui mai de seamă dintre droghiști, despre care invideoșii din cartierul Lombarzilor⁴¹ spuneau că i-a priit Revoluția din Iulie cel puțin tot atît cît ramurii regale mezine⁴².

Ajungînd în strada Choiseul și dînd să întoarcă colțul pe strada Hanovre, Pons simți acea emoție inexplicabilă care chinuie conștiințele curate, care le face să treacă prin spaima îndurată chiar de cei mai mari criminali la vederea unui jandarm. Asta numai la întrebarea : cum îl va primi prezidenta ? Grăunțele de nisip, care-i sfîșia fibrele inimii, nu se rotunjise de fel ; colțurile lui deveneau din ce în ce mai ascuțite, iar cei ai casei le ascuțeau fără încetare. În adevăr, lipsa de interes pe care familia Camusot i-o arăta lui Pons, demonetizarea sa în sînul familiei aveau efect asupra servitorilor, care, deși se purtau cuviincios, îl considerau un fel de cerșetor.

Dușmanul principal al lui Pons era o anume Madeleine Vivet, fată bătrînă, uscată și deșirată, jupîneasa doamnei C. de Marville și a fiicei sale. Cu toate că avea fața plină de vinișoare roșii, sau poate tocmai din cauza asta, și a trupului ei deșirat ca de viperă, această Madeleine își pusese în cap să devină doamna Pons. În zadar făcu Madeleine paradă în ochii holteiului de economiile ei în sumă de douăzeci de mii de franci. Pons refuză o asemenea fericire, cam cu prea multe vinișoare. Iată de ce această Didonă de anticameră⁴³, care voia să ajungă verișoara stăpînilor săi, îi juca cele mai afurisite renghiuri bietului muzician. Madeleine era în stare să exclame : „A ! uite-l și pe linge-blide !” cînd îi auzea pașii pe scară, și s-o spună în așa fel, ca el s-o audă. Cînd servea la masă,

în absența lacheului, turna vin puțin și apă multă în paharul victimei sale, dându-i greaua sarcină de a duce la gură, fără să verse nimic, un pahar plin ochi. Uita să-l servească, iar prezidenta îi aducea aminte (cu ce ton?... de roșea bietul văr!) sau îi răsturna sosul pe haine. Ce mai, era războiul dus de inferiorul, care știe că nu poate fi pedepsit, împotriva unui superior nefericit. Intendentă și fată în casă totodată, Madeleine se ținuse de domnul și doamna Camusot de la căsătoria acestora. Își văzu stăpînii strîmtorați la început, în provincie, cînd domnul era judecător la tribunalul din Alençon; le fusese de ajutor cînd, din președinte la tribunalul din Mantes, domnul Camusot fu numit judecător de instrucție la Paris, unde veni în 1828. Făcea deci prea mult parte din familie, ca să nu aibă motive să se răzbune. Dorința ei de a juca o festă trufașei și ambițioasei prezidente, ajungînd verișoara conașului, ascundea probabil o ură surdă, născută ca avalanșele, dintr-o pietricică rostogolită.

— Coniță, a venit domnul Pons al dumneavoastră, și încă cu spențerul! o anunță Madeleine pe prezidentă. N-ar face rău să-mi spună și mie cum de-l ține de douăzeci și cinci de ani!

Auzind pași de bărbat în salonașul care se afla între salonul cel mare și iatacul ei, doamna Camusot se uita la fiică-sa și înălța din umeri.

— Tare deșteaptă ești că mă anunți așa, Madeleine, de n-am timp să iau o hotărîre, zise prezidenta.

— Coniță, Jean a plecat și eram singură. Domnul Pons a sunat, i-am deschis ușa și, cum e cam de-ai casei, nu-l puteam împiedica să vie după mine; e aici și-și scoate spențerul.

— Fetițo dragă, îi spuse prezidenta fiică-si, am pățit-o! acum trebuie să cinăm acasă. Ce zici, reluă ea văzînd-o plouată pe fetiță, să ne descotorosim de el pentru totdeauna?

— O! bietul om, răspunse domnișoara Camusot, să-l lipsim de una din cinele lui!

Salonașul răsună de tusea prefăcută a celui care voia să spună astfel: „Vă aud“.

— Bine, poștește-l, îi spuse doamna Camusot Madeleinei dînd din umeri.

— Ai sosit așa devreme, vere, spuse Cécile Camusot răsfațându-se, că ne-ai surprins tocmai când mama voia să se ducă să se îmbrace de seară.

Vărul Pons, care băgase de seamă gestul din umeri al prezidentei, fu atât de crunt atins, încît nu fu în stare să potrivească nici un compliment și se mulțumi cu aceste vorbe adînci :

— Ești totdeauna încîntătoare, verișoară.

Apoi întorcîndu-se spre mamă și salutînd-o :

— Dragă verișoară, reluă el, să nu fii supărată că am venit ceva mai devreme ca de obicei, îți aduc ceea ce mi-ai făcut plăcerea să-mi ceri...

Și bietul Pons, care îi scotea din sărite pe prezident, pe prezidentă și pe Cécile de cîte ori le spunea *văr* sau *verișoară*, trase din buzunarul lateral al hainei o fermecătoare cutiuță prelungă din lemn de Sainte-Lucie ⁴¹ minunat sculptată.

— A ! și uitasem, zise rece prezidenta.

Nu era oare cumplită această exclamație ? Nu ridica oare orice merit atenției acestei rude care n-avea decît o vină : că era o rudă săracă ?

— Oricum, reluă ea, ești foarte amabil, vere. Îți dau torez mulți bani pentru flecuștețul ăsta ?

Întrebarea îi provocă vărului un fel de tresărire interioară. El își închipuia că se achită de toate mesele oferind acest giuvaer.

— Credeam că-mi îngădui să ți-l ofer, zise el cu glasul emoționat.

— Vai de mine ! Vai de mine ! reluă prezidenta ; să lăsăm mofturile, ne cunoaștem destul de bine ca să ne înțelegem. Știu că dumneata nu ești atât de bogat, ca să iei asupra-ți cheltuiala. Destul că ți-ai dat osteneala să-ți pierzi timpul umblînd pe la negustori.

— Ai refuza evantaiul, dacă ar trebui să-l plătești cît face, dragă verișoară, replică jignit bietul om. E o capodoperă de Watteau, care l-a pictat pe ambele părți. Dar nu te neliniști, verișoară, n-am plătit nici a suta parte din valoarea lui artistică.

A spune unui bogat : „Ești sărac !“ e ca și cînd i-ai spune arhiepiscopului de Grenada că predicile lui nu fac nici două parale. Doamna prezident se fălea prea mult cu situația soțului ei, cu moșia de la Marville și cu invitațiile la balurile de la curte, ca să nu se simtă atinsă adînc de

o asemenea remarcă, mai cu seamă că pornea de la un prăpădit de muzician față de care ea făcea pe bine-făcătoarea.

— Așa de proști sînt oamenii de la care cumperi lucrurile astea ? întrebă răstit prezidenta.

— La Paris nu există negustori proști, replică Pons aproape cu răceală.

— Atunci ești dumneata foarte deștept, zice Cécile pentru a potoli discuția.

— Verișoară, deșteptăciunea mea stă în faptul că-i cunosc pe Lancret, pe Pater, pe Watteau, pe Greuze ⁴⁵ ; dar, mai cu seamă aveam dorința să-i fiu pe plac scumpei dumitale mame.

Ignorantă și îngîmfată, doamna de Marville nu voia să pară că primește nici cel mai mic lucru de la acest linge-blide al său, iar ignoranța ei o servea admirabil, nici nu auzise de numele lui Watteau. Dacă poate ceva să exprime pînă unde merge amorul propriu al colecționarilor, amor propriu fără îndoială dintre cele mai puternice, căci rivalizează cu amorul propriu al scriitorilor, apoi este îndrăzneala pe care o avusese Pons ținînd piept, pentru prima oară de douăzeci de ani, verișoarei sale. Uimit de cutezanța lui, Pons reveni la o ținută mai pașnică, subliniind în amănunțime pentru Cécile frumusețile sculpturilor fine de pe ramurile acestui minunat evantai. Dar, pentru a pătrunde cu adevărat taina bățăilor de inimă care-l scuturau pe bietul bătrîn, e nevoie să facem un portret sumar al prezidentei.

Altădată mărunță, blondă, grasă și fragedă, doamna de Marville era, la patruzeci și șase de ani, tot mărunță, dar uscată. Fruntea ei boltită, gura pungită — în tine-rețe împodobită cu culori fine — dădeau înfățișării ei, și așa disprețuitoare, un aer ursuz. Deprinderea de a porunci fără discuție în casă îi punea pe față o expresie aspră și neplăcută. Cu vremea, părul ei blond devenise de un castaniu-vînat. Ochii, încă vioi și cu priviri ascuțite, exprimau trufia disprețuitoare a judecătorului, trufie dublată de o invidie stăpînită. În adevăr, prezidenta apărea oarecum săracă în cercul de burghezi parveniți unde cina Pons. Ea nu-i ierta bogatului negustor droghist, fost președinte al tribunalului de comerț, că ajunsese rînd pe rînd deputat, ministru, conte și *pair*. Nu-i ierta socrului ei că obținuse, în dauna fiului lui mai

mare, să fie numit deputat al arondismentului, cu prilejul ridicării lui Popinot la rangul de *pair*. După ce Camusot servise optsprezece ani la Paris, ea mai aștepta pentru el postul de consilier la Curtea de Casație, de la care îl excludea, de altfel, incapacitatea lui, bine cunoscută la Palatul de Justiție. Ministrul de justiție din 1844 deplîngea numirea lui Camusot ca președinte, numire obținută în 1834; dar îl puseseră la camera de punere sub acuzare, unde, datorită rutinei de fost judecător de instrucție, aducea servicii redactînd hotărîri. Aceste insuccese, după ce o consumaseră pe prezidenta de Marville, care, de altfel, nu-și făcea iluzii în privința valorii soțului ei, o făcuseră fioroasă. Caracterul ei, și așa tăios, se acrise. Mai mult îmbătrînită decît bătrînă, era aspră și uscată ca o perie pentru a obține, prin spaimă, tot ceea ce lumea tindea să-i refuze. Avea puține prietene, căci știa grozav să le atingă cu vorbe usturătoare. Impunea însă mult, căci se înconjurase de cîteva bătrîne bisericose de teapa ei, care o susțineau, ca să le susțină și ea pe ele. De aceea, relațiile bietului Pons cu acest diavol cu fustă erau cele ale unui școlar cu învățătorul său, care nu vorbește decît cu nuiua. Prezidenta nu-și explica, așadar, subita îndrăzneală a vărului ei; ea n-avea cunoștință de valoarea cadoului.

— Și unde ai găsit asta? întrebă Cécile privind giuvaerul.

— În strada Lappe, la un negustor de lucruri vechi, care tocmai le adusese de la un castel de lîngă Dreux, Aulnay, unde s-a scos totul în vînzare, un castel pe care îl locuia uneori doamna de Pompadour, înainte de a construi Ménars; s-au salvat de-acolo cele mai frumoase lucrări în lemn care se cunosc; sînt atît de frumoase, încît Liénard, celebrul nostru sculptor în lemn, a reținut, considerîndu-le *nec plus ultra* a artei, două rame ovale drept modele... Erau acolo adevărate comori. Negustorul meu a găsit evantaiul într-un scrin mic lucrat în marchetărie, pe care l-aș fi cumpărat, dacă aș face colecții de asemenea lucrări; dar nu te poți apropia... o mobilă de Riesener⁴⁶ face trei-patru mii de franci! Lumea începe să recunoască, la Paris, că faimoșii marchetari germani și francezi din secolele șaisprezece, șaptesprezece și optsprezece au creat adevărate tablouri din lemn. Meritul colecționarului este să o ia înaintea modei. Iată, peste

cinci ani, porțelanurile de Frankenthal, pe care eu le colecționez de douăzeci de ani, vor costa de două ori mai scump decît porțelanul artificial de Sèvres.

— Ce-i asta Frankenthal ? întrebă Cécile.

— Este numele fabricii de porțelanuri a electorului palatin ; e mai veche decît manufactura noastră de la Sèvres, așa după cum frumoasele grădini ale Heidelbergului, nimicite de Turenne⁴⁷, au avut nefericirea să existe înaintea celor de la Versailles. Sèvres a copiat mult Frankenthalul... Germanii, trebuie să le recunoaștem asta, au făcut, înaintea noastră, lucruri admirabile în Saxa și în Palatinat.

Mama și fiica se uitau una la alta, ca și cînd Pons le-ar fi vorbit chinezește, căci nu-și poate închipui cineva cît sînt parizienii de ignoranți și de exclusivi ; nu știu decît ceea ce li se dă de învățat, cînd vor să învețe.

— Și după ce recunoști dumneata Frankenthalul ?

— Da' bine, semnătura ! zise Pons cu înflăcărare. Toate aceste capodopere încîntătoare sînt semnate. Frankenthalul poartă un C și un T (Charles-Théodore) încolăcite și avînd deasupra o coroană de prinț. Obiectele vechi în porțelan de Saxa au două săbii, numărul de ordine aurite. Vincennes semna cu un corn de vînătoare. Viena are un V închis și barat. Berlinul are două bare. Maienza are o roată, Sèvres cei doi LL⁴⁸, iar porțelanurile pentru regină un A, care înseamnă Antoinette, cu coroana regală deasupra. În secolul al optsprezecelea, toți suveranii Europei au rivalizat în fabricarea porțelanurilor. Se băteau pe meșteri. Watteau făcea desenele serviciilor de masă pentru manufactura din Dresda, și operele lui au atins prețuri nebunești. (Trebuie să te pricepi bine în privința lor, căci, astăzi, Dresda le repetă și le recopiază.) S-au fabricat pe atunci lucruri admirabile care n-au să se mai facă...

— Aida-de !

— Da, verișoară ! n-au să se mai facă anumite marchetării și anumite porțelanuri, așa cum n-au să se mai facă tablouri de Rafael, Tizian, Rembrandt, Van Eyck, Cranach⁴⁹ !... Iată, chinezii sînt foarte îndemînateci, foarte pricepuți, ei bine, ei recopiază astăzi lucrările frumoase din porțelanurile lor numite *marele-mandarin*... Două vase de mare-mandarin vechi, de formatul cel mai

mare, valorează șase, opt și zece mii de franci, iar copia lor modernă o poți cumpăra cu două sute de franci !

— Glumești !

— Verișoară, prețurile astea te miră, dar asta nu-i nimic. Un serviciu complet de masă pentru douăsprezece persoane în porțelan artificial de Sèvres, deci nu de porțelan, nu numai că valorează o sută de mii de franci, dar ăsta-i și prețul de pe factură. Un asemenea serviciu costa cincizeci de mii de livre la Sèvres în 1750. Am văzut facturi originale.

— Să ne întoarcem la evantai, zise Cécile, căreia giuvaerul îi părea prea vechi.

— Bineînțeles că am pornit în căutare de îndată ce scumpa dumitale mamă mi-a făcut cinstea de a-mi cere un evantai, reluă Pons. Am trecut pe la toți negustorii din Paris fără să găsesc nimic frumos ; căci pentru scumpa prezidentă voiam o capodoperă și mă gîndeam să-i dau evantaiul Mariei-Antoaneta, cel mai frumos din toate evantaiele celebre. Dar ieri, am fost înmărmurit de această capodoperă dumnezeiască, pe care a comandat-o cu siguranță Ludovic al XV-lea ⁵⁰. Pentru ce m-am dus să caut un evantai în strada Lappe, la un auvergnat care vinde alămuri, fiare vechi și mobile poleite ? Eu cred că obiectele de artă au inteligența lor, că-i cunosc pe amatori și-i cheamă, le spun : „Șst ! Șst !...”

Prezidenta dădu din umeri uitîndu-se la fiica ei, dar Pons nu băgă de seamă mimica ei rapidă.

— Îi cunosc pe toți nesătulii ăștia ! „Ce mai ai nou, moș Monistrol ?” l-am întrebat pe negustorul ăsta, care-mi dă voie să-mi arunc ochii pe cumpărăturile lui înainte de a trece negustorii cei mari. La întrebare, Monistrol îmi povestește cum Liénard, care sculpta în capela de la Dreux lucruri foarte frumoase pe socoteala listei civile, salvase, la vînzarea de la Aulnay, tăbliile de lemn sculptat din mîna negustorilor de la Paris, care se uitau după porțelanuri și după mobile încrustate. „N-am luat mare lucru, îmi spuse el, dar o să-mi scot eu banii de călătorie cu asta.” Și-mi arată scrinul cel mic, o minune ! Niște desene de Boucher executate în marchetărie cu o artă !... de să îngenunchezi în fața lor ! „Uite, domnule, îmi spune el, tocmai am găsit într-un sertăraș închis, de la care n-aveam cheia și pe care l-am forțat, evantaiul ăsta ! Ai face bine să-mi spui cui aș putea să-l vînd...” Și scoate

cutiuța de lemn de Sainte-Lucie, sculptată. „Vezi ! e stilul Pompadour care seamănă cu goticul înflorat.“ „O ! îi răspund eu, cutia e frumoasă, mi-ar putea conveni, cutia ! dar evantaiul, dragă Monistrol, eu n-am nici o doamnă Pons căreia să-i ofer giuvaerul ăsta vechi ; de altfel se fac și noi foarte frumoase. Se pictează astăzi pe hîrtie velină în mod minunat și destul de ieftin. Știi că la Paris sînt două mii de pictori !“ Și desfac cu nepăsare evantaiul, stăpînindu-mi admirația, privind cu răceală aceste două tablouașe atît de încîntătoare prin naturalețea și execuția lor. Aveam în mîină evantaiul doamnei de Pompadour ! Watteau s-a prăpădit cu firea ca să-l creeze. „Cît ceri pe mobilă ?“ „O ! o mie de franci, mi-au și fost oferiți !“ Îi spun un preț pentru evantai care corespundea cheltuielilor sale probabile de călătorie. Ne privim atunci în albul ochilor, și văd că l-am dus. Pun îndată evantaiul în cutie, ca să nu apuce auvergnatul să se uite la el, și mă extaziez asupra lucrului cutiei, care e, fără doar și poate, o adevărată bijuterie. „Și dacă-l cumpăr, îi spun lui Monistrol, îl cumpăr pentru asta, numai cutia mă tentează. Cît despre scrin, ieși pe el mai mult de o mie de franci, uite cît de cizelate sînt incrustațiile de aramă ! Sînt piese unice... Se poate trage profit din asta... n-au fost reproduse, pentru doamna de Pompadour totul se făcea în exemplare unice... Și omul meu, încălzit pentru scrin, uită de evantai și mi-l lasă pe nimic în schimbul revelației pe care i-o fac despre frumusețea mobilei lui Riesener. Asta a fost ! Dar trebuie experiență ca să închei asemenea tîrguri ! Sînt bătălii care se dau numai cu privirea, și ce ochi au evreii și auvergnații !

Pantomima admirabilă și verva bătrînului artist, care făceau din el, în timp ce povestea triumful priceperii sale asupra ignoranței negustorului, un model demn de pictorii olandezi⁵¹, totul fu risipit de pomană pentru prezidentă și pentru fiica ei ; ele își spuseră, schimbînd priviri reci și disprețuitoare :

— Ce trăsnit !...

— Așadar, te distrează asta ? întrebă prezidenta.

Înghețat de această întrebare, lui Pons îi veni s-o bată pe prezidentă.

— Dar, dragă verișoară, reluă el, asta-i vînătoarea de capodopere ! Și te afli față în față cu adversari care știu

să-și apere vînatul ! La viclenie trebuie să răspunzi cu viclenie ! O capodoperă în stăpînirea unui normand, a unui evreu sau a unui auvergnat e, ca în basme, o domniță păzită de vrăjitori !

— Și de unde știi că e de Wat... ? Cum îi spui ?

— Watteau, verișoară, unul din cei mai mari pictori francezi din secolul al optsprezecelea ! Iată, nu-î vezi semnătura ? spuse el arătînd una din scenele pastorale, care reprezintă o horă jucată de doamne îmbrăcate ca țărance și de ciobani mari seniori. Uite ce antren ! Ce vervă ! ce colorit ! Și cum e făcută ! dintr-o trăsătură, ca o parafă de caligraf : nu se simte truda !

— Dacă-i așa, vere, n-am să pot primi din partea dumitale un obiect atît de prețios. E mai bine să-ți aducă dumitale ceva venituri, zise presidenta, deși atîta aștepta : să rămînă la ea splendidul evantai.

— Cel puțin acum să ajungă în mîinile virtuții ceea ce a servit viciului, zise bătrînul regăsindu-și siguranța. Au trebuit o sută de ani pentru ca să se înfăptuiască acest miracol. Poți fi sigură că, la curte, nici o prințesă n-o să aibă ceva comparabil cu această capodoperă ; căci, din nefericire, stă în firea omenească să facă mai mult pentru o Pompadour decît pentru o regină virtuoasă !

— Ei bine, îl primesc, zise rîzînd presidenta. Cécile, îngerașule, ia du-te de vezi, cu Madeleine, să fie masa vrednică de vărul nostru...

Prezidenta voia să se achite. Recomandarea ei, făcută cu voce tare, împotriva regulilor bunei-cuviințe, aducea atît de mult cu o plată, încît Pons roși ca o fată prinsă asupra greșelii. Acest fir de nisip cam prea mare i se plimbă un timp prin inimă. Cécile, tînără persoană foarte roșcată, a cărei ținută, plină de pedantism, imita gravitatea judiciară a președintelui și moștenise ceva din răceala mamei, dispăru lăsîndu-l pe bietul Pons să se războiască cu fioroasa prezidentă.

— E foarte drăguță Lilica mea, zise presidenta, întrebînd tot diminutivul copilăresc tras odinioară din numele de Cécile.

— Încîntătoare, răspunse muzicianul neștiind ce să mai facă.

— Nu înțeleg ce fel de vremuri trăim, reluă prezidenta. La ce servește să ai ca tată un președinte la Curtea regală de judecată din Paris și comandor al Legiunii de

onoare, iar ca bunic un deputat milionar, un viitor *pair* al Franței, cel mai bogat dintre toptangiii de mătăsuri ?

— În ziua de azi numai banii se cer, răspunse vărul Pons, nu sînt respectați decît bogații, și...

— Ce-ar mai fi, exclamă prezidenta, dacă mi l-ar fi lăsat cerul și pe bietul meu copilaș Charles !...

— O ! cu doi copii, ar fi sărăcie curată ! reluă vărul. Asta-i rezultatul împărțirii egale a bunurilor⁵² ; dar fii liniștită, frumoasă verișoară. O să se mărite Cécile o dată. Nicăieri nu văd o fată cu atîtea calități.

Iată pînă unde își înjosise Pons inteligența la amfitrionii săi : le repeta ideile și le comenta în mod plat, în felul corurilor antice. Nu îndrăznea să dea drumul originalității care-i caracterizează pe artiști și care, la el, în tinerețe, era bogată în cuvinte de spirit, dar pe care obiceiul de a sta deoparte o desființase aproape, iar cînd reapărea, lumea o bruftuia, cum se întîmplase acum.

— Dar eu m-am măritat doar cu douăzeci de mii de franci zestre...

— În 1819, verișoară, zise Pons întrerupînd-o. Și erai dumneata o femeie cu judecată, o fată protejată de regele Ludovic al XVIII-lea !

— Bine, dar fata mea e un adevărat înger, e inteligentă, are o inimă de aur și mai are și o sută de mii de franci zestre, fără a mai socoti perspectivele frumoase de moștenire, și uite că rămînem cu ea în spinare...

Doamna de Marville vorbi de fiică-sa și de ea însăși timp de douăzeci de minute, văicărindu-se așa cum fac de obicei mamele care au fete de măritat. De douăzeci de ani, de cînd bătrînul muzician lua cina la unicul său văr Camusot, nu auzise, bietul om, nici o întrebare cu privire la treburile sale, la viața sau sănătatea sa. Pretutindeni Pons era, de altfel, un fel de canal de vărsare a destăinuirilor celor din casă ; puteai avea cea mai mare încredere în discreția lui recunoscută și necesară, căci, dacă ar fi scăpat un singur cuvînt, i s-ar fi închis ușile de la zece case. Își completa rolul de om care ascultă aprobînd mereu ; zîmbea la orice, nu acuza și nu apăra pe nimeni : pentru el toți aveau dreptate. Așa că nu mai era socotit ca un om, ci ca un stomac ! În lunga ei tiradă, prezidenta mărturisi vărului său, nu fără oarecare precauții, că e dispusă să accepte pentru fiică-sa, aproape orbește, orice partidă s-ar prezenta. Merse pînă acolo încît consideră

ca o afacere bună un bărbat de patruzeci și opt de ani, numai să aibă douăzeci de mii de franci venit.

— Cécile are douăzeci și trei de ani și, dacă din nefericire ar împlini douăzeci și cinci sau douăzeci și șase de ani, ar fi cumplit de greu s-o mărităm. Lumea se întreabă atunci pentru ce o fată a așteptat atîta. Se și vorbește cam mult în cercul nostru de situația asta. Motivele obișnuite le-am epuizat : „E prea tînără. Își iubește prea mult părinții, ca să-i părăsească. E fericită cu noi. E pretențioasă, vrea un tînăr cu nume mare !“ Dar începem să fim ridicoli, simt eu. De altfel, Cécile s-a plictisit de atîta așteptare, suferă, mititica...

— Da' de ce ? întrebă Pons proteste.

— Ei, reluă mama cu un aer înțepat, e umilită că-și vede toate prietenele măritate înaintea ei.

— Verișoară, dar ce s-a întîmplat de cînd am avut plăcerea să cinez aici ultima dată, de te gîndești la bărbați de patruzeci și opt de ani ? întrebă umil bietul muzician.

— S-a întîmplat, replică prezidenta, că trebuia să avem o vedere la un consilier de la curte, care are un fiu de treizeci de ani, cu avere mare, și domnul de Marville ar fi obținut pentru el, pe bani, un post de referendar la Curtea de conturi. Tînărul e deja acolo ca supranumerar. Și iată că mi se spune că tînărul a făcut nebunia să plece în Italia, însoțind pe una din cele ce se dau drept ducese la balul Mabilie⁵³... E un refuz deghizat. Nu vor să ne dea un tînăr a cărui mamă a murit și care are de pe acum treizeci de mii de franci venit, în așteptarea averii tatălui. Așa că să ierți proasta noastră dispoziție, dragă vere : ai sosit în plină criză.

În momentul cînd Pons căuta un răspuns cu complice, din cele pe care le găsea totdeauna prea tîrziu la amfitrionii care îl speriau, Madeleine intră, dădu un bilet prezidentei, și așteptă un răspuns. Iată ce conținea biletul :

„Dacă am presupune, dragă mamă, că scrisorica asta ne-a fost trimisă de la Palatul de Justiție de către tata, care ți-ar spune să te duci împreună cu mine la cină la prietenul său, pentru a relua tratativele în legătură cu măritișul meu, atunci vărul Pons ar pleca și am putea să mergem, cum aveam de gînd, la familia Popinot.“

— Da' pe cine a trimis domnu ? întrebă prezidenta.

— Pe un băiat de serviciu de la Palatul de justiție, răspunse cu nerușinare sfrijita de Madeleine.

Prin acest răspuns, bătrîna fată în casă indica stăpînei sale că urzise acest complot în înțelegere cu Cécile, care-și pierduse răbdarea.

— Spune-i că fiica mea și cu mine vom fi acolo la ora cinci și jumătate.

După ce ieși Madeleine, prezidenta îl privi pe vărul Pons cu acea falsă drăgălășenie, care îi produce unui suflet delicat același efect ca oțetul amestecat cu lapte pe limba unui amator de mîncăruri bune.

— Dragă vere, cina e pregătită, o vei lua fără noi, căci soțul meu îmi scrie de la ședința tribunalului ca să mă anunțe că proiectul de căsătorie e reluat cu consilierul și că mergem acolo la cină... Înțelegi că nu ne jenăm de dumneata. Fii ca la dumneata acasă. Vezi că te tratez cu sinceritate, n-am nici un secret pentru dumneata... Nu vrei, nu-i așa, să piardă îngerașul ocazia de a se mărita?

— Eu, verișoară? aș vrea dimpotrivă să-i găsesc un bărbat; dar în cercul în care mă învîrtesc...

— Da, nu-i probabil, întrerupse cu insolență prezidenta. Va să zică rămîi? Cécile o să-ți ție de urît cît mă îmbrac eu.

— Vai, verișoară, pot să cinez și în altă parte, zise bătrînul.

Deși crunt atins de felul în care prezidenta îi reproșa sărăcia, Pons era și mai speriat de perspectiva de a rămîne singur cu servitorii.

— Da' de ce?... masa e gata, altfel o mănîncă servitorii.

Auzind această frază groaznică, Pons se ridică brusc, de parcă l-ar fi atins o pilă galvanică, salută cu răceală pe verișoară și se duse să-și pună spențerul. Ușa camerei de culcare a Ceciliei, care dădea în salonaș, era întredeschisă, așa că, privind într-o oglindă, Pons o zări pe fată rîzînd nebunește, vorbind mamă-si prin schime și semne cu capul, ceea ce arăta bătrînului artist că e vorba de vreo păcăleală ticăloasă. Pons coborî încet scara abia ținîndu-și lacrimile: se vedea alungat din casa asta, fără să știe pentru ce.

— Sînt prea bătrîn acum, își spunea el, lumea are oroare de bătrînețe și de sărăcie, două lucruri urîte. Nu mă mai duc nicăieri fără invitație.

Cuvinte pline de eroism !...

Ușa bucătăriei, situată la parter, în fața odăiței portarului, stătea deseori deschisă, așa cum se întâmplă în casele locuite de proprietari și unde ușa cea mare de la intrare stă tot timpul închisă. Pons putea deci auzi râsetele bucătăresei și ale lacheului, căroră Madeleine le povestea festa jucată lui Pons, căci nu bănuiau că bătrînul avea să plece atît de repede. Lacheul aproba din plin această glumă față de un obișnuit al casei, care, zicea el, nu dă mai mult de trei franci bacșiș la sfîrșitul anului.

— Da, dar dacă-i sare țandăra și nu mai vine, atrase bucătăreasa atenția, se cheamă că noi am pierdut trei franci de Anul nou...

— N-are de unde s-o afle, zise lacheul răspunzînd bucătăresei.

— Ei, reluă Madeleine, mai curînd sau mai tîrziu, ce ne pasă ? Îi plictisește în așa hal pe stăpîni în casele unde cinează, încît o să fie alungat de peste tot.

În acel moment bătrînul muzician strigă portăresei : „Ușa, te rog“. Strigătul lui dureros fu primit cu o tăcere adîncă la bucătărie.

— Ne asculta, zise lacheul.

— Ei bine, atîta pagubă, sau mai degrabă cu atît mai bine, replică Madeleine, s-a dus la fund.

Bietul om, căruia nu-i scăpase nimic din discuția de la bucătărie, auzi și această ultimă vorbă. Se întoarse acasă umblînd pe bulevarde în starea în care ar fi o femeie bătrînă după o luptă aprigă cu niște asasini. Mergea, vorbind de unul singur, aproape alergînd, căci onoarea rănită îl mîna din urmă ca pe un fir de pai dus de un vînt furios. În sfîrșit, ajuns pe Bulevardul Temple la ora cinci, fără să-și dea seama cum ; dar, lucru extraordinar, simți că nu-i e foame de loc.

Acum, pentru a înțelege revoluția pe care avea s-o producă acasă la el întoarcerea lui Pons la această oră, sînt necesare aici explicațiile promise în privința doamnei Cibot.

Strada Normandie este una din străzile în mijlocul căroră te poți crede în provincie : crește iarba pe ea, un trecător e lucru mare, și toți se cunosc între ei. Casele datează din vremea lui Henric al IV-lea, cînd s-a proiectat un cartier în care toate străzile să poarte cîte un nume de provincie, iar în centru trebuia să fie o piață

frumoasă dedicată Franței. Ideea cartierului Europe⁵⁴ a fost repetarea acestui plan. Lumea se repetă în toate și peste tot, chiar în speulă. Casa în care locuiau cei doi muzicieni era o fostă casă boierească cu curte în față și grădină în spate ; dar partea din față, de la stradă, fusese construită în secolul trecut, cînd era foarte la modă cartierul Marais⁵⁵. Cei doi prieteni ocupau tot etajul al doilea al acestei case vechi. Casa, care era dublă, aparținea domnului Pillerault, un octogenar ; el lăsase administrarea pe seama domnului și doamnei Cibot, portarii săi de douăzeci și șase de ani. Și, cum nu se dă leafă destul de mare unui portar din cartierul Marais ca să poată trăi din ea, jupîn Cibot adăuga la remiza lui din chirii și la dreptul lui la lemne de la fiecare căruță veniturile meseriei proprii : era croitor, cum sînt mulți portari. Încetul cu încetul, Cibot renunțase să mai lucreze pentru croitorii patroni ; căci, datorită încrederii pe care i-o acorda mica burghezie din cartier, se bucura de privilegiul sigur de a face reparațiile, cîrpelele țesute, renovările tuturor hainelor pe un perimetru de trei străzi. Odaia de portar era spațioasă și sănătoasă ; mai avea și o cameră alături. Așa încît soții Cibot treceau drept unii dintre cei mai fericiți portari ai arondismentului. Cibot, un omuleț pipernicit, ajuns aproape măsliiniu de pe urma șederii neîncetate cu picioarele încrucișate pe o masă înălțată pînă în dreptul ferestrei cu grilaj care dădea spre stradă, cîștiga cu meseria lui cam doi franci pe zi. Tot mai lucra, deși avea cincizeci și opt de ani ; dar cincizeci și opt de ani e vîrsta cea mai frumoasă a portarilor : s-au deprins cu odaia lor, și odaia de portar a devenit pentru ei ceea ce e scoica pentru stridii, și apoi sînt cunoscuți în cartier !

Madam Cibot, fostă vînzătoare frumoasă de stridii, își părăsise locul ei la *Cadranul albastru* de dragul lui Cibot, la vîrsta de douăzeci și opt de ani, după toate aventurile pe care o vînzătoare frumoasă de stridii le întîlnește fără să le caute. Frumusețea femeilor din popor se trece repede, mai ales cînd ele nu se mișcă din ușa unui restaurant⁶⁶. Valurile de căldură venite din bucătărie le înăspresc trăsăturile ; resturile din sticlele băute în tovărășia chelnerilor li se infiltrează pe față și nici o floare nu se trece mai repede ca frumusețea unei vînzătoare frumoase de stridii. Din fericire pentru madam

Cibot, căsătoria legitimă și viața de portăreasă sosiră la timp pentru a o conserva ; rămase ca un model al lui Rubens păstrînd o frumusețe bărbătească pe care rival-lele sale de pe strada Normandie o calomniau, zicîndu-i *aia grasă*. Tonurile pielei sale se puteau compara cu mu-chiile îmbietoare ale turtelor de unt de Isigny ; și, cu toată grăsimea ei, își îndeplinea funcțiunile cu o sprin-teneală neasemănată. Madam Cibot atîngea vîrsta cînd aceste soiuri de femei sînt obligate să se bărbierească. Asta înseamnă că avea patruzeci și opt de ani. O portă-reasă cu mustață reprezintă una din cele mai mari ga-ranții de ordine și de securitate pentru un proprietar. Dacă Delacroix ar fi putut-o vedea pe doamna Cibot sprijinită țanțoș în mătură, ar fi făcut cu siguranță din ea o Bellonă ⁵⁷ !

Situația soților Cibot avea, în stil de act de acuzare, să aducă prejudicii într-o bună zi, lucru curios ! situa-ției celor doi prieteni ; de aceea, istoricul e obligat, pen-tru a fi conștiincios, să intre în unele detalii referitoare la slujba de portar. Casa aducea venit cam opt mii de franci, căci avea trei apartamente complete, duble în adîncime înspre stradă, iar în vechea clădire dintre curte și grădină tot trei. În plus, un negustor de fiare vechi numit Rémonencq ocupa o prăvălie la stradă. Acest Ré-monencq, devenit de cîteva luni negustor de antichități, cunoștea atît de bine valoarea vechiturilor lui Pons, încît îl saluta pe muzician din fundul prăvăliei, cînd acesta intra sau ieșea de-acasă. Astfel, remiza din chirii aducea cam patru sute de franci pe an soților Cibot, care aveau, pe deasupra, gratis locuința și lemnele. Iar cum lefurile lor făceau anual cam șapte-opt sute de franci în medie, venitul celor doi soți, socotind și bacșișurile de Anul nou, era cam de o mie șapte sute de franci. Soții Cibot îl mîn-cau, în adevăratul înțeles al cuvîntului, căci trăiau mai bine de cum trăiesc oamenii din popor. „O viață are omul !” spunea coana Cibot. Născută în vremea Revoluției, ea n-avea habar, după cum se vede, de învățăturile re-ligioase.

În urma relațiilor sale cu *Cadranul albastru*, această portăreasă, cu ochi portocalii și trufași, rămăsese cu unele cunoștințe de bucătărie, din care pricină soțul ei era in-vidiat de toți confrății săi. Astfel, ajunși la vîrsta matură, în pragul bătrîneții, soții Cibot nu aveau nici o sută de

franci economii. Bine îmbrăcați, bine hrăniți, ei se bucurau de altfel de considerație în cartier, datorită celor douăzeci și șase de ani de cinste fără cusur. De avut n-aveau nimic, dar nici nu datorau *un bănișor* cuiva, după expresia lor, căci coanei Cibot îi plăceau diminutivele. Îi spunea lui bărbatu-său : „Ești un scumpețel !“ De ce ? Tot așa, ar fi putut întreba cineva motivul indiferenței ei în materie de religie. Deși erau amândoi mândri de viața lor curată ca lumina zilei, de stima a șase sau șapte străzi și de autocrația pe care le-o lăsa *proprietarul* asupra casei, se văitau totuși în taină că nu au și rente. Cibot se plîngea de dureri în mîini și în picioare, iar coanei Cibot îi părea rău că bietul Cibot mai e nevoit să muncească la vîrsta lui. Va veni o vreme cînd, după treizeci de ani de asemenea viață, portarii vor acuza guvernul de nedreptate și vor cere să fie decorați cu Legiunea de onoare ! De cîte ori aflau, din pălăvrăgelile cartierului, că servitoarea cutare, după opt sau zece ani de servicii, fusese trecută într-un testament cu trei sau patru sute de franci rentă viageră, portarii se căinau între ei, ceea ce poate da o idee despre invidiile care mănîncă micile meserii, la Paris.

— Ei, vezi ! noi n-o să avem niciodată parte să fim trecuți în testamente ! N-avem noroc ! Și totuși, sîntem mai de folos decît servitorii. Sîntem oameni de încredere, facem încasările, stăm cu ochii în patru ; dar sîntem tratați ca niște cîini, uite-așa !

— Unii au noroc, alții ba, spunea Cibot cînd aducea cîte-o haină.

— Dacă-l lăsam pe Cibot portar, iar eu mă făceam bucătăreasă, am fi *avutără* treizeci de mii de franci plasament, exclama coana Cibot vorbind cu vecina ei, cu mîinile în șoldurile ei mari. N-am știut să mă învîrtesc, m-am bucurat să am casă și căldură *înuntrul* unei odăi bune de portar și să nu duc lipsă de nimic.

Cînd cei doi prieteni se mutară în 1836 la etajul al doilea al vechii clădiri, ei produsera un fel de revoluție în menajul Cibot. Iată cum : Schmucke avea obiceiul, ca și prietenul său Pons, să angajeze pe portarii sau portăresele caselor unde locuia să-i facă și menajul. Cei doi muzicieni fură deci de acord, cînd se instalară în strada Normandie, să se înțeleagă cu doamna Cibot, iar ea să le vadă de casă pentru douăzeci și cinci de franci pe lună, cîte doisprezece franci și jumătate de fiecare. După un an,

isteața portăreasă domnea în casa celor doi holtei bătrâni, așa cum domnea în toată casa domnului Pillerault, unchiul mamei doamnei contese Popinot; daraverile lor erau și ale ei, și avea obiceiul să spună: *conașii mei*. În sfârșit, văzîndu-i pe cei doi bărbați blînzi ca niște mie-lușei, ușor de mulțumit, de fel bănuitori, niște adevărați copii, începu, cu inima ei de femeie din popor, să-i ocrotească, să-i adore, să-i slugărească cu un devotament atît de autentic, încît îi dojenea din cînd în cînd și-i apăra împotriva tuturor tertipurilor care, la Paris, urcă cheltuielile unei gospodării. Fără să se gîndească și fără să bănuiască, cei doi holtei căpătără, pentru douăzeci și cinci de franci pe lună, o mamă. Dîndu-și seama de valoarea doamnei Cibot, cei doi muzicieni îi adresară în chip firesc laude, mulțumiri, mici atenții, care strînseră legăturile acestei alianțe domestice. Madam Cibot prefera de o mie de ori să fie prețuită cum se cuvine decît plătită; sentiment care, cînd e cunoscut cum trebuie, duce totdeauna la lefuri mai mici. Cibot făcea pe jumătate de preț comisioanele, reparațiile, tot ce-i revenea din serviciile pe care le făcea nevastă-sa celor doi conași.

În sfârșit, chiar din anul al doilea, interveni, în buna înțelegere dintre etajul al doilea și portari, un nou element de prietenie reciprocă. Schmucke încheie cu doamna Cibot un tîrg care îi satisfăcea indolența și dorința lui de a trăi fără să aibă grijă de nimic. Pentru un franc jumătate pe zi sau patruzeci și cinci de franci pe lună, madam Cibot se însărcină să-i servească lui Schmucke dejunul și cina. Pons, găsind că dejunul prietenului său e foarte satisfăcător, încheie și el un tîrg de optsprezece franci pentru dejunul său. Acest sistem de aprovizionare, care aducea cam nouăzeci de franci pe lună în încasările portarilor, făcu din cei doi locatari niște ființe de care n-avea nimeni voie să se atingă, niște îngeri, niște arhangheli, niște zei. E foarte îndoielnic că regele francezilor, care se pricepe, e servit așa cum au fost atunci cei doi babalici. Pentru ei laptele ieșea fără apă din bidon, și citeau gratis ziarele de la etajul întîi și al treilea, ai căror locatari se sculau tîrziu și căroră, la nevoie, li s-ar fi spus că jurnalele n-au sosit încă. Doamna Cibot ținea de altfel apartamentul, hainele, tinda scării, totul, într-o stare de curățe-

nie flamandă. Cît despre Schmucke, el se bucura de o fericire pe care n-o sperase niciodată : doamna Cibot îi făcea viața ușoară ; dădea cam șase franci pe lună pentru spălat, care era tot în seama ei, ca și cîrpitul. Mai cheltuia pe tutun cincisprezece franci pe lună. Aceste trei feluri de cheltuieli formau un total lunar de șaiszeci și șase de franci, care, înmulțit cu doisprezece, fac șapte sute nouăzeci și doi de franci. Dacă adăugați două sute douăzeci de franci pe chirie și impozite, aveți o mie doisprezece franci. Cibot îi cosea lui Schmucke hainele, și media acestei ultime cheltuieli era de o sută cincizeci de franci. Acest mare filozof trăia prin urmare cu o mie două sute de franci pe an. Cîți oameni în Europa, al căror unic gînd e să vie să stea la Paris, nu vor fi agreabil surprinși aflînd că poți fi fericit aici cu o mie două sute de franci venit, în strada Normandie din cartierul Marais, sub ocrotirea unei doamne Cibot !

Doamna Cibot fu înmărmurită văzînd că bătrînul Pons se întoarce acasă la orele cinci după amiază. Nu numai că acest lucru nu se mai întîmpla niciodată, dar, pe deasupra, *conașul* ei n-o văzu și n-o salută.

— Să știi, Cibot, îi spuse soțului ei, că domnul Pons a ajuns ori milionar, ori nebun !

— Așa mi se pare și mie, replică Cibot, lăsînd să-i cadă din mîină o mîneacă la care punea ceea ce croitorii numesc un *clin*.

În momentul cînd Pons se înapoia ca un automat acasă, madam Cibot termina de pregătit cina lui Schmucke.

— Mă'c să aflu ce i s-o fi-ntîmplat drăguțului de el, îi spuse madam Cibot soțului ei, că masa domnului Schmucke e gata.

Doamna Cibot acoperi farfuria de pămînt cu o farfurie de porțelan obișnuită și sosi, cu toată vîrsta ei, la apartamentul celor doi prieteni, chiar în momentul cînd Schmucke îi deschidea lui Pons.

— *Ge ai, tracă briedene ?* întrebă germanul înspăimîntat de expresia tulburată a lui Pons.

— Îți spun eu tot ; dar am venit să cinez cu tine...

— *Să ginezi ! să ginezi !* exclamă Schmucke încîntat. *Tar ist imposibil !* adăugă el gîndindu-se la tabieturile de mîncăcios ale prietenului său.

Bătrînul german o zări atunci pe doamna Cibot care stătea și asculta conform dreptului ei de menajeră legi-

timă. Cuprins de o inspirație din cele care nu se aprind decît în inima unui prieten adevărat, se duse drept la portăreasă și o trase spre scară :

— *Matam Zipod, lui Bons îi plag lugrurile pune ; tu-te la CATRATRANUL ALPASDRU, ji gomantă o masă pună : bește, magaroane ! În svîrjid, un osbăț de Licuillis* ⁵⁸ !

— Cum adică, întrebă doamna Cibot.

— *Atigă, reluă Schmucke, fițel la dafă, geva pun de păud, eine stiglă te fin te Porteaux, ji ge are mai pun ca teligadese : aja ga groghede te orez ji gostiță avumadă ! Blădeșde dod : nu zbune nimic, își tau doți panii înaboi mîine timineață.*

Schmucke se întoarse în casă cu un aer vesel frecîndu-și mîinile ; dar fața lui reluă treptat o expresie de uimire auzind povestirea nefericirilor care se abătuseră într-o clipă peste sufletul prietenului său. Schmucke încercă să-l consoleze pe Pons zugrăvindui lumea din punctul lui de vedere. Parisul e o veșnică vijelie, bărbății și femeile sînt tîrîți într-un vîrtej de vals îndrăcit, și nu trebuie să te aștepti la nimic de la lume, care privește pe dinafară și nu *be tinăuntru*, zise el. Povesti pentru a suta oară cum din an în an, cele trei eleve ale lui, singurele la care ținuse, și care țineau la el, pentru care el și-ar fi dat viața, și de la care avea o mică pensie de nouă sute de franci, fiecare din ele contribuind cu o parte egală cam de trei sute de franci, uitaseră așa de bine din an în an să vină să-l vadă, și erau tîrîte de curentul vieții pariziene cu atîta violență, încît nici nu-l putuseră primi, în ultimii trei ani, cînd se ducea la ele. (E-adevărat că Schmucke se ducea la aceste cucoane mari la zece dimineața !) În sfîrșit, cîștigurile rentei sale erau depuse la notari.

— *Ji doduși, au inimi te aur, reluă el. În vine, zînt încerații mei băzidori, vemei îngîndădoare, matam te Bordentuère, matam te Fontenese, matam ti Dilet. Cînd le fād, le fād la Jambs-Eliusées, iar ele nu mă fād... ji țin muld la mine, ji aj budea să mă tug la ele la masă, le-ar vace blăgere. Aj budea să mă tug la mojie la ele ; tar eu brever gu muld să zdau gu briedenul meu Bonz, bendrugă il fād gînt freau ji în doade zilele.*

Pons luă mîna lui Schmucke, o ținu într-ale sale, o strînse cu un gest pornit din inimă, și amîndoi rămaseră

așa timp de câteva minute, ca niște îndrăgostiți care se revăd după o lungă despărțire.

— *Ginează aigi în doade zilele, reluă Schmucke, care, în sinea lui, binecuvînta asprimea prezidentei. Uide! o să golegționăm împreună, ji nigi tracul n-o să-ji fire goata în menajul nosdru.*

Ca să se înțeleagă bine acest cuvînt eroic : *o să golegționăm împreună!* trebuie să mărturisim că Schmucke era de o ignoranță crasă în materie de colecționare. Era nevoie de toată puterea prieteniei lui ca să nu spargă nimic în salon și în birou, care erau lăsate pe seama lui Pons ca să-i servească de muzeu. Schmucke, dedat trup și suflet muzicii, compozitor pentru el însuși, se uita la flecușetele prietenului său așa cum s-ar uita un pește la o expoziție de flori în grădina Luxemburg, unde ar fi primit o invitație. El respecta aceste opere minunate din cauza respectului pe care-l manifesta Pons cînd își ștergea de praf comoara. Răspundea : *Ta, ist voarde trăcuț!* la exclamațiile admirative ale prietenului său, așa după cum o mamă răspunde cu fraze fără însemnătate la gesturile unui copil care nu știe încă să vorbească. De cînd cei doi prieteni locuiau împreună, Schmucke îl văzuse pe Pons schimbînd de șapte ori un orologiu, dînd totdeauna unul mai prost pe unul mai frumos. Pons era în acel moment posesorul celui mai splendid orologiu fabricat de Boulle, un orologiu de abanos, incrustat cu aramă și împodobit cu sculpturi, din prima manieră a lui Boulle. Cu toate explicațiile savante ale lui Pons, Schmucke nu observase nici cea mai mică diferență între splendidul orologiu din prima manieră a lui Boulle⁵⁹ și celelalte șase. Dar, din cauza bucuriei lui Pons avea mai multă grijă de toate aceste *vlegujdețe* decît chiar prietenul său. Nu e deci de mirare că fraza sublimă a lui Schmucke a avut darul să potolească disperarea lui Pons, căci acel *o să golegționăm împreună* al germanului însemna : „Am să bag și eu bani în obiecte de artă, dacă vrei să cinezi aici“.

— Poftiți la masă, veni să spună cu o neașteptată siguranță în glas madam Cibot.

E ușor de înțeles ce surprins a fost Pons văzînd și gustînd cina pe care o datora prieteniei lui Schmucke. Asemenea senzații, atît de rare în viață, nu sînt născute din devotamentul continuu datorită căruia doi oameni își spun

tot timpul unul altuia : „În mine te regăsești pe tine“ (căci te deprinzi cu asta) ; nu, ele sînt pricinuite de comparația dintre aceste mărturii ale fericirii vieții intime cu barbariile din viața societății. Lumea e cea care unește iarăși și iarăși doi prieteni sau doi îndrăgostiți, cînd două suflete mari s-au legat prin dragoste sau prin prietenie. De aceea, Pons își șterse două lacrimi mari, iar Schmucke, din parte-i, fu obligat să-și șteargă și el ochii umezi. Nu-și spuseră nimic, dar ținură și mai mult unul la altul și-și făcură cu capul niște semne atît de prietenești, încît ele fură ca un balsam mîngîietor pentru durerile pricinuite de firul de nisip pus de prezidentă în inima lui Pons. Schmucke își freca mîinile gata să-și ia un rînd de piele, căci avusese o idee din cele care nu-i miră pe germani decît cînd se nasc prea repede în creierul lor congelat de respectul față de prinții suverani ⁶⁰.

— *Tracă Bonf*, zise Schmucke.

— Am ghicit, vrei să cinăm în toate zilele împreună.

— *Aj vrea să viu adîd te pocad ga să-ți tau în viegare zi asemenea mîngare*, răspunse melancolic blajinul german.

Madam Cibot, căreia Pons îi dădea uneori bilete pentru spectacolele teatrelor de pe bulevarde, ceea ce îl așeza în inima sa la aceeași înălțime cu Schmucke pe care-l avea în pensiune, făcu atunci următoarea propunere :

— Să mă bată Dumnezeu, cu trei franci fără vin, pot să vă fac în toate zilele, pentru amîndoi, o mîncărică de să lingi farfurioarele și să le lași curate, ca spălate.

— *Atefărul e*, răspunse Schmucke, *gă eu mănîng mai pine cu pugatele lui matam Zipod, tegîd se mănîngă la masa rejelui*.

În entuziasmul lui, respectuosul german ajunse să imite ireverența ziarelor mărunte care pretindeau că masa regală seamănă cu cele de la restaurantele cu preț fix.

— Zău așa ? ! zise Pons. Ei, atunci am să încerc mîine.

Auzind această făgăduială, Schmucke sări de la un capăt al mesei la celălalt, trăgînd fața de masă cu farfuriile și sticle, și-l strînse pe Pons într-o îmbrățișare asemănătoare celei a unui gaz care pune stăpînire pe alt gaz pentru care are afinitate.

— *Ce pugurie !* exclamă el.

— Conașul o să ia masa în toate serile aci, spuse plină de trufie și înduioșată doamna Cibot.

Fără să fi aflat cărei împrejurări datora împlinirea visurilor sale, strașnica doamnă Cibot coborî în odaia ei, unde intră cum intră Josefa în scenă în *Wilhelm Tell*. Aruncă farfuriile și exclamă :

— Cibot, aleargă și ia două ceșcuțe de cafea de la *Căfeneaua turcească* și spune-i băiatului de la plită că sînt pentru mine !

Apoi se așează punîndu-și mîinile pe genunchii ei puternici și, privind pe fereastră zidul din fața casei, zise :

— Am să mă duc astă-seară să-mi ghicească madam Fontaine.

Doamna Fontaine dădea în cărți tuturor bucătăreșelor, fetelor în casă, lacheilor, portarilor etc. din cartierul Marais.

— De cînd s-au mutat la noi domnii ăștia doi, avem două mii de franci la Casa de depuneri. Noroc, nu glumă, în opt ani ! E bine oare să nu mă lăcomesc la cîștig de pe urma domnului Pons și să-l leg de casă ? O să-mi spună asta găina lui madam Fontaine.

Necunoscîndu-le moștenitori lui Pons și lui Schmucke, doamna Cibot trăgea nădejde de vreo trei ani încoace să obțină un rînd în testamentul *conașilor ei* și-și mărise zelul cu care-i servea, împinsă de acest gînd lacom ivit în timpul din urmă printre mustățile ei, pînă atunci deplin cinstite. Cum Pons cina în toate zilele în oraș, el scăpase de aservirea completă în care portăreasa voia să-și ție *conașii*. Viața nomadă a bătrînului trubadur-colecționar speria vagile proiecte de seducție care fluturau în mintea coanei Cibot și care deveniseră un plan formidabil, începînd din momentul acelei cine memorabile. După un sfert de ceas, coana Cibot reapăru în sufragerie, înarmată cu două cești de cafea foarte bună, pe care le însoțeau două păhăruțe de vișinată.

— *Drăiazgă matam Zipod !* exclamă Schmucke, *m-aghicid*.

După ce linge-blide se mai văită nițel, iar Schmucke îi combătu tristețea prin gingășiile pe care porumbelul sedentar a trebuit să le găsească pentru porumbelul călător ⁶¹, cei doi prieteni ieșiră împreună. Schmucke nu voia să-l lase singur pe prietenul său în starea în care îl adusese purtarea stăpînilor și a servitorilor din casa

Camusot. Îl cunoștea pe Pons și știa că, la orchestră, pe scaunul său de dirijor, puteau să-l cuprindă niște gânduri groaznic de triste, care să distrugă efectul bun al întoarcerii sale la cuib. Aducându-l acasă seara, către miezul nopții, Schmucke îl ținea de braț pe Pons ; și, așa cum face un îndrăgostit pentru iubita lui adorată, îi atrăgea atenția lui Pons asupra locurilor unde termina sau reîncepea trotuarul ; îi dădea de veste cînd se apropia de vreo băltoacă ; ar fi vrut ca pietrele să fie de vată, ca cerul să fie albastru, ca îngerii să aducă la urechile lui Pons muzica pe care i-o cîntau. Doar cucerise ultima provincie care nu era a lui în inima prietenului său !

Vreme de trei luni de zile, Pons cină în fiecare zi cu Schmucke. Mai întîi, fu obligat să taie optzeci de franci pe lună din suma rezervată achizițiilor de artă, căci, pe lîngă cei patruzeci și cinci de franci cît costa cîna, îi mai trebuiau vreo treizeci și cinci de franci pentru vin. Apoi, cu toate atențiile și glumele nemțești ale lui Schmucke, bătrînul artist suspina după felurile de mîncare fine, după păhăruțele de lichior, după cafeaua bună, după pălăvrăgeala, politețurile prefăcute, după comesenii și bîrfelile din casele unde cîna. Nu te despați cu una, cu două, spre sfîrșitul vieții, de un obicei care durează de treizeci și șase de ani. Un butoi de vin de o sută treizeci de franci toarnă un lichid prea puțin îmbietor pentru cineva care știe ce-i un vin bun ; așa încît Pons, de cîte ori ducea paharul la gură, își amintea cu mii de regrete sfîșietoare de vinurile delicioase ale amfitrionilor săi. Așadar, după trei luni, durerile cumplite care fuseseră cît pe ce să sfărîme inima delicată a lui Pons erau potolite, nu se mai gîndea decît la plăcerile din lumea aleasă ; așa după cum un crai bătrîn regretă o metresă pe care a părăsit-o fiindcă prea îl înșela ! Deși încerca să ascundă melancolia adîncă de care era ros, bătrînul muzician părea în mod vădit atins de una din acele boli inexplicabile care-și au centrul în starea moralului. Pentru a explica această nostalgie produsă de distrugerea unui obicei, e de ajuns să arătăm unul din miile de nimicuri, care, asemenea ochiurilor unor zale, acoperă sufletul cu o rețea de fier. Una din cele mai mari plăceri din viața dusă pînă atunci de Pons, una din bucuriile oricărui linge-blinde, de altfel, era *surpriza*, efectul gastro-nomic produs de felul de mîncare neașteptat, de bună-

tătile aduse în plus cu mare alai, în casele înstărite, de către stăpîna casei, cînd vrea să dea un aer sărbătoresc mesei ! Aceste delicii ale stomacului îi lipseau lui Pons, căci, făloasă, madam Cibot îi spunea dinainte ce feluri de mîncare a gătit. Neprevăzutul periodic din viața lui Pons dispăruse cu totul. Cina lui se desfășura fără surpriza care era numită odinioară, în gospodăriile strămoșilor noștri, *ce-i sub capac* ! Iată ce nu putea înțelege Schmucke ! Pons era prea delicat ca să se plîngă și, dacă există ceva mai trist decît geniul nerecunoscut, apoi e stomacul neînțeles. Inima a cărei iubire e respinsă, această dramă de care se abuzează, se întemeiază pe o trebuință falsă ; căci, dacă creatura te părăsește, îl poți iubi pe creator, care are comori de împărțit. Dar stomacul !... Nimic nu se poate compara cu suferințele lui : viața, înainte de toate ! Pons regreta anumite creme, adevărate poeme ! anumite sosuri albe, niște capodopere ! anumite păsări împănate cu trufe, un deliciu ! și mai presus de toate faimoșii crapi de Rin care nu se găsesc decît la Paris, și cu ce condimente ! În unele zile, Pons exclama : „Ah, Sofico !” gîndindu-se la bucătăreasa contelui Popinot. Auzind acest suspin, un trecător ar fi crezut că moșneagul se gîndește la vreo iubită, pe cîtă vreme era vorba de ceva mai rar, de un crap gras ! servit cu un sos frumos de privit și bun de gustat, un sos demn de premiul Montyon⁶² ! Amintirea acestor mese de altădată îl făcu prin urmare să slăbească mult pe dirijorul nostru, apucat de un dor gastric.

La începutul lunii a patra, către sfîrșitul lui ianuarie 1845, tînărul flautist, care se numea Wilhelm, ca aproape toți germanii, și Schwab, pentru a se deosebi de toți Wilhelmii, ceea ce nu-l deosebea de toți Schwabii, consideră necesar să-l informeze pe Schmucke asupra stării dirijorului, care îi preocupa pe cei din teatru. Era o zi de premieră, cînd se întrebunțează instrumentele din care cînta bătrînul maestru german.

— Bătrînului îi merge prost, are el ceva care nu-i a bună, privirea-i e tristă, mișcarea brațului îi slăbește, zise Wilhelm Schwab arătîndu-l pe Pons, care urca morhorît la pupitru.

— *Aja ist la jaizeci de ani, dodteauna*, răspunse Schmucke.

— Haideți, domnilor, luați-vă locurile, zise Pons, care-și privi în orchestră mica lui armată după ce auzi clopoțelul directorului.

Se execută uvertura piesei *Logodnica Diavolului*, o feerie care a avut două sute de reprezentații. La primul antract, Wilhelm și Schmucke se pomeniră singuri în orchestra pustie. În sală era o căldură de 32 grade Réaumur.

— *Ia bovesdejde-mi isdoria tumidale*, îi spuse Schmucke lui Wilhelm.

— Uite, vezi pe tânărul acela din avanscenă?... îl recunoști?

— *Nu, te vel...*

— A, pentru că are mânuși galbene și strălucește cu toate razele bogăției; dar e prietenul meu Fritz Brunner, din Frankfurt-pe-Main...

— *Gel gare fenea să fadă biese la orghesdră, lângă tumneada?*

— Chiar el. Nu-i așa că e de necrezut o asemenea metamorfoză?

Eroul istoriei făgăduite era un german din aceia pe a căror figură se vede, în același timp, batjocura sumbră a lui Mefisto creat de Goethe și simplitatea blândă din romanele lui Auguste Lafontaine⁶³, de pașnică memorie; viclenia și naivitatea, aviditatea tejghelelor și nepăsarea studiată a unui membru al Jockey-Clubului⁶⁴; dar mai ales dezgustul care pune un pistol în mîna lui Werther, acestuia fiindu-i mult mai lehamite de prinții germani decît de Charlotte. Era în adevăr o figură tipică de german: multă șiretenie și multă simplitate, prostie și curaj, cunoștințe care produc plictiseală, o experiență care devine inutilă în fața unui fleac; abuz de bere și de tutun; dar, pentru a sublinia toate aceste antiteze, o scînteie diabolică în ochii albaștri, frumoși și obosiți. Îmbrăcat elegant ca un bancher, Fritz Brunner arăta privirilor întregii săli un cap chel de o culoare desprinsă parcă din pînzele lui Tizian; într-o parte și în alta i se încîrlionțau cele cîteva fire de păr de un blond-aprins, pe care i le lăsase desfriul și mizeria pentru ca să aibă și el dreptul să se ducă la frizer, în momentul cînd va fi iar în fonduri. Fața sa, odinioară frumoasă și fragedă, ca cea a lui Isus Cristos din pînzele pictorilor, luase tonuri vineții pe care mustața roșie și barba roșcată le făceau aproape sinistre. Albastrul

curat al ochilor săi se tulburase în lupta cu necazurile. În sfîrșit miile de destrăbălări ale Parisului îi bătuse pleoa-pele și pielea din jurul ochilor, a ochilor în care odinioară o mamă privea cu încîntare căutînd o copie dumnezeiască a ochilor ei. Acest filozof prematur, acest bătrîn tînăr era opera unei mame vitrege.

Aici începe istoria ciudată a unui fiu risipitor din Frankfurt-pe-Main, faptul cel mai extraordinar și cel mai bizar care s-a întîmplat vreodată în acest oraș cuminte, deși central.

Domnul Gédeon Brunner, tatăl acestui Fritz, unul dintre acei celebri hangii din Frankfurt-pe-Main care practică, în complicitate cu bancherii, incizii autorizate de legi în punga turiștilor, calvinist cinstit de altfel, se însurase cu o evreică botezată, din zestrea căreia i se trăgea averea. Evreica muri, lăsîndu-l pe fiul său Fritz, în vîrstă de doisprezece ani, sub tutela tatălui și sub supravegherea unui unchi din partea mamei, negustor de blănuri la Leipzig, șeful întreprinderii Virlaz și compania. Brunner-tatăl fu obligat de către acest unchi, care nu era moale ca blănurile sale, să plaseze averea tînărului Fritz în multe mărci-aur, la banca Al-Sartchild, fără să se atingă de ea. Pentru a se răzbuna de această pretenție izraelită, taica Brunner se recăsători, zicînd că-i e cu neputință să ducă hanul lui cel mare fără ochii și brațele unei femei. Se însură cu fiica unui alt hangiu, care i se păru o perlă ; dar nu știa ce înseamnă o fată singură la părinți, răsfățată de tata și de mama. A doua doamnă Brunner fu ceea ce sînt tinerele nemțoaice cînd sînt rele și ușuratece. Ea își risipi averea și o răzbună pe prima doamnă Brunner făcînd din bărbatul său omul cel mai nefericit în casa lui din cîți erau pe teritoriul orașului liber Frankfurt-pe-Main, unde pare-se milionarii vor scoate o lege municipală obligînd femeile să-i iubească numai pe ei. Nemțoaicei ăsteia îi plăceau diferite oțeturi pe care germanii le numesc în mod obișnuit „vinuri de Rin“ ; îi plăceau mărfurile pariziene ; îi plăcea să călărească ; îi plăcea să se gătească, în sfîrșit, singurul lucru costisitor care nu-i plăcea erau femeile. Nu-l putea suferi pe micul Fritz și l-ar fi înnebunit, dacă acest tînăr, produs al calvinismului și al mozaismului, n-ar fi avut Frankfurtul ca loc de naștere, și întreprinderea Virlaz din Leipzig ca tutelă ; dar unchiul Virlaz, ocupat cu

blănurile lui, nu veghea decît asupra mărcilor-aur, așa că lăsa copilul pradă mamei vitrege.

Această hienă era cu atît mai furioasă împotriva înge-
rașului de copil, fiu al frumoasei doamne Brunner, cu cît,
în ciuda unor eforturi demne de o locomotivă, nu putea
avea copii. Mînată de un gînd diabolic, această nemîtoaică
criminală îl împinse pe tînărul Fritz, care avea douăzeci
și unu de ani, spre o viață de destrăbălări antigermanice.
Spera că oțeturile de Rin, caii englezești de curse și Mar-
garetele lui Goethe vor da gata pe copilul evreiceii și
averea lui ; căci unchiul Virlaz lăsase o moștenire fru-
moasă micului său Fritz, în momentul cînd acesta deve-
nise major. Dar dacă jocurile de ruletă din localitățile
balneare și prietenii vinului, printre care se număra și
Wilhelm Schwab, nimiciseră capitalul lui Virlaz, tînărul
risipitor rămase ca să servească drept exemplu, aceasta
fiind voia Domnului, mezinilor din orașul Frankfurt-pe-
Main, unde toate familiile se folosesc de el ca de o sperie-
toare pentru a-și ține copiii cumînți și înfricoșați la teighe-
lele lor de fier căptușite cu mărci-aur. În loc să moară în
floarea vîrstei, Fritz Brunner avu plăcerea s-o îngroape el
pe mamă-sa vitregă, într-unul din fermecătoarele cimitire
unde germanii, sub pretext că-și cinstesc morții, se dedau
pasiunii lor frenetice pentru horticultură. A doua doamnă
Brunner muri deci înaintea părinților ei, iar bătrînul
Brunner se alese cu pierderea banilor pe care ea îi luase
din casele de bani și cu asemenea necazuri încît, deși croit
ca Hercule, hotelierul se văzu, la șaizeci și șapte de ani,
rablagit, de parcă ar fi fost ros de faimoasa otravă a fami-
liei Borgia ⁶⁵. Necazul de a nu fi moștenit-o pe nevastă-sa,
după ce o suportase timp de zece ani, făcu din hotelier un
fel de ruină din Heidelberg, dar mereu pusă pe picioare de
Rechnung-urile călătorilor, așa după cum e reparată cea
din Heidelberg spre a întreține entuziasmul turiștilor care
vin buluc pentru a vedea această frumoasă ruină, atît de
bine întreținută. La Frankfurt se vorbea despre asta ca
despre un faliment. Brunner era arătat cu degetul, și
lumea își spunea :

— Iată unde pot duce o nevastă rea pe care n-o moște-
nești și un fiu crescut după moda franțuzească !

În Italia și în Germania, francezii sînt cauza tuturor
nenorocirilor, ținta tuturor săgeților ; *dar zeul, urmîndu-și
calea...* (Restul ca în oda lui Le Franc de Pompignan ⁶⁶.)

Proprietarul marelui hotel Olanda nu-și scoase necazul numai pe călători, ale căror note de plată (*Rechnungen*) fură influențate de suferințele sale. Cînd fiul său fu complet ruinat, Gédeon, socotindu-l cauza indirectă a tuturor nefericirilor, îi luă de la gură pîinea, apa și sarea, îi refuză încălzitul, locuința și pipa, ceea ce, la un tată hangiu german, este ultimul grad al blestemului părintesc. Autoritățile locale nedîndu-și seama că prima vină era a tatălui, și considerîndu-l ca unul din oamenii cei mai nefericiți din Frankfurt-pe-Main, îi veniră într-ajutor : îl expulzară pe Fritz de pe teritoriul acestui oraș liber, căutîndu-i ceartă cu lumînarea. Justiția nu e mai umană nici mai înțeleaptă la Frankfurt decît aiurea, deși orașul acesta este reședința dietei germanice. Rareori un magistrat urcă în susul apei pe fluviul crimelor și al întîmplărilor nenorocite pentru a afla cine ținea urna din care a curs prima șuviță de apă. Brunner uită de fiul său, iar prietenii fiului îl uită pe hangiu.

Ah ! dacă povestea asta s-ar fi putut juca în fața cuștii suflerului pentru lumea aci adunată, în care ziaristii, junii eleganți și cîteva pariziene se întrebau de unde venea figura adînc tragică a acestui german, apărut, în plină premieră a Parisului elegant, singur într-o avanscenă, ar fi fost mult mai frumos decît feeria *Logodnica Diavolului*, deși era reprezentația a doua sută de mii a sublimei parabole jucate în Mesopotamia, cu trei mii de ani înainte de Isus Cristos.

Fritz se duse pe jos la Strasbourg și află aci ceea ce fiul risipitor din Biblie n-a găsit în patria Sfintei Scripturi. Asta arată superioritatea Alsaciei, unde bat atîtea inimi generoase, demonstrînd Germaniei frumusețea îmbinării spiritului francez cu soliditatea germanică. Moștenitor de cîteva zile al părinților săi, Wilhelm avea o sută de mii de franci. El îi deschise lui Fritz brațele, îi deschise inima, îi deschise casa, îi deschise punga. A descrie momentul în care Fritz, plin de praf, prăpădit și aproape lepros, găsi, de partea cealaltă a Rinului, o monetă adevărată înseamnă a voi să compui o odă, și singur Pindar, poetul grec, ar putea-o dărui omenirii, pentru a încălzi prietenia muribundă. Adăugați numele lui Fritz și al lui Wilhelm la cele ale lui Damon și Pythias, Castor și Pollux, Oreste și Pylade⁶⁷, Dubreuil și Pemjah, Schmucke și Pons, și toate numele imaginare pe care le dăm celor doi prieteni din

Monomotapa⁶⁸, căci La Fontaine, ca om de geniu ce era, a făcut din ei închipuiri fără trup, fără realitate ; adău- gați aceste două nume noi celebrităților de mai sus, cu atît mai pe drept, cu cît Wilhelm își mîncă moștenirea în tovărășia lui Fritz, așa după cum Fritz o băuse pe-a lui Wilhelm, dar fumînd, bineînțeles, toate felurile de tutun cunoscute.

Cei doi prieteni prăpădiră moștenirea (lucru ciudat !) prin berăriile din Strasbourg, în modul cel mai stupid și cel mai vulgar, cu figurante de la teatrul din Stras- bourg și cu alsaciene care n-aveau, de la măturicile lor, decît bățul. Și în fiecare dimineață își spuneau unul altuia :

— Oricum, trebuie să ne oprim, să luăm o hotărîre, să întreprindem ceva cu ce ne-a rămas !

— Ei, treacă pe ziua de azi, zicea Fritz, dar de mîinc...

În viața risipitorilor, *astăzi* e un înfumurat și jumătate, iar *mîine* e un laș și jumătate care se sperie de curajul predecesorului său. *Astăzi* e Căpitan din vechea comedie, iar *mîine* e Pierrot din pantomimele noastre⁶⁹. Ajun- gînd la ultima hîrtie de o mie de franci, cei doi prieteni își luară un bilet de drum la mesageriile zise regale⁷⁰, care îi aduseră la Paris, unde se instalară într-o man- sardă a hotelului Rinul, în strada Mail, la Graff, fost prim-chelner la Gédéon Brunner. Fritz intră ca func- ționar cu șase sute de franci la frații Keller, bancheri, unde-l recomandă Graff. Graff, stăpînul hotelului Rinul, este fratele faimosului croitor Graff. Croitorul îl luă pe Wilhelm ca să-i țină registrele. Graff găsi cele două pos- turi modeste, pentru cei doi fii risipitori, în amintirea uceniciei sale la hotelul Olanda. Aceste două fapte : un prieten ruinat și îmbrățișat de un prieten bogat, și un hotelier german interesîndu-se de doi compatrioți fără o para, vor face pe unii să creadă că-i vorba aici de un roman, dar toate lucrurile adevărate seamănă cu atît mai mult cu o istorie închipuită, cu cît istoria închipuită își dă, în zilele noastre, o nemaipomenită osteneală să semene cu adevărul.

Fritz, funcționar cu șase sute de franci pe an, și Wil- helm, țiitor de registre cu aceeași leafă, își dădură seama de greutatea cu care puteai trăi astfel într-un oraș atît de ispititor ca Parisul. Iată de ce, chiar din al doilea an al instalării lor, în 1837, Wilhelm, care avea un talent fru-

mușel de flautist, intră în orchestra dirijată de Pons, ca să-și îndulcească nițel traiul. Cît despre Fritz, el nu putu găsi un supliment de leafă decît desfășurînd capacitatea financiară a unei odrasle din neamul Virlazilor. Cu toată silința sa, și poate din cauza însușirilor sale, frankfurtezul nu ajunsese la două mii de franci decît în 1843. Mizeria, această divină mamă vitregă, făcu pentru cei doi tineri ceea ce mamele lor nu putuseră face : îi învătă ce e economia, ce e lumea, ce e viața ; le dădu educația largă și viguroasă pe care o împarte cu biciul și de care au parte oamenii mari, toți nefericiți în copilărie. Fritz și Wilhelm, fiind oameni destul de obișnuiți, nu ascultară toate lecțiile mizeriei, se apărără de loviturile ei, găsiră că are piept uscat, brațe descărnate, și nu dibuiră în ea pe buna zîină Urgèle, care se supune cînd e mîngîiată de oamenii de geniu. Totuși, ei învățară cît de important e norocul și-și puseră în gînd să-i taie aripile, dacă se mai întoarce la ușa lor.

— Ei, taică Schmucke, să-ți explic totul în două cuvinte, reluă Wilhelm, care povestise îndelung pianistului, în nemțește, toată istoria. Brunner-tatăl a murit. El era, fără ca fiul său și nici domnul Graff, la care locuiau, să aibă habar, unul din întemeietorii drumului de fier din Baden, din care a realizat profituri imense, și lasă patru milioane moștenire. Astă-seară cînt din flaut pentru ultima dată. Dacă nu era vorba de o premieră, plecam de acum cîteva zile, dar n-am vrut să fiu lipsă din orchestră.

— *Vorde pine, dinere, zise Schmuke. Ji gu gine de insori ?*

— Cu fiica domnului Graff, gazda noastră, proprietarul hotelului Rinul. O iubesc pe domnișoara Emilie de șapte ani, iar ea a citit atîtea romane imorale, încît a refuzat pentru mine toate partidele, fără să știe ce-o să se aleagă. Fata va fi foarte bogată, e unica moștenitoare a Graffilor, croitorii din strada Richelieu. Fritz îmi dă de cinci ori mai mult decît am tocat noi împreună la Strasbourg, cinci sute de mii de franci !... Bagă un milion de franci într-o bancă unde și domnul Graff, croitorul, plasează cinci sute de mii de franci ; tatăl logodnicei mele îmi dă voie să pun și eu la bătaie aci zestrea, care e de două sute cincizeci de mii de franci, și ne comanditează și el cu încă pe-atîta. Firma Brunner, Schwab și Co. va

avea deci un capital de două milioane cinci sute de mii de franci. Ca să garanteze contul nostru, Fritz a cumpărat acțiuni de un milion cinci sute de mii de franci de la Banca Franței. Și asta nu-i toată averea lui Fritz, mai are și casele de la Frankfurt ale tatălui său, evaluate la un milion, și a și dat cu arendă marele hotel Olanda unui văr al Graffilor.

— *De uiți gu drisdețe la briedenul tumitale*, observă Schmucke, care ascultase cu atenție pe Wilhelm, *nu gumfa ejdi jelos be el ?*

— Sînt gelos, dar pentru fericirea lui Fritz, zise Wilhelm. Seamănă el a om mulțumit ? Mi-e teamă de Paris, să nu-i strice ; aş vrea să-l văd luînd calea pe care am luat-o eu. Demonul de altădată s-ar putea trezi în el. Scaun la cap am prins mai mult eu decît el. Îmbrăcămintea, lornieta lui, totul mă îngrijorează. Nu s-a uitat în sală decît la dame. Ah ! dac-ai ști ce greu e să-l convingi pe Fritz să se însoare ! are oroare de ceea ce se numește, în Franța, *a face curte* ; și ar trebui să-l azvîrle cineva în familie, așa cum în Anglia e azvîrlit un om în eternitate.

În timpul tumultului care marchează sfîrșitul tuturor premierelor, flautistul îl invită la masa de nuntă pe dirijorul său. Pons primi bucuros. Schmucke zări atunci, pentru prima dată de trei luni, un zîmbet pe fața prietenului său ; îl însoți pînă acasă, în strada Normandie, fără să scoată o vorbă, căci recunoscuse după acea sclipire de bucurie cît de adîncă era boala care-l rodea pe Pons. Un om cu suflet într-adevăr nobil, un om atît de dezinteresat, un om cu sentimente atît de înalte să aibă asemenea slăbiciuni !... asta îl înmărmurea pe stoicul Schmucke, care deveni groaznic de trist, căci înțelesese necesitatea de a renunța să-l mai vadă în fiecare zi pe *tragul te Bons* la masă în fața lui ! asta pentru ca Pons să fie fericit. Și nu știa dacă sacrificiul acesta va fi posibil ; gîndul acesta îl înnebunea.

Prezidenta băgase de seamă, bineînțeles, că Pons, refugiat pe muntele Aventin ⁷¹ din strada Normandie, păstra o tăcere mîndră. Descotorosită de parazitul ei, se îngrijora prea puțin de soarta lui ; credea, ca și drăguța ei de fată, că vărul a înțeles gluma micuței Lili. Dar nu la fel se întîmplă cu prezidentul. Prezidentul Camusot de Marville, un omuleț gras, devenit solemn de cînd cu avan-

sarea lui la curte, îl admira pe Cicero, prefera spectacolele de la Opera Comică celor de la Teatrul Italianilor ⁷², compara pe actori unii cu alții, urma pas cu pas părerea generală; repeta, ca și când ar fi fost ale lui, articolele din ziarul guvernamental, și, când își formula părerea, parafraza ideile consilierului după care urma la cuvînt. Magistratul acesta, destul de cunoscut în ce privește principalele trăsături ale caracterului său, obligat de situația sa să ia totul în serios, ținea mai ales la legăturile de familie; ca cea mai mare parte a bărbaților care se află cu totul sub dominația nevestelor lor, prezidentul își lua, în lucrurile mărunte, un aer de independență, pe care soția sa îl respecta. Timp de o lună, prezidentul se mulțumi cu motivele banale pe care i le dădu prezidenta cu privire la dispariția lui Pons. Dar, pînă la urmă, găsi că e ciudat ca bătrînul muzician, de patruzeci de ani prieten, să nu mai vină pe la ei, și asta tocmai după ce făcuse un dar atît de prețios, ca evantaiul doamnei de Pompadour. Acest evantai, recunoscut de către contele Popinot drept o capodoperă, îi aduse prezidentei, și asta la Tuileries, unde giuvaerul trecu din mînă în mînă, niște complimente care-i măguliră nespuse de mult amorul propriu; lumea îi arată în detaliu frumusețile celor zece brațe de fildeș, fiecare avînd sculpturi de o finețe nemaipomenită. O doamnă rusă îi oferi prezidentei, în casa contelui Popinot, șase mii de franci pe acest evantai extraordinar, zîmbind că-l vede în asemenea mîini, căci era, ce-i drept, un evantai de ducesă.

— Ce-i drept, nu-i păcat, îi spuse Cécile tatălui ei a doua zi după această ofertă, bietul văr se pricepe la flecușetele astea...

— Flecușete ! exclamă prezidentul. Dar statul va plăti trei sute de mii de franci pe colecția răposatului domn consilier Dusommerard și va cheltui, pe jumătate cu primăria Parisului, aproape un milion pentru a cumpăra și repara palatul Cluny ⁷³, ca să instaleze acolo flecușetele astea !... Aceste flecușete, copilă dragă, sînt deseori singurele mărturii care ne-au rămas de la civilizațiile dispărute. Un vas etrusc, un colan, care prețuiesc cîteodată, unul patruzeci de mii, celălalt cincizeci de mii de franci, sînt flecușete care ne dezvăluie perfecțiunea artelor din vremea asediului Troiei și ne demonstrează că etruscii erau troieni refugiați în Italia !

Cam așa glumea mărunțelul și grăsuțul prezident, întrebuintînd față de nevastă și de fiica sa ironii grosolane.

— Totalitatea cunoștințelor necesare pentru aceste flecuștețe, Cécile, reluă el, formează o știință care se numește arheologie. Arheologia cuprinde arhitectura, sculptura, pictura, argintăria, ceramica, tîmplăria de lux (artă foarte modernă), dantelele, tapiseriile, în sfîrșit toate creațiile muncii omenești.

— Atunci vărul Pons e un savant ? întrebă Cécile.

— Ia stai ! de 'ce nu mai vine pe-aici ? întrebă prezidentul cu aerul unui om care simte o zguduire produsă de mii de constatări uitate, a căror înmănunchere subită *nimerește în plin*, ca să împrumutăm o expresie de-a vînturilor.

— S-o fi supărat din cine știe ce fleac, răspunse prezidenta. Poate că nu m-am arătat destul de impresionată față de darul evantaiului. Știi, nu prea mă pricep...

— Dumneata, una din cele mai bune eleve ale lui Servin, exclamă prezidentul, nu-l cunoști pe Watteau ?

— Îi cunosc pe David, Gérard, Gros, și pe Girodet, și pe Guérin, și pe domnul de Forbin, și pe domnul Turpin de Crissé ⁷⁴...

— Ar fi trebuit...

— Ce-ar fi trebuit, domnule ? întrebă prezidenta privind-și bărbatul cu aerul unei regine din Saba ⁷⁵.

— Să știi ce reprezintă Watteau, draga mea, e foarte la modă, răspunse prezidentul cu o umilință care arăta cîte obligații avea față de nevastă-sa.

Conversația aceasta avusese loc cu cîteva zile înainte de premiera *Logodnicei Diavolului*, cînd toată orchestra fusese izbită de starea maladivă a lui Pons. Dar, pînă atunci, cei deprinși să-l vadă pe Pons la masă la ei și să-i dea comisioane se întrebaseră toți ce-i cu el și, în cercul în care se învîrtea bătrînul, se răspîndise o îngrijorare cu atît mai mare, cu cît mai multe persoane îl zăriseră la postul său la teatru. Cu toată grija cu care Pons evita, în cursul plimbărilor sale, fostele sale cunoștințe, cînd se întîlnea cu ele, se pomeni nas în nas cu fostul ministru, contele Popinot, la Monistrol, unul din faimoșii și îndrăzneții negustori de pe bulevardul cel nou Beaumarchais, negustorul despre care îi vorbise Pons prezidentei și al cărui entuziasm prefăcut face să se scumpească din zi în

zi curiozitățile, care, zice el, devin atît de rare, că nu se mai găsesc de loc.

— Dragă Pons, de ce nu te mai vezi ? Îți ducem mult lipsa, iar doamna Popinot nu știe ce să creadă văzînd că ne-ai părăsit.

— Domnule conte, răspunse bătrînul, mi s-a dat a înțelege într-o casă, la o rudă, că la vîrsta mea nu mai ai ce căuta în lume. N-am fost niciodată primit cu prea multă politețe, dar cel puțin nu fusesem încă insultat. Eu n-am cerut nimic nimănui, spuse el cu mîndria artistului. În schimbul unor amabilități, căutam să fiu folositor celor care mă primeau la ei în casă ; dar se pare că m-am înșelat și că trebuie să fiu birnic și slugă plecată pentru cîntea de a lua masa la prieteni, la rude... Ei bine, mi-am dat demisia din rolul de linge-blide. La mine acasă găsesc în fiecare zi ceea ce nici o masă nu mi-a oferit... un prieten adevărat !

Cuvintele acestea, pătrunse de o amărăciune pe care bătrînul artist știa s-o sublinieze încă prin gest și prin accent, îl impresionară într-atît pe *pair*-ul Franței, încît îl trase deoparte pe vrednicul muzician.

— Ia stai, dragul meu prieten, ce ți s-a întîmplat ? Nu-mi poți destăinui ce te-a jignit ? Permite-mi să-ți atrag atenția că, la mine, n-ai dus lipsă de respect...

— Sînteți singura excepție pe care o fac, zise bătrînul. De altfel sînteți un mare senior, un om de stat, și preocupările dumneavoastră ar scuza totul, la nevoie.

Cucerit de dibăcia diplomatică a lui Popinot, cîștigată de acesta prin mînuirea oamenilor și a treburilor, Pons îi povesti pînă la urmă ce pățise la prezidentul de Marville. Popinot își însuși atît de tare indignarea victimei, încît vorbi de asta pe loc, acasă, doamnei Popinot, femeie excelentă și merituoasă, care o mustră pe prezidentă de îndată ce o întîlni. Cum fostul ministru îi spuse și el, din partea lui, cîteva cuvinte în această privință prezidentului, o explicație de familie avu loc în casa Camusot de Marville. Deși Camusot nu era tocmai stăpîn la el acasă, dojana lui era prea temeinică *de drept* și *de fapt*, pentru ca soția și fiica lui să n-o recunoască întemeiată ; amîndouă se arătară spăsite și aruncară vina pe servitori. Chemați și scuturați, aceștia nu obținură iertare decît după ce făcură mărturisiri complete, care îi arătară prezidentului ce dreptate avea vărul Pons să stea acasă la el.

Cum fac de obicei bărbatii sub papuc, prezidentul își desfășură întreaga majestate maritală și judiciară, declarînd servitorilor că vor fi dați afară și că-și vor pierde în felul acesta toate avantajele pe care slujba lor îndelungată le cîștigase în casa lui, dacă, de aci înainte, vărul său Pons și toți cei care-i fac cîntea să-i între în casă nu vor fi tratați așa cum e tratat el însuși. Vorba aceasta o făcu să zîmbească pe Madeleine.

— Ba chiar n-aveți, zise prezidentul, decît o cale de scăpare, să-l împăcați pe vărul meu cerîndu-i iertare. Duceți-vă și spuneți-i că numai de el depinde dacă rămîneți sau nu aci, căci vă concediez pe toți dacă nu vă iartă.

A doua zi, prezidentul plecă mai devreme ca să poată face o vizită vărului său înainte de ședința de la tribunal. Apariția domnului președinte de Marville, anunțat de madam Cibot, a fost un eveniment. Pons, căruia i se făcea această onoare pentru prima dată în viață, presimți că era vorba să i se dea o satisfacție.

— Dragă vere, spuse prezidentul după binețele obișnuite, am aflat pînă la urmă motivul pentru care te-ai retras. Purtarea dumitale face să crească, dacă mai e cu putință, stima pe care ți-o port. În privința asta nu-ți spun decît atît. Toți servitorii mei au fost dați afară. Soția și fiica mea sînt disperate; vor să te vadă ca să se lămurească lucrurile. În toate astea, dragă vere, există un nevinovat, un bătrîn judecător; nu mă pedepsi pentru isprava unei fete zvăpăiate care voia să cîneze la alde Popinot, mai ales că viu să închei pace, recunoscînd că toată vina e de partea noastră... O prietenie de treizeci și șase de ani, fie și atinsă, mai are încă ceva drepturi. Haide! semnează pacea venind diseară la masă la noi...

Pons se încurcă într-un răspuns fără șir și-i spuse pînă la urmă vărului său că, în seara aceea, lua parte la logodna unui muzicant din orchestra sa, care se lăsa de flaut ca să se facă bancher.

— Ei, atunci, mîine.

— Dragă vere, doamna contesă Popinot mi-a făcut cîntea să mă invite printr-o scrisoare de o amabilitate...

— Atunci, poimîine, reluă prezidentul.

— Poimîine, asociatul primului meu flautist, un german, un domn Brunner, dă logodnicilor o masă ca răspuns la cea dată azi de ei...

— Ești un om destul de agreabil ca să se bată lumea pentru plăcerea de a te invita, zise prezidentul. Ei, fie pe duminica viitoare ! de azi în opt... cum se zice la tribunal.

— Atunci luăm masa la un domn Graff, socrul flautistului...

— Bine, pe sîmbătă ! Pînă atunci, vei avea timpul să liniștești o fetiță care s-a și căit de fapta sa. Dumnezeu nu cere decît cîință, vei fi oare mai pretențios decît Tatăl ceresc față de biata mititică ?...

Atins la partea lui slabă, Pons se pierdu în formule mai mult decît politicoase și-l conduse pe prezident pînă în capul scării. Un ceas mai tîrziu, servitorii prezidentului sosiră la bătrînul Pons și se purtară cum se poartă toți servitorii, în chip laș și lingușitor : se smiorcăiră ! Madeleine îl luă deoparte pe domnul Pons și i se aruncă fără multă vorbă la picioare.

— Eu am pus totul la cale, conașule, și conașul știe bine cît țiiu la el, zise ea izbucnind în lacrimi. De vină e toată istoria asta nenorocită, s-o știe conașul, e răzburarea care-mi fierbea în sînge. Și-o să ne pierdem *viagerele* ⁷⁶ !... Conașule, am fost nebună, dar n-aș vrea ca de pe urma nebuniei mele să sufere și ceilalți...

După ce o iertă cu mărinimie pe Madeleine, Pons împărți tuturor iertarea spunînd că va vorbi cu vara sa, prezidenta, pentru ca toți servitorii să rămînă în casă. Cu nespusă bucurie văzu recîștigate toate plăcerile lui obișnuite, fără să fi comis vreo lașitate. Veniseră saloanele la el, demnitatea caracterului său avea să cîștige dintr-asta ; dar, discutînd despre triumful său cu prietenul Schmucke, avu durerea să-l vadă pe acesta trist și plin de îndoieli nemărturisite. Totuși, văzînd schimbarea subită a fizionomiei lui Pons, bunul german se bucură pînă la urmă sacrificînd fericirea pe care o simțise în cele patru luni cît îl avusese pe prietenul său cu totul lîngă sine. Bolile morale au un avantaj imens față de cele fizice, ele dispar pe loc prin împlinirea dorinței care le pricinuieste, așa după cum se nasc din lipsa unui anumit lucru ; în dimineața aceea, Pons a fost alt om. Bătrînul trist și muribund lăsă locul celui Pons satisfăcut, care aducea nu demult prezidentei evantaiul marchizei de Pompadour. Dar Schmucke căzu adînc pe gînduri în fața acestui fenomen fără să-l înțeleagă, căci stoicismul adevărat nu-și va ex-

plica niciodată apucăturile de curtean ale francezului. Pons era un adevărat francez din epoca Imperiului, și la el, galanteria secolului ce trecuse se îmbina cu devotamentul față de femeie, atât de slăvit în romanele din ciclul *Plecînd spre Siria*⁷⁷ etc. Schmucke își îngropă durerea în suflet sub florile filozofiei sale germane; dar într-o săptămînă se făcu galben la față, și madam Cibot recurse la subterfugii ca să i-l aducă pe „doctorul mahallalei”. Medicul se temu de icter, și o lăsă pe madam Cibot ca lovită de trăsnet în fața acestui cuvînt savant care nu însemna decît *gălbînare*!

Pentru prima dată poate, cei doi prieteni aveau să ia masa împreună în oraș; dar, pentru Schmucke, asta însemna un fel de excursie în Germania. Într-adevăr, Johann Graff, stăpînul hotelului Rinul, și fiica sa Emilia, Wolfgang Graff, croitorul, și nevasta lui, Fritz Brunner și Wilhelm Schwab erau germani. Pons și notarul erau singurii francezi poftiți la banchet. Croitorii, care aveau o casă splendidă în strada Richelieu, între strada Neuve-des-Petits-Champs și strada Villedot, o crescuseră pe nepoata lor, tatăl ei temîndu-se, pe drept cuvînt, de contactul cu oamenii de tot felul care trec printr-un hotel. Acești croitori de ispravă, care-o iubeau pe copilă ca pe fiica lor, dădeau parterul tinerilor căsătoriți. Acolo trebuia să se instaleze Banca Brunner, Schwab și Compania. Cum aranjamentele datau cam de o lună, timpul necesar pentru a valorifica moștenirea rămasă lui Brunner, căruia i se datora toată această fericire, apartamentul viitorilor soți fusese renovat și mobilat luxos de către vestitul croitor. Pentru birourile băncii se rezervase aripa care lega o splendidă casă de raport, clădită la stradă, de vechea casă boierească dintre curte și grădină.

Pe drum, între strada Normandie și strada Richelieu, Pons află de la Schmucke cel cu capul veșnic în nori amănuntele acestei noi povești a fiului risipitor, pentru care moartea tăiașe un hangiu gras. Împăcat de curînd cu rușele sale cele mai apropiate, Pons se gîndi numaidecît să-l însoare pe Fritz Brunner cu Cécile de Marville. Întîmplarea voi ca notarul fraților Graff să fie tocmai ginerele și succesorul lui Cardot, fostul secretar secund al notariatului, la care Pons cina deseori.

— Ah, dumneata ești, domnule Berthier, zise bătrînul muzician întinzînd mîna ex-amfitrionului său.

— Da' de ce nu ne mai faci plăcerea să vii să iei masa la noi ? întrebă notarul. Soția mea se temea să nu ți se fi întâmplat ceva. Te-am văzut la premiera piesei *Logodnica Diavolului*, și îngrijorarea noastră a devenit curiozitate.

— Bătrînii sînt susceptibili, răspunse moșneagul, vina lor e că sînt în întîrziere cu un secol. Ce să-i faci?... e de ajuns că reprezintă unul, nu pot ține pasul și cu cel în care mor.

— A ! zise notarul cu un aer spiritual, cum s-ar zice, nu poți alerga după două secole deodată.

— Ia spune ! pentru ce n-o măritați pe verișoara mea Cécile de Marville ? întrebă bătrînul, trăgîndu-l într-un colț pe tînărul notar.

— Ei, de ce ? răspunse notarul. În secolul nostru în care luxul a pătruns pînă și în curțile portarilor, tinerii pregetă să-și unească soarta cu cea a fiicei unui președinte al Curții de apel regale din Paris, cînd nu i se dă fetei decît o sută de mii de franci zestre. În clasa în care va fi situat soțul domnișoarei de Marville, nu s-a văzut femeie care să-l coste pe soțul ei numai trei mii de franci pe an. Prin urmare dobînda zestrei abia dacă poate acoperi cheltuielile pe toalete ale viitoarei neveste. Un burlac, cu cincisprezece-douăzeci de mii de franci rentă, locuiește într-un apartament frumos, n-are obligații mondene, poate să ție numai un servitor, își cheltuiește tot venitul pe propriile lui plăceri, și ca să facă impresie bună în societate nu trebuie decît să se îmbrace bine. E răsfățat de toate mamele prevăzătoare, așa încît e unul din regii modei pariziene. Pe cîtă vreme o nevestă are pretenția unei case bine puse la punct, vrea ca trăsura să fie la dispoziția ei, dacă se duce la teatru, vrea lojă, pe cînd burlacul nu plătea decît un stal ; în sfîrșit, ea e acum reprezentanta averii pe care burlacul o reprezenta odinioară singur. Să zicem că soții au treizeci de mii de franci venit ; burlacul bogat ajunge un biet amărît care stă la gînduri și cînd e vorba de prețul unei curse la Chantilly⁷⁸. Dacă mai vin și copiii... menajul e de-a binelea strîmtorat. Cum domnul și doamna de Marville abia au trecut de cincizeci de ani, *speranțele* n-ajung la scadență decît după cincisprezece-douăzeci de ani ; nici unui burlac nu-i convine să le pună la păstrare atîta vreme ; iar inima zvăpăiașilor care dansează polca la balul Mabilie cu *loretele* e atît de gangrenată de calcule, încît toți tinerii de însurat cerce-

tează cele două fețe ale problemei fără să fie nevoie de noi, ca să le-o explicăm. Fie vorba între noi, domnișoara de Marville nu prea tulbură inima *pretendenților* săi într-atîta încît ei să-și piardă capul, așa încît toți fac asemenea reflecții antimatrimoniale. Dacă un tînăr cu scaun la cap și cu douăzeci de mii de franci venit își face *in petto* un plan de căsătorie pentru a-și satisface unele ambiții, domnișoara de Marville corespunde prea puțin..

— Dar de ce ? întrebă muzicianul uimit.

— A ! răspunse notarul, astăzi aproape toți băieții ăștia, chiar dacă sînt urîți ca mine și ca dumneata, dragă Pons, au obrăznicia să pretindă o zestre de șase sute de mii de franci, fete din societatea înaltă, foarte frumoase, foarte inteligente, foarte bine crescute, fără nici un cusur, perfecte.

— Așadar, verișoara mea se va mărita greu ?

— Cîtă vreme părinții ei nu se vor hotărî să-i dea de zestre moșia Marville, va rămîne nemăritată ; dacă ei se învoiau să i-o dea, astăzi ar fi vicontesă Popinot... Dar uite c-a venit domnul Brunner, avem de citit actul de asociație al băncii Brunner și contractul de căsătorie.

După prezentări și formulele de politețe, Pons, pe care părinții îl rugaseră să semneze contractul ca martor, ascultă citirea actelor și, către orele cinci și jumătate, toată lumea trecu în sufragerie. Masa a fost un ospăț bogat, așa cum dau negustorii cînd întrerup afacerile ; un ospăț care dovedea, de altfel, relațiile lui Graff, stăpînul hotelului Rinul, cu cei mai de seamă negustori de alimente din Paris. Niciînd nu pomeniseră Pons și Schmucke asemenea masă. Au fost niște feluri de mîncare să-ți *stea min-tea* !... niște tăiței de o frăgezime fără pereche, niște peșțișori prăjiți care se topeau în gură, un somn de Geneva cu adevărat sos genevez și o cremă pentru *plum-pudding* care ar fi uimit pe faimosul doctor despre care se zice că ar fi inventat-o la Londra. S-au ridicat de la masă la ceasurile zece seara. Cantitatea de vin de Rin și de vinuri franțuzești care s-a băut ar mira pe rafinați, căci lumea nu știe cîte lichide pot absorbi germanii rămînînd calmi și liniștiți.

Pe la orele zece jumătate, Pons și Schmucke se nimeriseră pe o bancă, în grădină, cu flautistul între ei, fără să-și dea prea bine seama cum ajunseseră să stea de vorbă despre firea, despre părerile și despre nenorocirile lor. În

mijlocul acestui mișmaș de destăinuiri, Wilhelm vorbi despre dorința lui de a-l însura pe Fritz, dar vorbi cu forța și cu elocința pe care o dă vinul.

— Ce-ai zice de planul ăsta pentru prietenul dumitale Brunner ? îi spuse Pons la ureche lui Wilhelm : o fată drăguță, înțelegătoare, de douăzeci și patru de ani, dintr-o familie foarte aleasă ; tatăl deține un post din cele mai înalte în magistratură, zestrea e de o sută de mii de franci și speranțele se urcă la un milion.

— Stați ! răspunse Schwab, chiar acum îi vorbesc lui Fritz.

Și cei doi muzicieni îi văzură pe Brunner și pe prietenul său plimbându-se prin grădină încoace și încolo, trecînd iarăși și iarăși prin fața lor, și vorbind cînd unul cînd celălalt. Pons, care-și simțea capul cam greu și care, fără să fie propriu-zis beat, putea gîndi cu ușurință, dar nu-i venea ușor să-și exprime gîndurile, se uită la Fritz prin norul diafan datorit vinului și i se păru că vede pe fața lui aspirația spre fericirea de familie. Schwab îl prezentă curînd după aceea domnului Pons pe prietenul și asociatul său, care-i mulțumi bătrînului pentru osteneala pe care binevoia să și-o dea. Începu o convorbire, în care Schmucke și Pons, cei doi burlaci, urcară în slăvi căsătoria și-și îngăduiră să glumească, fără răutate, spunînd „că e scop și hop pentru bărbat“ *. Cînd se servi înghețata, ceaiul, punciu și prăjiturile în viitorul apartament al viitorilor soți, respectabilii negustori se înveseliră peste măsură aflînd că, în curînd, comanditarul băncii îl va imita pe asociatul său.

Schmucke și Pons se întoarseră acasă pe bulevarde, la două dimineăta, filozofînd fără sfîrșit asupra felului armonios în care se aranjează lucrurile pe lumea asta.

A doua zi, Pons se duse la vara sa, prezidenta, pătruns de bucuria adîncă de a răspunde răului cu bine. Dragul de el, ce suflet frumos !... Atinse fără îndoială sublimul, nimeni nu va spune altfel, căci trăim într-un secol cînd se dă premiul Montyon celor care-și fac datoria urmînd preceptele Evangheliei.

„A ! au să rămînă grozav de îndatorați față de lingeblidele lor“, își spunea el întorcînd colțul din strada Choi-seul.

* În original : *la fin de l'homme* ; calamburul este legat de cuvîntul *fin* care înseamnă și „scop“ și „sfîrșit“ (n.t.).

Un om mai puțin îmbătat de satisfacție decît Pons, un om de lume, un om bănuitor s-ar fi uitat cu atenție la prezidentă și la fiica ei în momentul revenirii în casa lor ; dar bietul muzician era un copil, un artist plin de naivitate, care credea numai în binele moral, așa cum credea în frumosul din artă ; fu încîntat de primirea mie-roasă a prezidentei și a Ceciliei. De doisprezece ani tot asista la reprezentații de vodevil, de dramă, de comedie, dar nu fu în stare să recunoască schimele comediei so-ciale, poate tocmai pentru că le văzuse prea mult. Cei care frecventează saloanele pariziene și care își dau seama cît de uscate erau inima și trupul prezidentei, femeie ahtiată doar după măriri și vrînd cu orice preț să pară virtuoasă, cei care au înțeles falsa cucernicie și trufia unei femei deprinse să poruncească acasă își pot închipui ce ură ascunsă purta ea vărului soțului ei, de cînd se făcuse vinovată față de el. Toate manifestările de prie-tenie ale prezidentei și ale fiicei sale ascundeau prin ur-mare o dorință formidabilă de răzbunare pe care, bine-înțeles, n-o puteau pune în practică deocamdată. Pentru prima dată în viața ei, Amélie fu silită să admită că nu ea, ci bărbatul pe care-l ducea de nas avusese dreptate; și, pe deasupra, trebuia să se arate afectuoasă față de autorul înfrîngerii ei !... Ceva asemănător cu această si-tuație nu se întîlnește decît în preasfințitul colegiu al cardinalilor sau în soborurile preoțești ale unor capi de tagme religioase, unde anumite prefăcătorii durează ani și ani de zile.

La ora trei, în momentul cînd prezidentul se înapoia de la Palatul de Justiție, Pons abia terminase de po-vestit amănuntele minunate ale cunoștinței sale cu dom-nul Frédéric Brunner, despre masa din ajun care nu se încheiase decît dimineața, și despre tot ceea ce se refe-rea la numitul Frédéric Brunner. Cécile intrase de-a dreptul în materie, informîndu-se de felul cum se îm-bracă Frédéric Brunner, despre statura lui, despre în-fățișarea lui, despre culoarea părului și a ochilor, iar după ce deduse că Frédéric avea un aer distins, îi admiră noblețea caracterului.

— Să dea el cinci sute de mii de franci tovarășului de suferințe ! vai ! mamă, să știi c-o să am trăsură și o lojă la Italieni...

Și Cécile arăta aproape drăguță gîndindu-se că se vor realiza toate pretențiile nutrite de maică-sa pentru ea și că se vor împlini speranțele pe care începuse să le piardă. Cît despre prezidentă, ea spuse numai atît :

— Fetișo dragă, poți fi măritată pînă în două săptămîni.

Toate mamele spun fetelor lor de douăzeci și trei de ani *fetișe* !

— Oricum, zise prezidentul, trebuie și ceva răgaz pentru a lua informații ; niciodată nu-mi voi da fiica după primul venit...

— Dacă-i vorba de informații, actele s-au făcut la Berthier, răspunse bătrînul artist. Cît despre tînăr, dragă verișoară, ți-aduci aminte ce mi-ai spus ! Ei, bine, e trecut de patruzeci de ani, părul i-a căzut pe jumătate și caută în familie un liman împotriva furtunilor. Eu nu l-am contrazis : fiecare cu gusturile lui...

— Cu atît mai mult trebuie să-l vedem pe domnul Brunner, replică prezidentul. Nu vreau s-o dau pe fiica mea după vreun prăpădit de bolnav.

— Ei, bine, verișoară, o să-l puteți aprecia, dacă vreți, pe pretendentul meu peste cinci zile, căci sînteți de părere că o întrevvedere e de ajuns.

Cécile și prezidenta făcură un gest de încîntare.

— Frédéric, care e un foarte priceput amator de artă, m-a rugat să-l las să vadă în amănunt mica mea colecție, reluă vărul Pons. N-ați văzut niciodată tablourile și obiectele mele de artă, spuse el celor două rude, veniți amîndouă, ca două doamne aduse de prietenul meu Schmucke ; astfel veți face cunoștință cu pretendentul, fără a fi compromise. Frédéric poate să n-aibă habar cine sînteți.

— De minune ! exclamă prezidentul.

E ușor de ghicit de cîte atenții a fost copleșit parazitul odinioară disprețuit. Bietul om a fost, în adevăr, în ziua aceea, vărul prezidentei. Fericita mamă, încîndu-și ura în valurile bucuriei, găsi niște priviri, niște zîmbete și niște cuvinte care-l aduseră pe bătrîn în stare de extaz, din pricina binelui pe care-l făcea și din pricina viitorului pe care-l întrevedea. N-avea el să afle în casele Brunner, Schwab și Graff niște ospețe asemenea celui din seara semnării contractului ? La orizont îi apărea

o viață de huzur și un șir superb de mâncăruri neașteptate, de surprize gastronomice, de vinuri delicioase !

— Dacă vărul Pons ne înlesnește o asemenea afacere, îi spuse prezidentul soției sale după plecarea lui Pons, trebuie să-i constituim o rentă echivalentă cu leafa lui de dirijor.

— Bineînțeles, zise prezidenta.

Cécile primi misiunea, în cazul că i-ar plăcea tânărul, să-l convingă pe bătrînul muzician să primească această scîrboasă răsplată.

A doua zi, președintele, doritor de a avea dovezi autentice despre averea domnului Frédéric Brunner, se duse la notar. Berthier, prevenit de prezidenta, îl chemase pe noul său client, bancherul Schwab, fostul flautist. Amețit de o asemenea încuscrire pentru prietenul său (Se știe doar cît respectă germanii măririle sociale ! În Germania o femeie este doamna general, doamna consilier, doamna avocat.), Schwab fu om de înțeles, așa cum e un colecționar care crede că-l înșală pe un negustor.

— Înainte de toate, îi spuse lui Schwab tatăl Céciliei, cum eu voi da prin contract moșia Marville fiicei mele, aș dori s-o mărit sub regim dotal. Domnul Brunner ar trebui atunci să plaseze un milion în terenuri pentru a mări moșia Marville, constituind o proprietate imobiliară dotală care ar pune viitorul fiicei mele și cel al copiilor ei la adăpost de riscurile bănești.

Berthier își mîngîie bărbia, gîndindu-se : „Joacă tare, domnul prezident !“

După ce i se explică în ce constă regimul dotal, Schwab garantă pentru prietenul său. Clauza aceasta realiza dorința pe care-l auzise pe Fritz exprimînd-o, aceea de a găsi o combinație care să-l ferească de a mai cădea vreodată în mizerie.

— În acest moment se găsesc de vînzare ferme și pășuni de un milion două sute de mii de franci, zise prezidentul.

— Un milion de acțiuni ale Băncii Franței e de ajuns, zise Schwab, pentru a garanta contul casei noastre la Banca Franței. Fritz nu vrea să bage mai mult de două milioane în afaceri ; va face ceea ce cereți, domnule președinte.

Cînd prezidentul aduse aceste vești celor două femei, ele fură aproape înnebunate de bucurie. Nici cînd o pradă

atît de bogată nu se arătase atît de gata a intra în plasa conjugală.

— Vei fi doamna Brunner de Marville, spuse tatăl fiicei sale, căci voi obține pentru soțul tău permisiunea de a adăuga acest nume la al lui și, mai tîrziu, va fi încetățenit. Dacă ajung *pair* al Franței, el îmi va fi urmașul !

Timp de cinci zile, prezidenta își pregăti fiica. În ziua întrevederii, o îmbracă ea însăși pe Cécile, o echipă cu mîna ei cu aceeași grijă cu care amiralul *flotei albastre* a echipat iahtul de plăcere al reginei Angliei pentru călătoria ei în Germania.

Dinspre partea lor, Pons și cu Schmucke au curățat și au șters de praf muzeul lui Pons, apartamentul, mobilele, cu sprinteneala mateloților care freacă un vas-amiral.

Destul de dibace ca să evite dificultatea unei intrări în scenă, femeile sosiră cele dintîi ; voiau să fie în elementul lor. Pons îl prezintă pe prietenul său Schmucke rudelor sale, cărora le făcu impresia unui idiot. Cum nu se gîndeau decît la logodnicul cu patru milioane, cele două ignorante nu prea fură atente la demonstrațiile artistice ale bătrînului Pons. Priveau cu ochi indiferenți picturile pe smalt ale lui Petitot ⁷⁹, așezate distanțat pe un fond de catifea roșie în trei rame minunate. Florile lui van Huysum, ale lui David de Heim, insectele lui Abraham Mignon, pînzele lui Van Eyck, ale lui Albrecht Dürer, originalele de Cranach, bucata de Giorgione, cele de Sebastian del Piombo, de Backuysen, de Hobbema, de Géricault ⁸⁰, raritățile picturii, nimic nu le trezea curiozitatea, căci așteptau soarele care trebuia să lumineze aceste bogății ; fură mirate, totuși, de frumusețea cîtorva giuvaeruri etrusce și de valoarea reală a tabacherelor. Tocmai se extaziau de complezență ținînd în mînă niște statuete florentine de bronz, cînd madam Cibot îl anunță pe domnul Brunner ! Nu întoarseră capul, ci profitară de o oglindă superbă de Veneția, încadrată într-o ramă foarte mare de abanos sculptat, ca să-l examineze pe cel mai grozav dintre pretendenți.

Înștiințat de Wilhelm, Frédéric își potrivise cum putuse mai bine puținul păr pe care-l mai avea. Purta niște pantaloni frumoși de o culoare plăcută, deși închisă, o vestă de mătase extrem de elegantă și de o croială nouă,

o cămașă ajurată dintr-o pînă țesută de mîna unei frizone⁸¹, o cravată albastră cu dungulițe albe. Lanțul de la ceas și măciulia bastonului erau opera bijutierilor Florent și Chanor. Cît despre haină, taica Graff o croise el însuși din cea mai bună stofă. Mănușile lui de piele de Suedia vorbeau de omul care tocuse o avere, pe a mamă-si. Văzîndu-i strălucind cizmulițele de lac, ghiceai că bancherul are la scară un mic cupeu cu doi cai, al cărui uruit în strada Normandie îl și auzise, de altfel, urechea celor două cumetre.

Cînd destrăbălatul de douăzeci de ani este crizalida unui bancher, din ea iese, la patruzeci de ani, un observator fin. Iar Brunner înțelese și avantajul pe care-l poate trage un german din naivitatea sa. În dimineața aceea avu aerul visător al omului care are de ales între două căi: să intre în viața de familie sau să continue viața împrăștiată de holtei. Fiind vorba de un german francizat, această fizionomie îi păru Ceciliei tot ce poate fi mai romanțios. Ea văzu un Werther în odrasla Virlazilor. Care-i fata care să nu-și îngăduie un mic roman în istoria căsătoriei ei? Cécile se consideră drept cea mai fericită dintre femei, cînd Brunner, văzînd splendidele opere colecționate în patruzeci de ani de răbdare, se entuziasmă și le prețui, pentru prima dată, la justa lor valoare, spre marea satisfacție a lui Pons.

— E un poet, își zise domnișoara de Marville, i se pare că aici sînt milioane. Un poet e un om care nu face socoteli, care își lasă nevasta stăpînă pe bani, un om ușor de condus și pe care-l amăgești cu fleacuri.

Fiecare gemuleț de la cele două ferestre ale camerei bătrînului era un vitraliu elvețian colorat, dintre care nici unul nu valora mai puțin de o mie de franci, și Pons avea șaisprezece asemenea capodopere, după care aleargă astăzi amatorii. În 1815, aceste vitralii se vindeau cu șase pînă la zece franci. Cît despre prețul celor șazeci de tablouri care formau această colecție dumnezeiască, capodopere autentice, fără restaurări, acest preț nu putea fi cunoscut decît în frigurile licitațiilor. În jurul fiecărui tablou strălucea o ramă de imensă valoare, iar ramele erau de toate soiurile: rame venetiene cu ornamente mari ca cele de pe farfuriile englezești de azi, rame italiene remarcabile prin ceea ce artiștii numesc *flafla-uri*⁸², rame spaniole cu îndrăznețe chenare sculp-

tate, rame flamande și germane cu figuri naive, rame de corn incrustat cu cositor, cu aramă, cu sidef, cu fildeș; rame de abanos, rame de lemn scump, rame de aramă, rame Louis XIII, Louis XIV, Louis XVI, în sfârșit o colecție unică din cele mai frumoase modele. Mai norocos decât conservatorii comorilor de la Dresda și de la Viena, Pons poseda o ramă făcută de faimosul Brustolone⁸³, Michelangelo al lemnului.

Bineînțeles, domnișoara de Marville ceru explicații pentru fiecare raritate în parte. Îi ceru lui Brunner s-o inițieze în cunoașterea acestor minunății. Scoase niște exclamații atât de naive, păru atât de fericită aflând de la Frédéric valoarea, frumusețea unei picturi, unei sculpturi, unei lucrări în bronz, încât germanul se dezgheță: fața-i întineri. În sfârșit, și de o parte și de alta, merseră mai departe decât voiau în această primă întâlnire, întâmplătoare, chipurile.

Trei ceasuri dură ședința. Brunner oferi Ceciliei mâna la coborîtul scării. Coborînd treptele cu o încetineală chibzuită, Cécile, care vorbea tot despre artele plastice, se arătă mirată de admirația pretendentului său pentru fleacurile vărului Pons.

— Credeți prin urmare că tot ce am văzut face mulți bani?

— Ei, domnișoară, dacă vărul dumneavoastră ar vrea să-mi vîndă colecția, aș da pe ea chiar astă-seară opt sute de mii de franci și n-aș face o afacere proastă. Numai cele șazeci de tablouri s-ar urca la o sumă mai mare la o vînzare publică.

— Cred, de vreme ce mi-o spuneți, răspunse ea, și așa trebuie să fie, de vreme ce de asta v-ați ocupat cel mai mult!

— Vai, domnișoară! exclamă Brunner. Drept orice răspuns la acest reproș, voi cere doamnei, mama dumneavoastră, îngăduința de a mă prezenta la dînsa pentru a avea fericirea să vă revăd.

„Ce spirituală e fetița mea!” gîndi prezidenta, care venea în urma fiicei sale.

— Cu cea mai mare plăcere, domnule, răspunse apoi cu voce tare. Sper că veți veni, împreună cu vărul nostru Pons, la ora cinei. Domnul prezident va fi încîntat să vă cunoască... Mulțumesc, vere.

Și-l strînse de braț pe Pons într-un chip atît de semnificativ, încît fraza sacramentală „Sîntem prieteni pe vecie !“ n-ar fi avut atîta tărie. Era o adevărată îmbrățișare în privirea care însoți acest „Mulțumesc, vere“.

După ce o urcă pe domnișoara în trăsură, și după ce cupeul închiriat dispăru în strada Charlot, Brunner reluă convorbirea despre colecție cu Pons, care-i vorbi de căsătorie.

— Așadar, nu vedeți nici o piedică ? întrebă Pons.

— A, replică Brunner, fata e o gîsculiță, iar mama e cam înțepată... Vom vedea.

— O avere frumoasă în perspectivă, sublinie Pons. Mai bine de-un milion...

— Pe luni ! întrerupse milionarul. Dacă ați vrea să vindeți colecția de tablouri, aș da pe ea cinci pînă la șase sute de mii de franci.

— Ah ! exclamă bătrînul, care nu se credea atît de bogat ; dar n-aș putea să mă despart de ceea ce constituie fericirea mea... Nu mi-aș vinde colecția decît dacă ar putea fi predată după moartea mea.

— Ei bine, vom vedea...

— Sînt pe cale două afaceri, zise colecționarul, care nu se gîndea decît la căsătorie.

Brunner îl salută pe Pons și dispăru cu trăsura lui splendidă. Pons se uită cum gonea cupeul cel mic fără să-l bage de seamă pe Rémonencq, care-și fuma pipa în pragul ușii.

Chiar în seara aceea, presidenta de Marville, care se dusesese la socrul său să-l consulte, întîlni acolo familia Popinot. În dorința de a-și plăti o mică răzbunare, foarte firească din partea mamelor care n-au reușit să pună mîna pe un băiat de familie, doamna de Marville lăsa să se înțeleagă că Cécile avea o partidă superbă. Toată lumea întreba : „Și cu cine se mărită Cécile ?“ Atunci, fără să-și dea seama că-și trădează secretele, presidenta spuse atîtea cuvînte, șopti atîtea destăinuiri la ureche, confirmate de altfel de doamna Berthier, încît iată ce se spunea a doua zi, în empireul burghez în care se învîrtea Pons în evoluțiile lui gastronomice :

„Cécile de Marville se mărită cu un tînăr german care se face bancher din umanitate, căci are patru milioane avere ; e un erou de roman, un adevărat Werther,

încântător, cu inimă bună, cu nebuniile tinereții încheiate, și care s-a îndrăgostit nebunește de Cécile; e o dragoste de la prima vedere, cu atât mai sigură, cu cât Cécile avea drept rivale toate madonele pictate ale lui Pons" etc., etc.

A treia zi, câteva persoane veniră s-o felicite pe prezidentă, numai și numai ca să afle dacă dintele de aur exista de-adevărat⁸⁴, iar prezidenta dădu o serie de răspunsuri variate, admirabile, pe care mamele le-ar putea consulta, cum se consulta altădată „Secretarul perfect⁸⁵“.

— O căsătorie nu e sigură, îi spuse ea doamnei Chiffreville, decît cînd te întorci de la primărie și de la biserică, iar noi abia ne aflăm în stadiul întrevederilor; așa că mă bizui pe prietenia dumneavoastră ca să nu vorbiți despre speranțele noastre...

— Aveți mult noroc, doamnă prezidentă, astăzi e așa de greu să închei o căsătorie.

— Ce vreți, a fost o întîmplare, dar căsătoriile se fac deseori astfel.

— Ei, cum, chiar o măritați pe Cécile? întrebă doamna Cardot.

— Da, răspunse prezidenta, înțelegînd răutatea lui *chiar*. Eram pretențioși, asta întîrzia măritișul Cecilei. Dar am găsit totul: avere, amabilitate, caracter bun și un băiat drăguț. De altfel, fetița mea merita toate astea, drăguța de ea. Domnul Brunner e un tînăr încântător și foarte distins; îi place luxul, cunoaște viața și e nebun după Cécile, o iubește sincer; iar Cécile îl acceptă, în ciuda celor trei-patru milioane ale lui... Noi n-aveam pretenții atît de mari dar... ce e în plus nu strică...

Doamnei Lebas prezidenta îi spuse:

— Nu atîta avere ne-a hotărît, cît dragostea pe care a inspirat-o fiica mea. Domnul Brunner e atît de grăbit, încît vrea să se facă nunta în termenele legale.

— E un străin...

— Da, doamnă, dar mărturisesc că sînt foarte fericită. Voi avea nu un ginere, ci un fiu. Domnul Brunner e de o delicatețe cu adevărat seducătoare. Nu-și poate închipui cineva ce repede a consimțit să se căsătorească sub regim dotal... E o mare siguranță pentru orice familie. Are să cumpere pășuni de un milion două sute de mii de franci, pășuni care vor fi apoi alipite moșiei Marville.

A doua zi, apăreau alte variații pe aceeași temă. Astfel domnul Brunner era un mare senior, care se purta ca atare. Nu se uita la bani, iar dacă domnul de Marville reușea să-i obție încetățenirea completă⁸⁶ (că ministerul doar îi datora un fleac de decret), ginerele devenea *pair* al Franței. Cine putea cunoaște averea domnului Brunner! *Avea cei mai frumoși cai și cele mai frumoase echipaje din Paris etc.*

Plăcerea cu care familia Camusot dădea sfoară în țară despre căsătorie arăta prea bine cât de nesperat fusese acest succes.

Îndată după întrevvedere de la vărul Pons, domnul de Marville, îndemnat de soția lui, îi convinse pe ministrul de justiție, pe primul președinte și pe procurorul general să ia masa la el în ziua când avea să fie prezentat ginerele — pasăre rară. Cei trei demnitari primiră, deși invitația fusese făcută cu prea puțin timp înainte; fiecare din ei înțelese rolul pe care capul familiei îi punează să-l joace și-l sprijiniră cu plăcere. În Franța, lumea sare bucuros în ajutor mamelor care pescuiesc un ginere bogat. Conte și contesa Popinot se învoiră și ei să contribuie la fastul acelei zile, deși invitația li se păru de prost gust. S-au adunat cu totul unsprezece persoane. Bunicul Ceciliei, bătrînul Camusot, și soția lui nu puteau lipsi de la această adunare, menită, prin situația comesenilor, să-l angajeze definitiv pe domnul Brunner, care fusese descris, după cum s-a văzut, ca unul dintre cei mai bogați capitaliști din Germania, ca un om de gust (o iubea, doar, pe *fetiță*), ca viitorul rival al lui Nucingen, al fraților Keller, al lui du Tillet⁸⁷ etc.

— E ziua noastră de primire, îi spuse prezidenta, cu simplitate studiată, celui pe care-l considera drept ginerele său și căruia îi anunță numele comesenilor, n-avem decît intimi. Mai întii, pe tatăl soțului meu, care, după cum știți, trebuie să fie făcut *pair* al Franței, apoi pe domnul conte și pe doamna contesă Popinot; fiul lor n-a fost destul de bogat pentru Cécile, dar am rămas totuși buni prieteni; apoi ministrul de justiție, primul președinte, procurorul general, în fine, prietenii noștri... Va trebui să cinăm cam târziu, din cauza camerii, unde ședința nu se termină niciodată decît la ora șase.

Brunner se uită la Pons în chip semnificativ, iar Pons își frecă mâinile spunînd parcă : „Iată ce prieteni avem, iată ce prieteni am !...”

Prezidenta, femeie dibace, spuse că are ceva de vorbit cu Pons, ca s-o lase puținel pe Cécile singură cu Werther-ul ei. Cécile flecări cît putu și făcu în așa fel, ca Frédéric să observe un dicționar german, o gramatică germană și un volum de Goethe pe care le ascunsesese.

— A, învățați germana ? întrebă Brunner roșind.

Numai franțuzoaicele sînt în stare să născocească asemenea capcane.

— O ! zise ea, ce rău ești ! nu-i frumos, domnule, să scoțoești așa prin tainițele mele. Vreau să-l citesc pe Goethe în original și învăț germana de doi ani.

— Atunci gramatica e tare greu de înțeles, căci n-are nici zece foi tăiate, remarcă Brunner cu naivitate.

Rușinată, Cécile se întoarce ca să nu i se vadă roșeața. Un german nu rezistă la soiurile astea de manifestări. O luă pe Cécile de mîna, o aduse spăsită sub ochii lui și o privi așa cum se privesc logodnicii în romanele lui Auguste Lafontaine, de pudică memorie.

— Ești adorabilă ! îi spuse el.

Cécile făcu un gest ștregăresc care însemna : „Da' parcă dumneata !... Cine nu te-ar iubi ?”

— Mamă, merge bine, îi spuse apoi la ureche mamă-si, care se întorsese cu Pons.

Aspectul unei familii în timpul unei asemenea seri e greu de descris. Fiecare era mulțumit să vadă o mamă care pune mîna pe o partidă bună pentru fiica ei. Se adresau felicitări, prin cuvinte cu dublu înțeles, sau cu subînțeles, și lui Brunner, care se făcea că nu înțelege nimic, și Ceciliei, care înțelegea tot, și prezidentului, care aștepta complimente. Lui Pons îi vîji tot sîngele în urechi și crezu că vede înaintea ochilor toate becurile de gaz de pe scena teatrului său cînd Cécile îi spuse șoptit, cu menajamentele cele mai ingenioase, că tatăl ei avea intenția să-i constituie o rentă viageră de o mie două sute de franci ; bătrînul artist refuză hotărît, obiectînd că aflase de la Brunner ce mare e averea lui mobilă.

Ministrul, primul președinte, procurorul general, familia Popinot, toți oamenii ocupați plecară. În curînd nu

mai rămase decît bătrînul Camusot și Cardot, fostul notar, asistat de ginerele său, Berthier. Văzîndu-se în familie, bătrînul Pons mulțumi, în mod foarte nepotrivit, președintelui și președintei pentru propunerea făcută de Cécile. Așa sînt oamenii de inimă, cu totul spontani. Brunner, care văzu în această rentă, astfel oferită, un fel de primă, se închise în sine cum fac evreii și luă o atitudine care vădea visarea mai mult decît rece a calculatorului.

— Colecția mea sau prețul ei va rămîne tot în familie, fie că tratez cu prietenul nostru Brunner, fie că o păstrez, spunea Pons familiei, care se minuna că el posedă valori atît de mari.

Brunner observă schimbarea produsă de toți ignoranții de față în favoarea unui om care trecea de la o stare socotită sărăcie la avere, așa după cum observase cît era de răzgîiată Cécile, idolul casei, de mama și de tatăl ei, și se distră provocînd uimirea și exclamațiile respectabililor burghezi.

— I-am spus domnișoarei că tablourile domnului Pons valorează pentru mine suma asta ; dar, la prețul la care au ajuns obiectele de artă unice, nimeni nu poate prevedea valoarea pe care ar atinge-o colecția la licitație publică. Cele șaiszeci de tablouri ar putea urca la un milion, am văzut mai multe de cîte cincizeci de mii de franci.

— E bine să fie cineva moștenitorul dumitale, îi spuse fostul notar lui Pons.

— Păi moștenitoarea mea e verișoara Cécile, replică bătrînul, ținînd morțiș la legăturile de rudenie.

Un murmur de admirație îl înconjură pe bătrînul muzician.

— O să fie o moștenitoare foarte bogată, spuse rîzînd Cardot, care plecă.

Îi lăsară împreună pe Camusot-tatăl, pe președinte, pe președintă, pe Cécile, pe Brunner, pe Berthier și pe Pons ; căci se presupunea că urma să aibă loc cererea oficială a mîinii Cecilei. În adevăr, cînd rămaseră singuri, Brunner începu printr-o întrebare care păru părinților un semn bun.

— Parcă am înțeles, zise Brunner adresîndu-se președintei, că domnișoara e copil unic...

— Desigur, răspunse ea cu mîndrie.

— Așa că n-o să aveți nici o dificultate cu nimeni, adăugă Pons ca să-l hotărască pe Brunner să-și formuleze cererea.

Dar Brunner căzu pe gânduri și o tăcere sumbră aduse răceală cea mai bizară. Ai fi zis că prezidenta mărturisise că *fetița* e epileptică. Președintele, socotind că fiica lui nu trebuie să fie de față, îi făcu un semn pe care Cécile îl înțelese și ieși. Brunner tăcea într-una. Cei de față se uitară unii la alții. Situația devenea neplăcută. Bătrînul Camusot, om cu experiență, îl luă pe german în camera prezidentei, ca să-i arate, chipurile, evantaiul găsit de Pons; ghicise că se iviseră dificultăți și ceru printr-un gest fiului său, nurorii sale și lui Pons să-l lase singur cu pretendentul.

— Iată capodopera, spuse vechiul negustor de mătăsuri arătînd evantaiul.

— Face cinci mii de franci, răspunse Brunner după ce se uită la el.

— Dumneata, domnule, nu veniseși ca să ceri mîna nepoștei mele? întrebă viitorul *pair* al Franței.

— Ba da, domnule, zise Brunner, și vă rog să credeți că nici o altă căsătorie n-ar putea fi mai măgulitoare pentru mine. Nu voi găsi niciodată o persoană mai frumoasă, mai demnă de iubit și care să-mi convină mai bine decît domnișoara Cécile, dar...

— A! fără „dar“, zise bătrînul Camusot, sau să vedem pe loc cum se explică acest „dar“, dragă domnule...

— Domnule, reluă Brunner cu gravitate, sînt foarte mulțumit că nu ne-am angajat nici de o parte, nici de cealaltă, căci calitatea de fiică unică, atît de prețioasă pentru toată lumea, afară de mine, calitate pe care n-o cunoșteam, credeți-mă, este o piedică absolută...

— Cum, domnule, zise bătrînul înmărmurit, dumneata vezi un defect într-un avantaj imens? Purtarea dumitale e într-adevăr nemaipomenită, și aș vrea grozav să-i cunosc motivele.

— Domnule, răspunse liniștit germanul, am venit astăseară aici cu intenția să-i cer domnului preșident mîna fiicei sale. Voiam să-i fac o situație strălucită domnișoarei Cécile, oferindu-i ce ar fi binevoit să accepte din averea mea. Dar o fiică unică este un copil pe care indulgența părinților îl deprinde să facă ce-i trece prin cap, și care n-a cunoscut niciodată ce este împotrivirea. Se întîmplă și

aici ceea ce se întâmplă în mai multe familii, în care am putut observa altădată cultul pentru aceste soiuri de divinități : nu numai că nepoțica dumneavoastră este idolul casei, dar doamna prezidentă e cea care poartă în casă... știți ce ! Domnule, am văzut căsnicia tatălui meu devenind un infern din cauza asta. Mama mea vitregă, din pricina căreia mi s-au tras toate, a fost fiică unică, adorată, cea mai încântătoare dintre logodnice, și a devenit apoi un diavol împielit. Nu mă îndoiesc că domnișoara Cécile ar fi o excepție la teoria mea ; dar nu mai sînt tînăr, am patruzeci de ani, și diferența de vîrstă atrage dificultăți care nu-mi permit să fac fericită o domnișoară deprinsă s-o vadă pe doamna prezidentă căutîndu-i în coarne și pe care doamna prezidentă o ascultă ca pe un oracol. Cu ce drept aş pretinde ca domnișoara Cécile să-și schimbe ideile și obiceiurile ? În locul unor părinți îngăduitori față de toate capriciile ei, va întîlni egoismul unui bărbat de patruzeci de ani ; dacă rezistă ea, e învins bărbatul. Mă port deci ca un om cinstit, mă retrag. De altfel, doresc să se pună în seama mea toate relele, dacă e neapărat nevoie să se explice pentru ce n-am făcut aici decît o vizită...

— Dacă astea sînt motivele dumitale, domnule, zise viitorul *pair* al Franței, ele pot fi admise ! oricît de ciudate ar părea.

— Domnule, să nu vă îndoiiți de sinceritatea mea, întrerupse Brunner. Dacă cunoașteți o biată fată dintr-o familie cu copii mulți, dar bine crescută, fără avere, cum se află multe în Franța, și dacă mă voi convinge că are caracter frumos, mă însor cu ea.

În timpul tăcerii care urmă după această declarație, Frédéric Brunner îl lăsă pe bunicul Ceciliei, se întoarse pentru a saluta politicos pe prezident și pe prezidentă și plecă. Ca un comentariu viu al salutului Werther-ului ei, Cécile se arătă, palidă ca o muribundă : auzise totul, ascunsă în cabinetul de toaletă al mamă-si.

— Refuzată !... îi spuse ea mamă-si la ureche.

— Dar de ce ? îl întrebă prezidenta pe socrul ei, care părea încurcat.

— Pe bunul motiv că fiicele unice sînt copii răzgîiați, răspunse bătrînul. Și oarecare dreptate are, adăugă el, prinzînd prilejul de a o critica pe noră-sa, care-i călca pe nervi de douăzeci de ani.

— O să-mi moară fata din asta! ați ucis-o! îi spuse lui Pons prezidenta, susținând-o pe fiică-sa, care găsi nimerit să-i adeverească vorbele leșinându-i în brațe.

Prezidentul și soția lui o tîrîră pe Cécile pînă la un fotoliu, unde ea termină de leșinat. Bunicul sună după servitori.

— Întrezăresc uneltirea urzită de dumnealui! zise mama furioasă arătînd înspre bietul Pons.

Pons tresări ca și cînd ar fi auzit răsunîndu-i la urechi trompeta judecății de apoi.

— Dumnealui, reluă prezidenta, ai căror ochi deveniseră ca două izvoare de fiere verde, dumnealui a vrut să răspundă la o glumă nevinovată printr-o insultă. Cine poate crede că germanul ăsta e în toată firea? Sau e complicele unei răzbunări fioroase, sau e nebun. Sper, domnule Pons, că pe viitor ne vei scuti de neplăcerea de a te vedea într-o casă în care ai încercat să aduci rușinea și dezonoarea.

Pons, devenit stană de piatră, ținea ochii ațintiți pe o floare a covorului și nu zicea nimic.

— Ei, cum, mai ești aici, monstru de ingratitudine! exclamă prezidenta întorcîndu-se. Și le spuse servitorilor arătîndu-l pe Pons: Dacă dumnealui mai vine vreodată, nu sîntem niciodată acasă, nici eu, nici domnul. Jean, du-te după doctor... Și dumneata, Madeleine, adu apa de corn de cerb⁸⁸!

Pentru prezintă, motivele prezentate de Brunner nu erau decît pretextul sub care se ascundeau altele necunoscute, dar ruperea căsătoriei era cu atît mai sigură. Cu iuțeala de gîndire caracteristică femeilor în împrejurările grave, doamna de Marville găsise singurul mijloc de a repara eșecul, atribuindu-i lui Pons o răzbunare premeditată. Ideea aceasta, infernală în ce-l privea pe Pons, salva onoarea familiei. Statornică în ura ei față de Pons, făcuse un adevăr dintr-o simplă bănuială de femeie. În general, femeile au o convingere și o morală a lor, ele cred în realitatea a tot ce le servește interesele și pasiunile. Prezidenta merse mult mai departe, ea îi transmise prezidentului, în seara aceea, propria sa convingere, și magistratul fu incredințat a doua zi de vinovăția vărului său. Toată lumea va găsi îngrozitoare purtarea prezidentei; dar, în ase-

menea împrejurare, orice mamă o va imita pe doamna Camusot, preferînd să sacrifice onoarea unui străin decît pe cea a fiicei sale. Mijloacele vor fi poate altele, dar țelul va fi același.

Muzicianul coborî repede scările ; dar, pe bulevarde, merse cu pas rar pînă la teatru, unde intră în mod mașinal ; se duse în mod mașinal la pupitrul său și dirijă în mod mașinal orchestra. În antracte, îi răspunse lui Schmucke atît de aiurit, încît Schmucke abia își ascunse îngrijorarea : crezu că Pons a înnebunit. Avînd o fire copilăroasă, Pons dădea scenei care se petrecuse proporțiile unei catastrofe... Să trezească o ură înspăimîntătoare acolo unde voise să aducă fericirea, asta i se părea o răsturnare totală a existenței. Recunoscuse în sfîrșit în ochii, în gestul și în vocea prezidentei o dușmănie de moarte.

A doua zi, doamna Camusot de Marville luă o mare hotărîre, impusă de astfel de împrejurări, și prezidentul o aprobă. Hotărîră să dea de zestre Ceciliei moșia Marville, casa din strada Hanovre și o sută de mii de franci. Înțelegînd că unui asemenea eșec trebuie să-i răspunzi cu o căsătorie încheiată repede, prezidenta se duse chiar în cursul dimineții la contesa Popinot. Ea povesti nemaipomenita răzbunare și groaznica mistificare pregătită de Pons. Lucrurile pădură de crezut cînd se află că pretextul rupturii era calitatea de fiică unică. În fine, prezidenta scoase în relief cu dibăcie avantajul de a se numi Popinot de Marville și cifra enormă a zestrei. La prețul proprietăților din Normandia, cu doi la sută, moșia reprezenta vreo nouă sute de mii de franci. Nici o familie chibzuită nu putea refuza o asemenea încuscrire ; contele Popinot și soția lui primiră deci. Apoi, ca oameni pe care-i interesează onoarea familiei în care urmau să intre, făgăduiră ajutorul lor pentru a da o explicație catastrofei din ajun.

Și tot la bătrînul Camusot, bunicul Ceciliei, de față cu aceleași persoane care o auziseră pe prezidentă cu cîteva zile înainte urcîndu-l în slăvi pe Brunner, aceeași prezidentă, în timp ce ceilalți se temeau să deschidă vorba, luă vitejește taurul de coarne.

— Ce să zic, în ziua de azi, nici o precauție nu e de prisos cînd e vorba de căsătorie, mai ales cînd ai de-a face cu străini.

— De ce, doamnă?

— Ce vi s-a întâmplat? întrebă doamna de Chiffreville.

— Nu știți pățania noastră cu acel Brunner care a avut îndrăzneala să aspire la mîna Ceciliei?... E fiul unui cîrciumar german și nepotul unui negustor de piei de iepure.

— Cum se poate? Dumneavoastră, atît de perspicace! zise o doamnă.

— Aventurierii ăștia sînt așa de abili! Dar am aflat totul prin Berthier. Germanul ăsta e prieten cu un amărît care cîntă din flaut. Are relații cu un om care închiriază camere mobilate în strada du Mail și cu niște croitori... Am aflat că a dus o viață desfrînată, și nici o avere nu-i poate fi de ajuns unui individ care a și mîncat-o pe cea a mamă-si.

— Bine, dar atunci domnișoara, fiica dumneavoastră, ar fi fost nefericită, zise doamna Berthier.

— Și cum v-a fost prezentat? întrebă bătrîna doamnă Lebas.

— E o răzbunare a domnului Pons; ni l-a prezentat pe domnișorul ăsta ca să ne facă ridicoli... Acest Brunner, adică *Fontaine*⁸⁹ (ne-a fost dat drept nobil), stă prost cu sănătatea, e chel, are dinții stricați; așa că mi-a fost de ajuns să-l văd o singură dată, ca să-mi dau seama că nu face de noi.

— Dar averea cea mare de care vorbeați? întrebă o femeie tînără cu timiditate.

— Averea nu-i atît de mare cît se spune. Croitorii, chelnerul și el însuși, toți și-au golit buzunarele ca să înființeze o bancă... Dar ce e o bancă, astăzi, cînd e la început? posibilitatea de a se ruina. O femeie poate să se culce milionară și să se trezească a doua zi numai cu *ce-avea de la părinți*. De la primul cuvînt, de la prima vedere, noi ne-am făcut părerea despre acest domn care habar n-are de obiceiurile noastre. Se vede după mănșile și după vesta lui că e neam prost, fiu de birtăș neamț, fără nici o noblețe în sentimente, un băutor de bere și un fumător!... fumează, doamnă! douăzeci și cinci de pipe pe zi. Ce s-ar fi ales de biata mea Lili?... Mă cutremur și acum. Ne-a salvat Dumnezeu! De altfel, Cécile nici nu-l iubea pe domnul ăsta... Puteam oare să ne așteptăm la o asemenea mistificare din par-

tea unei rude, a unui obișnuit al casei noastre, care cinează la noi de două ori pe săptămână de douăzeci de ani! pe care l-am copleșit de binefaceri, și care juca atât de bine teatru, încît a declarat-o pe Cécile moștenitoarea lui în fața ministrului de justiție, a procurorului general și a primului prezident!... Brunner ăsta și cu domnul Pons erau înțeleși ca să-și atribuie milioane unul altuia!... Nu, zău, doamnelor, vă asigur, ați fi căzut și dumneavoastră, toate, victimă acestei mistificări de artist!

În cîteva săptămîni, familiile Popinot, Camusot și aderenții lor, la un loc, triumfaseră ușor față de lume, căci nimeni nu luă apărarea ticălosului de Pons, parazitului, prefăcutului, zgîrcitului, falsului om de treabă covîrșit de dispreț, privit ca o viperă încălzită la sinul familiilor, ca un om de o rară răutate, ca un măscărici primejdios care trebuia uitat.

Cam o lună după refuzul falsului Werther, bietul Pons, care se dăduse pentru prima oară jos din pat, unde fusese ținut de o febră nervoasă, se plimba pe bulevarde, la soare, sprijinit de brațul lui Schmucke. Pe Bulevardul Temple, nimeni nu mai rîdea de cei doi babalici, văzînd cît de prăpădit era unul și ce grijă mișcătoare avea celălalt pentru prietenul său convalescent. Cînd ajunseră pe Bulevardul Poissonnière, Pons prinsese ceva culoare în obraji respirînd atmosfera bulevardelor, unde aerul are atîta putere; căci acolo unde se adună mulțimile, fluidul e atît de vital, încît s-a remarcat la Roma lipsa de *mala aria*⁹⁰ în ghetto-ul infect unde mișună evreii. Poate că și privești această care, odinioară, îi făcea zilnic plăcere, marele spectacol al Parisului, avea efect asupra bulevardului. În fața teatrului Variétés, Pons lăsă brațul lui Schmucke, căci mergeau alături; dar convalescentul se depărta din cînd în cînd de prietenul său ca să privească noutățile de curînd expuse pe la prăvălii. Astfel, se pomeni nas în nas cu contele Popinot, pe care-l salută în modul cel mai respectuos, căci fostul ministru era unul dintre oamenii pe care Pons îi prețuia și-i venera cel mai mult.

— A, domnule, răspunse aspru *pair*-ul Franței, nu înțeleg cum de ai atît de puțin tact încît să saluți o persoană înrudită cu familia pe care ai încercat să pui pecetea rușinii și a ridicolului printr-o răzbunare cum

știu să pună la cale doar artiștii... Află, domnule, că, începînd de astăzi, sîntem complet străini unul de altul. Doamna contesă Popinot împărtășește indignarea pe care purtarea dumitale față de familia Marville a inspirat-o întregii societăți.

Fostul ministru își văzu de drum, lăsîndu-l pe Pons ca trăsnet. Nici pasiunile, nici justiția, nici politica, nici una din marile forțe sociale nu ține seama de starea celui pe care îl lovește. Omul de stat, împins de interesele de familie să-l zdrobească pe Pons, nu băgă de seamă slăbiciunea fizică a acestui dușman de temut.

— *Ce ai, zărage briedene?*! exclamă Schmucke devenind palid ca și Pons.

— Am primit o nouă lovitură de pumnal în inimă, răspunse bătrînul sprijinindu-se de brațul lui Schmucke. Cred că numai bunul Dumnezeu are dreptul să facă binele, iată de ce sînt atît de crunt pedepsiți cei care se amestecă în treaba lui.

Pons, ființă peste măsură de bună, făcea un efort suprem ca să risipească, prin sarcasmul acesta de artist, spaima întipărită pe fața prietenului său.

— *Aja gred ji eu*, răspunse simplu Schmucke.

Întîmplarea era inexplicabilă pentru Pons, căci nici familia Camusot, nici familia Popinot nu-i trimisese nici un anunț despre căsătoria Ceciliei. Pe Bulevardul Italienilor, Pons îl văzu venind spre el pe domnul Cardot. Prevenit de discursul *pair*-ului Franței, Pons se feri ca de foc să-l oprească, deși, cu un an în urmă cina la el de două ori pe lună. Se mulțumi să-l salute; dar primarul, deputat al Parisului, îl privi pe Pons cu un aer indignat, fără să-i răspundă la salut.

— Ia du-te și-l întreabă ce au toți împotriva mea, îi spuse bătrînul lui Schmucke, care cunoștea toate amănuntele catastrofei întîmplătoare lui Pons.

— *Tomnule*, se adresă Schmucke lui Cardot, făcînd pe abilul, *briedenul meu Bons ze zgoală dubă boală, ji, te-sicur, nu l-ați regunoscut?*

— Ba l-am recunoscut foarte bine.

— *Tar ge afeți să-i rebrojați gu doții?*

— Prietenul dumitale e un monstru de ingratitudine, un om care, dacă mai trăiește, asta e pentru că, după cum spune proverbul, sămința cea rea crește orice ai face. Lumea are dreptate să n-aibă încredere în artiști. Sînt răi

și afurisiți ca niște maimuțe. Prietenul dumitale a încercat să-și dezonoreze propria familie, să minjească reputația unei tinere fete, pentru a se răzbuna de o glumă nevinovată. Nu vreau să mai am nimic de-a face cu el; voi încerca să uit că l-am cunoscut și că există. Astea sînt, domnule, sentimentele tuturor persoanelor din familia mea, din familia lui, și a celor care îi făceau dumnealui cîntea să-l primească în casă...

— *Dar, tomnule, tumneada ești un om cu zgaun la gap; ji, tagă-mi bermiți, am să-ți egzblig doadă bofesdea...*

— Rămii prieten cu el, dacă te trage inima, voia dumitale, domnule, răspunse Cardot; dar oprește-te aici, căci cred de datoria mea să te previn că voi trata cu aceeași reprobare pe cei care ar încerca să-l scuze sau să-l apere...

— *Ză-l șusdifye?*

— Da, căci purtarea lui nu poate fi justificată, după cum nu poate fi nici calificată.

După această formulă, deputatul de Sena își continuă drumul, fără a mai vrea să audă nici o silabă mai mult.

— Am pînă acum cele două puteri ale statului împotriva mea⁹¹, zise zîmbind bietul Pons, după ce Schmucke îi repetă aceste ocări sălbatice.

— *Dodul ist gondra noasdră*, replică Schmucke cu durere. *Ză ne crăpim, ga ză nu îndîlnim alte pestii.*

Era pentru prima dată în viața lui că oaia asta blîndă de Schmucke rostea asemenea cuvinte. Bunăvoința lui aproape dumnezeiască nu fusese niciodată tulburată. Dacă l-ar fi lovit pe el toate nenorocirile din lume, le-ar fi primit cu un zîmbet naiv. Dar să-l vadă maltratată pe sublimul lui Pons, pe Pons, Aristide⁹² necunoscut, geniu desemnat, suflet fără pic de răutate, comoară de bunătate, aur curat !... Asta îi dădea indignarea lui Alceste⁹³, și de aceea îi numea pe amfitrionii lui Pons bestii ! La firea lui pașnică, ieșirea aceasta echivala cu toate furiile lui Roland⁹⁴. Cu o prevedere înțeleaptă, Schmucke îl întoarse pe Pons spre Bulevardul Temple, și Pons se lăsă condus, căci bolnavul era ca un luptător de bîlci care încasează toate loviturile. Întîmplarea voi ca bietul muzician să nu fie crușat de nimic. Avalanșa care se prăvălea peste el conținea totul : Camera *pair*-ilor, Camera deputaților, familia, străinii, pe cei tari, ca și pe cei slabi, ca și pe cei nevinovați !

Intorcându-se acasă pe Bulevardul Poissonnière, Pons o văzu venind pe fiica aceluiasi domn Cardot, o femeie tânără care trecuse prin multe, așa că putea fi indulgentă. Vinovată de o greșeală ascunsă, ea devenise roaba soțului ei. Doamna Berthier era singura, dintre toate stăpînele caselor unde cina, căreia Pons îi spunea pe numele cel mic : „Félicie !“ și uneori i se părea că ea îl înțelege. Această ființă blîndă păru nemulțumită că-l întâlnește pe vărul său Pons ; căci, cu toată lipsa oricărei înrudiri cu familia celei de a doua soții a vărului său, bătrînul Camusot, Pons era numit văr. Dar, neputîndu-l ocoli, Félicie Berthier se opri în fața muribundului.

— Nu te credeam om rău, vere, dar dacă numai un sfert din ce aud spunîndu-se despre dumneata e-adevărat, ești un om tare nesincer... O ! nu te justifica ! adăugă ea iute văzînd că Pons face un gest, e inutil, din două motive : primul este că eu n-am dreptul nici să acuz, nici să judec, nici să condamn pe nimeni, fiindcă știu prin mine însămi că cei care par a avea cele mai mari vini pot să aibă scuze ; al doilea, pentru că explicațiile dumitale n-ar servi la nimic. Domnul Berthier, care a făcut contractul dintre domnișoara de Marville și viconte Popinot, e atît de pornit împotriva dumitale încît, dac-ar auzi că ți-am adresat un singur cuvînt, că ți-am vorbit pentru ultima oară, m-ar certa. Toată lumea e împotriva dumitale.

— Văd și eu, doamnă, răspunse cu o voce tulburată bietul muzician, salutînd-o respectuos pe soția notarului.

Și reluă cu greutate drumul spre strada Normandie, lăsîndu-se atît de greu pe brațul lui Schmucke, încît bătrînul german înțelese sfîrșeala fizică a lui Pons și curajul cu care lupta acesta împotriva ei. Această a treia întîlnire a fost ca sentința rostită de mielul de la picioarele Domnului ⁹⁵ ; mînia acestui înger al săracilor, simbol al popoarelor, este ultimul cuvînt al cerului. Cei doi prieteni ajunseră acasă fără să mai fi schimbat o vorbă. În anumite împrejurări ale vieții, totul e să-ți simți prietenul lîngă tine. Vorbele de mîngîiere înveninează rana și arată cît e de adîncă. Bătrînul pianist avea, după cum vedeți, geniul prieteniei, delicatețea celor care cunosc obiceiurile suferinței, fiindcă au suferit mult.

Plimbarea aceasta avea să fie ultima pentru bătrînul Pons. Bolnavul căzu dintr-o boală în alta. Avînd un tem-

perament sangvin-bilios, fierea îi trecu în sînge și căpătă o hepatită violentă. Cele două boli succesive fiind singurele din viața sa, Pons nu cunoștea nici un medic ; așa că, cu o foarte bună intenție la început, cu un sentiment matern chiar, inimoasa și devotata Cibot îl chemă pe medicul cartierului. La Paris, în fiecare cartier există un medic al cărui nume și a cărui locuință nu sînt cunoscute decît de cei din clasa de jos, de mici burghezi, de portari, și care e numit în consecință medicul cartierului. Medicul acesta, care moșește și lasă sînge, este în medicină ceea ce e, la *Mica Publicitate*, *fata la toate*. Obligat să se poarte bine cu cei săraci, destul de priceput din cauza practicii sale îndelungate, el e iubit de obicei. Doctorul Poulain, adus la bolnav de către madam Cibot, și recunoscut de Schmucke, ascultă, fără să le dea atenție, plîngerile bătrînului muzician, care se scărpinase toată noaptea și nu-și mai simțea de loc pielea. Starea ochilor, cu cearcăne galbene, se potrivea cu simptomul semnalat.

— Ați avut, acum vreo două zile, o supărare mare ? îl întrebă doctorul pe bolnav.

— Vai ! da, răspunse Pons.

— Aveți boala pe care era s-o aibă domnul, zise el arătîndu-l pe Schmucke, gălbinare ; dar o să treacă, adăugă doctorul Poulain scriind o rețetă.

Cu toate vorbele liniștitoare din urmă, doctorul aruncase asupra bolnavului o privire din cele hipocratice ⁹⁶, în care ochii interesați să cunoască adevărul ghicesc întotdeauna sentința de moarte, deși ea e ascunsă sub obișnuita compătimire. Așa încît, madam Cibot, care zvîrlise în ochii doctorului o otheadă de spion, nu se lăsă înșelată de accentul frazei medicale, nici de expresia ipocrită de pe fața doctorului Poulain și se luă după el la plecare.

— Credeți c-o să-i treacă ? îl întrebă ea pe doctor în capul scării.

— Dragă doamnă Cibot, domnul dumitale e un om mort, nu din cauza vărsării de fiere în sînge, ci din cauza slăbiciunii sale morale. Totuși, cu multă îngrijire, mai poate să scape ; ar trebui luat de aici, dus în călătorie...

— Da' cu ce ? zise portăreasa. Tot ce are, mare și lat, e slujba, iar prietenul lui trăiește de pe urma cîtorva pensioare date de niște cucoane mari, la care zice el că le-a

făcut servicii, niște cucoane tare miloase. Așa că sînt ca doi copii pe care-i îngrijesc de nouă ani.

— Îmi petrec viața vizitînd oameni care mor nu de bolile lor, ci de rana cea mare și fără vindecare, lipsa de bani. În cîte mansarde nu sînt silit, în loc de a ceré ceva pentru consultație, să las eu cinci franci pe tăblia sobei!...

— Sărăcuțu de domnu Poulain! zise madam Cibot. A! de ce n-ai mătăluță o sută de mii de franci venit pe care-i au unii *zgirie-brînză* din cartier, niște adevărați *scăpătați* din iad (*scăpați*), c-ai fi trimisu lui Dumnezeu pe pămînt!

Ajuns să-și facă, datorită prețuirii domnilor portari ai arondismentului, o mică clientelă care abia îi asigura existența, medicul ridică ochii la cer și-i mulțumi doamnei Cibot printr-o schimă demnă de Tartuffe.

— Și zici așa, dragă domnule Poulain, că bolnăvio-rul nostru scapă, cu multă îngrijire?

— Da, dacă moralul lui nu e prea atins de supărarea pe care a avut-o.

— Bietu om! da' cine să-l fi supărat? E pîinea lui Dumnezeu, cum nu e altu pe pămînt, afară doar de prietenu lui, domnu Schmucke!... Aflu eu de ce e vorba! Și las pe mine dacă n-o să le arăt eu ăloră de l-au inervat pe conașu!...

— Ascultă, dragă doamnă Cibot, zise medicul, care se afla în clipa aceea în pragul ușii de jos a casei, una din principalele caracteristici ale bolii conașului dumitale este nervozitatea, o nervozitate de fiecare minut și pentru orice fleac, și cum probabil nu-și va putea lua infirmieră, o să-l îngrijești dumneata. Așa că...

— Aștea le șpuneți despre domnu Ponș⁹⁷? întrebă telalul, care-și fuma pipa.

Și se ridică de pe piatra porții ca să intre și el în vorbă cu portăreasa și cu doctorul.

— Da, nene Rémonencq! îi răspunse madam Cibot auvergnatului.

— Păi, ește mai bogat ca domnu Moniștrolle și ca șei mai mari anticari... Mă prișep și eu la aștea ca șă pot șpune că are în cașă, drăgușul de el, comori, nu alșeva!

— Ia te uită, eu credeam că-ți bați joc de mine mai deunăzi, cînd ți-am arătat toate vechiturile alea, că nu erau acasă conașii, îi spuse lui Rémonencq madam Cibot.

La Paris, unde caldarîmul are urechi, unde uşile au o limbă, unde drugii ferestrelor au ochi, nimic nu-i mai pri-mejdios decît să vorbeşti în pragul uşilor de intrare. Ultimele cuvinte care se rostesc acolo şi care sînt, pentru conversaţie, ceea ce este un post-scriptum pentru o scrisoare conţin indiscreţii tot atît de periculoase pentru cei care le lasă ascultate, ca şi pentru cei care le ascultă. Un singur exemplu e de ajuns ca să întărească cele spuse în povestirea de faţă.

Într-o zi, unul dintre coaforii cei mai cu faimă de pe vremea Imperiului, epocă în care oamenii îşi îngrijeau mult părul, ieşea dintr-o casă unde tocmai coafase o femeie frumoasă şi unde toţi locatarii bogaţi îi erau clienţi. Printre aceştia se lăfăia un holtei bătrîn înarmat cu o menajeră care-i ura de moarte pe moştenitorii conaşului ei. Fostul tinerel, grav bolnav, chemase tocmai la un consult pe cei mai iluștri medici, care nu se numeau încă *prinți* ai științei. Medicii ieșiseră, din întîmplare, în același timp cu coaforul și, luîndu-și rămas bun în pragul uşii, vorbeau, neținînd seama decît de știință și adevăr, așa cum vorbesc ei între ei cînd s-a terminat farsa consultului : „E un om mort... zise doctorul Haudry. Nu mai trăiește nici o lună... adăugă Desplein, afară doar de-o minune“. Coaforul auzi aceste cuvinte. Ca toți coaforii, se avea bine cu servitorii. Împins de o cupiditate monstruoasă, urcă îndată din nou la fostul tinerel și îi făgădui servitoare-țiitoare o primă destul de ridicată ca ea să-l hotărască pe stăpînu-său să-și plaseze o mare parte din avere în rentă viageră. Printre bunurile bătrînului holtei muribund, în vîrstă de altfel de cincizeci și șase de ani, care ar fi trebuit să fie socotită îndoit din cauza campaniilor lui amoroase, se afla o casă splendidă, situată în strada Richelieu și care valora pe atunci două sute cincizeci de mii de franci. Casa aceasta, la care rîvnea coaforul, îi fu vîndută pe o rentă viageră de treizeci de mii de franci. Asta se petrecea în 1806. Coaforul, astăzi de șaptezeci de ani și la pensie, plătește și acum, în 1846, renta. Cum fostul tinerel are nouăzeci și șase de ani, a căzut în doaga copilăriei și s-a însurat cu cea care fusese pentru el o doamnă Evrard⁹⁸ ; poate s-o mai ducă încă mult și bine. Pe coafor, care-i dăduse femeii vreo treizeci de mii de franci, imobilul îl costă mai bine de un milion ; e drept că, astăzi, casa valorează între opt și nouă sute de mii de franci.

Ca și coaforul, auvergnațul ascultase ultimele cuvinte spuse de Brunner lui Pons în pragul ușii, în ziua întrevederii logodnicului-minune cu Cécile ; așa că dorise să pătrundă în muzeul Pons. Avându-se bine cu soții Cibot, Rémonencq fu introdus curînd în apartamentul celor doi prieteni, în lipsa acestora. Uimit de atîtea bogății, Rémonencq văzu că aci e rost de dat o lovitură, ceea ce înseamnă, în argoul negustorilor, de furat o avere, și se gîdea la asta de vreo cinci-șase zile.

— *Așa de pușin glumesc, răspunse el doamnei Cibot și doctorului Poulain, că o să ștăm de vorbă despre asta, și că dacă drăgușul de conaș primește o rentă viașeră de șinzeși de mii de franși, eu vă dau o damișeană de vin de la noi, dacă mă...*

— Ce vorbești ? îi spuse medicul lui Rémonencq, o rentă viageră de cincizeci de mii de franci !... Păi, dacă bătrînul e așa de bogat, îngrijit fiind de mine și vegheat de doamna Cibot, el poate să se vindece... căci de boli de ficat suferă cei cu organismul foarte tare...

— *Șinzeși am spus ? Da aiși, în pragul ușii, un domn i-a propus șapte șute de mii de franși, și asta numai pe tablouri, fir-ar să fie !*

Auzind această declarație a lui Rémonencq, madam Cibot îl privi pe doctorul Poulain cu un aer bizar. În ochii ei, de culoarea portocalei, diavolul aprindea un foc sinistru.

— Haide ! Să nu mai ascultăm asemenea fleacuri, reluă medicul, altfel mulțumit să afle că clientul său îi putea plăti toate vizitele pe care avea să le facă.

— *Domnu doctor, dacă drăgușa doamnă Șibot vrea să mă lașe să aduc pe ecșpertul meu, că tot ștă în pat domnu, șînt șigur să fac roșt de bani în două șeasuri, fie și de șapte șute de mii de franși...*

— Bine, dragă ! răspunse doctorul. Așa, doamnă Cibot, ai grijă să nu-l contrazici niciodată pe bolnav ; trebuie să te înarmezi cu răbdare, căci totul îl va irita și-l va obosi, chiar și atențiile dumitale pentru dînsul ; așteaptă-te să nu-i fie nimic pe plac...

— Tare greu o să mai fie cu el, zise portăreasa.

— Așa, ascultă ce ți-am spus, reluă medicul cu autoritate. Viața domnului Pons e în mîinile celor ce-l vor îngriji ; așa că voi veni să-l văd poate chiar de două ori pe zi. Îmi voi începe vizitele cu el...

Medicul trecuse deodată de la nepăsarea lui adîncă pentru bolnavii săraci la solitudinea cea mai inimoasă, fiindcă, după cum vorbea de serios speculantul, începuse să creadă în averea lui Pons.

— O să fie îngrijit ca un rege, răspunse madam Cibot, cu entuziasm prefăcut.

Portăreasa așteptă ca doctorul să întoarcă colțul străzii Charlot înainte de a relua convorbirea cu Rémonencq. Negustorul de fiare vechi își termina pipa reze-mat de pervazul ușii de la prăvălie. Își luase dinadins această poziție, voia să vadă ce are de gînd portăreasa.

Prăvălia lui, altădată cafenea, rămăsese așa cum o găsisese auvergnatul cînd o închiriasse. Pe tăblia lungă, care se află deasupra vitrinelor la toate prăvăliile moderne, se mai putea citi: CAFENEAUA NORMANDIE. Auvergnatul pusese vreun ucenic zugrav să-i scrie, gratis fără îndoială, cu pensula și cu vopsea neagră, pe locul care mai rămînea sub CAFENEAUA NORMANDIE: *Rémonencq, negustor de fiare vechi, cumpără articole de ocazie. Bineînțeles, oglinzile, mesele, scăunelele, etajerele, tot mobilierul cafenelei „Normandie“ fusese vîndut. Rémonencq închiriasse, pe șase sute de franci anual, prăvălia goală, odăița din dosul ei, bucătăria și o singură cameră la mezanin, unde dormea altădată chelnerul-șef, căci apartamentul care ținea de cafeneaua „Normandie“ fusese închiriat altcuiva. Din luxul de la început al cafe-giului nu mai rămăsese decît tapetul verde-deschis din prăvălie și drugii de fier groși de la vitrină cu buloa-nele lor.*

Instalat aci în 1831, după Revoluția din Iulie, Rémonencq începu prin a pune în geam sonerii stricate, far-furii plesnite, fiare vechi, balanțe uzate, greutate de cîntărit de altădată, desființate prin noua lege asupra măsurilor și greutateilor, pe care numai statul nu o aplică, de vreme ce lasă în circulație monezi de cinci și de zece centime de pe vremea domniei lui Ludovic al XVI-lea. Apoi auvergnatul acesta, care făcea cît cinci auvergnați, cumpără alămuri de bucătărie, rame vechi, vase vechi de aramă, porțelanuri ciobite. Pe nesimțite, tot umplîndu-se și golindu-se, prăvălia ajunsese să semene cu farsele lui Nicolet⁹⁹, soiul mărfurilor se îmbunătățește. Negustorul de fiare vechi urmă sistemul prodigios și sigur al martin-galei¹⁰⁰, ale cărei efecte le înregistrează trecătorii destul

de filozofi ca să observe creșterea continuă a valorii obiectelor din aceste prăvălii care știu să-și croiască drum. Tinichelelor, lămpilor cu ulei și cioburilor le urmează ramele și obiectele de aramă. Apoi vin la rînd porțelanurile. În curînd, prăvălia, care părea la un moment dat depozit de tablouri proaste, se transformă în muzeu. În fine, într-o bună zi, vitrina plină de praf e curățată, interiorul e renovat, iar auvergnatul renunță la catifeaua de bumbac și la haine scurte și începe să poarte redingotă ! Îl vezi păzindu-și comoara ca un balaur ; e înconjurat de capodopere, a devenit un cunoscător subțire, și-a înzecit capitalul și nu se mai lasă tras pe sfoară, cunoaște toate sforile meseriei. Monstrul e acolo, ca o bătrînă în mijlocul a douăzeci de fete pe care le oferă publicului. Frumusețea, minunile artei îi sînt indiferente omului acestuia abil și grosolan totodată, care-și socotește profiturile și-i repede pe ignoranți. Ajuns un fel de actor, el joacă teatru, zicînd că nu-i vine să se despartă de tablouri, ori de mobilele cu desene incrustate, sau se preface strîmtorat, sau spune că a cumpărat obiectele cu prețuri inventate de el, ba chiar e gata să arate facturile. E un Proteu, e cînd Jocrisse, cînd Janot, cînd piaiță, cînd Mondor, cînd Harpagon, cînd Nicodem ¹⁰¹.

Încă din al treilea an, la Rémonencq în prăvălie s-au văzut pendule destul de frumoase, armuri, tablouri vechi. În lipsa lui, prăvălia i-o păzea soră-sa, o femeie grasă și foarte urîță pe care o chemase anume de la țară și care venise pe jos la Paris. Țața Rémonencq, un fel de idioată cu privirea rătăcită și îmbrăcată ca un idol japonez, nu lăsa un ban din prețurile pe care i le indica frate-său ; ea se ocupa de altfel și de gospodărie și rezolva problema, în aparență de nerezolvat, de a trăi din cețurile Senei. Rémonencq și cu sora lui se hrăneau cu pîine și scrumbii, cu cojile și resturile de legume adunate din gunoaiile scoase în stradă de patronii restaurantelor. Nu cheltuiau amîndoi, socotind și pîinea, nici șazeci de bani pe zi, pe care țața Rémonencq îi scotea cosînd și torcînd.

Acest început de negoț al lui Rémonencq, care venise la Paris pentru a fi comisionar, și care, din 1825 pînă în 1831, a și fost comisionarul anticarilor de pe Bulevardul Beaumarchais și al cazangiilor de pe strada Lappe,

este istoria obișnuită a multor anticari. Evreii, normanzii, auvergnații și savoiarzii, aceste patru rase de oameni au aceleași instincte, fac avere prin aceleași mijloace. Să nu cheltuiești nimic, să scoți cîștiguri mărunte și să aduni dobînzile cu beneficiile, asta-i legea lor. Și legea lor e un adevăr.

În momentul acela, Rémonencq, care se împăcase cu fostul lui patron Monistrol, făcea afaceri cu negustori mari ducîndu-se să *pescuiască* (cuvînt tehnic) chilipiruri prin împrejurimile Parisului, care, după cum știți, se întind pe o rază de patruzeci de leghe. După paisprezece ani de negustorie, se afla în fruntea unei averi de șaizeci de mii de franci și a unei prăvălii bine asortate. Fără buget neprevăzut, stînd în strada Normandie unde-l reținea chiria mică, își vindea mărfurile negustorilor, mulțumindu-se cu un cîștig moderat. Toate afacerile le trata în graiul din Auvergne, zis *păsărească*. Omul acesta avea un vis! Să se instaleze pe bulevarde; voia să ajungă un anticar bogat și să trateze odată și odată direct cu amatorii. Avea, de altfel, stofa unui negustor de temut. Păstra pe obraz un strat de praf provenit din pilitura de fier și lipit de sudoare, căci toate le făcea singur; asta îi dădea o înfățișare cu atît mai de nepătruns, cu cît deprinderea muncii fizice îl înzestrase cu nepăsarea stoică a soldaților bătrîni din 1799¹⁰². Ca înfățișare, Rémonencq era un bărbat mărunț și slab, ai cărui ochi mici, așezați ca cei ai porcilor, exprimau prin lumina lor de un albastru rece aviditatea concentrată și viclenia ironică a evreilor, dar fără aparenta lor umilință, însoțită de disprețul adînc pe care-l au pentru creștini.

Raporturile dintre soții Cibot și frații Rémonencq erau cele dintre un binefăcător și un îndatorat. Madam Cibot, convinsă fiind că auvergnații erau săraci lipiți pămîntului, le vindea pe prețuri fabuloase resturile de la masa lui Schmucke și a lui Cibot. Frații Rémonencq plăteau o jumătate de kilogram de coji uscate și de miez de piine cu două centime și jumătate, o strachină de cartofi cu o centimă și jumătate, și așa mai departe. Vicleanul de Rémonencq nu spunea niciodată că face afaceri pe socoteala lui. Era, chipurile, tot reprezentantul lui Monistrol și se plîngea că-l mănîncă de viu negustorii bogați; așa că soții Cibot îi compătimeau sincer pe cei

doi Rémonencq. De unsprezece ani, auvergnatul purta aceeași haină de catifea, aceiași pantaloni de catifea și aceeași vestă de catifea ; dar aceste trei bucăți ale vest-mîntului specific auvergnaților erau pline de petice, puse gratis de Cibot.

— Nu-ți bați joc de mine, Rémonencq ? întrebă portăreasa. Se poate să aibă domnu Pons o asemenea avere și să ducă viața pe care o duce ? N-are nici o sută de franci în casă !...

— Așa sînt toți amatorii, răspunse Rémonencq sentențios.

— Și zi așa, chiar crezi de-adevărat că conașu meu e om de șapte sute de mii de franci ?

— Numai tablourile fac atît... E unu care, dac-ar șere pă el șinzeși de mii de franși, aș face mintenaș roșt de ei, fie și de m-aș spîșura. Și p-ormă, știi dumneata rămuțele alea de alamă ș nălțuită, pline de catife roșă, unde sînt părtrete?... Ei, aștea-ș șmalțuri de Petitotte, de dă pe ele domnu ministru al guvernului, foștu droghișt, trei mii de franși bucata...

— Și sînt treizeci în ale două rame, zise portăreasa holbînd ochii.

— Ei, atunși, veși șe comori are !

Madam Cibot cuprinsă de ameteală, făcu stînga-mprejur. Ii veni numaidecît gîndul să obțină ca bătrînul Pons s-o treacă în testament, cum făceau toate servitoarele-țiitoare, ale căror *viagere* stirniseră atîtea invidii în cartierul Marais. Gîndindu-se cum ar locui ea într-o comună din împrejurimile Parisului, se și vedea lăfăindu-se într-o casă de țară, îngrijindu-și păsările, grădina și încheindu-și viața, servită de alții ca o regină, ca și bietul Cibot, care merita o asemenea fericire, ca și toți ingerii uitați și neînțeleși.

După mișcarea bruscă și naivă a portăresei, Rémonencq își dădu seama că va izbuti. În meseria de *chineur* (acesta este numele căutătorilor de ocazii, de la verbul *chiner*, a umbla după chilipiruri și a încheia tîrguri profitabile cu deținătorii ignoranți), în această meserie totul e să poți pătrunde în case. Nu-și poate închipui cineva ce viclenii demne de Scapin, ce dibăcii demne de Sganarelle și ce ademeneli demne de Dorine ¹⁰³ inventează chilipirgiii pentru a intra în casele oamenilor. Adevărate comedii de teatru, întotdeauna întemeiate ca aci, pe

rapacitatea servitorilor. Pentru treizeci de mii de franci în bani sau mărfuri, servitorii, mai ales la țară sau în provincie, slujesc încheierea unor târguri din care chilipirgii realizează beneficii de o mie-două mii de franci. Dacă s-ar povesti cum a fost cucerit cutare serviciu vechi de porțelan artificial de Sèvres, s-ar vedea că toate meșteșugurile diplomatice de la congresul din Münster, toată inteligența desfășurată la Nimègue, la Utrecht, la Ryswick, la Viena ¹⁰⁴ sînt depășite de chilipirgii, care au mai mult haz decît diplomații. Chilipirgii au mijloace de acțiune care ating tot atît de adînc abisurile interesului personal, ca și mijloacele pe care se trudesesc atîta să le găsească ambasadorii pentru a determina ruptura alianțelor celor mai bine cimentate.

— *Am puș-o bine pe șaratec pe alde Șibot*, spuse fratele surorii sale, care-și relua locul pe un scaun desfundat. *Acușica, mă duc șă-l conșult pă șel de șe prișepe mai bine, pă ovreiul nostru, bun ovrei, că ne-a împrumutat numai cu șinșpșe la șută !*

Rémonencq citise în inima portăresei. Femeile de teapa ei, cînd vor ceva, au și trecut la fapte ; nu se dau înapoi de la nimic ca să-și atingă țelul ; trec într-o clipă de la cea mai deplină cinste la cea mai adîncă ticăloșie. Cinstea, ca toate sentimentele noastre de altfel, ar trebui să se împartă în două feluri de cinste : o cinste negativă și o cinste pozitivă. Cinstea negativă ar fi aceea a oamenilor de soiul Cibot, care sînt cinstiți atîta vreme cît nu li se ivește o ocazie să se îmbogățească. Cinstea pozitivă ar fi cea care stă tot timpul cufundată pînă la genunchi în ispită fără să cadă în ea, cum e aceea a încasatorilor. O mulțime de gînduri rele năvăliră în mintea și în inima portăresei prin stăvilarul interesului deschis de vorbele diavolești ale telalului. Madam Cibot urcă, sau mai curînd zbură, din odaia ei în apartamentul conașilor și se arată, cu masca duioșiei pe față, în pragul camerei în care oftau Pons și Schmucke. Văzînd-o intrînd, Schmucke îi făcu semn cu capul să nu spună nimic de adevărata părere a doctorului de față cu bolnavul ; căci devotatul german, prieten bun, citise în ochii doctorului. Iar ea răspunse prin alt semn din cap, exprimînd o durere adîncă.

— Ia spune, conașule dragă, cum te mai simți ? întrebă madam Cibot.

Și portăreasa se înfipse la picioarele patului, cu mâinile în șolduri, uitându-se galeș la bolnav, dar ce mai fluturași de aur îi țîșneau din ochi ! Un observator s-ar fi îngrozit, ca de privirea unui tigru.

— Rău, tare rău ! răspunse bietul Pons. Nu mai îmi vine să iau nimic în gură. Vai ! lumea ! lumea ! exclamă el strîngîndu-l de mîină pe Schmucke, care-i ținea mîina stînd la capul patului și cu care, desigur, bolnavul vorbea despre cauzele bolii sale. Ce bine făceam, dragă Schmucke, dacă-ți urmam sfatul și cinam aici în fiecare zi de cînd ne-am mutat împreună ! dacă renunțam la lumea asta, care trece peste mine ca un tăvălug peste un pui de găină, și pentru ce ?...

— Haide, hai, conașule dragă, nu te mai văita, zise madam Cibot, doctoru mi-a spus adevăru.

Schmucke o trase pe portăreasă de rochie.

— Ei, poți scăpa, dar cu îngrijiri multișoare... N-ai nici o grijă, ai lîngă dumneatale un prieten bun, și fără să mă laud, o femeie care o să te îngrijească cum își îngrijește o mămică pe ăl dintîi copil. Eu l-am scăpat pe Cibot dintr-o boală că domnu Poulain îl și vedea mort, îi aruncase, cum se zice, lințoliu pe cap, și nu mai credea nimeni că scapă !... Ei, păi pe dumneata care n-ai ajuns acolo, slavă Domnului, măcar că ești tare bolnav, las' pe mine... te scot eu singurică la liman ! Stai binișor, nu te mișca atîta. (Și trase cuvertura peste mîinile bolnavului.) Lasă, puișorule, zise ea, domnu Schmucke și cu mine o să stăm noptica la căpătîiu dumitale... O să fii vegheat mai dihai ca un prinț... și la urmă, ai doar destule părălute ca să nu duci lipsă de tot ce trebuie la boala dumitale... M-am înțeles cu alde Cibot ; că, sărăcuțul, ce s-ar face făr' de mine ?... Ei, da' l-am dăscălit eu, și atîta ținem amîndoi la dumneatale, că m-a lăsat să stau aci noaptea... Și pentru un bărbat ca el... e lucru mare, zău, că mă iubește ca în prima zi. Nu știu ce-i cu el ! O fi odăița ! tot unu lîngă altu, mereu... Da' nu te dezveli, frate, așa !... zise ea repezindu-se la capul patului și trăgînd cuverturile pe pieptul lui Pons. Dacă nu ești cu minte, dacă nu faci tot ce spune domnu Poulain, care-i, să știi, chipul lui Dumnezeu pe pămînt, eu nu mai vreau să știu de dumneata... Trebuie să m-ascuți...

— *Ta, matam Zipod, o să de asgulde*, răspunse Schmucke, *viintgă frea să drăiasgă bendru briedenul lui, Schmucke, carandez eu.*

— Și mai ales să nu-ți ieși din fire, că bolicica dumneatale, zise madam Cibot, și-așa te-mpinge la asta, fără să mai pui de la mătăluță nerăbdare. Toate ne vin de la Dumnezeu, conașule dragă, ne pedepsește pentru păcatele noastre, că-i fi avînd și dumneatale cîteva mărunte pe sufleteț?... (Bolnavul dădu din cap în semn negativ.) Ei, lasă, că-i fi iubit și mătăluță în tinerețe, ți-ei fi făcut nițel de cap, ai fi avînd pe undeva vreun moștenitor care-i fără casă, fără masă, fără căldură... Ticăloșii de bărbați! o zi iubesc, ș-apoi gonesc! la nimic nu mai gîndesc, nici măcar să plătească doica!... Bietele femei!...

— Dar pe mine nu m-a iubit nimeni niciodată, decît biata mama și cu Schmucke, zise cu tristețe bietul Pons.

— Hei, hai, că n-ai fi un sfînt! Ai fost și dumneatale tinerel și trebuie să fi fost băiat frumușel la douăzeci de ani... Eu, așa bun cum ești dumneatale, te-aș fi iubit...

— Am fost totdeauna slut ca o broască rîioasă, zise Pons adus la desperare.

— Zici așa din modestie, că ce-i al dumneatale e-al dumneatale, ești modest.

— Ba nu, dragă doamnă Cibot, îți repet, am fost totdeauna urît și nu m-a iubit nimeni niciodată.

— Ce vorbești! dumneatale? zise portăreasa. Adică acumai vrei să mă faci să cred că ești, la vîrsta mătăluță, un fel de fată mare... mai vezi de alții! tocmai un muzicant, unu care lucrează la teatru! Păi, o femeie să-mi spună asta, și n-aș crede-o.

— *Matam Zipod, o să-l enerfezi!* strigă Schmucke, văzînd că Pons se răsucesce în pat fără să-și poată găsi locul.

— Ia mai taci și mătăluță! Sînteți amîndoi doi crai bătrîni... Că ce-i dacă sînteți urîți, orice sac își găsește petecu! cum zice bătrîinii noștri. Pe Cibot nu-l iubește una din ale mai frumoase vînzătoare de stridii din Paris?... și ești pe departe mai arătos ca el... Știi că ai haz dumneatale!... Ce mai, ți-ai făcut mendrele! și Dumnezeu te pedepsește că ți-ai părăsit copiii ca Abraham ¹⁰⁵!...

Abătut, bolnavul găsi puterea să mai facă un gest de negare.

— Da' n-ai nici o grijă, asta n-o să te împiedice să trăiești cît Matusalem.

— Da' lasă-mă o dată în pace ! strigă Pons. N-am știut niciodată ce înseamnă să fii iubit !... n-am avut copii, sînt singur pe lume...

— Iote, chiar așa ? întrebă portăreasa, ziceam că dumneatale ești așa de bun, iar femeilor, știți doar, le place bunătatea, asta le leagă de om... ; și mi se părea cu neputință ca în tinerețe...

— Ia-o de aici ! îi spuse Pons la ureche lui Schmucke, că-mi calcă pe nervi.

— Atunci, domnu Schmucke o fi avînd copilași... Că așa sînteți cu toții, holteiași cu vechime...

— *Eu !* exclamă Schmucke sărind de pe scaun, *tar...*

— Haide, hai, ai fi și dumneatale fără moștenitori, așa-i ? Ați ieșit amîndoi ca niște ciupercuțe din pămînt...

— *Lază, haite,* răspunse Schmucke.

Bietul german o luă eroic pe coana Cibot de talie și o duse în salon, fără să ia seama la țipetele ei.

— La vîrsta dumneatale, vrei să siluiești o biată femeie, țipa coana Cibot, zbatîndu-se în brațele lui Schmucke.

— *Nu țiba !*

— Dumneatale, ăl mai bun dintre amîndoi ! răspunse madam Cibot. A ! rău făcui că vorbii de dragoste la niște bătrîiori care n-au știut niciodată ce-i femeia ! Ți s-au aprins călcîiele după mine, monstrule, exclamă ea văzînd ochii lui Schmucke scînteind de minie. Ajutor ! ajutor ! mă răpește.

— *Ejdi o topidoagă !* răspunse germanul. *Ia zbune ge-a zis togdorul ?*

— Te porți așa de rău cu mine, zise plîngînd madam Cibot scăpată din strînsoare, cu mine, care m-aș arunca în foc pentru amîndoi ! Vai, da ! adevărat se spune că pe bărbați nu-i cunoști decît cînd ai de-a face cu ei... Bietu Cibot al meu nu m-ar scutura așa... Pe mine, care vă țin de copiii mei ; că n-am copii, și-i spuneam ieri, da, nu mai departe de ieri, lui Cibot : „Dragă, știa el, Dumnezeu, ce făcea lăsîndu-ne fără copii, că, uite, doi copii am sus !“ Pe sfînta cruce, pe sufletu mamei, dacă nu-i spuneam așa...

— *Ei, ta' ge-a zis togdorul ?* întrebă furios Schmucke, care pentru prima dată în viața lui bătu din picior.

— Păi, a zis, răspunse madam Cibot trăgîndu-l pe Schmucke în sufragerie, a zis că preascumpu și prea-

iubitu nostru bolnăvior ar fi în primejdie de moarte, dacă n-ar fi bine îngrijit, da' eu aici sînt...

Încrîșește-l pine, trăcuță matam Zipod, zise Schmucke încercînd s-o ia de mîină pe madam Cibot.

— Na, păi vezi, iar începi !

— *Asguldă-mă ge zbun ! Dod ge o ză am o ză vie al tumitale, dagă-l zgăbăm...*

— Bine, mă duc la spițerie să cumpăr ce trebuie... că, uite, conașule, o să coste ceva boala asta : și de unde-o să luați bani ?...

— *Am să mungezc ! Freau ca Bons ză vie încrîșid ga un brinț...*

— O să și fie, dragă domnule Schmucke ; și uite ce-i, nu vă îngrijiți de nimic. Cibot și cu mine avem două mii de franci puși deoparte. Ai dumneavoastră sînt. Că de mult trecea de la mine, aici, ce mai !...

— *Ge vemeie pună !* exclamă Schmucke ștergîndu-și ochii, *ge inimă !*

— Ștergeți-vă lacrimile care-mi fac cînte, ele sînt răsplata mea ! zise madam Cibot pe ton melodramatic. Sînt ființa a mai departe de gîndu cîștigului ; da' nu intrați cu ochii în lacrimi, c-o să creadă domnu Pons că-i mai bolnav decît e.

Mișcat de această delicatețe, Schmucke luă în sfîrșit mîna doamnei Cibot și i-o strînse.

— Cruță-mă, zise fosta vînzătoare de stridii aruncîndu-i lui Pons o privire gîngășă.

— *Bons*, zise bunul german întorcîndu-se în cameră, *matam Zipod e un înșer, un înjer care forpejde muld, tar un înșer...*

— Crezi ? am devenit bănuitor de o lună încoace, răspunse bolnavul dînd din cap. După toate nenorocirile mele, nu mai poate crede cineva decît în Dumnezeu și în tine !...

— *Ză de finteci, ji fom drăi doți trei ga niște reji !* exclamă Schmucke.

— Cibot ! strigă portăreasa, cu sufletul la gură, intrînd în odăița ei, a ! dragă, ne-a pus Dumnezeu mîna în cap ! Conașii mei n-au moștenitori, nici copii din flori, nici nimic, ce mai !... O ! mă duc la madam Fontaine să-mi dea în cărți, ca să știu ce rentișoară o să avem !...

— Nevastă, răspunse croitorul cel mărunțel, să nu vindem pielea ursului din pădure.

— Ia lasă-mă, nu mă mai cicăli ! zise ea, dându-i lui Cibot o palmă în glumă. Știu eu ce știu ! Domnu Poulain a zis că domnu Pons moare ! Și-o să fim bogați ! O să mă treacă în testament... Las' pe mine ! Tu vezi-ți de ac și ață și ai grijă de treaba de portar, că multă vreme n-ai să mai faci meseria asta ! O să ne tragem la țară, la Batignolles. Căsuță — căsuță, grădiniță — grădiniță, o să-ți placă să vezi de ea, și-o să mai iau și o slujnică !

— Ei, veșină, cum mai merse suș ? întrebă Rémonencq. Acuma știi și valorează colecția ?...

— Nu, nu, încă nu ! Nu merge chiar așa, domnule. Deocamdată am aflat lucruri mai importante.

— Mai importanșe ! exclamă Rémonencq, *da' se poate șeva mai important ca asta ?...*

— Haide, hai, băiețaș ! Lasă-mă pe mine să mîn caii, zise portăreasa cu autoritate.

— Bine da' cu treizeși la sută din șapte sute de mii de franși, se cheamă că ești cucoană pe tot restul vieții...

— Fii pe pace, nene Rémonencq, cînd o trebui să știm cît prețuiesc toate lucrșoarele pe care le-a strîns bătrînul, vedem noi.

Și portăreasa se duse la farmacie să ia medicamentele prescrise de doctorul Poulain, iar consultația la doamna Fontaine o amină pe a doua zi, făcîndu-și socoteala că va găsi facultățile oracolului mai limpezi, mai proaspete, dacă se va duce dis-de-dimineată, înaintea tuturor ; căci la doamna Fontaine e deseori îmbulzeală.

După ce fusese timp de patruzeci de ani rivala celebrei domnișoare Lenormand¹⁰⁰, căreia de altfel i-a supra-viețuit, doamna Fontaine era pe atunci oracolul cartierului Marais. Nu-și poate cineva închipui ce înseamnă ghicitoarele pentru clasele inferioare pariziene, nici ce imensă influență au ele asupra hotărîrilor luate de oamenii fără carte ; căci bucătăresele, portăresele, femeile întreținute, lucrătorii, toți cei care trăiesc la Paris din speranțe, se duc să consulte ființele privilegiate care au darul ciudat și neexplicat de a prezice viitorul. Credința în științele oculte e mult mai răspîdită decît își închipuie savanții, avocații, notarii, medicii, magistrații și filozofii. Poporul are instincte pe care nu le pierde.

Printre aceste instincte cel numit atît de prosteste *superstiție* există atît în sîngele poporului, cît și în spiritul oamenilor superiori. Mulți oameni de stat consultă, la Paris, ghicitoarele. Pentru necredincioși, astrologia judiciară (împreunare de cuvinte cît se poate de bizară) nu e decît exploatarea unui sentiment înnăscut, unul din cele mai puternice ale naturii noastre, curiozitatea. Cei care nu cred neagă așadar cu totul raporturile pe care ghicitul le stabilește între soarta omului și configurația obținută prin cele șapte sau opt mijloace principale care compun astrologia judiciară. Dar se întîmplă cu științele oculte același lucru ca și cu atîtea manifestări naturale pe care le resping liber-cugetătorii sau filozofii materialști, adică cei care nu vor să știe decît de faptele vizibile, solide, de rezultatele eprubetei sau ale balanței din fizica și chimia modernă : aceste științe persistă, își continuă drumul, fără a progresa de altfel, căci de vreo două secole, spiritele superioare nu le mai cultivă.

Luînd în considerare numai ceea ce este posibil din divinație, să crezi că întîmplările anterioare din viața unui om, că secretele cunoscute numai de el pot fi pe loc reprezentate în cărțile pe care le amestecă, pe care le taie și pe care ghicitorul le împarte în teancuri după niște legi misterioase e ceva absurd ; dar absurdul condamna puterea aburului, condamna invenția prafului de pușcă și a tiparului, mai condamnă încă navigația aeriană, condamna luneta, gravura și ultima mare descoperire, daghereotipia¹⁰⁷. Dacă cineva i-ar fi spus lui Napoleon că un edificiu sau un om sînt reprezentați neîncetat și oricînd de o imagine în atmosferă, că toate obiectele existente au un spectru sezisabil, perceptibil, Napoleon l-ar fi trimis la Charenton¹⁰⁸, așa după cum Richelieu l-a trimis la Bicêtre pe Salomon de Caux¹⁰⁹, atunci cînd martirul normand i-a prezentat imensa cucerire a navigației cu aburi. Și totuși, asta a dovedit Daguerre prin descoperirea sa ! Ei bine, dacă Dumnezeu a întipărit, pentru anume clarvăzători, soarta fiecărui om în fizionomia sa, luînd acest cuvînt în sensul de expresie totală a trupului, de ce mîna n-ar rezuma fizionomia, de vreme ce mîna înseamnă întreaga acțiune umană și singurul său mijloc de manifestare ? De aici, chiromancia. Societatea nu-l imită oare pe Dumnezeu ? A-i prezice unui om întîmplările vieții, după aspectul mîinii, nu cuprinde

în sine pentru cel care e înzestrat cu facultățile de prezicător nimic mai extraordinar decît faptul de a-i spune unui soldat că o să lupte, unui avocat că o să vorbească, unui cizmar că va face pantofi sau cizme, unui agricultor că va îngrășa pămîntul și că-l va ara. Să alegem un exemplu izbitor. Geniul e atît de vizibil la om, încît oamenii cei mai ignoranți, dacă întîlnesc un mare artist în plimbările lor prin Paris, îl ghicesc numai cît îl văd trecînd. E ca un soare moral, ale cărui raze colorează totul în juru-i. Iar pe un nătărău nu-l recunoști imediat prin senzații contrare celor produse de omul de geniu? Un om obișnuit trece aproape nebăgat în seamă. Majoritatea celor care observă caracteristicile sociale și pariziene pot spune ce profesii are un trecător de îndată ce-l văd apropiindu-se. Astăzi misterele sabatului, atît de bine zugrăvite de pictorii din secolul al XVI-lea, nu mai sînt mistere. Egiptenii sau egiptenele, strămoșii țiganilor, națiune ciudată venită din India, dădeau pur și simplu să mestece hașiș clienților lor. Fenomenele produse de acest preparat explică perfect călărirea pe mături, ieșirea pe coșuri, *viziunile reale*, ca să spunem așa, de bătrîne transformate în femei tinere, dansurile frenetice și muzicile delicioase care alcătuiau aiurelile așa-zișilor slujitori ai diavolului.

Astăzi, atîtea fapte adevărate, autentice au ieșit din științele oculte, încît aceste științe vor fi predate odată așa cum se predă chimia și astronomia. E chiar ciudat faptul că, în momentul cînd se creează la Paris catedre de limbi slave, de limba manciu, de literaturi atît de puțin demne de predat, ca literaturile nordice, care, în loc să servească drept pildă, ar trebui să primească lecții și ai căror titulari repetă aceleași veșnice povești despre Shakespeare sau despre secolul al XVI-lea, nu s-a restabilit, sub numele de antropologie, învățămîntul filozofiei oculte, una din gloriile vechii universități. În această privință, Germania, țară mare și totodată copilăroasă, a luat-o înaintea Franței, căci acolo se predă această știință, mai utilă decît diferitele filozofii, care sînt toate același lucru.

Că anumite ființe au puterea să prevadă fapte viitoare în germenii cauzelor, așa după cum marele inventator prevede o industrie, o știință nouă într-o manifestare naturală care trece neobservată de omul de rînd, acest

lucru nu mai constituie o excepție violentă care să facă vîlvă; este rezultatul unei facultăți recunoscute, care ar fi oarecum somnambulismul spiritului. Iar dacă această ipoteză pe care se sprijină diferite moduri de a descifra viitorul pare absurdă, rămîn faptele. Observați că a preciza marile evenimente ale viitorului nu e, pentru ghicitor, o performanță mai extraordinară decît aceea de a ghici trecutul. Pentru cei care nu cred, trecutul și viitorul sînt la fel de imposibil de cunoscut. Dar dacă evenimentele încheiate au lăsat urme, e probabil că evenimentele viitoare își au și ele rădăcinile lor ¹¹⁰. Din moment ce un *ghicitor* îți descrie în amănunt fapte din trecut, cunoscute numai de tine, el poate să-ți spună și care vor fi întîmplările determinate de cauzele existente. Lumea morală e croită, ca să spunem așa, pe tiparul lumii materiale; aceleași manifestări trebuie să se întîlnească și aici, cu diferențele specifice diverselor medii. Astfel, așa după cum corpurile se proiectează în mod real în atmosferă lăsînd să subziste în ea spectrul pe care-l reține daghereotipul, oprindu-l în trecere, tot așa, ideile, creații reale și active, se întipăresc în ceea ce am numi atmosfera lumii spirituale, produc aici anumite efecte, trăiesc aici în mod *spectral* (căci e necesar să făurim cuvinte pentru a exprima fenomene fără nume), și atunci anumite persoane, înzestrate cu facultăți rare, pot foarte bine să observe aceste fenomene sau urme de idei.

Cît despre mijloacele întrebuițate pentru a ajunge la *viziuni*, acesta-i miracolul cel mai explicabil, de îndată ce mîna consultantului așază obiectele cu ajutorul cărora i s-a cerut să-și reprezinte întîmplările vieții. În adevăr, totul se înlănțuie în lumea reală. Orice mișcare corespunde unei cauze, orice cauză se leagă de ansamblu; și, prin urmare, ansamblul se exprimă în cea mai mică mișcare. Rabelais, cel mai mare spirit al omenirii moderne, omul în care sînt rezumați Pitagora, Hipocrat, Aristofan și Dante, a spus, acum trei secole: „Omul este un microcosm“. Trei secole mai tîrziu, Swedenborg, marele profet suedez ¹¹¹, avea să spună că pămîntul e un om. Profetul și precursorul ateismului se întîlneau astfel în cea mai măreață dintre formule. Totul este predestinat în viața omenească, precum și în viața planetei noastre. Cele mai mici întîmplări, cele mai ne-

însemnate se supun acestei legi. Prin urmare, faptele mari, proiectele mari, gândurile mari se reflectă în mod necesar în cele mai mici acțiuni, și atât de fidel încît, dacă un conspirator va amesteca și va tăia un pachet de cărți, el va înscrie în acest gest pentru vizionarul numit țigan, ghicitor, șarlatan etc. secretul conspirației sale. De îndată ce admitem fatalitatea, adică înălțuirea cauzelor, astrologia judiciară există și devine ceea ce era odinioară, o știință imensă, căci cuprinde facultatea de deducție care l-a făcut atât de ilustru pe Cuvier; dar spontană, nu exercitată la masa de lucru, în nopți studioase, ca la acest mare geniu.

Astrologia judiciară, divinația, a domnit vreme de șapte secole, dar nu ca astăzi, asupra oamenilor din popor, ci asupra celor mai luminate minți, asupra suveranilor, asupra reginelor, asupra oamenilor bogați. Una din cele mai mari științe ale antichității, magnetismul animal¹¹², a ieșit din științele oculte, așa după cum chimia a ieșit din cuptoarele alchimistilor. Cranologia, fiziognomonie¹¹³, nevrologia au aceeași sursă; și iluștrii creatori ai acestor științe, în aparență noi, n-au avut decît o vină, care e a tuturor inventatorilor, aceea de a sistematiza în mod absolut fapte izolate, a căror cauză generatoare scapă încă analizei. La un moment dat, biserica catolică și filozofia modernă s-au aflat de acord cu justiția pentru a proscrie, a persecuta și a ridiculiza misterele *cabalei*¹¹⁴ și pe adepții ei, și astfel s-a ivit o lacună regretabilă de o sută de ani în domnia și studiul științelor oculte. Oricum ar fi, poporul și mulți oameni inteligenți, femeile mai ales, continuă a rămîne supuși față de puterea misterioasă a celor care pot ridica vâlul viitorului, se duc să cumpere de la ei speranță, curaj, forță, adică ceea ce dă religia. Așa încît această știință se practică mereu, nu fără unele riscuri. Astăzi, vrăjitorii, feriți de orice tortură prin toleranța datorită enciclopediștilor din secolul al XVIII-lea, nu mai sînt pasibili decît de tribunalul corecțional, și numai în cazul cînd se dedau la manevre frauduloase, cînd își înspăimîntă clienții în scopul de a le storce bani, ceea ce constituie o escrocherie. Din nefericire, escrocheria și deseori chiar crima însoțesc exercitarea acestui dar divin. Iată de ce :

Darul admirabil de previziune se întîlnește de obicei la oamenii cărora li se decerne epitetul de brută. Aceste

brute sînt pocalele alese în care Dumnezeu toarnă elixirurile care uimesc omenirea. Din aceste brute se făuresc profeții și cei ca sfîntul Petre sau ca l'Ermite ¹¹⁵. Cînd gîndirea rămîne întreagă, formînd un bloc, și nu se fărimitează în convorbiri, în intrigi, în opere literare, în născocirile savantului, în străduințele administrative, în combinațiile inventatorului, în lucrări militare, e aptă să arunce scînteieri de o forță nemaipomenită, scînteieri ascunse un timp, așa după cum diamantul brut păstrează în el strălucirea fațetelor sale. Dar se ivește o împrejurare ! Minteaa aceasta se aprinde, capătă aripi pentru a străbate distanțele și ochi dumnezeiești pentru a vedea tot. Ieri era un cărbune, a doua zi, sub șuvoiul fluidului necunoscut care o străbate, este un diamant plin de strălucire. Oamenii superiori, uzați pe toate fețele inteligenței lor, nu pot niciodată, afară doar de vreo minune din cele pe care și le îngăduie uneori Dumnezeu, să ajungă la această forță supremă. Așa încît ghicitorii și ghicitoarele sînt aproape totdeauna niște cerșetori sau niște cerșetore sărace cu duhul, niște ființe primitive în aparență, niște pietroaie care s-au rostogolit în puhoaiile mizeriei, în făgașurile vieții, unde n-au cheltuit decît suferințe fizice. Profetul, vizionarul e, pînă la urmă, un Martin plugarul ¹¹⁶, care l-a făcut să tremure pe Ludovic al XVIII-lea spunîndu-i un secret pe care numai regele putea să-l cunoască, o domnișoară Lenormand, o bucătăreasă ca madam Fontaine, o negresă aproape idioată, un cioban care trăiește laolaltă cu vitele cornute, un fachir care stă la marginea unei pagode și care, anihilîndu-și trupul, face ca spiritul său să dobîndească întreaga putere necunoscută a facultăților somnambulice.

În Asia s-au pomenit de cînd lumea eroi ai științelor oculte. Deseori, acești oameni, care, în starea obișnuită, rămîn ceea ce sînt, căci îndeplinesc oarecum funcțiile chimice și fizice ale corpurilor conducătoare de electricitate, rînd pe rînd metale inerte sau canale pline de fluide misterioase, acești oameni, redevenind ei înșiși, se dedau la practici și la calcule care-i duc la tribunalul corecțional, ba chiar, ca pe faimosul Balthazar, la Curtea cu juri și la ocnă. În sfîrșit, dovada imensei influențe pe care o are cartomancia asupra oamenilor din popor este faptul că viața sau moartea bietului muzician de-

pindea de prezicerea pe care madam Fontaine avea să i-o facă lui madam Cibot.

Cu toate că unele repetări sînt inevitabile într-o istorie atît de amplă și atît de încărcată de amănunte cum e o istorie completă a societății franceze din secolul al XIX-lea, e de prisos să zugrăvim cocioaba doamnei Fontaine, care a mai fost descrisă în *Comedianți fără s-o știe*. E necesar să arătăm numai că madam Cibot intră la madam Fontaine, care locuiește pe strada Vieille-du-Temple, așa cum intră în restaurant obișnuiții localului *Café Anglais*, la ora prînzului. Madam Cibot, clientă foarte veche, aducea deseori fete tinere și cumetre mistuite de curiozitate.

Bătrîna servitoare care-i servea de ajutor ghicitoarei deschise ușa sanctuarului, fără s-o prevină pe stăpîna sa.

— Madam Cibot e !... Poftește, adăugă ea, nu e nimeni.

— Da' ce s-a-ntîmplat, drăguță, de vii așa de dimineață ? întrebă vrăjitoarea.

Madam Fontaine, pe atunci în vîrstă de șaptezeci și opt de ani, merita acest nume prin înfățișarea ei care amintea cu adevărat pe una din cele trei parce.

— Sînt întoarsă pe dos, să-mi dai în cărți ghicitul ăla mare, strigă coana Cibot, e vorba de soarta mea.

Și povesti situația în care se afla, cerînd o prezicere pentru speranța ei murdară.

— Nu știi ce înseamnă ghicitul ăla mare ? întrebă solemn madam Fontaine.

— Nu, nu-s destul de bogată să-l fi cerut vreodată !... O sută de franci ? Ba nu, zău ! de unde să-i fi luat ? Da' azi am musai nevoie de el !

— Nu-l fac des, drăguță, răspunse madam Fontaine, nu-l fac pentru ăi bogați decît în împrejurări mari, și mi-l plătesc douăzeci și cinci de ludovici ; pentru că, știi, asta mă obosește, mă istovește, *Duhul* mă frămîntă, îmi, în stomac. Se cheamă, cum se spunea altădată, că mă duc la sabat !

— Da' dacă-ți spun, dragă madam Fontaine, că e vorba de viitorul meu...

— În fine, pentru dumneata, care mi-ai adus atîția clienți, am să mă las pradă *Duhului* ! răspunse madam Fontaine, în timp ce fața ei decrepită lua o expresie de groază, care nu era prefăcută.

Se sculă de pe fotoliul ei vechi și slinos de lângă sobă și se duse la masa acoperită cu un postav verde atît de vechi, încît îi puteai număra toate ițele urzelii; pe masă, la stînga, dormea o broască rîioasă extraordinar de mare lângă o colivie deschisă în care se afla o găină neagră cu penele zbîrlite.

— Astaroth! aici, băiatule! spuse ea dînd ușor cu o andrea lungă pe spatele broscuiului, care o privi cu un aer inteligent. Și tu, domnișoară Cleopatra!... atenție, reluă ea lovind ușurel ciocul bătrînei găini.

Madam Fontaine se reculese și stătu cîteva clipe nemîșcată. Părea că murise, ochii i se dădură peste cap și nu li se mai văzu decît albul; apoi se înțepeni și spuse cu o voce cavernoasă:

— Aici sînt.

După ce presără parcă fără să-și dea seama niște mei pentru Cleopatra, își luă pachetul cel mare de cărți de joc, le amestecă spasmodic și le dădu coanei Cibot la tăiat, dar oftînd adînc. Cînd această întruchipare a morții, cu turban soios și cu camizol sinistru, se uită la grăunțele de mei pe care le ciugulea găina neagră și-l chemă pe broscuiul Astaroth să se plimbe pe cărțile întinse, madam Cibot simți un fior rece pe șira spinării și tresări. Numai marile credințe dau emoții mari. A avea sau a nu avea o rentă, asta-i întrebarea, a zis Shakespeare.

După șapte sau opt minute, în care timp vrăjitoarea deschise o carte de farmece și citi din ea cu o voce ca din mormînt, se uită la grăunțele care rămăseseră și urmări drumul broscuiului, privind cărțile cu ochii ei albi spre a le descifra înțelesul.

— Ai să reușești! deși nimic n-o să meargă cum crezi, zise ea. O să trebuiască să faci multe demersuri. Dar o să culegi rodul ostenelilor. Ai să te porți tare urît, dar așa fac toți cei care se află pe lângă un bolnav și care rîvnesc la o parte din moștenire. În treaba asta răufăcătoare o să te ajute oameni de seamă... Mai tîrziu, ai să te căiești în chinurile morții, căci vei muri asasinată de doi ocnași evadați, unul mărunt cu părul roșu și unul bătrîn chel de tot, din pricina averii care o să se creadă c-o aveți, în satul unde te vei retrage cu bărbatul de-al doilea... Ei, fată, ești liberă să te porți așa, sau să stai liniștită.

Exaltarea interioară, care aprinsese torțe în ochii duși în fundul capului ai acestui schelet, în aparență atît de rece, încetă. După ce rosti prezicerea, pe madam Fontaine o cuprinse un fel de amețală și făcu ce fac somnambulele cînd se trezesc : se uită împrejur cu un aer mirat ; apoi o recunosc pe madam Cibot și păru surprinsă de groaza ce i-o văzu întipărită pe față.

— Ei, dragă, zise ea cu o voce cu totul deosebită de cea pe care o avusese cînd prezicea, ești mulțumită ?...

Madam Cibot se uită năucită la vrăjitoare și nu-i putu răspunde.

— A ! ai vrut ghicitul ăl mare ! te-am tratat ca pe o veche cunoștință. Dă-mi suta de franci...

— Cibot să moară ? exclamă portăreasa.

— Va să zică ți-am spus lucruri tare groaznice ?... întrebă foarte naiv madam Fontaine.

— Păi da, spuse madam Cibot scoțînd din buzunar o sută de franci și punîndu-i pe marginea mesei : să mor asasinată !...

— A, păi vezi, ai vrut ghicitul ăl mare !... Da' fii liniștită, nu mor toți oamenii care sînt asasinați în cărți.

— Da' să fie cu puțință, madam Fontaine ?

— Ei, drăguță, ce știu eu ? Ai vrut să bați la poarta viitorului, și eu n-am făcut decît să deschid ușa, asta-i tot ; iar *el* a venit !

— Care *el* ? întrebă madam Cibot.

— *Duhul*, cine ! replică vrăjitoarea enervată.

— Bun rămas, madam Fontaine ! strigă portăreasa. Nu știam ce-i aia ghicitul ăl mare, grozav m-ai speriat, să știi !...

— Cucoana nici de două ori pe lună nu se bagă în chestia asta ! zise servitoarea ducînd-o pe portăreasă pînă-n capul scării. S-ar duce pe copcă, că asta o lasă frîntă. Acum o să mănînce două cotlete și o să doarmă trei ceasuri...

Pe stradă, tot mergînd, madam Cibot făcu ce fac toți consultanții cu consultațiile de tot felul. Crezu în ceea ce era favorabil în profeție pentru interesele ei și pusc la îndoială nenorocirile prorocite. A doua zi, cu și mai multă hotărîre, se gîdea să facă tot ce e cu puțință pentru a se îmbogăți căpătînd o parte din muzeul Pons. Așa încît, un timp, nu avu alt gînd în minte decît să combine mijloacele de reușită. Fenomenul descris mai

sus, cel al concentrării forțelor morale la toți oamenii primitivi care, fiindcă nu-și uzează facultățile minții, cheltuindu-le zilnic ca oamenii de lume, le găsesc puternice și viguroase în momentul când acționează în spiritul lor arma de temut numită idee fixă, se manifestă la madam Cibot într-un grad superior. Așa după cum ideea fixă produce miracolele evaziunilor și miracolele sentimentale, tot astfel, portăreasa mînată de lăcomie deveni tare ca un Nucingen încolțit, iscusită în prostia ei ca seducătorul La Palférine¹¹⁷.

Cîteva zile mai tîrziu, pe la ceasurile șapte dimineața, văzîndu-l pe Rémonencq că-și deschide prăvălia, se duse la el, gudurîndu-se.

— Cum să facem ca să aflăm cît prețuiesc de-adevăratelea lucrurile îngrămădite la conașii mei? Îl întrebă ea.

— A, e foarte ușor, răspunse anticarul în păsăreasca lui groaznică, pe care, pentru claritatea povestirii, e inutil s-o mai redăm. Dacă vreți să lucrați fără ascunzișuri cu mine, am să vă indic un expert, un om tare cinstit, care va ști să spună cît fac tablourile, pînă la un ban...

— Pe cine?

— Pe domnu Magus, un evreu care nu mai face afaceri decît de plăcere.

Elie Magus, al cărui nume e prea cunoscut din *Comedia Umană* ca să mai fie nevoie să vorbim de el, se retrăsese din comerțul cu tablouri și cu rarități, imitînd, ca negustor, purtarea pe care o avusese Pons ca amator. Celebrii prețuitori, răposatul Henry, domnii Pigeot și Moret, Thérét, Georges și Roëhn, în sfîrșit, experții muzeului, erau toți niște copii pe lîngă Elie Magus, care ghicea o capodoperă sub un strat de murdărie de o sută de ani, care cunoștea toate școlile de pictură și scrisul tuturor pictorilor.

Venit de la Bordeaux la Paris, evreul se lăsase de comerț în 1835, dar nu și de aparența mizerabilă pe care o păstra, după obiceiul celor mai mulți evrei; atît sînt ei de credincioși tradițiilor. În evul mediu, din cauza persecuțiilor, evreii erau obligați să umble în zdrențe pentru a nu stîrni bănueli, să se vaite tot timpul, să scîncească, să se plîngă de sărăcie. Aceste necesități de odinioară au devenit, ca totdeauna, un instinct al po-

porului, un viciu endemic. Tot cumpărînd diamante și vînzîndu-le, tot neguînd tablouri și dantele, rarități scumpe și emailuri, sculpturi fine și giuvaeruri vechi, Elie Magus strînsese o avere imensă, pe care-o ținea tăinuîtă. O dobîndise printr-o negustorie astăzi foarte importantă ; în adevăr, numărul negustorilor de acest fel e de zece ori mai mare la Paris, orașul unde își dau întîlnire toate raritățile din lume, față de acum douăzeci de ani. Cît despre tablouri, ele nu se vînd decît în trei orașe, la Roma, la Londra și la Paris.

Elie Magus locuia pe calea Minimes, stradă scurtă și largă care dă în piața Royale. Avea aci o veche casă boierească pe care o cumpăraseră pe o bucatică de pîine, cum se zice, în 1831. Această clădire splendidă cuprindea unul din cele mai fastuoase apartamente, cu ornamente de pe vremea lui Ludovic al XV-lea, căci era fostul palat Maulaincourt. Ridicată de celebrul președinte al Curții birurilor¹¹⁸, casa aceasta, din pricina așezării ei, nu fusese devastată în timpul revoluției. Cum de se hotărîse bătrînul evreu, împotriva legilor privitoare la izraeliți, să devină proprietar ? Ei bine, avusese el motivele lui. Bătrînul își încheia viața, așa cum ne-o încheiem toți, cu o manie împinsă pînă la nebunie. Deși era zgîrcit, ca și prietenul său, răposatul Gobseck, se lăsase furat de admirația pentru capodoperele pe care le neguța ; dar gustul său, din ce în ce mai rafinat și mai pretențios, devenise o pasiune din cele pe care nu și le pot îngădui decît regii, cînd sînt bogați și iubesc artele. Asemenea celui de-al doilea rege al Prusiei¹¹⁹, pe care nu-l entuziasma un grenadier decît atunci cînd omul atingea o înălțime de șase picioare¹²⁰, și care cheltuia sume nebunești ca să și-l poată îngloba în muzeul lui viu de grenadieri, anticarul în retragere nu se dădea în vînt decît pentru pînzele fără cusur, rămase așa cum le pictase maestrul și care dețineau, în opera acestuia, un loc de cinste. Iată de ce Elie Magus nu lipsea de la nici o mare vînzare cu licitație, vizita toate locurile unde se vindeau tablouri și călătorea prin toată Europa. Sufletul lui rob al ciștigului, rece ca un sloi de gheață, se încălzea la vederea unei capodopere, exact așa cum un desfrînat, plictisit de femei, se trezește în fața unei fete perfecte și umblă după frumuseți fără cusur. Acest Don Juan al tablourilor, acest adorator al idealului cunoștea, admirînd frumosul, plăceri

mai mari decît are zgîrcitul cînd contemplă aurul. Trăia într-un serai de tablouri frumoase !

Capodoperele, găzduite precum se cuvine odraslelor princiare, ocupau întreg etajul întîi al casei, pe care Elie Magus o renovase, și cu ce splendoare ! La ferestre atîrnau, drept perdele, cele mai frumoase brocarturi venețiene, țesute cu fir de aur. Pe parchete erau așternute cele mai splendide covoare de la Savonnerie ¹²¹. Tablourile, în număr cam de o sută, erau încadrate în ramele cele mai bogate, aurite din nou cu pricepere de către singurul auritor din Paris pe care Elie îl considera conștiincios, de către Servais, pe care bătrînul evreu îl învătă să aurească cu praf de aur englezesc, infinit superior celui al aurarilor francezi. Servais este, în arta auritului, ceea ce era Thouvenin în arta legătoriei de cărți, un artist îndrăgostit de lucrările sale. Ferestrele apartamentului erau apărate de obloane dublate cu tablă. Elie Magus locuia la mansardă, la etajul al doilea, în două camere mobilate sărăcăcios, pline de zdrențele lui, căci își încheia viața așa cum o trăise.

Parterul, ocupat în întregime de tablourile pe care evreul continua să le neguțeze, de lăzile venite din străinătate, cuprindea un atelier imens unde lucra, aproape numai pentru el, Moret, cel mai priceput dintre restauratorii noștri de tablouri, unul dintre cei pe care ar trebui să-i folosească muzeul. Acolo se afla și apartamentul fiicei lui Magus, rodul bătrîneții sale, o evreică frumoasă, cum sînt toate evreicele cînd reapare în ele tipul asiatic pur și nobil. Păzită de două servitoare evreice fanatice, Noémi avea ca strajă pe un evreu polonez pe nume Abramko, care fusese compromis, printr-o întîmplare extraordinară, în evenimentele din Polonia ¹²², și pe care îl salvase din interes Elie Magus. Abramko era portarul acestei case mute, posomorîte și pustii și locuia într-o odăiță de portar blindată cu trei ciîni deosebit de feroși, unul din Terra Nova, altul din Pirinei și al treilea un buldog englezesc.

Pe atunci în vîrstă de șaptezeci și cinci de ani, Magus putea să atingă suta. Deși bogat, trăia ca familia Rémonencq. Trei mii de franci pe an, în care intrau și răsfațurile fiicei sale, îi ajungeau pentru toate cheltuielile. Existența bătrînului era cea mai ordonată din lume. Se scula o dată cu zorile, mînca pîine frecată cu usturoi,

și asta-i ajungea pînă la masa principală, care se lua în familie și era frugală ca la mînăstire. De la sculare și pînă la amiază, maniacul își petrecea timpul plimbîndu-se prin apartamentul în care străluceau capodoperele. Ștergea totul de praf, și mobilele și tablourile, și le admira fără să obosească; apoi cobora la fiica sa, unde se îmbăta de fericirea părinților, și după aceea pornea la drumurile lui prin Paris, unde urmărea licitațiile, se ducea la expoziții etc. Cînd găsea o capodoperă care îndeplinea condițiile cerute, viața lui se înviora, avea o lovitură de dat, o afacere de dus la capăt, o bătălie Marengo¹²³ de cîștigat. Se întrecea în viclenii ca să-și cumpere ieftin noua sultană. Magus avea o hartă a Europei, în care erau însemnate capodoperele, și îi însărcina, în fiecare loc, pe coreligionarii săi să cerceteze afacerea în locul lui, în schimbul unei prime. Dar ce răsplată pentru atîta ostenală !...

Cele două tablouri ale lui Rafael pierdute și căutate cu atîta perseverență de către rafaeliști, la Magus sînt ! Posedă originalul *Iubitei lui Giorgione*, femeie pentru care a murit pictorul, iar pretinsele originale nu sînt decît copii după această pînză celebră, care valorează cinci sute de mii de franci, după evaluarea lui Magus. Evreul păstrează capodopera lui Tizian : *Coborîrea în groapă a lui Cristos*, tablou pictat pentru Carol-Quintul și trimis de marele om marelui împărat împreună cu o scrisoare scrisă în întregime de mîna lui Tizian. Această scrisoare se află lipită în partea de jos a pînzei. Mai are, de același pictor, originalul, macheta după care au fost făcute toate portretele lui Filip al II-lea. Celelalte nouăzeci și șapte de tablouri sînt toate la fel de prețioase și de rare. Așa încît Magus își bate joc de muzeul nostru, pustiit de soarele care arde tablourile cele mai frumoase trecînd prin niște geamuri cu același efect ca lentilele. Galeriile de tablouri nu pot exista decît luminate din tavan. Magus închidea și deschidea obloanele muzeului său, și n-avea mai puțină grijă și băgare de seamă pentru tablourile sale decît pentru fiică-sa, celălalt idol al său ! A ! se pricepea bătrînul amator de tablouri la legile picturii ! După el, capodoperele aveau o viață proprie, se schimbau o dată cu zilele, frumusețea lor depindea de lumina care cădea pe ele ; vorbea despre asta cum vorbeau altădată olandezii de lalelele lor și venea să

vadă cutare tablou la ora cînd capodopera strălucea în toată splendoarea ei, pe vreme luminoasă și senină.

Printre tablourile lui nemișcate, bătrînelul era un tablou viu, așa cum arăta, îmbrăcat cu o redingotă răpănoasă, cu o vestă de mătase veche de zece ani, cu niște pantaloni soioși, cu capul chel, cu obrajii scobiți, cu barba neastîmpărată, zvirlindu-și înainte perii albi, cu bărbia amenințătoare și ascuțită, cu gura știrbă, cu ochii sclipitori ca ai cîinilor lui, cu mîinile osoase și descărnate, cu nasul ca un obelisc, cu pielea scorțoasă și rece, și zîmbind frumoaselor creații ale geniului!

Acesta era expertul la care Rémonencq o duse în taină pe coana Cibot. Rémonencq îl consulta pe Elie Magus de cîte ori îl întîlnea pe bulevarde. În diverse rînduri, evreul împrumutase bani, prin Abramko, fostului comisionar, a cărui cinste îi era cunoscută. Calea Minimes se afla la doi pași de strada Normandie așa că cei doi complici ai *loviturii de dat* ajunseră în zece minute.

— Ai să vezi, zise Rémonencq, pe cel mai bogat dintre foștii anticari, pe cel mai mare cunoscător din cîți există la Paris...

Madam Cibot fu uimită cînd se văzu în fața unui bătrînel îmbrăcat cu o manta nedemnă de a mai trece prin mîinile lui Cibot pentru a fi reparată, care-l supraveghea pe pictorul restaurator de tablouri, instalat într-o odaie înghețată a spațiosului parter; apoi, întîlnind o privire a ochilor lui plini de o răutate rece ca ai pisicilor, se cutremură.

— Ce dorești, Rémonencq? întrebă el.

— Să evaluezi niște tablouri; în tot Parisul, numai dumneavoastră îi puteți spune unui biet căldărar ca mine cît merită să dea pe ele, cînd n-are, ca dumneavoastră, bani cu duiumul!

— Unde e? întrebă Elie Magus.

— Dumneaei e portăreasa casei; vede de gospodăria domnului și m-am înțeles cu dînsa...

— Cum se numește proprietarul?

— Domnu Pons, zise madam Cibot.

— Nu-l cunosc, răspunse Magus cu un aer nevinovat, călcîndu-l ușurel pe picior pe restauratorul lui.

Pictorul Moret cunoștea valoarea muzeului Pons și ridicase brusc capul. O asemenea șmecherie nu putea

merge decît cu Rémonencq și cu madam Cibot. Evreul o evaluase moralmente pe portăreasă dintr-o privire în care ochii jucaseră rolul balanțelor de cîntărit aurul. Nici unul, nici celălalt nu trebuia să știe că bătrînul Pons și Magus se confruntaseră adesea. În adevăr cei doi crînceni amatori se invidiau unul pe altul. Iată de ce bătrînul evreu simțise un fel de amețeală. Nu sperase niciodată să poată intra într-un serai atît de bine păzit. Muzeul Pons era singurul din Paris care putea rivaliza cu muzeul Magus. Evreul avusese aceeași idee cu douăzeci de ani mai tîrziu ca Pons ; dar, cum era negustor amator, muzeul lui Pons rămase închis pentru el, ca și pentru Dusommerard. Pons și Magus erau la fel de geloși de comoara lor. Nici unuia nu-i plăcea celebritatea, după care umblă de obicei posesorii de colecții. Să poată privi pe îndelete splendida colecție a bietului muzician însemna pentru Elie Magus să cunoască fericirea unui amator de femei care izbutește să se strecoare în alcovul unei frumoase, ținută ascunsă de un prieten. Respectul adînc pe care i-l arăta Rémonencq acestui personaj bizar și prestigiul pe care-l exercită orice putere reală, chiar misterioasă, o făcură pe portăreasă ascultătoare și docilă. Madam Cibot își pierdu tonul poruncitor pe care-l avea în odăița ei de la intrare cu locatarii și cu conașii ei, primi condițiile puse de Magus și făgădui să-l introducă în muzeul Pons chiar în ziua aceea. Asta însemna să bage dușmanul în cetate, să înfigă un pumnal în inima lui Pons, care, de zece ani, îi interzicea doamnei Cibot să lase pe cineva, pe care madam Cibot îl ascultase atîta vreme cît împărțășise părerile lui Schmucke în materie de vechituri. În adevăr, bietul Schmucke, tratînd splendorile acestea de *vleaguri* și deplîngînd mania lui Pons, îi transmisese portăresei disprețul lui pentru aceste lucruri vechi și ferise astfel foarte multă vreme muzeul Pons de orice invazie.

De cînd Pons era la pat, Schmucke îl înlocuia la teatru și la pensioane. Bietul german, care nu stătea cu prietenul său decît dimineața și la cină, încerca să facă față la toate și să păstreze clientela lor comună ; dar toate forțele lui erau obosite de această strădanie, așa de tare îl copleșea durerea. Văzîndu-l atît de trist pe bietul om, elevele și actorii, care știau toți de la el de boala lui Pons, îl întrebau ce mai face bolnavul, iar amărăciunea pianistului era atît

de mare, încît indiferenții făceau aceeași schimbă de compătimire care se obișnuiește la Paris cînd află de o mare catastrofă. Ca și la Pons, însuși principiul vieții bunului german era zdruncinat. Schmucke suferea și de durerea lui și de boala lui Pons. Vorbea de Pons jumătate din timpul unei lecții ; își întrerupea, în mod atît de natural, o explicație pentru a se întreba singur ce-o fi făcînd prietenul lui, încît tînăra elevă asculta și ea cum vorbește de boala lui Pons. Între două lecții, alerga în strada Normandie ca să-l vadă pe Pons un sfert de ceas. Însăimîntat de golul din punga lor, alarmat de madam Cibot care, de cincisprezece zile, mărea cît putea cheltuielile bolii, profesorul de pian își stăpînea îngrijorarea cu un curaj de care nu s-ar fi crezut niciodată în stare. Pentru prima dată în viața lui, voia să cîștige bani, pentru ca acasă să nu lipsească banii. Dacă o elevă, mișcată într-adevăr de situația celor doi prieteni, îl întreba pe Schmucke cum de-l poate lăsa singur pe Pons, el răspundea, cu zîmbetul sublim al celor încrezători și înșelați :

— *Tomnijoară, o afem be matam Zipod ! eine gomor ! eine berlă ! Bons e încrîșit ga un brinț !*

Dar, de îndată ce Schmucke pleca de acasă, madam Cibot era stăpînă pe apartament și pe bolnav. Cum ar fi putut oare Pons, care nu mîncase nimic de cincisprezece zile, care zăcea fără putere, pe care madam Cibot era nevoită să-l ridice ea însăși și să-l așeze într-un fotoliu ca să facă patul, cum ar fi putut să supravegheze pe acest așa-zis înger păzitor ? Bineînțeles, madam Cibot se dusesese la Elie Magus în timpul mesei lui Schmucke.

Ea se înapoie în momentul cînd germanul își lua rămas bun de la bolnav ; căci, de cînd aflase de averea posibilă a lui Pons, madam Cibot nu se mai dezlipea de holtei, îl ținea sub aripa ei ocrotitoare ! Se instala într-un fotoliu bun, la picioarele patului și, ca să-l distreze pe Pons, se apuca de bîrfelile la care se pricep de minune femeile de teapa ei. Mieroasă acum și blîndă, atentă, grijulie, se strecura în sufletul bătrînului Pons cu o dibăcie machiavelică. Însăimîntată de prezicerea lui madam Fontaine, madam Cibot luase hotărîrea să obțină a fi trecută în testamentul conașului, folosind mijloace blînde, printr-o ticăloșie pur morală. Cum timp de zece ani nu cunoscuse valoarea muzeului Pons, madam Cibot se putea bizui pe cei zece ani de atașament, de cinste, de dezinteresare, și avea de gînd

să sconteze această poliță de valoare. Din ziua cînd Rémonencq, printr-un cuvînt în care răsuna aurul, trezise în inima femeii acesteia un șarpe pitit acolo timp de douăzeci și cinci de ani, dorința de a fi bogată, ființa aceasta hrănise șarpele cu toate semințele rele care clocesc în fundul inimilor, și vom vedea îndată cum urma ea sfaturile pe care i le șuiera șarpele.

— Ei, a băut cum trebuie, îngerașu nostru ? îi merge mai bine ? îl întrebă ea pe Schmucke.

— *Nu pine ! tracă matam Zipod ! nu pine !* răspunse germanul ștergîndu-și o lacrimă.

— Ei, și dumneatale, prea te sperii, conașule dragă, nu le lua pe toate așa... Eu n-aș fi așa disperată nici dacă Cibot ar fi pe moarte. Lasă ! Îngerașu nostru are chereștea bună. Și unde mai pui că a trăit cuminte, pare-se ! Nici nu-ți închipuiești dumneatale ce mult trăiesc bărbații cumiți ! E bolnav rău, nimic de zis, dar cum am eu grijă de el, îl scot la liman. Fii liniștit, du-te la treburile dumneatale, că-i țiiu eu de urît și-i dau să bea ocalele lui de zeamă de orz...

— *Vără tumneada, aj muri de grișă*, zise Schmucke strîngînd în mîinile lui, cu un gest de încredere, mîna bunei sale menajere.

Madam Cibot intră în odaia lui Pons ștergîndu-și ochii.

— Ce ai, doamnă Cibot ? întrebă Pons.

— Domnu Schmucke ăsta îmi rupe inima, bocește ca și cînd dumneatale ai fi mort ! zise ea. Că nu ești bine, nu ești, da' nici așa ca să te bocească lumea ; da' pe mine asta mă dă gata ! Dumnezeule mare, tare sînt proastă că țiiu așa la oameni și că m-am legat de dumneatale mai mult decît de Cibot ! Că, la urma urmei, dumneatale nu-mi ești nimic, nu sîntem rude decît prin maica Eva ; ei, uite, mă apucă alte alea de îndată ce-i vorba de dumneatale, pe cuvînt de cinste. Mi-aș tăia mîna, na, stînga bineînțeles, în fața dumneatale, numai să văd că ești iar pe picioare, că mînînci, că-i tragi pe sfoară pe negustori, ca de obicei... Dacă-aș fi avut un copilaș, cred că l-aș fi iubit cum te iubesc pe dumneatale, ce mai ! Ia bea, puișor, haide, un pahar întreg ! Fă bine și bea, că-i de rău ! Mai întii și-n-tii, domnul Poulain a spus : „Dacă nu vrea să ajungă la Père-Lachaise¹²⁴, domnul Pons trebuie să bea în fiecare zi atîtea sacale de apă cîte vinde un auvergnat !” Așa că bea, haide !...

— Beau, draga mea, beau... de-am ajuns să am o baltă în stomac...

— Bun, așa da, zise portăreasa luînd paharul gol. Uite-așa ai să scapi ! Domnu Poulain avea un bolnav ca dumneatale, da' de el n-avea nimeni grijă, copiii îl lăsa-seră de izbeliște, și a murit de boala asta, fiindcă n-a băut !... Așa că trebuie să bei, știi, drăguță !... de l-au îngropat acum două luni... Știi dumneatale că dac-ai muri, conașule dragă, l-ai trage în groapă și pe moș Schmucke... Că e ca un copil, pe cuvînt de cinste. A ! mult te mai iubeste, dragu de el, de mieluşel blînd ! nu, zău, o femeie nu iubeste niciodată atîta pe un bărbat !... Și-a pierdut pofta de mîncare, a slăbit de cincisprezece zile cît și dumneatale, care ești numai pielea și oasele... Asta mă face geloasă, că m-am legat mult de dumneatale ; da' eu n-am ajuns pînă acolo, n-am pierdut pofta de mîncare, dimpotrivă ! Tot urcînd și coborînd scările, mă lasă seara picioarele, de pic ca o bucată de plumb. Nici nu mai pot vedea pe bietul Cibot din pricina dumneatale, de-i face domnișoara Rémonencq de mîncare, de mă bombăne că nu-i place nimic ! Atuncea, îi spun și eu așa, că trebuie să știe omu să sufere pentru ăilalți, și că dumneatale ești prea bolnav ca să stai singur... Nici vorbă că, așa cum ești dumneatale, nu poți sta fără o soră ! Da' mă vezi pe mine răbdînd o soră aici, eu, care vîd de zece ani de lucrușoarele și de casa dumneavoastră... Și unde pui că alea sînt *pretanțioase* ! mănîncă cît zece, vor vin, zahăr, cer încălzitoare de picioare, au tabieturi... Și-i mai fură pe bolnavi, cînd bolnavii nu le trec în testament... Să vină astăzi o soră aici, că mîine am și *găsitără* lipsă un tablouaș, un lucrușor...

— Vai, doamnă Cibot ! strigă Pons disperat, să nu mă lași !... Să nu se atingă nimeni de nimic !...

— Aici sînt ! zise madam Cibot, și aici voi fi, cît m-or ținea puterile... fii pe pace ! Domnu Poulain, care a pus poate ochii pe comoara dumneatale, nu și nu că trebuie o soră !... Ce mi ți l-am muștruluit ! „Numai pe mine, zic, mă vrea conașu, că-mi cunoaște obiceiurile, și eu pe ale lui.“ Și a tăcut. Păi, surorile astea sînt hoate rău ! Ură am eu pe femeile-astea !... Stai să vezi ce intrigante sînt. Care va să zică, un domn bătrîn... Domnu Poulain mi-a povestit asta... Și cum ziceam, una, madam Sabatier, femeie de treizeci și șase de ani, a fost ea negustoreasă de papuci la

Palais ¹²⁵, în galeria cu prăvălii, de ! care au dărimat-o la Palais, știți ?...

Pons făcu un semn afirmativ.

— Bun... Femeia asta, care va să zică, n-a strîns parale, că omul ei bea tot, și a murit de o *cogestie sub vită* ; da' ea a fost femeie frumoasă, ce-i drept, nu-i păcat, numai că asta nu i-a folosit, măcar c-a avut, zice lumea, amurezi avocați... Și cum ziceam, neavînd parale, s-a făcut îngrijitoare pe la lehuze și stă pe strada Barre du Bec. Și așa a intrat la un domn bătrîn care avea, fie cu iertare, o boală a *scărilor lurinare*, de-i puneau sonde ca la o fîntînă țîșnitoare, și care avea nevoie de așa de multe îngrijiri că ea dormea pe un pat de campanie, în odaia lui domnu. S-a mai pomenit una ca asta ? Da' mai stai și zici : „Bărbații nu respectă nimic, așa-s de egoiști !” În fine, tot vorbind cu el, că era mereu acolo, nu ? îl mai înveselea, îi povestea una și alta, îl mai făcea să flecărească, așa cum stăm și noi aci, păi nu ? și trîncănim... Află ea că nepoții lui, c-avea nepoți bolnavu, erau niște monștri, că îi făceau necazuri și, ce mai calea-valea, că boala de la nepoți i se trăgea. Ei, conașule dragă, nu zici că l-a scăpat pe domnu ăsta și s-a măritat cu el și au un copil de mai mare dragul și madam Bordevin, măcelăreasa din strada Charlot, care-i rudă cu cucoana aia, l-a botezat... Asta zic și eu noroc !... Eu sînt măritată, da' n-am copii, și, pot pentru ca să spun, de vină e Cibot, care mă iubește din cale-afară ; că dac-aș vrea eu... Da' nu mai zic nimic. Că ce ne făceam cu copii pe cap, eu și Cibot al meu, care n-avem o părăluță chioară, după treizeci de anișori de viață cinstită, conașule dragă ! Da' ce mă mîngîie e că n-am nici un bănișor din bunul altuia. Niciodată nu m-am bucurat la bunul altuia... Uite, să zicem, așa, d-un paregzamplu, fiindcă dumneatale peste șase săptămîni ești pe picioare și te plimbi pe bulevard, să zicem că mă treci în testament, ei bine, n-aș avea liniște pînă nu i-aș găsi pe moștenitorii dumneatale ca să le dau banii înapoi... atîta groază am de bunul pe care nu l-am cîștigat cu sudoarea frunții mele. Poți să vii și să zici : „Bine, madam Cibot, da' nu te frămînta, frate, așa, ai meritat din plin, că doar i-ai îngrijit pe conași ca pe copiii dumitale, le-ai economisit o mie de franci pe an...” Fiindcă în locul meu, știi dumneatale, conașule, că foarte multe bucătărese ar și avea la bancă zece mii de franci ? „Așa că-i lucru drept să-ți lase un mic viager domnu cel bă-

trîn !..“ mi-ar spune lumea, d-un paregzamplu. Ei bine, nu, eu nu mă uit la ciștig. Nu știu cum de sînt femei care fac binele din interes... Asta nu se mai cheamă că faci binele. Așa-i, conașule ?... Eu la biserică nu mă duc, că n-am timp ; da-mi spune inima ce e bine... Nu te foi atîta, puiule, nu te scărpină ! Dumnezeuule mare, cum te-ai mai îngălbenit ! ești negru de galben ce ești... Mare comedie, să se facă cineva ca o lămiie, în douăzeci de zile !... Cîntea e comoara oamenilor săraci, trebuie să aibă și ei ceva. Da' mai întîi, chiar dac-ai ajunge în pragul morții, să zicem așa, eu aș fi a dintîi care aș spune că trebuie să lași tot ce ai lui domnu Schmucke. E datoria dumneatale, că el singur ți-e toată familia ! și dumnealui te iubește, cum își iubește un ciîne stăpînu.

— A, da, zise Pons, în toată viața mea numai el m-a iubit...

— Vai, conașule, zise madam Cibot, nu se face să spui așa ceva ! da' eu ! eu nu te iubesc, care va să zică ?...

— Nu spun asta, dragă doamnă Cibot...

— Așa, va să zică ! Pentru dumneatale sînt o servitoare, o bucătăreasă oarecare, de parcă n-aș avea și eu inimă ! A ! Dumnezeuule, mănîncă-ți viața vreme de unsprezece ani pentru doi holtei ! nu te îngriji decît cum să le fie mai bine, că scotoceam prin marfă la zece băcănese, de mă ocărau, ca să vă găsesc brînză de Brie bună, și mă duceam pînă la hale după unt proaspăt ; și umblă binișor cu toate, că în zece ani nu v-am spart și nu v-am ciobit nimic... Poartă-te ca o mamă cu copiii ei ! Și să auzi că ți se spune un *dragă doamnă Cibot*, care dovedește că nu ține de loc la tine domnu ăl bătrîn pe care-l îngrijești ca pe un fiu de rege, că regișorul Romei ¹²⁶ n-a fost îngrijit ca dumneatale !... Pui rămășag că nu l-au îngrijit cum ești dumneatale ?... dovadă că a murit de tînăr... Zău, conașule, nu ești drept... Ești un nerecunoscător ! Asta fiindcă nu sînt decît o biată portăreasă ! Vai, Doamne, și dumneatale, care va să zică, ne iei drept niște ciîni ?

— Dar, dragă doamnă Cibot...

— În fine, dumneatale, care ești om învățat, explică-mi de ce sîntem tratați așa, noi portarii, de parcă n-am avea simțire, de-și bate lumea joc de noi, în anii noștri în care se vorbește de egalitate !... Eu, care va să zică, nu fac cît altă femeie ! eu, care am fost una din ale mai frumoase femei din Paris, de-mi zicea *frumoasa vînzătoare de stri-*

doi, și primeam declarații de dragoste de șapte ori pe zi?... Că și-acuma, dac-aș vrea eu ! Uite, conașule, îl știi pe mărunțelu care vinde fiare vechi lângă ușa ? ei, dac-aș fi văduvă, să zicem așa, m-ar lua de nevastă cu ochii închiși, atîta-i ține de deschiși cînd se uită la mine, și-mi spune toată ziulica : „Vai, ce brațe frumoase ai, cucoană Cibot !... Am visat azi-noapte că erau pîine și că eu eram unt și că mă întindeam pe ele !“ Uite, conașule, uite brațe !...

Își suflecă mîneca și arată cel mai splendid braț din lume, pe atît de alb și de fraged, pe cît îi era mîna de roșie și de veștedă ; un braț grăsuliu, rotund, cu gropițe, și care, tras din teaca lui de stofă proastă, ca o spadă din toc, îl orbi pe Pons, care nu îndrăzni să-l privească mult timp.

— Brațe, reluă ea, care au deschis pe-atîtea inimi pe cîte stridii deschidea cuțitul meu ! Ei bine, sînt ale lui Cibot, și-am făcut păcat să-l neglijez pe bietu și dragu de el, care s-ar arunca într-o prăpastie numai ce i-aș spune, pentru dumneatale, conașule, care-mi spui *dragă doamnă Cibot*, cînd eu aș face și ce nu se poate ca să-ți fiu pe plac...

— Stai nițel, zise bolnavul, nu pot să-ți spun nici mamă, nici nevastă...

— Nu, în viața mea și cît oi trăi n-o să mai fac prostia să țiu așa la cineva !...

— Da' lasă-mă să vorbesc ! reluă Pons. Uite, pe Schmucke l-am amintit întîiul.

— Domnu Schmucke ! ce om de inimă ! zise ea. Iacă, el mă iubește, pentru că e sărac ! Bogăția ia omului simțămintele, și dumneatale ești bogat ! Ei bine, ia-ți o soră, și-ai să vezi cum o să te joace ! ca pe un cărăbuș o să te chinuiască... Doctorul o să spună că trebuie să-ți dea de băut și ea n-o să-ți dea decît de mîncare ! o să te îngroape ca să te fure ! Nu meriți să ai o doamnă Cibot ! ...Hai ! Spune-i doctorului Poulain, cînd o veni, să cheme o soră !

— Da' pentru numele lui Dumnezeu, ascultă-mă, strigă bolnavul înfuriat. Nu vorbeam de femei cînd l-am pomenit pe prietenul meu Schmucke !... Știi foarte bine că nu există alte două ființe care mă iubesc, în afară de dumneata și de Schmucke.

— Ia nu te mai necăji așa, mă rog matale ! exclamă coana Cibot repezindu-se la Pons și culcîndu-l cu forța.

— Cum aş putea să nu Țiu la dumneata ? zise bietul Pons.

— Zău, chiar mă iubești, de-adevărat ? Bine, bine, iartă-mă, conașule ! zise ea plîngînd și ștergîndu-și ochii. Ei, da, mă iubești ca pe o servitoare, asta-i... o servitoare căreia-i arunci o *viageră* de șase sute de franci, cum ai arunca o bucată de pîine în cotețu unui cîine !...

— Vai, doamnă Cibot ! exclamă Pons, drept cine mă iei ? Nu mă cunoști !

— A ! ai să mă iubești și mai mult ! reluă ea după o privire a lui Pons ; ai să mă iubești ca pe-o mamă ? Păi, da, chiar așa, sînt mama voastră, sînteți amîndoi copiii mei !... A ! că nu-i cunosc eu pe ăi de te-au necăjit pe dumneatale, aş ajunge la Curtea cu juri, ba chiar la poliție, fiindcă le-aș *scoateră* ochii !... Oamenii ăștia merită să ajungi să te spînzure la bariera Saint-Jacques¹²⁷ ! Și încă-i prea puțin pentru asemenea creme-nali !... Pe dumneatale, om așa de bun, așa de simțitor, fiindcă ai o inimioară de aur, ai fost făcut și adus pe lume ca să faci fericită pe o femeie... Da, ar fi *fostără* fericite cu dumneatale... Se vede asta, dumneatale ai fost croit pentru asta... Eu, una, văzînd cum te porți cu domnu Schmucke, îmi ziceam : „Zău dacă nu, domnu Pons și-a greșit viața ! era făcut ca să fie un bărbat bun...” Ce mai, îți plac femeile !

— Vai, da, zis Pons, și nici una n-a vrut să fie a mea !...

— Chiar așa ? exclamă coana Cibot cu un aer provocator, apropiîndu-se de Pons și luîndu-i mîna. Chiar nu știi ce înseamnă să ai o iubită care se dă în vînt după prietenul ei ? E oare cu putință ? Eu, în locul dumneatale, n-aș vrea să plec de pe lumea asta în cealaltă fără să fi cunoscut a mai mare fericire de pe pămînt !... Biet pușor ! Dacă mai fi ce am fost, pe cuvînt de cinste dacă nu l-aș lăsa pe Cibot pentru dumneatale ! Da', cu un nas croit așa, fiindcă, nimic de zis, ai un nas barosan ! cum te-ai descurcat, biet îngeraș ?... Ai să-mi spui : „Nu toate femeile se pricep la bărbați !... și se mărită cum dă Dumnezeu, de ți-e mai mare mila”. Eu, una, credeam că ai ibovnice cu duzina, și dansatoare, și actrițe, și ducese, că prea lipseai de-acasă !... De-i spuneam mereu lui Cibot, cînd te vedeam ieșind : „Iote, iar pleacă domnul Pons în crailicuri !” Pe cuvînt

de cinste ! asta spuneam, așa de mult credeam că te iubesc femeile ! Ceru te-a făcut pentru dragoste... Uite, conașule dragă, mi-am dat seama de asta în ziua cînd ai cinat aici pentru prima dată. Tare mai erai mișcat de plăcerea pe care i-o făceai lui domnu Schmucke ! Da' el ce mai plîngea și-a doua zi, cînd mi-a spus : „*Matam Zipod, a ginat agi !*” de-am plîns și eu ca o proastă. Și ce trist era cînd ai început iar să umbli lela ! să mănînci în oraș ! Bietu om ! Nu s-a pomenit pe lume asemenea durere ! A ! mare dreptate ai să ți-l faci moștenitor ! Ce mai, om cumsecade, drăguțu de el, și-i pentru dumneatale cît o familie întreagă !... Să nu cumva să-l uiți ! altminteri, nu te-ar primi Dumnezeu în raiul lui, unde negreșit nu-i lasă să intre decît pe ăi de-au fost recunoscători față de prieteni și le-au lăsat rente.

Pons făcea eforturi zadarnice să răspundă, madam Cibot vorbea cu viteza vîntului. Mijlocul de a opri mașinile cu aburi s-a găsit, dar geniul inventatorilor se va istovi pînă să-l găsească pe cel de a stopa trîncăneala unei portărese.

— Știu ce-o să spui ! reluă ea. Da' nu moare nimeni, conașule dragă, fiindcă-și face testamentu cînd e bolnav ; și eu, în locul dumneatale, nu l-aș lăsa de izbeliște, că orice se poate întîmpla, pe bietu mieluşel, că-i nevinovat ca un prunc. Habar n-are de nimic, nu l-aș lăsa pradă nesăţioşilor de oameni de afaceri și rudelor, care-s toate ticăloase ! Păi, nu zău, a venit cineva să te vadă, de douăzeci de zile ?... Și să le lași lor averea ! Știi că lumea zice că fac ceva parale toate lucrurile de-aici ?

— Păi da, zise Pons.

— Rémonencq, care te cunoaște ca amator, și care vinde vechituri, zice că ți-ar face bucuros treizeci de mii de franci rentă viageră ca să-i rămînă lui tablourile... Asta, afacere ! Eu, în locul dumneatale, aș face-o ! Da' am crezut că-și bate joc de mine cînd mi-a spus asta... Ar trebui să-l înștiințezi pe domnu Schmucke de valoarea tuturor lucrurilor ăstora, că el e un om care poate fi înșelat ca un copil ; habar n-are cît prețuiesc frumusețile dumneatale ! Așa de puțin are habar, că le-ar vinde pe o bucatică de pîine, dacă nu le-ar ține toată viața, din dragoste pentru dumneatale, asta dacă

mai rămîne în viață după dumneata, fiindcă o să moară dacă mori! Da' eu aici sînt! o să-l apăr împotriva și contra tuturor!... eu și Cibot.

— Scumpă doamnă Cibot, răspunse Pons mișcat de flecăreala asta înspăimîntătoare, în care sentimentul părea autentic, așa cum e la oamenii din popor, ce m-aș fi făcut fără dumneata și fără Schmucke?

— A, chiar că numai noi sîntem prietenii dumneata aici, pe pămînt, asta, ce-i drept, e-adevărat! Da' două inimi bune, zău că fac cît toate familiile... Ce să mai vorbim de familie! E ca și limba, cum spunea actorul ăla vechi ¹²⁸, e și foarte bună, e și foarte rea... Da' mă rog, unde ți-s rudele? Ai rude dumneata?... că eu nu le-am văzut niciodată...

— Ele m-au adus în starea în care mă aflu!... exclamă Pons cu adîncă amărăciune.

— A! dumneata ai rude! zise madam Cibot sărind de pe fotoliu, ca și cînd ar fi stat pe fier înroșit deodată în foc. A! grozave rude, n-am ce zice! Păi, cum! au trecut douăzeci de zile, da, azi-dimineață se împlinesc douăzeci de zile de cînd ești bolnav de moarte și încă n-au venit să vadă ce faci! Cam de oaie, treaba asta!... Păi eu, în locul dumneata, mai curînd mi-aș lăsa averea la azilul copiilor găsiți, decît să le dau lor o para chioară!

— Ei bine, dragă doamnă Cibot, închipuiește-ți că eu voiam să las moștenire tot ce am verișoarei mele de-al doilea, fiica vărului meu primar, președintele Camusot, știi, magistratul care a venit într-o dimineață, acum două luni.

— A! unu mărunțel și gras, care ți-a trimis servitorii să ceară iertare... de pozna nevastă-si... de m-a tras de limbă despre dumneata fata din casă, o fardosită bătrînă, de-mi venea să-i scutur mantila de catifea cu bățul măturii! Cine-a mai pomenit ca o fată în casă să poarte o mantilă de catifea! Zău, pe cuvînt de cinste, s-a întors lumea cu josul în sus! la ce se mai fac revoluții? Dacă vă dă mîna, cinați de două ori pe zi, bogați afuriși! Da' eu una zic că legile nu sînt bune de nimic, că nu mai este nimic sfînt pe lume dacă Ludovic-Filip nu păstrează rangurile; că stau și zic, dacă sîntem toți egali, nu zic bine, conașule? o fată în casă nu trebuie să aibă o mantilă de catifea,

cînd eu, madam Cibot, după treizeci de ani de viață cinstită, n-am așa ceva... Se cade oare una ca asta? Trebuie să vadă lumea cu cine are de-a face. O fată în casă e o fată în casă, așa după cum eu sînt o por-tăreasă! Că de ce au militarii epoleți cu galcane ver-zulii? Fiecare cu gradul lui! Uite, vrei să-ți spun eu adevăru adevărat despre toate astea? Se duce dracu-lui Franța!.. Da' pe vremea împăratului, nu zic eu bine, conașule? altfel mergeau lucrurile... D-aia i-am spus eu lui Cibot: „Vezi, bărbate, o casă unde slujnicele au mantile de catifea, se cheamă că sînt oameni fără inimă...”

— Fără inimă, așa-i, răspunse Pons.

Și Pons îi povesti pățaniile și necazurile sale coa-nei Cibot, care se porni pe un potop de ocări la adresa rudelor și manifestă o înduioșare fără de margini la fiecare frază a acestei triste povestiri. Pînă la urmă chiar plînsese.

Pentru a înțelege această intimitate subită între bătrînul muzician și coana Cibot, e de ajuns să ne în-chipuim starea unui celibatar, grav bolnav pentru prima dată în viața lui, zăcînd pe un pat de suferință, singur pe lume, trebuind să-și petreacă ziua întreagă numai cu el însuși și găsind-o cu atît mai lungă, cu cît se zbate în suferințele greu de descris ale hepatitei, care amărăște orice viață, și cu cît, lipsit de numeroasele sale ocupații, tînjește după oraș și regretă tot ce se vede gratis la Paris. Singurătatea aceasta adîncă și întune-cată, durerea aceasta care atinge moralul mai mult încă decît fizicul, golul vieții, toate îl împing pe un celibatar, mai ales cînd și-așa are o fire slabă și o inimă simți-toare și încrezătoare, să se lege de ființa care-l îngri-jește, așa cum un om care se îneacă se agață de o scîn-dură. Iată de ce asculta Pons cu încîntare pălăvrăgeala portăresei Cibot. Schmucke, cu madam Cibot și cu doc-torul Poulain erau pentru el omenirea întreagă, așa după cum odaia lui i se părea universul. Și așa toți bolnavii își concentrează atenția asupra sferei pe care o cuprind cu ochii, iar egoismul lor se exercită în ime-diata lor apropiere, subordonîndu-se ființelor și obiec-telor dintr-o cameră. Cu atît mai mult vă închipuiți de ce e în stare un holtei bătrîn, fără inimi iubitoare în jur, și care n-a cunoscut niciodată dragostea. În douăzeci de zile Pons ajunsese să regrete uneori că nu

se însurase cu Madeleine Vivet! Așa încît, de douăzeci de zile, madam Cibot cîștiga mereu teren în min-tea bolnavului, care se vedea pierdut fără dînsa; căci, despre Schmucke, el era un al doilea Pons pentru bietul bolnav. Arta uimitoare a femeii Cibot consta, fără ca ea să-și dea seama de altfel, în a exprima propriile idei ale lui Pons.

— A! uite doctorul, zise ea auzind soneria.

Și îl lăsă pe Pons singur știind prea bine că, de venit, veniseră Rémonencq și evreul.

— Nu faceți zgomot, domnilor, zise ea, să nu care cumva să bage de seamă!... că se burzuluiește rău cînd e vorba de comoara lui.

— O simplă plimbare va fi de ajuns, răspunse evreul, înarmat cu o lupă și cu o lornietă.

Salonul în care se afla cea mai mare parte a muzeului Pons era un salon din cele de altădată, așa cum înțelegeau să le facă arhitecții din slujba nobilimii franceze: avea mai bine de șapte metri lărgime, aproape zece metri lungime și o înălțime de patru metri și un sfert. Tablourile lui Pons, în număr de șazeci și șapte, erau așezate pe cei patru pereți ai acestui salon, îmbrăcat în lemnărie albă și aurie; dar albul îngălbenit și aurul ruginit de vreme aveau tonuri armonioase care nu dăunau efectului produs de pinze. Paisprezece statui se înălțau pe coloane cu suporturi de Boule, fie la colțuri, fie între tablouri. Partea de jos a pereților era împodobită, pînă la înălțimea cotului, de bufete din abanos, toate sculptate și toate de o bogăție regească. Bufetele conțineau tot felul de lucruri rare. În mijlocul salonului, pe un șir de mescioare de lemn sculptat, erau expuse cele mai deosebite minunății ieșite din mîna omului: obiecte de fildeș, de bronz, de lemn, de aur și de argint, emailuri, porțelanuri etc.

De îndată ce evreul pătrunse în acest sanctuar, se duse glonț la cele patru capodopere, pe care le recunosc drept cele mai frumoase din colecție, fiind și semnate de pictori care lipseau din colecția lui. Erau pentru el ceea ce sînt pentru naturaliști acele *desiderata* care îi fac să întreprindă călătorii de la apus la răsărit, la tropic, în deșerturi, prin pampa, prin savane, prin păduri virgine. Primul tablou era de Sebastian del Piombo, al doilea de Fra Bartolomeo della Porta¹²⁹, al treilea — un

peisaj de Hobbema, și ultimul — un portret de femeie de Albrecht Dürer, patru diamante! Sebastian del Piombo reprezintă, în arta picturii, un punct strălucitor în care se întâlnesc trei școli, fiecare cu ce avea ea mai bun. Pictor din Veneția, el a venit la Roma să-și însușească stilul lui Rafael, sub îndrumarea lui Michelangelo, care voia să-l opună lui Rafael, luptînd împotriva acestui pontif suveran al artei prin unul din ciracii săi. Astfel s-a făcut că pictorul acesta leneș, dar genial, a contopit culoarea venețiană, arta florentină a compoziției și stilul lui Rafael în puținele tablouri pe care a binevoit să le picteze și care au fost, zice-se, schițate de Michelangelo. La ce perfecție a ajuns omul acesta înarmat cu o forță triplă se poate vedea privind, la muzeul din Paris, portretul lui Baccio Bandinelli, care poate susține comparația cu *Omul cu mînușa* al lui Tizian, cu portretul bătrînului, în care Rafael și-a îmbinat perfecția cu cea a lui Correggio, și cu *Carol al VIII-lea* al lui Leonardo da Vinci¹³⁰. Aceste patru perle au aceleași ape; aceeași lumină, aceeași rotundime, aceeași strălucire, aceeași valoare. Mai departe decît atît nu poate merge arta omenească. E întrecută natura, care n-a dat viață originalului decît pentru un timp. De mîna acestui mare geniu, din paleta aceasta nemuritoare, dar de-o lenevie fără leac, Pons posedă un *Cavaler de Malta în rugăciune*, pictat pe ardezic, de o prospețime, de o desăvîrșire, de o adîncime superioare calităților din portretul lui Baccio Bandinelli. Tabloul de Fra Bartolomeo, care reprezintă o *Sfîntă Familie*, putea fi luat drept un tablou de Rafael de către mulți necunosători. Pînza lui Hobbema putea atinge șaiszeci de mii de franci la licitație publică. Cît despre portretul de femeie al lui Albrecht Dürer, el era de calitate faimosului *Holzschuer* de la Nürnberg, pentru care regele Bavariei, regele Olandei și regele Prusiei au oferit, în mai multe rînduri și fără succes, două sute cincizeci de mii de franci. Este oare vorba de soția sau de fata cavalerului Holzschuer, prietenul lui Albrecht Dürer?... Ipoteza pare o certitudine, căci femeia din muzeul Pons e pictată într-o atitudine care presupune că trebuie să aibă o pereche, iar stema pictată e așezată în același fel în amîndouă portretele. În sfîrșit, mențiunea *actatis suae XLI*¹³¹ e în perfectă armonie cu vîrsta indicată în

portretul păstrat cu atita sfințenie de familia Holzschuer din Nürnberg, portret de pe care s-a făcut de curînd o gravură.

Lui Elie Magus îi dădură lacrimile privind rînd pe rînd aceste patru capodopere.

— Îți dau cîte două mii de franci bacșiș de fiecare din tablourile astea, dacă mă ajuți să le cumpăr cu patruzeci de mii de franci ! îi spuse el la ureche doamnei Cibot, care rămase uimită de o asemenea avere căzută din cer.

Admirația, sau mai degrabă delirul evreului îi tulburaseră într-atîta inteligența și pornirile lacome, încît după cum se vede, se lăsă pradă lui.

— Da' eu ? întrebă Rémonencq, care nu se pricepea la tablouri.

— Toate sînt aici la fel de prețioase, replică evreul cu istețime la urechea auvergnatului, ia zece tablouri la întîmplare, în aceleași condiții, și ești un om bogat !

Cei trei tîlhari se mai priveau încă, fiecare cufundat în plăcerea lui, cea mai puternică din toate, satisfacția reușitei în materie de avere, cînd vocea bolnavului răsună și vibră ca un dangăt de clopot...

— Cine-i acolo ? strigă Pons.

— Conașule, da' culcă-te ! zise coana Cibot repezindu-se la Pons și forțîndu-l să se așeze în pat. Ce Dumnezeu ! vrei să te ucizi ?... Ei, da, nu e domnul Poulain, e bietu Rémonencq, care-ți poartă de grijă și a venit să întrebe ce mai faci !... Așa te iubește lumea, de toată casa se vîntură pentru dumneata. De ce naiba ți-e teamă ?

— Dar mi se pare că sînteți mai mulți acolo, zise bolnavul.

— Mai mulți ! asta-i bună !... Nu, zău, visezi ?... O să ajungi nebun de-a binelea pînă la urmă, pe cuvînt de cinste !... Na, uită-te.

Coana Cibot se duse repede să deschidă ușa, îi făcu semn lui Magus să se dea la o parte și lui Rémonencq să înainteze.

— Ei, domnule dragă, zise auvergnatul, pentru care vorbise madam Cibot, am venit să văd ce mai faceți, că toată casa e îngrijorată din cauza dumneavoastră !... Nimănui nu-i place să intre moartea într-o casă... Ș-apoi, taica Monistrol, pe care-l cunoașteți bine, m-a însărci-

nat să vă spun că, dacă aveți nevoie de bani, vă stă la dispoziție...

— Te-a trimis să arunci o otheadă la *biblourile* mele! zise bătrînul colecționar cu o răceală plină de neîncredere.

— Colecția dumneavoastră e frumoasă tare, răspunse cu istețime Rémonencq, destul de frumoasă ca să ațîțe interesul căutătorilor de ocazii; eu nu mă pricep în obiecte de mare artă, dar dumneavoastră aveți atîta faimă de mare cunoscător la d-astea, încît aş cumpăra bucuros de la dumneavoastră, și cu ochii închiși... dacă ați avea cumva nevoie de bani, că tare mult costă afurisitele astea de boli... că, uite, soră-mea a cheltuit, în zece zile, un franc și cincizeci pe medicamente, cînd a fost bolnavă, și s-ar fi vindecat și fără asta... Doctorii sînt niște pungași care profită de starea noastră pentru...

— Cu bine, domnule, îți mulțumesc, i-o tăie Pons scurt telalului, aruncîndu-i priviri îngrijorate.

— Mă duc după el, îi spuse încetișor madam Cibot bolnavului, să nu se atingă de ceva.

— Da, da, răspunse bolnavul mulțumindu-i din ochi portăresei.

Madam Cibot închise ușa camerei de culcare, ceea ce redeșteptă bănuielile lui Pons. Ea îl găsi pe Magus nemișcat în fața celor patru tablouri. Nemișcarea, admirația asta nu pot fi înțelese decît de către cei al căror suflet e deschis spre frumosul ideal, spre sentimentul de nedescris pe care-l provoacă perfecția artei, și care stau nemișcați în picioare ceasuri întregi, la muzeu, în fața *Giocondei* lui Leonardo da Vinci, în fața *Antiopei* lui Correggio, capodopera acestui pictor, în fața *Iubitei lui Tizian*, a *Sfintei Familii* a lui Andrea del Sarto, în fața *Copiilor înconjurați de flori* ai lui Domenichino¹³², a micului tablou în *camaieu*¹³³ al lui Rafael și a portretului de bătrîn al său, cele mai imense capodopere ale artei.

— Ștergeți-o fără zgomot! zise ea.

Evreul plecă încet de-a-ndaratelea, uitîndu-se la tablouri cum se uită un îndrăgostit la iubita lui, cînd își ia rămas bun de la ea. De îndată ce-l văzu în capul scării, madam Cibot, căreia contemplarea asta îi stîrnise idei, dădu una pe brațul uscat al lui Magus.

— Ai să-mi dai patru mii de franci pe tablou ! altfel nu facem târgul !..

— Sînt așa de sărac ! zise Magus. Pînzele astea le doresc din dragoste, numai din dragoste pentru artă, frumoasă conîță !

— Ești așa de uscat, băiețuș ! zise portăreasa, că înțeleg o asemenea dragoste. Da' dacă nu-mi făgăduiești astăzi șaisprezece mii de franci aici de față cu Rémonencq, mîine o să fie douăzeci de mii.

— Bine, șaisprezece, răspunse evreul, înspăimîntat de aviditatea portăresei.

— Pe ce poate jura un evreu ? îl întrebă madam Cibot pe Rémonencq.

— Poți avea încredere în el, răspunse telalul. E tot atît de cinstit ca și mine.

— Ei, da' dumneatale ? întrebă portăreasa. Dacă meșteresc să ți se vîndă ceva, ce-mi dai ?

— Jumătate din cîștig, răspunse Rémonencq la iu-teală.

— Mai bine o sumă pe loc, că eu nu sînt negustoreasă, răspunse madam Cibot.

— Ba, te pricepi grozav la afaceri ! zise Elie Magus zîmbind, ai fi o negustoreasă strașnică.

— Îi propun să ne asociem, cu viața și cu averea, zise auvergnatul apucînd brațul durduliu al doamnei Cibot și pocnind pe el o palmă ca de ciocan. Nu-i cer alt capital decît frumusețea ! Rău faci să ții la turcul dumitale de Cibot și la acul lui de cusut ! Poate oare un biet portar să îmbogățească pe o femeie frumoasă ca dumneata ? A ! ce bine ți-ar sta într-o prăvălie pe bulevard, printre obiecte de artă, stînd de vorbă cu amatorii și ademenindu-i să cumpere ! Las-o dracului de portărie, după ce-ți umpli sacul aici, și-ai să vezi ce ajungem dacă lucrăm împreună !

— Să-mi umplu sacu ! zise madam Cibot. Păi eu nu sînt în stare să iau nici un capăt de ață d-aici, m-auzi, Rémonencq ! exclamă portăreasa. Toată lumea mă cunoaște în mahala ca femeie cinstită, așa să știi !

Ochii doamnei Cibot aruncau fulgere.

— Hai, liniștește-te ! zise Elie Magus, auvergnatul pare a te iubi prea mult, ca să vrea să te jignească.

— Ce mi ți i-ar duce pe clienți ! exclamă auvergnatul.

— **Fiți dreptți, copii, reluați madam Cibot înblinzită, și gândiți-vă și voi în ce situație sînt aici !...** De zece ani de zile îmi scui sufletul pentru holteii ăștia bătrîni, și n-am văzut niciodată nimic de la ei, afară de vorbe... Rémonencq știe că îi hrănesc pe bătrîni pe o sumă fixă, de mi-am prăpădit toate economiile, pe sufletu mamei !... singura făuri-toare a vieții mele pe care am cunoscut-o ; da' asta-i adevărat, așa cum e-adevărat că trăiesc și că e ziuă afară, și să mi se facă otravă cafeaua dacă mint cu o para !... Ei bine, iată că unu stă să moară, așa-i ? și-i ăl mai bogat dintre ăștia doi, care au fost ca și copiii mei !... *Ți-or veni să crezi, domnule dragă, că, de douăzeci de zile de cînd îi tot spun că e bolnav pe moarte (fiindcă domnu Poulain a zis că moare !...), zgîrie-brînză ăsta nu pomenește să mă treacă în testament, de parcă nici nu m-ar cunoaște !* Pe cuvînt de cinste, nu căpătăm ce ni se cuvine decît dacă ne luăm singuri, vorbesc ca o femeie cinstită !... că parcă poți să te încrezi în moștenitori ?... Paște, murgule ! Uite, știți una, am s-o spun pe șleau, toți sînt niște canalii !

— E-adevărat, zise Elie Magus cu viclenie, și pînă la urmă tot noi, adăugă el uitîndu-se la Rémonencq, sîntem oamenii cei mai cinstiți...

— Lăsați-mă să vorbesc, reluați madam Cibot, că nu la voi mă gîndeam... *Persoanele prezante*, cum a zis aftorul ăla vechi, *fac totdeauna accepție !...* Vă jur că ăi doi domni îmi datorează pînă acuma trei mii de franci, că bruma de parale pe care o strînsesem s-a dus pe medicamente și pe ce le mai trebuie, și te pomenești că ei nu recunosc la urmă nimic din ce-am dat de la mine !... Sînt așa de proastă cu cîntea mea, că nu-mi vine să le vorbesc de asta. D-aia dumneatale, care te pricepi la afaceri, domnule dragă, ce zici, mă sfătuiești să mă adresez la un avocat ?...

— Un avocat ! exclamă Rémonencq, păi dumneata știi mai mult ca toți *avocaștii !...*

Zgomotul prăbușirii unui corp greu, căzut pe podeaua sufrageriei, răsună în spațiul larg al scării.

— Vai, Doamne, țipă madam Cibot, ce s-o fi întîmplat ? mi se pare că s-a lungit pe jos conașul !...

Îi împinse pe cei doi complici ai ei, care coborîră iute și degrabă scările ; apoi se întoarse, se repezi în sufragerie și-l văzu acolo pe Pons, întins cît era de lung, în cămașă, leșinat ! Îl apucă în brațe, îl ridică ușor ca pe

o pană și-l duse în pat. După ce-l culcă pe muribund, îi dădu să respire fire de pană arsă, îi udă tâmplele cu apă de Colonia, îl readuse la viață. Apoi, când îl văzu pe Pons cu ochii deschiși, înviorat, își puse mîinile în șolduri.

— Fără papuci ! în cămașă ! vrei să dai ortu popii ! Și de ce, mă rog, m-ai luat pe mine la bănuieli ?... Dacă-i așa, adio și n-am cuvinte, conașule. Zece ani de cînd vă slujesc, de cînd dau din punga mea la coșniță, de mi s-au prăpădit toate economiile, ca să n-aibă necazuri bietu domnu Schmucke, care plînge ca un copil, pe scară... și uite-mi răsplata ! Vii să mă spionezi... Te-a pedepsit Dumnezeu... foarte bine ! Și eu care mă muncesc să te port în brațe, de pot rămîne și beteagă pe toată viața... Vai, Doamne ! și-am lăsat și ușa deschisă...

— Cu cine stăteai de vorbă ?

— Ei, asta-i bună ! exclamă madam Cibot. Ia te uită ! nu cumva sînt roaba dumneata ? am să-ți dau socoteală de ceva ? să știi că dacă mă bați atîta la cap, las totu baltă. Și-ai să-ți iei o infermieră !

Înspăimîntat de această amenințare, Pons îi arătă limpede doamnei Cibot, fără să-și dea seama, în ce măsură poate să se folosească ea de această sabie a lui Damocles.

— E din cauza bolii ! zise el pe un ton jalnic.

— Așa da ! îl repezi coana Cibot.

Și-l lăsă pe Pons încurcat, pradă remușcărilor, admirînd devotamentul răstit al îngrijitoarei sale și făcîndu-și reproșuri fără să simtă răul groaznic prin care-și agravase boala căzînd pe podeaua de piatră a sufrageriei. Madam Cibot îl zări pe Schmucke, care urca scara.

— Hai, conașule... Că e de rău ! Domnu Pons a înnebunit !... Închipuiește-ți că s-a sculat din pat gol-goluț și s-a ținut după mine... ba nu, s-a întins pe jos cît e de lung... Întreabă-l pentru ce, habar n-are... E bolnav rău. Eu una n-am făcut nimic ca să-l scot așa din fire, afară doar de nu i-oi fi trezit cine știe ce gînduri cînd i-am vorbit de dragostele lui din tinerețe... Parcă cine-i cunoaște pe bărbați ! *Sîntără* toți niște crai bătrîni... Am făcut rău, că i-am arătat brațele mele, că-i luceau ochii în cap ca jăratecu.

Schmucke o asculta pe madam Cibot de parcă ar fi vorbit în ebraică.

— M-am spetit d-o să rămîn beteagă pînă la capătul zilelor mele !... adăugă madam Cibot, prefăcîndu-se că

simte dureri mari și chibzuind să aducă la îndeplinire gândul care-i venise din întâmplare, cînd simțise o mică oboseală în mușchi. Sînt așa de proastă ! Cînd l-am văzut aici, pe jos, l-am luat în brațe și l-am dus pînă la pat, ca pe un copil, ce mai ! Da' acum, simt durerea ! Vai ! mi-e rău !... cobor la mine, vezi dumneata de bolnav. O să-l trimet pe Cibot după domnu Poulain pentru mine ! Mai degrabă moartă, decît oloagă...

Madam Cibot se agăță de rampa scării și se rostogoli pe trepte răsucindu-se în fel și chip și gemînd atît de jalnic, încît toți locatarii ieșiră înspăimîntați în pragul apartamentelor lor. Schmucke o sprijinea pe bolnavă plîngînd și vorbind de devotamentul portăresei. Toată casa și toată mahalaua aflară în curînd fapta plină de mărinimie a doamnei Cibot, care se betegise de moarte, zicea lumea, ridicînd în brațe pe unul din babalici. Întorcîndu-se la Pons, Schmucke îi mărturisi starea groaznică a *factotum*-ului lor, și amîndoi se priviră spunînd : „Ce-o să ne facem fără ea ?...” Văzînd cît de schimbat era Pons după isprava lui, Schmucke nu îndrăzni să-l certe.

— *Avurizide feghiduri ! Aj brevera să le art degîd să-mi biert briedenul !* exclamă el aflînd de la Pons cauza accidentului. *Ză o pănuiejdi be matam Zipod, care ne îmbrumudă egonomiile zale ! Nu e pine ; tar e tin gauza polii...*

— Ah ! ce boală ! M-am schimbat, simt că m-am schimbat, zise Pons. N-aș vrea să te fac să suferi, dragă Schmucke.

— *Geardă-mă be mine !* zise Schmucke, *ji laz-o be matam Zipod în bage...*

Doctorul Poulain vindecă în cîteva zile infirmitatea de care madam Cibot se pretindea amenințată, și, prin această vindecare aparent miraculoasă, reputația lui cîștigă o strălucire extraordinară în mahalaua Marais. La Pons în casă, el atribui această reușită constituției robuste a bolnavei, care-și relua serviciul a șaptea zi pe lîngă conașii ei, spre marea satisfacție a acestora. Evenimentul făcu să crească cu sută la sută influența, tirania portăresei în gospodăria celor doi babalici, cărora le plăti datoriile făcute în cursul acelei săptămîni. Madam Cibot profită de împrejurare pentru a obține de la Schmucke (și cu ce ușurință !) o chitanță de recunoaș-

tere a datoriei de două mii de franci, pe care zicea că i-a împrumutat celor doi prieteni.

— A ! strașnic doctor, domnu Poulain ! îi spuse madam Cibot lui Pons. O să te scape, conașule dragă, că pe mine din coșciug m-a sculat ! Bietu Cibot nu mai credea c-o să trăiesc !... Ei bine, trebuie să-ți fi spus domnu Poulain, cît am zăcut, nu m-am gîndit decît la dumneatale. „Doamne, Dumnezeule, ziceam, ia-mă pe mine, și lasă-l în viață pe domnu Pons, dragu de el...”

— Biată doamnă Cibot, era cît p-aci să rămîi infirmă din pricina mea !...

— A ! fără domnu Poulain, aș fi acum între patru scînduri, că acolo ajungem cu toții. Ce să-i faci ? la capătul șanțului, bîldîbîc, cum zicea aforul ăla vechi ¹³⁴ ! Trebe să fim filozofi. Și cum v-ați descurcat fără mine ?...

— A stat Schmucke lîngă mine, răspunse bolnavul, dar biata noastră pungă și clientela noastră au avut de suferit... Nu știu cum a făcut el.

— *Vii galm, Bons !* exclamă Schmucke, *nenea Zipod a vosd pangherul nosdru...*

— Nu vorbi de asta, mielușelule dragă ! Sînteți amîndoi copiii noștri, exclamă madam Cibot. Economiiile noastre sînt bine plasate la dumneavoastră, ce mai ! sînteți mai de încredere decît banca. Cîtă vreme avem o bucată de pîine, jumătate e a dumneavoastră... nu face să mai vorbim de asta...

— *Piada matam Zipod !* zise Schmucke plecînd.

Pons tăcea.

— *Ți-or veni să crezi, îngerașule,* îi spuse madam Cibot bolnavului, văzîndu-l îngrijorat, că, în agonia mea, fiindcă-am văzut-o tare de-aproape p-aia cu coasa !... ce mă chinuia mai mult era gîndul că vă las singuri, de izbeliște, și că-l las pe bietu Cibot fără o para chioară... Mare lucru nu fac economiile mele, d-aia nu vorbesc de ele decît fiindcă veni vorba de moartea mea și de Cibot, care-i un înger ! Pe cuvînt, omu ăsta m-a îngrijit ca pe-o prințesă, jelind ca o babă... Da' eu mă bizuiam pe dumneavoastră, vorbesc ca o femeie cinstită. Îi spuneam : „Lasă, Cibot, conașii mei n-o să te lase niciodată să mori de foame...”

Pons nu dădu nici un răspuns acestui atac *ad testamentum*, iar portăreasa tăcu așteptînd un cuvînt.

— Am să-i spun lui Schmucke să vă aibă în grijă pe amîndoi, spuse în sfîrșit bolnavul.

— A ! exclamă portăreasa, tot ce-o să faci o să fie bine ! mă bizui pe dumneata, pe inima dumneata... să nu mai vorbim de asta fiindcă mă umilești, îngerașule dragă, vezi de te vindecă ! Ai să trăiești mai mult ca noi...

O adîncă îngrijorare puse stăpînire pe inima doamnei Cibot ; ea hotărî să-l tragă de limbă pe conașul ei cu privire la moștenirea pe care avea de gînd să i-o lase ; și, ca început, ieși ca să se ducă la doctorul Poulain acasă, seara, după cina lui Schmucke, care mîncă lîngă patul lui Pons de cînd îi era bolnav prietenul.

După zece ani de practică, doctorul Poulain își continua meseria de Sisif¹³⁵, fără disperarea care-i amărise primele zile. Totuși, visa și el la ceva, căci toți parizienii au visul lor. Rémonencq își îndulcea viața cu un vis, madam Cibot îl avea și ea pe-al ei. Doctorul Poulain trăgea nădejde să fie chemat la un bolnav bogat și cu trecere ; apoi, să obțină, prin trecerea acestui bolnav pe care avea să-l vindece negreșit, un post de medic-șef la vreun spital, sau de medic al închisorilor, sau al teatrelor de pe bulevard, sau al vreunui minister. De altminteri, postul de medic al primăriei în acest fel îl obținuse. Adus de madam Cibot, îl îngrijise și-l vindecase pe domnul Pillerault, proprietarul casei ai cărei portari erau soții Cibot. Domnul Pillerault, unchi de-al doilea după mamă al doamnei contese Popinot, soția ministrului, se interesase de tînărul acesta, a cărui mizerie ascunsă o cercetase în cursul unei vizite de mulțumire, și ceru nepotului său de-al doilea, ministrul, care îl venera, postul pe care doctorul îl deținea de cinci ani de zile. Salariul modest al acestui post venise la timp ca să-l împiedice pe doctor să ia o hotărîre disperată, cea a emigrării. A părăsi Franța este o situație mai mult decît tristă pentru un francez. Doctorul Poulain se duse să-i mulțumească contelui Popinot ; dar medicul omului de stat fiind ilustrul Bianchon¹³⁶, solicitatorul înțelese că nu poate face carieră în casa aceea. Bietul doctor, după ce sperase să obțină protecția unuia dintre miniștrii influenți, a uneia din cele douăsprezece sau cincisprezece cărți pe care o mîină puternică le amestecă de șaisprezece ani pe postavul verde al mesei de consiliu, se află

iar cufundat în Marais *, unde bătea pasul, prin noroaie, mergînd pe la oamenii săraci, ori pe la micii burghezi, și unde avu sarcina să controleze decesele, pentru o mie două sute de franci pe an.

Doctorul Poulain, care fusese un intern apreciat și care devenise un practician prudent, nu era lipsit de experiență. De altfel, morții lui nu făceau scandal și el putea studia toate bolile *in anima vili* ¹³⁷. Vă inchipuiți cu ce fiere se hrănea ! De aceea, expresia de pe fața lui, și așa prelungă și melancolică, era uneori înspăimîntătoare. Puneți pe un pergament galben ochii aprinși ai lui Tartuffe și acreala lui Alceste ; apoi închipuiți-vă mersul, atitudinea, privirile acestui om care, convins că e un medic tot atît de bun ca și ilustrul Bianchon, se simțea ținut într-o sferă obscură de către o mină de fier ! Doctorul Poulain nu se putea împiedica să compare ciștigurile lui de zece franci, în zilele bune, cu cele ale lui Bianchon, care ajungeau la cinci-șase sute de franci ! Și să nu-ți vină să urăști democrația ¹³⁸ ? Ambițiosul acesta refulat n-avea să-și reproșeze nimic, de altfel. El își încercase norocul inventînd niște pilule purgative, asemenea celor ale lui Morisson. Încredințase exploatarea lor unui coleg de spital, un intern ajuns farmacist ; dar farmacistul, îndrăgostit de o figurantă de la teatrul Ambigu-Comique, dăduse faliment, iar brevetul de invenție a pilulelor purgative fiind luat pe numele lui, imensa descoperire îl îmbogățise pe succesor. Fostul intern plecase în Mexic, patria aurului, luînd cu el o mie de franci din economiile bietului Poulain, căruia drept mîngîiere, figuranta îi spuse că e cămătar, cînd veni la ea să-și ceară banii înapoi. De la chilipirul vindecării bătrînului Pille-rault nu se mai ivise nici un client bogat. Poulain cutreiera pe jos tot cartierul Marais, ca un ciîne hămesit și, din douăzeci de vizite, dacă se nimereau două de cite doi franci. Clientul care plătea bine era, pentru el, ca animalul fantastic numit *inorog* pe pămîntul acesta luminat de razele lunii.

Acum e ușor de înțeles cum de-și jucase atît de bine rolul doctorul Poulain în comedia primejdiei prin care trecuse madam Cibot. Lăcomiile și ambițiile se miros toate unele pe altele. Negăsind nici o leziune în nici un

* Marais, numele cartierului, înseamnă, în limba franceză, baltă, mlaștină ; de aici, calamburul (n.t.).

organ al portăresei, admirînd pulsul ei regulat, uşurinţa deplină a mişcărilor sale, şi auzind-o ce tare ţipă, înţelese că ea are interes să se prefacă bolnavă de moarte. Cum vindecarea rapidă a unei preţinse boli grave avea să-i facă reclamă în arondisment, el exageră aşa-zisa vătămătură a doamnei Cibot şi afirmă că o va lecuî intervenind la timp. În sfîrşit, îi dădu portăresei un aşa-zis tratament şi-i făcu o operaţie fantastică, toate încununate de un succes deplin. Căută, în arsenalul tratamentelor extraordinare ale lui Desplein¹³⁹, un caz neobişnuit ; preţinse că madam Cibot era un caz similar şi atribui reuşita, cu modestie, marelui chirurg dîndu-se doar drept imitatorul lui. Astfel de îndrăzneii au începătorii la Paris. Din orice fac o scară că să se urce pe scenă ; dar, cum totul se toceşte, chiar treptele de la scară, debutanţii din fiecare profesiune nu mai ştiu din ce lemn să le facă. În anumite momente, parizianul e refractar la succes. Plictisit să tot înalţe pedestale, stă îmbufnat ca un copil răzgîiat şi nu mai vrea idoli ; sau, mai exact, nu găseşte întotdeauna oameni de talent pentru entuziasmul lui. Ganga din care se extrage geniul are şi ea lacunele ei ; atunci parizianul se împotriveşte, nu vrea să tot poleiască sau să tot slăvească mediocrităţi.

Intrînd cu repezeala ei obişnuită, madam Cibot îl surprinse pe doctor la masă cu bătrîna lui mamă ; mîncau o salată de păpădie, cea mai ieftină din toate salatele şi, ca desert, nu aveau decît o bucată mică de brînză de Brie, între o farfurie nu prea plină de fructe uscate, aşa-numite *quatre-mendiants*¹⁴⁰, printre care se vedeau multe coji de struguri, şi o farfurie de mere mici şi prăpădite.

— Poţi rămîne, mamă, zise medicul reţinînd-o de braţ pe doamna Poulain ; e doamna Cibot de care ţi-am vorbit.

— Să trăiţi, doamnă, să trăieşti, domnule, zise madam Cibot, aşezîndu-se pe scaunul pe care i-l întinse doctorul. A ! cucoana e mama dumneatale ? mare noroc are să aibă un fecior atît de priceput ; fiindcă e salvatorul meu, doamnă, m-a întors de la moarte.

Văduva Poulain o găsi pe madam Cibot fermecătoare, cînd o auzi cum îi laudă băiatul.

— Ziceam ca să-ți spun, dragă domnule Poulain, așa, între noi, că lu bietu domnu Pons îi merge tare rău, și că ți-aș vorbi ceva în privința lui...

— Să trecem în salon, zise doctorul Poulain, arătînd-o pe servitoare doamnei Cibot cu un gest semnificativ.

În salon, madam Cibot descrie pe larg situația ei față de cei doi bărbați, repetă istoria cu împrumutul pe care li-l făcuse, înflorind-o, și povesti imensele servicii pe care le făcea ea de zece ani de zile domnilor Pons și Schmucke. Dacă lua de bun ce spunea, cei doi bătrîni nici n-ar mai fi existat fără îngrijirile ei de mamă. Își dădu aere de inger și trînti atîtea și atîtea minciuni stropite cu lacrimi, încît, pînă la urmă, o înduioșă pe bătrîna doamnă Poulain.

— Așa că vezi bine, dragă domnule, spuse ea încheind, că ar trebui neapărat să știu ce are de gînd cu mine domnu Pons, în caz de moare ; de dorit, nu doresc de fel asta, fiindcă, știți, doamnă, rostul meu în viață e să-i îngrijesc pe pruncii ăștia doi ; iar, dacă unul dintre ei mă lasă, o să-l îngrijesc pe celălalt. Că eu, așa sînt sortită, să fiu rivala maternității. Dacă n-am pe cineva să-i port de grijă, să-mi fie ca un copil, mă prăpădesc... Așa că, dac-ar vrea domnu Poulain, mi-ar face un serviciu și aș ști să-l recunosc, adicătelea ar vorbi despre mine cu domnu Pons. Ce Dumnezeu ! o mie de franci rentă, e prea mult, mă rog dumneavoastră ?... Tot domnu Schmucke ar fi în cîștig... Și cum ziceam, scumpu nostru bolnav mi-a spus c-o să mă lase în grija bietului german, care ar fi, care va să zică, moștenitoru lui... Da' ce te faci cu un om care nu știe să lege două gînduri pe franțuzește și care e în stare, de altminteri, să plece în Germania, atîta inimă rea o să-i facă moartea prietenului...

— Dragă doamnă Cibot, răspunse doctorul, care devenise grav, afacerile de soiul ăsta nu-i privesc pe medici și mi s-ar interzice exercițiul profesiei dacă s-ar afla că m-am amestecat în dispozițiile testamentare ale unuia dintre clienții mei. Legea nu permite unui medic să primească un legat de la un bolnav al său...

— Ce lege tîmpită ! fiindcă, cine mă-mpiedică să împart moștenirea mea cu dumneata ? răspunse pe loc madam Cibot.

— Merg și mai departe, zise doctorul, conștiința mea de medic îmi interzice să-i vorbesc domnului Pons despre moartea sa. Mai întâi, nu e chiar atât de în primejdie; apoi, o asemenea conversație din partea mea i-ar provoca o emoție care ar putea să-i facă realmente rău și să-i transforme de-abia atunci boala într-o boală mortală...

— Bine, da' eu nu mă port cu mănuși, exclamă madam Cibot, când îi spun să-și aranjeze afacerile, și asta nu-i face rău... E deprins cu așa ceva... Nu te teme.

— Nu mai vreau să aud nici un cuvânt, dragă doamnă Cibot!... Lucrurile astea nu sînt de domeniul medicinei, ele privesc pe notari...

— Bine, dragă domnule Poulain, da' dacă domnu Pons te-ar întreba chiar el în ce stare se află și dacă n-ar fi bine să ia și el măsuri, ca omu, dumneatale n-ai vrea să-i spui că e lucru foarte bun pentru a redobîndi sănătatea să le ai toate pregătite... după aia, strecuri un cuvîntel despre mine...

— A! dacă-mi spune că vrea să-și facă testamentul, n-am să-l contrazic, zise doctorul Poulain.

— Ei, atunci, s-a făcut! exclamă madam Cibot. Venisem să-ți mulțumesc de îngrijire, adăugă ea strecurînd în mîna doctorului un fișic cu trei galbeni. Mai mult nu pot, deocamdată. A! dac-aș fi bogată, ai fi și dumneatale, dragă domnule Poulain, dumneatale care ești chipul bunului Dumnezeu pe pămînt... Cucoană, fecioru dumneatale e un înger, nu alta!

Madam Cibot se ridică, doamna Poulain o salută cu amabilitate, iar doctorul se duse cu ea pînă în capul scării. Acolo, această groaznică lady Macbeth a străzii fu străfulgerată de o sclipire infernală; înțelese că medicul trebuie să-i fie complice, de vreme ce primea onorarii pentru o boală prefăcută.

— Și zi așa, dragă domnule Poulain, îi spuse ea, după ce m-ai vindecat din accident, acum nu vrei să mă scapi de mizerie spunînd cîteva vorbulițe?...

Medicul simți că-l lăsase pe diavol să-l apuce de un fir de păr, și că firul de păr se încolăcește în jurul necruțătoarei gheare roșii. Însăimîntat că-și pierde cîntea pentru atîta lucru, răspunse ideii diabolice printr-o idee nu mai puțin diabolică.

— Ascultă, dragă doamnă Cibot, spuse el băgînd-o din nou în casă și luînd-o la el în cabinet, am să plătesc datoria de recunoștință pe care o am față de dumneata, de vreme ce-ți datorez postul.

— Împărțim, zise ea iute.

— Ce? întrebă doctorul.

— Moștenirea, răspunse portăreasa.

— Nu mă cunoști, replică doctorul făcînd pe Valerius Publicola¹⁴¹. Să nu mai vorbim de asta. Am un prieten de școală, un băiat foarte inteligent. Sîntem cu atît mai legați, cu cît am avut același drum în viață. În vremea cînd eu studiam medicina, el făcea dreptul; cît am fost eu intern, el a copiat acte la un procedurist, maestrul Couture. Fiind fiu de cizmar, așa cum sînt și eu fiu de croitor, n-a găsit prea mari simpatii în jurul lui, și n-a găsit nici capitaluri; căci, la urma urmei, capitalurile nu se obțin decît prin simpatie... N-a putut cumpăra un birou avocațial decît în provincie, la Mantes... Iar oamenii din provincie au atît de puțină înțelegere față de intelectualii parizieni, încît i-au pus mii de bețe în roate prietenului meu...

— Ce canalii, exclamă madam Cibot.

— Da, reluă doctorul, fiindcă s-au coalizat împotriva lui într-atîta, încît a fost nevoit să-și vîndă biroul din cauza unor fapte din care el a fost scos vinovat; s-a mai amestecat și procurorul regal, care, fiind din partea locului, a luat apărarea celor de acolo. Băiatul ăsta, pe nume Fraisier, care e, bietul de el, încă mai pricăjit și mai răpănos decît mine, n-are nici el o locuință mai bună decît e a mea și s-a refugiat în arondismentul nostru; e avocat, dar nu pledează decît la judecătoria de ocol și la tribunalul contravențional. Stă aproape de aici, pe strada Perlei. Te duci dumneata la numărul 9, urci trei etaje și, în capul scării, vezi scris cu litere de aur pe un pătrățel de piele roșie: CABINETUL DOMNULUI FRAISIER. Fraisier se ocupă mai ales cu afacerile litigioase ale domnilor portari, ale lucrătorilor și ale tuturor oamenilor săraci din arondismentul nostru, pe prețuri moderate. E un om cinstit fiindcă n-am nevoie să-ți spun că, cu însușirile pe care le are, dac-ar fi un pungaș, s-ar juca cu banii. O să-l văd astă-seară pe prietenul meu Fraisier. Du-te la el mîine, dis-de-dimineață; el îl cunoaște pe domnul Louchard, sindicul co-

mercial, pe domnul Tabareau, portărel de la judecătorie, pe domnul Vitel, judecătorul, și pe domnul Trognon, notarul ; s-a și făcut cunoscut de către oamenii de afaceri cei mai cu vază din cartier. Dacă își ia asupra-și interesele dumatle, dacă poți să-l recomanzi ca jurisconsult domnului Pons, să știi că vei avea în el pe cineva care o să te apere cum te-ai apăra dumneata singură. Numai să nu te-apuci, cum ai făcut cu mine, să-i propui compromisuri care-i jignesc onoarea ; dar e inteligent, o să vă înțelegeți. Iar cît despre recunoașterea serviciilor sale, am să vă servesc eu de intermediar...

Madam Cibot îl privi pe doctor pe sub sprîncene.

— Nu e, întrebă ea, avocatul care a scăpat-o din încurcătură pe madam Florimond, negustoreasa de mărunțișuri din strada Vieille-du-Temple, cînd cu moștenirea de la prietenul ei?...

— Chiar el, zise doctorul.

— Păi nu-i o porcărie, exclamă madam Cibot, că după ce i-a obținut două mii de franci rentă, ea l-a refuzat, cînd el i-a cerut mîna, și și-a închipuit, zice-se, că se achită dacă-i dă douăsprezece cămăși de pînză de Olanda, douăzeci și patru de batiste, în fine un trusou întreg ? !

— Dragă doamnă Cibot, zise doctorul, trusoul făcea o mie de franci și Fraisier, care atunci își începea cariera în cartier, avea mare nevoie de el. De altfel, dînsa a plătit nota de cheltuieli fără să se tocmească... Afacerea asta i-a adus alte afaceri lui Fraisier, care e foarte ocupat acuma ; dar, ocupat în felul meu, clientela e aceeași...

— Numai cei drepți pătimesc pe pămînt ! răspunse portăreasa. Ei, atunci, rămas bun și mulțumesc, dragă domnule Poulain.

Aici începe drama, sau, dacă vreți, comedia îngrozitoare a morții unui celibatar, căzut pradă, prin forța lucrurilor, rapacității acelor oameni lacomi care s-au nimerit în jurul patului său și care, în acest caz, au avut ca ajutoare patima cea mai aprinsă, cea a unui colecționar, aviditatea sus-numitului Fraisier, care ne va înfiora cînd îl vom vedea în vizuina lui, și dorința aprigă de cîștig a unui auvergnat în stare de orice, chiar și de-o crimă, pentru a pune mîna pe un capital. Comedia aceasta, care a avut oarecum drept prolog povestirea de

pînă acum, are de altfel ca actori toate personajele în-
tilnite pînă aici.

A doua zi, la ora șase dimineața, madam Cibot mă-
sura din ochi, în strada Perlei, casa în care locuia viito-
rul ei sfătuitor, don Fraisier, avocatul. Era o casă veche,
din cele în care locuia mica burghezie de altădată. Intra
în ea printr-un gang. Parterul, ocupat în parte de odaia
portarului și de prăvălia unui tîmplar, cu un atelier și
niște depozite care umpleau o curtică interioară, era
despărțit prin gang și prin casa scării roasă de silitră
și de umezeală. Casa părea atinsă de lepră.

Madam Cibot se duse drept la cușca portarului, unde
găsi pe unul din confrății lui Cibot, un cizmar, cu ne-
vasta și cu doi copii mici, locuind toți într-un spațiu de
vreo trei metri pătrați, care primea lumină dinspre
curtică. De îndată ce își arată profesiunea, își spuse
numele și vorbi de casa ei din strada Normandie, înțe-
legerea cea mai deplină se stabili între cele două femei.
După un sfert de ceas de flecăreli, în timp ce portăreasa
domnului Fraisier pregătea dejunul cizmarului și al celor
doi copii, madam Cibot aduse vorba despre locatari și
vorbi de avocat.

— Viu să-l consult, zise ea, pentru niște afaceri ;
unul dintre prietenii lui, domnu doctor Poulain, trebuia
să-i vorbească de mine. Îl cunoști pe domnu Poulain ?

— Cum să nu ! zise portăreasa din strada Perlei.
Mi-a salvat fetița, cînd a avut anghină.

— Și pe mine m-a salvat, doamnă... Ce fel de om e
domnu Fraisier ăsta ?

— E un om, dragă doamnă, zise portăreasa, de la
care scoți tare greu, la sfîrșitu lunii, banii pentru scri-
sorile trimise.

Răspunsul acesta o lămuri pe isteța madam Cibot.

— Poți fi sărac și cinstit, remarcă ea.

— Cred și eu, reluă portăreasa lui Fraisier ; pe noi
nu ne scoate din casă nici aur, nici argint, nici măcar
gologanii, dar nu datorăm o para nimănui.

Madam Cibot se recunoscă în acest limbaj.

— În fine, draguță, reluă ea, te poți încrede în
el, așa-i ?

— A ! nici vorbă, cînd domnu Fraisier vrea să ser-
vească pe cineva, n-are pereche, așa zicea madam Flo-
rimond.

— Da' de ce nu s-a măritat cu el, întreabă iute madam Cibot, de vreme ce îi datora averea? E ceva pentru o biată negustoriță întreținută de un bătrîn să ajungă nevastă de avocat...

— De ce? zise portăreasa luînd-o pe madam Cibot în gang; te duci la el, nu, doamnă?... ei, cînd o să fii în cabinetu lui, o să știi de ce.

Scara, luminată dinspre curtică prin ferestre cu obloane, îți arăta că, în afară de proprietar și de don Fraasier, toți locatarii ceilalți aveau profesii manuale. Treptele noroioase purtau semnele fiecărei meserii, căci ochii dădeau de tăieturi de aramă, de nasturi spărți, de flecuștețe din tul sau din papură. Ucenicii de la etajele de sus desenaseră caricaturi obscene. Ultimul cuvînt al portăresei, ațîțind curiozitatea coanei Cibot, o hotărî, firește, să-l consulte pe prietenul doctorului Poulain, dar cu rezerva să nu-l angajeze decît dacă-i face impresie bună.

— Mă întreb uneori cum de poate madam Sauvage să stea la el în serviciu, zise în chip de comentariu portăreasa, care o urma pe madam Cibot. Te însoțesc, doamnă, fiindcă am de dus laptele și ziarul proprietarului.

Ajungînd la etajul al doilea deasupra mezaninului, madam Cibot se pomeni în fața unei uși cu cel mai urît aspect. Vopseaua, de un roșu țipător, era acoperită pe o lărgime de douăzeci de centimetri de stratul negricios pe care-l lasă mîinile după o bucată de vreme și pe care arhitecții au încercat să-l combată, în apartamentele elegante, aplicînd sticlă deasupra și dedesubtul clanțelor. Ferestruica acestei uși, cu un strat de mîzgă cam de felul celor pe care le născocesc patronii de restaurante ca să facă să pară bătrîne sticlele de vin mature, nu servea la altceva decît ca să asemuiască ușa cu o ușă de închisoare și se potrivea de altfel cu ferecăturile în formă de trifoi, cu balamalele ei strașnice și cu capetele groase ale piroanelor. Cine știe ce avar sau ce pamfletar certat cu lumea întreagă inventase aceste mașinării! Căldarea în care se vărsau lăturile adăuga și ea partea ei de duhoare pe scară, iar pe tavan puteai vedea, peste tot, arabescuri desenate cu fum de luminare, și ce arabescuri! Șnurul de la intrare, la capătul căruia atîrna un fel de măslină soioasă, făcu să țîrîie o mică sonerie al cărei sunet slab vădea o spărtură în metal. Fiecare obiect con-

stituia o trăsătură de penel în armonie cu ansamblul acestui tablou hidos. Madam Cibot auzi zgomotul unui pas greoi și respirația astmatică a unei femei voinice. Și madam Sauvage își făcu apariția. Era o bătrână în felul celor dibăcite de Adrien Breuwer¹⁴² în tabloul *Vrăjitoare pornind la Sabat*, o femeie înaltă de aproape un metru și optzeci, cu fața de soldățoi mult mai bărbosă decât cea a portăresei, bolnăvicios de grasă, îmbrăcată într-o rochie de bumbac ieftină, legată la cap cu o basma, cu părul pe papiote făcute din imprimatele pe care le primea gratis stăpînu-său și, la urechi, cu un fel de roate de car aurite. Cerberul acesta femel ținea în mîna o cratiță de tinichea ciocnită, plină cu lapte care dăduse în foc și care arunca pe scară o miasmă în plus printre celelalte, abia simțite totuși, cu toată grețosenia ei.

— Ce-ai *dorităre* matale, *coană*? întrebă madam Sauvage.

Și, cu un aer amenințător, aruncă asupra portăresei, pe care o găsi desigur prea bine îmbrăcată, o privire cu atît mai ucigătoare, cu cît, în mod obișnuit, ochii ei erau injectați.

— Viu la domnu Fraisier din partea prietenului său, doctorul Poulain.

— Intră, *coană*, răspunse madam Sauvage cu un aer dintr-o dată foarte amabil, ceea ce dovedea că i se anunțase această vizită matinală.

Și după ce îi trase o plecăciune ca la teatru, servitoarea pe jumătate bărbat a lui don Fraisier deschise brusc ușa cabinetului care dădea spre stradă și în care se găsea fostul avocat din Mantes. Cabinetul acesta semăna perfect cu birourile strîmte ale portăreilor de categoria a treia, unde cartotecile sînt de lemn înnegrit, unde dosarele sînt atît de vechi încît au barbă, cum zic practicanții juriști, unde sforile roșii atîrnă jalnic, unde cartoanele miros a șoarece, unde podeaua e cenușie de praf, iar tavanul, galben de fum. Domnul Fraisier, omuleț uscățiv și bolnăvicios, cu fața roșie, plină de coșuri care vădeau un sînge foarte stricat — se scărpină de altfel fără răgaz la brațul drept — cu peruca lăsată mult pe ceafă, așa încît i se vedea țeasta de culoarea cărămizii și de-o formă sinistră, se ridică de pe un fotoliu de răchită, unde trona pe o pernă rotundă de piele veche.

Își luă un aer amabil și o voce subțirică pentru a spune, împingînd un scaun :

— Doamna Cibot, îmi închipui ?...

— Da, domnule, răspunse portăreasa, care-și pierdu siguranța obișnuită.

Madam Cibot fu înspăimîntată de această voce, care semăna cu cea a soneriei, și de o privire mai verde încă decît ochii verzui ai viitorului ei sfătuitor. Cabinetul era atît de îmbibat de Fraisier, încît aerul ți se părea pestilențial. Madam Cibot înțelese atunci pentru ce doamna Florimond nu devenise doamna Fraisier.

— Poulain mi-a vorbit de dumneata, dragă doamnă, zise avocatul, cu vocea aceea artificială numită popular *glăscior*, dar care rămăsese acrișoară și strepezită ca un vin de regiune.

În acest moment, agentul de afaceri încercă să se impună, trăgînd pe genunchii lui ascuțiți, acoperiți cu niște pantaloni de molton grozav de roși, cele două pulpane ale halatului vechi de stambă vătuită, din care vata își lua libertatea să iasă prin mai multe rupturi, dar greutatea vetei trăgea în jos pulpanele și descoperea o flanelă lungă pînă la genunchi și neagră de murdărie. După ce strînse, cu un aer înfumurat, șnurul halatului, care nu voia să stea, ca să-și pună în valoare talia de viespe, Fraisier apropie cu cleștele doi tăciuni care se evitau de foarte multă vreme în sobă, ca doi frați dușmani. Apoi, ca și cînd i-ar fi venit deodată un gînd, se ridică :

— Doamnă Sauvage ! strigă el.

— Ei ?

— Nu sînt acasă pentru nimeni.

— Ei, asta-i ! păi, se știe, răspunse bărbătoara cu voce răsunătoare.

— E fosta mea doică, zise avocatul cam încurcat către madam Cibot.

— Mai poate încă speria copiii, replică fosta eroină din hale.

Fraisier rîse de glumă și puse zăvorul, pentru ca menajera lui să nu vină și să întrerupă destăinuirile portăresei.

— Ei, acum, doamnă, vorbește-mi despre afacerea dumitale, zise el așezîndu-se și tot încercînd să-și adune halatul. O persoană care mi-e recomandată de singurul

prieten pe care-l am pe lume se poate bizui pe mine... dar știți... cu toată încrederea...

Madam Cibot vorbi timp de o jumătate de oră fără ca agentul de afaceri să-și permită cea mai mică întrerupere; acesta avea aerul interesat al unui soldat tânăr care ascultă ce spune o *deșcă bătrână*. Tăcerea și docilitatea lui Fraisier, atenția pe care părea că o acordă noianului de cuvinte, din care am văzut câteva mostre în scenele dintre madam Cibot și bietul Pons, șterseră unele din îndoielile pe care le inspiraseră bănuitoarei portărese atâtea amănunte scîrboase. Cînd madam Cibot se opri și așteptă un sfat, avocatul, care își studiase clienta cu ochii lui verzi plini de puncte negre, fu apucat de o tuse de care se spune că te bagă în mormînt și puse mîna pe un castronaș de faianță pe jumătate plin cu o fiertură de ierburi, pe care-l goli.

— Dacă nu era Poulain, eram mort pînă acum, dragă doamnă Cibot, răspunse Fraisier unor priviri materne pe care i le aruncă portăreasa; dar el zice c-o să-mi redea sănătatea...

Părea că uitase de destăinuirile clientei sale, care se gîdea că un asemenea muribund trebuie lăsat în pace.

— Doamnă, în materie de succesiune, trebuie să știți două lucruri înainte de a întreprinde ceva, reluă fostul avocat din Mantes devenind grav. În primul rînd dacă succesiunea merită osteneala și, în al doilea rînd, care sînt moștenitorii; căci, dacă succesiunea este prada urmărită, moștenitorii sînt vrăjmașul.

Madam Cibot vorbi de Rémonencq și de Elie Magus și spuse că cei doi potlogari evaluau colecția de tablouri la șase sute de mii de franci...

— Ar cumpăra-o la prețul ăsta?... întrebă fostul avocat din Mantes; fiindcă, vezi dumneata, doamnă, oamenii de afaceri nu cred în tablouri. Un tablou înseamnă pînză de doi franci sau pictură de o sută de mii de franci! Picturile de o sută de mii de franci sînt bine cunoscute, și totuși cîte erori se pot comite cu valorile astea, chiar cu cele mai celebre! Despre un mare financiar a cărui galerie de tablouri era proslăvită, vizitată și gravată (gravată!) se credea că a cheltuit milioane... Uite-l că moare, fiindcă oamenii mor; ei bine, tablourile *originale* n-au putut fi vîndute cu mai mult de două

sute de mii de franci ! Ar trebui să mi-i aduci pe domnii aceia... Să trecem la moștenitori.

Și Fraisier își relua atitudinea de om care ascultă. Auzind numele președintelui Camusot, dădu din cap și se strîmbă într-un fel care o făcu pe madam Cibot deosebit de atentă ; încercă să citească pe fața lui, pe figura aceasta fירוasă, dar se izbi de ceea ce se cheamă în lumea afacerilor *un chip de nepătruns*.

— Da, dragă domnule, repetă madam Cibot, domnu Pons al meu este chiar văru prezidentului Camusot de Marville, de mă bate la cap de zece ori pe zi cu rudenia asta. Prima nevastă a lu domnu Camusot, negustoru de mătăsuri...

— Care a fost numit de curînd *pair* al Franței...

— Era o domnișoară Pons, vară primară cu domnu Pons.

— Sînt veri de-al doilea...

— Nu mai sînt nimic, sînt certați.

Domnul Camusot de Marville fusese, timp de cinci ani, președintele tribunalului din Mantes, înainte de a veni la Paris. Nu numai că lăsase amintiri acolo, dar păstrase și unele relații ; căci succesorul său, acela dintre judecători cu care se împrietenise cel mai mult în timpul șederii sale acolo, mai prezida încă tribunalul, și, prin urmare, îl cunoștea pe Fraisier cum nu se poate mai bine.

— Știi, doamnă, spuse el cînd madam Cibot închise stăvilarul roșu al gurii sale din care se revărsau torente, știi că vei avea ca dușman principal pe un om care poate trimite pe cineva la eșafod ?

Portăreasa sări în sus de pe scaun cum sar în sus păpușile cu resort dintr-o cutie.

— Liniștește-te, dragă doamnă, relua Fraisier. E foarte de înțeles că nu știi ce reprezintă președintele Camerei de punere sub acuzare a Curții cu Juri din Paris, dar trebuia să știi că domnul Pons are un moștenitor legal natural. Domnul președinte de Marville este singurul și unicul moștenitor al bolnavului dumitale, dar e rudă colaterală de gradul al treilea ; prin urmare, domnul Pons poate, conform legii, să dispună cum vrea de averea lui. Nu știi, de asemenea, că fiica domnului președinte s-a căsătorit, de cel puțin șase săptămîni, cu fiul cel mare al domnului conte Popinot, *pair* al Franței, fost

ministru al agriculturii și al comerțului, unul din oamenii cei mai influenți din lumea politică de azi. Înrudirea asta îl face pe președinte încă și mai de temut decât situația lui de suveran al Curții cu Juri.

Madam Cibot tresări și la acest cuvânt.

— Da, el îi trimite pe oameni acolo, reluă Fraasier. Ah! dragă doamnă, nu știi ce înseamnă o robă roșie! E prea de ajuns să ai împotriva ta o simplă robă neagră¹⁴³! Dacă mă vezi aici ruinat, chel, muribund... ei bine, asta e pentru că am nemulțumit, fără să-mi dau seama, pe un simplu și mărunț procuror general din provincie! Am fost obligat să-mi vînd în pagubă biroul de avocat și am zis bogdaproste că am plecat la timp și că m-am ales doar cu averea pierdută. Dacă m-aș fi încumetat să rezist, nu mi-aș fi putut păstra profesiunea de avocat. Ceea ce iarăși nu știi e că, dacă n-ar fi vorba decât de președintele Camusot, ar mai merge; dar el are, dragă Doamne, o nevastă!... Și dacă ar trebui s-o înfrunți pe femeia asta, ai tremura ca și cînd te-ai afla pe prima treaptă a eșafodului, ți s-ar face părul măciucă. Prezidenta e atît de răzbunătoare, încît zece ani ar tot meșteri ca să te prindă într-o capcană unde să pieri! Pe bărbatu-său îl învîrtește, cum învîrtește un copil o sfirlează. În viața ei, a fost pricina sinuciderii, la închisoarea Conciergerie, a unui băiat fermecător; l-a scos basma curată pe un conte care era acuzat de fals; era cît pe ce să-l pună sub interdicție pe unul din cei mai mari seniori de la curtea lui Carol al X-lea¹⁴⁴. În fine, ea l-a răsturnat pe procurorul general, domnul de Granville.

— Care stătea pe strada Vieille-du-Temple, colț cu strada Saint-François? întrebă madam Cibot.

— Chiar pe el. Lumea zice că vrea să-l facă pe bărbatu-său ministru de justiție, și nu știu, zău, dacă n-o să-și ajungă ținta... Dacă și-ar pune în cap să ne trimită pe amîndoi în fața juraților și la ocnă, eu, care sînt nevinovat ca un copil nou-născut, mi-aș scoate un pașaport și aș pleca în Statele Unite... așa de bine cunosc justiția. Și se mai întîmplă, dragă doamnă Cibot, că, pentru a-și mărita singura fată cu tinărul viconte Popinot, care va fi, după cum se zice, moștenitorul proprietarului dumi-tale, domnul Pillerault, prezidenta și-a dat toată averea, așa că, în momentul de față, președintele și soția lui sînt

nevoiți să trăiască doar din leafa de președinte. Și dumneata crezi, doamnă dragă, că, în asemenea împrejurări, doamna prezidentă va lăsa să-i scape moștenirea domnului Pons al dumitale?... Dar mai curînd aș înfrunta focul unei artilerii, decît să știu că am de vrăjmaș o asemenea femeie.

— Bine, zise madam Cibot, da' sînt certați...

— Ce-are a face? zise Fraasier. Cu atît mai mult! Să dai gata o rudă care nu-ți place e ceva; dar s-o moștenești, asta e o plăcere!

— Bine, da' bătrînu nu-i poate suferi pe moștenitorii lui; îmi tot spune că oamenii ăștia, mi-amintesc și numele, domnu Cardot, domnu Berthier etc., l-au zdrobit ca pe un pui de găină care s-ar nimeri sub un tăvălug.

— Vrei să fii strivită la fel?

— Doamne, Dumnezeule! exclamă portăreasa. Vai! avea dreptate madam Fontaine cînd zicea c-o să întîmpin piedici; da' mi-a spus c-o să izbutesc...

— Ascultă, dragă doamnă Cibot... Să scoți din afacerea asta vreo treizeci de mii de franci e posibil; dar la moștenire nu trebuie să te gîndești... Doctorul Poulain și cu mine am vorbit aseară de dumneata și de cazul dumitale...

Aici, madam Cibot mai săltă o dată pe scaun.

— Ei, ce-i?

— Păi, dacă știai cum e cu cazul meu, de ce m-ai lăsat să trîncănesc ca o moară stricată?

— Dragă doamnă Cibot, cunoșteam cazul dumitale, dar nu știam nimic despre doamna Cibot! Cîți clienți, atîtea firi...

Madam Cibot aruncă asupra viitorului ei avocat o privire ciudată, în care se manifesta toată neîncrederea ei, și pe care Fraasier o surprinse.

— Reiau, zise Fraasier. Așadar, prietenul nostru Poulain a fost pus de dumneata în legătură cu bătrînul domn Pillerault, unchiul mamei doamnei contese Popinot, și acest lucru constituie unul din drepturile dumitale la devotamentul meu. Poulain se duce să-l vadă pe proprietarul dumitale (ia notă de asta!) la fiecare cîncisprezece zile, și toate amănuntele astea de la el le știe. Fostul negustor a asistat la nunta strănepotului său (fiindcă e un unchi cu moștenire, are cu siguranță vreo cîncisprezece mii de franci rentă; și, de douăzeci și

cinci de ani, trăiește ca un călugăr ; dacă cheltuiește trei mii de franci pe an!...) și i-a povestit lui Poulain toată tărășenia căsătoriei. Se pare că tărăboiul a fost pricinuit tocmai de bătrînul dumitale muzician, care a vrut să dezonoreze, din răzbunare, familia președintelui. Cine n-aude decît ce spune una din părți nu știe tot... Bolnavul dumitale pretinde că e nevinovat, dar lumea îl consideră un monstru...

— Nu m-ar mira chiar să fie ! exclamă madam Cibot. Dă-ți dumneatale seama că de mai bine de zece ani dau din pungă, și el știe, mi-a luat economiile, și nu vrea să mă treacă în testament... Nu, domnule, uite, nu vrea, e încăpățînat ca un catîr... De zece zile îi tot vorbesc de asta, și afurisitul nu mișcă, de parc-ar fi împietrit. Nu descleștează dinții, se uită la mine așa... Tot ce mi-a spus e că o să mă lase în grija lu domnu Schmucke.

— Are de gînd va să zică să facă un testament în favoarea acestui Schmucke ?

— O să-i lasă tot...

— Ascultă, dragă doamnă Cibot, ar trebui, ca să-mi fac o părere și să mă gîndesc la un plan, să-l cunosc pe domnul Schmucke, să văd obiectele din care se compune moștenirea și să stau de vorbă cu evreul de care-mi vorbești ; după asta, să mă lași să te conduc...

— Om vedea, dragă domnule Fraisier.

— Cum adică, om vedea ! zise Fraisier aruncîndu-i coanei Cibot o privire de viperă și vorbind cu vocea lui obișnuită. Ia te uită ! sînt sau nu sînt avocatul dumitale ? Să ne înțelegem cum trebuie.

Madam Cibot simți că i se ghiciseră gîndurile și simți un fior rece de-a lungul șirei spinării.

— Am toată încrederea în dumneata, răspunse ea văzîndu-se la cheremul unui tigru.

— Noi, avocații, sîntem deprinși cu trădările clienților. Analizează bine situația dumitale : e superbă. Dacă urmezi sfaturile mele punct cu punct, ai să ai, îți garantez, treizeci sau patruzeci de mii de franci din moștenirea asta... Dar trebuie să vedem și reversul acestei frumoase medalii. Presupune că prezidenta află că succesiunea domnului Pons face un milion și că dumneata vrei s-o știrbești — fiindcă totdeauna se găsește cineva care să transmită asemenea lucruri !... — spuse el în paranteză.

Paranteza aceasta, deschisă și închisă de două pauze, o făcu pe madam Cibot să se înfioare ; ea se gândi numai-decît că Fraisier e în stare s-o denunțe.

— Draga mea clientă, în zece minute s-ar obține de la bătrînul Pillerault concedierea dumitale și ți s-ar lăsa două ceasuri pentru mutat...

— Și ce dacă !... zise madam Cibot, ridicîndu-se în picioare ca o Belonă, aș rămîne la cei doi domni ca femeia lor de încredere.

— Și văzînd asta ți s-ar întinde o cursă, și te-ai trezi într-o bună dimineată într-o temniță, dumneata și bărbatul dumitale, sub o acuzare capitală...

— Eu !... strigă madam Cibot, eu, care n-am luat o părăluță nimănuia !... eu !... eu !...

Și vorbi timp de cinci minute, iar Fraisier se uită la ea cum își execută, ca o mare artistă, concertul de laude despre sine însăși. Era rece, batjocoritor, privirea lui o străpungea pe madam Cibot ca un stilet, rîdea în sinea lui, peruca uscată i se mișca. Era Robespierre pe vremea cînd acest Sylla francez făcea catrene ¹⁴⁵.

— Ș-apoi cum ? ș-apoi de ce ? și pe ce temei ? întrebă ea încheind.

— Vrei să știi cum ai putea fi ghilotinată ?

Madam Cibot se îngălbeni ca o moartă, căci fraza aceasta îi căzu pe grumaz de parc-ar fi fost cuțitul legii. Se uită la Fraisier cu un aer rătăcit.

— Ascultă aici, copilă dragă, reluă Fraisier stăpînindu-și un gest de satisfacție pricinuit de spaima clienței sale.

— Mai bine las totu baltă... murmură coana Cibot. Și voi să se ridice.

— Mai stai, fiindcă trebuie să cunoști primejdia, trebuie să te lămuresc, zise Fraisier pe ton poruncitor. Ești concediată de domnul Pillerault, nu mai încape în-doială, așa-i ? Devii servitoarea celor doi domni, foarte bine ! Asta înseamnă declarație de război între președintă și dumneata. Dumneata ai de gînd să faci totul ca să pui mîna pe moștenirea asta, să te alegi cu ceva din ea.

Madam Cibot făcu un gest.

— Eu nu te condamn, nu e rolul meu, zise Fraisier răspunzînd la gestul clienței sale. Acțiunea asta e o

bătălie, și vei merge mai departe decît îți închipui ! Omul se lasă dus de un gînd și-i trage tare...

Alt gest de negare din partea coanei Cibot, care-și umflă pieptul.

— Lasă, lasă, măicuță, reluă Fraisier cu o familiaritate îngrozitoare, ai merge foarte departe...

— Ia te uită ! mă iei drept o hoată ?...

— Lasă, măicuță, ai doar o chitanță de la domnul Schmucke care nu te-a costat mult... A ! aici ești la spovedanie, drăguțo... Nu-ți înșela duhovnicul, mai ales cînd duhovnicul are darul să-ți citească în suflet.

Madam Cibot fu înspăimîntată de perspicacitatea acestui om și înțelese de ce o ascultase el cu atîta atenție.

— Ei bine, reluă Fraisier, trebuie să recunoști că prezidenta n-o să te lase s-o întreci în cursa asta pentru moștenire... N-o să te scape din ochi, o să te spioneze. Reușești să te treacă în testament domnul Pons... Perfect. Într-o bună zi, sosește justiția, confiscă o ceașcă cu ceai de ierburi și găsește arsenic în fundul ei ; dumneata și bărbatul dumitale sînteți arestați, judecați, condamnați, pentru că ați vrut să-l omoriți pe domnul Pons, ca să încasați partea din moștenire... Am avut de apărât la Versailles pe o biată femeie tot atît de nevinovată, cît ai fi și dumneata în asemenea caz ; lucrurile stăteau așa cum ți le-am spus, și tot ce-am putut face atunci a fost să-i salvez viața. Nefericita a căpătat douăzeci de ani de muncă silnică și îi face la Saint-Lazare ¹⁴⁶.

Spaima coanei Cibot ajunsese la culme. Din ce în ce mai palidă, se uita la omulețul ăsta uscățiv cu ochi verzuși așa cum s-o fi uitat la inchizitor biata maură, vestită pentru statornicia în credința ei, în momentul cînd a auzit că e condamnată să fie arsă pe rug.

— Și zici va să zică, dragă domnule Fraisier, că dacă-ți dau mîna liberă și-ți încredințez interesele mele, o să pun mîna pe ceva, fără să mă tem de nimic ?

— Îți garantez treizeci de mii de franci, zise Fraisier ca un om sigur pe ce spune.

— În fine, dumneatale știi cît țiiu eu la doctorul Poulain, dragu de el, reluă ea cu vocea ei cea mai mie-roasă, el m-a trimis la dumneatale, și un om cumsecade ca el nu mă trimitea aci ca să aud că am să fiu ghilotinată ca otrăvitoare...

Și izbucni în lacrimi, într-atît o înfiorase gîndul ghi-
lotinei ; nervii îi erau zdruncinați, groaza îi strîngea
inima, își pierduse capul. Fraisier își savura triumful.
Cînd o văzuse pe clienta lui șovăind, crezuse că pierde
afacerea și voise s-o pună cu botul pe labe pe doamna
Cibot, s-o sperie, s-o buimăcească, s-o aibă în stăpînirea
lui, legată de mîini și de picioare. Portăreasa, care in-
trase în cabinetul lui cum se aruncă o muscă într-o
pînză de păianjen, avea să rămînă acolo înfășurată și
prinsă în ea și să servească de hrană ambiției avocatelu-
lui. Fraisier voia în adevăr să găsească, în această
afacere, asigurarea existenței la bătrînețe, bunăstarea,
fericirea, stima publică. Cu o seară înainte, Poulain și
cu el cîntăriseră totul atent, priviseră totul prin lupă
cu mare grijă. Doctorul îl descrise pe Schmucke priete-
nului său Fraisier, și mințile lor agere cercetaseră toate
ipotezele, analizaseră avantajele și primejdiile. Fraisier
exclamase, într-un elan de entuziasm : „Cu asta, ne
pricopsim amîndoi !” Și-i promisese lui Poulain un loc
de medic-șef de spital la Paris și-și promisese lui însuși
să devină judecător de pace al arondismentului.

Să fii judecător de pace, asta era pentru acest om
foarte capabil, doctor în drept, dar fără ciorapi, o himeră
atît de greu de încălecat ¹⁴⁷, încît visa la ea cum visează
avocații-deputați la hlamida ministrului de justiție și
preoții italieni la mitra papală. Era o nebunie ! Judecă-
torul de pace în fața căruia pleda Fraisier, domnul
Vitel, era un bătrîn de șaizeci și nouă de ani, cam bol-
năvicios, care spunea că-și va cere pensionarea, iar
Fraisier îi spunea lui Poulain că el o să-i urmeze, așa
după cum Poulain îi mărturisea lui Fraisier gîndul lui
la o moștenitoare bogată pe care ar lua-o de nevastă
după ce i-ar salva viața. Lumea nu știe ce poște ațîță
orice funcție cu sediul la Paris. Toți vor să locuiască
la Paris. Dacă vreun debit de tutun sau de timbre
devine liber, o sută de femei se ridică laolaltă și-și pun
în mișcare toți prietenii ca să-l obțină. Un loc vacant
probabil la una din cele douăzeci și patru de percepții
ale Parisului e pricina unei răzmerițe de ambiții la
Camera deputaților ! Asemenea posturi se acordă prin
consiliu, numirea la ele e o afacere de stat. Iar salariul
unui judecător de pace, la Paris, e cam de șase mii de
franci pe an. Grefa acestui tribunal e un post evaluat la o

sută de mii de franci. E unul din locurile cele mai invadate din sectorul judiciar. Fraisier, ajuns judecător de pace, prieten al unui medic-șef de spital, se vedea făcînd o căsătorie bogată și însurîndu-l și pe doctorul Poulain ; s-ar ajuta unul pe altul. Noaptea își trecuse tăvălugul de plumb peste toate gîndurile fostului avocat din Mantes și, în mintea acestuia, încolțise un plan formidabil, un plan stufos, plin de roade și de intrigi. În piesa asta, madam Cibot trebuia să fie pivotul principal. De aceea revolta acestei unelte trebuia înăbușită. Ea nu fusese prevăzută, dar fostul avocat o doborîse la pămînt pe îndrăzneța portăreasă desfășurînd toate forțele temperamentului său veninos.

— Stai, dragă doamnă Cibot, liniștește-te, îi spuse el luîndu-i mîna.

Mîna asta rece, ca pielea unui șarpe, produse o impresie teribilă asupra portăresei, îi dădu o reacție fizică în urma căreia emoția i se potoli ; i se păru că broscoiul Astaroth al doamnei Fontaine e mai puțin primejdios la atingere decît borcanul ăsta de otrăvuri acoperit cu o perucă roșiatică și cu o voce ca un scîrțîit de ușă.

— Să nu crezi că te înspăimînt degeaba, reluă Fraisier după ce luă notă de noul gest de repulsie al coanei Cibot. Afacerile care i-au făcut o reputație atît de teribilă doamnei prezidente sînt așa de cunoscute la Palatul de Justiție, că poți întreba pe cine vrei. Marele senior care era cît pe ce să fie pus sub interdicție este marchizul d'Espard. Marchizul d'Esgrignon este cel care a fost salvat de la galere. Tînărul, bogat, frumos, cu viitor, care trebuia să se căsătorească cu o domnișoară dintr-o familie din cele mai aristocratice ale Franței și care s-a spînzurat într-o celulă de la Conciergerie, este celebrul Lucien de Rubempré, al cărui caz a răscolit pe vremuri tot Parisul. Era vorba acolo de o moștenire, cea a unei femei întreținute, faimoasa Esther, care a lăsat mai multe milioane, și tînărul era acuzat că a otrăvit-o, fiindcă era moștenitorul hotărît prin testament. Tînărul poet nu se afla la Paris cînd a murit femeia, nu știa că va moșteni !... Mai nevinovat decît atît nu poate fi cineva. Ei bine, după ce i-a luat domnul Camusot interogatoriul, tînărul s-a spînzurat în temnița lui... Justiția e ca medicina, face și victime. În primul caz, mori pentru societate ; în al doilea, pentru știință,

zise Fraasier, lăsînd să-i scape un zîmbet schimonosit. Aşa că, vezi, cunosc primejdia... Pe mine m-a şi ruinat justiţia, pe mine, biet avocat mărunţ şi obscur. Experiienţa m-a costat scump, ţi-o pun cu totul la dispoziţie.

— Ba zău, nu, foarte mulţumesc, zise madam Cibot, renunţ la tot! Să fie că am îngrijit un ingrat... Nu vreau decît ce mi se cuvinte! Am treizeci de ani de viaţă cinstită, domnule. Domnu Pons al meu a zis c-o să mă lase prin testament în grija prietenului său Schmucke; ei bine, mi-oi sfîrşi zilele liniştită în casa germanului ăsta cumsecade...

Fraasier îşi depăşea ţinta, o descurajase pe madam Cibot, aşa că se văzu obligat să înlătore efectele triste pe care i le produsese.

— Să nu ne pierdem nicidecum speranţa, zise el, întoarce-te acasă fără grijă. Lasă, scoatem noi treaba asta la liman.

— Da' atunci ce trebuie să fac, dragă domnule Fraasier, ca să am o rentă, şi...?

— Şi nici o remuşcare? zise el iute tăind vorba portăresei. Ei, păi tocmai pentru asta au fost inventaţi oamenii de afaceri; în asemenea cazuri, nu poţi pune mîna pe nimic dacă nu te ţii de litera legii... Dumneata nu cunoşti legile; eu le cunosc... Cu mine, ai să fii de partea legalităţii, ai să-ţi stăpîneşti în linişte averea faţă de oameni, iar cît despre conştiinţă, asta te priveşte...

— Ei, zi, atunci, reluă madam Cibot, pe care aceste cuvinte o făcură curioasă şi fericită.

— Nu ştiu, n-am studiat afacerea în laturile ei pozitive, m-am ocupat numai de piedici. Mai întîi, să ştii, trebuie să împingi lucrul spre întocmirea testamentului, cu asta nu mergi pe un drum greşit; dar, înainte de toate, trebuie să ştim cui o să-i lase Pons averea, fiindcă, dacă eşti moştenitoarea lui...

— Nu, nu, nu ţine la mine! A! dacă aveam idee de valoarea *bibilourilor*, dacă ştiam ce mi-a spus el despre dragostele sale, astăzi n-aş avea nici o grijă...

— În fine, reluă Fraasier, dă-i înainte! Muribunzii au toane ciudate, dragă doamnă Cibot, ei dezamăgesc multe speranţe. Să facă testamentul, şi după aceea vedem noi. Dar, înainte de toate, trebuie evaluate obiectele din care se compune succesiunea. Aşa că pune-mă în legătură cu evreul şi cu Rémonencq, au să

ne fie foarte de folos... Poți să ai toată încrederea în mine, sînt omul dumitale. Eu sînt prietenul clientului meu, pe viață și pe moarte, cînd e și el la fel. Ori prieten, ori dușman, așa sînt eu.

— Ei bine, am să fiu cu totul a dumitale, zise coana Cibot, iar cît despre onorarii, domnu Poulain...

— Să nu vorbim despre asta, zise Fraisier. Ai grijă să rămînă Poulain la căpătîiul bolnavului; doctorul e una din inimile cele mai cinstite, cele mai curate pe care le cunosc, și acolo ne trebuie, să știi, un om de încredere... Poulain face mai multe parale decît mine, eu m-am făcut un om rău...

— Chiar și pari, zise coana Cibot; da' eu m-aș încrede în dumneata.

— Și ai face bine! zise el... Vino la mine de cîte ori se întîmplă ceva, și lasă... Ești femeie deșteaptă, o să meargă totul bine.

— Rămas bun, dragă domnule Fraisier; sănătate bună. Sluga dumitale.

Fraisier își însoți clienta pînă la ușă și, acolo, așa cum făcuse și ea, în ajun, cu doctorul, îi spuse ultimul cuvînt:

— Dac-ai putea să-l faci pe domnul Pons să mă ia ca avocat, ar fi un mare pas înainte.

— Am să încerc, răspunse madam Cibot.

— Mămucă, reluă Fraisier luînd-o înapoi pe portăreasă pînă în cabinet, eu îl cunosc bine pe domnul Trognon, notarul, e notarul cartierului. Dacă domnul Pons n-are notar, vorbește-i de asta... convinge-l să-l cheme.

— 'nțeleș, răspunse femeia.

La plecare, portăreasa auzi fișîitul unei rochii și zgomotul unor picioare greoaie care voiau să calce ușor. Cînd fu singură și cînd ajunse în stradă, portăreasa își recăpătă, după ce merse cîtăva vreme, libertatea de gîndire. Deși rămăsese sub influența acestei convorbiri și deși tot îi mai era grozav de frică de eșafod, de justiție și de judecători, luă o hotărîre foarte firească și care avea s-o ducă într-o stare de luptă surdă cu groaznicul ei consilier.

„Ei, ce nevoie am, își spuse ea, să-mi iau asociați? Să-mi umplu eu sacu și p-ormă am să iau tot ce mi-or da ei ca să le slujesc interesele...”

Acest gînd avea să grăbească, după cum se va vedea, sfîrșitul nefericitului muzician.

— Ei, dragă domnule Schmucke, zise madam Cibot intrînd în apartament, cum îi merge scumpului nostru bolnav adorat ?

— Nu pine, răspunse germanul. *Bons a padud gîmbii doadă noabdea.*

— Da' ce-a zisără ?

— *Brosdii ! gă frea ză laze mie doadă aferea, gu gontitzia ză nu fînt nimic... Ji blînjea ! Piedu om ! Azda m-a mîhnid vorde muld !*

— O să-ți treacă, pușorule dragă ! reluă portăreasa. Te-am lăsat să aștepti masa de dimineață, că ceasurile sînt aproape nouă ; da, să nu mă cerți... Am avut o groază de treburi, să știi, care vă priveau... Că uite, nu mai avem o lețcaie și am făcut rost de bani !...

— *Ji gum ?* întrebă pianistul.

— Păi, amanetul !

— *Gare manedă ?*

— Muntele !

— *Mundele ?*

— Vai, dragu de el ! ce neștiutor e ! Zău așa, ești un sfînt, o bomboană, ca un prunc de nevinovat, ești un om bun de pus în ramă, cum zicea aftoru ăla vechi. Cum așa ! te afli la Paris de douăzeci și nouă de ani, ai văzut, care va să zică... Revoluția din Iulie ! și nu știi de *muntele după etate*... samsarii ăia unde capeți împrumut pe boarfe !... Am dus acolo tacîmurile noastre de argint, opt la număr și cu garnituri ! Mănîncă Cibot și cu furculița de zinc : sînt la modă, cum se zice. Și nu face să-i vorbești de asta îngerașului nostru, că asta l-ar tulbura, l-ar face să se îngălbenească, și el, și-așa, e destul de nervos. Întîi și-ntîi să-l scăpăm, și-om vedea noi după aia. Ce să-i faci, astea-s vremurile. La război ca la război, nu zic bine ?...

— *Vemee pună ! inimă zuplimă !* zise bietul muzician luînd mîna portăresei și punînd-o pe inima lui cu o expresie de înduioșare.

Bietul om, nevinovat ca un înger, ridică ochii spre cer și-i coborî plini de lacrimi.

— Da' mai lasă, tătucă Schmucke, ești nostim dumneatale. Adică ce așa mare lucru ! Eu, de cînd mă știu, sînt fată din popor, inimoasă. Vezi dumneatale, am din

ce-i aici, zise ea lovindu-se pe sîn, cît voi amîndoi, măcar că sînteți suflete de aur...

— *Dădugă Schmucke?* reluă muzicianul. *Aja gefa mă tizdruge, ză mă guvunt în turere, ză blîng lagrimi te zînje, ji aboi ză mă înaltz zbre ger! N-am ză drăiesg tubă Bons...*

— Vezi bine, cred și eu, te prăpădești... Ascult-aici, puișor...

— *Bui ujour?*

— Adicătelea, scumpete...

— *Gu bede?*

— Bobocelule, na! dacă-ți place mai mult.

— *Nu e mai glar nigi aja...*

— Uite ce-i, lasă-mă pe mine să te îngrijesc și să-ți spun ce să faci, că dacă o ții așa, o să am, să știi, doi bolnavi în spinare... Capu meu ăl prost îmi spune că trebuie să împărțim treaba aici. Nu se mai poate să colinzi prin oraș pe la lecții, că te obosești și nu mai ești bun de nimic aci, unde o să trebuiască să stea cineva noaptea, de vreme ce lu domnu Pons îi e din ce în ce mai rău. Dau fuga astăzi pe la toate clientele și le spun că ești bolnav, păi nu?... Și-așa, o să-ți petreci nopțile lângă mieluşelu nostru, și-ai să dormi dimineața de la ceasurile cinci pînă la, să zicem, două după masă. Eu am să fac serviciu ăl mai obositor, ăl de zi, fiindcă trebuie să-ți pregătesc prînzul și cina, să-l îngrijesc pe bolnav, să-l ridic, să-l primenesc, să-l doftoricesc... Că eu, cîte am de făcut, nu țin piept nici zece zile. Și-uite că s-au și împlinit treizeci de zile de cînd ne istovim. Și ce te faci dumneata dacă și eu cad bolnavă?... Da' și dumneatale, e de speriat, uite cum arăți, fiindcă-ai stat azi-noapte lângă conașu...

Îl duse pe Schmucke în fața oglinzii, iar Schmucke văzu că e foarte schimbat.

— Prin urmare, dacă zici ca mine, îți aduc iute de mîncare. P-ormă o să mai stai cu scumpetea noastră pînă la ceasurile două. Da' să-mi dai lista clientelor, și termin eu repede, ai să fii liber timp de cincisprezece zile. Cînd mă-ntorc eu, te culci, și te odihnești pînă diseară.

Propunerea aceasta era atît de înțeleaptă, încît Schmucke fu îndată de acord.

— Să nu suflă o vorbă față de domnu Pons; că s-ar crede pe moarte, știi, dacă i-am spune, deodată, așa, că-și întrerupe și funcția la teatru și lecțiile. Bietu conașu o să-și închipuie că n-o să mai găsească eleve... și cine știe ce alte prostii... Domnu Poulain zice că nu-l scăpăm pe preaiubitu nostru decît dacă are a mai mare liniște.

— *A! pine, pine! vezi te tejun, eu vag lizda ji-tzi tau atrezele !... Ai trebdade, n-aș budea rezisda!*

După un ceas, îmbrăcată ca de sărbătoare, madam Cibot plecă cu birja, spre marea mirare a lui Rémonencq, hotărîtă să joace cum se cuvine rolul de femeie de încredere a celor doi babalici în toate pensioanele, la toate persoanele unde se aflau elevele celor doi muzicieni.

E inutil să redăm diferitele sporovăieli pe care madam Cibot le-a executat ca variații pe aceeași temă, față de directoarele de pensioane și în sinul familiilor. Ajunge scena care s-a petrecut în cabinetul directorial al ILUSTRULUI GAUDISSERT, unde portăreasa a pătruns, nu fără dificultăți nemaipomenite. La Paris, directorii de teatru sînt mai bine păziți decît regii și miniștrii. Barierele puternice pe care le ridică între ei și restul muritorilor au o cauză ușor de înțeles: regii nu trebuie să se apere decît împotriva ambițiilor; directorii de teatru trebuie să se teamă de amorul propriu al artiștilor și al autorilor.

Doamnei Cibot i se deschiseră toate ușile datorită intimității subite care se înfiripă între ea și portăreasă. Portarii se recunosc între ei, ca toți oamenii din aceeași breaslă. Fiecare meserie își are riturile ei, așa cum are cuvîntul ei de ocară și stigmatele ei.

— *A! doamnă, dumneatale ești portăreasa teatrului,* spusese madam Cibot. Eu nu sînt decît o biată portăreasă la o casă din strada Normandie, unde stă domnu Pons, dirijoru dumneavoastră. *O! ce fericită aș fi să fiu în locu dumneatale, să-i văd trecînd pe actori, pe dansatoare, pe autori! Asta e, cum se zicea pe vremea mea, scheptru de mareșal al meseriei noastre.*

— *Și cum merge cu domnu Pons? Ce om cumse-*cade! zise portăreasa.

— Păi nu merge de loc ; uite că-s două luni de cînd stă în pat, și din casă o să iasă cu picioarele înainte, hotărît lucru.

— Ce pierdere...

— Da. Viu din partea lui ca să-i explic directorului dumneavoastră situația ; așa că, drăguță, vezi să pot vorbi cu dînsul...

— O doamnă din partea lui domnu Pons.

Așa o anunță pe madam Cibot, pe care portăreasa i-o dăduse în primire, omul de serviciu care îngrijea de cabinet. Gaudissart tocmai sosise pentru o repetiție. Întîmplarea voi ca să nu aibă nimeni de vorbit cu el, ca autorii piesei și actorii să fie în întîrziere. Îi părea bine să afle ce mai face dirijorul lui. Făcu un gest napoleonian, și madam Cibot intră.

Aflîndu-se în fruntea unui teatru de succes, fostul comis-voiajor își înșela societatea care-l comandita ; o considera ca pe o nevastă legitimă. Așa încît luase o dezvoltare financiară care se răsfrîngea asupra persoanei sale. Acum, voinic și gras, cu obraji roșii de mîncare bună și belșug, Gaudissart se metamorfozase făcîș în Mondor¹⁴⁸.

— Am luat-o pe urmele lui Beaujon¹⁴⁹ ! spuse el încercînd să ridă primul de sine însuși.

— Abia ești la Turcaret¹⁵⁰, îi răspunse Bixiou, care îl înlocuia deseori pe lîngă prima dansatoare a teatrului, celebra Héloïse Brisetout.

În adevăr, ex-ILUSTRUL GAUDISSERT își exploata teatrul numai, și fără ocolișuri, în propriul său interes. După ce reușise să fie admis ca pârtaș în mai multe baletе, în piese, în vodeviluri, cumpărase partea rămasă, profitînd de nevoile care-i macină pe autori. Aceste piese și vodeviluri, pe care le adăuga totdeauna la dramele de succes, îi aduceau lui Gaudissart cîțiva galbeni pe zi. Făcea speculă, prin intermediari, cu biletele, din care atribuisse, ca *primă* de director, un anumit număr, și cu ele dijmuia încasările. Aceste trei feluri de biruri directoriale, fără să mai socotim lojile vîndute și cadourile din partea actrițelor proaste care țineau să capete cîteva rolișoare, să apară în chip de pași sau de regine, îi măreau într-atîta treimea lui din beneficii, încît comanditarii, cărora le erau rezervate celelalte două treimi, abia dacă încasau o zecime din cîștiguri. Această zecime

reprezenta totuși o dobîndă de cincisprezece la sută la capital. Așa încît Gaudissart, bizuindu-se pe acest dividend de cincisprezece la sută, se fălea cu inteligența, cu cinstea, cu zelul său și arăta cît de fericiți sînt comanditarii. Cînd contele Popinot, prefăcîndu-se că se interesează, îi întrebă pe domnul Matifat, pe generalul Gouraud, ginerele lui Matifat, și pe Crevel dacă sînt mulțumiți de Gaudissart, Gouraud, ajuns *pair* al Franței, răspunse :

— Zice lumea că ne fură, dar e atît de spiritual, atît de bun băiat, încît sîntem mulțumiți...

— Atunci e ca în povestirea lui La Fontaine¹⁵¹, zise fostul ministru zîmbind.

Gaudissart își fructifica în afara teatrului capitalurile : făcea afaceri. Îi cîntărise bine pe alde Graff, Schwab și Brunner ; deveni asociat în întreprinderile de căi ferate pe care le lansa banca lor. Ascunzîndu-și istețimea sub veselia și nepăsarea omului de viață, a afemeiatului, părea că nu se ocupă decît de plăcerile și de îmbrăcămîntea lui ; dar se gîdea la toate și se folosea de imensa experiență în afaceri pe care o dobîndise ca voiajor comercial. Parvenitul acesta, care nu se lua nici pe sine în serios, locuia într-un apartament luxos, aranjat de un decorator, unde dădea supeuri și petreceri pentru oamenii celebri. Iubind fastul, plăcîndu-i să dea mese bogate, voia să treacă drept un om care nu se uită la bani și părea cu atît mai puțin primejdios, cu cît păstrase *platina* * fostei meserii, pentru a întrebuița expresia lui, dublată de argoul culiselor. Iar cum, la teatru, artiștii spun lucrurilor pe nume, împrumuta din spiritul culiselor, care își au spiritul lor, îl amesteca cu glumele tari ale comis-voiajorului, și astfel făcea impresia unui om superior. În acea vreme se gîdea să-și vîndă drepturile și să *treacă*, după vorba lui, *la alte exerciții*. Voia să ia conducerea unei căi ferate, să se facă om serios, administrator, și să se însoare cu fiica unuia dintre cei mai bogați primari din Paris, domnișoara Minard. Spera să fie numit

* Cuvîntul e format de Gaudissart prin combinarea lui *patine* (culoarea estompată pe care o iau tablourile și monumentele vechi, aici : experiență) cu *plateau* (scenă, în limbajul actorilor) (n.t.).

deputat pe *linia lui* și să ajungă, prin protecția lui Pinot, în Consiliul de Stat.

— Cu cine am onoarea să vorbesc? întrebă Gaudissart, ațintind asupra portăresei o privire directorială.

— Eu sînt, domnule, femeia de încredere a lui domnu Pons.

— Ei, ce mai face băiatul nostru?

— Rău, foarte rău, domnule.

— Măi, să fie! măi, să fie! îmi pare rău... Am să viu să-l văd, fiindcă e unul din acei oameni rari...

— A! da, domnule, e un adevărat heruvim... Mă întreb și-acuma cum de se afla omul ăsta la un teatru...

— Păi, doamnă, teatrul e un loc de îndreptare pentru moravuri... zise Gaudissart. Bietul Pons!... pe cîntecul meu, ar trebui să existe sămînța ca să nu se piardă soiul ăsta de oameni... e un om model, și ce talent!... Cînd crezi c-o să-și poată relua serviciul? Fiindcă teatrul, din nefericire, seamănă cu diligențele, care, fie goale, fie pline, pleacă la oră fixă: cortina se ridică aici în fiecare zi la ora șase... Și oricît ne-am jeli, nu cu asta facem muzică bună... Ia spune, cum se simte?

— Vai, domnule dragă, zise madam Cibot, scoțîndu-și batista și punînd-o la ochi, e îngrozitor de spus, da' cred c-o s-avem nenorocirea să-l pierdem, cu toate că-l îngrijim ca ochii din cap... domnu Schmucke și cu mine... ba chiar c-am venit să vă spun să nu vă mai bizuiți pe respectabilu domnu Schmucke, care o să stea de veghe în fiecare noapte... Facem și noi ca și cînd ar mai fi vreo speranță și încercăm să-l scăpăm din ghearele morții pe scumpu și respectabilu domnu Pons... Da' doctoru nu mai trage nădejde...

— Și de ce moare?

— De supărare, de gălbinare, de ficat, și toate astea complicate de multe chestii de familie.

— Și de un doctor, zise Gaudissart. Ar fi trebuit să-l cheme pe doctorul Lebrun, medicul nostru, n-ar fi costat nimic...

— Conașu are pe unu care-i un Dumnezeu; da' ce poate face un medic, cu tot talentu lui, față de atîtea racile?

— Aveam mare nevoie de bătrîneii ăștia de treabă pentru muzica la noua mea feerie...

— Pot oare face ceva pentru ei?... întrebă madam Cibot cu un aer demn de Jocrisse¹⁵².

Gaudissart izbucni în râs.

— Domnule, eu-s femeia lor de încredere și sînt multe lucruri pe care conașii...

La hohotele de râs ale lui Gaudissart, răspunse un glas de femeie :

— Dacă rîzi, se cheamă că se poate intra, iubitule.

Și prima-balerină a teatrului năvăli în cabinet și se aruncă pe singura canapea ce se afla acolo. Era Héloïse Brisetout, înfășurată într-o eșarfă splendidă, zisă *algeriană*...

— Ce te face să rîzi?... Conița poate? Ce rol a venit să ceară? întrebă dansatoarea aruncînd una din acele priviri de actriță la actriță, care ar merita să formeze subiectul unui tablou.

Héloïse, femeie foarte la curent cu literatura, cunoscută în cercurile boeme, prietenă cu unii artiști mari, elegantă, fină, grațioasă, era mai spirituală decît sînt de obicei primele-balerine; punînd întrebarea, ea duse la nas un flaconaș cu parfum pătrunzător...

— Doamnă, toate femeile sînt de-o seamă cînd sînt frumoase, și dacă eu nu trag pe nas duhoare din sticlută, și dacă nu-mi pun pe obraz cărămidă pisată...

— Cu ce a apucat să-ți pună natura, ar fi un pleonasm teribil, copilă dragă! zise Héloïse aruncînd o ocheadă directorului ei.

— Eu sînt o femeie cinstită...

— Cu atît mai rău pentru dumneata, zise Héloïse. Nu oricine poate fi întreținută! și eu, doamnă, sînt, și încă al dracului de bine!

— Acum adică, cu atît mai rău! Ce folos că ai *algerieni* pe trup și că te vopsești, zise madam Cibot, nicio dată n-o să ai atîtea declarații cîte am primit eu, *cucoană*! Și nicio dată n-o să te poți măsura cu frumoasa vînzătoare de stridii de la *Cadranul albastru*...

Dansatoarea se ridică brusc și făcu drepti, ducînd la frunte mîna dreaptă, ca un soldat care-și salută generalul.

— Cum! zise Gaudissart, dumneata ești frumoasa vînzătoare de stridii de care-mi vorbea tata?

— Doamna n-are habar, atunci, de *cachucha*, nici de polcă? Doamna are cincizeci de ani trecuți! zise Héloïse.

Dansatoarea luă o poză teatrală și declamă versul:

Să fim prieteni, Cinna ¹⁵³ !...

— Haide, Héloïse, doamna nu poate ține pasul, las-o în pace.

— Adicăte! doamna să fie noua Heloiză¹⁵⁴? întrebă portăreasa cu o falsă nevinovăție plină de batjocură.

— Bravo, soro! exclamă Gaudissart.

— Asta s-a zis și s-a prea zis, reluă dansatoarea, gluma are mustăți cărunte, găsește alta, soro... sau ia o țigară.

— Să mă ierți, doamnă, zise coana Cibot, sînt prea necăjită ca să mai răspund; ai doi conași ai mei sînt tare bolnavi... și-am pus amanet, ca să-i hrănesc și să-i feresc de supărări, pînă și hainele lu bărbatu-meu, azi-dimineață, uite ici chitanța.

— O! lucrurile iau o întorsătură dramatică! exclamă frumoasa Héloïse. Despre ce e vorba?

— Doamna, reluă madam Cibot, a căzut aici ca...

— Ca o primă-balerină, zise Héloïse. Vezi că-ți suflu eu, coană!

— Lăsați, sînt grăbit, zise Gaudissart. Destul cu glumele! Héloïse, doamna este femeia de încredere a bietului nostru dirijor, care e pe moarte; a venit să-mi spună să nu mă mai bizui pe el, mă aflu în încurcătură.

— A! bietul om! să dăm o reprezentație în folosul lui.

— Asta l-ar ruina, zise Gaudissart, te pomenesci că a doua zi s-ar trezi că datorează cinci sute de franci azilelor, care nu recunosc alți săraci în Paris decît pe-ai lor. Nu, uite, dragă, de vreme ce concurezi la premiul Montyon...

Gaudissart sună, iar omul de serviciu se prezentă pe loc.

— Spune-i casierului să-mi trimită o hîrtie de o mie de franci. Ia loc, doamnă.

— Ah! biata femeie, uite-o că plînge! exclamă dansatoarea. La ce bun!... Lasă, măicuță, o să venim să-l vedem, ține-ți firea. I-ascultă aici, tu, chinezule, îi

spuse ea directorului trăgîndu-l într-un colț, vrei să-mi dai primul rol în baletul *Ariane*? Te însori, bagă de seamă, știi că-ți pot face mizerii!

— Héloïse, am inima blindată cu aramă, ca fregatele.

— O să arăt niște copii ca fiind ai tăi! o să-i iau cu împrumut.

— Am mărturisit legătura noastră...

— Fii băiat bun, dă-i lui Garangeot locul lui Pons; bietul băiat are talent și n-are o lețcaie, îți promit să te las în pace.

— Așteaptă să moară Pons... bătrînul poate de altfel să se întoarcă.

— O! asta nu, domnule, zise portăreasa. Că de noaptea trecută, nu mai are mintea întreagă, vorbește aiurea. Din nenorocire, curînd-curînd se sfîrșește.

— Atunci, pune-l pe Garangeot să-i țină locul! zise Héloïse; toată presa îl apreciază...

În acel moment, intră casierul ținînd în mînă o hîrtie de o mie de franci.

— Dă-o doamnei, zise Gaudissart. Noroc, dragă, îngrijește-l bine pe dragul nostru Pons și spune-i c-am să viu să-l văd, mîine sau poi... de îndată ce-am să pot.

— Se îneacă un om, zise Héloïse.

— A! domnule, inimă ca a dumneatale numai la teatru se găsește. Să te binecuvînteze Dumnezeu!

— La ce cont trecem asta? întrebă casierul.

— Am să-ți semnez bonul, să-l treci la contul gratificațiilor.

Înainte de a ieși, madam Cibot făcu o plecăciune frumoasă spre dansatoare și mai auzi întrebarea pe care i-o puse Gaudissart fostei lui amante:

— E în stare Garangeot să-mi scrie în douăsprezece zile muzica pentru baletul nostru *Mohicanii*? Dacă mă scoate din încurcătură, o să moștenească postul lui Pons!

Răsplătită mai bine pentru a fi pricinuit atîta rău decît ar fi fost pentru o faptă bună, portăreasa suprimase toate încasările celor doi prieteni și-i lipsise de mijloacele lor de existență, pentru cazul cînd Pons s-ar fi însănătoșit. Această manevră perfidă trebuia să ducă în cîteva zile la rezultatul dorit de madam Cibot, înstrăinarea tablourilor poftite de Elie Magus. Pentru a realiza această primă spoliere, femeia trebuia să-l ducă cu vorba pe colaboratorul înfiorător pe care și-l luase,

avocatul Fraiser, și să obțină o discreție absolută din partea lui Elie Magus și a lui Rémonencq.

Auvergnatul ajunsese treptat la o pasiune așa cum o concep oamenii fără cultură, care vin la Paris dintr-un colț îndepărtat de provincie, cu ideile fixe inspirate de izolarea de la țară, cu ignoranțele naturilor primitive și cu brutalitatea dorințelor lor, care se transformă în idei fixe. Frumusețea bărbătească a portăresei, vioiciunea ei, glumele ei de negustoreasă din hale fuseseră remarcate de telal, care voia să și-o ia de țiitoare trecînd peste Cibot, soi de bigamie mult mai obișnuită decît se crede, la Paris, în clasele de jos. Dar avariția a fost un laț care i-a strîns din zi în zi mai mult inima și i-a înăbușit, pînă la urmă, rațiunea. Evaluînd la patruzeci de mii de franci comisioanele date de Elie Magus și de el, Rémonencq trecu așadar de la delict la crimă, dorind s-o aibă pe madam Cibot nevastă legitimă. Tot fumînd și visînd în prag, sprijinit de pervazul ușii, ajunse, din dragoste bazată pe speculă, să dorească moartea croitorului celui mărunțel. Își vedea astfel aproape triplat capitalul, se gîdea ce negustoreasă strașnică o să fie madam Cibot și ce bine o să-i stea într-un magazin splendid de pe boulevard. Rémonencq se amețea rîvnind la cele două lucruri deodată. Se vedea închiriind o prăvălie pe boulevardul Madeleine și umplînd-o cu cele mai frumoase rarități din colecția răposatului Pons. După ce se visa dormind pe aur și după ce vedea milioane în spiralele albastre ale pipei sale, se trezea în fața croitorului celui mărunțel, care mătura curtea, pragul ușii și strada, în momentul cînd auvergnatul deschidea vitrina prăvăliei și-și expunea marfa ; căci, de cînd cu boala lui Pons, Cibot o înlocuia pe nevastă-sa în funcțiunile pe care ea și le atribuisese. Auvergnatul îl considera pe croitorășul ăsta măsliniu, arămiu, jigărit drept singura piedică în calea fericirii lui și se întreba cum să scape de el. Pasiunea asta crescîndă o făcea să se mîndrească pe madam Cibot, care ajungea la vîrsta cînd femeile încep să înțeleagă că pot îmbătrîni.

Așadar, într-o dimineată, după ce se sculă, portăreasa se uită lung la Rémonencq pe cînd el își rînduia fleacurile din vitrină și voi să afle pînă unde ar merge dragostea lui.

— Ei, veni să-i spună auvergnatul, ești mulțumită de cum merg lucrurile?

— De îngrijorat, dumneata mă îngrijorezi, îi răspunse madam Cibot. Mă compromiți, adăugă ea. Vecinii au să bage de seamă, pînă la urmă, ce ochi dulci îmi faci.

Plecă de la ușă și se cufundă în adîncimile prăvăliei auvergnatului.

— Ce idee! zise Rémonencq.

— Vino să-ți spun ceva, zise madam Cibot. Moștenitorii lu domnu Pons au să se miște, și sînt în stare să ne facă multe necazuri. Dumnezeu știe ce ni s-ar întîmpla dac-ar trimite oameni de afaceri să-și vîre nasu peste tot, ca niște copoi. Eu nu pot să-l hotărăsc pe domnu Schmucke să vîndă ceva tablouri, decît dacă mă iubești destul ca să ții asta secret... da' știi, secret, de să fii cu capu pe tăietor și să nu spui nimic... nici de unde sînt tablourile, nici cine le-a vîndut. Înțelegi, o dată domnu Pons mort și îngropat, de s-or găsi cincizeci și trei de tablouri în loc de șaiszeci și șapte, nimeni n-o să știe cîte au fost! Iar mai apoi, dacă domnu Pons a vîndut din ele cît a fost în viață, nimeni nu poate zice nimic.

— Da, răspunse Rémonencq, pentru mine e totuna, da' domnu Elie Magus o să ceară chitanțe în regulă.

— Și dumneatale o să capeți chitanță, ce dracu! Crezi că eu o să le scriu?... O să le scrie domnu Schmucke! Da' să-i spui evreului dumneatale, reluă portăreasa, să-și ție și el gura.

— O să fim muți ca peștii. Asta ține de meseria noastră. Eu știu să citesc, da' nu știu să scriu, d-aia am nevoie de o femeie cu carte și vrednică, cum ești dumneata!... Eu care nu m-am gîndit în viața mea decît să cîștig pîine pentru zilele bătrîneții, acuma aș vrea pui de Rémonencq... Dă-l dracului pe Cibot!

— Da' uite-l pe evreul dumneatale, zise portăreasa, putem pune lucrurile la cale.

— Ei, scumpă doamnă, zise Elie Magus, care venea o dată la trei zile, dis-de-dimineată, să afle cînd și-ar putea cumpăra tablourile, care-i situația?

— N-ai văzut pe nimeni care să-ți fi vorbit de domnu Pons și de bibilourile lui? îl întrebă madam Cibot.

— Am primit o scrisoare, răspunse Elie Magus, de la un avocat ; dar cum e un coate-goale care mi se pare că umblă după găinării, și cum mă feresc de oamenii ăștia, n-am răspuns nimic. După trei zile, a venit la mine și a lăsat o carte de vizită ; i-am spus portarului meu că, de câte ori va veni, eu nu sînt acasă...

— Ești o scumpete de evreu, zise coana Cibot, care cunoștea prea puțin prevederea lui Elie Magus. Ei bine, băieți, în cîteva zile îl fac pe domnu Schmucke să vă vîndă șapte-opt tablouri, zece cel mult ; da' cu două condiții. A dintii : taină adîncă. O să fie că te-a chemat domnu Schmucke, așa-i domnule ? Și de dumneata o să fie că i-a vorbit lui domnu Schmucke Rémonencq, el te-a propus de cumpărător. În fine, oricum ar fi, eu n-am nici un amestec. Dai patruzeci și șase de mii de franci pentru ăle patru tablouri ?

— Fie, răspunse evreul oftînd.

— Foarte bine, reluă portăreasa. A doua condiție e să-mi dai mie patruzeci și trei de mii și să nu le cumperi de la domnu Schmucke decît cu trei mii ; Rémonencq o să cumpere patru cu două mii de franci și-o să-mi dea mie diferența... Da' în schimb, uite, dragă domnule Magus, după asta, vă ajut, pe dumneatale și pe Rémonencq, să faceți o afacere strașnică, cu condiția să împărțim ciștigu între noi. O să te duc la avocatul ăla, sau avocatul ăla o să vie negreșit aci. Dumneatale ai să spui cît prețuiește tot ce e în casă la domnu Pons la prețu pe care poți să-l dai, pentru ca domnu Fraisier să fie sigur de valoarea moștenirii. Atîta numai că el nu trebuie să vină înainte de vînzarea noastră, auzitu-m-ai ?...

— Am înțeles, zise evreul, dar e nevoie de timp ca să văd lucrurile și să le prețuiesc.

— O să ai o juma de zi. Lasă, asta mă privește pe mine... Mai vorbești între voi, copii, că poimîine se face treaba. Eu mă duc pînă la Fraisier să-i vorbesc, că el știe tot ce se petrece aici prin doctoru Poulain, și nu-i lucru ușor să-l faci să stea liniștit pe ipochimenu ăsta.

La jumătate de drum între strada Normandie și strada Perle, madam Cibot dădu de Fraisier care venea la ea, atît era de nerăbdător să cunoască, după expresia lui, datele afacerii.

— Ia te uită ! la dumneatale veneam, zise ea.

Fraisier se plînsese că n-a fost primit de Elie Magus, dar portăreasa stînsese fulgerul de bănuială care mîjcea în ochii avocatului spunîndu-i că Magus s-a întors din călătorie și că, cel mai tîrziu poimîine, o să-i aranjeze ea o întrevvedere cu el în apartamentul lui Pons, ca să fixeze valoarea colecției.

— Să te porți deschis cu mine, îi răspunse Fraisier. E mai mult ca sigur că voi fi însărcinat cu interesele moștenitorilor lui Pons. În situația asta îmi va fi mult mai la îndemîină să te servesc.

Îi spuse asta pe un ton atît de rece, încît madam Cibot se înfioră. Avocatul ăsta flămînd acțiunea probabil de partea lui, așa cum acțiunea ea de partea ei ; se hotărî așadar să grăbească vînzarea tablourilor. Femeia nu se înșela în presupunerile ei. Avocatul și medicul făcuseră împreună cheltuiala unui costum nou-nouț pentru Fraisier, pentru ca el să se poată prezenta, îmbrăcat cuviincios, la doamna prezident Camusot de Marville. Tîmpul necesar pentru confecționarea hainelor era singura cauză care întîrziase această întrevvedere, de care depindea soarta celor doi prieteni. După vizita la doamna Cibot, Fraisier avea de gînd să se ducă să-și probeze haina, vesta și pantalonii. Găsi costumul terminat și pregătit. Se întoarse acasă, își puse o perucă nouă și porni în cabrioletă închiriată, pe la ceasurile zece dimineața, spre strada Hanovre, unde spera să obțină o audiență de la prezidentă. Cu cravată albă, cu mînuși galbene, cu perucă nouă și parfumat cu apă de Portugalia, Fraisier semăna cu una din acele otrăvuri puse în flacoane de cristal și astupate cu cîte o pielică albă, la care și eticheta și toate, pînă și firul de ață sînt cochete, dar care par cu atît mai primejdioase. Aerul lui tăios, fața roșie de coșuri, boala lui de piele, ochii verzi, izul lui de răutate te izbeau ca niște nori pe un cer albastru.

Ajunse fără greutate pînă la Madeleine Vivet. Cele două natiri de viperă se recunoscuseră ca fiind ieșite din același ou.

— Domnișoară, spuse Fraisier pe un ton mîeros, aș dori să obțin un moment de audiență de la doamna prezidentă pentru o afacere care o privește și care se referă la averea domniei-sale ; spune-i, te rog, că e vorba de o moștenire... N-am onoarea să fiu cunoscut de doamna prezidentă, așa că numele meu nu i-ar spune nimic...

N-am obiceiul să-mi las cabinetul, dar știu ce respect se cuvine față de soția unui președinte, așa că mi-am dat silința și am venit eu însumi, cu atît mai mult, cu cît chestiunea nu suferă nici o întîrziere.

Formulată în acești termeni, repetată și dezvoltată de fata din casă, cererea obținu bineînțeles un răspuns favorabil.

— Dacă nu mă îmbogățesc, își spuse Fraisier, măcar am scăpat de boală, fiindcă Poulain mi-a spus că mă voi însănătoși în ziua cînd voi începe din nou să transpir.

— Doamnă... zise el văzînd-o pe prezidentă, care sosi în ținută de dimineață...

Și Fraisier se pironi ca să salute cu acel respect care reprezintă, la oamenii tribunalelor, recunoașterea calității superioare a celor cărora li se adresează.

— Ia loc, domnule, spuse prezidenta, dîndu-și îndată seama că are de-a face cu un om din lumea judiciară.

— Doamnă prezidentă, dacă mi-am luat libertatea să mă adresez dumneavoastră într-o afacere de bani care-l privește pe domnul președinte, este pentru că sînt sigur că domnul de Marville, cu înalta situație pe care o ocupă, ar lăsa poate lucrurile în voia lor și ar pierde șapte-opt sute de mii de franci, pe care doamnele, care se pricep, după părerea mea, mult mai bine în afacerile particulare decît cei mai buni magistrați, nu i-ar disprețui...

— Ai vorbit de o moștenire, zise prezidenta întreprîndu-l.

Uluită de sumă și vrînd să-și ascundă uimirea și bucuria, Amélie făcea ca cititorii nerăbdători care dau fuga la deznodămîntul romanului.

— Da, doamnă, de o moștenire pierdută pentru dumneavoastră, o ! cu totul pierdută, dar pe care pot, pe care sînt în stare să v-o obțin...

— Vorbește, domnule ! spuse cu răceală doamna de Marville, care-l măsură pe Fraisier și-l cîntări cu ochi pătrunzători.

— Doamnă, eu cunosc admirabilele dumneavoastră calități, sînt din Mantes. Domnul Leboeuf, președintele tribunalului, prietenul domnului de Marville, poate să-i dea informații despre mine...

Prezidenta avu o tresărire atît de semnificativă în cruzimea ei, încît Fraisier fu obligat să deschidă și să închidă repede o paranteză în expunerea lui :

— O femeie atît de distinsă ca dumneavoastră va înţelege imediat pentru ce îi vorbesc mai întîi de mine. Este drumul cel mai scurt pentru a ajunge la moştenire.

Fără a vorbi, prezidenta răspunse cu un gest la această observaţie abilă.

— Doamnă, reluă Fraisier, autorizat prin acest gest să-şi povestească istoria, eram procedurist ¹⁵⁵ la Mantes, funcţia asta avea să constituie întreaga mea avere, fiindcă mă învoisem să cumpăr biroul domnului Levroux, pe care l-aţi cunoscut fără îndoială ?...

Prezidenta încuviinţă din cap.

— Eram activ, îmi trebuiau afaceri, umblam după ele ; în curînd ajunseseam să învîrtesc singur mai multe decît ceilalţi jurişti. Ți-ai găsit ! Mi-am ridicat în cap pe proceduriştii din Mantes, pe notari, pînă şi pe portărei. Mi s-a căutat nod în papură. Ştiţi, doamnă, că dacă vrea cineva să înfunde un om îi e foarte uşor, în afurisita noastră de meserie. Am fost găsit lucrînd într-o afacere pentru ambele părţi. Nu prea e serios ; dar, în anumite cazuri, lucrul se obişnuieşte la Paris, proceduriştii îşi fac concesii reciproce. La Mantes, nu se obişnuieşte. Domnul Bouyonnet, căruia-i făcusem mai înainte acest mic serviciu, m-a trădat, împins fiind de confrăţii săi şi aţîţat de către procurorul regal... Vedeţi că nu vă ascund nimic. A fost un strigăt de indignare general. M-au făcut tilhar, m-au zugrăvit mai negru decît pe Marat ¹⁵⁶. Am fost obligat să vînd tot, am pierdut tot. Acum sînt la Paris, unde m-am străduit să-mi creez un birou de afaceri ; dar sănătatea mea şubrezită nu-mi lasă nici două ceasuri bune pe zi, din douăzeci şi patru. Astăzi n-am decît o ambiţie, o ambiţie neînsemnată. Dumneavoastră veţi fi într-o zi soţia unui ministru de justiţie, poate, sau a unui prim-preşedinte ; dar eu, sărac şi firav cum sînt, n-am altă dorinţă decît să capăt un loc unde să-mi termin liniştit zilele, ceva fără perspective, un post în care se vegetează. Vreau să fiu judecător de pace la Paris. Pentru dumneavoastră şi pentru domnul preşedinte e un fleac să obţineţi numirea mea, fiindcă îi daţi destule motive de îngrijorare actualului ministru de justiţie pentru ca el să dorească să vă facă pe plac... Dar asta nu e tot, doamnă, adăugă Fraisier, văzînd că prezidenta se pregăteşte să vorbească şi oprind-o cu un gest. Medicul bătrînului pe care ar trebui să-l moştenească domnul pre-

zident mi-e prieten. Vedeți că ne apropiem... Medicul acesta, a cărui cooperare este indispensabilă, se află în situația în care mă vedeți pe mine : are talent și n-are noroc !... Prin el am aflat cât sînt de lezate interesele dumneavoastră, căci, în momentul cînd vorbesc, e probabil că totul s-a sfîrșit, că testamentul care-l dezmoștenește pe domnul prezident a fost făcut... Medicul acesta dorește să fie numit medic-șef la un spital sau la colegiile regale ; în fine, înțelegeți, îi trebuie o situație la Paris echivalentă cu a mea... Să mă iertați că am vorbit despre aceste două lucruri atît de delicate, dar nu trebuie să existe nici o nelămurire în chestiunea noastră. Medicul este de altfel un om foarte apreciat, un savant, el e cel care l-a salvat pe domnul Pillerault, unchiul de-al doilea al ginerelui dumneavoastră, domnul viconte Popinot. Acuma, dacă aveți bunătatea să-mi promiteți aceste două locuri, cel de judecător de pace și sinecura medicală pentru prietenul meu, îmi iau asupra-mi să vă aduc moștenirea aproape intactă... Zic aproape intactă, fiindcă va fi grevată de obligațiile care vor trebui luate față de legatar și față de cîteva persoane al căror ajutor ne este realmente indispensabil. Nu vă veți îndeplini făgăduielile decît după ce le voi fi îndeplinit eu pe ale mele.

Prezidenta, care, de la o vreme, își încrucișase brațele ca o persoană obligată să suporte o predică, le desfăcu, îl privi pe Fraasier și-i spuse :

— Domnule, întrucît te privește, ești foarte clar, ce-i drept ; dar, întrucît mă privește, totul plutește în întuneric...

— În două cuvinte totul e lămurit, doamnă, zise Fraasier. Domnul prezident este singurul și unicul moștenitor de gradul al treilea al domnului Pons. Domnul Pons este foarte bolnav, o să-și facă testamentul, dacă nu l-a și făcut, în favoarea unui german, prietenul său, numit Schmucke, iar valoarea moștenirii va fi de mai mult de șapte sute de mii de franci. Pînă în trei zile sper să am informații absolut exacte asupra cifrei...

— Dacă-i așa, își spuse sieși cu voce tare prezidenta. Înarmurită de posibilitatea acestei cifre, am făcut o mare greșală certîndu-mă cu el, acuzîndu-l...

— Nu, doamnă, fiindcă, fără această ruptură, ar fi astăzi vesel ca un cintezo și ar trăi mai mult decît dîm-

neavoastră, decît domnul prezident şi decît mine... Providenţa îşi are căile ei, să nu le cercetăm ! adăugă el pentru a acoperi ceea ce era odios în acest gînd. Ce vreţi ! noi, oamenii de afaceri, vedem latura pozitivă a lucrurilor. Înţelegeţi acum, doamnă, că, din înaltul post pe care-l ocupă domnul prezident de Marville, n-ar face nimic, n-ar putea face nimic în situaţia actuală. E la cuţite cu vărul său, nu vă mai vedeţi cu Pons, l-aţi exclus din cercul dumneavoastră, şi aveţi, fără îndoială, motive foarte serioase pentru asta ; dar bătrînul e bolnav şi îşi lasă averea singurului său prieten. Un preşedinte al Curţii cu juri din Paris nu poate avea nimic de zis în asemenea împrejurări împotriva unui testament făcut după regulile convenite. Dar, fie vorba între noi, doamnă, e foarte neplăcut, cînd ai dreptul la o moştenire de şapte-opt sute de mii de franci... ştiu eu ! un milion poate, şi cînd eşti singurul moştenitor legal, să nu-ţi dobîndeşti bunul... Atîta numai că, pentru a-ţi atinge scopul, te bagi în intrigi murdare, atît de încurcate, cu atîtea chiţibuşuri ; mai trebuie să ai de-a face cu drojdia societăţii, cu servitori, cu subalterni, şi să-i fii atît de strîns, încît nici un procedurist, nici un notar din Paris nu poate urmări o asemenea afacere. Pentru asta e nevoie de un avocat fără procese ca mine, realmente capabil şi cu totul devotat, a cărui situaţie, din nefericire, să fie la nivelul oamenilor acestora... Eu mă ocup, în arondismentul meu, de afacerile micilor burghezi, ale lucrătorilor, ale oamenilor din popor... Da, doamnă, iată în ce hal m-a adus duşmănia unui procuror regal ajuns astăzi substitut la Paris, care nu mi-a iertat superioritatea... Eu vă cunosc, doamnă, ştiu cît de puternică e protecţia dumneavoastră, şi mi s-a părut că, făcîndu-vă un astfel de serviciu, voi vedea sfîrşitul mizeriilor mele şi triumful doctorului Poulain, prietenul meu...

Prezidenta stătea gînditoare. Moment de nelinişte groaznică pentru Fraisier. Vinet, unul din oratorii grupului de centru din Cameră, procuror general de şaisprezece ani, indicat de zece ori pentru a îmbrăca hlamida de cancelar ¹⁵⁷, tatăl procurorului regal din Mantes, numit de un an substitut la Paris, era un adversar pentru duşmănoasa prezidentă... Trufaşul procuror general nu-şi ascundea dispreţul pentru preşedintele Camusot. Frai-

sier nu cunoștea aceste împrejurări și nu trebuia să le cunoască.

— Dumneata n-ai pe conștiință decît faptul că ai lucrat pentru ambele părți? întrebă ea privindu-l țintă pe Fraisier.

— Doamna prezidentă îl poate întreba pe domnul Leboeuf, domnul Leboeuf îmi arăta bunăvoință.

— Ești sigur că domnul Leboeuf va da informații bune despre dumneata domnului de Marville și domnului conte Popinot?

— Garantez. De altfel, doamnă prezidentă, dacă îmi îngăduiți, mă voi duce la Mantes să vorbesc cu domnul Leboeuf. Asta nu ne va întârzia cu nimic, fiindcă nu voi ști în mod sigur cifra succesiunii decît peste două sau trei zile. Vreau și trebuie să-i ascund doamnei prezidente toate șurubăriile acestei afaceri; dar răsplata pe care o aștept pentru deplinul meu devotament nu e oare un zălog de reușită?

— Ei bine, cîștigă-l în favoarea dumitale pe domnul Leboeuf și, dacă succesiunea are valoarea de care vorbești dumneata, lucru de care mă îndoiesc, îți promit cele două posturi, în caz de succes, bineînțeles...

— Garantez, doamnă. Veți avea, însă, bunătatea să-i chemați aci pe notarul și pe proceduristul dumneavoastră, cînd voi avea nevoie de ei, să-mi dați o procură ca să acționez în numele domnului președinte și să le spuneți acestor domni să urmeze instrucțiunile mele, să nu întreprindă nimic din proprie inițiativă.

— Dumneata ai răspunderea, spuse solemn prezidenta, dumneata trebuie să ai și toată puterea. Dar domnul Pons este oare chiar foarte bolnav? întrebă ea zîmbînd.

— Ce să zic, doamnă, s-ar putea vindeca, mai ales că e îngrijit de un om atît de conștiincios ca doctorul Poulain, fiindcă prietenul meu, doamnă, nu e decît un spion nevinovat condus de mine în interesul dumneavoastră; dar este acolo, lîngă bolnav, o portăreasă care, ca să pună mîna pe treizeci de mii de franci, l-ar împinge în groapă... Nu că l-ar omorî, n-o să-i dea arsenic, n-o să fie atît de miloasă, o să facă mai rău, o să-l asazineze moralmente, o să-l enerveze de o mie de ori pe zi. Într-o ambianță de tăcere și de liniște, dacă ar fi bine îngrijit și alintat de prieteni undeva, la țară, bietul bă-

trîn s-ar face bine ; dar, hărțuit de o doamnă Evzard, care era, în tinerețe, una din cele treizeci de vânzătoare frumoase de stridii ridicate în slavă la Paris, lacomă, flecară, brutală, cicălit de ea ca să facă un testament în care să-i lase o parte bună, bolnavul va ajunge în mod fatal la sclerozarea ficatului, poate că în momentul acesta chiar i se formează calcule, și, pentru a fi extrase, va trebui să se recurgă la o operație pe care nu o va suporta... Doctorul, suflet ales, se află într-o situație îngrozitoare. Ar trebui, de fapt, să ceară concedierea acestei femei...

— Bine, dar zgripturoaica asta e un monstru ! exclamă prezidenta luîndu-și vocea ei subțirică.

Asemănarea asta între el și teribila prezidentă îl făcu să zîmbească în sine pe Fraisier, care știa ce înseamnă aceste dulci modulații artificiale ale unei voci de obicei acre. Își aminti de un prezident, erou al unei povestiri a lui Ludovic al XI-lea, pe care monarhul a semnat-o prin ultimul cuvînt al ei. Magistratul acela, blagoslovit cu o nevastă croită după tiparul celei a lui Socrate ¹⁵⁸, și neavînd răbdarea filozofică a marelui om, dădu poruncă să se amestece cu sare ovăzul cailor și să nu li se dea apă. Cînd nevastă-sa se duse cu trăsura la moșie, de-a lungul Senei, caii se repeziră cu ea cu tot în apă ca să bea, iar magistratul mulțumi proniei cerești care-l scăpase *în chip atît de firesc* de nevastă-sa. În acel moment, doamna de Marville îi mulțumea lui Dumnezeu că pusese lîngă Pons o femeie care s-o scape de el *în chip cînstit*.

— Nu-mi trebuie nici un milion, zise ea, cu prețul unui lucru incorect... Prietenul dumitale trebuie să-i atragă atenția domnului Pons și să ceară concedierea acestei portărese.

— Mai întîi, doamnă, domnii Schmucke și Pons cred că femeia asta e un înger și l-ar trimite la plimbare pe prietenul meu. Apoi, această groaznică vânzătoare de stridii este binefăcătoarea doctorului, ea l-a adus la domnul Pillerault. El îi spune femeii că e nevoie ca bolnavul să fie tratat cu cea mai mare blîndețe, dar, recomandările lui au ca rezultat doar să-i arate ființei ăsteia mijloacele de a agrava boala.

— Ce crede prietenul dumitale despre starea vărului meu ? întrebă prezidenta.

Fraisier o făcu să se înfioare pe doamna de Marville prin justetea răspunsului și prin luciditatea cu care pă-

trunsesse în inima ei, la fel de lăcomă ca și cea a femeii Cibot.

— Pînă în șase săptămîni succesiunea e deschisă.

Prezidenta plecă ochii.

— Bietul om ! zise ea, încercînd, dar fără succes, să-și ia o expresie tristă.

— Doamna prezidentă are să-i comunice ceva domnului Leboeuf ? Mă duc la Mantes cu drumul de fier.

— Da, rămîi aici, am să-i scriu să vină mîine să cineze cu noi ; am nevoie să-l văd ca să ne sfătuim împreună cum să reparăm nedreptatea a cărei victimă ai fost.

Cînd prezidenta ieși, Fraisier, care se și vedea judecător de pace, nu mai semăna cu el însuși : părea voinic, respira pînă în fundul plămînilor aerul fericirii și adierea plăcută a succesului. Sorbind din rezervorul necunoscut al voinței noi și puternice doze de licoare divină, se simți în stare, ca și Rémonencq, să comită, ca să reușească, pînă și o crimă, numai dovezi să nu existe. Față de prezidentă, mersese cu curaj foarte departe, transformînd presupunerile în realitate, dînd asigurări la întîmplare, cu singurul scop ca ea să-i încredințeze salvarea moștenirii și ca să-i obțină protecția. Reprezentant a două imense mizerii și al unor dorințe nu mai puțin imense, el dădea disprețuitor cu piciorul gospodăriei lui îngrozitoare din strada Perle. Întrevedea trei mii de franci onorarii din partea portăresei și cinci mii de franci din partea președintelui. Asta însemna un apartament convenabil. În sfîrșit se achita față de doctorul Poulain. Unele firi dușmănoase, hapsîne și înclinate spre răutate din cauza suferinței sau a bolii cunosc sentimente contrare cu un grad egal de violență : Richelieu era tot atît de bun prieten, pe cît era de crud dușman. Ca recunoștință față de ajutorul pe care i-l dăduse Poulain, Fraisier s-ar fi lăsat tăiat în bucățele pentru el. Întorcîndu-se cu o scrisoare în mînă, prezidenta îl privi, fără ca el s-o vadă, pe omul acesta, care acum credea într-o viață fericită și cu venituri bune, și i se păru mai puțin urît decît la prima privire pe care i-o aruncase ; de altfel, avea să-i fie de folos ; privești altfel unealta care-ți aparține decît pe cea a vecinului.

— Domnule Fraisier, zise ea, mi-ai dovedit că ești un om inteligent, te cred în stare să fii sincer.

Fraisier făcu un gest grăiton.

— Ei bine, reluă prezidenta, te somez să răspunzi sincer la această întrebare: eu sau domnul de Marville am putea fi compromiși în urma demersurilor dumitale?...

— N-aș fi venit la dumneavoastră, doamnă, dacă aș avea să-mi reproșez vreodată că v-am stropit cu noroi, fie cît o gămălie de ac, fiindcă pata pare atunci mare cît luna. Uitați, doamnă, că, pentru ca eu să ajung judecător de pace la Paris, trebuie mai întîi să fiți mulțumiți de mine.

— Foarte bine. Iată scrisoarea pentru domnul Leboeuf. Aștept informațiile despre valoarea succesiunii.

— Aici e totul, spuse Fraisier șmecherește, salutînd-o pe prezintă cu toată grația pe care i-o permitea mutra lui...

— Ce noroc! își spuse doamna Camusot de Marville. A! va să zică am să fiu bogată! Iar Camusot are să fie deputat, fiindcă dacă-i dăm drumul lui Fraisier asta în arondismentul Bolbec, o să ne obțină majoritatea. Ce unealtă!

— Ce noroc! își spuse Fraisier coborînd scara, și ce femeie strașnică e doamna Camusot! O asemenea nevastă mi-ar trebui mie! Acuma, la treabă.

Și plecă la Mantes, unde avea de obținut favoarea unui om pe care-l cunoștea prea puțin.

Trei zile mai tîrziu, în timp ce Schmucke dormea, fiindcă bătrînul muzician și portăreasa își împărțiseră corvoada de a sta lîngă bolnav zi și noapte, ea și avusese ceea ce numea *un schimb de cuvinte* cu bietul Pons. Nu e inutil să atragem atenția asupra unei particularități neplăcute a hepatitei. Bolnavii cu ficatul mai mult sau mai puțin atins sînt înclinați spre enervare, spre minie, iar aceste minii le produc pe moment o ușurare; așa după cum, într-un acces de febră, simți că ți se trezesc forțe nemăsurate. Dar după ce trece accesul, vine prăbușirea, *colapsul*, cum spun medicii, și atunci măsori, în toată gravitatea lor, pierderile pe care le-a suferit organismul. Astfel, în bolile de ficat, și mai ales în cele provocate de mari supărări, bolnavul are, după accesele de furie, niște slăbiciuni cu atît mai primejdioase, cu cît trebuie să țină un regim sever. E un fel de febră care tulbură mecanismul umoral al omului, fiindcă febra aceasta nu e nici

în sînge, nici în creier. Această iritare a întregului organism produce o melancolie în cursul căreia bolnavul ajunge să se urască și pe sine însuși. Într-o asemenea situație, orice poate produce o enervare primejdioasă. Ca femeie din popor fără experiență și fără cultură, madam Cibot nu credea, cu toate recomandările doctorului, în aceste încordări ale sistemului nervos datorite sistemului umoral. Explicațiile domnului Poulain erau pentru ea *de-ale doctorilor*. Voia cu orice preț, așa cum se întîmplă cu toți oamenii din popor, să-l hrănească pe Pons și, ca s-o împiedice să-i dea pe ascuns șuncă, o omletă bună sau cremă de șocolată, era nevoie ca doctorul Poulain să-i spună răspicat :

— Dă-i o singură îmbucătură din ce vrei dumneata domnului Pons și-l omori ca și cînd i-ai trage un glonte.

În această privință, încăpăținarea claselor populare e atît de mare, încît refuzul bolnavilor de a se duce la spital vine din credința poporului că acolo oamenii mor fiindcă nu li se dă de mîncare. Mortalitatea pricinuită de merindele aduse pe ascuns de către neveste bărbaților a fost atît de mare, încît i-a determinat pe medici să hotărască o percheziție corporală extrem de severă în zilele cînd vin rudele să-i vadă pe bolnavi. Madam Cibot, pentru a ajunge la o ceartă momentană necesară realizării unui profit imediat al ei, povesti vizita la *directorul* teatrului, fără să uite *schimbul de cuvinte* cu domnișoara Héloïse, dansatoarea.

— Dar ce căutai acolo ? o întrebă pentru a treia oară bolnavul, care n-o putea opri pe portăreasă cînd își dădea ea drumul la vorbă.

— Și așa, după ce i-am spus verde părerea mea, donșoara Héloïse a văzut cu cine are de-a face, s-a dat bătută și, după aia, am fost prietene bune. Acuma, mă întrebi ce căutam acolo ? zise ea repetînd întrebarea lui Pons.

Unii flecari, și aceia sînt flecari de geniu, adună astfel interpelările, obiecțiile și observațiile ca un fel de provizii cu care să-și alimenteze vorbirea; ca și cînd izvorul ei ar putea seca vreodată.

— Păi, m-am dus să-l scot din încurcătură pe domnu Gaudissart al dumneatale ; are nevoie de o muzică pentru un balet, și dumneatale, scumpule, nu mai ești în stare să mîzgălești hîrtie și să-ți faci datoria... Și-așa am auzit

c-o să-l cheme pe unu, domnu Garangeot, ca să pună pe muzică *Mohicanii*...

— Garangeot ! strigă Pons furios, Garangeot, un om fără pic de talent, eu nu l-am primit nici ca vioara întâi ! E un om foarte inteligent, care face foarte bune foiletoane despre muzică ; dar îl desfid să compună o arie !... Și de unde naiba ți-a venit ideea să te duci la teatru ?

— Pii, da' afurisit e diavolu ăsta !... Stai nițel, pușor, nu da în foc ca laptele... Poți să scrii muzică în halul în care ești ? Păi, nu te-ai uitat în oglindă ? Vrei să-ți dau o oglindă ? Ești numa pielea și oasele... Ești fără putere ca o vrăbiuță... și te crezi în stare să scrii note... păi nici pe-ale mele nu le-ai putea scrie... Asta mi-aduce aminte că trebuia să mă duc la aia de la al treilea, care ne dato-rează șaptesprezece franci... nu strică, șaptesprezece franci ; după ce plătim spițeru nu ne mai rămîne nici douăzeci de franci... Așa că trebuia să-i spun omului ăstuia, care pare un om cumsecade, lu domnu Gaudis-sart... Îmi place numele lui... e un băiat de viață, cu care m-aș potrivi bine... ăsta n-o să sufere niciodată de ficat !... Care va să zică, trebuia să-i spun cum te afli... Păi de ! nu ești bine, și momentan te-a înlocuit...

— Înlocuit ? strigă Pons cu o voce formidabilă, ridi-cîndu-se în capul oaselor.

În general, bolnavii, mai ales cei asupra cărora și-a ridicat coasa Moartea, se agață de posturile lor cu furia pe care o desfășoară debutanții ca să le obțină. De aceea, înlocuirea lui îi păru bietului muribund o primă moarte.

— Bine, dar doctorul îmi spune, reluă el, că-mi merge foarte bine ! că o să-mi reiau în curînd viața obișnuită. Dumneata m-ai ucis, m-ai ruinat, m-ai asasinat !...

— Ei, ei, ei, ei ! exclamă portăreasa, uite că te-ai aprins ! Zi așa, sînt călăul dumneatale, cînd sînt cu spa-tele, tot drăgălășenii de-astea îi spui lui domnu Schmucke. Lasă, c-aud eu bine ce spui !... Ești un monstru de nere-cunoștință.

— Bine, dar nu știi că, dacă am să întîrzii cu conva-lescența doar cincisprezece zile, o să mi se spună, la în-toarcere, că sînt o vechitură, o căzătură, că mi-a trecut timpul, că sînt de pe vremea stilului *Empire*, *rococo* ¹⁵⁹, exclamă bolnavul, care voia să trăiască. Între timp Garan-geot își va fi făcut prieteni la teatru, de la oamenii de control pînă la mașiniștii de sub tavan ! Va fi coborît

diapazonul pentru vreo actriță fără voce, va fi lins cizmele domnului Gaudissart ; va fi publicat, prin prietenii săi, elogii despre toată lumea prin foiletoane ; și atunci, doamnă Cibot, într-o treabă ca asta, lumea se pricepe să găsească păduri în capul unui chel !... Ce diavol te-a pus să te duci acolo ?...

— Păi ce mai ! domnu Schmucke a vorbit cu mine despre asta mai bine de-o săptămână. Ce să-ți fac ? Dumneatale nu te gîndești decît la dumneatale ! Ești un egoist în stare să omori oamenii ca să te vindecî !... Păi bietu domnu Schmucke e rupt de oboseală de-o lună de zile, abia-și trage sufletu, nu mai poate să se ducă nicăieri, nici să dea lecții, nici să facă de serviciu la teatru ; păi, dumneatale nu-ți dai seama de nimic ? El stă noaptea și eu stau ziua. Dacă și-acuma aș sta nopțile cum am încercat la început, cînd credeam că o să-ți treacă repede, ar trebui să dorm ziua ! Și atunci cine-or să vadă de gospodărie și-or să fie cu ochii-n patru ?... Și n-ai ce face, boala-i boală !... asta-i !...

— E imposibil să fi avut Schmucke ideea asta...

— Acuma, te pomenești că mi-o fi trăsnit mie prin cap ! Da' ce crezi, că sîntem de fier ? Păi, dacă domnu Schmucke ar fi ținut-o tot așa, să se ducă la șapte-opt lecții și să stea seara la teatru de la șase jumătate pînă la unsprezece jumătate cu dirijatul orchestrei, ar fi dat ortul popii în zece zile... Dorești dumneatale moartea omului ăstuia cumsecade, care și-ar da viața pentru dumneatale ? Jur pe mormîntul tatei și al mamei că nu s-a mai văzut bolnav ca dumneatale... Unde ți-e judecata, ai pus-o la *muntele după etate* ? Toată lumea se omoară aici pentru dumneatale, toți fac cum e mai bine, și nu ești mulțumit... Vrei să înnebunim, s-ajungem buni de legat ?... Eu, pînă una-alta, sînt spetită !

Madam Cibot putea vorbi în voie fiindcă mînia îl împiedica pe Pons să rostească vreun cuvînt. Se învîrtea în pat, abia dacă putea să articuleze interjecții, trăgea să moară. Ca întotdeauna, cînd cearta ajungea la gradul ăsta, apăreau deodată cuvintele mieroase. Îngrijitoarea se repezi la bolnav, îl luă de cap, îl sili să se culce și trase pe el cuvertura.

— Da' cum se poate să te necăjești în halu ăsta ? O fi fiind boala dumneatale, puîșor ! Așa spune dragu de doctoru Poulain. Haide, liniștește-te. Fii drăguț, băiețașu

numai drag. Ești ființa a mai iubită de toți ai din jur, ră pînă și doctoru vine să te vadă chiar și de două ori pe zi ! Ce-are să zică dacă te găsește așa de tulburat ? Mă scoți din sărite ! nu-i frumos din partea dumneatale... Cînd o are cineva de îngrijitoare pe madam Cibot, se poartă bine cu ea... Țipi, vorbești !... știi bine că n-ai voie. Vorba îți face nervi... Și pentru ce să te înfurii ? Numai dumneatale ești de vină... tot timpul mă cicălești ! Ia stai și judecă ! Dacă domnu Schmucke și cu mine, care țiu la dumneatale ca la ochii din cap, am crezut că așa e bine... înseamnă că așa e bine, îngerașule !

— Schmucke n-a putut să-ți spună să te duci la teatru fără să mă întrebe și pe mine.

— Vrei să-l trezim, pe bietu și scumpu de el, care doarme ca un fericit întru Domnu, și să-l luăm de martor ?

— Nu ! nu ! strigă Pons. Dacă dragul și iubitorul de Schmucke a luat hotărîrea asta, înseamnă că sînt mai bolnav decît cred, spuse Pons aruncînd o privire plină de cumplită melancolie asupra obiectelor de artă care-i împodobeau camera. Va trebui să-mi iau rămas bun de la scumpele mele tablouri, de la toate lucrurile astea din care-mi făcusem prieteni... și de la minunatul meu Schmucke ! Vai ! să fie oare adevărat ?

Madam Cibot, comediantă fără scrupule, își duse la ochi batista. Răspunsul acesta mut îl făcu pe bolnav să cadă într-o neagră visare. Doborît de cele două lovituri date în puncte atît de sensibile, viața socială și sănătatea, pierderea situației și perspectiva morții, Pons căzu într-o astfel de slăbiciune, încît nu mai avu puterea să se înfurie. Și rămase posomorît ca un ofticos după criză.

Văzîndu-și victima la pămînt, madam Cibot spuse :

— Să știi că, în interesu lui domnu Schmucke, ai face bine să chemi pe notaru din cartier, domnu Trognon, un om foarte de treabă.

— Îmi vorbești mereu de Trognon ăsta, zise bolnavul.

— A ! mie mi-e totuna, el sau altu, că tot n-o să-mi lași nimic.

Și dădu din cap în semn de dispreț pentru banii.

Se făcu iar tăcere.

În acel moment, Schmucke, care dormea de la ora șase, se sculă trezit de foame, veni în camera lui Pons și

se uită la el citeva clipe fără să spună nimic, căci madam Cibot își pusese un deget pe buze făcînd :

— Ssst !

Apoi se ridică, se apropie de german ca să-i vorbească la ureche și-i spuse :

— Slavă Domnului ! uite-l că doarme, e nărăvaș rău... Ce să-i faci ? Se luptă cu boala...

— Nu, dimpotrivă, sînt foarte răbdător, răspunse victima cu un glas tînguitor care vădea o cumplită descurajare ; dar, dragă Schmucke, s-a dus la teatru ca să fiu dat afară...

Se opri și n-avu puterea să termine. Madam Cibot profită de acest răgaz ca să-i dea de știre lui Schmucke prin semne că e vorba de o minte care o ia razna și zise :

— Să nu zici altfel, că i s-ar trage moartea din asta...

— Și, reluă Pons, uitîndu-se la fața de om cinstit a lui Schmucke, mai pretinde că tu ai trimis-o...

— *Ta, răspunse Schmucke eroic, drepuia. Dagi !... lază-ne ză de zalfăm !... E o brozdie ză de brăbădejdî mungind, gînt ai eine gomor... Vă-de zănădoz, o ză fintem gefa feghiduri ji o ză ne zvîrjim linijdiți în ein golț, gu traca de matam Zipod...*

— Te-a pervertit și pe tine ! răspunse Pons cu durere.

Nemaizărînd-o pe madam Cibot, care se dusesese în spațele patului ca să nu vadă Pons semnele pe care i le făcea lui Schmucke, bolnavul o crezu plecată.

— Mă ucide ! adăugă el.

— Cum, te ucid ? spuse ea apărînd cu ochii scăpărînd și cu mîinile în șolduri. Asta-i va să zică răsplata pentru că am fost credincioasă ca un cîine ?... Doamne, Dumnezeule !

Izbucni în lacrimi, se lăsă să cadă pe un fotoliu, și gestul acesta dramatic îi pricinui lui Pons tulburarea cea mai dăunătoare.

— Ei, atunci, spuse ea ridicîndu-se și uitîndu-se la cei doi prieteni cu priviri de femeie dușmănoasă, priviri care aruncă gloanțe și venin totodată, m-am săturat să mă omor aci muncind, și să nu fie nimic bine din ce fac. Să vă luați o îngrijitoare !

Cei doi prieteni se priviră înspăimîntați.

— O ! degeaba vă uitați unu la altu ca niște actori ! Gata ! O să-l rog pe doctoru Poulain să vă caute o soră ! Și să încheiem socotelile. Să-mi dați înapoi banii pe care

i-am băgat aci... și pe care nu vi i-aș fi cerut niciodată... eu, care m-am dus la domnu Pillerault să-i mai cer cu împrumut încă cinci sute de franci...

— *E tin gauza polii!* zise Schmucke repezindu-se la madam Cibot și luînd-o de talie, *ai raptare!*

— Dumneatale ești un înger, că ți-aș săruta și urmele pașilor, zise ea. Da' domnu Pons nu m-a iubit niciodată, totdeauna i-am fost urîță!... De altfel, poate-și închipuie că vreau să mă treacă în testament...

— *Sst! ai ză-l ugizi!* exclamă Schmucke.

— Rămas bun, domnule, veni ea să-i spună lui Pons, fulgerîndu-l cu privirea. De rău ce-ți vreau, îți urez să fii sănătos. Cînd ai să te porți frumos cu mine, cînd ai să crezi că e bine ce fac, am să mă-ntorc! Pînă atunci, stau acasă... Erai ca și copilul meu, de cînd s-a pomenit să se răzvrătească copiii împotriva mamelor?... Nu, nu, domnule Schmucke, nu vreau s-aud nimic... Am să-ți aduc cina, am să te servesc; da' să vă luați o îngrijitoare, să-i cereți una lu domnu Poulain.

Și ieși trîntind ușile cu atîta violență, încît obiectele fragile și prețioase se clătinară. Bolnavul auzi cum se ciocneau porțelanurile, și zgomotul ăsta fu pentru el ca lovitura de grație dată unui om tras pe roată.

După un ceas, portăreasa, în loc să intre la Pons, veni să-l cheme pe Schmucke prin ușa camerei de culcare, spunîndu-i că cina îl așteaptă în sufragerie. Bietul german veni cu fața palidă și plină de lacrimi.

— *Piedul Bons telirează*, spuse el, *găgi bredinte gă tumneata ejdi o grimală. E tin gauza polii*, zise el ca s-o înduioșeze pe madam Cibot fără să-l acuze pe Pons.

— O! m-am săturat de boala lui! Știi una, tată nu mi-e, bărbat nu mi-e, frate nu mi-e, copil nu mi-e. Nu mă poate suferi, să-i fie de bine! După dumneatale, să știi, aș merge pînă la capătul lumii; da', după ce-ți dai viața, inima, toate economiile, după ce nici de bărbat nu-ți mai vezi cum trebuie, că uite, Cibot e bolnav, să auzi că te face cremenală... e cam prea de oaie...

— *O oaie?*

— Da, oaie. Să nu mai lungim vorba. Să trecem la fapte! Uite, îmi datorați trei luni a o sută nouăzeci de franci, asta face cinci sute șaptezeci! plus chiria pe care-am plătit-o de două ori, uite și chitanțele, șase sute de franci, pe lîngă remiză și impozite; va să zică, o mie

două sute de franci fără ceva și, în fine, ale două mii de franci, fără dobîndă bineînțeles ; cu totu, trei mii o sută nouăzeci și doi de franci... Și gîndește-te c-o să-ți trebuiască cel puțin două mii de franci să-i ai în casă pentru soră, pentru medic, pentru medicamente și pentru mîncarea îngrijitoarei. Uite pentru ce împrumutasem o mie de franci de la domnu Pillerault, spuse ea arătînd hîrtia de o mie de franci dată de Gaudissart. Schmucke asculta socoteala asta cu o uimire foarte ușor de înțeles, căci se pricepea la cifre cît se pricep pisicile la muzică.

— *Matam Zipod, Bons nu e în dodă virea ! Iardă-l, încrîșește-l mai tebarde, rămîi brofitența nosdra... de roc în cenughi.*

Și germanul se prosternă în fața portăresei, sărutînd mîinile călăului.

— Ascultă, puiule dragă, zise ea ridicîndu-l pe Schmucke și sărutîndu-l pe frunte, uite că Cibot e bolnav, stă în pat, am trimis după doctoru Poulain. Așa stînd lucrurile, trebuie să-mi aranjez și eu afacerile. De altminteri, Cibot, care m-a văzut plîngînd cînd am venit acasă, s-a înfuriat așa de tare, că nu mă mai lasă să calc p-aci. El cere banii, că sînt banii lui doar. Noi, femeile, ce putem face ? Da' dacă omu capătă înapoi banii, asta l-o liniști poate. E toată averea lui, bietu om, economiile de douăzeci și șase de ani de gospodărie, cîștigate cu sudoarea frunții. Îi trebuie banii mîine, nu-i glumă... Dumneatale nu-l cunoști pe Cibot : cînd e înfuriat, e în stare să omoare un om. Ei, poate c-o să-mi dea voie să viu iar să vă îngrijesc pe amîndoi. Fii pe pace, am să-l las să mă facă cu ou și cu oțet. Am să înghit asta, fiindcă țiu la dumneatale, că ești ca un îngerăș.

— *Nu, zînd un pied om, gare iupejde be briedenul zău, gare ar ta fiața za ga ză-l zalfeze...*

— Da' banii ? Dragă domnule Schmucke, să zicem așa că nu-mi dai nimic, da' vă trebuie trei mii de franci pentru cheltuieli ? Ce să zic, știi ce-aș face eu în locu dumneatale ? N-aș sta mult la gînduri și aş vinde șapte ori opt prăpădite de tablouri, și aş pune în loc cîteva din ale care stau în odaia dumneatale cu fața la perete că n-au loc ! Că, ori tablou ăsta, ori ălalt, nu-i totuna ?

— *Tar bendruge ?*

— Fiindcă-i tare rău ! din cauza bolii, că altfel, cînd e sănătos e un mielușel ! E în stare să se scoale și să

scotocească peste tot; și dacă s-ar întâmpla să vie în salon, măcar că n-are putere nici să mai treacă pragu odăii, se cheamă că le-ar găsi pe toate la număr !...

— *E jusd ?*

— Păi o să-i spunem de vânzare cînd o fi sănătos bine. Dacă vrei să-i mărturisești vânzarea, aruncă totu pe mine, zi c-a trebuit să-mi plătești. Lasă, că știu eu să rabd...

— *Eu nu bod ză tisbun te ligruri gare nu-mi abarțin...* răspunse simplu și cinstit germanul.

— Ei, atunci, am să vă fac citație, dumneatale și lu domnu Pons.

— *Ar înzemna ză-l omorîm...*

— Alege !... Doamne ! vinde tablourile și-i spui p-ormă... îi arăți citația...

— *Ei pine, tă-ne în jutecadă... am ză mă zguz aja... am ză-i arăd gidația...*

Chiar în ziua aceea, la ora șapte, coana Cibot, care se dusesse să consulte un portărel, îl chemă pe Schmucke. Germanul se văzu în fața domnului Tabareau, care-l somă să plătească; și, la răspunsul lui Schmucke, care tremura din cap pînă în picioare, fu citat, el și cu Pons, în fața tribunalului, pentru a fi condamnați să facă plata. Înfățișarea acestui om, hîrtia timbrată scrisă în grabă produsese atîta impresie asupra lui Schmucke, încît nu mai rezistă.

— *Finte daplourile, zise el cu lacrimile în ochi.*

A doua zi la șase dimineața, Elie Magus și Rémonencq își desprinseseră fiecare tablourile de pe perete. Două chitanțe a cîte două mii cinci sute de franci fură redactate astfel, fiind în perfectă regulă.

„Subsemnatul, în numele domnului Pons, recunosc că am primit de la domnul Elie Magus suma de două mii cinci sute de franci pentru patru tablouri pe care i le-am vîndut, suma de mai sus trebuind să servească cerințelor domnului Pons. Unul din aceste tablouri, atribuit lui Dürer, este un portret de femeie; al doilea, din școala italiană, este tot un portret; al treilea este un peisaj olandez de Breughel; al patrulea e un tablou florentin reprezentînd Sfînta Familie, de un pictor necunoscut.“

Chitanța dată lui Rémonencq era în aceiași termeni și cuprindea un Greuze, un Claude Lorrain, un Rubens

și un Van Dyck, camuflați sub numele de tablouri din școala franceză și din școala flamandă.

— *Agejdi pani m-ar vage să gret gă vleagurile ages-dea vag gefa barale*, zise Schmucke încasînd cei cinci mii de franci.

— Fac ceva parale, zise Rémonencq. Eu aș da bucuros pe toate o sută de mii de franci.

Auvergnatul, rugat să facă acest serviciu, înlocui cele opt tablouri cu altele de aceeași dimensiune, cu același fel de rame, alegînd din tablourile mai proaste pe care Pons le pusese în camera lui Schmucke. Ajuns în stăpînirea celor patru capodopere, Elie Magus o luă pe madam Cibot la el acasă, chipurile ca să-i plătească ce-i datora. Dar se vaită de sărăcie, găsi că pînzele au defecte, că trebuie întărite cu altă pînză pe dedesubt și-i oferi portăresei treizeci de mii de franci comision ; o făcu să primească, arătîndu-i hîrtille scînteietoare pe care Banca a gravat cuvîntul de O MIE FRANCI ! Magus îl sili pe Rémonencq să-i dea aceeași sumă femeii Cibot, și-i împrumută suma pe garanția celor patru tablouri, care-i fură lăsate zălog. Cele patru tablouri ale lui Rémonencq îi părăură atît de minunate lui Magus, că, neputîndu-se hotărî să le dea înapoi, îi aduse, a doua zi, șase mii de franci beneficiu telalului, care îi cedă cu factură cele patru pînze. Madam Cibot, îmbogățită cu șaizeci și opt de mii de franci, ceru din nou celor doi complici ai săi să păstreze cel mai mare secret și-l rugă pe evreu să-i spună cum ar putea să plaseze suma aceasta astfel ca nimeni să nu știe că o are.

— Cumpără acțiuni ale căilor ferate din regiunea Orléans, sînt cu treizeci de franci sub cota de emisiune, o să-ți dublezi capitalul în trei ani, și n-ai să ai de păstrat decît niște bucăți de hîrtie care încap într-o geantă.

— Stai aici, domnule Magus, mă duc la omu de afaceri al familiei domnului Pons, el vrea să știe pe ce preț ai cumpăra dumneata tot calabalîcul de sus... Mă duc să ți-l aduc.

— Dac-ar fi văduvă ! îi spuse Rémonencq lui Magus, tare mi-ar conveni, că uite-o și bogată...

— Mai ales dacă-și plasează banii în căile ferate Orléans ; peste doi ani o să aibă de două ori atît. În asta mi-am plasat și eu bietecele mele economii, zise evreul,

sînt zestrea fetei mele. Haidem să facem o mică plimbare pe bulevard în aşteptarea avocatului...

— Dacă Dumnezeu ar vrea să-l cheme la el pe Cibot ăsta, care şi-aşa e foarte bolnav, reluă Rémonencq, aş avea o femeie straşnică, în stare să țină un magazin, şi aş putea începe o negustorie pe picior mare...

— Bună ziua, dragă domnule Fraisier, zise madam Cibot pe un ton mieros intrînd în cabinetul avocatului. Ei, ce-mi spune portarul dumneata, că te muţi de-acî ?...

— Da, dragă doamnă Cibot, iau apartamentul de la primul etaj din casa unde stă doctorul Poulain, deasupra lui. Caut cu împrumut două-trei mii de franci ca să mobilez cum trebuie acest apartament, care, ce să zic, e foarte drăguţ, l-a renovat proprietarul. Reprezintă, cum ţi-am spus, interesele preşedintelui de Marville, ca şi pe ale dumatăle... Mă las de meseria de acum, am să mă înscriu pe lista avocaţilor, aşa că trebuia să am o locuinţă bună. Avocaţii din Paris nu permit să fie înscrişi pe listă decît cei care au un mobilier onorabil, o bibliotecă etc. Sînt doctor în drept, mi-am făcut stagiul, mi-am şi găsit protectori puternici... Ei, cum stăm ?

— Pot să-ţi dau economiile mele care sînt la Casa de depuneri, îi spuse madam Cibot ; n-am mare lucru, trei mii de franci, rodul a douăzeci şi cinci de ani de economie şi lipsuri... Îmi faci o poliţă, cum zice Rémonencq, că eu sînt neştiutoare, nu ştiu decît ce mă învaţă alţii...

— Nu, statutul baroului nu permite unui avocat să semneze poliţe ; am să-ţi fac o chitanţă cu dobîndă de cinci la sută, şi-ai să mi-o restitui dacă îţi obţin o mie două sute de franci rentă viageră în succesiunea bătrînului Pons.

Prinsă în cursă, madam Cibot tăcu.

— Cine tace înseamnă că n-are nimic împotrivă, reluă Fraisier. Adu-mi banii mîine.

— A ! ţi-aş plăti prea bucuros onorariile dinainte, zise portăreasa, aşa aş fi sigură de rentă.

— Cum stăm ? reluă Fraisier, făcînd din cap un semn afirmativ. L-am văzut pe Poulain aseară, se pare că îl ieşi repede pe bolnav... Încă un asalt ca cel de ieri şi o să i se formeze pietre în vezicula biliară... Fii blîndă cu el, ştii, dragă doamnă Cibot, să nu ai pe urmă remuşcări. Nu trăim cît lumea.

— Ia mai lasă-mă cu remuşcărilor dumneatale !... Te pomeneşti că iar îmi vorbeşti de ghilotină ? Domnu Pons e un bătrîn afurisit ! Nu-l cunoşti dumneatale ! el îmi scoate mie peri albi ! Nu se află om mai rău ca el ; aveau dreptate rudele lui, e prefăcut, răzbunător şi afurisit... Domnu Magus e la mine, cum ți-am spus, şi te-aşteaptă.

— Bine !... o să ajung o dată cu dumneata. De valoarea colecţiei depinde cifra rentei dumatăle ; dacă se urcă la opt sute de mii de franci, o să ai o mie cinci sute de franci rentă viageră... o avere !

— Ei, atunci, am să le spun să facă preţuirea cu mare atenţie.

Un ceas mai târziu, în timp ce Pons dormea adînc după ce luase din mîna lui Schmucke o poţiune calmantă, prescrisă de doctor, dar în doză dublată de madam Cibot, fără ştirea germanului, Fraisier, Rémonencq şi Magus, aceste trei personaje bune de spînzurătoare, examinau bucată cu bucată cele o mie şapte sute de obiecte din care se compunea colecţia bătrînului muzician.

Schmucke fiind culcat, corbii aceştia care-şi adulmecau cadavrul fură stăpîni pe teren.

— Să nu faceţi zgomot, zicea madam Cibot cînd Magus se extazia şi discuta cu Rémonencq informîndu-l asupra valorii vreunei capodopere.

Ți se rupea inima văzînd la lucru aceste patru lăcomii diferite, care cîntăreau moştenirea în timpul cît cel a cărui moarte o doreau dormea. Evaluarea valorilor din cuprinsul salonului dură trei ceasuri.

— În medie, zise bătrînul evreu soios, fiecare obiect de aici face o mie de franci...

— Ar însemna un milion şapte sute de mii de franci ! exclamă Fraisier uluit !

— Nu pentru mine, reluă Magus, ai cărui ochi luară luciri reci. Eu n-aş da mai mult de opt sute de mii de franci, fiindcă nu poţi şti cît ții în magazin lucrurile astea... Sînt capodopere care nu se vînd nici în zece ani, așa că preţul cumpărării se dublează prin dobînda compusă ; dar aş plăti cu bani peşin.

— În camera de culcare sînt vitralii, emailuri, miniaturi, tabachere de aur şi de argint, atrase atenţia Rémonencq.

— Le putem vedea ? întrebă Fraisier.

— Mă duc să mă uit dacă doarme adînc, răspunse madam Cibot.

Și, la un semn al portăresei, cele trei păsări de pradă intrară.

— Acolo sînt capodoperele ! zise Magus arătînd salonul, în timp ce barba-i albă tremura din toți perii, dar aici sînt avuțiile ! Și ce avuții ! Nici regii n-au lucruri mai frumoase în comorile lor.

În fața tabacherelor, lui Rémonencq începură să-i scape ochii. Fraïsier, calm și rece ca un șarpe care s-ar fi ridicat pe coadă, își întindea capul turtit și stătea în atitudinea în care pictorii îl zugrăvesc pe Mefistofel. Acești trei avari diferiți, însetați de aur ca diavolii de roua paradisiului, își îndreptară privirea, fără să se fi înțeles, asupra posesorului atîtor avuții, fiindcă acesta făcuse o mișcare ca într-un vis urît. Deodată, sub țîșnirea celor trei raze diabolice, bolnavul deschise ochii și scoase țipete pătrunzătoare...

— Hoții !... Uite-i !... Poliția ! Săriți !...

Fără îndoială își continua treaz visul, fiindcă se ridicase în capul oaselor, cu ochii măriți, ficși, dați peste cap, fără să se poată mișca.

Elie Magus și Rémonencq se îndreptară spre ușă ; dar fură țintuiți pe loc de acest cuvînt :

— Magus aici !... am fost trădat !...

Bolnavul se trezise datorită instinctului de conservare a comorii sale, sentiment cel puțin egal cu cel al conservării personale.

— Doamnă Cibot, cine-i domnul ? strigă el înfiorîndu-se la vederea lui Fraïsier, care stătea nemișcat.

— Ei, asta-i ! Ce, puteam să-l dau afară ? zise ea făcîndu-i semn lui Fraïsier cu ochii și cu mîna. Domnu s-a prezentat adineauri în numele familiei dumneatale...

Fraïsier lăsă să-i scape un gest de admirație pentru madam Cibot.

— Da, domnule, veneam din partea doamnei prezidente de Marville, a soțului ei și a fiicei sale, ca să vă prezint regretele lor ; au aflat din întîmplare despre boala dumneavoastră și ar vrea să vă îngrijească în persoană... Vă poftesc să veniți la moșia Marville ca să vă recăpătați sănătatea ; doamna vicontesă Popinot, micuța Cécile pe care o iubiți atît, va fi îngrijitoarea dumneavoastră... V-a luat apărarea pe lîngă mama ei și a făcut-o să revină din eroarea în care se afla...

— Și zi așa ! moștenitorii mei te-au trimis ! exclamă Pons indignat, și ți-au dat drept ghid pe cel mai bun cunoscător, pe cel mai priceput expert din Paris?... Ah ! e bună gluma, reluă el rîzînd cu un rîs de nebun. Vii să evaluezi tablourile, obiectele rare, tabacherele, miniaturile mele !... Evaluează ! ai de-a face cu cineva care nu numai că se pricepe la toate, dar care poate să și cumpere, fiindcă e arhimilionar... Iubitele mele rude n-au să aștepte multă vreme moștenirea de la mine, zise el cu adîncă ironie, m-au băgat în mormînt... Ah ! doamnă Cibot, zici că ești ca mama mea și bagi în casă pe negustori, pe concurentul meu și pe oamenii familiei Camusot... în timp ce dorm !... Ieșiți afară cu toții !...

Și nefericitul, scos din fire și de furie și de spaimă, se sculă din pat, așa scheletic cum era.

— Ține-te de mine, conașule, zise madam Cibot repezindu-se spre Pons ca să-l împiedice să cadă. Liniștește-te, frate, domnii ăia au plecat.

— Vreau să văd salonul ! zise muribundul.

Madam Cibot făcu semn celor trei corbi să-și ia zborul ; apoi îl apucă pe Pons, îl săltă ca pe-o pană și-l culcă la loc, cu toate țipetele lui. Cînd îl văzu pe nefericitul colecționar sleit de puteri, se duse să închidă ușa apartamentului. Cei trei călăi ai lui Pons erau încă în capul scării și, cînd îi văzu, portăreasa le spuse să aștepte, auzindu-l pe Fraisier că-i spune lui Magus :

— Scrie-mi o scrisoare semnată de amîndoi, prin care vă angajați să dați nouă sute de mii de franci peșin pe colecția domnului Pons, și-o să am eu grijă să vi se facă o reducere mare.

Apoi șopti la urechea portăresei un cuvînt, unul singur, pe care nimeni nu-l putea auzi, și coborî împreună cu cei doi negustori în odaia portarului.

— Doamnă Cibot, întrebă nefericitul Pons, cînd se întoarse portăreasa, au plecat ?...

— Cine să plece ? întrebă ea.

— Oamenii aceia !

— Care oameni ?... Poftim, acum ai văzut oameni ! zise ea. Te-au scuturat frigurile de era să ieși pe fereastră fără mine, și îmi mai vorbești de oameni... Așa o să rămîi totdeauna ?...

— Cum, adineauri, nu era aci un domn care zicea că-i trimis de familia mea ?

— Iar îmi scoți peri albi, reluă ea. Zău așa, știi unde-ar trebui să te închidă ? la *ospici* !... Auzi, oameni...

— Elie Magus, Rémonencq !...

— Ah ! pe Rémonencq poate să-l fi văzut, că a venit să-mi spuie că lu bietu Cibot i-e tare rău, așa că eu am și zburat d-aci. Când e vorba de Cibot al meu nu preget o clipă, așa să știi ! Când bărbatu mi-e bolnav, eu, una, nu mai vreau să știu de nimeni. Vezi de stai liniștit și dormi un ceas, două, fiindcă am trimis după domnu Poulain și mă întorc cu el... Bea, și fii cuminte.

— Cum, nu era nimeni în odaia mea, aici, adineauri, când m-am trezit ?...

— Nimeni, zise ea. L-ai fi văzut pe domnu Rémonencq prin oglinzi.

— Ai dreptate, doamnă Cibot, zise bolnavul devenind blînd ca un miel.

— Ei, așa da, ți-a venit mintea la cap... Bun rămas, îngerașule, stai liniștit, acușica mă întorc.

Cînd Pons auzi închizîndu-se ușa apartamentului, își adună ultimele puteri ca să se poată scula, spunîndu-și :

— Sînt înșelat ! Sînt jefuit ! Schmucke e un copil care se lasă ușor legat la gard !...

Și bolnavul, însufletit de dorința de a lămuri scena înspăimîntătoare care i se părea prea reală pentru a fi o nălucire, putu să ajungă la ușa camerei, o deschise cu greutate și se află în salon, unde vederea scumpelor sale pînze, statui, bronzuri florentine și porțelanuri îl învioră. În halat, cu picioarele goale și buimac cum era, colecționarul putu să facă înconjurul celor două alei pe care le forma șirul de bufete și de dulapuri care împărțeau salonul în două. La prima privire de stăpîn, numără totul și văzu că muzeul era complet. Era gata să se înapoieze, cînd privirea îi fu atrasă de un portret de Greuze pus în locul *Cavalerului de Malta* al lui Sebastian del Piombo. Bănuiala îi brăzdă mintea cum taie fulgerul un cer furtunos. Se uită la locul unde erau cele patru tablouri principale și văzu că toate fuseseră înlocuite. Un vâl negru acoperi deodată ochii bietului om, îl cuprinse o slăbiciune și căzu pe parchet. Leșinul fu atît de complet, încît Pons rămase acolo timp de două ore ; îl găsi Schmucke, în momentul cînd se trezi și ieși din camera lui ca să vină să-și vadă prietenul. Schmucke se necăji mult pînă-l ridică pe muribund și-l duse în pat ; dar cînd, vorbind cu acest

om care aproape că nu mai era printre cei vii, dădu de o privire înghețată și auzi vorbe nedeslușite și bolborosite, bietul german, în loc să-și piardă capul, deveni un prieten al prieteniei. În prada deznădejdiei, acest om-copil se purtă ca o femeie iubitoare sau ca o mamă. Încălzi niște șervete (a găsit niște șervete !), se pricepu să înfășoare în ele mâinile lui Pons, îi puse șervete calde și pe coșul pieptului ; apoi îi luă fruntea asudată și rece între mâini și chemă pentru ea viața cu o putere de voință demnă de Apollonius din Tyana ¹⁶⁰. Își sărută prietenul pe ochi, ca acele madone, pe care marii sculptori italieni le-au sculptat în basoreliefurile lor numite *Pietà* ¹⁶¹, sărutându-l pe Cristos. Aceste eforturi supraomenești, această transfuzie de viață, această străduință de mamă și de iubită au fost încununate de un succes deplin. După o jumătate de oră, Pons, încălzit, recăpătă o înfățișare omenească : culoarea vitală îi reveni în ochi, căldura dinafară îi puse în mișcare organele. Schmucke îi dădu să bea apă de melisă amestecată cu vin, și viața pătrunse în trupul lui Pons, inteligența străluci din nou pe fruntea lui adineauri fără simțire ca o piatră. Pons înțelese atunci cărui sfânt devotament, cărei forțe de prietenie se datora această înviere.

— Fără tine, muream ! zise el simțindu-și fața ușor umezită de lacrimile bunului german, care râdea și plângea în același timp.

Auzind aceste cuvinte, așteptate în delirul nădejdiei, nu mai puțin zguduitor decât cel al deznădejdiei, bietul Schmucke, ale cărui puteri erau cu totul sleite, se moleși ca un balon spart, căzu și el la rîndu-i, se lăsă pe un fotoliu, împreună mâinile și-i mulțumi lui Dumnezeu printr-o rugăciune fierbinte. I se părea că s-a săvîrșit o minune ! Nu credea în puterea rugăciunii sale în acțiune, ci în cea a lui Dumnezeu pe care-l invocase. Totuși, minunea nu era decât un fenomen natural pe care medicii l-au constatat adeseori. La șanse egale, un bolnav, înconjurat de afecțiuni și îngrijit de oameni care țin la viața lui, e salvat, pe cîtă vreme unul îngrijit de oameni plătiți moare. Medicii nu vor să vadă aici efectele unui magnetism involuntar, ei atribuie acest rezultat îngrijirilor inteligente, respectării exacte a prescripțiilor lor ; dar multe mame cunosc puterea acestor proiectări arzătoare ale unei dorinți statornice.

— Dragul meu Schmucke !

— Nu forpi, de foi auzi gu inima... Otihejde-de ! otihejde-de ! zise muzicianul zîmbind.

— Biet prieten !... nobilă făptură !... Copil al Domnului trăind întru Domnul ! Singura ființă care m-a iubit !... zise Pons prin interjecții, găsind modulații necunoscute pentru vocea sa.

Tot sufletul lui, gata să se piardă, era în aceste cuvinte care-i dădură lui Schmucke bucurii aproape egale cu ale dragostei.

— Rămii în fiață ! Rămii în fiață ! ji am ză tefin un leu ! am să mungezg bendru amîntoi.

— Ascultă, prietenul meu bun, iubit și credincios ! Lasă-mă să vorbesc, timpul nu-mi mai dă mult răgaz, căci sînt ca și mort, n-am să-mi revin după crizele astea repetate.

Schmucke hohoti ca un copil.

— Acuma ascultă, ai să plîngi mai tîrziu, zise Pons. Creștin fiind, trebuie să te pleci. Am fost furat, și la mijloc e femeia Cibot... Înainte de a te părăsi, trebuie să te luminez asupra faptelor vieții : tu nu le cunoști... S-au luat opt tablouri care valorau sume considerabile...

— Iardă-mă, eu le-am fîndud...

— Tu ?

— Eu, zise bietul german, eram gidați la dripunal...

— Citați !... de cine ?...

— Ajdeabă !

Schmucke se duse să caute hirtia timbrată lăsată de portărel și o aduse.

Pons citi cu atenție zmîngăleala de pe ea. După ce citi, lăsă să cadă hirtia și nu spuse nimic. Acest cunosător al muncii omenești, care pînă atunci neglijase moralul, își dădu seama în sfîrșit de toate firele urzite de madam Cibot. Verva lui de artist, inteligența de elev al Academiei de la Roma, toată tinerețea îi reveni în cîteva clipe.

— Dragul meu Schmucke, să execuți militărește ce am să-ți spun. Ascultă, coboară la portari și spune-i femeii aceleia îngrozitoare că aș vrea să revăd persoana pe care mi-a trimis-o vărul meu, prezidentul, și că, dacă această persoană nu vine, am de gînd să las moștenire muzeului colecția mea ; că e vorba să-mi fac testamentul.

Schmucke îndeplini comisionul ; dar după primele vorbe, madam Cibot răspunse printr-un zîmbet.

— Dragă domnule Schmucke, scumpu nostru bolnav a avut fierbințeală mare, i s-a nălucit că vede oameni în camera lui. Îți dau cuvîntul meu de femeie cinstită că n-a venit nimeni din partea familiei scumpului nostru bolnav...

Schmucke se întoarce cu răspunsul acesta pe care-l repetă textual lui Pons.

— E mai tare, mai vicleană, mai șmecheră, mai machiavelică decît credeam, zise Pons zîmbind, minte pînă și în odaia ei ! Închipuiește-ți că a adus azi-dimineață aci pe un evreu numit Elie Magus, pe Rémonencq și pe un al treilea pe care nu-l cunosc, dar care este mai înspăimîntător decît ceilalți doi la un loc. S-au bizuit pe somnul meu ca să evalueze moștenirea, întîmplarea a făcut că m-am trezit și i-am văzut pe toți trei cum îmi cîntăreau în mîini tabacherele. În fine, necunoscutul a pretins că e trimis de alde Camusot, am vorbit cu el... Infama asta de Cibot a susținut morțiș c-am visat... Dragă Schmucke, n-am visat !... L-am auzit pe omul ăsta, mi-a vorbit... Cei doi negustori s-au speriat și au ieșit pe ușă... Am crezut că femeia Cibot se va dezminți singură... Încercarea a dat greș. Am să întind altă cursă în care ticăloasa o să cadă... Biet prieten, tu o crezi un înger, e o femeie care, de o lună de zile, mă asasinează pentru bani. N-am vrut să cred în atîta răutate din partea unei femei care ne-a slujit cu credință timp de cîțiva ani. Îndoiala asta m-a pierdut... Cît ți s-a dat pe cele opt tablouri ?

— *Gingi mii te vrangi.*

— Dumnezeu ! făceau de douăzeci de ori pe-atîta ! exclamă Pons, sînt ce-aveam mai bun în colecție. N-am timp să intentez un proces ; de altfel, ar însemna să te pun în cauză ca fiind înșelat de ticăloșii ăștia... Un proces te-ar omori ! Tu nu știi ce înseamnă justiția ! e haznaua tuturor infamiilor morale... Un suflet ca al tău n-ar rezista văzînd atîtea grozăvii. Și-apoi, vei fi destul de bogat. Tablourile acelea m-au costat patruzeci de mii de franci, le am de treizeci și șase de ani... Dar am fost jefuiți cu o dibăcie surprinzătoare. Eu sînt pe marginea gropii, nu mai îmi pasă decît de tine... de tine, cel mai bun dintre oameni. Și nu vreau să fii jefuit, fiindcă tot ce am e al tău. Prin urmare, trebuie să nu te încrezi în nimeni, și tu nu știi ce e neîncrederea. Dumnezeu te

ocrotește, știu ; dar te poate uita o clipă, și atunci ai fi prădat ca o corabie de către pirai. Femeia Cibot e un monstru, mă ucide ! și tu vezi în ea un înger ; vreau să vezi de ce e în stare ; du-te și roag-o să-ți indice un notar, care să înregistreze testamentul meu... și-am să ți-o arăt prinsă asupra faptului.

Schmucke îl asculta pe Pons ca și când i-ar fi povestit Apocalipsul. Dacă Pons avea dreptate, existența unui caracter atît de ticălos ca cel al femeii Cibot însemna pentru Schmucke negarea providenței.

— *Piedul meu brieden Bons e aja te rău*, spuse germanul care coborîse la portari și se adresa portăresei, *îngîd frea ză-ji vagă desdamendul ; gheamă ein nodar...*

Spuse acestea față de mai multe persoane, căci starea lui Cibot era aproape disperată. Rémonencq, sora acestuia, două portărese venite de la casele vecine, trei servitori ai locatarilor casei și locatarul de la primul etaj spre stradă staționau în gang.

— Ah ! poți să te duci și dumneata să chemi un notar, exclamă madam Cibot cu lacrimile în ochi, și să pui pe cine vrei să-ți facă testamentu... Doar n-o să-l las singur pe bietu Cibot cînd e pe moarte... Aș da toți Ponsii din lume ca să trăiască Cibot... un om care nu m-a supărat nici cu atîtica în treizeci de ani de căsnicie !...

Și intră în casă, lăsîndu-l pe Schmucke încremenit.

— Domnule, îl întrebă pe Schmucke locatarul de la primul etaj, domnul Pons se simte chiar așa de rău ?

Locatarul acesta, Jolivard pe nume, era un funcționar de la registratură, la biroul Palatului de Justiție.

— *Era ză moară atineaori !* răspunse Schmucke cu adîncă durere.

— Este aici, aproape, pe strada Saint-Louis, un notar, domnul Trognon, atrase atenția domnul Jolivard. E notarul cartierului.

— Vreți să mă duc să-l chem ? îl întrebă Rémonencq pe Schmuke.

— *Vorde puguroz*, răspunse Schmucke, *găgi, tagă matam Zipod nu bode ză ztea lîncă briedenul meu, n-aj frea ză-l laz zincur în zdărea în gare e...*

— Doamna Cibot ne spunea că e pe cale să-și piardă mintea !... reluă Jolivard.

— *Bons, ză-ji biartă mindea ?* exclamă Schmucke îngrozit. *Nigiotadă n-a vosd adîd te ligit... ji ghiar azda mă încrijorează bendru zănădadaea lui.*

Toți cei adunați acolo ascultau conversația cu o curiozitate foarte naturală, care o întipări în mintea lor. Schmucke, care nu-l cunoștea pe Fraisier, nu dădu atenție mutrei satanice și ochilor sclipitori ai acestuia. Spunîndu-i două cuvinte la ureche portăresei, Fraisier fusese autorul scenei îndrăznețe, poate peste puterile femeii, dar pe care ea o jucase în mod magistral. Una din pietrele unghiulare ale edificiului construit de avocat era să-l facă să treacă pe muribund drept nebun. Întîmplarea de dimineață îl servise bine pe Fraisier ; fără el, madam Cibot, în tulburarea ei, s-ar fi dezmințit în momentul cînd nevinovatul Schmucke venise să-i întindă cursa rugînd-o să-l cheme pe trimisul familiei ; Rémonencq, văzîndu-l venind pe doctorul Poulain, era bucuros s-o șteargă. Și iată de ce : de zece zile Rémonencq juca rolul providenței, ceea ce supără în mod deosebit justiția, care are pretenția s-o reprezinte numai ea. Rémonencq voia cu orice preț să se descotorosească de singura piedică în calea fericirii lui. Pentru el, fericirea era s-o ia de nevastă pe portăreasa cea atrăgătoare și să-și tripleze capitalul. Și Rémonencq, văzînd cum croitorul cel mărunțel bea ceai de ierburi, avusese ideea să-i transforme indispoziția într-o boală mortală, iar meseria lui de negustor de fiare vechi îi procurase mijlocul.

Într-o dimineață, în timp ce-și fuma pipa rezemat de pervazul ușii prăvăliei și visa la frumosul magazin de pe Bulevardul Madeleine, unde avea să troneze madam Cibot superb îmbrăcată, îi căzură ochii pe o rondelă de cupru foarte oxidată. Îi veni deodată ideea de a-și curăța fără cheltuială rondela în ceaiul lui Cibot. Legă bucata de cupru, rotundă ca o piesă de cinci franci, cu o sfoară ; și, în timpul cînd madam Cibot era ocupată la conașii ei, se ducea zilnic să vadă ce mai face prietenul lui, croitorul. În timpul acestei vizite de cîteva minute, muia în ceai rondela de cupru, iar cînd pleca, o trăgea înapoi de sfoară. Acest ușor adaos de cupru încărcat cu oxidul său, numit în mod obișnuit cocleală, introduse pe ascuns o substanță vătămătoare în ceaiul binefăcător, dar în proporții homeopatice, ceea ce produse ravagii incalculabile. Iată care fură rezultatele acestei homeopatii cri-

minale. A treia zi, bietului Cibot îi căzu părul, dinții i se clătinară în alveole și toată structura organismului său fu tulburată de imperceptibila doză de otravă. Doctorul Poulain își bătu capul în fața efectului produs de decocție, căci era destul de învățat ca să vadă că e vorba de acțiunea unui agent distrugător. Luă la el ceaiul fără să bage nimeni de seamă și îi făcu el singur analiza ; dar nu găsi nimic. Din întâmplare, în ziua aceea, Rémonencq, speriat de treaba pe care o făcea, nu-și muiase rondela fatală. Doctorul Poulain se descurcă față de el însuși și față de știință cu presupunerea că, din pricina unei vieți sedentare, într-o cămăruță umedă, sîngele acestui croitor, care ședea tot timpul turcește pe o masă în fața ferestrei cu grilaj, se putuse descompune, din lipsă de mișcare și mai ales din cauza emanațiilor de la lăturile puturoase pe care le avea mereu sub nas. Strada Normandie e o stradă veche, scobită la mijloc, unde primăria Parisului n-a pus încă cișmele cu canal și a cărei gîrliță neagră cară cu greu lăturile din toate casele, care se infiltrează sub caldarîm și produc noroiul atît de caracteristic orașului Paris.

Madam Cibot umbla încolo și încoace, pe cîtă vreme bărbatu-său, om muncitor, stătea veșnic lîngă fereastra aceea, în poziție de fachir. Genunchii croitorului erau anchilozați, sîngele stagna în trunchi, picioarele slabe și răsucite erau pe cale să devină niște membre aproape inutile. De aceea tenul foarte arămiu al lui Cibot părea în mod firesc bolnăvicios de foarte multă vreme. Sănătatea bună a nevestei și boala bărbatului îi părură doctorului un fapt natural.

— Și ce boală să aibă bietu Cibot al meu ? îl întrebăse portăreasa pe doctorul Poulain.

— Dragă doamnă Cibot, răspunse doctorul, se prăpădește de boala portarilor... Șubrezirea lui generală vădește o viciere incurabilă a sîngelui.

Primele bănuieli fură șterse pînă la urmă în mintea doctorului Poulain de gîndul că ar fi o crimă fără obiect, fără nici un interes. Cine putea dori moartea lui Cibot ? nevastă-sa ? doctorul o văzuse gustînd din ceaiul lui Cibot după ce-i punea zahăr. Un număr destul de mare de crime scapă de pedeapsa societății ; în general, cele care se comit, ca aceasta, fără dovezile înspăimîntătoare ale vreunei violențe : sînge vărsat, sugrumare,

lovituri, în fine, procedee stîngace ; dar mai ales cînd omorul e fără interes aparent și comis în clasele de jos. Crima e totdeauna denunțată de către ceea ce o precede, sentimente vizibile de ură și de lăcomie pe care le cunosc oamenii din apropiere. Dar, în împrejurările în care se găseau croitorul cel mărunțel, Rémonencq și doamna Cibot, nimeni n-avea interes să caute cauza morții, afară de medic. Portarul acesta bolnăvicios, arămiu, iubit de nevastă-sa n-avea avere, nici dușmani. Motivele și pasiunea telalului se ascundeau în umbră, ca și averea femeii Cibot. Medicul o cunoștea bine pe portăreasă și-i cunoștea sentimentele ; o credea în stare să-l chinuiască pe Pons, dar știa că n-are nici interesul și nici puterea să săvîrșească o crimă ; de altfel, ea lua cîte o linguriță din ceaiul pe care i-l dădea lui bărbatu-său, de cîte ori venea doctorul. Poulain, singurul de la care putea veni lămurirea, crezu că e vorba de vreun capriciu al bolii, de vreuna din excepțiile uimitoare care fac din medicină o meserie atît de periculoasă. Și, în adevăr, croitorul cel mărunțel se afla, din nenorocire, în urma felului lui de viață închircită, într-o stare generală atît de proastă, încît adaosul imperceptibil de oxid de cupru avea să-l ducă la moarte. Cumetrele, vecinii se purtau și ei în așa fel, justificînd moartea aceasta subită, încît nici o umbră nu cădea asupra lui Rémonencq.

— Ah ! exclamă unul, de multă vreme spuneam eu că nu-i merge bine lui domnu Cibot.

— Prea mult lucra omu ăsta ! răspundea altul, și-a mistuit sîngele.

— N-a vrut să m-asculte, exclama un vecin, eu îl sfătuiam să se plimbe duminica și să nu lucreze luna, fiindcă nu sînt prea mult două zile pe săptămînă pentru distracție.

În sfîrșit, gura mahalalei, denunțătoare de obicei, și pe care justiția o ascultă prin urechile comisarului de poliție, rege al clasei de jos, explica perfect moartea croitorașului. Totuși, aerul gînditor și ochii îngrijorați ai domnului Poulain nu-i veneau de loc la socoteală lui Rémonencq ; de aceea, cînd îl văzu pe doctor venind, se oferă cu mare amabilitate față de Schmucke să-l cheme pe domnul Trognon pe care-l cunoștea Fraisier.

— Am să mă întorc în momentul când se va face testamentul, îi spuse Fraasier la ureche portăresei, și cu toată durerea dumitale trebuie să fii cu ochii în patru.

Proceduristul, care dispăru ușor ca o umbră, îl întâlni pe prietenul său, medicul.

— Ei, Poulain, strigă el, totul merge strună. Sîntem salvați... Am să-ți spun astă-seară cum ! Gîndește-te ce post îți convine, că ai să-l capeți ! Iar eu, mă și văd judecător de pace ! Tabareau n-o să mai refuze să-mi dea pe fie-sa... Cît despre tine, mă însărcinez eu să te însoar cu domnișoara Vitel, nepoata judecătorului nostru de pace.

Fraasier îl lăsă pe Poulain năucit de cuvintele astea nebunești și se năpusti pe bulevard ca o zvîrlugă ; făcu semn omnibuzului și, în zece minute, fu lăsat de acest poștalion modern ¹⁶² în dreptul străzii Choiseul. Erau cam ceasurile patru. Fraasier era sigur că o găsește pe prezidentă singură, căci magistrații nu pleacă de la Palatul de Justiție înainte de ora cinci.

Doamna de Marville îl primi pe Fraasier cu o atenție care dovedea că domnul Leboeuf vorbise în mod favorabil despre fostul procedurist din Mantes. Amélie fu aproape drăgălașă cu Fraasier, așa cum trebuie să fi fost ducesa de Montpensier cu Jacques Clément ¹⁶³ ; căci proceduristul acesta era cuțitul ei. Dar cînd Fraasier arăta scrisoarea colectivă prin care Magus și Rémonencq se angajau să cumpere în bloc colecția lui Pons pentru suma de nouă sute de mii de franci peșin, prezidenta aruncă asupra omului de afaceri o privire din care țîșnea suma. A fost ca un val de lăcomie care ajunsese pînă la procedurist.

— Domnul prezident, îi spuse ea, mi-a dat sarcina să te invit mîine la cină ; vom fi în familie, comesenii dumitale vor fi maestrul Godeschal, succesorul maestrului Desroches, proceduristul meu ; apoi Berthier, notarul nostru, ginerele meu și fiica mea... După cină, vom avea, dumneata împreună cu mine, cu notarul și cu proceduristul, mica consfătuire pe care ai cerut-o, cînd îți voi da și împuternicirea noastră. Cei doi domni vor asculta, așa cum ceri, de sugestiile dumitale și vor avea grijă ca *totul* să se petreacă bine. Vei avea procura din partea domnului de Marville de îndată ce-ți va fi necesară...

— Îmi va trebui în ziua decesului...

— O s-o avem gata pregătită...

— Doamnă prezidentă, dacă cer o procură, dacă țiiu ca proceduristul dumneavoastră să nu apară, e mult mai puțin în interesul meu decît în al dumneavoastră... Eu cînd mă dăruiesc, apoi mă dăruiesc cu totul ! De aceea, doamnă, cer și eu în schimb aceeași încredere, aceeași statornicie din partea protectorilor mei, nu îndrăznesc să spun, vorbind de dumneavoastră, din partea clienților mei. Ați putea crede că, purtîndu-mă astfel, vreau să mă agăț de această afacere ; nu, nu, doamnă : dacă s-ar comite cîteva lucruri condamnabile... fiindcă, în materie de succesiune ești antrenat... mai ales că nouă sute de mii de franci cîntăresc greu... ei bine, atunci, nu puteți să vă spălați pe mîini zicînd că e de vină maestrul Godeschal, un om care-i cinstea personificată ; dar puteți arunca totul în spinarea unui prăpădit de om de afaceri ca mine...

Prezidenta îl privi pe Fraisier cu admirație.

— Ești sortit să ajungi sau foarte sus sau foarte jos, îi spuse ea. În locul dumitale, în loc să rîvnesc la pensia de judecător de pace, aș ține să fiu procuror regal... la Mantes ! și să-mi fac o carieră frumoasă...

— Lăsați pe mine, doamnă ! Judecătoria de pace e o mîrtoagă pentru domnul Vitel, dar pentru mine ar fi un cal de bătaie.

Astfel, prezidenta ajunsese să-i facă lui Fraisier și o ultimă destăinuire.

— Dumneata pari să ne servești cu atîta devotament interesele, zise ea, încît am să te inițiez în dificultățile și perspectivele situației noastre. Pe vremea cînd se proiecta căsătoria fiicei sale cu un intrigant care s-a făcut apoi bancher, prezidentul dorea foarte mult să mărească moșia Marville cu mai multe pășuni care erau atunci de vînzare. După cum știi, am dat de zestre această proprietate splendidă, ca s-o mărităm pe fiica mea ; dar doresc foarte mult, fiica mea fiind copil unic, să cumpăr finețurile rămase. Cîmpurile astea au fost vîndute în parte, sînt proprietatea unui englez care se întoarce în Anglia, după ce a locuit aci douăzeci de ani ; și-a construit o vilă încîntătoare într-o poziție splendidă, între parcul de la Marville și pajiștile care depindeau altădată de moșie, și a cumpărat, ca să-și facă un parc, lăstărișuri, pădurici,

grădini, la prețuri nebunești. Locuința aceasta, împreună cu acareturile ei, formează ca o așezare manufacturieră în peisaj și se învecinează cu zidurile parcului fiicei mele. S-ar putea cumpăra pășunile și clădirile cu șapte sute de mii de franci, fiindcă produsul net al fînețelor e de douăzeci de mii de franci... Dar dacă domnul Wadmann află că noi sîntem cumpărătorii, o să ceară două sau trei sute de mii de franci mai mult, fiindcă îi pierde, dacă, așa cum se obișnuiește în materie rurală, nu se pune la socoteală locuința...

— Dar, doamnă, puteți, după părerea mea, să vă bizuiți așa de bine pe moștenire, încît mă ofer să joc rolul de cumpărător în folosul dumneavoastră și mă însărcinez să vă obțin pămîntul la prețul cel mai ieftin, printr-un act nelegalizat, așa cum se procedează cu negustorii de terenuri... Mă voi prezenta în această calitate englezului. Cunosc soiul ăsta de afaceri, erau specialitatea mea la Mantes. Vatinelle își dublase valoarea biroului lui de notariat, fiindcă lucrăm în numele lui...

— De-aici legătura dumitale cu mititica doamnă Vatinelle. Notarul ăsta trebuie să fie acum foarte bogat ?

— Doamnei Vatinelle, însă, îi place să cheltuiască mult... Așa că fiți pe pace, doamnă, am să vi-l servesc pe englez fript cum trebuie...

— Dacă obții acest rezultat, vei avea drepturi eterne la recunoștința mea... Bun rămas, dragă domnule Fraisier. Pe mîine...

Fraisier ieși salutînd-o pe prezidentă cu mai puțină slugărnicie decît ultima dată.

„Mîine cinez la prezidentul de Marville ! își spunea Fraisier. Ce mai, îi am în mîină pe oamenii ăștia. Numai că, pentru a fi stăpîn absolut pe afacere, ar trebui să fiu avocatul germanului aceuia, prin Tabareau, portărelul judecătoriei de pace ! Tabareau ăsta, care-mi refuză pe fiică-sa, singurul lui copil, o să mi-o dea dacă sînt judecător de pace. Domnișoara Tabareau, lungana aia roșcată și ofticoasă, e proprietară, prin mamă-sa, a unei case din Piața Royale ; va să zică, sînt eligibil ¹⁶⁴. La moartea lui taică-său, tot o să-i mai vie șase mii de franci venit. Nu-i frumoasă ; da' ce să-i faci ! ca să treci de la zero la optsprezece mii de franci venit, nu te mai uiți ce scîndură te-a scos la mal !...”

Și, înapoindu-se pe bulevarde în strada Normandie, se lăsă purtat de acest vis de aur, se lăsă legănat de gândul fericirii de a nu mai duce niciodată lipsă de nimic ; se gîdea s-o mărite pe domnișoara Vitel, fiica judecătorului de pace, cu prietenul său Poulain. Se vedea, în înțelegere cu doctorul, unul dintre regii cartierului, dominînd în alegerile municipale, militare ¹⁶⁵ și politice. Bulevardele par scurte cînd le străbați plimbîndu-ți astfel ambiția călare pe fantezie.

Cînd Schmucke se întoarse lîngă prietenul său Pons, îi spuse că Cibot e pe moarte și că Rémonencq s-a dus să-l cheme pe domnul Trognon, notarul ; Pons fu izbit de acest nume, de care madam Cibot îi pomenea atît de des în pălăvrăgelile ei fără sfîrșit, recomandîndu-l pe notar ca fiind cinstea însăși. Și atunci bolnavul, a cărui neîncredere devenise totală după împlinirea de dimineață, avu o idee luminoasă care completă planul format de el pentru a o păcăli pe madam Cibot și a-i arăta încrezătorului Schmucke cine era cu adevărat această femeie.

— Schmucke, spuse el luîndu-l de mîină pe bietul german, năucit de atîtea noutăți și evenimente, probabil că e zăpăceală mare în casă ; dacă portarul e pe moarte, se cheamă că sîntem oarecum liberi cîtăva vreme, adică fără spioni, fiindcă sîntem spionați, de asta poți fi sigur ! Ieși din casă, ia o cabrioletă, du-te la teatru, spune-i domnișoarei Héloïse, prima noastră balerină, că vreau s-o văd înainte de a muri și să vină la zece jumătate, după ce iese de la serviciu. De acolo, să te duci la prietenii tăi, Schwab și Brunner, și să-i rogi să fie la mine mîine, la nouă dimineața, ca și cum ar trece pe-aici și-ar intra să mă vadă și să întrebe ce mai fac.

Iată care era planul făurit de bătrînul artist, care se simțea pe moarte. Voia să-l lase pe Schmucke bogat făcîndu-l moștenitorul său unic ; și, pentru a-l feri de orice proces posibil, avea de gînd să-și dicteze testamentul unui notar, față de martori, ca să nu se presupună că nu mai are mintea întreagă și ca familia Camusot să nu mai aibă nici un pretext de a ataca ultimele sale hotărîri. Numele de Trognon îl făcu să bănuiască vreo mașinație, se gîndi la vreun viciu de formă plănuit dinainte, la vreo trădare premeditată de madam Cibot și se hotărî să se servească de acest Trognon punîndu-l să-i dicteze un

testament olograf pe care să-l sigileze și să-l strângă în sertarul scrinului. Avea de gând, ascunzându-l pe Schmucke într-una din cămarile alcovului, să i-o arate pe portăreasă furînd testamentul, desfăcîndu-l, citindu-l și sigilîndu-l la loc. Apoi, a doua zi, la ora nouă, voia să anuleze acest testament olograf printr-un testament făcut în fața unui alt notar, după toate regulile și imposibil de revocat. Cînd madam Cibot îl făcuse nebun și-i spusese că are năluciri, recunoscuse ura, lăcomia și atitudinea răzbunătoare a prezidentei ; căci, fiind în pat de două luni, bietul om, în timpul insomniilor, în timpul ceasurilor lungi de singurătate, își cernuse prin minte toate întîmplările vieții.

Sculptorii din antichitate și cei moderni au așezat deseori de fiecare parte a mormîntului genii purtînd torțe aprinse. Aceste făclii le luminează muribunzilor tabloul păcatelor și greșelilor făptuite, luminîndu-le și potecile morții. Sculptura reprezintă astfel idei mari, formulează un fapt uman. Agonia își are înțelepciunea ei. Deseori, se văd chiar fete tinere, de vîrsta cea mai fragedă, dînd dovadă de o înțelepciune de bătrîn trecut de o sută de ani, devenind profete, privindu-și familia cu luciditate, nelăsîndu-se înșelate de nici o comedie. Asta este poezia morții. Dar, lucru ciudat și demn de subliniat ! Oamenii mor în două feluri diferite. Poezia profeției, darul de a vedea limpede, fie înainte, fie în urmă, nu e hărăzit decît muribunzilor care sînt atinși numai în carnea lor, care pier prin distrugerea organelor vieții carnale. Așa, de pildă, ființele atinse de gangrenă, ca Ludovic al XIV-lea ¹⁶⁶, tuberculoșii, bolnavii care pier din cauza febrei, ca Pons, sau din cauza stomacului, ca doamna de Mortsauf ¹⁶⁷, sau ca acei soldați care mor în plină vigoare din cauza rănilor căpătate, toți aceștia se bucură de o asemenea luciditate minunată și au o moarte surprinzătoare, admirabilă ; pe cîtă vreme oamenii care mor de boli, ca să zicem așa intelectuale, a căror racilă se află în creier sau în aparatul nervos, care servește de intermediar corpului pentru a-i furniza combustibilul gîndirii, aceia mor în întregime. La ei, spiritul și trupul se prăbușesc laolaltă. Cei dintii, suflete fără corp, sînt un fel de spectre biblice ; ceilalți sînt cadavre. Pons, om neprihănit, Catone ¹⁶⁸ mîncăcios, omul acesta drept, aproape fără de păcate, pătrunse tîrziu în pungile cu fiere care

formau inima prezidentei. Înțelese ce-i lumea tocmai în momentul cînd avea s-o părăsească. Așa încît, de cîteva ceasuri, se resemnase făcînd oarecum haz, ca un artist vesel, care-și face, din orice, prilej de *șarjă*, de ironie. Ultimele legături care-l țineau strîns de viață, lanțurile admirației, nodurile solide care-l legau pe cunoscător de capodoperele artei, fuseseră sfărîmate de dimineată. Văzîndu-se furat de doamna Cibot, Pons își luase rămas bun creștinește de la fastul și zădărnicia artei, de la colecția lui, de la prietenia lui cu creatorii atîtor lucruri frumoase, și nu voia să se gîndească decît la moarte, în felul strămoșilor noștri, care o socoteau printre sărbătorile creștinului. În dragostea lui pentru Schmucke, Pons încerca să-l ocrotească din fundul sicriului. Gîndul acesta părintesc fusese motivul pentru care o alesese pe prima-balerină ca să-i dea o mîină de ajutor împotriva perfidiilor ce-l înconjurau și care n-aveau să-l ierte, de bună seamă, pe moștenitorul său unic.

Héloïse Brisetout era o fire din cele care rămîn sincere chiar cînd se află într-o situație falsă ; era în stare de toate șotiile posibile la adresa adoratorilor care o plăteau, ca o fată din școala lui Jenny Cadine și a Josèphe¹⁶⁶, dar era bună colegă, și nu se temea de nici o putere omenească, fiindcă văzuse ea cît valorează toate și fiindcă era deprinsă să se hărțuiască cu sergenții de stradă la grădina Mabilie, unde se dădeau baluri prea puțin cîmpenești, și la carnavaliuri.

— Dacă a obținut locul meu pentru Garangeot, protejatul ei, o să se creadă cu atît mai obligată să-mi facă un serviciu, își spuse Pons.

Schmucke putu să iasă din casă fără să-l bage nimeni de seamă datorită zăpăcelii din odaia portarului și se înapoie în cea mai mare grabă, ca să nu-l lase prea mult singur pe Pons.

Domnul Trognon sosi pentru testament în același timp cu Schmucke. Deși Cibot era pe moarte, nevastă-sa îl însoți pe notar, îl introduse în camera de culcare și plecă fără să-i spună nimeni, lăsîndu-i împreună pe Schmucke, pe domnul Trognon și pe Pons ; dar se înarmă cu o oglinjoară de mîină curios lucrată și se așeză la ușă, pe care o lăasă întredeschisă. Putea astfel nu numai să audă, dar să și vadă tot ce avea să se spună și să se petreacă în acel moment, suprem pentru ea.

— Domnule, zise Pons, mă aflu din nefericire în deplinătatea facultăților mele, căci simt că voi muri și, din voința Domnului, desigur, nu sînt cruțat de nici una din suferințele morții!... Dînsul e domnul Schmucke...

Notarul îl salută pe Schmucke.

— E singurul prieten pe care-l am pe lume, zise Pons, și vreau ca el să fie moștenitorul meu unic; spune-mi dumneata ce fel de testament trebuie să fac pentru ca prietenul meu, care e german și nu cunoaște de fel legile noastre, să poată intra în posesia moștenirii fără nici o contestație.

— Contestații se pot face întotdeauna, domnule, zise notarul, acesta este inconvenientul justiției omenеști. Dar, în materie de testamente, sînt unele inatacabile...

— Care? întrebă Pons.

— Un testament făcut cu un notar, în fața unor martori care să certifice că testatorul se bucură de toate facultățile sale, și, dacă testatorul n-are nici soție, nici copii, nici tată, nici frate...

— N-am nimic din toate astea, toată dragostea mea se revarsă asupra scumpului meu prieten Schmucke, aici de față...

Schmucke plîngea.

— Dacă n-aveți, va să zică, decît colaterali depărtați, în care caz legea vă lasă liber să dispuneți de averea mobilă și imobilă, dacă nu le lăsați punînd condiții reprobate de morală, fiindcă ați văzut, desigur, testamente atacate din cauza ciudățeniilor testatorilor, atunci un testament făcut în fața notarului este inatacabil. În adevăr, identitatea persoanei nu poate fi negată, notarul a constatat starea rațiunii sale, iar semnătura nu poate da loc la nici o discuție... Cu toate acestea, un testament olograf, în termeni limpezi și legali, e tot atît de puțin discutabil.

— M-am hotărît, din motive personale, să scriu la dictarea dumitale un testament olograf și să-l încredințez prietenului meu aci de față... E posibil?

— Cum să nu! zise notarul... Vreți să scrieți? am să vă dictez...

— Schmucke, adă-mi cutiuța mea Boule cu cele pentru scris. Domnule, să-mi dictezi foarte încet, adăugă el, s-ar putea să ne asculte cineva.

— Mai întâi de toate spuneți-mi care sînt intențiile dumneavoastră ? întrebă notarul.

După zece minute, madam Cibot, pe care Pons o zărea într-o oglindă, văzu cum se sigilează testamentul, după ce notarul îl examinase în timp ce Schmucke aprindea o lumînare ; apoi Pons i-l dădu lui Schmucke spunîndu-i să-l pună bine într-o despărțitură ascunsă a scrinului.

Testatorul ceru cheia scrinului, o legă în colțul bastei și puse batista sub pernă. Notarul, numit de politețe executor testamentar și căruia Pons îi lăsa un tablou de preț, un obiect din cele pe care legea permite să le dai unui notar, ieși și o găsi pe madam Cibot în salon.

— Ei, domnule, s-a gîndit domnu Pons la mine ?

— Cred că nu te aștepți, draga mea, ca un notar să trădeze secretele care îi sînt încredințate, răspunse domnul Trognon. Tot ce pot să-ți spun e că multe lăcomii vor fi zădărnice și multe speranțe înșelate. Domnul Pons a făcut un testament frumos, plin de chibzuință, un testament patriotic pe care-l aprob întru totul.

E greu de închipuit la ce grad de curiozitate ajunse madam Cibot, stîrnită de asemenea cuvinte. Ea coborî cu gîndul să vegheze noaptea lîngă Cibot, dar să-i ceară domnișoarei Rémonencq s-o înlocuiască între orele două și trei, ca să se ducă să citească testamentul.

Vizita domnișoarei Héloïse Brisetout, la zece și jumătate seara, i se păru coanei Cibot destul de naturală ; dar se temu atît de mult că balerina o să vorbească despre mia de franci dată de Gaudissart, încît o însoți pe dansatoare făcîndu-i temeneli și lingușind-o ca pe o regină.

— Ah ! dragă, ești mult mai bine în domeniul dumitale decît la teatru, spuse Héloïse urcînd scara. Te sfătuiesc să-ți păstrezi rolul !

Adusă cu trăsura de Bixiou, prietenul ei de inimă, Héloïse era splendid îmbrăcată, căci se ducea la o petrecere a Mariettei, una din cele mai ilustre balerine de la Operă. Domnul Chapoulot, fost ceaprazar în strada Saint-Denis, locatarul de la primul etaj, care se întorcea de la teatrul Ambigu-Comique împreună cu fiică-sa, fu uluit, ca și soția lui, întîlnind pe scara lor o asemenea toaletă și o făptură atît de drăguță.

— Cine e, madam Cibot ? întrebă doamna Chapoulot.

— E una d-alea !... o *danseză* pe care, cu doi franci, o poți vedea aproape goală, în fiecare seară... răspunse portăreasa la urechea fostei ceaprazărițe.

— Victorine, îi spuse doamna Chapoulot fiicei sale, fetițo, las-o pe doamna să treacă !

Țipătul acesta de mamă înspăimîntată fu înțeles de Héloïse, care se întoarce :

— Fata dumitale e va să zică mai rea decît iasca, doamnă, de ți-e frică să nu ia foc dacă mă atinge ?...

Pe domnul Chapoulot, Héloïse îl privi amabil și zîmbind.

— E foarte drăguță, ce să zic, cînd iese în oraș ! zise Chapoulot rămînînd în capul scării.

Doamna Chapoulot îl ciupi pe bărbatu-său de-l făcu aproape să țipe și-l împinse în apartament.

— Etajul ăsta al doilea, zise Héloïse, își dă aere de al patrulea.

— Domnișoara e obișnuită să urce, totuși, zise madam Cibot deschizînd ușa apartamentului.

— Ei, dragul meu, zise Héloïse intrînd în camera unde îl văzu pe bietul muzician întins în pat, palid și cu fața topită, nu prea merge va să zică ? Toată lumea întreabă de dumneata la teatru ; da' știi cum se-ntîmplă, cu toate că au inimă bună, toți au treburile lor și nu găsesc o oră liberă să se ducă la prieteni. Gaudissart spune în fiecare zi c-o să vină aci și în fiecare dimineață e prins cu treburile administrației. Cu toate astea, toți te iubim...

— Doamnă Cibot, zise bolnavul, fă-mi plăcerea și lasă-ne singuri cu domnișoara, avem de vorbit despre teatru și despre locul meu de dirijor... O s-o conducă Schmucke pe doamna...

La un semn al lui Pons, Schmucke o scoase afară pe madam Cibot și trase zăvoarele.

— Iote ! ticălosul de neamț ! ce al dracului s-a făcut și el !... își spuse madam Cibot auzind zgomotul semnificativ ; îl învață domnu Pons scîrboșeniile astea... Da' o să mi-o plătiți voi mie, șefilor... își spuse madam Cibot coborînd. Ei, și ! dacă saltimbanca aia de *danseză* îi vorbește de mia de franci, am să le spun că-i o păcăleală de teatru.

Și se așeză la căpătîiul lui Cibot, care se văita că-l arde de parc-ar fi înghițit jeratic, fiindcă *Rémonecq* îi dăduse să bea în lipsa nevastă-si.

— Copilă dragă, îi spuse Pons dansatoarei în timp ce Schmucke o scotea afară pe madam Cibot, numai în dumneata mă încred, ca să-mi alegi un notar, om cinstit, care să vină mâine dimineață la nouă și jumătate fix să-mi înregistreze testamentul. Vreau să las toată averea mea prietenului meu Schmucke. Dacă bietul german va fi prigonit, mă bizui pe notar să-l sfătuiască și să-l apere. Iată de ce doresc un notar foarte respectat, foarte bogat, deasupra considerațiilor care-i fac pe juriști să cedeze ; fiindcă bietul meu moștenitor trebuie să găsească un sprijin în el. N-am încredere în Berthier, succesorul lui Cardot ; și dumneata care cunoști atîta lume...

— Ei, am găsit ce-ți trebuie ! răspunse dansatoarea : notarul Florinei, al contesei de Bruel, Léopold Hannequin, un om virtuos, care nu știe nici măcar ce-i o damă ! E ca un al doilea tată, un om cumsecade care nu te lasă să faci prostii cu banii pe care-i câștigi ; eu îi spun tatăl balerinelor, fiindcă a sădit principii de economie în toate prietenele mele. Mai întîi, dragă, are șazeci de mii de franci venit, afară de biroul lui de notariat. Apoi e notar, așa cum erau notarii altădată ! E notar cînd merge, cînd doarme ; cred că n-a făcut decît notărei și notărite... În fine, e un om greoi și pedant ; dar e un om care cînd își îndeplinește funcția nu se pleacă în fața nici unei mărimi... N-a avut niciodată *fiitoare*, e un tată de familie fosilă ! și-l adoră nevastă-sa, care nu-l înșală, deși-i nevastă de notar... Ce mai ! nu există ceva mai bun la Paris, în materie de notar. E de pe vremea bunicii ; nu e nostim și amuzant cum era Cardot cu Malaga, dar n-o să spele niciodată putina cu banii, cum a făcut ăla, zi-i pe nume, care trăia cu Antonia ! Ți-l trimit mâine dimineață, la opt... Poți să dormi liniștit. La drept vorbind, sper c-ai să te faci sănătos, și c-ai să ne mai scrii încă muzică frumoasă ; dar, la urma urmei, vezi tu, viața e tare tristă, antreprenorii se tocimesc, regii chiulesc, miniștrii jumullesc, bogații drămuiesc... Artiștii nu mai au asta ! zise ea bătîndu-se pe inimă, pe vremurile noastre e mai bine să mori... Bun rămas, dragă !

— Ți cer, înainte de toate, Héloïse, cea mai mare discreție.

— Nu e o chestie de teatru, zise ea, așa că, pentru o artistă, e lucru sfînt.

— Cine-i protectorul tău, fetiço ?

— Primarul din arondişmentul tău, domnul Beaudoyer, un om tot așa de prost ca și răposatul Crevel ; fiindcă știi că Crevel, unul dintre foștii comanditari ai lui Gaudisart, a murit acum cîteva zile și nu mi-a lăsat nimic, nici măcar un borcan de pomadă. Asta m-a făcut să-ți spun că secolul nostru e dezgustător.

— Și din ce cauză a murit ?

— Din cauza nevastă-si ¹⁷⁰ !... Dacă rămînea cu mine, mai trăia și azi ! Bun rămas, prietene dragă ! Îți vorbesc de moarte, fiindcă parcă te vād peste două săptămîni plimbîndu-te pe bulevard și adulmecînd după obiecte de artă frumusele, fiindcă nu ești bolnav, ai ochii mai scînteietori decît ți i-am văzut vreodată...

Și dansatoarea plecă, sigură fiind că protejatul ei Garangeot s-a asigurat definitiv de bagheta de dirijor. Garangeot era văr primar cu ea... Toate ușile erau întredeschise, și toate familiile, în păr, se uitară s-o vadă trecînd pe prima-balerină. A fost un eveniment în casă.

Fraisier, asemenea cîinilor mopși care nu dau drumul bucății de carne în care și-au înfipt dinții, stătea în cămăruța portarului, lîngă madam Cibot, în momentul cînd dansatoarea trecu prin gang și ceru să i se deschidă ușa. El știa că testamentul fusese făcut și venise să afle cam ce gîndea portăreasa ; căci maestrul Trognon, notarul, refuzase să le spună o vorbă despre testament, atît lui Fraisier, cît și doamnei Cibot. Bine-nțeles, avocatul se uită la dansatoare și-și puse în gînd să tragă folos de pe urma acestei vizite *in extremis*.

— Dragă doamnă Cibot, spuse Fraisier, iată momentul critic pentru dumneata.

— Ah, da ! zise ea, bietu meu Cibot... Cînd mă gîndesc că n-o să se bucure de ce mi-o pica mie...

— Trebuie să afli dacă domnul Pons ți-a lăsat ceva moștenire ; în fine, dacă figurezi pe testament sau ai fost uitată, continuă Fraisier. Eu îi reprezint pe moștenitorii naturali și, în orice caz, numai de la ei poți căpăta ceva... Testamentul e olograf și, prin urmare, foarte vulnerabil... Știi unde l-a pus omul nostru ?

— Într-o ascunzătoare a scrinului, de la care a luat cheia, răspunse ea, a legat-o în colțu batistei și și-a pus batista sub pernă... Am văzut tot.

— Testamentul e sigilat ?

— Vai ! da.

— E o crimă să sustragi un testament și să-l distrugi, dar să te uiți la el nu e decît un delict, în orice caz, ce importanță au greșelile mărunte care se fac fără martori ! Doarme greu, omul nostru ?...

— Da, da' cînd vruserăți să vedeți și să prețuiți totul, ar fi trebuit să doarmă ca o buturugă, și s-a trezit... Oi vedea eu, totuși ! De dimineață, pe la patru, mă duc să-l înlocuiesc pe domnu Schmucke și, dacă vrei să vii, ai să te poți uita zece minute la testament...

— Bine ! am să mă scol pe la patru, și-am să viu să bat încetișor...

— Domnișoara Rémonencq, care o să mă înlocuiască lîngă Cibot, o să știe și o să deschidă ; dar să bați la geam ca să nu trezești pe nimeni.

— Ne-am înțeles, zise Fraisier, să ai și ceva de luminat, nu ? o lumînare mi-ajunge...

La miezul nopții, din fotoliul în care stătea zdrobit de durere, bietul german se uita la Pons, a cărui față crispată, ca de muribund, se topea parcă, după atîtea oboseli, de credeai c-o să-și dea sufletul.

— Cred că nu am puteri să rezist decît pînă mîine seară, zise Pons cu resemnare. Agonia mea va începe, desigur, bietul meu Schmucke, mîine noapte. De îndată ce notarul și cei doi prieteni ai tăi vor pleca, să te duci să-l chemi pe bunul abate Duplanty, vicarul bisericii Saint-François. Prea-venerabilul nu știe că sînt bolnav, și vreau să mă împărtășesc mîine la prînz...

Urmă o lungă pauză.

— Dumnezeu n-a vrut să am o viață așa cum visam eu, reluă Pons. Mult mi-aș fi dorit o nevestă, copii, o familie !... Toată ambiția mea era să fiu iubit de cîteva ființe și să trăiesc într-un colțișor uitat ! Dar viața e amară pentru toată lumea, fiindcă am văzut oameni care au tot ce am dorit eu atîta în zadar și care nu sînt fericiți. Către sfîrșitul vieții, bunul Dumnezeu mi-a adus o mîngîiere nesperată dîndu-mi un prieten ca tine !... Și n-am să-mi fac nici o vină că nu mi-am dat seama sau că nu te-am prețuit, dragă Schmucke ; ți-am dat inima mea și te-am iubit din toate puterile... Nu plînge, Schmucke, că altfel tac ! și pentru mine, e-așa de plăcut să vorbesc de noi amîndoi... Dacă te-aș fi ascultat, aș fi trăit. Aș fi lăsat lumea și deprinderile mele, și n-aș fi căpătat din pri-

cina lor răni mortale. Dar, în sfârșit, nu vreau să mă gîndesc decît la tine...

— *Rău vagi !...*

— Nu mă contrazice, ascultă-mă, dragă prietene... Tu ai naivitatea, nevinovăția unui copil de șase ani care nu s-a mișcat de lîngă mamă-sa ; ăsta-i un lucru foarte demn de stimă și cred că Dumnezeu trebuie să aibă el însuși grijă de ființele de seama ta. Însă oamenii sînt atît de răi că trebuie să te înarmezi împotriva lor. Îți vei pierde prin urmare nobila ta încredere, sfînta ta credulitate, harul sufletelor curate pe care nu-l au decît oamenii de geniu și inimile ca a ta... Ai să vezi în curînd cum doamna Cibot, care ne-a pîndit prin crăpătura ușii întredeschise, vine să ia testamentul acesta fals... Presupun că ticăloasa va face expediția de dimineată, cînd te va crede adormit. Ascultă-mă atent și urmează întru totul instrucțiunile mele... M-auzi ? întrebă bolnavul.

Schmucke, copleșit de durere, cuprins de palpitații groaznice, lăsase capul să-i cadă pe speteaza fotoliului și părea liniștit.

— *Ta, de aut ! tar ga te la touă zude te baji... Bargă m-aj guvunda în mormînd gu tine ! zise germanul, pe care durerea îl nimicea.*

Se apropie de Pons, îi luă o mîină într-ale sale și, stînd astfel, făcu încet o rugăciune fierbinte.

— Ce mormăi acolo, pe nemțește ?...

— *Am rucad be Tomnul ză ne gheme be amîntoi la el !...* răspunse Schmucke cu simplitate, după ce-și termină rugăciunea.

Pons se plecă cu greu, căci avea dureri de nesuferit la ficat. Putu să se aplece pînă la Schmucke și-l sărută pe frunte, revărsîndu-și sufletul ca o binecuvîntare asupra acestei făpturi care putea fi comparată cu mielul de la picioarele Domnului.

— Așa, ascultă-mă, dragă Schmucke, trebuie să te supui muribunzilor...

— *Azguld !*

— Camera ta comunică cu a mea prin ușița de la firida ta, care dă într-una din cămăruțele alcovului meu.

— *Ta, tar e blină gu daplouri.*

— Să liberezi numaidecît ușa, fără să faci prea mult zgomot.

— *Ta...*

— Liberează trecerea de ambele părți, și la tine și la mine ; apoi lasă întredeschisă ușa dinspre tine. Când o să vie femeia Cibot să te înlocuiască la patul meu (e în stare să sosească în dimineața asta cu un ceas mai devreme), ai să te duci ca de obicei la culcare părăind foarte obosit. Caută să arăți ca și când ai dormi de-a-n-picioarelele... Cum se așază în fotoliu, treci prin ușa de la tine și rămii la pîndă, acolo, dînd puțin la o parte perdeluța de muslină de la ușa asta cu geamuri, și bagă bine de seamă la ce se va petrece... Ai înțeles ?

— *De-am întzelez : grezi că digăloaza fa arte desdamendul...*

— Nu știu ce va face, dar sînt sigur că, după asta, tu n-ai să mai crezi că e un înger. Acuma, fă-mi muzică, fă-mi o bucurie cîntînd ceva improvizat de tine... Ai să ai ceva de făcut, asta o să-ți alunge gîndurile negre, și-ai să-mi umpli noaptea asta tristă cu poemele tale...

Schmucke se așază la pian. Pe acest teren, după cîteva clipe, inspirația muzicală, biciuită de durere și de iritarea pe care i-o pricinuiseră aceasta, îl răpi pe german, ca de obicei, în alte lumi. Găsi teme sublime pe care brodă capricii executate cînd cu durerea și cu perfecția rafaelică a lui Chopin, cînd cu avîntul și cu măreția dantescă a lui Liszt, cele două structuri muzicale care se apropie mai mult de cea a lui Paganini. Ridicată la acest grad de perfecție, execuția pare că-l pune pe executant la înălțimea poetului ; el este față de compozitor, ceea ce e actorul față de autor, un traducător minunat al unor lucruri minunate. Dar, în noaptea aceasta, cînd Schmucke îi cîntă dinainte lui Pons concertele paradisului, acea muzică suavă care face să cadă instrumentele din mîinile sfintei Cecilia ¹⁷¹, el a fost Beethoven și Paganini totodată, creatorul și interpretul ! Inepuizabil ca privighetoarea, sublim ca cerul sub care cîntă ea, mereu altul, stufos ca pădurea pe care o umple cu trilurile ei, Schmucke se întrecu pe sine și-l cufundă pe bătrînul muzician care-l asculta în extazul pictat de Rafael în tabloul de Bolonia. Poezia aceasta fu întreruptă de o sonerie urîcioasă. Servitoarea locatarilor de la etajul întîi veni să-l roage pe Schmucke, din partea stăpînilor ei, să termine cu „gălăgia“. Doamna, domnul și domnișoara Chapoulot se treziseră, nu mai puteau adormi și trimiteau vorbă că ziua e destul de mare pentru a face repetiții de muzică și că, într-o casă din cartierul Marais,

nu trebuie să se „zdrăngănească” la pian toată noaptea... Erau ceasurile trei din noapte. La trei și jumătate, așa cum prevăzuse Pons, de parcă ar fi auzit convorbirea dintre Fraisier și madam Cibot, portăreasa își făcu apariția. Bolnavul îi aruncă lui Schmucke o privire cu înțeles care însemna : „Așa e că am ghicit bine ?” și luă poziția unui om care doarme adînc.

Madam Cibot avea atîta încredere în candoarea lui Schmucke (asta e și una din armele puternice ale copiilor și cauza pentru care le reușesc toate vicleniile), încît nu-l putu bănuî de prefăcătorie cînd îl văzu venind la ea și spunîndu-i cu un aer plîngăreț și bucuros totodată :

— *A afud o nobde deripilă ! gu o ajidatzie tiapoligă ! Am vozd oplicat ză vag muzigă ga ză-l galmez, ji logadarii te la edașul întîi au fenid ză-mi zbună ză îngedez !... Ezde croznig, viintcă era forpa te fiața briedenului meu. Zînd adîd de opozid gă am gîndad doda nobdea, gă aguma gat te-a-n-pigioarele.*

— Și lui bietu Cibot îi e tare rău ; încă o zi ca a de ieri și n-o să mai fie nimic de făcut. Ce să-i faci ! Cum vrea Dumnezeu !

— *Ejdi o inimă adîd de ginsdidă, ein zuvled adîd de vrumoz gă tagă more daiga Zipod, o ză drăim îmbreună !... zise cu viclenie Schmucke.*

Cînd se apucă oamenii simpli și cinstiți să se prefacă, sînt teribili, întocmai ca și copiii, care-și urzesc capcanele cu aceeași perfecție ca și sălbaticii.

— Ei, du-te și te culcă, băiețaș ! spuse portăreasa ; ai ochii așa de obosiți, de s-au făcut cît pumnul. Să știi ! ce m-ar putea mîngîia de pierderea lui Cibot, ar fi gîndul că mi-oi sfîrși zilele cu un om bun ca dumneatale. Fii pe pace, îi trag eu o săpuneală lui madam Chapoulot... Cînd s-a mai pomenit ca o fostă marchităneasă să aibă asemenea pretenții ?...

Schmucke se duse și se așeză la postul de observație pe care și-l pregătise. Madam Cibot lăsase ușa apartamentului întredeschisă și Fraisier, cînd intră, o închise încetișor, după ce Schmucke se dusesese la el în cameră. Avocatul avea la el o lumîinare aprinsă și un fir de sîrmă foarte subțire, ca să poată deschide testamentul. Madam Cibot putu cu atît mai ușor să ia batista în care era legată cheia scrinului și care se găsea sub perna lui Pons, cu cît bolnavul lăsase dinadins batista să iasă de sub pernă și

cu cît îi ușura portăresei manevra, stînd întors spre perete într-o poziție care permitea fără greutate luarea batistei. Madam Cibot se duse glonț la scrin, îl deschise, căutînd să nu facă prea mult zgomot, găsi resortul ascunzătorii și alergă în salon cu testamentul în mînă. Împrejurarea aceasta îl intrigă pe Pons în cel mai înalt grad. Cît despre Schmucke, tremura din cap pînă în picioare, ca și cînd ar fi comis o crimă.

— Întoarce-te la postul dumatăle, spuse Fraisier luînd testamentul din mîinile coanei Cibot, fiindcă, dacă se trezește, trebuie să te găsească acolo.

După ce deschise plicul cu o dibăcie care dovedea că nu făcea prima oară așa ceva, Fraisier căzu într-o uimire adîncă citind acest curios document :

ACESTA ESTE TESTAMENTUL MEU

Astăzi, cincisprezece aprilie o mie opt sute patruzeci și cinci, avînd judecata întreagă, așa cum va dovedi acest testament rēdactat împreună cu domnul Trognon, notar, simțind că voi muri curînd de boala care m-a lovit din primele zile ale lunii februarie, și voind să fac un rost bunurilor pe care le posed, am ținut să scriu ultimele mele dorințe, care sînt următoarele :

Am fost totdeauna impresionat de inconvenientele care dăunează capodoperelor picturii și care, deseori, duc la distrugerea lor. Am deplîns faptul că tablourile frumoase sînt condamnate să călătorească mereu, din țară în țară, fără să se statornicească într-un loc unde admiratorii acestor capodopere să se poată duce să le vadă. M-am gîndit întotdeauna că lucrările cu adevărat nemuritoare ale maeștrilor vestiți ar trebui să fie proprietăți naționale și ar trebui să fie puse la îndemîna popoarelor, așa după cum lumina, capodopera lui Dumnezeu, slujește tuturor copiilor săi.

Și, cum eu mi-am petrecut viața adunînd, alegînd cîteva tablouri, care sînt opere glorioase ale celor mai mari maeștri, cum aceste tablouri sînt intacte, fără rețușe și fără reparații, m-am gîndit, nu fără durere, că aceste pînze, care au făcut fericirea vieții mele, ar putea să fie vîndute la mezat ; să nimerească, unele în Anglia, altele în Rusia, să fie risipite așa cum erau înainte de a le fi strîns eu ; am hotărît, așadar, să le apăr de aceste

neajunsuri, împreună cu ramele lor splendide, lucrate toate de meșteri pricepuți.

Așadar, pentru aceste motive, denez și las moștenire regelui, pentru a le așeza în Muzeul Luvru, tablourile din colecția mea, cu condiția, dacă legatul este acceptat, să i se constituie prietenului meu Wilhelm Schmucke o rentă viageră de două mii patru sute de franci.

Dacă regele, în calitate de beneficiar al uzufructului muzeului, nu acceptă legatul cu această sarcină, numitele tablouri vor reveni prietenului meu Schmucke împreună cu toate valorile pe care le posed, cu condiția de a remite **CAPUL DE MAIMUȚĂ** de Goya vărului meu, **prezidentul Camusot**; tabloul **FLORI** de Abraham Mignon ¹⁷², compus din lalele, domnului Trognon, notar, pe care-l numesc executorul meu testamentar, și de a plăti două sute de franci rentă doamnei Cibot, care se ocupă de zece ani de gospodăria mea.

În sfârșit, prietenul meu Schmucke va dona **COBORÎ-REA DE PE CRUCE** de Rubens, schiță a celebrului tablou de la Anvers, parohiei mele, pentru împodobirea unei capele, drept mulțumire pentru osteneala domnului vicar Duplanty, datorită căruia am putut muri ca un bun creștin și catolic. Etc.

„Ăsta-i un dezastru ! își spuse Fraasier, e năruirea tuturor speranțelor mele ! Ah ! încep să cred tot ce mi-a spus prezidenta despre răutatea bătrînului artist !...”

— Ei ? veni să întrebe madam Cibot.

— Conașul dumitale e un monstru, lasă tot muzeului statului. Și cu statul nu te poți judeca ! Testamentul este inatacabil. Sîntem furați, ruinați, prădați, asasinați !...

— Ce mi-a lăsat ?...

— Două sute de franci rentă viageră...

— Mare scofală !... Bine, da' e un ticălos fără pereche !...

— Vezi ce face, zise Fraasier, am să pun la loc în plic testamentul ticălosului dumitale.

De îndată ce portăreasa plecă, Fraasier puse repede o foaie de hîrtie albă în locul testamentului, pe care-l vîrî în buzunar ; apoi resigilă din nou plicul cu atîta talent, încît, cînd se întoarse madam Cibot, îi arătă sigiliul întrebînd-o dacă poate să observe cea mai mică urmă a operației. Madam Cibot luă plicul, îl pipăi, îl simți plin și oftă

adînc. Ea sperase că Fraisier avea să ardă chiar el acest document fatal.

— Ei, ce-i de făcut, dragă domnule Fraisier? întrebă ea.

— A! asta te privește! Eu nu sînt moștenitor, dar dac-aș avea cel mai mic drept la asta, zise el arătînd colecția, știu eu bine ce-aș face...

— Păi asta te și întreb, spuse cam prostește femeia.

— E destul foc în sobă, replică el, sculîndu-se ca să plece.

— La urma urmei, numai dumneata și cu mine o să știm asta!... zise madam Cibot.

— Nu se poate face niciodată dovada că un testament a existat! reluă avocatul.

— Da' dumneata?

— Eu?... Dacă domnul Pons moare fără testament, îți asigur o sută de mii de franci.

— Lasă că știu eu, zise ea, lumea făgăduiește marea cu sarea, și după ce pune mina pe ce-i trebuie, cînd e să plătească, te trage pe sfoară, ca alde...

Se opri la timp, căci era cît pe ce să-i vorbească lui Fraisier de Elie Magus...

— Am plecat! zise Fraisier. Nu trebuie, în interesul dumitale, să mă vadă cineva în apartament, dar ne întîlnim jos, în camera dumitale.

După ce închise ușa, madam Cibot se întoarse, cu testamentul în mînă, ferm hotărîtă să-l arunce în foc; dar cînd intră în cameră și păși spre cămin, se simți apucată de amîndouă brațele!... Se văzu între Pons și Schmucke, care se lipiseră amîndoi de perete, de o parte și de alta a ușii.

— A! țipă madam Cibot.

Și căzu cu fața în jos, pradă unor convulsiuni groaznice, adevărate sau prefăcute, asta nu s-a știut niciodată. Privelîștea aceasta îi produse lui Pons o asemenea impresie, încît fu cuprins de o sfîrșeală mortală și Schmucke o lăsă jos pe portăreasă ca să-l urce din nou în pat pe Pons. Cei doi prieteni tremurau ca niște oameni care, trebuind să aducă la îndeplinire o hotărîre penibilă, își depășiseră forțele. După ce Pons fu întins, iar Schmucke își reveni puțin în fire, acesta auzi hohote de plîns. Madam Cibot, în genunchi, vărsa lacrimi și întindea mîinile spre cei doi prieteni, implorîndu-i printr-o pantomină expresivă.

— Doar din curiozitate ! zise ea văzînd că cei doi prieteni o priveau, dragă domnule Pons ! ăsta-i cusurul femeilor, nu ştiţi ? Da' nu m-am priceput să citesc testamentul şi-l aduceam înapoi !...

— *Ieji !* zise Schmucke, care se ridică în picioare şi păru mai înalt de la înălţimea indignării sale. *Ejdi ein monsdru ! ai îngergad ză ugizi be tracul meu Bons. Are trebdade ! ejdi mai muld tegîd ein monsdru, ejdi plesdemadă !*

Madam Cibot, văzînd zugrăvită groaza pe faţa candidatului german, se ridică trufaşă ca Tartuffe, îi aruncă lui Schmucke o privire care îl făcu să tremure şi ieşi din apartament, dar în drum strecură sub rochie un tablouaş minunat de Metz¹⁷³ pe care îl admirase mult Elie Magus şi despre care spusese : „E un giuvaer !“ Madam Cibot îl găsi în camera ei pe Fraisier, care o aştepta, sperînd că va fi ars plicul şi hîrtia albă cu care înlocuise el testamentul : fu foarte mirat văzîndu-şi clienta speriată şi cu faţa tulburată.

— Ce s-a întîmplat ?

— S-a întîmplat, dragă domnu Fraisier, că, tot zicînd dumneata că-mi dai sfaturi şi mă dirijezi, m-ai făcut să pierd pe veci rentele şi încrederea conaşilor...

Şi dădu drumul unui vîrtej de cuvinte, aşa cum se pricepea ea.

— Nu spune vorbe de prisos, se răsti Fraisier oprindu-şi clienta. La fapt ! la fapt ! şi repede.

— Ei, uite cum a fost.

Şi povesti întîmplarea aşa cum se petrecuse.

— Nu te-am făcut să pierzi nimic, răspunse Fraisier. Cei doi domni se îndoiau de cîntea dumitale, de vreme ce ţi-au întins cursa asta ; te aşteptau, te pîneau !... Nu-mi spui totul... adăugă omul de afaceri aruncînd o privire de tigru portăresei.

— Eu ! să-ţi ascund dumneatale ceva !... după cîte am făcut împreună ! zise ea înfiorîndu-se.

— Nu, dragă, eu n-am comis nimic condamnabil ! zise Fraisier, vîdînd astfel intenţia de a nega vizita sa nocturnă la Pons.

Madam Cibot simţi arsuri la rădăcina părului şi gheaţă în jurul trupului.

— Cum ? zise ea năucită.

sustragere de testament, răspunse rece Fraasier.

Portăreasa făcu un gest de groază.

— Liniștește-te, sînt avocatul dumitale, reluă el. Am vrut numai să-ți dovedesc ce ușor e, într-un fel sau altul, să se ajungă la ce-ți spuneam. La să vedem! ce-ai făcut dumneata pentru ca germanul acela atît de naiv să se ascundă în cameră fără știrea dumitale?...

— Nimic, e povestea de deunăzi, cînd am ținut-o una față de domnu Pons că a avut orbu găinilor. Din ziua aia, conașii s-au schimbat de parc-au fost alții față de mine. Așa că dumneatale ești pricina tuturor nenorocirilor mele, că, măcar că-mi pierdusem eu trecerea față de domnu Pons, da' eram sigură de neamț, care și vorbea să mă ia de nevastă sau să mă ia la el, totuna-i!

Motivul era atît de plauzibil, încît Fraasier fu obligat să se mulțumească cu el.

— Nu te teme de nimic, reluă el, ți-am promis rente, o să mă țiiu de cuvînt. Pînă acuma, în afacerea asta, totul era presupunere; acum afacerea face bani buni... N-o să ai mai puțin de o mie două sute de franci rentă viageră... Dar o să trebuiască, dragă doamnă Cibot, să ascuți de ordinele mele și să le execuți cu pricepere.

— Da, dragă domnule Fraasier, spuse cu supunere slugarnică portăreasa, pusă cu botul pe labe.

— Ei, atunci, bun rămas, mai zise Fraasier, ieșind din cameră și luînd cu el periculosul testament.

Se întoarse acasă foarte bucuros, fiindcă testamentul acesta era o armă teribilă.

— Pot acum, se gîndea el, să mă apăr dacă doamna prezidentă de Marville va fi de rea-credință. Dacă-i trece prin cap să nu-și țină cuvîntul, pierde moștenirea.

Dis-de-dimineață, Rémonencq, după ce-și deschise prăvălia și o lăsă în paza soră-si, veni, după un obicei pe care-l luase de cîteva zile, să vadă ce mai face bunul său prieten Cibot și o găsi pe portăreasă contemplînd tabloul lui Metz și întrebîndu-se cum de putea scîndurica asta să prețuiască atîția bani.

— A! a! spuse el privind peste umărul coanei Cibot, ăsta-i singuru pe care domnu Magus regretă că nu-l are; zice că cu flecuștețu ăsta nu i-ar mai lipsi nimic și-ar fi fericit.

— Ce-ar da pe el? întrebă madam Cibot.

-- Păi, dacă-mi făgăduiești să te măriți cu mine pînă nu se încheie anu văduviei, răspunse Rémonencq, mă însărcinez să capăt douăzeci de mii de franci de la Elie Magus, iar, dacă nu te măriți cu mine, n-ai să poți nici-cînd vinde tablou ăsta cu mai mult de o mie de franci.

-- Da' de ce ?

— Păi ai fi obligată să semnezi o chitanță de proprietate și-ai avea atunci proces cu moștenitorii. Dacă ești nevasta mea, i-l vînd eu lui domnu Magus, și de la un negustor nu se cere nimic decît înregistrarea pe registru de cumpărări, și eu am să scriu că mi l-a vîndut domnu Schmucke. Hai, pune scîndura asta la mine... Dacă moare bărbatu dumitale, ai putea avea neplăceri, pe cînd la mine n-o să-i pară nimănui curios că se găsește un tablou... Doar mă cunoști. De altfel, dacă vrei, îți fac o adeverință.

În situația vinovată în care fusese surprinsă, lacoma portăreasă primi această propunere care o lega pentru totdeauna de telal.

— Ai dreptate, adu-mi fițuica dumneatale, zise ea punînd bine tabloul în scrin.

— Vecino, zise telalul cu glas șoptit, trăgînd-o pe madam Cibot spre prag, eu văd bine că n-o să-l scăpăm pe bietu nostru prieten Cibot ; doctoru Poulain nu mai avea aseară nici o nădejde în privința lui și zicea că n-o duce pînă diseară... E o mare nenorocire ! Da', la urma urmei, nu erai aici la locu potrivit pentru dumneata... Locu dumitale e într-un magazin frumos de antichități pe Boulevardu Capucines. Să știi că am cîștigat aproape o sută de mii de franci de zece ani și că, dacă ai și dumneata pe-atîta într-o zi, mă leg să-ți fac o avere frumoasă... dacă ești nevasta mea... Ai fi cucoană... slujită bine de sorămea, care vede de casă, și...

Seducătorul fu întrerupt de vaietele sfîșietoare ale croitorului, care intra în agonie.

— Pleacă, zise madam Cibot, ești un monstru că-mi vorbești de de-alde astea, cînd bietu bărbatu-meu se prăpădește în halu ăsta...

— Păi vezi că te iubesc, zise Rémonencq, de aș răsturna toate pe dos ca să fii a mea...

— Dacă m-ai iubi, nu mi-ai spune nimica acum, răspunse ea.

Și Rémonencq se întoarce acasă, sigur de căsătoria lui cu madam Cibot.

Pe la orele zece, avu loc la ușa casei un fel de răzmeriță, fiindcă domnul Cibot primea împărtașania. Toți prietenii lui Cibot, portarii, portăresele din strada Normandie și din străzile vecine umpleau camera, gangul și trotuarul din fața casei. Așa că nimeni nu dădu nici o atenție domnului Léopold Hannequin, care veni cu unul din confrății săi, nici lui Schwab și lui Brunner, care putură ajunge la Pons fără să fie văzuți de madam Cibot. Portăreasa casei vecine, căreia i se adresă notarul pentru a ști la ce etaj locuia Pons, îi indică apartamentul. Cît despre Brunner, care veni cu Schwab, el mai fusese o dată, ca să vadă muzeul lui Pons, așa că trecu fără să spună nimic și-i arată asociatului său drumul... Pons anulă în mod categoric testamentul lui din ajun și-l institui pe Schmucke legatar universal. Cînd se termină ceremonia, Pons le mulțumi, lui Schwab și lui Brunner, și îl rugă fierbinte pe domnul Léopold Hannequin să aibă grijă de interesele lui Schmucke, apoi simți o asemenea sfîrșeală, în urma energiei pe care o desfășurase în scena nocturnă cu madam Cibot și în acest ultim act de viață socială, încît Schmucke îl rugă pe Schwab să se ducă să-l anunțe pe abatele Duplanty, fiindcă el nu voia să plece de la căpătîiul prietenului său, iar Pons cerea ultima împărtașanie.

Stînd lingă patul bărbatului ei, portăreasa, care fusese de altfel dată afară de cei doi prieteni, nu se sinchisi de prînzul lui Schmucke; dar evenimentele din dimineața aceea, priveliștea agoniei resemnate a lui Pons, care muirea cu curaj, îi strînseseră într-atît inima lui Schmucke, încît nu simți foamea.

Cu toate acestea, către ceasurile două, cum nu-l văzuse pe bătrînul german, portăreasa, atît din curiozitate, cît și din interes, o rugă pe sora lui Rémonencq să se ducă să vadă dacă Schmucke n-are nevoie de ceva. Chiar în acel moment, abatele Duplanty, căruia bietul muzician îi făcuse ultima spovedanie, îl miruia. Domnișoara Rémonencq tulbură această ceremonie sunînd de mai multe ori. Dar, cum Pons îl pusese pe Schmucke să jure că n-o să lase pe nimeni să intre, într-atît se temea să nu fie

furat, Schmucke o lăsă să sune pe domnișoara Rémonencq, care coborî foarte speriată și-i spuse portăresei că Schmucke nu i-a deschis ușa. Împrejurarea aceasta bine precizată fu notată de Fraasier. Schmucke, care nu văzuse încă pe nimeni murind, avea să încerce toate neajunsurile prin care trece cineva la Paris când are un mort pe brațe, mai ales când e fără ajutor, fără înlocuitor, fără sprijin. Fraasier, care știa că rudele cu adevărat mîhnite își pierd atunci capul, și care stătea de dimineată în camera portarului, sfătuindu-se neîncetat cu doctorul Poulain, avu atunci ideea de a dirija chiar el toate mișcărilor lui Schmucke.

Iată ce făcură cei doi prieteni, doctorul Poulain și Fraasier, pentru a ajunge la acest rezultat important.

Paracliserul bisericii Saint-François, fost negustor de sticlărie, pe nume Cantinet, locuia în strada Orléans, într-o casă lipită de cea a doctorului Poulain. Iar doamna Cantinet, care primea banii de la cei ce închiriau scaunele din biserică, fusese îngrijită pe gratis de către doctorul Poulain, căruia-i rămăsese bineînțeles recunoscătoare și căruia-i povestise deseori toate nenorocirile din viața ei. Cei doi bătrîni, care se duceau în toate duminicile și în zilele de sărbătoare la slujba bisericească de la Saint-François, erau în termeni buni cu paracliserul, cu paznicul, cu împărțitorul de agheasmă, cu toată miliția asta preoțească numită la Paris „clerul de jos“, și căreia credincioșii îi dau uneori mici bacșișuri. Doamna Cantinet îl cunoștea deci bine pe Schmucke, așa după cum și Schmucke o cunoștea pe ea. Femeia asta pătimea de două necazuri care-i îngăduiau lui Fraasier să facă din ea o unealtă oarbă și involuntară. Tînărul Cantinet, pasionat de teatru, refuzase să urmeze calea bisericii, unde putea deveni paznic, și debutase ca figurant la Cirque-Olympique, ducînd o viață dezordonată care o mîhnea adînc pe mamă-sa, a cărei pungă era deseori secătuită prin împrumuturi forțate. Apoi, Cantinet, dedat băuturii și lenei, fusese nevoit să lase negoțul din pricina acestor două vicii. Departe de a se fi îndreptat, nefericitul se sluzea de funcția lui pentru a se lăsa în voia celor două patimi ale sale : nu făcea nimic și se îmbăta cu vizitii de pe la nunți, cu cioclii, cu

cerșetorii pe care-i ajuta preotul, astfel încît își cardinaliza * fața chiar de la amiază.

Doamna Cantinet se vedea sortită să trăiască la bătrînețe în mizerie, ea care, zicea, îi adusese douăsprezece mii de franci zestre lui bărbatu-său. Povestea necazurilor sale, de sute de ori istorisită doctorului Poulain, îi sugeră acestuia ideea de a se servi de ea pentru a ușura plasarea, în casa lui Pons și Schmucke, a lui madam Sauvage, ca bucătăreasă și femeie de serviciu. A o prezenta de-a dreptul pe madam Sauvage era cu neputință, căci neîncrederea celor doi bătrîni devenise absolută și refuzul de a deschide ușa domnișoarei Rémonencq îl lămurise îndeajuns pe Fraisier în această privință. Dar celor doi prieteni li se păru de la sine înțeles că, evlavioși cum erau, muzicienii vor accepta cu ochii închiși o persoană propusă de abatele Duplanty. În planul lor, doamna Cantinet trebuia să fie însoțită de madam Sauvage; și servitoarea lui Fraisier, o dată intrată în casă, era ca și cînd ar fi fost acolo Fraisier însuși.

Cînd abatele Duplanty ajunsese în gang fu oprit un moment de mulțimea prietenilor lui Cibot, care-și manifesta simpatia pentru cel mai vechi și mai stimat portar din cartier.

Doctorul Poulain îl salută pe abatele Duplanty, îl trase deoparte și-i spuse :

— Mă duc să-l văd pe bietul domn Pons. Ar mai putea să scape, ar trebui să-l hotărîm să-și facă operația de extragere a calculilor care s-au format în veziculă. Se simt și la palpare, provoacă o inflamație care-i va pricinui moartea. Și poate că mai e încă timp să se facă operația. Bine ar fi dacă v-ați folosi de influența dumneavoastră față de cel spovedit, îndemnîndu-l să primească această operație ; eu răspund de viața lui, dacă nu intervine nici o complicație în timpul operației.

— De îndată ce duc înapoi sfîntul artofor la biserică, mă întorc, zise abatele Duplanty, fiindcă domnul Pons se află într-o stare în care are nevoie de ajutorul bisericii.

— Tocmai am aflat că e singur, zise doctorul Poulain. Bietul german a avut azi-dimineață o mică hărțuială

* Balzac ține să se menție în ambianța bisericească pe care a descris-o, întrebuițînd un cuvînt format de el, care evocă ironic culoarea roșie a sutanei oficiale purtate de cardinalii catolici (n. t.).

cu doamna Cibot, care le vede de gospodărie de zece ani, și s-au certat, pentru moment, desigur. Dar nu poate rămîne fără ajutor în împrejurările în care se va găsi. E o operă de caritate să ne îngrijim de el.

— Cantinet, zise doctorul chemîndu-l pe paracliser, ia întreb-o pe soția dumitale dacă nu vrea să-l îngrijească pe domnul Pons și să vadă de gospodăria domnului Schmucke vreo cîteva zile, în locul doamnei Cibot... care, de altfel, și fără cearta asta, ar fi avut nevoie să fie înlocuită. E o femeie cinstită, îi spuse doctorul abatelui Duplanty.

— Nici că se poate alege mai bună, răspunse blîndul preot, căci biserica are încredere în ea pentru încasarea locației scaunelor.

Cîteva clipe mai tîrziu, doctorul Poulain urmărea, la căpătîiul patului, progresele agoniei lui Pons, pe care Schmucke îl implora în zadar să lase să i se facă operația. La rugămințile bietului german, bătrînul muzician nu răspundea decît prin semne negative din cap, alternate cu gesturi de enervare. În sfîrșit muribundul își adună toate puterile, aruncă o privire fioroasă asupra lui Schmucke și-i spuse :

— Da' lasă-mă să mor liniștit !

Schmucke crezu că moare de durere, dar luă mîna lui Pons, o sărută încetîșor și o ținu într-ale sale, încercînd să-i transmită astfel încă o dată propria sa viață. Tocmai atunci, doctorul Poulain auzi sunînd și se duse să-i deschidă ușa abatelui Duplanty.

— Bietul nostru bolnav, zise Poulain, începe să se zbată în strînsoarea morții. Peste cîteva ceasuri va muri ; veți trimite desigur un preot să-l vegheze la noapte. Dar e momentul să-i dăm domnului Schmucke pe doamna Cantinet și o femeie de serviciu, el nu e în stare să se gîndească la nimic, mă tem să nu-și piardă mințile, și aici în casă se găsesc valori care trebuie păzite de către persoane foarte cinstitute.

Abatele Duplanty, preot demn de respect, încrezător și plin de bunătate, fu impresionat de adevărul celor spuse de doctorul Poulain. Era încredințat, de altfel, de calitățile medicului din cartier. Îi făcu semn, așadar, lui Schmucke, din pragul camerei mortuare, să vină să-i vorbească. Schmucke nu se putea hotărî să lase mîna lui Pons, care se crispa și se încheșta de a lui, ca și cum

bolnavul s-ar fi prăvălit într-o prăpastie și ar fi vrut să se agațe de ceva ca să nu se prăbușească. Dar, după cum se știe, muribunzii sînt prada unei halucinații care-i împinge să pună mîna pe orice, așa cum fac oamenii care se reped să ia cu ei, în timpul unui incendiu, obiectele cele mai prețioase, așa că Pons îi dădu drumul lui Schmucke și apucă păturile pe care le adună în jurul trupului său cu un gest groaznic și semnificativ de avariție și de grabă.

— Ce-ai să te faci singur cu prietenul dumitale mort ?! îi spuse preotul germanului, care venise să-l asculte, ești fără doamna Cibot...

— *E ein monzdru gare a ugiz be Bons!* zise el.

— Dar aveți nevoie de cineva, reluă doctorul Poulain, fiindcă trebuie vegheat corpul la noapte.

— *Îl foi fechea eu, mă foi ruca lui Tumnezeu!* răspunse nevinovatul german.

— Dar trebuie să mîncăți !... Cine vă face acuma de mîncare ? zise doctorul.

— *Turerea îmi daie vomea!* răspunse Schmucke cu naivitate.

— Dar, zise Poulain, trebuie declarat decesul cu martori, trebuie dezbrăcat mortul și cusut într-un lînțoliu, trebuie comandat cortegiul la pompele funebre, trebuie hrănită femeia care va avea grijă de mort și preotul care-l va veghea : veți face singur toate astea ? Doar nu se moare ca un ciine în capitala lumii civilizate !

Schmucke deschise ochii mari, înspăimîntați, și fu apucat de un scurt acces de nebunie.

— *Tar Bons nu fa muri !... Îl foi salfa !...*

— Oricum, nu veți putea sta mult timp fără să dormiți puțin, și atunci cine o să vă înlocuiască ? fiindcă trebuie să vadă cineva de domnul Pons, să-i dea de băut, să pregătească medicamentele...

— *Ah ! atefarad !* zise germanul.

— Ei, reluă abatele Duplanty, mă gîndesc să ți-o dau pe doamna Cantinet, o femeie cinstită și de treabă...

Amănuntele îndatoririlor sociale față de prietenul său mort îl năuciră într-atîta pe Schmucke, încît ar fi vrut să moară o dată cu Pons.

— E un copil ! îi spuse doctorul Poulain abatelui Duplanty.

— *Ein gobil!* repetă mașinal Schmucke.

— Aşa, zise vicarul, am să vorbesc cu doamna Cantinet şi-am s-o trimit.

— Nu vă osteniţi, zise doctorul, e vecină cu mine, şi eu tot mă întorc acasă.

Moartea e ca un asasin nevăzut împotriva căruia luptă cel ce moare ; în agonie, primeşti ultimele lovituri, încerci să le răspunzi şi te zbaţi. Pons ajunsese la această scenă supremă. El gemu şi tipă de mai multe ori. Îndată Schmucke, abatele Duplanty şi Poulain alergară la patul muribundului. Deodată, Pons descătuşat parcă, printr-o ultimă lovitură, de apăsarea trupească îşi recăpătă pentru cîteva clipe liniştea deplină care urmează după agonie, îşi reveni, cu seninătatea morţii pe faţă, şi se uită la cei care-l înconjurau, cu un aer aproape vesel.

— Ah ! doctore, mult am suferit, dar aveai dreptate, mi-e mai bine... Mulţumesc, dragă părinte, mă întrebam unde-i Schmucke !...

— Schmucke n-a mîncat de aseară, şi acum sînt ceasurile patru ! Nu mai ai pe nimeni să vadă de dumneata, şi ar fi periculos s-o chemăm înapoi pe doamna Cibot...

— E în stare de orice, zise Pons, arătîndu-se plin de groază la numele portăresei. E-adevărat, Schmucke are nevoie de o persoană foarte cinstită.

— Abatele Duplanty şi cu mine, zise atunci Poulain, ne-am gîndit la dumneavoastră amîndoi...

— A ! mulţumesc, zise Pons, scăpasem din vedere...

— Şi vă propunem pe doamna Cantinet !

— A ! femeia de la biserică ! exclamă Pons. Da, e o fiinţă foarte cumsecade.

— Ea n-o iubeşte pe doamna Cibot, reluă doctorul, şi o să-l îngrijească bine pe domnul Schmucke...

— Trimite-mi-o, dragă domnule Duplanty... pe ea şi pe bărbatu-său, aşa am să fiu liniştit. N-o să se fure nimic de-aici...

Schmucke luase din nou mîna lui Pons şi o ţinea bucuros, crezînd că i-a revenit sănătatea.

— Haidem, părinte, zise doctorul, am s-o trimit repede pe doamna Cantinet. Mă pricep doar : poate că nici nu-l mai găseşte în viaţă pe domnul Pons.

În vreme ce abatele Duplanty îl convingea pe muribund să o ia ca îngrijitoare pe doamna Cantinet, Fraisiert o chemase la el pe femeia de la biserică şi-i aplica tratamentul conversaţiei lui corupătoare şi al vicleniilor lui de

cîrciogar, la care era greu să rezisti. Aşa încît doamna Cantinet, femeie uscăţivă şi gălbejită, cu dinţi mari, cu buze îngheţate, năucită de necazuri, ca multe femei din popor, şi care ajunsese să creadă că fericirea constă în cele mai mărunte cîştiguri zilnice, consimţi repede s-o ia cu ea pe madam Sauvage ca femeie de serviciu. Servitoarea lui Fraisier primise deja instrucţiuni. Ea făgăduise să urzească o pînză de sîrmă în jurul celor doi muzicieni şi să aibă grijă de ei cum are grijă păianjenul de o muscă prinsă. Drept răsplată pentru osteneala ei, madam Sauvage trebuia să capete un debit de tutun. Fraisier găsisese astfel mijlocul să se descotorosească de pretinsa lui doică, punînd un spion şi un jandarm pe lîngă doamna Cantinet. Cum de apartamentul celor doi prieteni ţinea şi o cameră de servitori şi o bucătărioară, madam Sauvage putea dormi pe un pat de campanie şi putea găti pentru Schmucke. În momentul cînd femeile se prezentară, aduse de doctorul Poulain, Pons îşi dăduse tocmai ultima suflare, fără ca Schmucke să bage de seamă. Germanul ţinea încă în mîinile lui mîna prietenului său, care se răcea treptat. El îi făcu semn doamnei Cantinet să nu vorbească, dar zdrahonul de madam Sauvage îl surprinse aşa de tare prin înfăţişarea ei, încît Schmucke avu un gest de spaimă cu care bărbăţoia era de altfel deprinsă.

— De dumneaei, zise doamna Cantinet, răspunde domnul Duplanty, a fost bucătăreasă la un episcop, e foarte cinstită, o să gătească.

— Ah ! puteţi vorbi tare ! exclamă vînjoasa şi astmatica femeie, domnu, săracu, a murit !... acu şi-a dat sufletu.

Schmucke scoase un ţipăt pătrunzător, simţi cum mîna lui Pons îngheaţă şi înţepeneşte şi rămase cu ochii ficşi, aţintiţi asupra celor ai lui Pons, a căror expresie l-ar fi dus la nebunie, dacă nu era femeia Sauvage care, deprinsă fără îndoială cu asemenea scene, se duse la pat cu o oglindă, o ţinu în faţa buzelor mortului, şi, cum nici o respiraţie nu aburi sticla, despărţi energic mîna lui Schmucke de mîna mortului.

— Las-o, domnule, că n-o s-o mai poţi desface. Nu ştii cum se întăresc oasele ?! Morţii se răcesc repede. Dacă nu dichiseşti mortu cît e cald, după aia trebuie să-i rupi mîinile şi picioarele...

Așadar, femeia asta groaznică îi închise ochii bietului muzician răposat; apoi cu îndemînarea îngrijitoarelor de bolnavi, meserie pe care o făcuse zece ani de zile, îl dezbrăcă pe Pons, îl întinse, îi lipi mîinile de fiecare parte a corpului și-i trase pătura pe cap, exact așa cum face vînzătorul cu un pachet într-un magazin.

— Trebuie un cearșaf să-l înfășurăm, de unde luăm ?... îl întrebă pe Schmucke, îngrozit de spectacolul acesta.

Pentru el, după ce văzuse religia procedînd cu adîncul ei respect față de ființa umană, sortită unui mare viitor în cer, a fost o durere, care i-a topit parcă elementele gîndirii, să vadă acest soi de împachetare a prietenului său, tratat ca un obiect.

— *Vageți ge freți !* răspunse mașinal Schmucke.

Nevinovata făptură vedea pentru prima dată murind un om, și acest om era Pons, singurul său prieten, singura ființă care-l înțelesese și-l iubise !...

— Mă duc s-o întreb pe madam Cibot unde sînt cearșafurile, zise femeia Sauvage.

— O să trebuiască un pat de campanie ca să doarmă dumneaei, îi spuse doamna Cantinet lui Schmucke.

Schmucke dădu din cap și izbucni în lacrimi. Doamna Cantinet îl lăsă în pace pe nenorocit; dar, după un ceas, se întoarse și întrebă :

— Domnule, aveți bani ca să facem cumpărături ?

Schmucke se uită la doamna Cantinet cu o privire care ar fi dezarmat cea mai fioroasă ură; arată fața albă, uscată și ascuțită a mortului, ca și cum nu mai era nevoie de alt răspuns.

— *Luatzi dod, ji lăzatzi-mă ză blînc și ză mă roc !* spuse el îngenunchind.

Madam Sauvage se duse să anunțe pe Fraisier că a murit Pons; Fraisier dete fuga cu cabrioleta la prezidentă ca să-i ceară, pentru a doua zi, procura care-i dădea dreptul să-i reprezinte pe moștenitori.

— Domnule, îi spuse lui Schmucke doamna Cantinet, un ceas după ultima ei întrebare, m-am dus la madam Cibot, care știe rostul gospodăriei dumneavoastră, ca să-mi spună unde sînt lucrurile; dar, cum i s-a prăpădit tocmăi acum bărbatu-su, m-a repezit cît colo... Domnule, fii bun și ascultă-mă !...

Schmucke se uită la femeie, care habar n-avea de cruzimea ei, căci oamenii din popor sînt deprinși să suporte cu pasivitate cele mai mari dureri morale.

— Domnule, trebuie albituri pentru giulgiu, trebuie bani pentru un pat de campanie, ca să aibă unde să se culce dumneaei; mai trebuie bani ca să cumpărăm vase de bucătărie, farfurii și pahare, fiindcă o să vină un preot ca să stea la noapte, și dumneaei nu găsește absolut nimic în bucătărie.

— Păi, domnule, repetă madam Sauvage, îmi trebuie lemne și cărbuni ca să se pregătească masa, și nu văd nimic! Nici nu-i de mirare, de vreme ce madam Cibot vă aducea tot...

— Uite, draga mea, zise doamna Cantinet arătîndu-! pe Schmucke care zăcea la picioarele mortului într-o stare de completă inconștiență, nu vrei să mă crezi, uite că nu răspunde la nimic.

— Ei, atunci, drăguță, zise madam Sauvage, am să-ți arăt eu cum se face în asemenea împrejurări.

Madam Sauvage roti prin cameră o privire cum rotesc hoții ca să ghicească ascunzătorile cu bani. Se duse drept la scrinul lui Pons, trase primul sertar, văzu punga în care Schmucke pusese restul banilor proveniți din vînzarea tablourilor și veni s-o arate lui Schmucke, care făcu un semn mașinal de consimțire.

— Uite bani, drăguță! îi spuse madam Sauvage doamnei Cantinet; am să-i număr și-am să iau pentru cumpărat ce trebuie, vin, merinde, luminări, în fine, de toate, că ăștia n-au de nici unele... Caută-mi în scrin un oearșaf ca să înfășur mortu. Mi-a spusără mie că bietu domnu ăsta e cam slab de cap; da' nu știu, că parcă-i mai rău. E ca un nou-născut, o să trebuiască să-i turnăm mîncarea pe gît...

Schmucke se uita la cele două femei și la ce făceau ele cum s-ar fi uitat un nebun. Zdrobit de durere, pradă unei stări aproape cataleptice, nu înceta să contemple figura fascinantă a lui Pons, ale cărei linii se purificau datorită odihnei absolute a morții. Voia să moară și totul îi era indiferent. Să fi luat camera foc și el tot nu s-ar fi mișcat.

— Sînt o mie două sute cincizeci de franci, îi spuse madam Sauvage.

Schmucke dădu din umeri. Cînd madam Sauvage voi să procedeze la înfășurarea în giulgiu a lui Pons și să mă-

soare oearşaful după corp ca să taie giulgiul şi să-l coasă, avu loc o luptă groaznică între ea şi bietul german. Schmucke semăna atunci aidoma unui ciine care muşcă pe toţi cei ce vor să se atingă de cadavrul stăpînului său. Madam Sauvage, scoasă din fire, îl apucă pe german, îl puse într-un fotoliu şi-l ţinu acolo cu o forţă herculeană.

— Hai, drăguţă, coase mortu-n giulgiu, îi spuse ea doamnei Cantinet.

Cînd se termină operaţia, madam Sauvage îl puse pe Schmucke la loc, la picioarele patului, şi-i spuse :

— Vezi matale, trebuia să-l dichisim de înmormîntare pe bietu om.

Schmucke începu să plîngă, cele două femei îl lăsară şi se duseră să ia în primire bucătăria, unde cărară amîndouă în scurtă vreme toate cele necesare vieţii. După ce făcu o primă socoteală de trei sute şaizeci de franci, madam Sauvage se apucă să pregătească o cină pentru patru persoane, şi ce cină ! Ca mîncare de nădejde era o gîscă grasă, fazanul cizmarilor, mai era o omletă cu dulceată, o salată de legume şi supa obişnuită, în care toate ingredientele erau în cantitate atît de exagerată încît fiertura semăna a aspic de carne. La ceasurile nouă seara, preotul trimis de vicar ca să-l vegheze pe Pons veni împreună cu Cantinet, care aduse patru lumînări de ceară şi sfeşnice de biserică. Preotul îl găsi pe Schmucke culcat în pat lîngă prietenul său şi ţinîndu-l strîns îmbrăţişat. A fost nevoie de autoritatea religiei pentru a-l convinge pe Schmucke să plece de lîngă mort. Germanul ingenunche, şi preotul se instală comod într-un fotoliu. În timp ce preotul îşi citea rugăciunile, iar Schmucke, ingenuncheat în faţa corpului lui Pons, îl ruga pe Dumnezeu să facă o minune şi să-l adune cu Pons la un loc, ca să fie îngropaţi amîndoi în aceeaşi groapă, doamna Cantinet se dusesese în mahalaua Temple ca să cumpere un pat de campanie şi un aşternut complet pentru madam Sauvage ; căci se dădea iama în punga cu o mie două sute cincizeci de franci. La unsprezece seara, doamna Cantinet veni să-l întrebe pe Schmucke dacă nu vrea să mănînce ceva. Schmucke făcu semn să fie lăsat în pace.

— Poftiţi la masă, domnule Pastelot, îi spuse atunci preotului femeia de la biserică.

Rămas singur, Schmucke zîmbi ca un nebun care se vede liber să-şi îndeplinească o poftă de femeie însărci-

nată. Se repezi la Pons și-l mai ținu o dată strîns îmbrățișat. La miezul nopții, preotul se întoarse, și Schmucke, certat de el, îi dădu drumul lui Pons și își reluă rugăciunile. Dimineată, preotul plecă. La ora șapte, doctorul Poulain veni să-l vadă pe Schmucke din afecțiune și voi să-l oblige să mănînce, dar germanul refuză.

— Dacă nu mîncăți acum, veți simți foamea la întoarcere, îi spuse doctorul, fiindcă trebuie să vă duceți la primărie cu un martor să declarați decesul domnului Pons și să se întocmească actele...

— *Eu ?!* zise germanul înspăimîntat.

— Dar cine ?... Nu puteți fi scutit de asta, de vreme ce sînteți singura persoană care l-a văzut murind...

— *Nu mă tzin bigioarele*, răspunse Schmucke implorînd ajutorul doctorului Poulain.

— Luați o trăsură, răspunse cu blîndețe ipocritul doctor. Eu am și făcut constatarea decesului. Rugați pe cineva din casă să vă însoțească. Dumnealor vor păzi apartamentul în lipsa dumneavoastră.

Nu-și poate închipui cineva ce înseamnă hărțuielile legii pentru o durere adevărată. Îți vine să urăști civilizația și să preferi obiceiurile sălbaticilor. La ora nouă, madam Sauvage îl coborî pe Schmucke ținîndu-l de subsuori, și el se văzu obligat, în birjă, să-l roage pe Rémonencq să vină cu el ca să certifice la primărie decesul lui Pons. Peste tot și în orice împrejurare se dă pe față la Paris inegalitatea stărilor sociale, în țara asta nebună după egalitate. Nestrămutata forță a lucrurilor se trădează pînă și în consecințele morții. În familiile bogate, o rudă, un prieten, oamenii de afaceri îi cruță pe cei care plîng de aceste groaznice amănunte ; dar și aici, ca și în repartizarea impozitelor, poporul, proletarii fără sprijin suferă întreaga povară a durerii.

— Ah ! aveți dreptate să-l regretați, zise Rémonencq, răspunzînd unui geamăt care-i scăpase bietului martir, căci era un om foarte de treabă, foarte cumsecade, care lasă o colecție frumoasă ; da' știți, domnule, că dumneavoastră, ca străin, o să aveți greutăți mari fiindcă se vorbește peste tot că sînteți moștenitoru domnului Pons.

Schmucke nu asculta, era cufundat într-o durere vecină cu nebunia. Sufletul poate fi și el lovit de tetanos, ca și corpul.

— Și ați face bine să vă luați un avocat, un om de afaceri, care să vă reprezinte.

— *Ein om te avageri?* repetă Schmucke mașinal.

— O să vedeți că o să aveți nevoie să vă reprezinte cineva. Eu, în locu dumneavoastră, aș lua un om cu experiență, un om cunoscut în cartier, un om de încredere... Eu, în toate modestele mele afaceri, mă servesc de Tabareau... portărelu... Și, dacă-i dați procură primului lui secretar, nu mai aveți nici o grijă.

Această insinuare, suflată de Fraisiert și aranjată între Rémonencq și madam Cibot, rămase în memoria lui Schmucke; căci, în clipele când durerea încremenește sufletul, ca să spunem astfel, oprindu-i funcțiunile, tot ce se întâmplă se întipărește în memorie. Schmucke îl asculta pe Rémonencq privindu-l cu niște ochi atît de complet lipsiți de inteligență, încît telalul nu-i mai spuse nimic.

„Dacă rămîne timpit ca acuma, se gîndi Rémonencq, să vezi c-am să pot să-i cumpăr tot calabalîcu de sus cu o sută de mii de franci, dacă-i al lui...”

— Domnule, am ajuns la primărie.

Rémonencq fu nevoit să-l dea jos pe Schmucke din birjă și să-l ia de braț ca să-l ducă pînă la biroul actelor de stare civilă, unde Schmucke nimeri peste o nuntă. Schmucke trebui să-și aștepte rîndul, fiindcă, printr-o întîmplare destul de frecventă la Paris, funcționarul avea de întocmit cinci sau șase acte de deces. Aici, bietul german avea să treacă prin pătimirile lui Isus.

— Domnul e domnul Schmucke? întrebă un bărbat îmbrăcat în negru, adresîndu-se germanului, care fu uimit că cineva îi spune pe nume.

Schmucke se uită la bărbatul acesta cu aerul rătăcit pe care îl avea cînd îi răspunsese lui Rémonencq.

— Da' ce-ai cu dînsu? îl întrebă telalul pe necunoscut. Lasă omu în pace, nu vezi că-i necăjit?

— Domnul și-a pierdut prietenul, și, fără îndoială, își propune să-i onoreze în mod demn memoria, căci e moștenitorul său, zise necunoscutul. Domnul nu se va uita la bani, desigur: va cumpăra un loc de veci pentru îngropare. Domnului Pons îi plăceau atît de mult artele! Ar fi mare păcat să nu i se pună pe mormînt Muzica, Pictura și Sculptura... trei statui frumoase în picioare, plîngînd...

Rémonencq făcu un gest de auvergnat ca să-l îndepărteze pe om, dar omul răspunse prin alt gest, oarecum

comercial, care însemna : „Da' lasă-mă să-mi fac afacerele“ și pe care telălul îl înțelese.

— Eu sînt reprezentantul firmei Sonet și Compania, antreprenor de monumente funerare, reluă *samsarul*, pe care Walter Scott l-ar fi supranumit *tînărul de la morminte* ¹⁷⁴. Dacă domnul ar vrea să ne predea comanda, noi l-am scuti de neplăcerea de a se duce la prefectură să cumpere locul necesar pentru înmormîntarea prietenului pe care artele l-au pierdut...

Rémonencq dădu din cap în semn de aprobare și-l împinse pe Schmucke de cot.

— Nu e zi să nu ne luăm *sarcina* de a îndeplini, în locul familiilor, toate formalitățile, turuia înainte *samsarul*, încurajat de gestul auvergnatului. În primul moment al durerii, îi e foarte greu unui moștenitor să se ocupe singur de aceste amănunte, și noi sîntem deprinși să facem clienților noștri aceste mici servicii. Monumentele noastre, domnule, se plătesc pe metru de piatră de construcție sau de marmură... Noi săpăm și gropile pentru mormintele de familie. Ne luăm toate sarcinile, la prețul cel mai ieftin. Firma noastră a făcut mărețul monument al frumoasei Esther Gobseck și al lui Lucien de Rubempré, unul din cele mai splendide podoabe ale cimitirului Père-Lachaise. Avem cei mai buni lucrători, și îl sfătuiesc pe domnul să se ferească de antreprenorii mărunți... care fac treabă de cîrpaci, adăugă el văzînd că se apropie alt bărbat îmbrăcat în negru, care avea de gînd să vorbească în numele altei firme de pietre funerare.

— Tratez cu domnul, îi spuse *samsarul* firmei Sonet *samsarului* care se prezenta.

— Decesul Pons !... unde sînt martorii ?... întrebă ușierul.

— Hai, domnule, spuse *samsarul*, adresîndu-se lui Rémonencq.

Rémonencq îl rugă pe *samsar* să-l ridice pe Schmucke, care stătea pe bancă nemișcat, ca o bucată de plumb ; îl duseră lingă balustrada în spatele căreia se adăpostește împotriva durerilor publice funcționarul care redactează actele de deces. Rémonencq, providența lui Schmucke, fu ajutat de către doctorul Poulain, care dădu informațiile necesare asupra vîrstei și locului de naștere al lui Pons. Germanul nu știa decît un lucru : că Pons era prietenul lui. După depunerea semnăturilor, Rémonencq și doctorul,

urmați de samsar, îl urcară pe bietul german în trăsură, în care se strecură și pisălogul de samsar, care voia să obțină comanda. Madam Sauvage, la post în pragul ușii de intrare, îl duse sus în brațe pe Schmucke, aproape leșinat, ajutată de Rémonencq și de samsarul firmei Sonet.

— O să-i vină rău ! exclamă samsarul, care voia să termine afacerea pe care începuse s-o trateze.

— Cred și eu ! răspunse madam Sauvage, bocește de-o zi întreagă și n-a vrut să mănince de loc. Nimic nu te li-
nește ca necazu.

— Bine, scumpe client, îi spuse reprezentantul firmei Sonet, da' luați ceva, o supă. Aveți doar atâtea lucruri de făcut : trebuie să vă duceți la primărie să cumpărați locul pentru monumentul pe care doriți să-l ridicați în memoria acestui prieten al artelor, monument care să arate cât îi sînteți de recunoscător.

— E nebunie curată, îi spuse doamna Cantinet lui Schmucke, intrînd cu o farfurie de supă și cu pîine.

— Gîndiți-vă, dragă domnule, dacă sînteți atît de slăbit, reluă Rémonencq, gîndiți-vă la cineva care să vă reprezinte, căci vă așteaptă o mulțime de treburi : trebuie să comandați ce se cere la o înmormîntare ! că doar nu voiți să fie dus la groapă prietenul dumneavoastră cu dricul săracilor.

— Ia hai să mîncăm, domnule dragă ! zise madam Sauvage prinzînd momentul cînd Schmucke avea capul lăsat pe speteaza fotoliului.

Turnă în gura lui Schmucke o lingură de supă și-i dădu să mănince aproape cu sila, ca unui copil.

— Acuma, dacă ești înțelept, domnule, de vreme ce dorești să stai liniștit cu durerea dumată, ia pe cineva să te reprezinte...

— Deoarece domnul are intenția să înalțe un monument măreț memoriei prietenului său, mă poate însărcina pe mine cu toate demersurile, le voi face...

— Care, care ? întrebă madam Sauvage. Ți-a comandat domnu ceva ? Da' cine ești dumneata ?

— Unul din reprezentanții firmei Sonet, doamnă dragă, cei mai mari antreprenori de monumente funerare, zise el scoțînd un carton și arătîndu-l strașnicei Sauvage.

— Bine, bine !... o să venim la dumneavoastră cînd om crede de cuviință ; da' să nu tragi profit din starea în care se află domnu.

— Dacă ai vrea să te descurci ca să câpătăm comanda, spuse reprezentantul firmei Sonet la urechea doamnei Sauvage luînd-o cu el pe scară, sînt împluternicit să-ți ofer patruzeci de mii de franci...

— Ei, atunci, lasă-mi adresa, zise madam Sauvage devenind mai înțeleghătoare.

Schmucke, văzîndu-se singur și simțindu-se mai bine după supă pe care o luase, se întoarse repede în camera lui Pons, unde își reluă rugăciunile. Era cufundat în abisurile durerii, cînd fu scos din adîncă lui întunecare de către un tînăr îmbrăcat în negru, care îi spuse pentru a unsprezecea oară un „Domnule!” pe care bietul martir îl auzi cu atît mai bine, cu cît se simți scuturat de mîneca hainei.

— *Ge mai e ?*

— Domnule, îi datorăm doctorului Gannal ¹⁷⁵ o descoperire sublimă, nu-i contestăm gloria, dînsul a reînnoit miracolele Egiptului, dar s-au mai făcut perfecționări și am obținut rezultate uimitoare. Așa că, dacă vrei să vă revedeți prietenul, așa cum era el în viață...

— *Să-l fād ?* exclamă Schmucke, *îmi fa forpi ?*

— Nu tocmai ! Nu-i va lipsi decît vorbirea, reluă samsarul cu îmbălsămarea ; dar va rămîne pe veșnicie așa cum îl veți vedea îmbălsămat. Operația durează puțin. O incizie în carotidă și injectarea sînt de ajuns ; dar nu mai pierdeți timp... Dacă mai așteptați un sfert de oră, nu mai puteți avea plăcuta satisfacție de a fi conservat corpul...

— *Tu-de tracului !... Bons esde ein zuvled !... ji agesd zuvled esde în jer.*

— Omul ăsta e lipsit cu totul de recunoștință, zise tînărul reprezentant al unuia din rivalii celebrului Gannal, cînd trecu prin gang, nu vrea să-i fie îmbălsămat prietenul !

— Ce să-i faci, domnule ! zise madam Cibot, care tocmai îl îmbălsăma pe scumpul ei soț. E un moștenitor, un legatar. După ce și-au făcut treaba, ăștia nu mai vor să știe de răposat.

Un ceas mai tîrziu, Schmucke o văzu venind în cameră pe madam Sauvage, urmată de un bărbat îmbrăcat în negru și care părea să fie un lucrător.

— Domnule, zise ea, Cantinet a avut bunăvoința să vi-l trimită pe domnu, care e furnizorul de coșciuge din parohie.

Furnizorul de pompe funebre se înclină cu un aer de compătimire și de condoleanțe, dar, ca un om sigur de sine și care se știe indispensabil, se uita la mort cu ochi de cunoscător.

— Cum îl vrea domnul ? de brad, de lemn de stejar simplu, sau de lemn de stejar căptușit cu plumb ? Lemnul de stejar căptușit cu plumb e cel mai distins. Corpul, zise el, are măsura obișnuită...

Și pipăi picioarele mortului ca să măsoare corpul.

— Un metru șaptezeci ! adăugă el. Domnul are de gând desigur să comande ceremonia funebră la biserică ?

Schmucke îi aruncă acestui om priviri de felul celor pe care le au nebunii înaintea unui acces de violență.

— Domnule, zise madam Sauvage, ar trebui să luați pe cineva care să vadă de toate amănuntele-astea în locu dumneavoastră.

— *Ta...* zise în sfârșit victima.

— Vreți să mă duc să-l chem pe domnu Tabareau, că o s-aveți o mulțime de treburi de făcut ? Domnu Tabareau, să știți, e omul cel mai cinstit din cartier.

— *Ta, domnul Dapareau ! Mi z-a forpid te el*, răspunse Schmucke învins.

— Păi da, domnul o să fie lăsat în pace și liber să-și dea drumul durerii, după ce va sta de vorbă cu împuternicitul său.

Pe la orele două, primul secretar al maestrului Tabareau, un tânăr care se pregătea pentru cariera de portărel, se prezentă în chip modest. Tinerețea are privilegii uimitoare, ea nu sperie. Acest tânăr, pe nume Villemot, se așeză lângă Schmucke și așteptă momentul potrivit pentru a-i vorbi. Această cuviință îl mișcă mult pe Schmucke.

— Domnule, îi spuse el, sînt primul secretar al domnului Tabareau, care mi-a încredințat sarcina să veghez aci asupra intereselor dumneavoastră și să iau asupra-mi toate demersurile pentru înmormîntarea prietenului dumneavoastră... Sînteți de acord ?

— *Nu-mi fei zalfa fiatza, viintgă n-am mult te drăid, tar foi fi lăzad în bage ?*

— O, nu veți fi deranjat nicidecum, răspunse Villemot.

— *Ei, adungi, ge am te văgud bendru azda ?*

— Să semnați această hîrtie prin care îl numiți pe domnul Tabareau mandatarul dumneavoastră pentru toate treburile succesiunii.

- *Pine, tă-o !* zise germanul voind să semneze pe loc.
- Nu, trebuie să vă citesc actul.
- *Gidejde !*

Schmucke nu dădu nici cea mai mică atenție lecturii acestei procuri generale și o semnă. Tânărul notă ordinele lui Schmucke în privința convoiului funebru, în privința cumpărării locului, unde germanul voi să fie și mormintul său, și în privința slujbei de la biserică ; apoi îi spuse că nu va mai fi tulburat cu nimic și că nu i se vor mai cere bani.

— *Ga ză am linijde, aj ta dod ge bozet*, zise nefericitul, care ingenunche din nou în fața corpului prietenului său.

Fraisier triumfa : legatarul nu putea face nici o mișcare în afara cercului în care îl ținea închis prin madam Sauvage și prin Villemot.

Nu există durere pe care somnul să n-o învingă. Așa încît, pe la sfîrșitul zilei, madam Sauvage îl găsi pe Schmucke dormind pe jos, lîngă patul în care zăcea corpul lui Pons ; ea îl luă, îl culcă, îl potrivea părintește în pat, și germanul dormi pînă a doua zi. Cînd Schmucke se trezi, cînd, adică, își regăsi sentimentul necazurilor sale după acest răgaz, corpul lui Pons era expus în gang, printre făclii aprinse, așa cum dau dreptul înmormîntările de clasa a treia ; își căută deci în zadar prietenul prin apartament, care-i păru imens, și unde nu găsi altceva decît amintiri dureroase. Madam Sauvage, care-l cîrmuia pe Schmucke cu autoritatea unei doici față de sugaciul ei, îl obligă să mănînce înainte de a merge la biserică. În timp ce biata victimă se străduia să înghită, madam Sauvage îi atrase atenția, cu văitături demne de Ieremia, că nu are haine negre. Garderoba lui Schmucke, întreținută de madam Cibot, se redusese, înainte de boala lui Pons, ca și cina, la cea mai simplă expresie, la două perechi de pantaloni și două redingote !...

— O să vă duceți așa cum sînteți la înmormîntarea lui domnu ? Asta-i nemaipomenit, o să ne vorbească toată mahalaua !

- *Tar gum frei ză mă tuc ?*
- Păi în doliu !...
- *Toliu !...*
- Cum se cere...

— *Gum ze gere !... Butzin îmi bază te doade brozdiile azdea !* zise bietul om, ajuns la ultimul grad al exasperării la care durerea poate să ducă un suflet de copil.

— E un monstru de nerecunoștință, zise madam Sauvage întorcîndu-se spre un domn care se arătă deodată în apartament și care-l făcu pe Schmucke să se înfioare.

Acest funcționar, îmbrăcat splendid în postav negru, cu pantaloni negri pînă la genunchi, cu ciorapi de mătase neagră, cu manșete albe, împodobit cu un lanț de argint de care atîrna o medalie, cu gîtul înfășurat într-o cravată de muslin alb foarte corectă și cu mănuși albe, personajul acesta oficial, același în toate împrejurările dureroase, ținea în mină o baghetă de abanos, emblema funcțiilor sale, iar sub brațul stîng o pălărie în trei colțuri cu cocardă tricoloră.

— Eu sînt maistrul de ceremonie, zise cu o voce blîndă personajul acesta.

Obișnuit prin funcția sa să conducă în fiecare zi corțegii funerare și să treacă prin familii cufundate în aceeași mîhnire, adevărată sau prefăcută, omul acesta, ca toți colegii săi, vorbea încet și cu blîndețe ; era decent, politicos, cuviincios prin profesie, ca o statuie reprezentînd geniul morții. Declarația lui îi pricinui un tremur nervos lui Schmucke, de parcă l-ar fi văzut pe călău.

— Domnul e fiul, fratele, tatăl defunctului ? întrebă omul oficial.

— *Zînd dode azdea ji mai muld îngă... zînd briedenul lui !*

— Sînteți moștenitorul ? întrebă maistrul de ceremonie.

— *Mojdenidorul ?* repetă Schmucke. *Butzin îmi bază de dode.*

Și Schmucke își reluă atitudinea pe care i-o dădea durerea sa întunecată.

— Unde sînt rudele, prietenii ? întrebă maistrul de ceremonie.

— *Iadă-i be dotzi !* exclamă Schmucke arătînd tablourile și obiectele de artă. *Azdea nu l-au văgud nigiotadă ză zuvere be tragul meu Bons !... Azda-i dod ge iupea imbreună gu mine !*

— E nebun, domnule ! îi spuse madam Sauvage maistrului de ceremonie. Asta e, nu mai sta să-l ascuți.

Schmucke se așezase și-și reluase aerul de idiot, ștergându-și lacrimile în mod mașinal. În acel moment apărură Villemot, primul secretar al maestrului Tabareau ; iar maestrul de ceremonie, recunoscându-l pe cel care venise să comande funeraliile, îi spuse :

— Ei, domnule, e timpul să pornim... dricul a sosit ; dar rareori am văzut un asemenea cortegiu. Unde sînt rudele, prietenii ?...

— N-am prea avut timp, răspunse domnul Villemot ; domnul e cufundat într-o asemenea durere, că nu s-a gîndit la nimic, dar nu există decît o rudă...

Maistrul de ceremonie îl privi pe Schmucke cu milă, căci acest expert în durere știa să deosebească ce-i adevărat de ce-i fals, și se apropie de Schmucke :

— Haide, dragă domnule, curaj !... Aveți de cinstit memoria prietenului dumneavoastră.

— Am uitat să trimitem înștiințări, dar am avut grijă să trimit un curier la domnul prezident de Marville, singura rudă, de care vă vorbeam... Prietenii nu există .. Nu cred să vină cei de la teatrul unde defunctul era dirijor... Dar cred că domnul este singurul moștenitor.

— Atunci trebuie să conducă doliul, zise maestrul de ceremonie. N-aveți haine negre ? întrebă el văzînd costumul lui Schmucke.

— *Zind necru dod be tinăundru ! zise bietul german cu o voce sfîșietoare, ji adid te necru, gă zimd mordea în mine... Tumnezeu fa afea mila ză mă atune în mormîndu briedenul meu, ji îi multzumezg !...*

Și împreună mîinile.

— Eu am mai spus administrației noastre, care a introdus pînă acum multe perfecționări, reluă maestrul de ceremonie adresîndu-se lui Villemot, ar trebui să aibă o garderobă și să închirieze costume de moștenitor... e un lucru care devine din zi în zi mai necesar... Dar, de vreme ce domnul moștenește, trebuie să-și pună mantia de doliu, și cea pe care am adus-o îl va acoperi pe de-a-ntregul, așa că nu se va băga de seamă că are un costum nepotrivit... Vreți să aveți bunătatea să vă ridicați ? îi spuse el lui Schmucke.

Schmucke se ridică, dar se clătină pe picioare.

— Ține-l dumneata, zise maestrul de ceremonie secretarului, de vreme ce ești împuternicitul lui.

Villemot îl sprijini pe Schmucke, luîndu-l de subsuori, iar maestrul de ceremonie îi puse mantia neagră și largă, care se dă moștenitorilor pentru a urma dricul de la casa mortuară pînă la biserică, și i-o legă sub bărbie cu șnururi de mătase neagră.

Și astfel, Schmucke fu gătit ca moștenitor.

— Acuma, intervine o mare dificultate, zise maestrul de ceremonie. Avem nevoie de patru persoane ca să meargă pe lîngă dric... Dacă nu e nimeni, ce ne facem? E zece jumătate, zise el uitîndu-se la ceas, sîntem așteptați la biserică.

— A! uite-l pe Fraisier! exclamă foarte imprudent Villemot.

— Cine e domnul? întrebă maestrul de ceremonie.

— O! e familia.

— Care familie?

— Familia dezmoștenită. Este îputernicitul domnului prezident Camusot.

— Bine! zise maestrul de ceremonie cu un aer satisfăcut. Avem barem doi, unul ești dumneata, celălalt e el.

Fericit că are măcar doi, maestrul de ceremonie aduse două perechi splendide de mănuși albe din piele de căprioară și le întinse pe rînd, foarte politicos, lui Fraisier și lui Villemot.

— Domnii vor binevoi să meargă de-o parte și de alta a dricului, zise el.

Fraisier, în negru tot, îmbrăcat pretențios, cu cravată albă, cu aer oficial, te înfiora: erau în el o sută de dosare de proceduri.

— Bucuros, domnule, zise el.

— Dacă ar mai veni măcar două persoane, zise maestrul de ceremonie, am avea doi pe stînga și doi pe dreapta, cum se cuvine.

În acel moment sosi neobositul samsar al firmei Sonet, urmat de singurul om care-și amintea de Pons, care se gîndise să-i aducă ultimul omagiu. Omul acesta era un salariat al teatrului, servitorul însărcinat să așeze partiturile pe pupitrele orchestrei și căruia Pons îi dădea în fiecare lună o piesă de cinci franci, fiindcă-l știa tată de familie.

— Ah! Dobinart (Topinard)! exclamă Schmucke, recunoscîndu-l pe omul de serviciu. *Du il iupei be Bons!*...

— Da, domnule, am venit zilnic, dimineața, să văd ce face domnu...

— *Jilnig! piedul Dobinart!* zise Schmucke strângînd mîna servitorului de la teatru.

— Da' mă luau pesemne drept o rudă și am fost primit foarte rău! Degeaba spuneam că sînt de la teatru și că vin să văd ce mai face domnul Pons, îmi spuneau că să mai văd de alții. Eu ceream să-l văd pe bietul și scumpul nostru bolnav, dar niciodată n-am fost lăsat să viu sus.

— *Invama te Zipod!* zise Schmucke strângînd pe inima lui mîna bătătorită a omului de serviciu.

— Ce om cumsecade era domnul Pons, era piinea lui Dumnezeu. În fiecare lună îmi dădea cinci franci... Știa că am trei copii și o nevastă. Nevastă-mea e la biserică.

— *Foi îmbărtzi biinea mea gu dine!* exclamă Schmucke, bucuros că are lingă el pe cineva care-l iubea pe Pons.

— Domnul binevoiește să meargă pe lingă dric? întrebă maistrul de ceremonie. În felul acesta avem cele patru persoane.

Maistrul de ceremonie îl hotărîse ușor pe samsarul firmei Sonet să meargă și el, mai ales după ce-i arătă frumoasa pereche de mănuși care, conform uzanțelor, trebuia să-i rămîna lui.

— Sînt ceasurile unsprezece fără un sfert!... trebuie neapărat să coborîm... ne așteaptă la biserică, zise maistrul de ceremonie.

Și cele șase persoane porniră pe scară în jos.

— Închideți bine apartamentul și rămîneți acasă, le spuse groaznicul Fraisiere celor două femei care stăteau în capul scării, mai ales dacă vrei să ajungi paznică, doamnă Cantinet. Ah! Ah! asta înseamnă doi franci pe zi!...

Printr-o întîmplare care nu e de loc extraordinară la Paris, se aflau două catafalcuri în gang, și prin urmare două cortegii, cel al lui Cibot, răposatul portar, și cel al lui Pons. Nimeni nu venea să aducă vreun omagiu de afecțiune la catafalcul pompos al prietenului artelor, și toți portarii din vecinătate veneau cu duiumul și stropeau rămășițele pămîntești ale portarului cu pămîntul de agheasmă. Contrastul acesta între mulțimea venită la înmormîntarea lui Cibot și singurătatea în care rămînea Pons avu loc nu numai la ușa casei, dar și în stradă, unde coșciugul lui Pons nu fu urmat decît de Schmucke, pe care-l sprijinea un cioclu, fiindcă moștenitorul se clătina la fiecare pas. Din strada Normandie pînă în strada Orléans unde se află biserica Saint-François, cele două cor-

tegii înaintară printre două şiruri de curioşi, căci, după cum s-a spus, orice întâmplare constituie un eveniment în acest cartier. Lumea observase, prin urmare, splendoarea dricului din care atârna o placă îmbrăcată pe care era brodat un mare P şi după care venea un singur om ; în vreme ce dricul cel simplu, de ultima clasă, era însoţit de o mulţime imensă. Din fericire, Schmucke, năucit de lumea de la ferestre şi de şirul format din gură-cască, nu auzea nimic şi nu vedea mulţimea de oameni decît prin vălul lacrimilor sale.

— A ! e bătrînelul... spunea careva, muzicianul, ştiţi !

— Cine sînt persoanele care merg în dreapta şi în stînga dricului ?

— Ei, nişte actori !

— Ia, uite cortegiu lui nenea Cibot, bietu de el ! ăsta zic şi eu c-a fost om muncitor ! Se mistuia, nu altceva !

— Omu ăsta nu ieşea niciodată din casă !

— Nu a ţinut luna niciodată.

— Ce-şi mai iubea nevasta !

— Vai de capul ei !

Rémonencq era în urma dricului victimei sale şi primea condoleanţe pentru pierderea vecinului său.

Cele două cortegii ajunseră la biserică, unde Cantinet, de acord cu paznicul, avu grijă ca nici un cerşetor să nu se apropie de Schmucke. Villemot îi făgăduise moştenitorului că o să fie lăsat în pace şi se ocupa el de cheltuieli, ocrotindu-şi clientul. Modestul dric al lui Cibot, urmat de şaizeci-optzeci de persoane, fu însoţit de toată lumea asta pînă la cimitir. La ieşirea din biserică, după dricul lui Pons erau patru trăsuri de doliu : una pentru preoţi, şi celelalte trei pentru rude ; dar numai de una a fost nevoie, fiindcă reprezentantul firmei Sonet se dusesese, în timpul slujbei, să-l prevină pe domnul Sonet de plecarea cortegiului, pentru ca el să-i poată prezenta legatarului universal desenul şi devizul monumentului, la ieşirea din cimitir. Fraisier, Villemot, Schmucke şi Topinard încăpură toţi într-o trăsură. Celelalte două, în loc să se întoarcă la administraţie, merseră goale pînă la Père-Lachaise. Această cursă inutilă de trăsuri goale are loc deseori. Cînd morţii nu se bucură de nici o faimă şi nu atrag lume multă, sînt totdeauna prea multe trăsuri. Trebuie să fi fost foarte iubiţi morţii, în viaţa lor, pentru ca, la Paris,

unde fiecare ar vrea ca ziua să aibă douăzeci și cinci de ore, să însoțească cineva o rudă sau un prieten pînă la cimitir. Dar birjarii și-ar pierde bacșișul dacă nu și-ar face datoria. Așa că, pline sau goale, trăsurile merg la biserică, la cimitir și se întorc la casa mortuară, unde birjarii își cer bacșișul. E de neînchipuit pentru cîți oameni moartea e o adăpătoare. Slujbașii mărunți ai bisericii, săracii, cioclii, birjarii, groparii, bureții aceștia ies umflați după ce s-au cufundat într-un dric. De la biserică, unde moștenitorul fu asaltat la ieșire de un stol de săraci, repede îndepărtați de paznic, și pînă la Père-Lachaise, bietul Schmucke făcu drumul așa cum îl fac ucigașii cînd sînt duși de la Palatul de Justiție în Piața Grève ¹⁷⁶. Își însoțea propria înmormîntare, ținîndu-l de mină pe Topinard, omul de serviciu, singurul om care regreta cu adevărat în inima lui moartea lui Pons. Topinard, nespus de mișcat de cinstea care i se făcuse de a fi fost poftit să meargă pe lîngă dric, și încîntat că merge cu trăsura și că are o pereche de mănuși, începea să considere înmormîntarea lui Pons ca una din zilele mari ale vieții sale. Nimicit de durere, susținut de contactul unei mîini căreia îi corespundea o inimă, Schmucke se lăsă în voia roților exact ca nenorociții de viței duși cu căruța la abator. Pe bancheta din față stăteau Fraisier și Villemot. Cei care au avut nefericirea să însoțească pe mulți de-ai lor la locul de odihnă știu că ipocrizia încetează în trăsura, în timpul drumului, care, deseori, e foarte lung, de la biserică pînă la cimitirul de est, cimitirul parizian unde și-au dat întîlnire toate felurile de vanități și de lux și care-i atît de bogat în monumente somptuoase. Cei indiferenți încep conversația și, pînă la urmă, chiar cei mai triști îi ascultă și își uită durerea.

— Domnul prezident apucase să plece la ședință, îi spunea Fraisier lui Villemot, și n-am socotit necesar să mă duc să-l scot de la ocupațiile lui la Palatul de Justiție. Cum e moștenitorul natural și legal, dar a fost dezmoștenit în folosul domnului Schmucke, m-am gîndit că e de ajuns să fie aici împuternicitul său.

Topinard ciuli urechea.

— Cine-i individul care merge al patrulea pe lîngă dric? îl întrebă Fraisier pe Villemot.

— Este reprezentantul unei firme care se ocupă de monumente funerare și care ar vrea să obțină comanda

unui edificiu mortuar pe care să sculpteze trei figuri de marmură : Muzica, Pictura și Sculptura, jelind pe răposatul.

— E o idee, reluă Fraisier. Bătrînului i se cuvine fără doar și poate așa ceva, dar monumentul ăsta o să coste pe puțin șapte-opt mii de franci.

— O ! da.

— Dacă îl comandă domnul Schmucke, asta nu poate privi succesiunea, deoarece cu asemenea cheltuieli se poate irosi o succesiune...

— Ar însemna proces, dar ar fi cîștigat...

— Ei, atunci, îl privește ! reluă Fraisier. Ar fi o cacialma grozavă de făcut antreprenorilor ăstora, îi spuse Fraisier la ureche lui Villemot, căci dacă testamentul e casat, lucru de care garantez... sau dacă nu exista testament, cine o să le plătească ?

Villemot rînji. Primul secretar al lui Tabareau și avocatul își vorbiră acum pe șoptite și la ureche ; dar cu tot huruitul trăsorii și cu toate zgomotele, omul de serviciu al teatrului, deprins să ghicească totul în lumea culiselor, ghici că cei doi juriști plănuiau să-l bage în încurcătură pe bietul german, și pînă la urmă auzi cuvîntul semnificativ de *Clichy* ¹⁷⁷ ! Din acel moment, vrednicul și cinstitul slujitor al teatrului se hotărî să aibă grijă de prietenul lui Pons.

La cimitir, unde, prin intermediul samsarului firmei Sonet, Villemot cumpăraseră un loc de trei metri de la municipiu, anunțînd intenția de a se construi pe el un monument splendid, Schmucke fu condus de către maestrul de ceremonie, prin mulțimea de curioși, pînă la groapa unde avea să fie coborît Pons. Dar, la vederea acestei găuri pătrate deasupra căreia patru oameni țineau în frînghii sicriul lui Pons, în vreme ce preoții rosteau ultima rugăciune, germanului i se strînse într-atîta inima, încît leșină.

Topinard, ajutat de reprezentantul firmei Sonet și de domnul Sonet însuși îl duseră pe bietul german în prăvălia pietrarului, unde îngrijirile cele mai atente și mai generoase îi fură date de către doamna Sonet și de către doamna Vitelot, soția asociatului domnului Sonet. Topinard rămase și el, fiindcă îl văzuse pe Fraisier, a cărui mutră i se părea bună de spînzurat, stînd de vorbă cu reprezentantul firmei Sonet.

După un ceas, pe la ora două jumătate, bietul german nevinovat își veni în fire. Schmucke avea, de două zile, impresia că visează. I se părea c-o să se trezească și c-o să-l găsească pe Pons în viață. I se puseră atâtea șervete ude pe frunte, i se dădu să miroasă atâtea săruri și oțeturi, încît redeschise ochii. Doamna Sonet îl obligă pe Schmucke să mănînce o strașnică supă grasă, fiindcă în casa pietrarului se pusese de rasol.

— Nu ni se întîmplă prea des să primim clienți atît de simțitori, dar tot se mai văd o dată la doi ani.

În fine, Schmucke vorbi de întoarcerea în strada Normandie.

— Domnule, zise atunci Sonet, iată desenul pe care l-a făcut Vitelot anume pentru dumneavoastră; a stat noaptea ca să-l facă!... Dar a fost inspirat! O să fie frumos...

— O să fie unul din cele mai frumoase de la Père-Lachaise! zise micuța doamnă Sonet. Doar trebuie să cinstiți memoria unui prieten care v-a lăsat toată averea...

— E pe nimic, dacă ne gîndim la detalii și la construcții, dar în șase luni îl facem, zise Vitelot. Domnule, iată devizul și foaia de comandă... șapte mii de franci, fără plata cioplitorilor.

— Dacă domnul dorește marmură, zise Sonet, ca pietrar ce se afla, o să coste douăsprezece mii de franci, iar domnul va rămîne nemuritor împreună cu prietenul său...

— Am aflat acum că testamentul o să fie atacat, îi spuse Topinard la ureche lui Vitelot, și că moștenitorii își vor redobîndi moștenirea. Duceți-vă la domnul prezident Camusot, că nevinovatu ăsta, săracu, n-o să aibă o para chioară...

— Totdeauna ne aduci clienți d-ăștia! îi spuse doamna Vitelot samsarului, începînd harța.

Topinard îl duse pe Schmucke, pe jos, în strada Normandie, fiindcă trăsurile de doliu plecaseră toate într-acolo.

— *Ză nu mă bărăzejdi!* îi spuse Schmucke lui Topinard.

Topinard voia să plece, după ce-l predase pe bietul muzician în mîinile femeii Sauvage.

— Sînt ceasurile patru, dragă domnule Schmucke, și trebuie să mă duc să mănînc... Nevastă-mea, care-i plăsoare, n-o să știe ce mi s-a întîmplat... Știți, teatrul se deschide la șase fără un sfert...

— *Ta, jdiu... tar cîntejde-de gă zînd zingur be lume, vără ein brieden. Tumneada, gare l-ai blîns be Bons, luminează-mă, zînd ga într-o nobde atîngă, ji Bons mi-a zbuz gă zînd îngonșurad te digăloji...*

— Am băgat și eu de seamă asta, adineauri m-am amestecat ca să nu ajungeți la Clichy !

— *Glijy ?* exclamă Schmucke, *nu întzelec...*

— Bietu om ! Ei, fiți pe pace, am să viu să vă văd. Bun rămas !

— *Pun ramaz ! Be gurînt !* zise Schmucke căzînd aproape mort de oboseală.

— Bun rămas, cucoane ! îi spuse coana Sauvage lui Topinard cu un aer care-l izbi pe salariat.

— O ! da' ce-ai, madamo ? zise batjocoritor omul de la teatru. Parc-ai fi un trădător de melodramă.

— Trădător ești dumneata ! Ce-ți bagi nasu aici ? Nu cumva vrei să te amesteci în treburile lui domnu și să-l jumulești ?...

— Să-l jumulesc !... slujnică ! reluă de sus Topinard. Nu sînt decît un biet om de serviciu la teatru, dar țiu la artiști, și află că n-am cerut niciodată nimic nimănui ! Ți-a cerut cineva ceva ? Îți datorează cineva ceva ? eh ! babo !...

— Ești om de serviciu la teatru, și te numești ? întrebă huiduma.

— Topinard, sluga dumitale...

— Salutări acasă, zise madam Sauvage, și complimente cocoanei, dacă conașu e însurat... Asta-i tot ce voiam să știu.

— Da' ce-ai, dragă ? întrebă doamna Cantinet, care sosea.

— Am, drăguță, că ai să rămîi dumneata aci, să vezi de bucate, eu trebuie să dau o fugă pînă la domnu meu...

— E jos, stă de vorbă cu biata doamnă Cibot, care plînge de nu mai poate, răspunse doamna Cantinet.

Madam Sauvage porni pe scară în jos cu atîta iuțeală, că tremurau treptele sub tălpile ei.

— Domnule... îi spuse ea lui Fraisier, trăgîndu-l puțin mai departe de madam Cibot.

Și-l arată pe Topinard în momentul cînd acesta trecea, mîndru de a-și fi plătit datoria față de binefăcătorul său prin faptul că-l ferise pe prietenul lui Pons, printr-o viclenie inspirată de culise, unde toată lumea are mai mult sau mai puțin minte șugubeată, ca să cadă într-o cursă. Salariatul avea prin urmare de gînd să-l ocrotească pe muzicianul din orchestra lui împotriva curselor întinse bunei-credințe a acestuia.

— Îl vezi, nu ? pe prăpăditu ăla !... E, cum s-ar zice, un om cumsecade care vrea să-și vîre nasu în treburile lui domnu Schmucke.

— Cine e ? întrebă Fraasier.

— O ! un neisprăvit...

— Nu există neisprăviți în afaceri...

— Ei, zise ea, e un om de serviciu de la teatru, pe nume Topinard...

— Bine, doamnă Sauvage ! continuă așa, și-o să capeți debitul de tutun.

Și Fraasier își reluu conversația cu madam Cibot.

— Spun, așadar, scumpă clientă, că nu te-ai purtat sincer cu noi, și că n-avem nici o obligație față de un asociat care ne înșală !

— Și de ce adicătelea v-am înșelat ? întrebă madam Cibot, punîndu-și mîinile în șolduri. Crezi că mă sperii cu uitătura dumneatale de aguridă și cu aerele de promoroacă ? !... Cauți chichițe ca să scapi de făgăduieli, și mai zici că ești om cinstit ! Știi ce ești ? Ești o canalie ! Da, da, poți să te scarpini pe braț !... Da' asta-i, înca-seaz-o !...

— Fără vorbe grele și fără furie, mîndrulițo, zise Fraasier. Ascultă aici ! Ți-ai umplut sacul... Azi-dimineață, în timpul pregătirilor de înmormîntare, am găsit catalogul ăsta, în dublu exemplar, scris în întregime de mîna domnului Pons, și, din întîmplare, mi-au căzut ochii pe asta.

Și, deschizînd catalogul-manuscris, citi :

— Nr. 7. *Splendid portret pictat pe marmură de Sebastian del Piombo, în 1546, vîndut de o familie care l-a ridicat din catedrala de la Terni. Acest portret, care avea ca pereche un episcop, cumpărat de un englez, reprezintă un cavaler de Malta în rugăciune, și se afla deasupra mormîntului familiei Rossi. Dacă n-ar fi datată, această operă ar putea fi atribuită lui Rafael. Pînza aceasta mi*

se pare superioară portretului lui Bacio Bandinelli, de la muzeu, care e cam uscat, pe cîtă vreme acest cavaler de Malta e de o mare prospețime, pictura păstrîndu-se mai bine pe LAVAGNA (ardezie).

Uitîndu-mă, reluă Fraasier, la locul Nr. 7, am găsit un portret de femeie semnat *Chardin* ¹⁷⁸, fără Nr. 7 !... În timp ce maistrul de ceremonie își completa numărul de persoane pentru cortegiu, am verificat tablourile ; opt pînze obișnuite și fără numere au fost puse în locul unor opere indicate de domnul Pons ca fiind capitale, și care nu se mai află acolo... Și, în sfîrșit, lipsește un mic tablou de lemn, de Metz, indicat drept o capodoperă...

— Da' ce, eu eram păzitoare de tablouri ?! zise coana Cibot.

— Nu, dar erai femeia de încredere care vedea de casa și de gospodăria domnului Pons, și s-a produs un furt...

— Furt ! Află, domnule, că tablourile au fost vîndute de domnul Schmucke, la porunca lui domnu Pons, care avea nevoie de bani.

— Cui ?

— Lui domnu Elie Magus și lui domnu Rémonencq...

— Cu cît ?...

— Păi nu mai mi-aduc aminte !...

— Ascultă, dragă doamnă Cibot, ți-ai umplut sacul și l-ai umplut bine ! reluă Fraasier. Te am în vedere, te am la mîină... Am să tac, dacă mă servești ! În orice caz, înțelegi că nu trebuie să te bizui pe nimic din partea domnului prezident Camusot, de vreme ce ai găsit cu cale să-l jefuiești.

— Știam eu, dragă domnule Fraasier, că am să m-aleg cu osul din cîrnat... răspunse madam Cibot, împlînzită de cuvintele : *Am să tac !*

— Zi așa, spuse Rémonencq apropiîndu-se, dumneata cauți pricină doamnei ; nu-i frumos ! Vînzarea tablourilor a fost tratată cu domnu Pons, între domnu Magus și mine, că stăturăm trei zile pînă să ne înțelegem cu răposatu, *care vorbea într-aiurea de tablourile lui !* Avem chitanțe în regulă, și, dacă i-am dat doamnei, cum se obișnuiește, cîteva piese de patruzeci de franci, dumneaei nu s-a ales decît cu ce dăm în toate casele înstărite unde încheiem un tîrg. A ! dragă domnule, dacă vrei să înșeli o femeie fără apărare, n-o să-ți iasă bine socotelile !...

M-auzi, domnule sforar ? Domnu Magus e cel mai tare pe piață și, dacă nu te porți cum trebuie cu doamna, dacă nu-i dai ce i-ai făgăduit, te aștept la cotitură, la vânzarea colecției, ai să vezi cât ai să pierzi dacă ne ai împotriva, pe domnu Magus și pe mine, care o să ne pricepem să-i ațîțăm pe negustori... În loc de șapte-opt sute de mii de franci, n-o să capeți nici două sute de mii de franci !

— Bine, bine, vedem noi ! N-o să vindem, zise Fraisier, sau o să vindem la Londra.

— Cunoaștem Londra ! zise Rémonencq, și domnu Magus e acolo tot atît de tare ca la Paris.

— Bun rămas, doamnă, am să cercetez eu cu de-amănuntul matrapazlicurile dumitale, zise Fraisier, afară de cazul cînd tot vrei să ascuți de ce-ți spun eu, adăugă el.

— Mare pungaș !...

— Ia seama, zise Fraisier, voi fi judecător de pace !

Se despărțiră cu amenințări, a căror importanță era apreciată cum trebuie de o parte și de alta.

— Îți mulțumesc, Rémonencq ! zise madam Cibot, e o mare mulțumire pentru o biată văduvă să găsească un apărător.

Seara, la teatru, pe la orele zece, Gaudissart îl chemă în biroul lui pe omul de serviciu de la orchestră. Gaudissart, în picioare în fața căminului, luase o atitudine napoleoniană, deprinsă de cînd conducea un popor întreg de actori, de dansatori, de figuranți, de muzicanți, de mașiniști, și de cînd trata cu autorii. De obicei, își vîra sub vestă mîna dreaptă, apucînd breteaua stîngă, și-și întorcea capul pe trei sferturi privind în gol.

— Ia spune, Topinard, ai venituri ?

— Nu, domnule.

— Poate cauți un loc mai bun decît cel pe care-l ai ? întrebă directorul.

— Nu, domnule, răspunse salariatul îngălbenind.

— Ce naiba ! nevastă-ta e plasatoare în serile de premieră... Am păstrat-o moștenire de la predecesorul meu ruinat... Ți-am dat de lucru să cureți peste zi lămpile din culise ; în fine ai în grijă partiturile. Și asta nu-i tot ! Ai prime de cîte un franc ca să joci pe monștri și să conduci diavolii cînd e o piesă în care se reprezintă iadul pe scenă. E o situație la care rîvnesc toți cei anga-

jați ca tine, și ești invidiat, dragă, în teatru, unde ai dușmani.

— Dușmani ! zise Topinard.

— Și ai trei copii, din care cel mai mare joacă în rolurile de copil, cu prime de câte cincizeci de centime !...

— Domnule...

— Lasă-mă să vorbesc, zise Gaudissart cu glas tunător. Avînd situația asta, vrei să pleci de la teatru...

— Domnule...

— Vrei să te apuci de afaceri, să-ți bagi nasul prin moșteniri !... Dar, nenorocitul, ai să fii sfărîmat ca o coajă de ou ! Am ca protector pe excelența-sa monseniorul conte Popinot, om inteligent și de caracter, pe care regele a avut înțelepciunea să-l recheme în consiliul său... Acest om de stat, acest om politic superior — vorbesc de contele Popinot — și-a însurat fiul cel mai mare cu fiica prezidentului de Marville, unul dintre oamenii cei mai demni de prețuire și cei mai prețuiți, din înalta magistratură, una din făcliile curții la Palatul de Justiție. Cunoști Palatul de Justiție ? Ei bine, el e moștenitorul vărului său Pons, fostul nostru director, la înmormîntarea căruia ai fost azi-dimineață. Nu te învinovățesc că te-ai dus să aduci ultimul omagiu bietului om... Dar n-ai să-ți păstrezi postul, dacă ai să te amesteci în treburile respectabilului domn Schmucke, căruia-i doresc tot binele, dar care se va afla în conflict cu moștenitorii lui Pons... Și, cum germanul ăsta nu-mi ține de cald, iar prezidentul și contele Popinot îmi țin foarte mult de cald, te sfătuiesc să-l lași pe respectabilul german să-și descurce singur afacerile. Există un Dumnezeu special pentru germani, și ție ți-ar sta rău ca Dumnezeu-adjunct ! Știi ce ? rămîi salariat !... mai bine nici că se poate !

— Am înțeles, domnule director, zise Topinard opărit.

Schmucke, care se aștepta să-l vadă a doua zi pe bietul om de serviciu de la teatru, singura ființă care-l plînsese pe Pons, își pierdu astfel ocrotitorul pe care i-l trimisese întîmplarea. A doua zi, la scolare, bietul german, găsind apartamentul gol, își dădu seama de imensa pierdere pe care o suferise. În cele două zile dinainte, evenimentele și obligațiile legate de moarte creaseră în jurul lui agitația și mișcarea care distrag ochii. Dar

tăcerea care urmează după coborîrea în mormînt a unui prieten, a unui tată, a unui fiu, a unei femei iubite, tăcerea mohorîtă și rece de a doua zi e cumplită, te îngheață. Adus ca de o forță irezistibilă în camera lui Pons, bietul om nu putu suporta priveliștea, dădu înapoi și se întoarse în sufragerie, unde madam Sauvage servea prînzul. Schmucke se așeză la masă, dar nu putu mânca nimic. Deodată se auzi sunînd destul de tare, și apărură trei oameni în negru, pe care doamna Cantinet și madam Sauvage îi lăsară să intre. Era mai întîi domnul Vitel, judecătorul de pace, și domnul grefier al său. Al treilea era Fraisier, mai rece și mai crîncen ca niciodată, fiindcă suferise dezamăgirea unui testament în regulă care anula arma puternică furată de el cu atîta îndrăzneală.

— Am venit, domnule, îi spuse judecătorul de pace cu blîndețe lui Schmucke, să punem sigiliile aici...

Schmucke, pentru care aceste vorbe erau pe chinezește, se uita cu un aer speriat la cei trei oameni.

— Am venit, la cererea domnului Fraisier, avocat, mandatar al domnului Camusot de Marville, moștenitorul vărului său, numitul Pons, decedat, adăugă grefierul.

— Colecțiile sînt acolo, în salonul cel mare, și în camera de culcare a defunctului, zise Fraisier.

— Ei, atunci, să trecem acolo. Iertați, domnule, continuați-vă masa, nu vă deranjați, zise judecătorul de pace.

Invazia acestor trei oameni negri îl înghețase de groază pe bietul german.

— Domnule, spuse Fraisier, îndreptînd asupra lui Schmucke una din acele priviri veninoase care-i hipnotizau victimele, așa cum hipnotizează păianjenul o muscă, domnule, cine a știut să obțină un testament, făcut în fața notarului în favoarea sa, trebuia să se aștepte și la oarecare rezistență din partea familiei. O familie nu se lasă spoliată de un străin fără să lupte, și o să vedem noi, domnule, cine o să fie mai tare, fraudă și corupția, sau familia !... Avem dreptul, ca moștenitori, să cerem punerea sigiliilor, sigiliile vor fi puse, și am de gînd să veghez ca acest act de păstrare să fie exercitat cu cea mai mare rigoare, și va fi.

— *Toamne ! Toamne ! gu ge am crejid gerului ?* zise nevinovatul Schmucke.

— Se flectărește mult în casă pe seama dumneatale, zise madam Sauvage. A venit, pe cînd dormeai, un tinerel, îmbrăcat tot în negru, un filfizon, primul secretar al lui domnu Hannequin, și voia musai să vorbească cu dumneata; da' cum dormeai și erai așa de obosit de ceremonia de ieri, i-am spus că i-ai semnat imputernicirea lui domnu Villemot, primul secretar al lui Tabareau, și că să se ducă la el, dacă-i vorba de afaceri. „A! cu atît mai bine, a zis tinerelul, o să mă înțeleg bine cu el. O să depunem testamentu la tribunal, după ce-l vom arăta lui domnu prezident.” Atuncea, l-am rugat să ni-l trimită pe domnu Villemot cît o putea mai repede. Fii pe pace, dragă domnule, zise madam Sauvage, o să ai oameni care să te apere. Și n-o să te jumulească nimeni. O să ai lîngă dumneata pe cineva de-i știu toți de frică! O să le arate el, domnu Villemot! Eu m-am infuriat pe nemernica aia afurisită de madam Cibot, o portăreasă care are nasu să-și judece locatarii și care susține că dumneata șterpelești averea moștenitorilor, că l-ai ținut închis pe domnu Pons, că l-ai învîrtit pe degete, că era nebun de legat. Mi ți-am scuturat-o cum trebuie, ticăloasa: „Ești o hoată și o canalie! așa i-am zis, și-ai să ajungi la tribunal pentru tot ce ai furat de la conașii dumitale...” Și și-a închis clonțu.

— Domnul, zise grefierul venind să-l ia pe Schmucke, dorește să fie de față la punerea sigiliilor în camera mortuară?

— *Vagetzi ge fretzi! Bunetzi*, zise Schmucke, *brezibun gă foi budea muri linișdit?!*

— Oricine are dreptul să moară, zise rîzînd grefierul, și moștenirile ne dau cel mai mult de furcă. Dar rareori am văzut legatari universali urmîndu-i pe testatori în mormînt.

— *Eu mă foi tuge!* zise Schmucke, care simți, după atîtea lovituri, dureri insuportabile în regiunea inimii.

— A! uite-l pe domnu Villemot! exclamă madam Sauvage.

— *Tomnule Fillemod*, zise bietul german, *rebrezindă-mă...*

— Am venit fuga, zise primul secretar. Vin să vă anunț că testamentul e cu totul în regulă și că va fi cu siguranță omologat de tribunal, care vă va pune în posesie... Veți avea o avere frumoasă.

— *Eu, eine afere vrumoză!* exclamă Schmucke, disperat de a fi bănuït de cupiditate.

— Da' pîn-atunci, zise madam Sauvage, ce tot face acolo judecătorul de pace cu lumînări și cu șireturi?

— A! sigilează... Pofțiți, domnule Schmucke, aveți dreptul să asistați.

— *Nu, tu-de tumneada...*

— Da' de ce să sigileze, dacă domnu e acasă la el și tot ce-i aici e-al lui? întrebă madam Sauvage făcînd pe jurista în felul femeilor, care fac harcea-parcea codul, după cum le place.

— Domnul nu e acasă la el, doamnă, e la domnul Pons; totul îi va aparține, fără îndoială, dar, cînd ești legatar, nu poți lua în primire lucrurile din care se compune moștenirea decît prin ceea ce noi numim o punere în posesie. Acest act îl emite tribunalul. Iar dacă moștenitorii îndepărtați de la moștenire prin voința testatorului se opun punerii în posesie, are loc un proces... Și cum nu se știe cui îi va reveni moștenirea, se sigilează toate valorile, iar notarul moștenitorilor și cel al legatarului vor proceda la facerea inventarului în termenul indicat de lege... Asta e.

Auzind acest limbaj pentru prima dată în viața lui, Schmucke își pierdu capul cu desăvîrșire și-l lăsă să cadă pe spatele fotoliului în care stătea, căci îl simțea atît de greu, că-i era cu neputință să-l țină în sus. Villemot se duse să stea de vorbă cu grefierul și cu judecătorul de pace. Și asistă, cu sîngele rece al juriștilor, la punerea sigiliilor care, cînd nu e nici un moștenitor de față, se petrece cu glume și cu remarci asupra obiectelor închise pînă în ziua repartiției. În sfîrșit, cei patru oameni ai legii închiseră salonul și se întoarseră în sufragerie unde veni și grefierul. Schmucke privi mașinal la această operație, care constă în a pecetlui cu pecetea judecătoriei de pace o panglică de ață pe fiecare canat al ușilor, cînd sînt cu două canaturi, sau în a pecetlui deschizătura dulapurilor sau a ușilor simple, sigilînd cele două margini ale tăbliei.

— Să trecem în camera asta, zise Fraisier arătînd camera lui Schmucke, a cărei ușă dădea în sufragerie.

— Păi e odaia lui domnu! zise madam Sauvage repezindu-se să se așeze între ușă și oamenii justiției.

— Iată contractul apartamentului, zise groaznicul Fraasier, l-am găsit printre hîrtii, şi nu e pe numele domnilor Pons şi Schmucke, ci numai pe numele domnului Pons. Apartamentul, în întregime, aparţine succesiunii... Şi, de altfel, zise el, deschizînd uşa camerei lui Schmucke, uitaţi-vă, domnule judecător de pace, e plină de tablouri.

— În adevăr, zise judecătorul de pace, care-i dădu pe loc cîştig de cauză lui Fraasier.

— Staţi, domnilor, zise Villemot. Vă închipuiţi că o să-l scoateţi din casă pe legatarul universal, a cărui calitate nu e contestată pînă acum ?

— Desigur, desigur ! zise Fraasier, ne opunem la predarea moştenirii.

— Şi sub ce pretext ?

— Ai să afli, drăguţule, zise batjocoritor Fraasier. În momentul de faţă nu ne opunem ca legatarul să scoată din cameră ce va declara că e al său, dar camera va fi sigilată. Şi domnul se va duce să locuiască unde va găsi de cuviinţă.

— Nu, zise Villemot, domnul o să rămînă în camera sa !

— Cum aşa ?

— Am să vă chem în faţa instanţei de *référé*¹⁷⁹, reluă Villemot, ca să se stabilească faptul că sîntem locatari pe jumătate din apartament, şi nu ne veţi da afară... Scoateţi tablourile, alegeţi ce e al răposatului de ce e al clientului meu, dar clientul meu va rămîne aici... drăguţule !...

— *Am să blec !* zise bătrînul muzician, care regăsi ceva energie ascultînd groaznica dezbatere.

— Aţi face mai bine ! zise Fraasier. Asta o să vă scutească de cheltuieli, fiindcă nu vi s-ar admite cererea de *référé*. Contractul e categoric.

— Contractul ! contractul ! zise Villemot, aici e o chestiune de bună-credinţă !...

— Nu va fi dovedită prin martori, ca în procesele penale... O să vă lansaţi în expertize, verificări... hotărîri interlocutorii¹⁸⁰, fel de fel de acte de procedură ?

— *Nu ! nu !* exclamă Schmucke speriat, *mă mud, blec...*

Existenţa lui Schmucke era, fără ca el să-şi dea seama, cea a unui filozof cinic¹⁸¹, atît era de redusă la ce e mai simplu. Nu poseda decît două perechi de pan-

tofi, o pereche de cizme, două costume complete, douăsprezece cămăși, douăsprezece fulare, douăsprezece baste, patru veste și o pipă superbă, pe care i-o dăduse Pons împreună cu o pungă brodată pentru tutun. El intră în cameră, răscolit de febra indignării, își luă de-acolo toate boarfele și le puse pe un scaun.

— *Dod azda e al meu*, spuse el cu o simplitate demnă de Cincinnatus¹⁸², *ji bianul e al meu*.

— Doamnă, îi spuse Fraisier doamnei Sauvage, cheamă pe cineva să te ajute, ia pianul și pune-l pe palier!

— Oricum, ești prea aspru dumneata, îi spuse Villemot lui Fraisier. Domnul judecător de pace e stăpîn să hotărască ce vrea, e suveran în această materie.

— Sînt valori acolo, zise grefierul arătînd camera.

— De altfel, atrase atenția judecătorul de pace, domnul pleacă de bunăvoie.

— Nu s-a mai pomenit așa client! zise Villemot indignat, întorcîndu-și supărarea împotriva lui Schmucke. Ești moale ca o cîrpă!...

— *Nu imbordă unde mori*, zise Schmucke ieșind. *Agejdi oameni au viguri de digri... Am ză drimid be ginefa ză-mi ia nenorogidele de lугruri*, adăugă el.

— Unde se duce domnul?

— *Unte-o frea Tumnezeu*, răspunse legatarul universal făcînd un gest de sublimă indiferență.

— Anunțați-mă și pe mine, zise Villemot.

— Ia-te după el, îi spuse Fraisier la ureche primului secretar.

Doamna Cantinet fu instituită paznică a sigiliilor și, din fondurile găsite, i se alocă o sumă de cincizeci de franci.

— Merge bine, îi spuse Fraisier domnului Vitel, după plecarea lui Schmucke. Dacă vreți să vă dați demisia în favoarea mea, duceți-vă la doamna prezident de Marville, o să vă înțelegeți.

— Ai găsit un om de mămăligă, zise judecătorul de pace arătîndu-l pe Schmucke, care se mai uită o dată, din curte, la ferestrele apartamentului.

— Da, treaba s-a făcut, răspunse Fraisier. O să pu-teți căsători fără teamă pe nepoțica dumneavoastră cu Poulain, el o să fie medic-șef la Quinze-Vingts¹⁸³.

— Vom vedea! Bun rămas, domnule Fraisier, zise judecătorul de pace cu un aer colegial.

— E şmecher mare, zise grefierul, o să ajungă de-
parte, afurisitul!

Ceasurile erau atunci unsprezece. Bătrînul german apucă în mod maşinal pe drumul pe care-l făcea cu Pons, gîndindu-se la Pons. Îl vedea neconţinut, i se părea că-i alături de el, şi ajunsese în faţa teatrului de unde ieşea prietenul lui, Topinard, care terminase de curăţat lămpile din culise, gîndindu-se la tirania directorului său.

— *Ah! iadă ge-mi drepuie!* exclamă Schmucke oprindu-l pe bietul salariat. *Dobinart, du ai o lo-
guintză, nu?*

— Da, domnule.

— *Un menaş?*...

— Da, domnule.

— *Nu frei ză mă iei în benziune? O! am ză blădesc bine, am nouă zude te vrangi rentă... ji n-am breă muld te draid... N-am ză de zdingerezsg... Maninc orige!... Zincura mea nefoie e ză-mi vumez biba... Ji, gum ejdi zincurul gare l-ai blîns be Bons, eu de iupezc.*

— Domnule, cu mare plăcere, dar mai întîi, închi-puiţi-vă că domnu Gaudissart mi-a frecat straşnic ridichea...

— *Eine ritighe?*

— Vreau să spun că m-a săpunit.

— *Zăbunid?*

— M-a certat că m-am interesat de dumneavoastră. Ar trebui, prin urmare, să fiţi foarte discret, dacă veniţi la mine! Dar mă îndoiesc c-o să rămîneţi, fiindcă nu ştiţi ce înseamnă gospodăria unui amărit ca mine...

— *Brever cospotaria zăragă a unui om te inimă gare l-a blîns be Bonz, tegîd baladul Duileries blin de oameni gu vatză te digru! Am fazud aguma nijde digri la Bonz, gare au ză maninge dod!...*

— Poftiţi, domnule, zise Topinard, şi-o să vedeţi... dar... În fine, este o chiţimie în pod... Să ne sfătuim cu doamna Topinard.

Schmucke îl urmă ca un copil pe Topinard, şi acesta îl conduse într-una din acele regiuni care ar putea fi numită cancerile Parisului. Asta se numeşte fundătura Bordin. E un pasaj strîmt, mărginit cu case de speculă, care dă în strada Bondy, înspre partea adumbrită de clădirea imensă a teatrului Porte-Saint-Martin, şi care

constituie unul din negii Parisului. Pasajul acesta, al cărui drum e săpat mai jos decît strada, coboară printr-o pantă spre strada Mathurins-du-Temple. Fundătura se termină printr-o stradă interioară de-a curmezișul, formînd un fel de T. Aceste două străduțe astfel așezate conțin vreo treizeci de case cu șase ori șapte etaje, care adăpostesc, în curțile interioare și în toate apartamentele, depozite, ateliere, manufacturi de tot felul. E un fel de mahala Saint-Antoine¹⁸⁴ în miniatură. Aci se fac mobile, se cizelează obiecte de aramă, se cos costume pentru teatre, se lucrează sticla, se pictează porțelanuri, se fabrică, în sfîrșit, toate fanteziile și variațiile mărfurilor pariziene. Murdar și productiv cum e și negoțul, acest pasaj, totdeauna plin de trecători care umblă înc-oace și încolo, de căruțe, de cotiugi, are o înfățișare respingătoare, iar populația care mișună aici e în armonie cu lucrurile și cu locurile. Este populația industrială, meșteră în munci manuale, dar a cărei inteligență e absorbită de acestea. Topinard locuia în acest cartier înfloritor ca productivitate, din cauza chiriilor mici. Stătea în a doua casă de la intrare, pe stînga. Apartamentul său, situat la etajul al șaselea, avea vedere spre zona de grădini rămase încă pe lîngă cele trei sau patru case boierești din strada Bondy.

Locuința lui Topinard consta dintr-o bucătărie și două camere. În prima din cele două camere stăteau copiii. Se puteau vedea două pătuțuri de lemn alb și un leagăn. A doua era camera soților Topinard. De mîncat, se mîncă în bucătărie. Deasupra, se întindea un fel de pod înalt de vreo doi metri și acoperit cu tablă, cu o ferestruică în acoperiș. Ajungeai la el pe o scară de lemn alb, care se numește, în argoul zidarilor, *scara pisicii*. Această încăpere, botezată odaia de servitori, îi permitea proprietarului să prezinte locuința lui Topinard ca un apartament complet și să ceară pe el patru sute de franci chirie. La intrare, pentru a masca bucătăria, era o gheretă boltită, luminată de la bucătărie printr-o ferestruică ovală și formată din reunirea ușii de la prima cameră cu cea de la bucătărie, în total din trei uși. Aceste trei odăi, podite cu cărămizi, tapetate cu hîrtie urîță de treizeci de bani sulul, înzestrate cu căminuri de mînăstire vopsele cu vopsea proastă de culoarea lemnului, cuprindeau gospodăria aceasta de cinci persoane, dintre care trei

copii. Își închipuie, deci, oricine scrijelările adînci făcute de cei trei copii la înălțimea la care puteau ajunge cu mîna. Oamenii bogați nu-și pot imagina la cît se reducea zestrea bucătăriei, care se compunea dintr-o mașină de gătit, o căldare, o frigare, o cratiță, două sau trei ibrice și o tigaie. Farfuriile, de faianță cafenie și albă, să tot fi costat doisprezece franci. Masa servea și de masă de gătit și pentru mîncat. Mobilierul consta din două scaune și două taburele. Sub coșul de zidărie se afla provizia de cărbuni și de lemne. Iar într-un colț stătea hîrdăul în care se spălau, de multe ori în timpul nopții, rufele familiei. Odaia în care stăteau copiii, străbătută de frîghii pentru uscat rufe, era împestrițată cu afișe de teatru și cu gravuri luate de prin ziare, sau provenind din prospecte de cărți ilustrate. Bineînțeles că cel mai mare dintre copiii lui Topinard, ale cărui cărți de școală se vedeau într-un colț, avea sarcina să vadă de casă după ora șase, cînd tatăl și mama se duceau să-și facă serviciul la teatru. În multe familii din clasa de jos, de îndată ce un copil atinge vîrsta de șase sau șapte ani, el joacă rolul de mamă față de surorile și frații săi.

Această schiță sumară arată că familia Topinard era, după fraza devenită proverbială, săracă, dar cinstită. Topinard avea vreo patruzeci de ani, iar nevasta lui, fostă primă-coristă și iubită, după cum zicea lumea, a directorului care dăduse faliment și căruia îi urmase Gaudissart, trebuie să fi avut treizeci. Lolotte fusese femeie frumoasă, dar nefericirile administrației precedente se răsfrînseseră într-atît asupra ei, încît se văzuse obligată să contracteze cu Topinard o căsătorie de teatru¹⁸⁵. Dar ea n-avea nici o îndoială că, de îndată ce menajul lor avea să se afle în posesia a o sută de franci, Topinard își va înfăptui jurămintele în fața legii, dacă nu de altceva, măcar pentru a-și legitima copiii, pe care-i adora. Dimineața, în momentele libere, doamna Topinard cosea pentru recuzita teatrului. Muncind din răspuțeri, acești salariați destoinici înjghebau nouă sute de franci pe an.

— Încă unul ! îi spunea, de la al treilea etaj, Topinard lui Schmucke, care nici nu știa dacă urcă sau coboară, atît de cufundat era în durerea lui.

În momentul cînd salariatul, îmbrăcat într-un halat alb ca toți oamenii de serviciu, deschise ușa camerei, se auzi vocea doamnei Topinard strigînd :

— Hai, copii, tăceți, vine tătucu !

Și cum, fără îndoială, copiii făceau ce voiau din tătucu, cel mai mare continuă să comande un asalt ca la Cirque-Olympique, alergînd călare pe coada unei mături, al doilea să sufle într-o trîmbiță, iar al treilea să urmeze cum putea și el grosul trupei. Mama cosea un costum de teatru.

— Să tăceți, strigă Topinard cu voce tunătoare, că uite bătaia !... Așa trebuie să le spun întotdeauna, adăugă el încet pentru Schmucke. Uite, drăguță, îi spuse omul de serviciu plasatoarei, iată pe domnul Schmucke, prietenul bietului domn Pons. Nu știe unde să se aciuiască, și ar vrea să vină la noi ; degeaba i-am spus eu că noi nu stăm strălucit, că locuim la al șaselea, că n-avem să-i oferim decît o mansardă, el ține morțiș...

Schmucke se așezase pe un scaun pe care i-l întinsese femeia, iar copiii, încremeniți de sosirea unui necunoscut, se strînseseră laolaltă și procedau la examinarea amănunțită, mută și repede încheiată, care-i caracterizează pe copii, deprinși, ca și cîinii, să adulmece mai mult decît să judece. Schmucke începu să se uite la grupul lor atît de drăgălaș, în care se afla și o fetiță de cinci ani, cea care sufla din trompetă și care avea un păr blond splendid.

— *Zeamănă gu o veditză germană*, zise Schmucke făcîndu-i semn să vină la el.

— Domnul o să stea prost acolo, zise plasatoarea ; dacă n-ar trebui să am copiii lîngă mine, i-aș propune bucuros camera noastră.

Ea deschise ușa camerei și-l pofti pe Schmucke înăuntru. Camera aceasta constituia tot ce avea apartamentul mai acătării. Patul, din lemn de mahon, era împodobit cu un polog de stambă albastră cu ciucuri albi. Aceeași stambă albastră împodobește fereastra în chip de draperii. Scrinul, birouașul, scaunele, deși din lemn de mahon, erau ținute curat. Pe cămin se aflau sfeșnice și o pendulă, dăruite desigur odinioară de către falit, al cărui portret, un portret groaznic făcut de Pierre Grassou¹⁸⁶, se găsea deasupra scrinului. Așa încît copiii,

care n-aveau voie să intre în acest loc rezervat, încercară curioși să tragă cu ochiul.

— Domnul ar sta bine aci, zise plasatoarea.

— *Nu, nu*, răspunse Schmucke. *Eh, n-am muld te draid, nu freau tegîd ein goltz ga ză mor.*

Închizînd ușa camerei, urcă la mansardă și, de cum ajunse acolo, Schmucke exclamă :

— *Azda îmi drepuie !... Înainte te a zda gu Bons, n-am zdad mai pine ga aja.*

— Ei, atunci, nu mai rămîne decît să cumpărăm un pat de campanie, două saltele, un sul de căpătii, o pernă, două scaune și o masă. Nu e cine știe ce... să tot coste cincizeci de scuzi, socotind și ligheanul, ibricul și un covoraș la picioarele patului.

Se înțeleseseră în toate. Numai că lipseau cei cincizeci de scuzi. Aflîndu-se la doi pași de teatru, Schmucke se gîndi, bineînțeles, să se ducă la director și să-i ceară leafa lui, căci vedea în ce lipsă erau noii lui prieteni... Se duse numaidecît la teatru și-l găsi pe Gaudissart. Directorul îl primi pe Schmucke cu politețea cam crispată pe care o avea față de artiști, și fu mirat că Schmucke îi cere leafa pe o lună. Totuși, făcîndu-se verificarea, cererea se dovedi îndreptățită.

— Măi să fie, nene, îi spuse directorul, germanii știu totdeauna să socotească bine, chiar printre lacrimi... Eu credeam că ați fost mișcați de gratificația de o mie de franci, era leafa pe un an ! și că m-am achitat cu asta.

— *Noi n-am brimid nimig*, zise bunul german ; *ji tagă fiu la tumnefozdra, e viintgă n-am nigi gază, nigi o bara... Gui atzi remiz cradivigatzia ?*

— Portăresei dumneavoastră !...

— *Madam Zipod !* exclamă muzicianul. *Ea l-a ugiz be Bonz, l-a vurad, l-a fîntud... Froia ză-i artă desdamendul... E o digăloză ! un monsdru !*

— Dar bine, nene, cum de ești fără un ban și fără casă, fără adăpost, în situația dumitale de legatar universal ? Asta nu e logic, cum zicem noi.

— *Am vozd tad avara... Eu zînd zdrain, nu gunozg lecile...*

„Bietul om ! se gîndi Gaudissart, întrevăzînd sfîrșitul probabil al unei lupte inegale.“

— Ascultă, îi spuse el, știi ce trebuie să faci ?

— *Am ein om te avageri !*

— Ei bine, cazi pe loc la o tranzacție cu moștenitorii, capeți de la ei o sumă fixă și o rentă viageră, și-ai să trăiești liniștit...

— *Nigi nu freau aldgefa!* răspunse Schmucke.

— Ei, atunci, lasă-mă pe mine să-ți aranjez treaba asta, zise Gaudissart, căruia Fraisiert îi spusese, în ajun, planul său.

Gaudissart se gândi că ar putea să se ia bine pe lângă tinăra vicontesă Popinot și mama ei, ducînd la bun sfîrșit afacerea asta murdară, și că va ajunge, într-o zi, cel puțin consilier de stat. Așa-și spunea el.

— *Fă împudernizezg...*

— Ei, ia să vedem, atunci! Mai întîi uite, zise Napoleonul teatrelor de pe boulevard, poftim o sută de scuzi...

Luă din punga lui cincisprezece ludovici ¹⁸⁷ și-i întinse muzicianului.

— Sînt ai dumitale, reprezintă leafa pe șase luni; dacă pleci de la teatru, mi-i dai înapoi. Să facem socoteala! cît cheltuiești pe an? cît îți trebuie ca să fii mulțumit? Haide! haide! Pune-ți la cale o viață de Sardanapal ¹⁸⁸ !...

— *N-am nefoie tegîd te cin gozdum te iarnă ji ein te fară.*

— Trei sute de franci! zise Gaudissart.

— *Bandovi, badru bereghi...*

— Șaizeci de franci.

— *Giorabi...*

— Douăsprezece perechi! face treizeci și șase de franci.

— *Jase gamaji.*

— Șase cămăși de pînză de bumbac, douăzeci și patru de franci, încă pe-atîtea de pînză de in, patruzeci și opt: va să zică șaptezeci. Am ajuns la patru sute șaizeci și opt, să zicem cinci sute cu cravatele și batistele, și o sută de franci pentru spălătoreasă... șase sute! Pe lângă asta, cît îți trebuie pentru mîncare?... trei franci pe zi?

— *Nu, e brea muld!*

— Și-ți mai trebuie și pălării... Face o mie cinci sute de franci și cu cinci sute de franci chiria, două mii. Vrei să-ți obțin eu două mii de franci rentă viageră... garantată solid?

— *Ji dudunul?*

— Două mii patru sute de franci!... Ah! neică Schmucke, asta se cheamă tutun la dumneata?... Ei bine, o să-ți dăm și tutun. Va să zică, două mii patru sute de franci, rentă viageră...

— *Azda nu e dod! Freau eine zuma vigsă...*

— Aldămașul!... așa e! Ce ți-e și cu nemțiiăștia! zic că sînt naivi! al dracului mai e și Robert Macaire¹⁸⁹ășta! se gîndi Gaudissart. Cît vrei, repetă el. Dar după asta, gata.

— *Bendru ga ză aghid o tadorie zvîndă.*

„O datorie! își spuse Gaudissart, ce pungaș! e mai rău decît un băiat de bani gata! O să scornească cine știe ce polițe! Trebuie terminat repede! Fraisier nu vede lucrurile în mare!”

— Ce datorie, nene, spune!...

— *Un zingur om l-a blînz be Bons aladuri de mine... El are eine veditza tracutza gu un băr zblentit, atineaori am grezud gă făd jeniul piedei mele Jermanii, be gare n-ar vi dreput z-o bărăzeg nigiotada... Barisul nu e bendru jermani, lumea rîte te ei, zise el făcînd din cap gestul omului care crede că vede limpede lucrurile de pe lumea asta.*

„E nebun, își spuse Gaudissart.”

Și, cuprins de milă pentru acest nevinovat, directorului îi dădură lacrimile.

— *Ah! tumneda mă întzeleji, tomnule tiregtor! Ei pine, omul cu veditza este Dobinart, gare vage zerficiul la orghesdră ji abrinte lămbile; Bonz îl iupea ji îl așuda, el a vozd zingurul gare l-a înzotzid be unigul meu brieden în gordejiu, la piserigă, la gimidir... Freau drei mii te vrangi bendru el, ji trei mii te vrangi bendru veditză...*

„Bietul om! își spuse Gaudissart.”

Parvenitul acesta feroce fu mișcat de această noblețe sufletească și de o asemenea recunoștință pentru un lucru de nimic în ochii lumii, dar care, în ochii acestui miel al Domnului, cîntărea, ca și paharul de apă al lui Bossuet¹⁹⁰, mai mult decît victoriile cuceritorilor. Gaudissart ascundea, sub vanitățile sale, sub dorința brutală de a parveni și de a se înălța pînă la prietenul său Popinot, o inimă bună, un caracter bun. Înlătură deci păreriile temerare asupra lui Schmucke și trecu de partea lui.

— Vei avea toate astea! Dar am să fac mai mult, dragă Schmucke. Topinard e un om cinstit...

— *Ta, l-am fazud atineaori în cozbotaria lui zaragă, unte e multzumid gu gobiii lui...*

— Am să-i dau locul de casier, fiindcă taica Baudrand mă părăsește.

— *Ah! ză fă pinegufindeze Tumnezeu!* exclamă Schmucke.

— Ei, atunci, scumpule și dragule, vino astă-seară la orele patru, la domnul Berthier, notarul. O să fie totul gata și vei fi la adăpost de lipsuri pentru tot restul vieții... Vei încasa cei șase mii de franci și vei continua să lucrezi, cu aceeași leafă, alături de Garangeot, ceea ce lucrai alături de Pons.

— *Nu, zise Schmucke, nu foi drăi! Nu mă draje inima la nimig... mă zimd polnaf...*

„Biată oiță! își spuse Gaudissart salutându-l pe german, care pleca. Dar, la urma urmei, omul trebuie să mănince. Și, cum spune sublimul Béranger¹⁹¹:

Oițe dragi, în veci o să fiți tunse!”

Și fredonă cîntecul care conținea această opinie politică, pentru a-și alunga emoția.

— Să tragă la scară trăsura mea! îi porunci el ușierului. Apoi coborî și strigă vizitiului: În strada Hanovre!

Ambițiosul din el reapăruse în întregime! avea înaintea ochilor Consiliul de Stat.

În acel moment, Schmucke cumpăra flori și prăjituri și le aduse aproape vesel copiilor lui Topinard.

— *Tau gatouri*, zise el zîmbind.

Era primul zîmbet care-i venise pe buze de trei luni de zile, și cine l-ar fi văzut s-ar fi înfiorat.

— *Le tau gu eine gonditzie.*

— Sînteți prea bun, domnule, zise mama.

— *Veditza ză mă zărude ji ză-ji bună vlori în bār ji ză-l îmbledeazgă aja gum vag migile jermane!*

— Olga, fetițo, fă tot ce dorește domnul, zise plasa-toarea luîndu-și un aer sever.

— *Nu gerdatzi be miga mea jermană!* exclamă Schmucke, căruia i se părea că vede în fetiță scumpa lui Germanie.

— Sosește tot calabalîcu pe umerii a trei hamali, zise Topinard intrînd.

— *Ah! făcu germanul, briedene, iadă touă zude te frangi ga ză blădejdi dod... Tar ai eine nefasdă trăcutză,*

ai z-o iei în găzădorie, nu-i aja? Eu fă tau eine mie te zguzi... Veditza va afea eine zezdre te eine mie de zguzi be gare ai ză-i blasezi be numele ei... ji tumneda nu fei mai vi om te zerfigiu... fei vi gazierul deadrului...

— Eu, în postul taichii Baudrand?

— *Ta.*

— Cine v-a spus asta?

— *Tomnul Cautissart!*

— Vai! să înnebunești de bucurie, nu altceva! Ei, ce zici, Rosalie, au să plesnească de necaz la teatru... Dar nu e posibil, reluă el.

— Binefăcătorul nostru nu poate să locuiască într-o mansardă...

— *Aj! bendru gîdefa zile gîd mai am te drăid, zise Schmucke, e prea pine!... Atio! mă tug la gimidir... ză făd ge z-a vagud gu Bons... ji ză gomant vlori bendru mormîndul lui!*

Doamna Camusot de Marville era teribil de îngrijorată. Fraisier ținea sfat la ea cu Godeschal și cu Berthier. Berthier, notarul, și Godeschal, proceduristul, considerau testamentul făcut de doi notari în fața a doi martori ca inatacabil, din cauza felului precis în care îl formulase Léopold Hannequin. După Godeschal, care era om cinstit, chiar dacă avocatul actual al lui Schmucke reușea să-l înșele, tot o să-i fie deschiși ochii, dacă nu de altcineva, măcar de către un avocat din cei care, pentru a face să se vorbească despre ei, recurg la acte de generozitate, de delicatețe. Plecînd de la prezidentă, cei doi juriști o sfătuiră deci să se ferească de Fraisier, despre care luaseră, bineînțeles, informații. În acel moment, Fraisier, care se întorsese de la punerea sigiliilor, întocmea o citație în biroul prezidentului, unde îl băgase doamna de Marville la cererea celor doi juriști, care considerau afacerea prea murdară ca să se amestece un prezident în ea, și care voiseră să-și spună părerea doamnei de Marville fără să-i audă Fraisier.

— Ei, doamnă, dar domnii unde sînt? întrebă fostul procedurist din Mantes.

— Au plecat!... spunîndu-mi să renunț la afacere, răspunse doamna de Marville.

— Să renunțați! zise Fraisier cu un accent de furie stăpînită. Ascultați, doamnă...

Și citi documentul următor:

— În urma reclamației lui etc... (trec peste vorbărie).

Avînd în vedere că a fost depus în mîna domnului președinte al tribunalului de primă instanță un testament făcut de maeștrii Léopold Hannequin și Alexandre Crottat, notari din Paris, însoțiți de doi martori, domnii Brunner și Schwab, străini domiciliati la Paris, prin care testament domnul Pons, decedat, a dispus de averea sa în prejudiciul reclamantului, moștenitorul său natural și legal, în folosul unui domn Schmucke, german ;

Avînd în vedere că reclamantul se face forte să demonstreze că testamentul este opera unei captațiuni odioase și rezultatul unor uneltiri condamnate de lege ; că va fi dovedit prin persoane eminente că intenția testatorului era să lase averea sa domnișoarei Cécile, fiica sus-numitului domn de Marville ; și că testamentul a cărui anulare o cere reclamantul a fost smuls datorită slăbiciunii testatorului, cînd acesta era în stare de completă demență ;

Avînd în vedere că domnul Schmucke, pentru a obține acest legat universal, l-a sechestrat pe testator, că a împiedicat familia să ajungă pînă la patul mortului și că, o dată rezultatul obținut, s-a dat la acte notorii de ingratitudine care au scandalizat casa și pe toți locatarii din cartier, care, din întîmplare se aflau martori deoarece își aduceau ultimul omagiu portarului casei unde a decedat testatorul ;

Avînd în vedere că fapte încă mai grave, ale căror dovezi le strînge acum reclamantul, vor fi prezentate în fața domnilor judecători ai tribunalului ;

Eu, subsemnatul portărel etc., etc., în numele reclamantului, am citat pe domnul Schmucke, pîrît etc., să se prezinte în fața domnilor judecători ai secției întîi a tribunalului, pentru a i se aduce la cunoștință că testamentul primit de maeștrii Hannequin și Crottat, fiind rezultatul unei captațiuni evidente, va fi considerat ca nul și neavenit ; și în afară de aceasta, am protestat împotriva calității și capacității de legatar universal pe care ar putea-o pretinde domnul Schmucke, reclamantul înțelegînd să se opună, cum de fapt se opune, prin reclamația sa cu data de astăzi, prezentată domnului președinte, punerii în posesie cerute de numitul domn Schmucke, și i-am lăsat copie de pe prezenta, al cărui cost este de... etc.

— Îmi cunosc omul, doamnă prezidentă : după ce va citi scrisorica asta, va cădea la învoială. O să-l consulte pe Tabareau, iar Tabareau îi va spune să accepte propunerile noastre ! Veți da cei trei mii de franci de rentă viageră ?

— Desigur, și aș fi bucuroasă să mă aflu în situația de a plăti prima rată.

— Pînă în trei zile, s-a făcut... Citația asta îl va surprinde tocmai acum cînd e năucit de durere, fiindcă bietul om îl regretă pe Pons. A luat foarte în serios această pierdere.

— Reclamația o dată pornită poate fi retrasă ? întrebă prezidenta.

— Desigur, doamnă, oricînd se poate desista cineva.

— Ei, atunci, domnule, zise doamna Camusot, la treabă !... dă-i drumul ! Da, afacerea pe care ai tratat-o pentru mine merită osteneala. Pe de altă parte, am pus la cale demisia lui Vitel, dar dumneata vei avea de plătit șaizeci de mii de franci acestui Vitel din valorile succesiunii Pons... Vezi, deci, că trebuie să reușim...

— Aveți demisia lui ?

— Da, domnule, domnul Vitel are încredere în domnul de Marville...

— Ei bine, doamnă, v-am și scutit de o sumă de șaizeci de mii de franci, care socotisem eu că trebuie dată acelei portărese nemernice, acelei doamne Cibot. Dar țin în continuare să capăt debitul de tutun pentru femeia Sauvage, precum și numirea prietenului meu Poulain în locul vacant de medic-șef la Quinze-Vingts.

— Ne-am înțeles, s-a aranjat totul.

— Ei, atunci, afacerea s-a încheiat... Toată lumea e de partea dumneavoastră în această afacere, pînă și Gaudissart, directorul de teatru, la care am fost ieri, și care mi-a promis să-l zgîlție pe omul de serviciu, care ar putea să ne pună bețe în roate.

— Da ! știu. Domnul Gaudissart e cu totul devotat familiei Popinot !

Fraisier plecă. Din nefericire, nu se întîlni cu Gaudissart, și fatalele citații i se dădu imediat curs.

Toți oamenii hrăpăreți vor înțelege, așa după cum oamenii cinstiți o vor urî, bucuria prezidentei, căreia, douăzeci de minute după plecarea lui Fraasier, Gaudissart

veni să-i anunțe convorbirea lui cu bietul Schmucke. Prezidenta aprobă totul și îi fu nespus de recunoscătoare directorului de teatru că o scăpase de orice scrupul prin considerente care îi părură foarte juste.

— Doamnă prezidentă, spusese Gaudissart, mă gîndeam venind încoace că amărîtul ăla nici n-ar ști ce să facă cu averea ! E un temperament de o simplitate patriarhală. E un naiv, un german, om bun de împăiat, bun de pus sub un clopot de sticlă ca un Isus mic de ceară !... Vreau să spun că, după părerea mea, e încurcat și cu cele două mii cinci sute de franci venit pe care i-i dați, și că îl împingeți spre dezmăț...

— Este o faptă foarte nobilă, zise prezidenta, să-l înstărim pe acest holtei care-l regretă pe vărul nostru. Dar eu deplîng *hîra* mărunță care ne-a îndepărtat de domnul Pons ; dacă ar mai fi venit, i s-ar fi iertat totul. Închipuiește-ți că soțul meu îi simte lipsa : domnul de Marville a fost foarte supărat că nu a fost înștiințat de moartea aceasta, fiindcă ține cu sfințenie la obligațiile de familie și ar fi asistat la slujba religioasă, la cortegiu, la înmormîntare ; m-aș fi dus chiar eu la biserică...

— Ei, atunci, frumoasă doamnă, zise Gaudissart, bine-voiți să puneți să se pregătească actul ; la ora patru vi-l aduc pe german... Fiți bună, doamnă, și amintiți-i de mine încîntătoarei dumneavoastră fiice, vicontesa Popinot ; să aibă bunătatea să-i spună ilustrului meu prieten, bunul și excelentul său socru, marelui om de stat, cît sînt de devotat față de toți ai săi și că doresc să mă bucur în continuare de prețioasa lui protecție. Datorez viața unchiului său, judecătorul ¹⁹², iar lui, îi datorez averea... Aș vrea să vă datorez dumneavoastră și fiicei dumneavoastră înalta considerație care însoțește pe oamenii puternici și bine situați. Vreau să mă las de teatru, să devin un om serios.

— Ești, domnule, un om serios, zise prezidenta.

— Sînteți adorabilă, spuse Gaudissart sărutînd mîna uscată a doamnei de Marville.

La ora patru, în biroul domnului Berthier, notarul, se aflau adunați, mai întîi Fraisier, care redactase actul de tranzacție, apoi Tabareau, mandatarul lui Schmucke, și Schmucke însuși, adus de Gaudissart. Fraisier avusese grijă să pună cei șase mii de franci ceruți și cei șase sute de franci constituind primul termen al rentei

viagere, în bancnote, pe biroul notarului și sub ochii germanului care, amețit de atîția bani, nu dădu nici cea mai mică atenție actului care i se citea. Luat în primire de Gaudissart, la întoarcerea de la cimitir, unde stătuse de vorbă cu Pons și-i făgăduise să-l urmeze, bietul om nu se găsea în deplinătatea facultăților sale, și așa foarte zdruncinate de atîtea zguduiri. Așa încît nu ascultă preambulul actului, unde era prezentat ca fiind asistat de maestrul Tabareau, portărel, mandatarul și consultantul său, și unde erau amintite cauzele procesului intentat de prezident în interesul fiicei sale. Germanul avea un rol trist, căci, semnînd actul, dădea cîștig de cauză afirmațiilor înspăimîntătoare ale lui Fraisier, dar era așa de bucuros că vede banii destinați familiei Popinot, și așa de fericit că-l va înstări, după cum crezuse el de cuviință, pe singurul care-l iubise pe Pons, încît nu auzi nici un cuvînt din tranzacție în privința procesului. În mijlocul citirii actului, intră un secretar în birou.

— Domnule, îi spuse el patronului său, e cineva care vrea să vorbească cu domnul Schmucke...

Notarul, la un gest al lui Fraisier, dădu din umeri în mod semnificativ.

— Să nu ne deranjezi niciodată cînd semnăm acte ! Întreabă cum îl cheamă pe acest... E un om sau un domn ? e un creditor ?...

Secretarul se întoarse și zise :

— Vrea să vorbească neapărat cu domnul Schmucke,

— Numele lui ?

— Se numește Topinard.

— Mă duc eu. Semnează liniștit, îi spuse Gaudissart lui Schmucke. Terminați, am să văd ce vrea.

Gaudissart îl înțelese pe Fraisier, și fiecare din ei simțea primejdia în aer.

— Ce cauți aici ? îi spuse directorul omului de serviciu. Va să zică nu vrei să fii casier ? Primul merit al unui casier este discreția.

— Domnule...

— Ia du-te la treburile tale, că n-ai să ajungi niciodată nimic dacă te amesteci în ale altora.

— Domnule, nu vreau să mănînc o piine care să-mi stea în gît !... Domnule Schmucke ! strigă el.

Schmucke, care semnase și care ținea banii în mână, veni când auzi glasul lui Topinard.

— *Uite bendru miga jermană ji bendru tumneada...*

— Ah! dragă domnule Schmucke, ați îmbogățit niște monștri, niște oameni care vor să vă răpească onoarea. Am dus asta la un om cumsecade, un procedurist care-l cunoaște pe Fraisier, și el zice că trebuie să pedepsiți asemenea ticăloșie primind procesul și că ei vor da înapoi... Citiți.

Și imprudentul prieten întinse citația adresată lui Schmucke în pasajul Bordin. Schmucke luă hîrtia, o citi și, văzînd cum era tratat acolo, nepricepînd nimic din drăgălășiile procedurii, suferi o lovitură mortală. Grăunțele acesta de nisip îi astupă inima. Schmucke căzu în brațele lui Topinard. În momentul acela se aflau amîndoi în gangul notarului. Trecu o trăsură. Topinard îl urcă pe bietul german, care îndura durerile unei congestii cerebrale. Vederea îi era tulburată, dar muzicianul mai avu puterea să-i întindă banii lui Topinard. Schmucke nu muri în urma acestui prim atac, dar nu-și mai recăpătă rațiunea, făcea doar mișcări inconștiente, nu mîncă. A murit după zece zile, fără să se plîngă, fiindcă nu mai vorbea. A fost îngrijit de doamna Topinard și îngropat pe tăcute alături de Pons, prin grija lui Topinard, singura persoană care a urmat dricul acestui fiu al Germaniei.

Fraisier, numit judecător de pace, e foarte intim în casa prezidentului și foarte prețuit de prezidentă, care n-a voit să-l lase să se însoare cu *fata aia a lui Tabareau*; ea i-a făgăduit ceva mult mai de soi omului abil căruia îi datorează, după părerea ei, nu numai cumpărarea pășunilor și a vilei de la Marville, dar și alegerea domnului prezident, ca deputat, în urma realegerilor generale din 1846.

Toată lumea va dori fără îndoială să știe ce-a devenit eroina acestei povestiri, din nefericire prea adevărată în amănuntele ei, și care, alăturată precedentei ¹⁹³, a cărei soră geamănă este, dovedește că marea forță socială este caracterul. Amatori, cunoscători și negustori, ați ghicit că este vorba de colecția lui Pons! E de ajuns să asistăm la convorbirea din casa contelui Popinot, care își arăta mai deunăzi splendida sa colecție unor străini.

— Domnule conte, îi spunea un străin cu vază, pose-
dați comori !

— O ! milord, spuse cu modestie contele Popinot, în
materie de tablouri, nimeni, nu zic la Paris, ci în Eu-
ropa, nu se poate încumeta să rivalizeze cu un necu-
noscut, un evreu numit Elie Magus, un bătrîn maniac,
cel mai mare amator de tablouri. El a adunat o sută și
ceva de tablouri în stare să descurajeze pe orice doritor
de a înjgheba o colecție. Franța ar trebui să sacrifice
opt milioane pentru a cumpăra această galerie la moar-
tea bogătaşului... Cît despre obiecte rare, colecția mea
e destul de frumoasă ca să se vorbească de ea...

— Dar cum se face că un om atît de ocupat ca dum-
neavoastră, a cărui avere de început a fost atît de cinstit
cîștigată prin comerț ?...

— De drogherie, întrerupse Popinot, a putut continua
să se țină de droguri ¹⁹⁴...

— Nu, reluă străinul, dar cum de găseați timp să le
căutați ? Obiectele rare nu vin singure...

— Tata avea deja, spuse vicontesa Popinot, un sim-
bure de colecție, îi plăceau artele și lucrurile frumoase,
dar cea mai mare parte a comorilor lui vin de la mine !

— De la dumneavoastră, doamnă ?... Atît de tînără !
ați avut acest viciu ? întrebă un prinț rus.

Rușilor le place așa de mult să imite, încît toate bolile
civilizației se repercutează la ei. Colecțiomania bîntuie
la Petersburg și, ca urmare a curajului natural al acestui
popor, rușii au pricinuit mărfa, cum ar spune Rémo-
nencq, o ridicare de prețuri care va face imposibile co-
lecțiile. Chiar acest prinț se afla la Paris numai ca să
colecționeze.

— Alteță, zise vicontesa, comoara aceasta mi-a re-
venit prin moștenire de la un văr care mă iubea mult și
care timp de patruzeci și ceva de ani, de prin 1805. a
strîns din toate țările, și mai ales din Italia, toate aceste
capodopere...

— Și cum se numea ? întrebă milordul.

— Pons, zise prezidentul Camusot.

— Era un om încîntător, reluă prezidenta subțindu-și
glasul, plin de spirit, original, și, pe deasupra, cu multă
inimă. Evantaiul acesta pe care-l admirați, milord, și
care este cel al doamnei de Pompadour, mi l-a adus

într-o dimineată, spunîndu-mi o frază încîntătoare pe care-mi veți permite să n-o repet...

Și se uită la fiica ei.

— Spuneți-mi fraza, doamnă vicontesă, ceru prințul rus.

— Fraza face cît evantaiul, răspunse vicontesa, care repeta de fiecare dată același lucru. I-a spus mamei că a venit momentul ca ceea ce a fost odată în mîinile vi-ciului să rămînă în mîinile virtuții.

Milordul se uită la doamna Camusot de Marville cu un aer de îndoială extrem de măgulitor pentru o femeie atît de uscată.

— Cina de trei-patru ori pe săptămînă la mine, reluă ea, ne iubea așa de mult! noi știam să-l prețuim, și artiștii se simt bine în tovărășia celor care le apreciază spiritul. Soțul meu era, de altfel, singura lui rudă. Și cînd această moștenire i-a revenit domnului de Marville, care nu se aștepta de loc la ea, domnul conte a preferat să cumpere tot în bloc, mai degrabă decît să lase să se vîndă colecția la licitație; și noi, de asemenea, am preferat s-o vindem astfel, căci e atît de groaznic să vezi risipindu-se lucrurile frumoase care i-au plăcut atît de mult iubitului nostru văr! Elie Magus le-a evaluat atunci; și astfel am putut, milord, să cumpăr vila clădită de unchiul dumneavoastră, unde ne veți face plăcerea să ne vizitați.

Casierul teatrului, ale cărui drepturi, create de Gaudissart, au trecut de un an în alte mîini, este tot domnul Topinard; dar domnul Topinard a devenit posomorît, mizantrop și vorbește puțin. Lumea zice că ar fi comis o crimă, iar gurile rele de la teatru pretind că e trist de cînd s-a căsătorit cu Lolotte. Numele lui Fraissier îl face să tresalte pe cinstitul Topinard. Poate că va părea ciudat faptul că singurul suflet demn de Pons și de Schmucke provenea din subsolul al treilea al unui teatru de boulevard.

Doamna Rémonencq, impresionată de prezicerea doamnei Fontaine, nu vrea să se retragă la țară, a rămas în magazinul său splendid de pe Bulevardul Madeleine și e din nou văduvă. În adevăr, auvergnatul, după ce se asigurase, printr-un contract de căsătorie, că averea re-

vine acelaia dintre soți rămas în viață, pusese în calea soției sale un păhăruț de vitriol, bizuindu-se pe o greșeală ; iar soția sa, cu gândurile cele mai bune, mutînd din loc în loc păhăruțul, îl înghițise pînă la urmă Rémonencq. Sfirșitul acesta, demn de un asemenea ticălos, vorbește în favoarea proniei cerești, pe care sînt acuzați că o uită autorii tablourilor de moravuri, poate din cauza deznodămintelor din drame, care se referă prea des la ea.

Iertați greșelile copistului !

CAPODOPERA
NECUNOSCUȚĂ ¹

Într-o dimineată friguroasă de decembrie, spre sfârșitul anului 1612, un tânăr îmbrăcat în haine ponoșite se plimba prin fața porții unei case din strada Les Grands-Augustin, din Paris. După ce umblă destul de mult timp pe această stradă, nehotărât ca un îndrăgostit care nu cutează să intre la prima sa iubită, oricât de ușorică ar fi ea, trecu, în sfârșit, pragul acelei uși și întreabă dacă maestrul François Porbus² era acasă. La răspunsul afirmativ al unei bătrîne care mătura o încăpere de jos, tânărul urcă încet scara, oprindu-se la fiecare treaptă ca un proaspăt curtean îngrijorat de primirea pe care avea să i-o facă regele. Când ajunse sus, rămase o clipă pe palier, șovăind să ridice ciocânelul grotesc care împodobește ușa atelierului unde lucra, fără îndoială, pictorul lui Henric al IV-lea, părăsit de Marie de Medicis³ pentru Rubens. Tânărul era cuprins de acel sentiment adânc care a făcut desigur să vibreze inima marilor artiști când, în culmea tinereții și a dragostei lor pentru artă, au întâlnit un om de geniu sau vreo capodoperă. Există în toate sentimentele omenesci o floare timpurie, născută dintr-un nobil entuziasm care scade mereu, pînă cînd fericirea ajunge o amintire, și faima o minciună. Dintre aceste emoții nestatornice, nici una nu seamănă mai bine cu dragostea, ca pasiunea tinerească a unui artist care începe fermecătorul supliciu al destinului său glorios și nefericit, pasiune plină de îndrăzneală și de timiditate, de credințe nelămurite și de nelipsite descurajări. Adolescentului înzestrat, ușurel la punga, care n-a vibrat cu putere înfățișîndu-se înaintea unui mare artist,

fi va lipsi întotdeauna o coardă a inimii, o nu știu ce anume trăsătură de penel, emotivitatea artistică în operă, o anumită expresie poetică. Când unii lăudăroși, plini de ei înșiși, se încred prea curînd în viitorul lor, ei trec drept oameni deștepți doar în ochii proștilor. În această privință, tînărul necunoscut părea să aibă mari merite, dacă trebuie să judecăm talentul după acea timiditate a începătorilor, după acea sfiiciune de nedefinit pe care oamenii sortiți gloriei știu să o piardă practicîndu-și arta, întocmai cum femeile frumoase o pierd pe a lor în manevrele cochetăriei. Obişnuința de a triumfa micșorează neîncrederea în sine, și sfiiciunea nu-i, poate, altceva decît neîncredere.

Copleșit de mizerie și uimit în acel moment de îndrăzneala sa, sărmanul neofit nici n-ar fi pătruns la pictorul căruia îi datorăm minunatul portret al lui Henric al IV-lea, fără ajutorul neașteptat trimis de întîmplare. Tocmai atunci un bătrîn urca scara. Tînărul nostru ghici, după ciudățenia costumului, după bogăția plastronului de dantelă, după siguranța suverană a mersului, că acest personaj era sau protectorul, sau prietenul pictorului; se dete la o parte ca să-i facă loc și îl cercetă plin de curiozitate, sperînd să descopere în el firea bună a unui artist, sau caracterul prevenitor al oamenilor îndrăgostiți de artele frumoase, dar zări pe acea față ceva diabolic și mai ales un nu știu ce care ispitește pe artiști. Închipuți-vă o frunte pleșuvă, bombată, proeminentă, care adumbrea un nas mic și turtit, răsfrînt la vîrf întocmai ca al lui Rabelais sau al lui Socrate, o gură surîzătoare și încrețită, o bărbie mică, ridicată cu semeție și împodobită cu o barbă căruntă și ascuțită, niște ochi verzi ca marea, șterși de bătrînețe, dar care, prin contrastul cu albul de sidef în care înota pupila, aruncau, desigur, uneori, în culmea furiei sau a entuziasmului, priviri magnetice. De altfel, fața îi era deosebit de ofilită din pricina ravagiilor vîrstei, dar mai ales a acelor gînduri care sapă deopotrivă sufletul și trupul. Ochii erau lipsiți de gene și de-abia se mai zăreau deasupra arcadei boltite cîteva urme de sprîncene. Așezați acest cap pe un trup subțire și plătînd, înconjurați-l cu o dantelă de un alb strălucitor, găurită ca o strecurătoare, aruncați peste jiletca neagră a bătrînului un lanț greu de aur și veți avea imaginea nedesăvîrșită a acestui personaj pe care lumina slabă a scării îl scaldă sub o culoare fantastică. Ai fi spus o pinză de Rembrandt,

mergînd fără zgomot și fără ramă, în acea ambianță întunecată, proprie marelui pictor. Bătrînul aruncă spre tînăr o privire pătrunzătoare, bătut de trei ori în ușa și spusese unui bărbat bolnăvicios, cam de vreo patruzeci de ani, care veni să-i deschidă :

— Bună ziua, maestre.

Porbus se înclină respectuos, îl lăsă și pe tînăr să intre, crezînd că-l însoțește pe bătrîn, și nu se mai sinchisi de el, mai ales că neofitul rămase cuprins de vraja pe care o simt desigur pictorii înnașcuți cînd văd pentru prima oară un atelier unde se dezvăluie cîteva din meșteșugurile artei. Atelierul pictorului Porbus primea lumină printr-un geamlîc fixat în tavan. Strălucirea zilei, adunată pe o pînză întinsă pe șevalet și pe care se vedeau doar trei-patru linii albe, nu ajungea pînă la adîncimile întunecoase din ungherele vastei încăperi ; dar cîteva scîlpîri aprindeau, în această umbră roșcată, fluturași argintii pe pîntecul unei platoșe de cavaler agățată pe perete, brăzdau cu o linie de lumină cornișa sculptată și lucioasă a unui străvechi bufet încărcat cu vase ciudate sau împestrițau cu puncte scînteietoare urzeala grăunțoasă a unor vechi draperii de mătase țesute cu aur, aruncate acolo în falduri mari, ca model. Frînturi de ghips, fragmente și torsuri de divinități antice, lustruite drăgăstos de sărutul veacurilor, erau presărate pe măsuțe și console. Nenumărate schițe, crochiuri în trei culori, în sangvină sau în peniță, acopereau pereții pînă la tavan. Cutii cu culori, sticle cu ulei și terebentină, scăunele răsturnate nu-ți lăsau decît un drum îngust ca să ajungi sub aureola aruncată prin luminator, de unde razele cădeau drept pe fața palidă a lui Porbus și pe craniul de fildeș al ciudatului bătrîn. Curînd, atenția tînărului fu captată de un tablou celebru, încă din acele timpuri de tulburări și revoluții ⁴, și pe care veneau să-l vadă cîțiva din artiștii perseverenți cărora le datorăm păstrarea focului sacru în vremuri de restriște... Această frumoasă pînză înfățișa pe Maria Egipteanca pregătindu-se să plătească pentru trecerea riului. Capodopera, destinată Mariei de Medicis, a fost vîndută de aceasta, în zilele ei grele.

— Sfînta ta îmi place, spusese bătrînul lui Porbus, și ți-aș da zece scuzi de aur ⁵ peste prețul oferit de regină ; dar s-o înfrunt pe acest teren... dă-o naibii de treabă !

— Vă place ?

— Eeh ! făcu bătrînul, dacă-mi place ?... da și nu prea. Femeiușca ta e bine făcută, dar nu trăiește. Voi, pictorii, credeți că ați făcut mare lucru dacă ați desenat corect o figură și ați pus fiecare lucru la locul lui, după legile anatomiei ! Umpleți liniile acestea cu carnație pregătită dinainte pe paletă, avînd grijă să umbriți o parte mai mult decît cealaltă și, cum priviți din cînd în cînd o femeie goală care stă în picioare pe o masă, credeți că ați copiat natura, vă închipuiți că sînteți pictori și că ați furat secretul lui Dumnezeu !... Pfff ! Nu este de ajuns pentru a fi un mare poet să știi pe dinafară sintaxa și să nu faci greșeli de limbă ! Privește-ți sfînta, Porbus ! La început, ți se pare minunată, dar, cînd te uiți mai bine, bagi de seamă că este lipită de pînză și că n-ai putea să faci înconjurul ei. Este un contur cu o singură față, un chip fără relief, o imagine care n-ar putea să se întoarcă sau să-și schimbe poziția. Nu simt aer între acest braț și fondul tabloului, lipsesc spațiul și adîncimea. Totuși, perspectiva e bună și nuanțele atmosferei riguros respectate ; dar, în ciuda acestor eforturi demne de toată lauda, nu-mi vine să cred că acest încîntător trup este însuflețit de adierea caldă a vieții. Mi se pare că, dacă aș atinge acest sîn cu rotunjimi atît de pietroase, l-aș simți rece ca marmura ! Nu, dragul meu, nu curge sînge sub această piele de fildeș, și viața nu dilată cu roua sa purpurie vinele și fibrișoarele ce se împletesc ca o rețea sub chihlimbarul străveziu de la timples și de pe piept. Partea aceasta tresaltă, dar astălaltă rămîne nemișcată ; viața și moartea se războiesc în fiecare amănunt : aici e o femeie, dincolo — o statuie, mai încolo — un cadavru. Creația ta e neterminată. N-ai putut să dăruiești scumpei tale opere decît o parte din sufletul tău. Torța lui Prometeu s-a stins de mai multe ori în mîinile tale și multe părți din tabloul tău n-au fost atinse de flacăra divină.

— Dar de ce, scumpe maestre ? întrebă Porbus respectuos pe bătrîn, în timp ce tînărul abia putea să-și stăpînească dorința de a-l bate.

— Ah ! uite de ce, răspunse bătrînelul. Ai plutit, nehotărît, între două maniere, între desen și culoare, între indiferența minuțioasă, uscăciunea precisă a vechilor maeștri germani și elanul strălucitor, fericita bogăție a pictorilor italieni. Ai vrut să imiți, în același timp, pe Hans Holbein și Tizian, pe Albrecht Dürer și Paul Veronese.

Era, desigur, o ambiție minunată ! Dar ce s-a întâmplat ? N-ai obținut nici farmecul aspru al corectitudinii reci, nici înșelătoarele magii ale clar-obscurului. Aici, întocmai ca bronzul topit care sparge tiparul prea șubred, bogata și blonda culoare a lui Tizian a sfărîmat conturul plăpînd al lui Albrecht Dürer în care o turnaseși. În alte locuri, desenul a ținut piept și a îngrădit minunatele revărsări ale paletelor venețiene. Figura ta nu este nici perfect desenată, nici desăvîrșit pictată și păstrează peste tot urmele acestei nefericite șovăieli. Dacă nu te simțeaai destul de tare ca să topești la focul geniului tău cele două maniere rivale, trebuia să alegi deschis una sau alta, dobîndind astfel unitatea care dă impresia că e una din condițiile vieții. Tu nu ești veridic decît în mijlocul figurilor tale, conturile sînt false, nu se reliefează și nu făgăduiesc nimic în dosul lor... Aici este o fărîmă de adevăr, spuse bătrînul arătînd pieptul sfintei... Și aici, repetă el indicînd pe tablou locul unde se termina umărul. Dar acolo, urmă el revenind între sîni, totul e fals. Să nu mai analizăm, ai fi deznădăjduit.

Bătrînul se așeză pe un scăunel, își cuprinse capul în mîini și rămase tăcut.

— Maestre, îi spuse Porbus, am studiat, totuși, pe nud acest sîn ; dar, din nefericire, există în natură efecte adevărate care nu mai sînt verosimile pe pînză...

— Scopul artei nu este să copieze natura, ci să o redea ! Doar nu ești un copist oarecare, ești un poet, exclamă cu vioiciune bătrînul, întrerupîndu-l pe Porbus cu un gest despotice. Dacă ar fi așa, unui sculptor nu i s-ar cere altceva decît să muleze un trup de femeie ! Ei bine, încearcă să mulezi mîna iubitei tale și așaz-o în fața ta, vei vedea un cadavru îngrozitor, fără nici o asemănare cu realitatea, și vei fi nevoit să apuci dalta artistului care, fără să copieze întru totul modelul, îți va sugera gestul și trăirea. Trebuie să surprindem spiritul, sufletul, fizionomia lucrurilor și a ființelor. Efecte ! Efecte ! Acestea sînt accidente ale vieții și nu viața însăși. O mîna, pentru că am luat acest exemplu, o mîna nu e numai o parte dintr-un trup, ea exprimă și continuă un gînd care trebuie înțeles și redat. Nici pictorul, nici poetul, nici sculptorul nu trebuie să despartă efectul de cauză, indisolubil legate între ele ! Aici e adevărata luptă ! Mulți pictori biruiesc instinctiv, fără să cunoască această poruncă a artei. Desenați o femeie, dar nu o vedeți ! Nu în acest fel ajungi să descoperi tainele

naturii. Mîna reproduce, fără să vă dați seama, modelul pe care l-ați copiat la maestrul vostru. Nu coboriți îndeajuns în intimitatea formei, nu o urmăriți cu destulă dragoste și stăruință în cotiturile și evadările ei. Frumusețea este un lucru riguros și exigent și nu o poți atinge așa ; ca s-o silești să se predea trebuie să aștepti momentul potrivit, să o pîndești, să o hărțuiești, să o încătușezi. Forma este un Proteu mai greu de prins și mai bogat în șerpuiiri decît Proteul din poveste ; numai după îndelungate lupte poți s-o faci să se arate sub adevărata ei înfățișare. Voi, pictorii, vă mulțumiți cu primul aspect pe care vi-l dezvăluie ea, cel mult cu al doilea sau al treilea ; nu așa fac luptătorii victorioși ! Pictorii neînvinși nu se lasă înșelați de toate aceste viclesuguri, ci stăruie pînă cînd natura e nevoită să se înfățișeze goală, în sensul ei adevărat. Așa a făcut Rafael, spuse bătrînul scoțîndu-și bereta de catifea neagră ca să-și arate respectul pe care i-l inspira regele artei ; marea lui superioritate vine din înțelesul adînc, care, la el, parcă vrea să spargă forma. Pe fețele zugrăvite de el, forma este, întocmai ca pe ale noastre, un tîlmaci prin care se împărtășesc idei, senzații, multă poezie. Orice figură este o întreagă lume, un portret al cărui model a apărut într-o viziune splendidă, scăldat în lumină, indicat de o voce lăuntrică, dezgolit de o mîină divină, care a arătat, în trecutul unei vieți întregi, izvoarele expresiei. Voi acoperiți femeile cu frumoase rochii de carnație, cu minunate draperii de păr, dar unde este sîngele ce zămislește calmul sau pasiunea și produce efecte deosebite ? Sfînta ta este o brunetă, dar asta, sărmanul meu Porbus, aparține unei blonde ! Portretele voastre devin palide fantome colorate pe care ni le plimbați prin fața ochilor și numiți asta pictură și artă ! Pentru că ați făcut ceva ce seamănă mai mult cu o femeie decît cu o casă gîndiți că v-ați atins scopul și, foarte mîndri că nu mai sînteți nevoiți să scrieți alături de figurile voastre, ca pictorii primitivi, *currus venustus* sau *pulcher homo* ⁶, vă credeți artiști minunați ! Aha ! n-ați ajuns pînă acolo, buni prieteni, mai trebuie să tociți multe creioane, să acoperiți multe pînze pînă să atingeți perfecțiunea ! Desigur, o femeie își ține capul în felul acesta, își apucă rochia așa, ochii ei se înmoaie și se topesc cu acest aer de blîndețe resemnată, umbra tremurătoare a genelor îi filfiie astfel pe obraji ! Este și nu este așa. Ce lipsește ? Mai nimic, dar

acest nimic e totul. Voi redați aspectul vieții, dar nu exprimați și plinătatea ei nestăvilită, nici acel ceva care este, poate, sufletul, plutind ca un abur la suprafață, în sfârșit, acel mugur de viață aflat de Tizian și de Rafael. Plecînd de unde ajungeți voi, s-ar putea face, poate, o admirabilă pictură ; dar prea repede obosiți. Vulgul admiră, adevăratul cunoscător surîde. Ah ! Mabuse⁷, ah ! maestre, adăugă ciudatul personaj, ești un hoț, ai luat cu tine viața ! Încolo, urmă el, pînza asta face mai mult... decît picturile acelei secături de Rubens, cu munții lui de carne flamandă presărată cu rumeneală, cu torentele de păr roșcat și culorile lui țipătoare. Cel puțin, găsești aici culoare, sentiment și desen, cele trei părți esențiale ale artei.

— Dar sfînta asta e sublimă, bătrîne, strigă tînărul trezindu-se dintr-o adîncă meditație. Figurile acestea, a sfîntei și a luntrașului, au semnificații de o finețe necunoscută pictorilor italieni ; nu cunosc nici unul singur care să fi inventat șovăiala luntrașului.

— Caraghiosul ăsta este cu dumneavoastră ? îl întrebă Porbus pe bătrîn.

— Vai ! maestre, iertați-mi îndrăzneala, răspunse roșind neofitul. Sînt un necunoscut, un mîzgălitor din instinct, și am sosit de curînd în acest oraș, izvor al oricărei științe.

— La lucru ! îi spuse Porbus dîndu-i un creion roșu și o foaie de hîrtie.

Necunoscutul copie la iuteală chipul Mariei în linii neumbrite.

— Ohoo ! exclamă bătrînul. Numele dumneavoastră ? Tînărul scrisese în josul foii : Nicolas Poussin⁸.

— Nu e rău pentru un începător, spuse straniul personaj care vorbea atît de mult. Văd că se poate vorbi despre pictură în fața ta. Nu te condamn că ai admirat sfînta lui Porbus. Pentru toată lumea este o capodoperă și numai inițiații în cele mai ascunse taine ale artei pot să-și dea seama prin ce păcătuiește. Însă, deoarece ești demn de lecția mea și capabil s-o înțelegi, am să-ți arăt cît de puțin mai trebuie pentru a desăvîrși această operă. Fii numai ochi și urechi, un asemenea prilej de a te instrui nu se va repeta, poate, niciodată. Paleta, Porbus !

Porbus se duse după paletă și pensule. Bătrînelul își suflecă mînele cu un gest nervos, își trecu degetul prin paleta smălțată și încărcată de culori pe care i-o întindea

Porbus ; îi smulse din mâini, mai curînd decît îi luă, un mănunchi de pensule de toate mărimile, și barbișonul lui se agită, deodată, sub imboldul unor sforțări amenințătoare, exprimînd neastîmpărul unei pasionate fantezii. Înmuindu-și pensula în culori, mormăi printre dinți :

— Astea-s tonuri bune de aruncat pe fereastră împreună cu cel ce le-a combinat, sînt de o cruditate și de o falsitate revoltătoare ! Cum să pictezi cu așa ceva ?

Apoi băgă cu o iuțeață înfrigurată vîrfurile pensulei în diferite grămezi de culori, trecînd uneori prin toată gama mai repede decît parcurge un organist întreaga sa claviatură cînd execută la Paști *O filii* 9.

Porbus și Poussin stăteau nemișcați, de o parte și de alta a tabloului, adînciți în cea mai aprigă contemplare.

— Vezi, tinere, spunea bătrînul fără să se întoarcă, vezi cum se putea cu trei-patru tușe și cu un mic verniu albăstrui să aduci aerul în jurul capului acestei biete sfinte, care sigur că se înăbușea și se simțea captivă în atmosfera aceea apăsătoare ? Uite cum zboară acum draperia asta și cum se vede că o ridică vîntul ! Înainte părea o pînză scrobită și prinsă în ace. Îți dai seama cum luciul satinat pe care l-am pus pe piept redă exact catifelarea unei epiderme de fată și cum tonul de brun-roșcat amestecat cu ocră calcinată încălzește răceala cenușie din această umbră întinsă unde sîngele, în loc să circule, se încheagă ? Tinere, tinere, ce-ți arăt eu aici nici un maestru n-ar putea să te învețe. Doar Mabuse cunoștea secretul de a da viață figurilor. Mabuse n-a avut decît un elev, pe mine. Eu n-am avut nici unul și sînt bătrîn ! Ești destul de deștept ca să ghicești restul din ceea ce te las să înțelegi.

În timp ce vorbea, ciudatul bătrîn corecta în toate părțile tabloul : aici două urme de pensulă, dincolo doar una, dar totdeauna nimerea atît de bine că ai fi zis că e o altă pictură, dar o pictură scăldată în lumină. Lucra cu un elan atît de înflăcărat, încît broboane de sudoare îi acoperiră fruntea pleșuvă ; picta repede cu mișcări scurte atît de nerăbdătoare și de sacadate, încît tînărului Poussin i se părea că un demon stăpînea trupul curiosului personaj și că îi conducea mîinile smucindu-le în chip fantastic, împotriva voinței sale. Strălucirea supranaturală a ochilor, convulsiile ce păreau efectul unei rezistențe făceau să pară adevărată această idee, impresiionînd, desigur, imaginația unui tînăr. Bătrînul îi dădea înainte, spunînd :

— Plici ! Plici ! Uite, tinere, ce untos se face. Hai, tușulițelor, ia rumeniți-mi mie tonul acesta înghețat ! Haide ! Plici ! Plici ! spunea el înviorînd părțile unde arătase că lipsește viața, ștergînd prin cîteva pete de culoare nepotrivirile de temperament și restabilind tonul unitar cerut de o egipteancă înflăcărată. Vezi, băiete, nu contează decît ultima tușă. Porbus a trîntit vreo sută, eu numai una. Nimeni nu ne admiră pentru ce este dedesubt. Ține minte asta !

În cele din urmă, diavolul se opri și întorcîndu-se spre Porbus și Poussin, muți de admirație, le spuse :

— Nu e chiar ca *Frumoasa Capricioasă* a mea ; ți-ai putea, totuși, pune numele pe o astfel de operă. Da, așa semna-o, adăugă el ridicîndu-se și luînd o oglindă prin care privi tabloul. Și acum hai să mîncăm, mai spuse bătrînul. Veniți amîndoi la mine acasă. Am șuncă afumată, un vin strașnic !... Ei ! vom vorbi despre pictură, cu toată vitregia timpurilor ! Ne pricepem... Iată un tinerel îndemnatic, urmă el bătîndu-l pe umăr pe Nicolas Poussin.

Atunci, văzînd cămașa ponosită a normandului, scoase de la brîu o pungă de piele, scotoci în ea, luă două monede de aur și, arătîndu-i-le, spuse :

— Îți cumpăr desenul.

— Ia-le, îl îndemnă Porbus pe Poussin, văzîndu-l tresărind și împurpurîndu-se de rușine, căci acest tînăr adept avea mîndria lui de om sărac. Ia-le, are în pungă cu ce răscumpăra doi regi !

Coborîră toți trei din atelier și merseară vorbind despre artă pînă ajunseră la o casă frumoasă de lemn, așezată aproape de podul Saint-Michel și ale cărei ornamente, chenare ale ferestrelor, arabescuri, ca și ciocănelul de la intrare îl uimîră pe Poussin. Pictorul în devenire se trezi deodată într-o încăpere mare, în fața unui foc strașnic, lîngă o masă încărcată cu mîncăruri îmbietoare și, printr-un noroc nemaipomenit, în tovărășia a doi artiști plini de bunăvoință.

— Tinere, îi spuse Porbus văzîndu-l uluit în fața unui tablou, nu te uita prea mult la această pînză, te va cuprinde deznădejdea.

Era Adam, pictat de Mabuse ca să scape din închiisoarea unde l-au ținut atîta timp creditorii. Această figură avea, într-adevăr, atîta putere de sugestie, încît Nicolas Poussin începu chiar din acel moment să înțeleagă ade-

văratul sens al nedeslușitelor cuvinte spuse de bătrîn. Acesta privea tabloul cu un aer mulțumit, dar fără entuziasm, și părea că spune : „Eu am făcut lucruri mai bune“.

— E plin de viață, începu el, bietul meu maestru s-a întrecut pe sine ; dar mai lipsește totuși un pic de adevăr pe fondul pînzei. Omul trăiește, se ridică și stă să vină spre noi. Dar aerul, cerul, vîntul pe care le vedem, le simțim, le respirăm nu există. În afară de asta, nici aici nu vedem altceva decît un om ! Însă singurul om ieșit direct din mîinile lui Dumnezeu ar fi trebuit să aibă ceva divin, și asta îi lipsește. Așa spunea și Mabuse, cu necaz, cînd nu era beat.

Poussin se uită pe rînd la bătrîn și la Porbus cu o neliniștită curiozitate... Se apropie de acesta ca și cum ar fi vrut să-l întrebe cine era gazda lor, dar pictorul își apăsă un deget pe buze cu un aer misterios, iar tînărul, curios la culme, tăcu, sperînd că mai curînd sau mai tîrziu vreun cuvînt îi va îngădui să ghicească numele gazdei ale cărei bogăție și talente erau îndeajuns de dovedite prin respectul arătat de Porbus și prin minunățiile îngrămădite în acea sală.

Poussin exclamă, văzînd pe întunecatele lambriuri de stejar un minunat portret de femeie :

— Ce splendid Giorgione !

— Nu, răspunse bătrînul, este una din primele mele mîzgălituri...

— Vai, Doamne ! dar mă aflu la zeul picturii, spuse Poussin cu naivitate.

Bătrînul zîmbi cu aerul unui om obișnuit de mult cu acest elogiu.

— Maestre Frenhofer ! spuse Porbus, n-ați putea să cereți pentru mine un pic din deliciosul dumneavoastră vin de Rin ?

— Două balercuțe ! răspunse Frenhofer. Una ca să-ți mulțumesc pentru plăcerea ce am avut azi-dimineață văzînd pe frumoasa-ți păcătoasă, și cealaltă ca un dar prietenesc.

— Ah ! dacă n-aș fi mereu bolnav, răspunse Porbus, și dacă m-ați lăsa s-o văd pe *Frumoasa Capricioasă*, aș putea face o pînză vastă, unde personajele ar fi în mărime naturală.

— Să-ți arăt opera mea ? ! izbucni bătrînul foarte tulburat. Nu, nu, trebuie s-o mai perfecționez. Ieri spre seară, urmă el, am crezut că e gata. Ochii mi se păreau umezi, carnația vibra. Șuvițele împletite i se mișcau. Respira ! Deși am găsit mijlocul să realizez pe o pînză plată relieful și rotunzimea din natură, azi-dimineață, la lumină, mi-am dat seama că m-am înșelat. Ah ! ca să ajung la acest efect splendid, am studiat în amănunțime pe marii maeștri ai culorii, am analizat tablourile lui Tizian, acest rege al luminii, scrutîndu-i-le strat după strat ; întocmai ca acest prinț al picturii am schițat figura într-un ton deschis, cu o pastă ușoară și consistentă, căci umbra nu este decît un accident, ține minte asta, băiete ! Apoi m-am apucat din nou, și cu semitonuri și verniuri din ce în ce mai opace am redat cele mai intense umbre pînă la negrul cel mai adînc ; căci, la pictorii obișnuiți, umbrele sînt de altă natură decît tonurile luminoase : sînt lemn, aramă, tot ce vrei, numai carnație în umbră nu. Simți că, dacă figurile lor și-ar schimba poziția, umbrele nu s-ar șterge și nu s-ar lumina. Eu am ocolit această greșeală săvîrșită de mulți pictori dintre cei mai iluștri ; de aceea, la mine, albul răzbate prin opacitatea umbrei celei mai dense. N-am conturat precis marginile figurii și n-am subliniat pînă și cele mai neînsemnate amănunte anatomice cum fac o mulțime de ignoranți, închipuindu-și că desenează corect dacă trag o linie netă, căci trupul omenesc nu se sfîrșește în linii. În privința aceasta, sculptorii pot mai bine ca noi, pictorii, să se apropie de adevăr. Natura prezintă un șir de rotunjimi învăluindu-se unele pe altele. La drept vorbind, desenul nici nu există ! Să nu rîzi, tinere ! Oricît ți s-ar părea de curios ce-ți spun, într-o zi vei înțelege că am dreptate. Linia este mijlocul prin care omul își dă seama de efectul luminii asupra obiectelor, dar în natură nu există linii, acolo totul este plin : se desenează modelînd, adică desprinzînd lucrurile din mediul în care se află ; numai felul cum cade lumina dă relief corpurilor ! De aceea n-am desenat cu precizie, am împrăștiat pe contururi un nor de semitonuri blonde și calde, încît nu s-ar putea pune degetul exact pe locul unde acestea se întîlnesc cu fondul. De aproape, pare un lucru pufos și fără precizie ; dar la doi pași, totul se întărește, se fixează și iese în evidență : trupul se rotește, formele devin proeminente, simți aerul de jur împrejur. Totuși, nu sînt încă mulțumit,

mai am unele îndoieli. Ar trebui, poate, să nu tragi nici o linie și să încerci figura din mijloc, oprindu-te întâi asupra celor mai luminoase reliefuri, ca să treci, apoi, la părțile cele mai întunecate. Soarele, acest pictor divin al universului, nu procedează tocmai așa ? Ah ! natură, natură, cine oare te-a surprins în goana ta ! Vedeți, prea multă știință, întocmai ca și ignoranța, duce la negare. Mă îndoiesc de opera mea !

Bătrînul se opri puțin, apoi continuă :

— De zece ani lucrez, tinere, dar ce înseamnă zece ani-sori cînd trebuie să lupți cu natura ? Nu știm cît timp i-a trebuit jupînului Pygmalion ca să plămădească singura statuie care a mers vreodată !

Maestrul Frenhofer căzu într-o adîncă visare și rămase cu ochii ficși, jucîndu-se în neștire cu cuțitul.

— Acum vorbește cu *spiritul* lui ! spuse Porbus încet.

La aceste cuvinte, Nicolas Poussin fu cuprins de o inexplicabilă curiozitate de artist. Bătrînul acesta cu ochii spelbi, dus pe gînduri și prostit, pe care-l socotea mai mult decît un om, îi trezea în suflet o mulțime de idei încîlcite. Fenomenul moral al acestui fel de fascinație nu se poate defini, întocmai cum nu poate fi tradusă emoția trezită în sufletul unui exilat de un cîntec amintindu-i patria. Disprețul față de cele mai izbutite încercări artistice pe care bătrînul ținea să-l exprime, bogăția sa, purtările sale, respectul lui Porbus față de el, această operă ascunsă de atîta timp privirilor, o operă de răbdare, genială desigur, judecînd după capul Fecioarei, admirat fără rezervă de tînărul Poussin și care, frumos chiar, lîngă *Adam* al lui Mabuse, confirma mîna regească a unui prinț al artelor : totul la acest bătrîn trecea dincolo de marginile naturii omenеști. Ceea ce imaginația bogată a lui Poussin putu să perceapă clar și precis, văzînd această ființă supranaturală, era imaginea întreagă a unei firi de artist, firea aceea exaltată și înzestrată cu atîta putere, de care însă ea adesea abuzează, antrenînd, pe mii de drumuri bolovănoase, dreapta judecată, pe burghezi, și chiar pe unii amatori ; acolo, ei nu găsesc nimic, în timp ce ea, firea de artist, această fecioară înaripată, sprintară în fanteziile ei, descoperă epopei, castele, opere de artă. Fire batjocoritoare și bună, fecundă și săracă ! Astfel, pentru înflăcărutul Poussin, acest bătrîn devenise, printr-o transfigurare ne-

așteptată, arta însăși, arta cu misterele, cu ardoarea și visările ei.

— Da, dragul meu Porbus, vorbi din nou Frenhofer, n-am întâlnit pînă acum o femeie fără cusur, un trup cu forme de o frumusețe desăvîrșită și cu o carnație... Dar unde trăiește, spuse el întrerupîndu-se, această Veneră antică de negăsit, atît de des căutată și din care întîlnim doar cîteva frumuseți răzlețe ? Ah ! aș da toată averea mea numai să văd o clipă, o singură dată, natura divină, desăvîrșită, adică idealul... Dar mă voi duce să te caut în sferile tale cerești, frumusețe divină ! Ca Orfeu, voi coborî în infernul artelor ca să aduc de acolo viața.

— Putem pleca, spuse Porbus lui Poussin, nu ne mai aude, nu ne mai vede !

— Să mergem în atelierul său, propuse tînărul încîntat.

— Ah ! a știut vicleanul să zăvorască ușa. Comorile lui sînt prea bine păzite ca să putem ajunge la ele. N-am așteptat eu sfatul și fantezia dumitale ca să încerc să iau cu asalt taina. Da, spuse Porbus. Bătrînul Frenhofer este singurul elev pe care Mabuse a vrut să-l inițieze. Ajungînd prietenul, salvatorul, părintele lui, Frenhofer a jertfit cea mai mare parte din comorile sale ca să satisfacă patimile lui Mabuse ; în schimb, Mabuse i-a transmis secretul reliefului, darul de a da figurilor această viață extraordinară, această floare a naturii, veșnica noastră deznădejde, a cărei realizare o stăpînea atît de bine încît, într-o zi, după ce vînduse și băuse haina de damasc ce trebuia s-o îmbrace la intrarea solemnă a lui Carol Quintul, își însoți stăpînul cu o îmbrăcăminte de hîrtie pictată ca damascul. Strălucirea deosebită a stofei purtate de Mabuse uimi pe împărat, și acesta, vrînd să-l felicite pe protectorul bătrînului bețiv, descoperi înșelătoria. Frenhofer este îndrăgostit de arta noastră și vede mai sus și mai departe decît alți pictori. A meditat adînc asupra coloritului, asupra fidelității absolute a desenului ; dar, tot căutînd, a ajuns să se îndoiască tocmai de obiectul căutărilor sale. În momentele sale de descurajare susține că desenul nici nu există și că nu se pot reda cu linii decît figuri geometrice, ceea ce nu este de loc adevărat, pentru că numai cu trăsături și în negru, care nu e o culoare, se poate face o figură. Aceasta dovedește că arta noastră, ca și natura, este compusă dintr-o infinitate de elemente ; desenul este scheletul, colori-

tul este viața, dar viața fărăschelet este un lucru mai neisprăvit decît scheletul fără viață. În sfîrșit, mai e ceva și mai adevărat decît toate acestea, anume că practica și observația sînt totul la un pictor iar dacă raționamentul și poezia se ceartă cu pensulele, aproape că te îndoiești de toate, ca el, care e tot atît de nebun, pe cît e de pictor. Pictor neîntrecut, el a avut nenorocirea să se nască bogat, și asta i-a îngăduit s-o ia razna. Nu-i urma pilda ! Lucează ! Pictorii trebuie să mediteze cu pensula în mînă.

— Vom pătrunde înăuntru ! strigă Poussin fără să-l mai asculte pe Porbus, sigur de izbîndă.

Porbus zîmbi, văzînd înflăcărarea tînărului, și îl părăsi invitîndu-l să mai vină pe la el.

Nicolas Poussin se întoarse încet în strada La Harpe și fără să-și dea seama trecu dincolo de modestul han în care locuia. Urcînd scara mizeră cu o grabă plină de neliniște, ajunse sus într-o încăpere situată sub un acoperiș ascuțit, ca de hulubărie, naiv și ușor acoperămînt al case-lor din vechiul Paris. Lîngă singura și întunecata fereastră a acestei camere stătea o fată tînără care, la zgomotul ușii, se ridică îndată ca îmboldită de iubire ; recunoscu pe pictor după felul cum apucase clanța :

— Dar ce ai ? îl întrebă ea.

— Am... am, strigă el înecîndu-se de bucurie. M-am simțit pictor ! Mă îndoiam de mine pînă acum, dar azi-dimineață am început să cred în mine ! Pot fi un om mare ! Ah ! Gillette, vom fi bogați, fericiți ! Pensulele astea valorează aur...

Deodată tăcu. Fața sa gravă și energică își pierduse veselia, comparînd aceste speranțe mărețe cu mijloacele sale de trai mai mult decît modeste. Pereții erau acoperiți cu schițe făcute cu creionul pe hîrtie obișnuită. Nu avea patru pînze ca lumea. Culorile erau atunci foarte scumpe, și bietul tînăr își vedea paleta aproape goală. În mijlocul acestei mizerii avea și resimțea nemaipomenite bogății sufletești, precum și un mare belșug de talent mistuitor. Adus la Paris de un prieten gentilom, sau poate de propriul său talent, a întîlnit deodată o femeie, una din acele ființe nobile și generoase care vin să sufere lîngă un om mare, îi împărtășesc grijile și caută să-i înțeleagă toanele, tot atît de puternică în fața mizeriei și a dragostei, pe cît sînt altele de meștere să huzurească în lux și să-și expună lipsa de simțire. Zîmbetul schițat de buzele Gillettei lu-

mina acest pod și se lua la întrecere cu strălucirea cerului. Soarele nu scînteia totdeauna, dar ea era mereu acolo; reculeasă în iubirea sa, legată de fericirea lui, de suferința lui, alinînd geniul care se revărsa în dragoste înainte de a cuceri arta.

— Ascultă, Gillette, vino încoa.

Cuminte și veselă, fata sări pe genunchii pictorului. Era numai grație și frumusețe, drăgălașă ca primăvara, împodobită cu toate bogățiile feminine și luminîndu-le la flacăra unui suflet ales.

— Ah ! Doamne, exclamă el, nu voi îndrăzni niciodată să-ți spun...

— Un secret ? spuse ea, vreau să-l cunosc.

Poussin rămase gînditor.

— Spune.

— Gillette... sufletelul meu iubit !

— Ah ! vrei să-mi ceri ceva ?

— Da...

— Dacă dorești să-ți mai pozez ca alaltăieri, reluă ea puțin îmbufnată, nu mai vreau, căci, în acele momente, nu mai citesc nimic în ochii tăi. Deși mă privești, nu te mai gîndești la mine...

— Ai prefera să mă vezi copiind altă femeie ?

— Poate, spuse Gillette, dacă ar fi foarte urită.

— Ia spune, urmă Poussin serios, dacă ar trebui, pentru viitoarea mea faimă, pentru ca eu să devin un mare pictor, să pozezi altcuiva ?

— Poți să mă încerci, răspunse ea. Știi bine că n-am s-o fac.

Poussin își lăsă capul în piept, ca un om copleșit de o bucurie sau de o durere prea mare pentru sufletul său.

— Ascultă, spuse fata trăgîndu-l de mîneca vestei uzate. Ți-am spus, Nick, mi-aș da viața pentru tine, dar niciodată nu ți-am promis să renunț la dragostea mea, atît timp cît trăiesc.

— Să renunți ? strigă tînărul artist.

— Dacă m-aș arăta așa în fața altuia, tu nu m-ai mai iubi, iar eu m-aș socoti nedemnă de tine. Să-ți satisfac capriciile, nu este oare simplu și firesc ? Fără să vreau sînt fericită și chiar mîndră să-ți îndeplinesc dorințele care îmi sînt scumpe. Dar pentru un altul, nici nu te gîndi !

— Iartă-mă, Gillette, spuse pictorul aruncîndu-se la picioarele ei. Mai bine să fiu iubit, decît celebru. Pentru

mine ești mai frumoasă decât averea și onorurile. Haide, aruncă-mi pensulele, arde schițele astea. M-am înșelat. Chemarea mea este să te iubesc. Nu sînt pictor, sînt un îndrăgostit. Să piară și arta și toate misterele ei !

Gillette îl admira, fericită, vrăjită ! Triumfa, simțea instinctiv că arta era dată uitării și zvîrlită la picioarele ei ca un grăunte de tămîie.

— Nu e totuși decât un bătrîn, reîncepu Poussin. N-ar putea să vadă în tine altceva decât femeia. Ești atît de desăvîrșită !

— Trebuie să știi să iubești, exclamă ea, gata să treacă peste orice scrupule de dragoste ca să-și răsplătească iubitul pentru toate sacrificiile ce-i făcea. Dar, adăugă ea, m-aș pierde. Ah ! să mă pierd pentru tine... da, asta e minunat ! dar mă vei uita. Oh ! ce gînd urît ai avut ?

— L-am avut și te iubesc, spuse Poussin cu un fel de remușcare, sînt oare un nemernic ?

— Să-l întrebăm pe părintele Hardouin, spuse ea.

— Oh ! nu, să nu mai știe nimeni.

— Fie, voi poza, dar să nu fii de față. Stai la ușă, cu pumnalul în mînă, dacă strig, intră și ucide-l pe pictor.

Gîndindu-se doar la arta sa, Poussin o strînse pe Gillette în brațe.

„Nu mă mai iubește !“ își spuse fata, cînd rămase singură.

Se și căia de hotărîrea luată. Dar curînd fu cuprinsă de o frămîntare mai dureroasă decât căința sa, încercă să alunge un gînd chinuitor care-i creștea în suflet. I se părea că-l și iubea mai puțin pe pictor, socotindu-l mai puțin demn de admirația ei ca înainte.

Trei luni trecuseră de la întîlnirea dintre Poussin și Porbus, cînd acesta veni să-l vadă pe Frenhofer. Bătrînul era atunci chinuit de una din acele adînci și spontane descurajări pricinuite, dacă ne-am lua după matematicienii medicinei, de o digestie proastă, de vînt, de căldură, sau de încărcarea pîtecului, iar după spiritualiști, de imperfecțiunea naturii noastre morale. Moșul era pur și simplu obosit că nu mai isprăvea misteriosul său tablou. Stătea tolănit într-un jilț mare de stejar sculptat, tapizat cu piele neagră ; fără să-și schimbe atitudinea meditativă, îi aruncă lui Porbus o privire de om pe care plictiseala pusese pentru totdeauna stăpînire.

— Dar bine, maestre, îl întrebă Porbus, ultramari-nul după care ați fost la Bruges nu era bun? N-ați izbutit să fărânați pasta albă cea nouă? Uleiul e prost, sau pensulele îndărătnice?

— Vai! exclamă bătrînul, am crezut o clipă că opera mea era gata; dar, probabil, m-am înșelat în privința unor amănunte și nu voi fi liniștit pînă nu-mi voi lămuri nedumeririle. M-am hotărît să călătoresc, și voi merge în Turcia, Grecia, Asia ca să găsesc un model și să compar tabloul meu cu natura... Poate că am, acolo sus la mine, natura însăși, continuă el schițînd un zîmbet de mulțumire. Uneori, aproape mi-e teamă ca nu cumva vreo suflare să-mi trezească această femeie și să dispară.

Apoi se ridică deodată ca și cum ar fi vrut să plece.

— Ah! răspunse Porbus, am sosit la timp ca să vă cruț cheltuiala și oboseala drumului.

— Cum așa? întrebă Frenhofer uimit.

— Tînărul Poussin este iubit de o femeie a cărei neasemuită frumusețe este fără nici un cusur. Dar, scumpe maestre, dacă se învoiește să v-o împrumute, va trebui măcar să ne lăsați să vedem tabloul.

Bătrînul rămase locului, nemișcat, uluit de-a binelea.

— Cum! exclamă el în cele din urmă cu durere, să vă arăt creația mea, pe soția mea? Să sfîșii vălul cast sub care mi-am ascuns fericirea? Dar ar fi o înspăimîntătoare prostituție! De zece ani trăiesc cu această femeie, a mea, numai a mea, mă iubește. Nu mi-a zîmbit ea oare de cîte ori am atins-o cu pensula? Are un suflet, eu i l-am dat. Ar roși dacă ar privi-o alți ochi decît ai mei. S-o arăt? dar care e soțul, iubitul, atît de josnic, ca să-și ducă femeia la necinste? Cînd faci un tablou pentru curte, nu-ți pui tot sufletul, nu vinzi curtenilor decît manechine colorate. Tabloul meu nu este o pictură, este un sentiment, o patimă. Născută în atelierul meu, ea trebuie să rămîie fecioară, și nu poate ieși decît acoperită. Poezia și femeile nu se dăruiesc goale decît amanților. Cunoaștem oare modelul lui Rafael, Angelica lui Ariosto, Beatrice a lui Dante? Nu, vedem doar chipurile lor. Ei bine, opera pe care o păstrează acolo sus, zăvorîtă, este o excepție în arta noastră. Nu este o pinză, ci o femeie! cu femeia asta eu plîng,

rid, vorbesc, cuget. Vrei să alung dintr-o dată o fericire de zece ani, așa cum azvîrli o haină, să încetez dintr-o dată să mai fiu tată, amant, și idol? Această femeie nu este o creatură, este o creație. Să vină tînărul tău: îi voi da comorile mele, tablouri de-ale lui Correggio, Michelangelo, Tizian, voi săruta urma pașilor săi în țărînă, dar să mi-l fac rival? rușine mie! Ah! Sînt mai mult îndrăgostit decît pictor. Da, voi avea tăria să ard *Frumoasa Capricioasă* cînd îmi voi da sufletul; dar s-o las pradă privirilor unui bărbat, unui tînăr, unui pictor? Ah! nu! a doua zi aş ucide pe cel care ar păta-o cu o privire! Te-aş omorî pe loc pe tine, prietenul meu, dacă n-ai saluta-o în genunchi! Vrei acum să-mi expun idolul privirilor indifferente și stupidelor critici ale unor imbecili? Ah! dragostea este o taină, nu trăiește decît în fundul inimilor, și totul e pierdut cînd un bărbat spune, chiar unui prieten: „Iată femeia pe care o iubesc!“

Bătrînul parcă întinerise, ochii săi aveau viață și strălucire. Obrajii palizi i se aprinseră, și mîinile îi tremurau. Porbus, uimit de pătimașa violență cu care fuseseră rostite aceste cuvinte, nu știa ce să răspundă în fața unui sentiment tot atît de proaspăt, pe cît ena de adînc. Frenhofer era zdravăn la minte sau smintit? Era subjugat de o fantezie de artist, sau ideile exprimate de el porneau din acel straniu fanatism provocat în sufletul nostru de zămislirea îndelungată a unei mari opere de artă. Puteai oare să cazi la înțelegere cu această patimă bizară?

Preocupat de toate aceste gînduri, Porbus spuse bătrînului:

— Dar n-ar fi oare femeie pentru femeie? Poussin nu-și pune și el iubita sub ochii dumneavoastră?

— Ce iubită? O să-l înșele mai curînd sau mai tîrziu. A mea îmi va fi veșnic credincioasă.

— Atunci să nu mai vorbim, continuă Porbus. Dar pînă să găsiți, chiar în Asia, o femeie tot atît de frumoasă și desăvîrșită ca aceea de care vă vorbesc eu veți muri, poate, fără să fi terminat tabloul.

— Ah! dar este gata, spuse Frenhofer. Cine l-ar vedea și-ar închipui că se află în fața unei femei întinsă pe un pat de catifea sub un polog. Lîngă ea, un trepied de aur împrăștie parfumuri. Ți-ar veni să apuci ciucu-

rele șnurului care strânge draperiile și ți s-ar părea că vezi pulsînd în ritmul respirației sînul Catherinei Lescault, o frumoasă curtezană poreclită *Frumoasa Capricioasă*. Totuși, aș dori să fiu sigur...

— Atunci, du-te în Asia, răspunse Porbus observînd un fel de șovăială în ochii lui Frenhofer.

Porbus se îndreptă spre ușa.

În acel moment, Gillette și Nicolas Poussin erau aproape de locuința lui Frenhofer. Cînd erau gata să intre înăuntru, fata lăsă brațul pictorului și se dădu înapoi, ca și cum ar fi fost cuprinsă de o bruscă presimțire.

— Dar ce caut eu oare aici? îl întrebă ea cu o voce profundă și prîvindu-l țintă.

— Gillette, te-am lăsat să hotărăști singură și vreau să-ți respect voința. Ești conștiința și mîndria mea. Întoarce-te acasă, voi fi mai fericit, poate, decît dacă...

— Dar pot eu să fiu stăpînă pe mine cînd îmi vorbești astfel? Ah! nu mai sînt decît un copil... Hai, adăugă ea pîrînd că face o intensă efortare, dacă dragostea noastră moare și dacă voi păstra în suflet un nesfîrșit regret, celebritatea ta nu va fi oare prețul supunerii mele în fața dorințelor tale? Să intrăm. Rămînînd mereu ca o amintire pe paleta ta înseamnă că tot voi trăi.

Deschizînd ușa casei, cei doi îndrăgostiți se întîlniră cu Porbus. Acesta, uimit de frumusețea Gillettei, care avea atunci ochii scăldați în lacrimi, o luă, tremurînd toată, și o duse în fața bătrînului:

— Uite, spuse el, nu face cît toate capodoperele din lume?

Frenhofer tresări. Gillette stătea acolo într-o atitudine naivă și simplă, ca o tînără gruzină curată și speriată, răpită de tîlhari și înfățișată vreunui negustor de sclave. O roșeață pudică îi colora fața, ținea ochii în jos, mîinile îi atîrnau în lungul trupului, părea că o lăsau puterile, și lacrimi mari se împotriveau silniciei ce se făcea modestiei ei. În acea clipă, Poussin, deznădăjduit că a coborît această comoară din pod, își blestema zilele. Deveni mai mult îndrăgostit decît artist și mîi de scrupule îi apăsară inima cînd văzu privirea întînărită a bătrînului dezbrăcînd, ca să spunem așa, fata, după cum au obiceiul pictorii, și ghicîndu-i cele mai intime

forme. Atunci se întoarce la crunta gelozie a adevăratei iubiri.

— Gillette, să mergem ! strigă el.

Auzind acest strigăt, acest ton, fata ridică veselă ochii spre el, îl văzu și alergă în brațele lui.

— Ah ! atunci mă iubești ? întreabă ea izbucnind în lacrimi.

După ce avusese energia să nu-și arate suferința, acum nu mai avea puterea să-și ascundă fericirea.

— Ah ! lasă-mi-o o clipă, spuse bătrînul pictor, și o veți compara cu frumoasa Catherine... da, mă învoiesc.

Tot dragoste era și în strigătul lui Frenhofer. Părea stăpînit de cochetărie pentru fantoma lui de femeie și bucuros dinainte de victoria pe care frumusețea creației sale avea s-o cîștige asupra perfecțiunii unei adevărate femei.

— Nu-l lăsa să se răzgîndească ! strigă Porbus bătîndu-l pe umăr pe Poussin. Roadele dragostei pier repede, ale artei sînt nemuritoare.

— Pentru el, răspunse Gillette uitîndu-se cu atenție la Poussin și la Porbus, nu sînt nimic altceva decît o femeie ?

Își îndreptă capul cu mîndrie ; dar cînd, după ce-i aruncă lui Frenhofer o privire fulgerătoare, își văzu iubitul contemplînd din nou portretul pe care îl luase o dată drept un Giorgione :

— Ah ! spuse ea, să mergem sus. Niciodată nu m-a privit așa.

— Bătrîne, începu Poussin, trezit din meditație de glasul Gillettei, uită-te la spada asta, o voi înfige în pieptul tău la primul strigăt al acestei fete, voi da foc casei și nimeni nu va mai ieși de aici. Înțelege ?

Nicolas Poussin era întunecat, și glasul său teribil. Această atitudine și mai ales gestul tînărului pictor o consolară pe Gillette și aproape îl iertă că o sacrifică picturii și strălucitului său viitor. Porbus și Poussin rămaseră la ușa atelierului, privindu-se în tăcere. Dacă la început pictorul *Mariei Egipteanca* își îngădui cîteva exclamații ca : „Ah, se dezbracă, bătrînul îi spune să treacă la lumină ! Acum o compară !” Curînd amuți văzînd înfățișarea lui Poussin, pe chipul căruia se zugrăvea o adîncă tristețe ; și deși pictorii experimentați nu mai au astfel de scrupule atît de meschine în comparație cu

arta, le admiră la Poussin, atît erau de naive și de gingașe. Tînărul ținea mîna pe mînerul pumnalului și urcîchea aproape lipită de ușa. Astfel, stînd amîndoi în picioare, în umbră, păreau doi conspiratori așteptînd clipa potrivită să lovească un tiran.

— Intrați, intrați, strigă bătrînul strălucind de fericire. Opera mea este desăvîrșită și pot acum s-o arăt cu mîndrie. Niciodată vreun pictor, pensulele, culorile, pînza și lumina nu vor crea o rivală Catherinei Lescault, frumoasa curtezană.

Cuprinși de o vie curiozitate, Porbus și Poussin alergară în mijlocul vastului atelier plin de praf, unde totul era în dezordine, și văzură tablouri atîrnate, din loc în loc, pe pereți. Se opriră mai întîi, cuprinși de admirație, în fața unui portret de femeie în mărime naturală, pe jumătate goală.

— Oh ! nu vă opriți la asta, spuse Frenhofer, este o pînză pe care am mîzgălit-o ca să studiez o poză. Tabloul acesta nu valorează nimic. Iată erorile mele, continuă el arătîndu-le niște fermecătoare compoziții agățate pe pereți în jurul lor.

La aceste cuvinte, Porbus și Poussin, uimiți de atîta dispreț pentru astfel de opere, căutară portretul de care era vorba, dar nu reușiră să-l vadă.

— Ei bine, iată-l ! le spuse bătrînul cu părul vîlvoi, cu fața aprinsă de o exaltare supranaturală, cu ochii strălucitori și gîfîind ca un tînăr îmbătat de dragoste. Aha ! exclamă el, nu vă așteptați la atîta perfecțiune ! Vă aflați în fața unei femei și voi căutați un tablou. Este atîta profunzime pe această pînză, atmosfera este atît de autentică, încît nu o mai puteți deosebi de aerul înconjurător. Unde este arta ? s-a pierdut, a dispărut ! Vedeți chiar formele adevărate ale unei tinere femei. N-am prins bine culoarea, conturul precis al liniei care parcă mărginește trupul ? Nu este același fenomen oferit de obiecte în aer, ca și de pești în apă ? Uitați-vă cum se desprinde conturul de fond. Nu vi se pare că ați putea atinge acest spate ? E drept că am studiat efectele împerecherii luminii cu obiectele timp de șapte ani. Dar părul, nu-l scaldă lumina ?... Dar a și respirat, cred !... Acest sîn, priviți ! Ah ! cine n-ar vrea să-l adore, în genunchi ? Carnația vibrează. E gata să se ridice, așteptați !

— Vezi ceva ? îl întrebă Porbus pe Poussin.

— Nu... Dar dumneata ?

— Nimic.

Cei doi pictori îl lăsară pe bătrîn pradă extazului său și se uitară dacă nu cumva lumina, căzînd direct pe pînza arătată, nu neutraliza toate efectele. Examinară atunci pictura din dreapta, din stînga, din față, aplecîndu-se și înălțîndu-se rînd pe rînd.

— Da, da, este totuși un tablou, le spuse Frenhofer înșelîndu-se asupra scopului acestei atente examinări. Poftim, iată rama, șevaletul, în sfîrșit, priviți culorile și pensulele mele.

Și apucă o pensulă arătîndu-le-o cu un gest naiv.

— Neamțul își bate joc de noi, spuse Poussin stînd din nou în fața pretînsului tablou. Nu văd decît niște culori îngrămădite alandala și îngrădite de o mulțime de linii ciudate formînd ca un zid de pictură.

— Ne înșelăm, privește ! răspunse Porbus.

Apropiîndu-se, zăriră într-un colț al pînzei vîrfurile unui picior gol ieșind din învălmășeala de culori, de tonuri, de nuanțe nelămurite, un fel de ceață fără formă ; dar era un picior fermecător, un picior viu ! Rămaseră împietriți de admirație în fața acestui fragment scăpat unei nemaipomenite, lente și progresive distrugerii. Acest picior apărea acolo ca un tors al vreunei Venere în marmură de Paros ivîndu-se printre ruinele unui oraș incendiat.

— Dedesubt e o femeie ! exclamă Porbus arătîndu-i lui Poussin straturile de culori pe care bătrînul pictor le aplicase unul după altul, crezînd că își desăvîrșește pictura.

Cei doi artiști se întoarseră deodată spre Frenhofer începînd să înțeleagă, oarecum, extazul în care trăia acesta.

— E de bună-credință, spuse Porbus.

— Da, dragul meu, răspunse bătrînul trezindu-se, trebuie să ai credință, credință în artă și să trăiești timp îndelungat cu opera ta, ca să produci o astfel de creație. Unele din aceste umbre mi-au cerut multă muncă. Uite, aici pe obraz, dedesubtul ochilor, vedeți o ușoară penumbră pe care, dacă ați observa-o în natură, vi s-ar părea aproape cu neputință de transpus. Ei bine, credeți că acest efect nu m-a costat o nemaipomenită trudă pînă

să-l redau? Dar în schimb, dragă Porbus, uită-te cu atenție la opera mea și vei înțelege mai bine ceea ce îți spuneam despre felul de a trata modelul și contururile. Privește lumina pe sîn și vezi cum, printr-o succesiune de tușe și de retușe foarte consistente, am reușit să prind adevărata lumină și s-o amestec cu albeața strălucitoare a tonurilor deschise; de asemenea cum, procedînd invers și atenuînd reliefurile, ca și grosimea pastei, am putut, tot mîngîind conturul figurii, să înec în semitonuri, să alung pînă și ideea de desen și alte mijloace artificiale și să-i dau chiar aspectul și rotunjimea din natură. Apropiati-vă, veți vedea bine acest lucru. De departe dispăre. Uite! aici cred că este cu totul remarcabil.

Și, cu vîrfurile pensulei, el arăta celor doi pictori o pată de culori deschise.

Porbus atinse umărul bătrînului și, întorcîndu-se spre Poussin, îi spuse:

— Știi că noi vedem în el un foarte mare pictor?

— Este și mai mare poet decît pictor, răspunse Poussin cu gravitate.

— Aici sfîrșește arta noastră pe pămînt, continuă Porbus atingînd tabloul.

— Și de aici se va pierde în ceruri, spuse Poussin.

— Cîte bucurii îți dă această bucată de pînă! exclamă Porbus.

Bătrînul, absorbit, nu-i mai asculta și zîmbea femeii imaginare.

— Dar, mai curînd sau mai tîrziu, își va da seama că nu este nimic pe pînza lui, adăugă Poussin.

— Nimic pe pînza mea! strigă Frenhofer privind rînd pe rînd pe cei doi pictori și pretinsul său tablou.

— Ce-ai făcut? îi șopti Porbus lui Poussin.

Bătrînul apucă cu putere brațul tînărului și-i strigă:

— Nu vezi nimic, bădăranule! golanule! ticălosule! desfrînatule! Atunci de ce ai mai venit aici? Dragul meu Porbus, continuă el întorcîndu-se spre acesta, și dumneata îți vei bate joc de mine? Răspunde, sînt prietenul dumitale, spune, am stricat oare tabloul?

Porbus, șovăind, nu îndrăzni să spună nimic; dar răvășirea sufletească zugrăvită pe fizionomia palidă a bătrînului era atît de dureroasă, încît pictorul îi arătă tabloul spunînd:

— Vedeți și dumneavoastră.

Frenhofer își contemplă tabloul un timp și se clătină.

— Nimic! nimic! După ce am lucrat zece ani !!!

Se așează și plîNSE.

— Atunci, sînt un imbecil, un nebun! N-am, așadar, nici talent, nici puterea de a crea! Nu mai sînt decît un bogătaş, care, mergînd, nu face nimic altceva decît să pășească! N-am creat, deci, nimic!

Își privi tabloul printre lacrimi, apoi, deodată, se ridică cu mîndrie și aruncă spre pictori o privire strălucitoare :

— Jur pe *Cristosul de pe cruce!* sînteți niște invidioși și vreți să mă convingeți că am stricat-o, ca să mi-o furați. Eu o văd, strigă el, e minunat de frumoasă!...

În acea clipă Poussin o auzi pe Gillette plîngînd, uitată într-un colț.

— Ce ai, îngerașule? o întrebă pictorul, redevenind dintr-o dată îndrăgostit.

— Omoară-mă! spuse ea. Aș fi netrebnică dacă te-aș mai iubi, pentru că te disprețuiesc... Te admir, și mi-e silă de tine! Te iubesc, și cred că am și început să te urăsc!

În timp ce Poussin o asculta pe Gillette, Frenhofer acoperea pe Catherina lui cu o pînză verde, cu superioritatea liniștită a unui giuvaergiu care își închide sertarele, crezîndu-se în tovărășia unor hoți dibaci. Aruncă pictorilor o privire plină de viclenie, de dispreț și bănuială și îi dădu afară din atelier fără un cuvînt, cu o grabă nervoasă; apoi le spuse, din pragul casei :

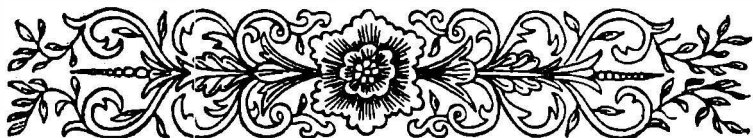
— Adio, stimați prieteni.

Acest rămas bun îi înspăimîntă pe cei doi pictori. A doua zi, Porbus, neliniștit, veni să-l vadă pe Frenhofer și află că murise peste noapte, după ce își arsese tablourile.

Z. MARCAS¹

N-am văzut niciodată pe nimeni, dacă mă gîndesc chiar și la personalitățile de azi, cu o înfățișare atît de impresionantă ca a acestui om; studierea fizionomiei sale inspira, la început, un sentiment plin de melancolie și sfîrșea prin a da o senzație aproape dureroasă.

Era o oarecare armonie între persoană și nume. Acest Z., care preceda numele de Marcas și se vedea pe adresa scrisorilor sale, nelipsind niciodată din iscălitură, această ultimă literă a alfabetului îți trezea în minte nu știu ce ideie fatală.

Marcas! repetați-vă dumneavoastră înșivă acest nume format din două silabe : nu-i găsiți oare o semnificație sinistă ? Nu vi se pare că omul care îl poartă este ursit să fie martirizat ? Deși ciudat și sălbatic, acest nume are totuși dreptul să fie transmis posterității : este bine compus, se pronunță ușor, este scurt, așa cum se cere unor nume celebre. Nu e tot atît de plăcut la auz, pe cît e de straniu ? Însă nu vi se pare neterminat ? Nu aș vrea să-mi iau răspunderea afirmației că numele nu are nici o influență asupra destinului. Între întîmplările vieții și numele oamenilor există concordanțe misterioase și inexplicabile, sau vizibile nepotriviri care surprind ; adesea au ieșit la iveală corelații depărtate ², dar cu efect sigur. Planeta noastră e un întreg, totul se înlănțuie. Cine știe, poate vreodată se va reveni la științele oculte.

Dumneavoastră nu vedeți în forma lui Z o atitudine contrariată ? Această formă nu înfățișează oare zigzagul întîmplător și straniu al unei vieți chinuite ? Ce vînt a

suflat peste această literă care, în orice limbă ar fi admisă, abia domină cincizeci de cuvinte : Marcas se numea Zéphirin. Sfântul Zéphirin este foarte venerat în Bretania. Marcas era breton.

Mai examinați puțin acest nume : Z. Marcas ! Toată viața omului este cuprinsă în împreunarea fantastică a acestor șapte litere. Șapte ! Cel mai semnificativ din numerele cabalistice. A murit la treizeci și cinci de ani, deci viața lui a durat șapte lustri³. Marcas ! Nu vă face impresia unui obiect prețios care, căzînd, se sparge, cu sau fără zgomot ?

Terminam Dreptul în 1836 *, la Paris. Stăteam pe atunci în strada Corneille, într-un hotel locuit în întregime de studenți, unul din acele hoteluri cu o scară în spirală în fund, luminată întîi din stradă, apoi prin ferestrele din calcan și, în cele din urmă, printr-un luminator. Erau patruzeci de camere, mobilate așa cum se mobilează încăperile destinate studenților. Ce-i trebuie tineretului mai mult decît se găsește acolo : un pat, cîteva scaune, o comodă, o oglindă și o masă ? Cum mi-jește soarele, studentul deschide fereastra. Dar, în această stradă nu sînt vecine să le faci curte. În fața, Odeonul⁴, închis de mult, oferă privirii zidurile lui care încep să se înnegrească, ferestrele lojilor și vastul său acoperiș de ardezie. Nu eram destul de bogat, ca să am o cameră frumoasă, nu puteam nici măcar să am una pe seama mea. Juste și cu mine împărțeam o odaie cu două paturi, la etajul al cincilea.

De partea cealaltă a scării, nu se aflau decît camera noastră și o alta, mai mică, ocupată de Z. Marcas, vecinul nostru. Timp de șase luni, Juste și cu mine n-am știut nimic de această vecinătate. O bătrînă care administra hotelul ne spusese că odaia cea mică era locuită, dar adăugase că nu vom fi supărați, persoana fiind extrem de liniștită. Într-adevăr, șase luni nu ne-am întîlnit vecinul și nici n-am auzit vreun zgomot la el, cu toată subțirimea zidului despărțitor, unul din acei pereți din scînduri tencuite, atît de obișnuiți în casele din Paris.

Camera noastră, înaltă de șapte picioare⁵, avea un tapet urît, albastru cu buchețele. Podeaua vopsită nu cunoștea lustrul dat de parchetari. Nu aveam în fața pa-

* Povestește Charles Rabourdin (vezi *Interdicția și Funcționarii*) (n. aut.).

turilor decît un preş sărăcăcios. Coşul căminului ieşea prea brusc pe acoperiş şi scotea atîta fum, că am fost nevoiţi să instalăm pe socoteala noastră o sobiţă de tuci. Paturile noastre erau nişte culcuşuri din lemn vopsit, asemenea celor din internate. Pe cămin nu era niciodată nimic altceva decît două sfeşnice de aramă, cu sau fără lumînări, pipele noastre, tutun împrăştiat sau strîns în săculeţ; în afară de asta, mici grămăjoare de cenuşă depusă de oaspeţi sau adunată chiar de noi cînd fumam. Două perdele de indiană alunecau pe vergele la fereastră, într-o parte şi în alta fiind agăţate două mici etajere din lemn de cireş, cunoscute de toţi cei care s-au vînturat prin Cartierul Latin şi unde îngrămădeam puţinele cărţi necesare studiilor noastre. Cerneala din călimară era totdeauna ca o lavă încremenită în craterul unui vulcan. Orice călimară nu poate, oare, astăzi, să devină un Vezuviu? Peniţele strîmbate serveau la curăţatul pipelor noastre. Contrar legilor creditului, hîrtia era la noi mai rară decît banii.

Cum se poate nădăjdui ca oameni tineri să-şi petreacă zilele în astfel de hoteluri? De aceea studenţii studiază în cafenele, la teatru, pe aleile Luxembourgului, pe la midinete, peste tot, chiar şi la Facultatea de drept, numai în camera lor infectă nu, infectă dacă e vorba de învăţat, dar delicioasă pentru pălăvrăgeală şi fumat. Aşterneţi o faţă pe această masă, imaginaţi-vă ospăţul improvizat, furnizat de cel mai bun restaurant din cartier, patru tacîmuri şi două fete, litografiati această scenă de interior, şi chiar o bigotă nu se poate opri să nu zîmbească.

Nu ne gîndeam decît să ne distrăm. Motivul ştrêngărilor noastre se trăgea din partea cea mai serioasă a politicii actuale.

Juste şi cu mine nu vedeam nici un loc potrivit pentru noi în cele două profesii spre care părinţii noştri ne obligau să ne îndreptăm. Sînt o sută de avocaţi, o sută de medici pentru un client. Mulţimea înfundă aceste două căi care par că duc spre avere; de fapt sînt două arene: te omori, te lupţi acolo, nu cu săbiile, nici cu armele de foc ci prin intrigi şi calomnii, prin muncă îngrozitoare, dînd adevărate bătălii ale inteligenţei, tot atît de ucigătoare cît au fost cele din Italia pentru soldaţii republicani ⁶. Astăzi, cînd totul este o luptă a inte-

ligenței, trebuie să știi să șezi câte patruzeci și opt de ore în șir pironit pe fotoliu în fața unei mese, cum stătea un general două zile călare pe cal. Afluența postulanților a obligat medicina să se împartă în categorii: avem medicul care scrie, medicul care profesează, medicul om politic și medicul militant, patru feluri deosebite de a fi medic, patru sectoare care s-au umplut. Cît despre categoria a cincea, a doctorilor care vînd doctorii, aici intervine concurența și se dă lupta între ei prin afișe infame pe zidurile Parisului. În toate tribunalele sînt aproape tot atîția avocați cîte procese. Avocatul s-a năpustit asupra ziaristicii, politicii, literaturii. În fine, statul, asaltat pentru cele mai neînsemnate posturi din magistratură, a cerut, în cele din urmă, ca solicitorii să aibă o anumită avere. Dovleacul unui fiu de băcan bogat va fi preferat capului bine organizat al unui tînăr înzestrat, dar sărac. Străduindu-se, desfășurîndu-și toată energia, un tînăr pornind de la zero poate să ajungă, după zece ani, deasupra punctului de plecare. Astăzi, talentul trebuie să aibă și acel noroc care ajută incapacității să triumfe. Ceva mai mult: dacă norocul care împinge pe mediocrii lingușitori lipsește unui talent de umilă obîrșie, niciodată acesta nu va răzbi în viață.

Dacă este adevărat că ne cunoaștem foarte bine epoca, ne cunoaștem tot atît de bine și pe noi înșine și preferăm trîndăvia gînditorilor unei activități fără scop, nepăsarea și desfătarea unor eforturi inutile care ne-ar fi descurajat avîntul și ne-ar fi tocit istețimea minții.

Analizasem starea societății rîzînd, fumînd, plimbîndu-ne. Deși concepute în astfel de condiții, reflecțiile și convorbirile noastre nu erau lipsite nici de înțelepciune, nici de adîncime.

Remarcînd servitutea la care este condamnat tinerețul, eram uimiți de brutală nepăsare a statului față de tot ce aparține inteligenței, gîndirii, poeziei. Ce priviri mai schimbam, adesea, între noi, Juste și cu mine, citind ziarele, aflînd evenimentele politice, parcurgînd dezbaterele camerelor⁷, discutînd atitudinea unei curți a cărei orbire voită nu se poate compara decît cu incapacitatea curtenilor, cu mediocritatea oamenilor care fac zid în jurul noului tron, toți lipsiți de inteligență sau de autoritate morală, fără valoare sau știință, fără trecere sau măreție. Ce omagiu adus curții lui Carol al X-lea

mai este și actuala curte⁸, dacă totuși se poate numi curte ! Cîtă ură împotriva țării în naturalizarea unor străini mediocri, fără talent, înscăunați în camera *pair*-ilor ! Ce batjocură a justiției ! Ce insultă adusă tinerelor personalități, ambițiilor născute în această țară ! Priveam toate aceste lucruri ca un spectacol și ne văitam fără să luăm vreo atitudine în ceea ce ne privește.

Juste, pe care nimeni nu l-a solicitat și care nu s-ar fi dus la nimeni să ceară ceva, era, la douăzeci și cinci de ani, un spirit politic profund, un om cu o minunată aptitudine de a înțelege raporturile depărtate dintre evenimentele prezente și cele viitoare. Mi-a spus în 1831 ce trebuia să se întâmple și ce s-a întâmplat : asasinatele, conspirațiile, strîmtoarea țării, lipsa de oameni capabili în sferele superioare și abundența talentelor în păturile de jos ale societății, unde cele mai frumoase energii se sting sub cenușa țigării. Ce să facă ? Familia lui îl voia medic. A fi medic nu înseamnă oare să aștepti timp de douăzeci de ani o clientelă ? Știți ce a ajuns ? Nu. Ei bine, este medic ; dar a părăsit Franța, s-a dus în Asia. În clipa asta e doborît poate de oboseală în pustiu, moare sub loviturile unei hoarde barbare, sau poate este primul ministru al vreunui prinț indian. Vocația mea este acțiunea. Isprăvind la douăzeci de ani liceul, îmi era interzis să ajung militar altfel decît făcîndu-mă simplu soldat ; și descurajat de perspectivele triste ale meseriei de avocat, mi-am însușit cunoștințele necesare unui marinar. Îl imit pe Juste, dezertez din Franța unde se cheltuiește pentru a-ți face loc tot atîta timp și energie cît e nevoie pentru cele mai mari creații. Faceți ca mine, dragii mei, eu mă duc acolo unde poți să-ți conduci cum vrei destinul.

Aceste mari hotărîri au fost luate cu sînge rece în cămăruța din hotelul din strada Corneille, în timp ce mergeam la balul Mausard, făceam curte femeilor ușurate, duceam o viață flusturatică, în aparență nepăsătoare. Mult timp am șovăit în hotărîrile și reflecțiile noastre. Marcas, vecinul nostru, a fost într-un fel călăuza care ne-a condus pe marginea prăpastiei sau a șuvoiului, ne-a făcut să-l măsurăm și ne-a arătat dinainte care va fi destinul nostru dacă ne lăsăm duși de el. Ne-a deschis ochii asupra amînării scadențelor pe care le semnezi cu mizeria și le aprobă speranța, atunci cînd primești poziții nesigure de luptă și te lași în voia valurilor Parisului,

această mare curtezană care te înhață și te părăsește, îți zîmbește și îți întoarce spatele cu o egală ușurință, descurajează cele mai aprige voințe în așteptări ametoitoare și unde norocul este hrănit de întîmplare.

Cînd ne-am întîlnit pentru prima oară cu Marcas, am simțit un fel de uimire răscolitoare. Întorcîndu-ne de la cursurile noastre, înainte de ora prînzului, urcam întotdeauna în cameră și stăteam acolo o clipă, așteptîndu-ne unul pe altul, ca să fim siguri că planurile noastre pentru seară nu suferiseră vreo schimbare.

Într-o zi, la ora patru, Juste îl văzu pe Marcas pe scară ; eu îl întîlnisem pe stradă. Eram în luna noiembrie, și Marcas nu avea palton ; purta niște pantofi cu talpă groasă, un pantalon * din postav gros, o redingotă albastră închisă pînă la gît, cu guler pătrat, ceea ce-i accentua aspectul militar, cu atît mai mult, cu cît avea și o cravată neagră. Acest costum nu avea nimic deosebit, dar se potrivea bine cu înfățișarea și fizionomia omului. Prima mea impresie, după aspectul său exterior, n-a fost nici surpriză, nici uimire, nici tristețe, nici interes sau milă, ci o curiozitate în care intrau toate aceste sentimente. Umbra încet, cu un pas care trăda o melancolie adîncă, cu capul înclinat înainte, dar nu plecat în felul celor care se știu vinovați. Capul său, mare și puternic și care făcea impresia că poseda comorile necesare unui mare ambițios, era parcă încărcat de gînduri ; părea copleșit sub greutatea unei dureri morale, însă nu găseai nici urmă de remușcări în trăsăturile lui. Cît despre fața sa, va fi înțeleasă dintr-un singur cuvînt. După o teorie destul de populară, orice față omenească prezintă asemănări cu vreun animal. Animalul lui Marcas era leul. Părul său era ca o coamă, nasul era scurt, lat și despicat la vîrf, întocmai ca al unui leu ; avea fruntea împărțită, ca aceea a unui leu, în doi lobi puternici, printr-o cută adîncă. În fine, pomeții păroși pe care slăbiciunea feței îi făcea și mai proeminenți, gura enormă și obrajii scofilciți, totul era agitat de cute desenate cu noblețe și întărit de un colorit plin de tonuri gălbejite. Această față, aproape teribilă, părea înseninată de două lumini, doi ochi negri, dar de o blîndețe nemărginită, calmi, adînci, plini de gînduri. Dacă ne putem exprima astfel, acești ochi erau

* *Pantalon à pied*, prelungit ca o ghetră pe picior.

umiliți. Lui Marcas îi era teamă să privească pe cineva, nu atît pentru el, cît pentru aceia asupra cărora avea să-și fixeze privirea lui fascinantă; poseda o adevărată forță și nu voia să o exercite; îi cruța pe trecători, se temea să nu fie remarcat. Nu era modestie, ci resemnare, dar nu resemnarea creștinească, care presupune milă, ci aceea impusă de rațiunea, care a dovedit că talentele erau pe atunci inutile și că era cu neputință să pătrunzi și să trăiești în mediul potrivit nouă. Această privire putea uneori să scapere fulgere. Din această gură desigur că izbuinea o voce tunătoare, căci semăna mult cu a lui Mirabeau⁹.

— Am văzut adineauri pe stradă un om remarcabil, îi spusei lui Juste, intrînd în odaie.

— Trebuie să fie vecinul nostru, răspunse Juste, descriindu-mi, într-adevăr, persoana pe care o întîlnisem. Un om care nu trăiește decît în vizuina lui trebuie să arate așa, spuse el mai departe.

— Cîtă umilință și cîtă măreție!

— Una decurge din alta.

— Cîte speranțe pierdute! Cîte proiecte înfrînte!

— Șapte leghe de ruine! obeliscuri, palate, turnuri; ruinele Palmyrei în pustiu, spuse Juste rîzînd.

Îl botezarăm pe vecinul nostru Ruinele Palmyrei¹⁰. Cînd ieșirăm pentru a ne duce să prînzim la acel mize-rabil restaurant din strada La Harpe unde eram abonați, am întrebat cum se numea numărul 37 și atunci aflarăm acest nume impunător: Z. Marcas. Ca niște copii ce eram, îl repetarăm de mai mult de o sută de ori, adău-gînd reflecțiile cele mai variate, comice sau melancolice acestui nume, a cărui pronunțare se preta jocului nostru. Din cînd în cînd Juste reuși să-l azvîrle pe Z de parcă pornea un proiectil și, după ce desfășura prima silabă a numelui cu vigoare, descria o cădere prin surda iu-teală cu care o pronunța pe a doua:

— Ei, drace! dar cum trăiește acest om?

De la această întrebare pînă la nevinovatul spionaj recomandat de curiozitate nu era decît intervalul de timp cerut de executarea proiectului nostru. În loc să hoină-rim, ne întoarserăm acasă, înarmați fiecare cu cîte un roman. Citeam, trăgînd totodată cu urechea. Auzirăm, în liniștea adîncă a mansardelor noastre, zgomotul regulat și ușor, provocat de respirația unui om care doarme.

— Doarme, fi spusei lui Juste, remarcînd primul acost lucru.

— E ora şapte ! răspunse doctorul.

Aşa fi spuneam eu lui Juste, iar el mă numea ministrul de justiţie.

— Trebuie să fie cineva tare nenorocit, ca să poată dormi atît cît doarme vecinul nostru ! spusei eu, sărind pe comodă, înarmat cu un cuţit enorm în mînerul căruia era un tirbuşon.

Făcui sus în perete o gaură rotundă, de mărimea unei piese de cinci centime. Nu mă gîndisem că dincolo nu are lumină şi, apropiînd ochiul de gaură, nu văzui decît întuneric. Pe la ora unu noaptea cînd, după ce isprăvisem de citit romanele, tocmai ne pregăteam să ne dezbrăcăm, auzirăm zgomot la vecin : se sculă, frecă cu putere un chibrit cu fosfor şi aprinse lumînarea. Mă urcai din nou pe comodă. Îl văzui pe Marcas aşezat la masă şi copiind acte de procedură. Camera lui era pe jumătate cît a noastră, patul era aşezat într-o adîncitură lîngă uşă, căci spaţiul ocupat de coridor, care se sfîrşea la chiţimia lui, era mai mare la el ; dar terenul pe care era construită casa trebuie să fi fost ciuntit, deoarece zidul spre vecin se termina la mansarda lui în formă de trapez. Nu avea cămin, ci o sobiţă de faianţă albă cu pete verzi şi cu bur-lanul ieşind pe acoperiş. Fereastra, tăiată în latura trapezului, avea nişte perdele urîte. Un fotoliu, o masă, un scaun şi o mizerabilă măsuţă de noapte formau tot mobilierul. Rufăria şi-o punea într-un dulap în perete. Tape-tul de pe pereţi era înspăimîntător. Fără îndoială că, pînă la venirea lui Marcas, nu se dăduse niciodată această odaie decît unui servitor.

— Ce-ai văzut ? mă întrebă doctorul după ce mă dă-dui jos.

— Uită-te şi tu, îi răspunsei.

A doua zi dimineată, la orele nouă, Marcas era culcat. Mîncase un cîrnăcior : văzusem pe o farfurie, printre firimituri de pîine, resturile acestui aliment atît de cunoscut nouă. Marcas dormea. Nu se trezi decît spre orele unsprezece. Se apucă din nou de copiile pe care le făcuse în timpul nopţii şi care erau pe masă. Cînd coborîrăm, am întrebat ce preţ avea această cameră ; am aflat că costa cincisprezece franci pe lună. În cîteva zile cunoscuerăm perfect felul de viaţă al lui Z. Marcas. Făcea copii

autentice, plătite cu bucata, fără îndoială, pentru un birou de copiat acte din curtea bisericii Sainte-Chapelle. Lucra jumătate din noapte ; după ce dormea între şase şi zece dimineaţa, se scula şi începea din nou pînă la ora trei. Atunci ieşea ca să ducă copiile înainte de masă, apoi se ducea să mănînce în strada Michel-le-Comte, la Mizeraï, la preţul de patruzeci şi cinci de centime masa ; după aceea se întorcea acasă şi se culca la şase. Avem dovezi sigure că Marcas nu pronunţa cincisprezece fraze într-o lună ; nu vorbea cu nimeni, nu-şi spunea nici măcar lui însuşi vreun cuvînt, în îngrozitoarea lui mansardă.

— Hotărît lucru, Ruinele Palmyrei sînt teribil de tăcute ! exclamă Juste.

Această tăcere la un om cu o înfăţişare atît de impunătoare avea o semnificaţie adîncă. Uneori, întîlnindu-ne cu el, schimbam priviri pline de înţeles din ambele părţi, dar neurmăte de vreun protocol. Pe nesimţite, acest om deveni obiectul unei intime admiraţii, fără să ne putem explica motivul. Era oare din cauza acestor obiceiuri de o tăinuită simplitate, sau din cauza acestei punctualităţi monahale, a acestei cumpătări de pustnic, a acestei munci bune pentru un om fără pregătire, dar care îngăduia minţii să rămînă neutră sau să se antreneze şi care învedera aşteptarea vreunei întîmplări fericite sau vreo opinie preconcepută asupra vieţii ? După ce ne-am plimbat mult timp prin Ruinele Palmyrei, le uitărăm, eram doar atît de tineri ! Apoi începu carnavalul ¹¹, acest carnaval parizian care, de acum înainte, va întrece vechiul carnaval al Veneţiei şi, în cîţiva ani, va atrage Europa la Paris, dacă nu se pun prefecţii de poliţie potrivnici. Ar trebui ca, în timpul carnavalului, să fie tolerate jocurile de noroc ¹² ; dar moraliştii năîngi care le-au suprimat sînt nişte calculatori imbecili şi nu vor restabili această racilă necesară decît atunci cînd va fi dovedit că Franţa lasă milioane în Germania.

Acest vesel carnaval aduse, ca la toţi studenţii, o mare mizerie. Ne descotorosisem de obiectele de lux ; vîndusem al doilea rînd de haine, a doua pereche de cizme, a doua vestă, tot ce aveam în dublu exemplar, în afară de prietenul nostru. Mîncam pîine şi mezeluri, umblam cu prudenţă, ne apucaserăm de lucru ; datoram chiria pe două luni şi eram siguri că aveam fiecare la portar o notă de şaizeci sau optzeci de rînduri, totalizînd patruzeci sau

cincizeci de franci. Traversînd palierul pătrat din josul scării, nu mai eram nici țăntoși, nici veseli, și adesea îl parcurgeam dintr-un salt, sărînd de pe ultima treaptă drept în stradă. În ziua cînd nu mai avurăm tutun pentru pipe, băgarăm de seamă că, de cîteva zile, mîncam piinea goală fără un pic de unt.

O mare tristețe ne cuprinse.

— Nu mai avem tutun ! spuse doctorul.

— Nu mai avem palton ! spuse ministrul de justiție.

— Ah ! ticăloșilor, v-ați îmbrăcat în haine de șefi de poștă din Longjumeau ¹³, ați ținut să vă costumați în docheri, să mîncăți dimineata și seara la Véry, uneori la Rocher de Cancale ¹⁴ !... Acum, piine uscată, domnilor ! Ar trebui să vă culcați sub pat, spusei îngroșîndu-mi glasul, nu sînteți demni să vă culcați în pat...

— Da, însă, ministrule de justiție, nu mai avem tutun ! spuse Juste.

— A sosit timpul să scriem mătușilor, mamelor, surorilor noastre că nu mai avem rufărie, că drumurile prin Paris ar uza și sîrmă împletită. Vom rezolva o frumoasă problemă de chimie, schimbînd rufăria în bani.

— Dar trebuie să trăim pînă vine răspunsul.

— Ei bine, mă duc să mă împrumut de la acei prieteni ai mei care nu-și vor fi mîncat capitalurile.

— Cît o să găsești ?

— Ei, zece franci ! răspunsei cu mîndrie.

Marcas auzise totul. Era ora prînzului ; el bătu la ușa noastră și ne spuse :

— Domnilor, poftiți tutun, mi-l veți da înapoi cu prima ocazie.

Rămaserăm uimiți, nu de ofertă, de altfel acceptabilă, ci de bogăția, profunzimea și plinătatea acestui glas care nu se poate compara decît cu a patra coardă a viorii lui Paganini. Marcas dispăru fără să aștepte mulțumirile noastre. Ne privirăm, Juste și cu mine, în cea mai deplină tăcere. Să fim ajutați de cineva care, fără îndoială, era mai sărac decît noi !

Juste se apucă să scrie la toate neamurile, și eu mă dusei după un împrumut. Făcui rost de douăzeci de franci de la un concetățean. În acele nenorocite timpuri bune, jocul era încă în vigoare și, prin filioanele sale, tari ca minereurile braziliene, tinerii aveau șansa, riscînd mai nimic, să cîștige cîțiva ludovici. Concetățeanul meu avea

tutun turcesc adus din Constantinopol de un marinar ; îmi dădu tot atît cît căpătasem de la Z. Marcas. Adusei bogata încărcătură în port şi meraserăm triumfători să înapoiem vecinului o voluptuoasă şi blondă păpuşă de tutun turcesc în schimbul tutunului său caporal.

— N-aţi vrut să-mi datoraţi nimic, spuse el, v-am dat aramă şi-mi înapoiăţi aur... sînteţi copii... nişte copii buni...

Aceste trei fraze, spuse pe diferite tonuri, au fost accentuate în mai multe feluri. Cuvintele nu erau nimic, dar accentul... Ah ! accentul ne făcea prieteni de zece ani. Auzindu-ne că venim, Marcas îşi ascunsese hîrtille ; înţeleseserăm că ar fi fost indiscret să-i vorbim de mijloacele lui de existenţă, şi atunci ne simţirăm ruşinaţi că îl spionasem. Dulapul era deschis, nu erau acolo decît două cămăşi, o cravată albă şi un brici. Acest brici mă înfioră. O oglindă valorînd poate cinci franci era atîrnată aproape de fereastră. Gesturile simple şi puţine ale acestui om aveau un fel de măreţie sălbatică. Ne uitarăm unul la altul, doctorul şi cu mine, ca pentru a şti ce trebuia să răspundem. Juste, văzîndu-mă încurcat, îl întrebă amabil pe Marcas :

— Domnul cultivă literatura ?

— M-am ferit de aşa ceva ! răspunse Marcas, n-aş fi atît de bogat.

— Credeam, îi spusei, că numai poezia poate, în timpurile de azi, să-ţi asigure un trai atît de prost ca al nostru.

Observaţia mea îl făcu pe Marcas să zîmbească, şi acest zîmbet dădu farmec feţei sale gălbejite.

— Ambiţia nu este mai puţin severă pentru aceia care nu reuşesc, spuse el. De aceea, dumneavoastră care intraţi în viaţă, mergeţi pe drum bătătorit ! Nu vă gîndiţi să deveniţi superiori, aţi fi pierduţi !

— Ne sfătuiţi să rămînem ceea ce sîntem ? întrebă zîmbind doctorul.

Tinereţea are, cînd glumeşte, un farmec atît de comunicativ şi copilăros, că fraza lui Juste îl făcu din nou să zîmbească pe Marcas.

— Ce fapte au putut să vă inspire această îngrozitoare filozofie ? îl întrebai eu.

— Iarăşi am uitat că întîmplarea este rezultatul unei imense ecuaţii ale cărei rădăcini nu le cunoaştem în

întregime. Cînd pleci de la zero ca să ajungi la unitate, șansele sînt incalculabile. Pentru ambițioși, Parisul este o imensă ruletă și toți tinerii cred că vor da de o combinație triumfătoare.

Ne întinse tutunul adus de mine, invitîndu-ne să fumăm ; doctorul se duse după pipe, Marcas și-o umplu pe a lui, apoi veni la noi, aducînd și tutunul ; la el nu avea decît un scaun și un fotoliu. Sprinten ca o veveriță, Juste coborî și se întoarse cu un băiat încărcat cu trei sticle de vin de Bordeaux, brînză de Brie și pîine.

„Bravo, îmi spusei în gînd, fără să mă înșel cu o centimă, cincisprezece franci !“

Într-adevăr, Juste puse cu gravitate pe cămin cinci franci.

Sînt nemăsurate deosebiri între omul din societate și omul care trăiește în sînul naturii. După ce a fost prins, Toussaint-Louverture¹⁵ a murit fără să scoată o vorbă. Napoleon, după ce a ajuns pe stînga lui, a trîncănit ca o gaiță : a vrut să se explice¹⁶. Z. Marcas a comis aceeași greșală, dar numai pentru noi. Tăcerea, cu toată majestatea ei, nu se întilnește decît la sălbatici. Nu există criminal care, riscînd să-și arunce tainele o dată cu capul în coșul sîngeriu al ghilotinei, să nu simtă nevoia pur socială de a le împărtăși cuiva. Ba mă înșel. Am văzut pe unul din Irochezii¹⁷ din cartierul Saint-Marceau punînd natura pariziană la înălțimea naturii sălbatice : un bărbat, un republican, un conspirator, un francez, un bătrîn a depășit tot ceea ce știm despre tăria negrilor și tot ceea ce a atribuit Cooper¹⁸ pieilor-roșii în ce privește disprețul și calmul lor în fața înfrîngerii. Morey, acest Guatimozin¹⁹ din munți a păstrat o atitudine nemaiîntîlnită în analele justiției euronele.

Iată ce ne istorisi Marcas în acea dimineată, amestecînd povestirea cu tartine unse cu brînză de Brie și stropite cu vin. Fumarăm tot tutunul. Uneori, trăsurile care traversau Piața Odeonului, omnibusele care o brăzdau lăsau să se audă uruitul lor înăbușit, ca pentru a arăta că Parisul era tot acolo.

Familia lui era din Vitré ; părinții săi trăiau dintr-o rentă de o mie cinci sute de franci. Își făcuse studiile într-un seminar, fără să plătească taxe, dar nu voise să se facă preot ; simțise în el vîlvătaia ambiției și venise pe jos, la Paris, la vîrsta de douăzeci de ani, cu două

sute de franci în pungă. Făcuse Dreptul, lucrînd în același timp la un notar, unde ajunsese prim-secretar. Era doctor în drept, cunoștea vechea și noua legislație, putea să-i învețe și pe cei mai mari avocați. Știa dreptul ginților și cunoștea toate tratatele europene, precum și practicile juridice internaționale. Studiase oamenii și faptele în cinci capitale : Londra, Berlin, Viena, Petersburg și Constantinopol. Nimeni nu cunoștea ca el antecedentele camerei. Timp de cinci ani făcuse cronica politică pentru un cotidian. Improviza, vorbea foarte bine și putea vorbi mult timp cu acel glas fermecător, profund, care ne mișca inimile. Ne dovedi prin povestirea vieții sale că era un mare orator, concis, grav și totuși de o elocvență pătrunzătoare : semăna cu Berryer²⁰ prin căldura, prin avîntul de simpatie față de mase ; semăna cu domnul Thiers²¹ prin finețe și dibăcie, dacă ar fi fost mai puțin împrăștiat, mai puțin stînjenit să tragă concluzii. Spera să ajungă dintr-o dată la putere fără să se angajeze prin doctrine, necesare, la început, unui om în opoziție, dar stînjenitoare, mai tîrziu, pentru omul de stat.

Marcas învățase tot ce trebuie să știe un adevărat om de stat ; de aceea fu grozav de mirat atunci cînd avu ocazia să verifice adîncă neștiința a oamenilor ajunși, în Franța, la cîrma statului. În ceea ce îl privea, vocația îl îndreptase spre studiu, și natura se arătase generoasă, dăruindu-i tot ce nu se poate dobîndi altfel : putere adîncă de pătrundere, stăpînire de sine, istețime a minții, promptitudine a judecății, hotărîre și, marele merit al acestui fel de oameni, eficiența posibilităților intelectuale.

Cînd se socoti îndeajuns de înarmat, Marcas găsi Franța pradă luptelor intestinale născute din triumful ramurii de Orléans asupra ramurii vîrstnice²². Bineînțeles, cîmpul luptelor politice s-a schimbat. Războiul civil nu mai poate dura mult timp, nu se va mai întinde în provincie. În Franța nu va mai fi o luptă scurtă, chiar la sediul guvernului, și care va pune capăt războiului moral dus, mai înainte, de inteligențele superioare. Această stare de lucruri va dura atîta timp cît Franța va avea ciudata ei orînduire care nu se aseamănă cu nici una din vreo altă țară, căci nu este mai multă egalitate între guvernul englez și al nostru decît între cele două teritorii. Locul lui Marcas era, deci, în presa politică.

Sărac și neputînd fi ales²³, trebuia să devină cunoscut dintr-o dată. Se hotărî să facă sacrificiul cel mai greu pentru un om superior, anume să se pună la dispoziția unui deputat oarecare, bogat și ambițios, și să lucreze pentru el. Ca un nou Bonaparte, își căuta un Barras²⁴; acest nou Colbert spera să găsească un Mazarin²⁵. Aduse mari servicii; i le aduse, cum am spus mai sus, fără a se împăuna, fără să-și dea importanță, sau să se plîngă de ingratitudine, i le aduse în speranța că protectorul său îl va pune în situația de a fi ales deputat; Marcas nu dorea altceva decît împrumutul necesar pentru achiziționarea unei case în Paris, ca să satisfacă cerințele legii. Richard al III-lea nu-și dorea decît un cal²⁶.

În trei ani, Marcas creă una din cele cincizeci de preținse capacități politice, de fapt rachete cu ajutorul cărora mîini viclene își aruncă, una alteia, portofoliile, întocmai cum un mînuitor de marionete îi ciocnește unul de altul pe comisar și pe Polichinelle, în teatrul lui în aer liber, sperînd întotdeauna să strîngă bani. Acest om nu există decît datorită lui Marcas; are însă exact atîta inteligență cît să înțeleagă valoarea celui care îl fățuia și să știe că Marcas, o dată ajuns, va rămîne ca un om necesar, în timp ce el ar fi deportat în coloniile polare ale Luxemburgului²⁷. Hotărî, deci, să pună obstacole de netrecut în calea regizorului său și ascunse acest lucru sub formele unui devotament nemărginit. Ca toți oamenii de nimic, știu să se prefacă la perfecție, apoi cîștigă teren în cariera ingratitudinii, căci trebuia să-l omoare pe Marcas pentru a nu fi omorît de el. Acești doi oameni, atît de strîns uniți în aparență, se urîră din clipa cînd unul îl înșelă pe celălalt. Omul de stat făcu parte din minister; Marcas rămase în opoziție ca să împiedice atacarea ministrului său, pentru care, printr-un tur de forță, obținu elogiile opoziției. Vrînd să se sustragă de la răsplătirea aghiotantului său, omul de stat preținse că-i este imposibil să plaseze dintr-o dată și fără pregătiri dibace pe un om din opoziție. Marcas nădăjduise o slujbă ca să obțină, printr-o căsătorie, eligibilitatea atît de mult dorită. Avea treizeci și doi de ani, prevedea dizolvarea camerei. După ce-l surprinse pe ministru în flagrant delict de rea-credință, îl răsturnă sau, cel puțin, contribui mult la căderea lui și îl rostogoli în mocirlă.

Orice ministru căzut, dacă vrea să revină la putere, trebuie să se facă temut ; acest om, pe care îl ametea elocvența regală și care se crezuse pentru mult timp ministru, își recunoscuse greșelile ; mărturisindu-le, îi făcu lui Marcas și un neînsemnat serviciu bănesc, căci se îndatorase în timpul acestei campanii. Susținu ziarul la care lucra Marcas și obținut pentru el direcția. Deși îl disprețuia, Marcas, care primea în chipul acesta un fel de arvună, consimți să lase impresia că e solidar cu ministrul căzut. Fără să-și demaște încă toate bateriile superiorității sale, Marcas se avîntă totuși mai mult decît prima oară și își dezvăluie jumătate din dibăcie. Noul guvern nu dură decît o sută optzeci de zile și fu înghițit. Marcas, fiind în relații cu cîțiva deputați, îi învărtise pe degetul cel mic, lăsîndu-le tuturor o excelentă părere despre talentele sale. Manechinul lui fu din nou ministru, iar ziarul deveni guvernamental. Guvernul alipi acest ziar la un altul, numai pentru a-l distruge pe Marcas care, în fața acestei fuziuni, fu nevoit să cedeze locul unui concurent bogat și obraznic cu un nume cunoscut și care se și înfipsea. Marcas recăzu în cea mai neagră mizerie ; trufașul său protejat știa bine în ce prăpastie îl așvîrlea. Încotro s-o ia ? Ziarele guvernamentale, înștiințate pe sub ascuns, nu-l primeau. Celor din opoziție nu le venea să-l admită în redacțiile lor. Marcas nu putea să treacă nici la republicani, nici la legitimiști ²⁸, două partide a căror victorie însemna răsturnarea ordinii actuale.

— Ambițioșilor le place actualitatea, ne spuse Marcas, zîmbind.

Trăi din cîteva articole privitoare la niște întreprinderi comerciale. Lucra la una din enciclopediile pe care specula, și nu știința, a încercat să le editeze. În fine, se înființă un ziar care nu avea să trăiască decît doi ani, dar care alergă după pana lui Marcas ; din acel moment, reluă legătura cu dușmanii ministerului, putu să intre în tabăra celor ce doreau căderea guvernului ; și o dată ce tîrnăcopul său intră în joc, cabinetul fu dărîmat.

Ziarul lui Marcas murise de șase luni, iar el nu putuse să găsească loc nicăieri. Trecea drept un om periculos, calomnia îl sfîșia : de pildă, că distrusese de curînd o mare afacere financiară și industrială prin cîteva articole și printr-un pamflet. Se credea că este unealta unui

bancher despre care se spunea că îl plătise din plin și din partea căruia aștepta, desigur, unele hatîruri, în schimbul devotamentului său. Dezgustat de oameni și de fapte, sătul de o luptă de cinci ani, Marcas, privit mai degrabă ca un condotier decît ca un mare căpitan, covîrșit de necesitatea de a-și cîștiga existența, ceea ce îl împiedica să cîștige teren, mîhnit de influența banilor asupra gîndirii, pradă celei mai negre mizerii, se retrăsese în mansarda lui, cîștigînd un franc și jumătate pe zi, sumă absolut necesară traiului său. Meditația așternuse un fel de pustiu în jurul lui. Citea jurnalele ca să fie la curent cu evenimentele. Pozzo di Borgo²⁹ a trăit tot așa un timp. Fără îndoială că Marcas medita la un plan de atac serios, se obișnuia poate cu prefăcătoria și se pedepsea pentru greșelile săvîrșite printr-o tăcere demnă de Pythagora. Nu ne explică mobilul conduitei sale.

Este cu neputință să vă povestesc scenele de înaltă comedie ascunse sub această sinteză algebrică a vieții sale : nesfîrșitele așteptări inutile la picioarele bogăției care își lua zborul ; lungile vînători prin hățișurile pariziene, alergăturile solicitatorului istovit, tentativele pe lingă niște imbecili ; planurile care cădeau în baltă din pricina influenței vreunei femei stupide ; consfăturile cu negustori doritori ca fondul lor de comerț să le aducă și demnități masonice³⁰, și titlul de *pair*, și dobînzi mari ; speranțele purtate pe culmile valurilor și zdrobindu-se apoi de stînci ; minunile săvîrșite prin îmbinarea unor interese contrarii și care se despart apoi după ce au mers bine doar o săptămînă ; nemulțumirile mereu repetate cînd vezi că un prost, decorat cu Legiunea de onoare, dar ignorant ca un băiat de prăvălie, trece înaintea unui om talentat ; apoi, ceea ce Marcas numea stratagemele prostiei : pisezi un om, pare convins, dă din cap, totul se va aranja ; a doua zi, această gumă elastică, comprimată pentru un moment, și-a recăpătat în timpul nopții forma, ba chiar s-a umflat și trebuie s-o iei de la început ; te trudești pînă cînd îți dai seama că nu ai de-a face cu un om, ci cu un chit care se usucă la soare.

Aceste mii de amărăciuni, aceste imense pierderi de forță omenească irosită în acțiuni sterile, greutatea de a face binele, nemaipomenita ușurință de a face răul ; două mari partide jucate, de două ori cîștigate, de două ori pierdute ; ura unui om de stat, tare de cap, cu mască

pictată, cu perucă, dar în care unii aveau încredere : toate aceste lucruri mari și mici nu îl descurajaseră, dar îl doborâseră, pentru moment, pe Marcas. În zilele când îi intraseră bani în casă, mîinile sale nu-i păstrasera, își îngăduise divină plăcere de a trimite totul familiei sale, surorilor, fraților, bătrînului său tată. El, întocmai ca Napoleon învins, nu avea nevoie decît de un franc și jumătate pe zi și orice om energic poate oricînd să cîștige la Paris un franc și jumătate într-o zi.

După ce Marcas ne isprăvi povestirea vieții sale, povestire amestecată cu reflecții, întreruptă de maxime și observații, vădind un mare om politic, fură de ajuns cîteva întrebări, cîteva răspunsuri dintr-o parte și din alta, asupra mersului lucrurilor în Franța și în Europa, ca să ne dăm seama că Marcas era un adevărat om de stat, căci oamenii pot fi cîntăriți repede și ușor îndată ce consimt să intre pe terenul dificultăților ; există pentru oamenii superiori șiboleți ³¹, iar noi eram din tribul leviților moderni, fără să fim încă în templu ³². După cum v-am mai spus, viața noastră ușuratică învăluia planurile pe care Juste, în ceea ce-l privește, le-a îndeplinit și pe care și eu le voi duce la capăt.

După ce ne-am schimbat părerile, ieșirăm toți trei și, așteptînd ora prînzului, ne plimbarăm, cu tot frigul, prin grădina Luxembourg. În timpul acestei plimbări, convorbirea, tot serioasă, atacă punctele dureroase ale situației politice. Fiecare dintre noi contribui la discuție cu observația sau cuvîntul lui de spirit, cu gluma sau cu maxima lui. Nu mai era vorba doar de viața de proporții colosale pe care ne-o zugrăvise Marcas, soldatul luptelor politice. Și nu era nici îngrozitorul monolog al navigatorului împotmolit în mansarda din hotelul „Corneille“, ci un dialog în care doi tineri instruiți, după ce judecaseră epoca în care trăiau, căutau, conduși de un om talentat, să înțeleagă propriul lor viitor.

— De ce n-ați așteptat cu răbdare vreo ocazie, îl întrebă Juste, și n-ați urmat pilda singurului om care a știut să se pună în valoare după Revoluția din Iulie, menținîndu-se mereu deasupra valului ³³ ?

— Nu v-am spus că nu cunoșteam toate rădăcinile întîmplării ? Carrel ³⁴ era într-o situație identică cu a acestui orator. Tînăr întunecat, spirit amar, el avea un guvern întreg în cap ; acela despre care îmi vorbeai nu

are alt gînd decît să se țină de coada oricărui eveniment ; dintre ei doi, Carrel era omul puternic. Ei bine, unul ajunge ministru, Carrel rămîne jurnalist ; omul cu lip-suri, dar subtil durează, Carrel moare. Vă atrag atenția că acestui om i-au trebuit cincisprezece ani ca să-și croiască drumul, și pînă acum n-a făcut altceva decît să-l croiască ; el poate fi surprins și strivit între două căruțe pline de intrigi pe marea cale a puterii. Nu are casă ; nu are, ca Metternich, palatul favoarei ³⁵, sau, ca Villèle, acoperișul protector al unei majorități strîns unite ³⁶. Eu nu cred că peste zece ani regimul actual va dăinui. Astfel, presupunîndu-mi un noroc atît de jalnic, am pierdut momentul, căci, pentru a nu fi măturat de răsturnarea pe care o prevăd, ar trebui să fi ocupat pînă acum o poziție superioară.

— Care răsturnare ? întrebă Juste.

— August 1830 ³⁷, răspunse Marcas cu un ton solemn, întinzînd mîna spre Paris ; acest august, înfăptuit de tineretul care a legat snopii, de inteligența care pîrguise recolta, a uitat partea cuvenită tineretului și inteligenței ! Tineretul va sări în aer ca un cazan cu aburi. Tineretul nu are nici o ieșire în Franța, adună o avalanșă de talente nerecunoscute, de ambiții legitime și îngrijorate, se căsătorește rar, familiile nu știu ce să facă din copiii lor. Ce semnal va urni aceste mase ? nu știu ; dar știu că se vor avînta împotriva stării de lucruri de astăzi și o vor da peste cap.

Există legi de oscilație care guvernează asupra generațiilor și pe care imperiul roman nu le-a cunoscut atunci cînd au năvălit barbarii. Astăzi, locul barbarilor îl dețin oamenii inteligenți. Legea picăturii de apă care face să se reverse paharul acționează încet și pe ascuns în mijlocul nostru. Guvernul este marele vinovat ; el nu prețuiește la adevărata lor valoare cele două forțe cărora le datorează totul, a lăsat să i se lege mîinile cu absurditățile contractului ³⁸ și e gata pregătit pentru rolul de victimă. Ludovic al XIV-lea, Napoleon, Anglia erau și sînt dornici de tineret inteligent. În Franța, tineretul este condamnat prin noua legislație, prin condițiile rele ale principiului electiv, prin viciile de constituire a guvernului. Examinînd compunerea camerei electivă, nu veți găsi deputați de treizeci de ani ; tineretul lui Richelieu și al lui Mazarin, al lui Turenne și al lui Colbert, tine-

retul lui Pitt și al lui Saint-Just ³⁹, al lui Napoleon și al prințului de Metternich n-ar găsi loc. Burke, Sheridan, Fox ⁴⁰ n-ar putea să fie membri ai unei asemenea camere. S-ar fi putut stabili majoratul politic la douăzeci și unu de ani și decreta dreptul de a fi ales în orice fel de condiții, însă departamentele tot n-ar fi ales decât pe deputații actuali, oameni fără nici un talent politic, incapabili să vorbească fără să stâlcească gramatica și printre care, timp de zece ani, de abia s-a ivit un om de stat. Se întrevăd motivele unei împrejurări ce va veni, dar nu se poate preciza care anume. În acest moment, tot tineretul este împins să devină republican pentru că va dori să găsească în republică emanciparea lui. Își va aminti de tinerii reprezentanți ai poporului și de tinerii generali ⁴¹ ! Imprudența guvernului nu poate fi comparată decât cu zgîrcenia lui.

Această zi avu răsunet în viața noastră. Marcas ne întâri în hotărîrea de a părăsi Franța, unde oamenii superiori, tineri și activi, sînt striviți sub greutatea mediocrităților parvenite, invidioase și nesățioase. Mîncarăm împreună în strada La Harpe. De atunci, noi îi păstrarăm în suflet cea mai respectuoasă afecțiune, iar el ne învălui cu cea mai activă ocrotire în sfera ideilor. Acest om știa totul, aprofundase totul. Studie pentru noi globul politic și căută țara unde erau în același timp și cele mai multe și cele mai favorabile posibilități de reușită a planurilor noastre. Ne indica țelurile spre care trebuia să tindă studiile noastre; ne îndemnă să ne grăbim, explicîndu-ne valoarea timpului, arătîndu-ne că emigrația se va înfăptui, că rezultatul ei va fi pierderea, pentru Franța, a celei mai valoroase părți din energia și din tinerele talente ale țării; că aceste valori, pline de dibăcie fără îndoială, vor alege cele mai bune locuri și că era important să ajungi printre primii. Ni se întîmplă adesea, de atunci, să veghem tîrziu noaptea, la lumina unei lămpi. Acest generos dascăl ne scrise cîteva memorii, două pentru Juste și trei pentru mine, niște admirabile instrucțiuni, niște lămuriri ca acelea pe care numai experiența le poate da, jaloane pe care numai geniul știe să le pună. Sînt cuprinse în aceste pagini, mirosind a tutun, pline cu litere de o cacografie aproape hieroglifică, indicații întîmplătoare, povestiri precise. Se mai găsesc tot acolo presupuneri asupra unor probleme ale Americii și

Asiei, care de atunci, și înainte chiar ca Juste și cu mine să fi putut pleca, s-au și realizat.

Marcas ajunsese, ca și noi de altfel, în cea mai neagră mizerie ; cîștiga el pîinea de toate zilele, dar nu avea nici rufărie, nici haine, nici încălțăminte. Nu se dădea drept mai bun decît era : visînd puterea, visase și o viață luxoasă. De aceea nu se considera ca adevăratul Marcas. Exteriorul său îl lăsa în voia vieții reale. El trăia prin elanul ambiției, visa răzbunare și se mustra singur că se lăsa stăpînit de un sentiment atît de găunos. Adevăratul om de stat trebuia să fie, mai ales, indiferent față de pasiunile vulgare ; ca și pe savant, pe el trebuie să-l pasioneze numai problemele științei sale. Tocmai în aceste zile de mizerie, ne păru Marcas mare, și chiar teribil ; era ceva înspăimîntător în privirea lui care mai contempla o lume, în afară de cea văzută de oamenii obișnuiți. Marcas era, pentru noi, un obiect de studiu și de uimire, pentru că tinerețea (și cine oare n-a încercat acest sentiment ?), tinerețea resimte o nevoie arzătoare de a admira, este dornică să se lege sufletește de cineva, este înclinată în mod firesc să se subordoneze oamenilor pe care îi crede superiori, tot așa cum e gata să se sacrifice pentru fapte mari. Uimirea noastră era, mai cu seamă, provocată de indiferența lui față de dragoste : femeia nu-i tulburase niciodată viața. Cînd atinserăm acest subiect de conversație, obișnuit între francezi, el ne răspunse simplu :

— Prea costă mult rochiile !

Văzu privirea pe care o schimbarăm, Juste și cu mine, și atunci continuă :

— Da, costă prea mult. Femeia pe care o cumperi, și e cea mai puțin costisitoare, vrea bani mulți ; cea care se dăruiește ne ia tot timpul. Femeia înăbușă orice activitate, orice ambiție. Napoleon a fost om mare, nu s-a lăsat pradă ruinătoarelor fantezii ale lui Ludovic al XIV-lea și ale lui Ludovic al XV-lea ; totuși a iubit în taină.

Descoperirăm că, întocmai ca Pitt, pentru care Anglia era o soție, Marcas îndrăgea Franța, își adora patria, îi închina toate gîndurile. Mînia sa la ideea că ținea în mîini leacul împotriva bolii a cărei violență îl întrista și că nu putea să-l administreze îl rodea fără încetare ; dar această minie era și mai mult amplificată din cauza stării

de inferioritate a Franței față de Rusia și de Anglia. Franța pe locul al treilea ! Acest strigăt venea mereu pe buzele lui. Boala internă a țării îi cuprinsese măruntaiele. Califica drept certuri între portari conflictele dintre curte și cameră răbufnind prin atâtea schimbări, atîta agitație neconținută, păgubitoare pentru prosperitatea țării.

— Ni se oferă pacea cu prețul viitorului nostru, spunea el.

Într-o seară, Juste și cu mine eram ocupați și cufundați în cea mai adîncă liniște. Marcas se sculase ca să continue copiatul, căci ne refuzase serviciile cu toate stăruințele noastre repetate. Ne oferisem să copiem fiecare pe rînd actele lui, ca să-i rămînă numai o treime din această muncă anostă : se supăraseră și nu mai insistasem. Auzirăm un zgomot de cizme fine pe coridor și ridicarăm capul, privindu-ne. O ciocănitură la ușa lui Marcas care lăsa întotdeauna cheia în broască. Auzirăm atunci pe marele nostru om spunînd :

— Intră !

Apoi :

— Dumneavoastră aici, domnule ?

— Chiar eu, răspunse fostul ministru.

Era Dioclețianul martirului necunoscut ⁴³.

Vecinul nostru și această persoană își vorbiră cîtva timp în șoaptă. Deodată Marcas, al cărui glas se auzise pînă atunci rar, cum se întîmplă în fața unei instanțe în care reclamantul expune la început faptele, izbucni pe neașteptate la o propunere necunoscută nouă.

— Ați rîde de mine, spuse el, dacă v-aș crede. Iezuiții s-au dus, dar iezuitismul este veșnic. Nu sînteți de bunăcredință, nici în machiavelismul, nici în generozitatea dumneavoastră. Știți să vă faceți socotelile ; dar nimeni nu știe la ce să se aștepte din partea dumneavoastră. Curtea voastră se compune din cucuvele înfricoșate de lumină, din moșnegi care tremură în fața tineretului sau nu-l ia în seamă. Guvernul urmează pilda curții. Ați strîns rămășițele Imperiului, așa cum Restaurația îi captase pe fanaticii monarhiei absolute a lui Ludovic al XIV-lea. Retragerile pricinuite de frică sau lașitate au fost luate, pînă acum, drept iscusite manevre ; dar vor veni și timpuri primejdioase, și tineretul se va ridica ca în 1790. Lui i se datoresc înfăptuirile bune de atunci. Acum vă schimbați miniștrii cum își schimbă un bolnav

locul în pat. Aceste oscilații dovedesc descompunerea cîrmuirii voastre. Practicați un sistem de escrocherie politică care se va întoarce împotriva voastră, căci Franța se va sătura de aceste coțcării. Franța n-o să vă spună că e sătulă ; niciodată nu știi cum pieri, motivarea este treaba istoricului ; însă este sigur că veți pieri, pentru că nu ați cerut tineretului francez forțele și energia sa, devotamentul și ardoarea sa ; pentru că ați urît pe oamenii capabili, pentru că nu i-ați ales cu dragoste din această splendidă generație și ați preferat mereu mediocritatea. Acum veniți să-mi cereți sprijinul ; însă faceți parte din această gloată decăzută pe care interesul o face hidoasă și care tremură și se încovoae și, pentru că ea slăbește din zi în zi, vrea să slăbească și Franța. Temperamentul meu puternic, ideile mele ar fi pentru dumneata ca o otravă ; de două ori ți-ai bătut joc de mine, de două ori te-am răsturnat, știi doar. Ca să ne dăm mîna pentru a treia oară trebuie să fie ceva serios. M-aș omori dacă m-aș mai lăsa înșelat, căci m-aș îndoi de mine însumi : vinovat n-ai fi dumneata, ci eu.

Auzirăm atunci cuvintele cele mai slugarnice, rugămintea cea mai fierbinte de a nu sustrage țării mari talente. Vorbi despre patrie, la care Marcas făcu un oho ! semnificativ, și își bătut joc de pretinsul său șef. Politicianul vorbi atunci mai lămurit ; recunosc superioritatea fostului său consilier, își luă angajamentul să-i dea lui Marcas posibilitatea de a-și face o carieră în administrație, de a deveni deputat ; apoi îi oferî un post excepțional spunîndu-i că, de acum înainte, el, ministrul, va fi subordonat omului în fața căruia nu mai putea fi altceva decît un executant. Era vîrît în noua combinație ministerială și nu primea să mai vină la putere dacă Marcas nu avea un post potrivit cu valoarea sa ; vorbise de această condiție, și Marcas fusese acceptat ca o necesitate.

Marcas refuză.

— N-am fost niciodată în situația să-mi respect angajamentele, acum am ocazia să-mi țiiu făgăduiala, și dumneata mă împiedici !

Marcas nu răspunse la această ultimă frază. Cizmele se auziră pe coridor, îndreptîndu-se spre scară.

— Marcas ! Marcas ! strigarăm noi dînd buzna în camera lui, de ce nu primești ? e de bună-credință. Con-

dițiile lui sînt onorabile. De altfel, îi vei vedea pe miniștri.

Cît ai clipi, îi înșirarăm lui Marcas o grămadă de argumente. Accentul viitorului ministru era sincer : fără să-l fi văzut, eram convinși că nu mințea.

— N-am haine ! ne răspunse Marcas.

— Las' pe noi, îi spuse Juste, uitîndu-se la mine.

Marcas avu curajul să se bizuie pe noi, un fulger îi scînteie în privire, își trecu mîna prin păr, dezgolindu-și fruntea cu unul din acele gesturi care zugrăvesc credința în fericire și, după ce, ca să spunem așa, își dezvălui fața, zărirăm un om cu totul necunoscut pentru noi : un Marcas sublim, un Marcas la putere, inteligența în elementul ei, pasărea luîndu-și zborul, pește din nou în apă, calul galopînd în stepă. A fost doar o clipă : fruntea se întunecă din nou, Marcas avu ca o viziune a destinului său. Îndoiala șchioapă urmă îndeaproape speranța cu aripi albe. Îl lăsarăm cu gîndurile lui.

— Drace ! îi spusei doctorului, acum am promis, dar cum să facem ?

— Să ne gîndim la acest lucru în somn, îmi răspunse Juste, și mîine dimineață să ne împărtășim ideile.

A doua zi de dimineață, meraserăm să dăm o raită prin Luxembourg.

Avusesem timp să ne gîndim la evenimentul din ajun și eram amîndoi la fel de surprinși de puțina pregătire a lui Marcas în fața micilor mizerii ale vieții, tocmai el pe care nimic nu-l surprindea cînd era vorba de soluționarea celor mai spinoase probleme de teorie politică și punerea ei în practică. Dar aceste firi superioare sînt toate în stare să se izbească de un grăunte de nisip și să scape cele mai frumoase ocazii din lipsa unei hîrtii de o mie de franci. Este povestea lui Napoleon care nu s-a dus în India pentru că nu avea cizme.

— Ce-ai găsit ? mă întrebă Juste.

— Ei bine, am posibilitatea să obțin, pe credit, un costum întreg.

— De la cine ?

— De la Humann.

— Cum ?

— Humann, dragul meu, nu se duce niciodată la clientela lui, clienții vin la el, așa că nu știe dacă sînt bogat ; știe numai că sînt elegant și că îmi stă bine cu

hainele pe care mi le face el. Am să-i spun că mi-a picat un unchi din provincie care este atît de indiferent în privința ținutei încît îmi face cele mai mari neajunsuri în înalta societate, unde vreau să mă căsătoresc... Nu s-ar mai numi Humann dacă ar trimite factura înainte de trei luni.

Doctorul socoti această idee excelentă pentru un vodevil, dar foarte proastă pentru realitatea de toate zilele și se îndoi de succes. Cu toate acestea, vă jur, Humann îl îmbracă pe Marcas și, artist cum e, știu să-l îmbrace așa cum trebuie să fie îmbrăcat un om politic.

Juste îi oferi lui Marcas două sute de franci aur, produsul a două ceasornice cumpărate pe credit și amănate la muntele de pietate. Nu mai pomenesc de cele șase cămăși și de tot ce mai era necesar în materie de lenjerie și care nu mă costaseră decît plăcerea de a le cere unei lenjerese, în tovărășia căreia pierdusem vremea în timpul carnavalului. Marcas primi totul fără să ne mulțumească mai mult decît se cuvenea. Se interesă numai de mijloacele prin care era în posesia atîtor bogății și îl făcurăm să ridă pentru ultima oară. Ne uitam la Marcas al nostru așa cum, desigur, își privesc armatorii un vas pornit în larg, după ce au cheltuit, pentru a-l echipa, tot creditul și toate resursele lor.

După aceste cuvinte, Charles tăcu, părăind copleșit de amintiri.

— Ei bine, strigară ceilalți, ce s-a mai întîmplat ?

— Vă voi spune în două cuvinte, pentru că nu este un roman, este o poveste adevărată. Nu l-am mai văzut pe Marcas. Guvernul dură trei luni ; după sesiunea parlamentară se destrămă. Marcas se întoarce la noi fără nici un ban, sleit de muncă. Sondase craterul puterii : se întorcea cu un început de febră nervoasă. Boala făcuse progrese rapide ; noi îl îngrijirăm. La început, Juste îl chemă pe medicul-șef al spitalului unde intrase el ca intern. Eu, care rămăsesem singur în cameră, devenii cea mai atentă infirmieră ; însă îngrijirile, știința, totul fu în zadar. În luna ianuarie 1838, Marcas simți că nu mai avea decît cîteva zile de trăit. Politicianul, al cărui suflet fusese Marcas timp de șase luni, nu veni să-l vadă, nici măcar nu se interesă de starea lui. Marcas ne împărtăși cel mai profund dispreț pentru ocîrmuire ; ne lăsă impresia că se îndoia de destinele Franței, și această

îndoială îi provocase boala. Crezuse că vede trădarea chiar înlăuntrul puterii, dar nu trădarea palpabilă, ușor de observat, rezultînd din fapte, ci o trădare produsă de un sistem, de aservirea intereselor naționale față de egoism. Era de ajuns convingerea sa în decăderea țării ca să i se agraveze boala. Am fost martor la propunerile făcute lui Marcas de către unul dintre șefii partidului opus, pe care îl combătuse. Ura lui față de cei pe care încercase să-i servească era atît de violentă, încît ar fi consimțit bucuros să intre în coaliția care începea să se înfiripeze între ambițioșii posedînd, cel puțin, o idee, aceea de a scutura jugul curții. Dar Marcas îi răspunse solului prin cuvîntul spus odinioară de municipalitatea Parisului : „E prea tîrziu !“ ⁴³

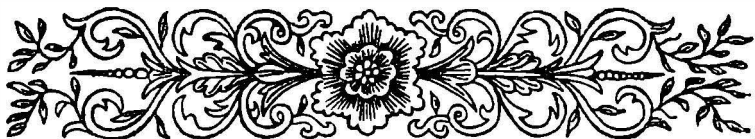
Marcas nu lăsă în urma lui nici măcar atît cît trebuia pentru înmormîntare. Juste și cu mine de-abia am putut să-i cruțăm rușinea dricului săracilor și mersemăm amîndoi, singuri, după sicriul lui Z. Marcas, care a fost aruncat în groapa comună în cimitirul Mont-Parnasse.

Ne privirăm unul pe altul cu multă tristețe, ascultînd această istorisire, ultima din cele pe care ni le povesti Charles Rabourdin, în ajunul îmbarcării sale pe un bric în portul Le Havre, care pleca în Insulele Malaeze, căci cunoșteam și alți Marcas, alte victime ale acestui devotament politic, răsplătit cu trădare și uitare.

GAUDISSERT AL II-LEA ¹

A ști să vinzi, a putea să vinzi și a vinde ! Nici nu bănuiește lumea cîte aspecte grandioase ale Parisului sînt datorate acestor trei fețe ale aceleiași probleme. Strălucirea magazinelor tot atît de bogate cît erau și saloanele nobilimii înainte de 1789, splendoarea cafenelilor umbrind adesea, și încă foarte ușor, pe aceea a stilului neo-Versailles², farmecul tejghelelor încărcate, distrus în fiecare seară și refăcut în fiecare dimineață, eleganța și bunăvoința tinerilor în relațiile cu cumpărătoarele, fizionomiile îmbietoare și toaletele domnișoarelor menite să-i atragă pe cumpărători și, în sfîrșit, mai de curînd, adîncimea, suprafețele imense și luxul babilonian din marile magazine unde negustorii monopolizează specialitățile, grupîndu-le totodată. Toate acestea nu însemnează nimic !... Pînă aici, nu e încă vorba decît de a plăcea ochiului celui mai avid și mai blazat, care s-a dezvoltat vreodată la om din timpul romanilor încoace și ale cărui pretenții au devenit nețărmurite datorită eforturilor celei mai rafinate civilizații. E vorba de ochiul parizienilor !...

Ochiul acesta consumă focuri de artificii în valoare de o sută de mii de franci, palate de sticlă multicoloră întinse pe doi kilometri și înalte de șaizeci de picioare³, feerii în paisprezece teatre în fiecare seară, panorame mereu reînnoite, nesfîrșite expoziții de capodopere, lumi întregi de durere și universuri de bucurii plimbîndu-se pe bulevarde sau rătăcind pe străzi, vrafuri de zorzoane carnavalești, douăzeci de opere ilustrate în fiecare an,

o mie de caricaturi, zece mii de viniere, litografii și gravuri. Ochiul acesta arde în fiecare seară gaz de cincisprezece mii de franci ; în sfârșit, ca să-l mulțumească, Parisul cheltuiește anual cîteva milioane cu amenajarea perspectivelor și grădinilor. Și acestea tot nu însemnează nimic... nu reprezintă decît latura materială a chestiunii. Da, după părerea noastră, toate acestea sînt puțin lucru în comparație cu eforturile minții, cu șiretlicurile demne de Molière desfășurate de cei șazeci de mii de vînzători și patruzeci de mii de domnișoare cînd asaltează punga cumpărătorului, întocmai cum peștișorii se reped grămadă la bucățile de pîine care plutesc pe apele Senei.

Gaudissart, la locul lui în magazin, este cel puțin egal, în ceea ce privește capacitatea, istețimea, ghidușia, filozofia, cu ilustrul comis-voiajor, devenit tipul acestui trib. O dată ieșit din magazinul său, din patria sa, el este ca un balon dezumflat ; aptitudinile sale le datorează numai mediului său negustoresc, la fel cum actorul este sublim numai pe scenă. Deși, în comparație cu alți funcționari comerciali din Europa, vînzătorul francez este mai instruit decît ei și poate, la nevoie, să vorbească despre asfalt, despre balul Mabilie⁴, despre polcă sau literatură, cameră și revoluție, el este nemaipomenit de prost îndată ce-și părăsește trambulina, metrul și farmecele sale de comandă ; dar acolo, pe marginea rigidă a tejghelei, cu vorba pe buze, cu ochii pe mușteriu, cu șalul în mînă⁵, îl întrece pe marele Talleyrand⁶ ; e mai deștept decît Désaugiers⁷, mai fin decît Cleopatra, valorează cît Monrose⁸ și Modissart ; dar în prăvălia lui, Gaudissart l-ar fi tras pe sfoară pe Talleyrand.

Să explicăm acest paradox printr-un exemplu.

Două ducese flecăreau lîngă acest ilustru prinț : doreau să aibă o brățară. Trebuia să vină un vînzător cu niște brățări de la cel mai mare bijutier din Paris. Sosește un Gaudissart înarmat cu trei brățări, trei minuni ; cele două femei nu știau pe care s-o aleagă. Alegerea este scînteia inteligenței ! Șovăiți cumva ?... S-a terminat, vă păcăliți. Gustul nu are două inspirații. În sfârșit, după zece minute, este consultat și prințul ; le vede pe ducese luptîndu-se cu miile de unghiuri ale îndoielii între două dintre cele trei bijuterii care erau mai deosebite ; căci dintr-o ochire una o fost scoasă din cauză. Prințul nu-și

întrerupe lectura, nici nu se uită la brăţări, el scrutează pe vânzător.

— Pe care ai alege-o dumneata pentru iubita dumitale? îl întrebă el.

Tînărul îi arată una din brăţări.

— În cazul acesta, ia-o pe cealaltă, şi două femei vor fi fericite, răspunse cel mai subtil dintre diplomaţi moderni; şi dumneata, tinere, fă-o fericită, din partea mea, pe iubita dumitale.

Cele două graţioase femei surîd, iar vânzătorul se re-trage tot atît de măgulit de darul prinţului cît şi de pă-rerea bună pe care acesta o are despre el.

O femeie coboară din eleganta ei trăsură, oprită în strada Vivienne, în faţa unui somptuos magazin unde se vînd şaluri; este însoţită de o altă femeie. Femeile sînt mai întotdeauna două în aceste soiuri de expediţii. Toate, în asemenea împrejurări, se plimbă prin zece magazine pînă să se hotărască; şi, în timp ce merg de la unul la altul, îşi bat joc de comedioara oferită de vânzător. Ia să vedem cine îşi joacă mai bine rolul, cum-părătoarea sau vânzătorul? Cine cîştigă în acest vodevil?

Cînd e vorba să zugrăveşti cel mai însemnat lucru al comerţului parizian, anume vînzarea, e bine să rezumi problema referindu-te la o marfă tip. Deci, în această privinţă, şalul sau colierul de o mie de scuzi⁹ va provoca mai multe emoţii decît bucata de batist sau rochia de trei sute de franci. Dar, ah! străini din cele două lumi! dacă citiţi totuşi această fiziologie a facturii¹⁰, aflaţi că această scenă se joacă în magazinele cu noutăţi pentru stofuliţa de doi franci sau pentru voa-lul imprimat de patru franci metrul!

Cum oare să nu aveţi încredere, fie că sînteţi prinţese sau simple burgheze, în acest tinerel simpatic, cu obrazul catifelat şi rumen ca o piersică, cu ochi nevinovaţi, îm-brăcat aproape tot atît de bine ca şi... ca şi... vărul dum-neavoastră şi înzestrat cu un glas moale, întocmai ca lîna pe care v-o desfăşoară? Sînt vreo trei-patru din aceştia. Unul, cu ochi negri, cu aer hotărît, vă spune cu un ton semeţ: „Poftiţi!” Altul, cu ochi albaştri şi înfă-ţişare ştearsă, cu vorba respectuoasă, despre care se spune: „Bietul băiat! nu face pentru comerţ!...” Cestă-lalt, mai mult blond, cu ochi plini de tinereţe şi voie

bună, cu gluma pe buze și înzestrat cu o energie, o veselie meridională. Un altul, roșcovan, cu barba răsfirată, inflexibil ca un comunist, sever, impozant, cu o cravată irezistibilă, cu vorba tăioasă.

Aceste diferite tipuri de vânzători, corespunzând principalelor caractere feminine, reprezintă brațele patronului lor, un ins mătăhălos, cu figura deschisă, cu fruntea aproape pleșuvă, cu pîtec de deputat guvernamental, uneori decorat cu Legiunea de onoare pentru meritul de a fi menținut superioritatea meșteșugăritului francez, expunînd forme de o rotunjime satisfăcătoare, posedînd soție, copii, casă la țară și cont la bancă. Acest personaj coboară în arenă întocmai ca un *deus ex machina*¹¹ în momentul cînd intriga prea încîlcită reclamă un dez-nodămînt subit. Astfel femeile sînt înconjurate de voie bună, de tinerețe, delicatețe, de zîmbete și glume, de ceea ce oferă omenirea civilizată mai simplu și mai înșelător, totul aranjat pe nuanțe pentru toate gusturile.

Și acum, un cuvînt despre efectele firești de optică, arhitectură și decor; un cuvînt scurt, hotărîtor, groaznic: un cuvînt care este istorie scrisă la fața locului. Cartea în care citiți această pagină instructivă se vinde în strada Richelieu, numărul 76, într-o prăvălie elegantă, numai alb și auriu, îmbrăcată în catifea roșie, care avea o încăpere la mezanin unde lumina cade din belșug din-spre strada Ménars, întocmai ca într-un atelier de pictor: clară, limpede, curată, totdeauna aceeași. Ce hoinar n-a admirat vreodată *Persanul*, acest rege asiatic care se lăfăiește în strada Bursei colț cu strada Richelieu, de parcă ar spune *urbi et orbi*¹²: „Domnesc mai liniștit aici decît la Lahore¹³“. Peste cinci sute de ani, această sculptură din colțul celor două străzi ar putea, fără analiza aceasta nemuritoare, să preocupe pe arheologi, să determine apariția unor volume *in-quarto*, cu planșe, ca acelea ale domnului Quatremère despre Jupiter Olimpianul și în care s-ar demonstra că Napoleon înainte de a fi împăratul francezilor a fost un pic hoge în vreo țară orientală. Ei bine, acest elegant magazin a asediat modestul și mărunțul magazin și, luptînd cu bani, l-a cucerit. COMEDIA UMANĂ a cedat locul comediei cașmirului. *Persanul* și-a sacrificat cîteva diamante din co-

roană ca să obțină acea lumină atît de folositoare. Această rază de soare mărește vînzarea cu sută la sută din cauza influenței ei asupra jocului de culori ; scoate în relief toate frumusețile șalurilor, este o lumină irezistibilă, este o rază de aur ! După acest exemplu vă puteți da seama ce însemnează montarea pentru toate magazinele din Paris !...

Să ne întoarcem la acești tineri, la bărbatul de patruzeci de ani, decorat, invitat la masă de regele francezilor, la primul vînzător cu barba roșcată și înfățișare aristocratică. Gaudissart-ii aceștia străluciți au avut de-a face cu mii de capricii pe săptămînă, cunosc toate vibrațiile coardei-cașmir în inima femeilor. Cînd se prezintă o curtezană, o femeie respectabilă, o tînără mamă, o cochetă, o ducesă, o burgheză cumsecade, o dansatoare fără rușine, o domnișoară inocentă, o preainocentă străină, fiecare din ele este numaidecît analizată de acești șapte, opt bărbați care au studiat-o din clipa cînd a pus mîna pe clanța prăvăliei și care se țin pe la feres-tre, la tejghea, la ușă, în vreun colț, în mijlocul magazinului, avînd aerul că se gîndesc la plăcerile vreunei duminici destrăbălate ; privindu-i cu atenție, te poți chiar întreba : „La ce oare s-or fi gîndind ?“

Punga unei femei, dorințele sale, intențiile și fantezia sa sînt scotocite atunci într-o clipă mai bine decît izbu-tesc vameșii la frontieră să scotocească o trăsură suspectă în aproape două ceasuri. Flăcăii aceștia inteligenți, serioși ca niște tați nobili¹⁴ au văzut totul : amănuntele ținutei, o invizibilă pată de noroi pe gheată, o formă de pălărie demodată, o panglică murdară sau prost aleasă, croiala și modelul rochiei, prospețimea mănușilor, rochia croită de foarfecele pricepute ale Victorinei a IV-a, bijuteria lui Froment-Meurice¹⁵, fleacul la modă, în sfîrșit tot ce poate să trădeze la o femeie starea ei socială, averea, caracterul ei. Cutremurați-vă ! Acest sanhedrin¹⁶ de Gaudissart, prezidat de patron, nu se înșală niciodată. Pe urmă, părerile fiecăruia sînt transmise de la unul la altul cu o iuțeală telegrafică prin priviri, ticuri nervoase, zîmbete, mișcări din buze, de ai zice, observîndu-le, că vezi luminîndu-se dintr-o dată calea Champs-Elysées, unde gazul zboară din candelabru în

candelabru, întocmai cum această idee aprinde pupilele din vânzător în vânzător.

Și imediat, dacă este o englezoaică, Gaudissart cel sumbru, misterios și fatal înaintază, ca un personaj romanțios al lordului Byron.

Dacă este o burgheză, o întâmpină cel mai vîrstnic dintre vânzători ; îi arată o sută de șaluri într-un sfert de oră, o amețește cu desene și culori, îi desfășoară tot atîtea șaluri cîte rotocoale face uliul în jurul unui iepure, și, după o jumătate de oră, buimăcită și nemaiștiind ce să aleagă, onorabila burgheză, măgulită în ideile ei, se lasă pe seama vânzătorului care o pune între ciocanul și nicovala acestei dileme și-i arată atracțiile egale ale celor două șaluri.

— Acesta, doamnă, este foarte avantajos, este verde ca mărul, culoarea la modă, dar moda se schimbă, în timp ce acesta (șalul negru sau alb a cărui vânzare e urgentă) nu are moarte și merge la toate toaletele.

Iată a-b-c-ul meseriei.

— Nici nu puteți bănuî de cît dar de convingere ai nevoie în blestemata asta de meserie, spunea zilele trecute primul Gaudissart al magazinului vorbind cu doi prieteni, Duronceret și Bixiou, care veniseră să cumpere un șal, avînd toată încrederea în el. Uite, sînteți artiști discreți, vă pot vorbi de șiretlicurile patronului nostru, care e fără îndoială omul cel mai extraordinar pe care l-am văzut vreodată. Nu vorbesc de el ca fabricant : domnul Fritot este cel mai mare ; dar, ca vânzător, a inventat șalul Sélim, un șal cu neputință de vîndut și pe care noi totuși îl vindem. Păstrăm într-o cutie de lemn de cedru, foarte simplă, dar capitonată cu mătase, un șal de cinci, șase sute de franci, unul din șalurile trimise de Sélim împăratului Napoleon¹⁷. Acest șal este garda noastră imperială, îl scoatem cînd am pierdut orice nădejde : *se vinde, dar nu moare*¹⁸.

În acel moment, o englezoaică descindea din trăsură ei de piață și își făcu apariția cu acel calm desăvîrșit, caracteristic Angliei și tuturor produselor ei care pretind că sînt vii. Ai fi spus că e statuia Comandorului¹⁹ înaintînd cu anumite țopăituri, de o lipsă de grație fabricată la Londra în toate familiile, cu o grijă națională.

— Englezoaica, îi șopti vânzătorul lui Bixiou, este bătaia noastră de la Waterloo. Avem clientele care ne aluncă printre degete și le prindem pe scară, femeii ușoare care ne iau în râs, dar glumim cu ele și le avem la mână prin creditul acordat, străine indescifrabile : acestora le ducem mai multe șaluri și ajungem la capăt înșirându-le vorbe măgulitoare, dar o englezoaică este ca și cum te-ai pune cu bronzul statuii lui Ludovic al XIV-lea... Tocmeala este pentru aceste femei o ocupație, o plăcere... Ne fac să ne dăm în spectacol, ce mai vorbă !

Vânzătorul cel romanțios înaintase.

— Doamna dorește un șal de India, sau din Franța, din cele scumpe sau... ?

— Voi vedea (*védeá*).

— Ce sumă e hotărâtă doamna să cheltuiască ?

— Voi vedea (*védeá*).

Întorcându-se să ia șalurile și să le expună într-un cuier, vânzătorul aruncă spre colegii săi o privire plină de înțeles : „Ce otravă !” însoțită de o imperceptibilă mișcare din umeri.

— Acestea sînt cele mai bune calități pe care le avem în roșu de India, în albastru, în galben-portocaliu. Toate sînt de zece mii de franci... Aici aveți de cinci mii și de trei mii.

Englezoaica, de o dezgustată indiferență, privi mai întâi în jurul ei prin lornietă, apoi spre cele trei expoziții, fără să dea vreun semn de aprobare sau dezaprobare.

— Mai aveți alte (*mai háveți althe*) ? întrebă ea.

— Da, doamnă. Dar poate doamna nu e decisă să cumpere un șal ?

— Oh (*ho*) ! foarte decisă (*forthe déciză*).

Și vânzătorul aduse șaluri mai ieftine, dar le expuse cu gravitate ca pe niște lucruri despre care parcă spui : „Priviți cu atenție aceste splendori ! !”

— Acestea sînt mult mai scumpe, spuse el ; n-au fost purtate, au venit prin curier și sînt cumpărate direct de la fabricanții din Lahore.

— Ah ! înțeleg, spuse ea, îmi plac mult mai mult (*mai moolt*).

Vânzătorul își păstră seriozitatea cu toată enervarea sa interioară care se transmitea și lui Duronceret și

Bixiou. Englezoaica, tot recea ca gheața, părea mulțumită de calmul ei.

— Cît costă? întrebă ea arătînd un șal albastru ca cerul acoperit cu păsări cuibărite în niște pagode.

— Șapte mii de franci.

Ea luă șalul, se înfășură în el, se privi în oglindă și îl dădu înapoi spunînd:

— Nu, nu-mi place (*noo, no-mi platche*).

Trecu mai bine de un sfert de ceas în probări zadarnice.

— Altceva nu avem, doamnă, spuse vînzătorul uitîndu-se la patron.

— Doamna e pretențioasă ca orice persoană cu gust, spuse stăpînul magazinului apropiindu-se cu farafasticuri negustorești în care se amestecau în mod plăcut afectarea cu istețimea.

Englezoaica își apucă lornieta și-l măsură pe fabricant din cap pînă în picioare, fără să-i pese că acest bărbat era eligibil și cina la Tuileries²⁰.

— Mai am un singur șal, dar nu-l arăt niciodată, continuă el, n-a plăcut nimănui, e foarte original și azidimineață tocmai mă gîndeam să-l dau soției mele: îl avem din 1805, a aparținut împărătesei Iosefina.

— Să-l văd, domnule.

— Du-te de-l adu! spuse patronul unui vînzător, e la mine...

— Voi fi mult foarte (*forthe*) mulțumită să-l văd, răspunse englezoaica.

Răspunsul era o adevărată victorie, pentru că această femeie spleen-atică părea gata să plece. Se prefăcea că se uită doar la șaluri, dar îi examina cu șiretenie pe vînzători și pe cei doi cumpărători, ascunzîndu-și ochii cu rama lornietei.

— În Turcia a costat șaizeci de mii de franci.

— Ah (*haa*)!

— Este unul din cele șapte șaluri trimise de Sélim împăratului Napoleon, înainte de catastrofă... Împărăteasa Iosefina, o creolă foarte capricioasă, precum știm, milady, îl schimbă cu unul din cele aduse de ambasadorul turc și pe care îl cumpăraseră patronul care a fost înaintea mea; dar n-am putut niciodată obține prețul pentru că, în Franța, doamnele noastre nu sînt destul de

bogate, nu e ca în Anglia... Acest şal valorează şapte mii de franci care, desigur, reprezintă paisprezece sau cinci-sprezece prin dobînda compusă...

— Compusă din ce (*cómpuza din tche*)? întrebă englezoaica.

— Priviți, doamnă.

Și patronul, luînd niște măsuri de precauție pe care le-ar fi admirat prezentatorii de la *Grüne Gewoelbe* din Dresda ²¹, deschise cu o minusculă cheie o cutie pătrată din lemn de cedru a cărei formă și simplitate făcură o adîncă impresie asupra englezoaicei. Din această cutie, capitonată cu mătase neagră, scoase un şal de vreo mie cinci sute de franci, de un galben-auriu cu desene negre și a cărui strălucire nu era întrecută decît de ciudăţenia născocirilor indiene.

— *Splendid!* spuse englezoaica, e într-adevăr frumos... Iată şalul ideal (*idéál*) după părerea mea: *it is very magnificent* ²²...

Restul frazei se pierdu într-o poză de madonă pe care o luă ca să-și arate ochii ei fără căldură, crezîndu-i frumoși.

— Îi plăcea foarte mult împăratului Napoleon, l-a folosit...

— *Fhoartè mult*, repetă ea.

Luă şalul, și-l înfășură pe trup, îl privi cu atenție. Patronul luă și el din nou şalul, îl duse la lumină, îl mototoli, îl răsuci, îi puse în valoare luciul; îl făcu să vibreze cum face Liszt să vibreze un pian.

— Este *very fine, beautiful, sweet* ²³! spuse englezoaica cu aerul cel mai liniștit.

Duronceret, Bixiou, vînzătorii schimbare priviri satisfăcute care însemnau: „S-a vîndut“.

— Atunci, doamnă? întrebă negustorul văzînd-o pe englezoaică absorbită într-o contemplație mult prea lungă.

— Hotărit lucru, spuse ea, prefer o *trasiura* !...

O singură tresărire îi zgudui în același timp pe vînzătorii tăcuți și atenți, ca și cum ar fi fost atinși toți de un fluid electric.

— Am una foarte frumoasă, doamnă, răspunse liniștit patronul, o am de la o prințesă rusoaică, prințesa

Narzikov, care mi-a lăsat-o ca să-mi plătească mărfurile furnizate. Dacă doamna dorește s-o vadă, va fi uimită, e nouă, n-a fost scoasă nici zece zile, nu găsiți în Paris alta la fel.

Uimirea vânzătorilor fu întrecută de profunda lor admirație.

— Vreau s-o văd, răspunse ea.

— Doamna să păstreze șalul, spuse negustorul, își va da seama, în trăsură, cât este de aspectuos.

Negustorul se duse să-și ia mănușile și pălăria.

— Cum se va termina povestea asta? întrebă primul-vânzător văzîndu-l pe patron că oferă mîna englezoaicei și pleacă cu ea în caleașca închiriată.

Pentru Duronceret și Bixiou scena căpătă farmecul unui sfîrșit de roman, în afară de interesul deosebit stîrnit de toate luptele, chiar și cele mai neînsemnate, între Anglia și Franța.

După douăzeci de minute, patronul se întoarce.

— Du-te la hotelul „Lawson“, uite cartea de vizită: „Mistress Noswell“. Du factura ce-ți voi da, sînt șase mii de franci de încasat.

— Dar cum ați făcut? spuse Duronceret salutînd pe acest rege al facturii.

— Ei! domnule, mi-am dat seama de soiul acesta de femeie excentrică. Îi place să fie remarcată: cînd a văzut că toată lumea se uită la șal, mi-a spus: „M-am hotărît, păstrați-vă trăsura, domnule, cumpăr șalul“. În timp ce domnul Bigorneau, spuse el arătîndu-l pe vânzătorul romanțios, îi desfăcea șalurile, eu o examinam; vă observa prin lornion ca să vadă ce părere aveți despre ea, o preocupa mai mult prezența dumneavoastră decît șalurile. Englezoaicele au un dezgust deosebit (că doar nu putem spune un gust), nu se pot hotări să cumpere un lucru pentru care se tocnesc mai curînd dintr-un motiv întîmplător decît din dorință. Am recunoscut în ea pe una din acele femei, plictisite de bărbatul lor, de plozii lor, virtuose contra voinței lor, dornice de emoții și veșnic grave ca niște sălcii plîngătoare...

Iată cuvînt cu cuvînt ce spuse stăpînul magazinului.

Acest lucru dovedește că într-un negustor din oricare altă țară nu găsești altceva decît un negustor; pe cînd în Franța, și mai ales la Paris găsești un bărbat

care a învățat într-un colegiu regal, instruit, iubind sau artele frumoase, sau pescuitul, sau teatrul, sau mistuit de dorința de a fi succesorul domnului Cunin-Gridaine ²⁴, sau colonel în garda națională, sau membru în Consiliul general al Senei, sau judecător la Tribunalul de comerț.

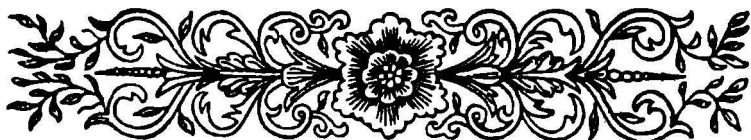
— Domnule Adolphe, spuse soția fabricantului adresându-se vânzătorului tinerel și blond, du-te și comandă o cutie de cedru la tâmplar.

— Și vom căuta printre șalurile noastre vechi, spuse vânzătorul însoțindu-i pînă la ușă pe Duronceret și Bixiou, care aleseseră un șal pentru doamna Schontz, pe acela care poate juca rolul șalului Sélim.

COMEDIANȚI
FĂRĂ S-O ȘTIE ¹

Leon de Lora, celebrul nostru peisagist, aparține uneia dintre cele mai nobile familii din Roussillon² — de origine spaniolă — care, deși se impune prin vechimea neamului, este de un secol destinată proverbialei sărăcii a hidalgilor³.

Ajuns la Paris, după ce străbătuse sprinten, pe jos, drumul din departamentul Pirineii Orientali, cu o sumă de unsprezece franci drept orice provizii, își uitase, oarecum, mizeriile copilăriei, ca și familia, în viltoarea celorlalte mizerii, nelipsite pictorilor ucenici, a căror întreagă avere este doar o cutezătoare vocație. Apoi, grijile celebrității și succesului au fost pentru el alte cauze de uitare.

Dacă ați urmărit cursul sinuos și capricios al acestor Studii, vă amintiți poate de Mistigris, elevul lui Schinner, unul dintre eroii din *Un debut în viață* (*Scene din viața particulară*) și de aparițiile sale în alte câteva scene.

În 1845, peisagistul nostru, rival al pictorilor Hobbe-ma, Ruysdaël, Lorrain⁴, nu mai seamănă de loc cu începătorul sărac și neastîmpărat pe care l-ați văzut. Om celebru, posedă acum o încîntătoare locuință în strada Berlin, nu departe de palatul Brambourg, unde locuiește prietenul său Bridau, și aproape de casa lui Schinner, primul său maestru. Este membru al institutului și ofițer al Legiunii de onoare⁵, are treizeci și nouă de ani, douăzeci de mii de franci rentă, tablourile sale sînt plătite cu bani grei și, ceea ce i se pare mai extraordinar decît de a fi uneori invitat la balurile curții, numele său aruncat atît de des de presă în ochii Europei, de șaisprezece ani încoace, a pătruns în fine și în valea Pirineilor Orientali, unde vegetează trei Lora veritabili: fratele

mai mare, tatăl său și o mătușă bătrână din partea tatălui, domnișoara Urraca y Lora.

Din partea mamei, celebrul pictor nu mai are decât un văr, nepot al ei, în vîrstă de cincizeci de ani, care locuiește într-un orășel manufacturier din departament. Acest văr a fost primul care și-a adus aminte de Leon.

Abia în 1840 Leon de Lora primi o scrisoare de la domnul Sylvestre Palafox-Castel-Gazonal (zis pur și simplu Gazonal) la care răspunse că era într-adevăr el, adică fiul răposatei Leonia Gazonal, soția contelui Ferdinand Didas y Lora.

Vărul Sylvestre Gazonal se duse în vara anului 1841 să anunțe celor din ilustra și necunoscuta familie de Lora că micul Leon nu plecase spre Rio de la Plata, precum se credea, că nu murise acolo, cum iarăși se credea, și că era una dintre marile celebrități ale școlii franceze de pictură, ceea ce nu se mai crezu. Fratele mai mare, Don Juan de Lora, îi spuse vărului Gazonal că era victima unui mucalit din Paris.

Numitul Gazonal propunîndu-și, însă, să meargă la Paris pentru a se judeca într-un proces pe care prefectul din Pirineii Orientali îl smulsese, în urma unui conflict de competență, jurisdicției ordinare și-l transferase la Consiliul de Stat, provincialul se hotărî să lămurească lucrurile și să ceară socoteală pictorului parizian pentru îndrăzneala sa.

Dar se întîmplă că domnul Gazonal, care trăsesese într-un modest hotel din strada Croix-des-Petits-Champs, fu uluit cînd văzu palatul din strada Berlin. Aflînd că stăpînul călătorea prin Italia, renunță, deocamdată, să-i ceară socoteală și chiar se îndoi că celebrul om o să-i recunoască rudenia.

Din 1843 pînă în 1844 Gazonal se judecă. Acest litigiu privind cursul și nivelul unei ape și suprimarea unui baraj, în care se amestecase administrația susținută de locuitorii de pe malul rîului, amenința însăși existența fabricii.

În 1845, Gazonal socotea procesul în întregime pierdut, deoarece secretarul referendarului însărcinat cu întocmirea raportului îi destăinuise că acest raport se va opune concluziilor sale, iar avocatul său îi confirmase acest lucru. Gazonal, deși era comandant al gărzii naționale din orașul său și unul dintre cei mai pricepuți

fabricanți din departament, se simțea atît de neînsemnat la Paris, fu atît de speriat de scumpetea vieții și a celor mai mărunte fleacuri, încît nu părăsea mizerabilul său hotel, tăcînd chitic.

Acest meridional, lipsit de soarele său, ura Parisul, numindu-l o fabrică de reumatisme. Adunînd cheltuielile procesului și ale șederii la Paris, luă hotărîrea ca la întoarcere să-l otrăvească pe prefect sau să-l ucidă cu lovituri de pumnal, ca Tezeu pe Minotaur⁶. Cînd era trist îl omora dintr-o dată pe prefect, cînd era vesel, se mulțumea să-l înțepe.

Într-o dimineață, la sfîrșitul mesei, apucă furios jurnalul, bombănind. Aceste rînduri prin care se termina un articol: *Marele nostru peisagist Leon de Lora, reîntors de o lună din Italia, va expune mai multe tablouri la Salonul oficial; astfel expoziția va fi, după cum se vede, strălucită...* izbiră pe Gazonal ca și cum vocea care le vorbește jucătorilor atunci cînd cîștigă i le-ar fi zvîrlit în ureche. Cu acea spontaneitate proprie meridionalilor, Gazonal sări din hotel în stradă, din stradă într-o cabrioletă și se duse glonț în strada Berlin, la vărul său.

Leon de Lora îi trimise răspuns vărului Gazonal invitîndu-l pentru a doua zi la dejun la *Café de Paris*, deoarece în acel moment era absorbit de o anumită ocupație, ceea ce nu-i permitea să primească. Gazonal, ca un meridional ce era, îi povesti valetului toate necazurile sale.

A doua zi, la ora zece, Gazonal, prea gătit pentru acea împrejurare (îmbrăcase fracul său de culoarea albăstrelor, cu nasturi auriți, o cămașă cu jabou, o vestă albă și mănuși galbene), fîși așteptă amfitrionul bătînd pasul pe loc timp de o oră pe bulevard, după ce mai întîi aflase de la cafegiu (așa se numesc în provincie patronii de cafenea) că acești domni dejunează, de obicei, între orele unsprezece și douăsprezece.

— Pe la unsprezece și jumătate, doi parizieni numai în redingotă — spunea el cînd își povestea aventurile celor din ținutul lui — și care nu prea făceau impresie, strigară văzîndu-mă pe bulevard: „Iată-l pe Gazonal al tău !...”

Acest interlocutor era Bixiou, pe care îl adusese Leon de Lora ca să-l facă pe vărul său să se dea în spectacol.

„Nu te supăra, dragă vere, sînt al dumitale“, strigă tinerelul Leon strîngîndu-mă în brațe, povestea Gazonal prietenilor săi, cînd se întoarse acasă. Masa fu grozavă. Și crezui că am orbul găinilor văzînd grămada de piese de aur, cînd se plăti nota. Oamenii ăștia trebuie să cîștige bani cu duiumul, căci vărul meu i-a dat chelnerului un franc și jumătate, leafa unui om pe o zi.

În timpul acestui dejun monstru, avînd în vedere că se consumară șase duzini de ștridii de Ostanda, șase cotlete Soubise, un pui Marengo, homari cu maioneză, mazăre, o tartă cu ciuperci, toate stropite cu trei sticle de vin de Bordeaux, trei sticle de vin Champagne, în afară de ceștile de cafea, de lichioruri — fără să mai socotim gustările — Gazonal a fost într-o vervă strălucitoare împotriva Parisului.

Nobilul fabricant se plînsese de lungimea pîinilor de patru livre, de înălțimea caselor, de indiferența trecătorilor, unii față de alții, de frig și de ploaie, de scumpetea birjelor, și toate astea spuse atît de hazliu, încît cei doi artiști îi deveniră buni prieteni și îl puseră să le povestească procesul.

— Procesul meu, începu el făcînd să vibreze consoana *r* și accentuînd toate cuvintele ca în Sud, îi ceva foarte simplu : vor să pună laba pe fabrica mea. Găsesc aici un prost de avocat căruia îi dau douăzeci de mii de franci numai să deschidă ochii, da' îl văd mereu adormit... E o peltea... care umblă numai în caretă, pe cînd eu umblu pe jos. Mă trage îngrozitor pe sfoară, mă plimb într-una de la Ana la Caiafa și văd că ar fi trebuit să iau careta pe seama mea. Aici nu se bucură de considerație decît cei care se ascund în trăsura lor !... Pe de altă parte, Consiliul de Stat îi o grămadă de bicisnici care își lasă muncile pe spinarea unor caraghioși mituiți de prefectul nostru... Țasta-i procesul meu... Vor fabricuța mea... fie, o vor avea, da' vor avea de furcă cu muncitorii mei, vreo sută la număr, care o să-i facă să-și schimbe părerea cu toroipanu pe pielea lor !

— Spune, vere, îl întrerupse peisagistul, de cînd ești pe-aici ?

— De doi ani ! Ah ! al naibii conflict cu prefectul. O să-l plătească scump, îi voi lua viața, iar pe a mea o dau Curții cu juri...

— Cine este consilierul de stat care prezidează secția ?

— Un fost jurnalist care nu face nici două parale și îl cheamă Massol !

Cei doi parizieni schimbă o privire.

— Și raportorul ?...

— E și mai și. E un referendar, profesor de ceva la Sorbona, care a *scriis* într-o revistă și față de care am un adînc dispreț...

— Claude Vignon ? întrebă Bixiou.

— Așa-i, răspunse meridionalul, Massol și Vignon asta-i *firma... infirmată* a trestaillon-ilor ? prefectului meu.

— S-ar putea face ceva, spuse Leon de Lora. Vezi tu, vere, la Paris totul e posibil, în bine și în rău, drept și nedrept. Totul se face, se desface, se reface. Să fiu al dracului dacă mai rămîn aici mai mult de zece secunde. E locul cel mai neplăcut din Franța.

În acel moment, cei doi veri și Bixiou se plimbau de la un capăt la altul pe acea fișie de asfalt unde, între unu și două, este imposibil să nu vezi trecînd citeva din personagiile al căror renume zeîta Faima îl trimbițează cu una sau alta din trompetele sale. Acest privilegiu, deținut astăzi de Bulevardul Italianilor, îl avea odinioară Place Royale, apoi Pont-Neuf.

— Parisul, spuse atunci peisagistul adresîndu-se vărului său, este un instrument din care trebuie să știi să cînti ; și dacă stăm în acest loc doar zece minute, am să-ți dau o lecție. Uite, privește, spuse el ridicîndu-și bastonul și arătîndu-i două persoane ieșind din pasajul Operei.

— Da' ce-i asta ? întrebă Gazonal.

Asta era o femeie bătrînă cu o pălărie prăfuită timp de șase luni în galantar, cu o rochie foarte pretențioasă, cu un tartan decolorat, cu o față care stătuse douăzeci de ani într-o gheretă umedă de portar și cu un coș foarte umflat, nepărînd a fi de o condiție socială mai bună decît cea de fostă portăreasă ; și mai era o fetiță zveltă și subțirică, din ai cărei ochi mărginiți cu gene negre dispăruse nevinovăția, cu un ten mărturisind o mare oboseală, dar cu o față frumos dăltuită și fragedă, cu un păr care se ghicea bogat, cu o frunte încîntătoare și îndrăzneată, cu un bust slăbuț, într-un cuvînt, un fruct necopt.

— Asta, îi răspunse Bixiou, este un „șoricel“ de operă înzestrat cu maică-sa.

— Un șoarece?... ce-i aia?

— Șoricuțul ăsta, spuse Leon salutînd prietenos pe domnișoara Ninette, poate să te facă să cîștigi procesul tău.

Gazonal se avîntă, dar Bixiou îl ținea de braț de cînd ieșiseră din cafenea, pentru că i se părea că avea fața cam prea stacojie.

— Șoarecele ăsta, care acum iese de la Operă unde a avut repetiție, se duce acasă să îmbuce ceva și se va întoarce iar peste trei ceasuri, dacă apare astă-seară în balet, căci astăzi e luni. Are treisprezece ani, este un șoarece bătrîn. Peste doi ani, această creatură va fi cotată șaizeci de mii de franci pe piață, va fi nimic sau totul, o mare dansatoare sau o figurantă, un nume celebru sau o vulgară curtezană. Muncește de la opt ani. Așa cum o vezi, e prăpădită de oboseală, și-a frînt oasele astăzi la ora de balet, iese de la repetiție, unde mișcările sînt tot atît de complicate ca și combinațiile unui joc de cuburi chinezesc; astă-seară va fi din nou acolo. Șoarecele este unul din elementele Operei, fiind față de prima-balerină ceea ce este secretarul începător față de notar. Șoarecele este o speranță.

— Cine-i procură? întrebă Gazonal.

— Portarii, săracii, actorii, dansatorii, răspunse Bixiou. Doar cea mai profundă mizerie poate să sfătuiască un copil de opt ani să-și pună picioarele și articulațiile la cele mai grele chinuri, să rămînă neprihănită pînă la șaisprezece sau optsprezece ani numai din interes și să apară alături de o babă înspăimîntătoare, ca o floare frumoasă pe o grămadă de gunoi.

— Vei vedea defilînd unul după altul pe toți oamenii talentați, mici și mari, artiști boboci sau în floare, care înalță pentru gloria Franței acest monument de toate zilele numit Opera, adunare de forțe, de voințe, de genii, înțîlnite numai la Paris...

— Am și văzut Opera, spuse Gazonal plin de înfumurare.

— De pe locul tău de trei franci și șaizeci de cen-time, răspunse peisagistul, tot așa cum ai văzut Parisul din strada Croix-des-Petits-Champs... fără să știi nimic. Ce se cînta la Operă cînd ai fost tu?

— *Wilhelm Tell.*⁸

— Bine ! continuă peisagistul, celebrul duo al Matildei ți-a făcut, desigur, plăcere. Ei, cu ce crezi tu că s-a ocupat cîntăreața după ce a ieșit din scenă ?

— Păi... s-a... ce ?

— Așezat să mănînce două cotlete de berbec în sînge, pe care i le pregătise servitorul...

— Ei aș, pe naiba !

— Malibran⁹ se ținea cu rachiul și asta a omorît-o... Acum altceva ! Ai văzut baletul, îl vei revedea defilînd aici, în ținută de dimineață, fără să bănuiești măcar că procesul tău depinde de cîteva din acele piciorușe.

— Procesul meu ?

— Uite, vere, iată ceea ce se numește o *figurantă*.

Leon îi arată una din acele fermecătoare creaturi care la douăzeci de ani au și trăit vreo șaizeci, de o frumusețe atît de autentică și atît de sigură că va fi omagiată, încît nici n-o mai arată. Era înaltă, pășea impecabil, avea o privire îndrăzneată de filfizon, și îmbrăcămîntea ei atrăgea atenția printr-o ruinătoare simplitate.

— Este Carabine, spuse Bixiou salutînd-o, ca și pictorul, printr-o ușoară înclinare a capului la care ea răspunse printr-un suris.

— Și asta poate să ți-l destituie pe prefect.

— O figurantă ? Da' ce este asta, mă rog ?

— Figuranta este un „șoricel“ de o mare frumusețe, pe care maică-sa, falsă sau adevărată, a vîndut-o în ziua cînd n-a putut să devină nici prima, nici a doua, nici a treia solistă și cînd a preferat oricărei alte situații pe aceea de simplă balerină, pentru bunul motiv că, așa cum și-a petrecut tinerețea, nu mai putea să facă altceva ; ar fi fost respinsă de teatrele mici unde se cer dansatoare, n-ar fi reușit în cele trei orașe din Franța unde se dau balete, n-ar fi avut bani sau dorința să meargă în străinătate, pentru că trebuie să știi că marea școală de dans din Paris furnizează întregii lumi dansatori și dansatoare. Așadar, pentru ca un „șoarece“ să devină figurantă, adică o balerină oarecare, trebuie să fi fost reținută la Paris de vreo legătură trainică — vreun bogătaș pe care nu-l iubea, ori un băiat sărac pe care îl iubea prea mult. Cea pe care ai văzut-o și care, astă-seară, se va dezbrăca și îmbrăca, poate, de trei ori ca prințesă, țărancă, tiroleză etc. are cam două sute de franci pe lună.

— E mai bine îmbrăcată decît *prefectina* noastră...

— Dacă te-ai duce la ea, spuse Bixiou, ai vedea cameristă, bucătăreasă și valet. Locuiește într-un splendid apartament în strada Saint-Georges. În sfîrșit, păstrînd proporțiile dintre averile de astăzi și cele de odinioară din Franța, ea este o rămășiță a artistei de Operă din secolul al XVIII-lea. Carabine este o forță; îl are în mînă astăzi pe du Tillet, un bancher foarte influent la cameră.

— Și deasupra acestor două trepte, ce mai e în balet ? întrebă Gazonal.

— Privește, îi spuse vărul său arătîndu-i o caleașcă elegantă, trecînd pe la capătul bulevardului, pe strada de la Grange Batelière, uite una din solistele baletului, al cărei nume pe afiș atrage tot Parisul, care cîștigă șaizeci de mii de franci pe an și trăiește ca o prințesă : prețul fabricii tale nu ți-ar ajunge ca să cumperi dreptul de a-i spune de treizeci de ori bună ziua.

— Ei, o să-mi spun mie însumi bună ziua și n-o să fie așa de scump !

— Vezi, îi spuse Bixiou, pe scaunul din față al caleștii tînărul acela chipeș ? Este un viconte, cu un nume răsunător, primul ei gentilom servant, cel care-i susține interesele pe la ziare, care-i transmite, dimineața, soliile de pace sau război către directorul Operei, sau organizează aplauzele prin care este salutată la intrarea sau ieșirea ei din scenă.

— Asta, scumpii mei domni, e lovitura de grație, nici nu bănuiam așa ceva despre Paris.

— Ei bine, află măcar tot ce se poate vedea în zece minute în pasajul Operei. Ia uite ! zise Bixiou.

Două persoane ieșeau tocmai atunci din pasaj, un bărbat și o femeie. Femeia nu era nici urîță, nici frumoasă ; modelul, croiala, culoarea toaletei sale aveau acea distincție proprie unei artiste, iar bărbatul aducea bine a cîntăreț.

— Uite, spuse Bixiou, un bas profund și o a doua solistă din balet. El este un om cu un talent imens, dar vocea asta fiind un accesoriu în partitură, cîștigă abia cît o dansatoare. A doua solistă, celebră înainte de a apărea Taglioni și Elssler ¹⁰, a conservat la noi dansul de caracter și mimica. Dacă celelalte două n-ar fi dezvăluit în dans o poezie neobservată pînă atunci, ea ar fi astăzi

un talent de mîna întîi. Dar așa, este pe planul al doilea ; își încasează, totuși, cei treizeci de mii de franci ai ei, și un *pair* al Franței, foarte influent în cameră, îi este prieten credincios. Ia uite dansatoarea de mîna a treia, o dansatoare care nu există decît datorită atotputerniciei unui ziar. Dacă angajamentul ei n-ar fi fost reînnoit, ministerul ar fi avut de dus în spinare un dușman mai mult. La Operă, corpul de balet este o mare putere ; de aceea, în sferele înalte din lumea elegantă și din politică, este mai distins să ai legături cu dansul decît cu cîntul. La parter, unde vin obișnuiții Operei, aceste cuvinte : „Domnul preferă cîntul“, sînt un fel de bătaie de joc.

Tocmai atunci trecea un bărbat mic, cu o figură comună, îmbrăcat simplu.

— În sfîrșit, iată trecînd cealaltă jumătate a încasărilor Operei, tenorul. Nu mai sînt posibile nici poem, nici muzică, nici reprezentație fără un tenor celebru, a cărui voce să atingă o anumită notă. Tenorul este dragostea, este vocea care mișcă inima, care vibrează în suflet, și acest lucru se cifrează printr-un salariu mai considerabil decît al unui ministru. O sută de mii de franci pentru un gîtlej, o sută de mii de franci pentru o pereche de glezne, iată cele două flagele financiare ale Operei.

— Sînt înmărmurit, spuse Gazonal, de toate aceste sute de mii de franci care se plimbă pe aici.

— O să fii și mai înmărmurit, dragă vere, vino cu noi... Vom lua Parisul cum ia un artist violoncelul și o să-ți arătăm cum se cîntă cu el, în sfîrșit, cum te distrezi în Paris.

— E un caleidoscop de șapte leghe ocol ! strigă Gazonal.

— Înainte de a-l călăuzi pe domnul, trebuie să-l văd pe Gaillard, spuse Bixiou.

— Dar Gaillard îi poate fi de folos vărului ?

— Ce mai e și mașinăria asta ? întrebă Gazonal.

— Nu e o mașinărie ! e un mașinist. Gaillard este unul dintre prietenii noștri, care a ajuns, în sfîrșit, administrator de ziar și al cărui caracter, întocmai ca și casa lui de bani, se evidențiază prin oscilații comparabile cu ale fluxului și refluxului mării. Gaillard poate să te ajute să cîștigi procesul.

— L-am pierdut...

— Atunci, e timpul să-l cîștigi, răspunse Bixiou.

La Théodore Gaillard, care locuia atunci în strada Ménars, valetul îi invită pe cei trei prieteni să aștepte într-un salonaș, spunându-le că domnul este într-o conferință secretă.

— Cu cine? întrebă Bixiou.

— Cu un om care-i vinde întemnițarea unui debitor greu de prins, răspunse o femeie splendidă, arătându-se într-o fermecătoare toaletă de dimineață.

— În acest caz, dragă Suzanne, spuse Bixiou, noi putem intra...

— Oh! ce frumoasă făptură! exclamă Gazonal.

— Este doamna Gaillard, îi spuse Leon de Lora șoptindu-i la ureche. Ai în fața ochilor, dragul meu, cea mai modestă femeie din Paris: avea un public și s-a mulțumit cu un soț.

— Ce doriți, monseniorilor? întrebă glumețul administrator, văzînd pe cei doi prieteni și imitînd pe Frédéric Lemaître¹¹.

Théodore Gaillard, odinioară plin de haz, sfîrșise prin a se mai prosti tot stînd în același mediu, fenomen moral care se poate vedea la Paris. Cea mai mare plăcere a sa era, pe atunci, să presare dialogul cu vorbe de duh luate din piesele la modă și rostite cu intonația pe care le-o dăduseră actorii celebri.

— Am venit să glumim, răspunse Leon.

— *Iarăși, tinere!* (Odry în *Salimbancii*¹².)

— În sfîrșit, vom pune cu siguranță mîna pe el, spuse în concluzie interlocutorul lui Gaillard.

— Ești sigur, nene Fromenteau? întrebă Gaillard, de unsprezece ori l-am avut în mîna seara și l-ai scăpat dumneatale dimineața.

— Ce vreți?! în viața mea n-am văzut un datornic ca ăsta, este o locomotivă, se culcă la Paris și se trezește în departamentul Seine-et-Oise. E o încuietore cu mai multe chei.

Observînd un zîmbet pe buzele lui Gaillard, adăugă:

— Așa se spune în breasla noastră. A agăța un om, a-l încuia, însemnează a-l aresta. În poliția judiciară se spune altfel. Vidocq¹³ spunea clientelei sale: „Ești servit“. E mai nostim, pentru că e vorba de ghilotină.

La un semn cu cotul pe care îl făcu Bixiou, Gazonal deveni numai ochi și urechi.

— Domnul unge laba ? întrebă Fromenteau cu un ton amenințător, dar rece.

— Este vorba de *cincizeci de centime* (Odry în *Salimbancii*), răspunse administratorul luînd cinci franci și dîndu-i lui Fromenteau.

— Și pentru golanii mei ? urmă acesta.

— Care golani ? întrebă Gaillard.

— Cei pe care îi întrebuițez.

— Sînt și alte grade inferioare ? întrebă Bixiou.

— Da, domnule, răspunse spionul. Sînt aceia care ne dau informații fără să știe și fără să fie plătiți. Pe proști și pe neghiobi îi socotesc mai prejos decît golănimea.

— Adesea e frumoasă și spirituală golănimea asta, exclamă Leon.

— Sînteți, așadar, de la poliție ? întrebă Gazonal privind cu o neliniștită curiozitate pe acest omuleț uscățiv, nepăsător și îmbrăcat ca un al treilea ajutor de portărel.

— De care poliție vorbiți ? întrebă Fromenteau.

— Sînt, deci, mai multe ?

— Au fost pînă la cinci, răspunse Fromenteau. Poliția judiciară al cărei șef a fost Vidocq ! Contrapoliție, cu un șef întotdeauna necunoscut. Poliția politică a lui Fouché¹⁴... Apoi cea a afacerilor externe și a curții (împăratul, Ludovic al XVIII-lea etc.) care se ciondăneau cu cea din *quai Malaquais*. Asta a mers pînă la domnul Decazes¹⁵. Eu eram din a lui Ludovic al XVIII-lea încă din 1793, cu bietul Contenson.

Leon de Lora, Bixiou, Gazonal și Gaillard se uitară unul la altul cu același gînd : „Pe cîți i-o fi împins la ghilotină ?“

— Acum vor să lucreze fără noi, ce prostie ! continuă după o pauză omulețul, devenit, dintr-o dată, atît de înspăimîntător. La prefectură, din 1830, vor oameni cinstiți ; mi-am dat demisia și-mi scot și eu un ciubuc cu arestările pentru datorii.

— Este mîna dreaptă a sindicului tribunalului de comerț, îi spuse Gaillard lui Bixiou, la ureche, dar nu se știe niciodată cine îi plătește mai mult, datornicul sau creditorul.

— Cu cît e mai josnică o meserie, cu atît trebuie să fii mai cinstit, spuse sentențios Fromenteau : eu sînt de

partea cui mă plătește mai mult. Doriți să recuperați cincizeci de mii de franci și vă caliciți cînd se cuvine să ungeți puțin roțițele ! Dați-mi mie cinci sute de franci și, mîine dimineață, omul dumneavoastră este băgat la răcoare, căci l-am ochit de ieri.

— Cinci sute de franci, numai pentru dumneata ? strigă Théodore Gaillard.

— Lisette nu are șal, răspunse spionul fără să lase să se vadă pe fața lui nici o tresărire ; îi spun Lisette din cauza lui Béranger ¹⁶.

— Ai o Lisette și mai rămii în meseria asta ! strigă virtuosul Gazonal.

— E atît de distractiv ! Degeaba se aduc laude pescuitului și vînatului ; să hăituiești omul la Paris este o distracție mult mai interesantă.

— Într-adevăr, spuse Gazonal vorbindu-și singur cu glas tare, oamenilor ăstora li se cere mare talent !...

— Dacă v-aș înșira calitățile care-l fac pe cineva să se afirme în meseria noastră, îi spuse Fromenteau ghicind, dintr-o singură privire, totul despre Gazonal, ați crede că vorbesc despre un om de geniu. N-avem oare nevoie de un ochi de linx ? Îndrăzneală (să pătrunzi ca o ghiulea prin case, să intri în vorbă cu oamenii ca și cînd i-ai cunoaște, să propui ticăloșii totdeauna acceptate etc.). Memorie. Perspicacitate. Inventivitate (să găsești șiretlicuri combinate în grabă, niciodată aceleași, pentru că spionajul se modelează după caracterul și obiceiurile fiecăruia). Acesta este un dar divin. În sfîrșit, agilitate, forță etc. Toate aceste facultăți sînt zugrăvite, domnilor, pe ușa academiei lui Amoros ¹⁷, ca întruchipînd virtutea ! Noi trebuie să le avem pe toate, altminteri pierdem leafa de o sută de franci pe lună pe care ne-o dă statul, instituția din strada Jérusalem ¹⁸ sau sindicul tribunalului comercial.

— Îmi pareți un om remarcabil, îi spuse Gazonal.

Fromenteau se uită la provincial fără să-i răspundă, fără să dea vreun semn de emoție și ieși fără să salute pe nimeni. O scripire de geniu !

— Ei, vere, văzuși poliția în carne și oase, îi spuse Leon lui Gazonal.

— Mă simt ca și cum aș fi luat o curățenie, răspunse cinstitul fabricant în timp ce Gaillard și Bixiou vorbeau între ei în șoaptă.

— Am să-ți dau răspunsul diseară la Carabine, zise cu glas tare Gaillard, așezându-se din nou la biroul său, fără să-l vadă sau să-l salute pe Gazonal.

— E un impertinent ! exclamă meridionalul în pragul ușii.

— Ziarul său are douăzeci și două de mii de abonați, spuse Leon de Lora. Este una din cele cinci puteri ale zilei, și dimineța nu are timp să fie politicos...

— Dacă trebuie să mergem la cameră ca să-i aranjăm procesul, să luăm drumul cel mai lung, spuse Leon lui Bixiou.

— Cuvintele de duh spuse de oamenii mari sînt ca lingurile de argint aurit care prin îndelungată întrebuințare se curăță de aur ; fiind într-una repetate, pierd orice strălucire, răspunse Bixiou. Dar unde mergem ?

— Aici, aproape, la pălărierul nostru, răspunse Leon.

— Bravo ! strigă Bixiou. Dacă continuăm tot așa, vom petrece, poate, o zi veselă.

— Gazonal, urmă Leon, am să-l fac pe pălărier să se dea în spectacol, pentru tine ; numai, să fii serios cum e regele pe moneda de cinci franci, pentru că vei vedea pe gratis un strașnic original, un om pe care înfumurarea îl face să-și piardă capul. Astăzi, dragul meu, toată lumea vrea să se acopere de glorie, și mulți se acoperă de ridicol, de unde rezultă caricaturi vii cu totul noi...

— Când toată lumea va fi acoperită de glorie, cum vei mai putea să te distingi ? întrebă Gazonal.

— Glorie?... ar trebui să fii un prost, îi răspunse Bixiou. Vărul dumitale este decorat, eu sînt bine îmbrăcat, dar la mine se uită toată lumea...

După această observație care poate explica de ce la Paris oratorii și alți mari politicieni nu mai pun nimic la butoniera fracului lor, Leon îi arată lui Gazonal, scris cu litere de aur, ilustrul nume de VITAL, SUCCESOR AL LUI FINOT, FABRICANT DE PĂLĂRII (nu pălărier, ca odinioară), ale cărui reclame aduc ziarelor tot atîția bani cît și cele a vreo trei negustori de pilule sau praline și care, mai e pe deasupra, și autorul unui mic tratat despre pălării.

— Dragul meu, îi spuse Bixiou lui Gazonal, arătîndu-i splendorile din vitrină. Vital are un venit de patruzeci de mii de franci.

— Și rămîne pălărier ! strigă meridionalul rupîndu-i brațul lui Bixiou printr-o bruscă tresărire.

— O să-l cunoști, răspuse Leon. Ai nevoie de o pălărie, vei avea una pe gratis.

— Domnul Vital nu e aici ? întrebă Bixiou nevăzînd pe nimeni la tejghea.

— Domnul face corecturi în cabinetul său, răspuse un vînzător.

— Ei ! ce stil ! îi spuse Leon vărului său.

Apoi, adresîndu-se vînzătorului :

— Putem să-i vorbim fără să-i tulburăm inspirația ?

— Poftește-i pe domnii, spuse o voce.

Era o voce de burghez, vocea unui eligibil¹⁹, o voce puternică, de om cu parale.

Și Vital binevoi să se arate, îmbrăcat de sus pînă jos în stofă neagră, împodobit cu o splendidă cămașă cu jabou, ornată cu un diamant. Cei trei prieteni zăriră o femeie tinăra și drăguță, așezată la birou și lucrînd la o broderie.

Vital este un bărbat între treizeci și patruzeci de ani, de o vioșie naturală, dar stăpînită de frîna ideilor sale ambițioase. Are parte de acea statură mijlocie care este privilegiul organismelor sănătoase. Destul de gras, e îngrijit de felul lui ; fruntea i se dezgolește, dar el nu-și ascunde această chelie vrînd să facă impresia unui om devorat de gînduri. Se vede, după cum îl privește și îl ascultă nevasta, că ea crede în geniul și în reputația soțului ei. Lui Vital îi plac artiștii, nu că ar avea gustul artelor, dar din colegialitate, pentru că se crede artist și lasă să se întrevadă acest lucru apărîndu-se de un asemenea titlu de noblețe și așezîndu-se cu o statornică premeditare la o distanță enormă de arte, pentru ca să i se spună : „Ați ridicat pălăria la înălțimea unei științe“.

— Mi-ați găsit, în fine, o pălărie ? întrebă peisagistul.

— Cum, domnule, răspuse Vital, în cincisprezece zile, pentru dumneavoastră ?... Mă întreb dacă or să fie de ajuns două luni pentru a descoperi forma care se potrivește fizionomiei dumneavoastră. Iată litografia dumneavoastră, e aici, v-am și studiat ! Nu mi-aș da atîta osteneală pentru un prinț ; dar dumneavoastră sînteți mai mult, sînteți un artist și mă înțelegeți, scumpe domn.

— Iată unul dintre cei mai mari inventatori ai noștri, un om care ar fi mare ca Jacquart²⁰ dacă ar consimți să moară un pic, spuse Bixiou prezentându-l pe Gazonal. Prietenul nostru, fabricant de stofe, a descoperit mijlocul de a regăsi indigoul vechilor fracuri albastre și dorea să vă vadă, ca pe un mare fenomen, pentru că dumneavoastră ați spus: *Pălăria e omul*²¹. Aceste cuvinte au cucerit pe domnul. Ah! Vital, dumneata ai o credință, crezi în ceva, te pasionează opera dumitale.

Vital abia asculta, pălise de plăcere.

— Ridică-te, nevastă!... Domnul este un prinț al științei.

Doamna Vital se ridică la un gest al soțului său. Gazonal o salută.

— Voi avea oare onoarea să vă fac o pălărie? continuă Vital, deosebit de prevenitor și numai zîmbete.

— Același preț ca și pentru mine, spuse Bixiou.

— Binențeles, nu-mi trebuie altă plată decît plăcerea de a fi uneori pomenit de dumneavoastră, domnilor! Pentru domnul trebuie o pălărie pitorească, în genul celei a domnului Lousteau²², spuse el privindu-l pe Bixiou cu un aer de superioritate. Mă voi gândi.

— Vă dați multă osteneală, spuse Gazonal industriașului parizian.

— Oh! doar pentru puține persoane, pentru acelea care știu să aprecieze prețul efortărilor mele. Uite, în aristocrație, un singur bărbat a înțeles sensul pălăriei, prințul de Béthune. Cum de nu se gîndesc bărbații, așa cum fac femeile, că pălăria este primul lucru care atrage atenția într-o ținută, și cum nu se hotărâsc să schimbe sistemul actual care, putem s-o spunem, este dezgustător? Dar, dintre toate națiile, francezii persistă cel mai mult într-o prostie! Îmi dau seama, domnilor, de dificultățile chestiunii. Nu amintesc de lucrările mele asupra acestei probleme pe care cred că am abordat-o pe plan filozofic, dar, în calitate de pălărier doar, numai eu singur am descoperit mijloacele de a denunța nedemna pălărie folosită în Franța, pînă cînd voi reuși s-o dau jos.

Vital arată îngrozitoarea pălărie purtată astăzi.

— Iată inamicul, domnilor, spuse el. Cînd te gîndești că cel mai spiritual popor de pe pămînt consimte să poarte pe cap această bucată de burlan de sobă! a spus unul dintre scriitorii noștri... Priviți toate inflexiunile

pe care am putut să le dau acestor oribile linii, adăugă el arătînd una după alta *creațiile* sale. Dar, deși știu, după cum vedeți, să le adaptez la caracterul fiecăruia, pentru că vedeți aici pălăria unui medic, a unui băcan, a unui tînăr elegant și a unui artist, a unui om gras sau a unuia slab, totuși, acest obiect rămîne oribil. Poftim, urmăriți-mi bine ideea !..

Luă o pălărie cu calota joasă și borul mare.

— Vedeți vechea pălărie a lui Claude Vignon, mare critic, libertin și chefliu... Se raliază cu ministerul, este numit profesor, bibliotecar, nu mai scrie decît la *Débats* ²³, e făcut referendar la Consiliul de Stat, are șaisprezece mii de franci leafă, cîștigă patru mii de franci la ziar, e decorat... Ei bine, iată noua sa pălărie !

Și Vital arată o pălărie de o formă și un desen cu adevărat centriste în politică.

— Ar fi trebuit să-i faceți o pălărie de măscărici ! strigă Gazonal.

— Sînteți un om genial de-mi scot pălăria, domnule Vital, spuse Leon.

Vital se înclină fără să bănuiască jocul de cuvinte.

— Ați putea să-mi spuneți de ce, la Paris, prăvăliile dumneavoastră se închid cel mai tîrziu seara, chiar după cafenele și cîrciumi ? Zău, asta mă miră, întrebă Gazonal.

— În primul rînd, magazinele noastre sînt mai frumoase seara, luminate, decît ziua ; apoi, pentru zece pălării vîndute ziua, se vînd cincizeci seara.

— Toate sînt ciudate la Paris, spuse Leon.

— Ei, cu toate eforturile și succesele mele, reîncepu Vital continuîndu-și elogiul, trebuie să ajungem la pălăria cu calota rotundă. Către asta tind !..

— Ce vă împiedică ? îl întrebă Gazonal.

— Ieftinătatea, domnule ! Mai întîi fabricăm pălării frumoase de mătase, cu cincisprezece franci, ceea ce omoară comerțul nostru, pentru că, la Paris, niciodată n-ai cincisprezece franci pentru o pălărie nouă. Și cînd castorul costă treizeci de franci, problema e aceeași. Cînd spun castor, de fapt nu se mai cumpără nici zece livre de păr de castor în Franța. Acest articol costă trei sute cincizeci de franci livra și trebuie o uncie ²⁴ pentru o pălărie ; de altfel, pălăria de castor nu face parale : părul acesta se vopsește prost, se înroșește în zece minute la

soare, și pălăria se boțește la căldură. Ceea ce numim noi castor este pur și simplu păr de iepure. Calitățile superioare se fac din spinarea animalului, calitatea a doua din părți, a treia din burți. Vă divulg secretul meseriei, sînteți oameni de onoare. Dar, fie că avem iepure sau mătase pe cap, cincisprezece sau treizeci de franci, problema rămîne tot de nerezolvat. Pălăria trebuie s-o plătești, iată de ce rămîne ceea ce este acum. Onoarea vestimentară a Franței va fi salvată în ziua în care pălăriile cenușii cu calotă rotundă vor costa o sută de franci ! Vom putea atunci, ca și croitorii, să facem credit. Ca să ajungem la acest rezultat, ar trebui să ne hotărîm să purtăm paftaua și panglica de aur, pana, reverul de satin, ca sub Ludovic al XIII-lea și Ludovic al XIV-lea. Comerțul nostru, intrînd atunci în plină fantezie, și-ar înzece afacerile. Piața lumii ar aparține Franței, întocmai ca în moda feminină în care Parisul va da totdeauna tonul ; pe cîtă vreme acum, pălăria noastră actuală poate să fie fabricată oriunde. În această chestiune, se pot cîștiga anual pentru țara noastră vreo zece milioane bani străini...

— O revoluție ! îi spuse Bixiou prefăcîndu-se entuziasmat.

— Da, radicală, pentru că trebuie schimbată forma.

— Sînteți fericit în felul lui Luther, spuse Leon care cultiva totdeauna calamburul, visați la o reformă.

— Da, domnule. Ah ! dacă doisprezece sau cincisprezece artiști, capitaliști sau eleganți care dau tonul ar vrea să aibă curaj numai douăzeci și patru de ore, Franța ar cîștiga o frumoasă bătlie comercială ! Uite, îi spun soției mele : „Mi-aș da averea ca să reușesc. Da, toată ambiția mea este să regenerez acest lucru, și apoi să dispar !“...

— Acest om e colosal, spuse Gazonal ieșind, dar vă asigur că toți originalii voștri au ceva meridional...

— Să mergem pe-acolo, spuse Bixiou, arătînd strada Saint-Marc.

— Vom vedea altceva ?...

— Vei vedea cămătăreasa „șoriceilor“, a figurantelor, o femeie care cunoaște tot atîtea secrete oribile, cîte rochii vei zări atîrnate în dosul geamului ei, spuse Bixiou.

Și arată una din acele prăvălii neîngrijite făcînd pată în mijlocul strălucitoarelor magazine moderne. Era o dugheană cu fațada pictată în 1820 și rămasă proprietărilor casei, desigur în urma unui faliment, într-o stare îndoielnică ; culoarea dispăruse sub un strat dublu, după o îndelungată folosință și fiind mult îngroșat de praf ; geamurile erau murdare, clanța se bălăbănea ca în toate locurile de unde ieși mai iute decît ai intrat.

— Ce spui de asta, nu e oare vară primară cu Moartea ? întrebă desenatorul la urechea lui Gazonal, arătîndu-i la tejghea o teribilă cumătră. Ei bine, se numește doamna Nourrisson.

— Doamnă, cît costă această dantelă ? întrebă fabricantul vrînd să se întreacă în vervă cu cei doi artiști.

— Pentru dumneavoastră, domnule, care veniți de departe, numai trei sute de franci, răspunse ea.

Observînd o mișcare proprie meridionalilor, ea adăugă cu un aer pătruns :

— Asta este de la biata prințesă de Lamballe ²⁵.

— Cum ? Atît de aproape de Palatul Regal ? strigă Bixiou.

— Domnule, cei de-acolo nici nu bănuiesc.

— Doamnă, noi n-am venit să cumpărăm, spuse cînstit Bixiou.

— Văd, domnule, răspunse doamna Nourrisson.

— Avem mai multe lucruri de vînzare, continuă faimosul caricaturist, locuiesc în strada Richelieu, 112, etajul șase. Dacă ați vrea să treceți peste cîteva minute, ați putea face o afacere bună...

— Domnul dorește, poate, cîteva coți de muselină aproape nouă ? întrebă ea zîbind.

— Nu, e vorba de o rochie de mireasă, răspunse grav Leon de Lora.

După un sfert de oră, doamna Nourrisson veni într-adevăr la Bixiou, care, pentru a duce gluma pînă la capăt, adusese la el pe Leon și pe Gazonal ; doamna Nourrisson îi găsi serioși ca niște autori a căror colaborare *nu obține tot succesul pe care-l merită*.

— Doamnă, îi spuse îndrăznețul mistificator arătîndu-i o pereche de papuci femeiești, sînt de la împărăteasa Iosefina.

Trebuia doar să i se plătească doamnei Nourrisson cu aceeași monedă pentru prințesa ei de Lamballe.

— Aștia ? făcu ea. Sînt de anul ăsta, uite marca aici !

— Dar nu ghiciți, răspunse Leon, că acești papuci sînt o prefață, deși în mod obișnuit, sînt o concluzie de roman ?

— Acest prieten al meu, reluă Bixiou arătînd pe meridional, împins de un mare interes familial, ar vrea să știe dacă o tînră persoană dintr-o familie bună și bogată, și pe care dorește s-o ia în căsătorie, a făcut vreun pas greșit.

— Cît îmi va da domnul ? întrebă doamna Nourrisson uitîndu-se la Gazonal, care nu se mai mira de nimic.

— O sută de franci, răspunse fabricantul.

— Mulțumesc ! spuse ea refuzînd cu o strîmbătură de ar fi stîrnit gelozia unei maimuțe.

— Dar cît vreți, scumpă doamnă Nourrisson ? întrebă Bixiou, luînd-o de mijloc.

— În primul rînd, scumpii mei domni, de cînd muncesc, n-am văzut niciodată pe nimeni, bărbat sau femeie, să se tîrguiască atunci cînd e vorba de fericire. Pe urmă, ia mai dați-o-ncolo, sînteți niște poznași, continuă ea lăsînd să apară un zîmbet pe buzele ei reci și accentuîndu-l cu o privire înghețată de pisică neîncrezătoare. Dacă nu e vorba de fericire, desigur că e de avere ; și, la înălțimea la care locuiți, te tocmești și mai puțin cînd e vorba de zestre. Ia să vedem, spuse ea cu un aer mîeros, despre ce e vorba, mielușeilor ?

— Despre casa Beunier și Comp., răspunse Bixiou, foarte mulțumit să afle la ce poate să se aștepte de la o persoană care-l interesa.

— Oh ! pentru asta, spuse ea, un pol ajunge...

— Cum așa ?

— Am la mine toate bijuteriile mamei ei, din trei în trei luni dă din colț în colț, zău, și este în mare încurcătură pînă să facă rost de dobînzile la banii pe care i-am dat cu împrumut. Vrei să te însori pe-acolo, naivule ? spuse ea. Dă-mi patruzeci de franci și voi birfi mai mult decît pentru trei sute.

Gazonal îi arătă o monedă de patruzeci de franci, și doamna Nourrisson dădu amănunte înspăimîntătoare despre mizeria tăinuită a cîtorva femei socotite *cumsecade*. Revînzătoarea, înveselită de această convorbire, își dădu arama pe față. Fără să trădeze vreun nume, vreun secret, îi înfioră pe cei doi artiști, arătîndu-le că se găsesc

puține fericiri la Paris, ca să nu fie clădite pe temelia nesigură a împrumutului. Păstra în sertarele ei răposate bunici, copii în viață, bărbați decedați, nepoate moarte, amintiri înconjurate de aur și briliante. Afla povești înspăimântătoare făcându-și clientele să vorbească unele despre altele și zmulgîndu-le tainele în momentele lor de patimă, de certuri, de minii, și în cursul acelor pregătiri fără însemnătate, necesare contractării unui împrumut.

— Cum ați ajuns să faceți acest comerț? întrebă Gazonal.

— Pentru fiul meu, spuse ea cu naivitate.

Aproape întotdeauna, revînzătoarele își justifică negoțul prin argumente pline de motive frumoase.

Doamna Nourrisson pretinse că pierduse mai mulți pretendenți, trei fiice care ajunseseră niște stricate, în fine, toate iluziile. Le arătă, ca fiind cele mai prețioase valori imobiliare ale ei, recipise de la muntele de pietate, vrînd să dovedească cît ghinion comporta negoțul ei. Susținea că va fi strîmtoară la 30 ale lunii în curs. O *furau* mult, spunea ea.

Auzind acest cuvînt, cam prea tare, cei doi artiști se uitară unul la altul.

— Uite, copii, o să vă arăt cum sîntem trase pe sfoară! Nu e vorba de mine, ci de vecina mea din față, doamna Mahuchet, pantofăreasa pentru femei. Împrumutase bani unei contese, o femeie cu prea multe patimi față de veniturile ei. 'Mneaei se lăfăie într-un apartament splendid, cu mobilă frumoasă! 'mneaei primește oaspeți și face, cum se spune, un tîmbălău îndrăcit. Deci, datorează pantofăresei trei sute de franci și dădea, mai alaltăieri, o masă, o serată. Pantofăreasa, aflînd acest lucru de la bucătăreasă, vine la mine: ne înfierbîntăm, ea vrea să facă tîraboii. Eu zic: „Mătușă Mahuchet, la ce bun să-ți atragi ura ei. Mai bine obții de la ea niște zaloguri bune. La una dată naibii alta și mai și! Și nici nu-ți face sînge rău...” Ea vrea să se ducă, mă roagă s-o ajut, mergem amîndouă. „Doamna nu-i acasă.” „Las' că știm noi!” „O s-o așteptăm, spune mătușa Mahuchet, chiar dac-ar trebui să stau pînă la miezul nopții.” Ne instalăm în anticameră și vorbim. Aha! uite, uși se deschid, se închid, pași mărunți, voci înfundate... Pe mine, astea mă întristau. Sosea lumea pentru masă. Vă închi-

puiți ce întorsătură luau lucrurile. Contesa trimite pe cameristă s-o îmbuneze pe Mahuchet. „O să vă plătească miine!” În fine, multe mofturi de astea... Degeaba. Contesa, îmbrăcată de sărbătoare, vine în sufragerie. Mahuchet a noastră, auzind-o, deschide ușa și intră. Păi de, văzînd o masă strălucind de argintărie (sfeșnicele, totul lucea ca o cutie de bijuterii), pornește ca sifonul și dă drumul la explozie: „Cine cheltuiește din banii altuia ar trebui să fie cumpătat, să nu invite lume la masă! Să fii contesă și să datorezi trei sute de franci unei nenorocite de pantofărese care are șapte copii!”... Vă puteți închipui ce-i mai toarnă muierea asta fără educație. La scuza contesei („Nu am bani!”), Mahuchet strigă: „Ei, doamnă, uitate aici argintărie! Puneți tacîmurile amanet și plătiți-mi.” „Ia-le dumneata”, spuse contesa luînd șase tacîmuri și vîrîndu-i-le în mînă. Coborîm valvîrtej scările... Aah! ce succes!... Aș, jos în stradă, pe Mahuchet o podidiră lacrimile, că e femeie bună, și a dus înapoi tacîmurile cerîndu-i iertare; înțelese mizeria acestei contese: argintul era alpaca!...

— Și a rămas fără arginți, spuse Leon de Lora, în care fostul Mistigris se ivea din nou adesea.

— Ah! dragă domnule, spuse doamna Nourrisson, lămurită prin acest joc de cuvinte, sînteți artist, faceți piese de teatru, locuiți în strada du Helder și v-ați avut bine cu doamna Antonia, aveți ticuri pe care le cunosc... Ei haide! doriți să aveți vreo raritate în stil mare, Carabine sau Mousqueton, Malaga sau Jenny Cadine?

— Malaga, Carabine! Noi am făcut din ele ce sînt azi! strigă Leon de Lora.

— Vă jur, scumpă doamnă Nourrisson, spuse Bixiou, că voiam pur și simplu să avem plăcerea de a vă cunoaște, că dorim lămuriri asupra trecutului dumneavoastră și să știm pe ce drum ați ajuns la meseria asta.

— Eram femeie de încredere la un mareșal al Franței, prințul de Ysembourg, spuse ea luînd o atitudine de-a Dorinei²⁶. Într-o dimineață, apare una din contelele cele mai cu moț de la curtea imperială; dorește să vorbească cu mareșalul, ba încă, în taină. Eu iau imediat măsuri ca să pot trage cu urechea. Femeiușca noastră izbucnește în lacrimi și destăinuiește acestui nătăfleş de mareșal (auzi, prințul de Ysembourg, acest Condé al republicii, un nătăfleş!) că bărbatul ei, care slujea în

Spania, a lăsat-o fără o hîrtie de o mie de franci și că, dacă nu obține imediat o mie, două, copiii ei rămîn fără pîine și nu mai are ce mîncea mîine... Mareșalul meu, destul de darnic pe atunci, scoate din sertar două hîrtii de cîte o mie de franci. Mă uit la această frumoasă contesă cînd coboară, fără ca ea să mă vadă : rîdea cu o mulțumire atît de puțin maternă, încît mă strecor pînă jos sub galerie și o aud spunînd servitorului ei : „La Leroy“ ! Alerg acolo. Mămica noastră intră la acest renumit negustor din strada Richelieu, știți... Comandă și plătește o rochie de o mie cinci sute de franci : pe atunci, cînd comandai o rochie, o și plăteai. Peste două zile putea să apară la bal la o ambasadă, împopoțonată cum trebuie să fie o femeie ca să placă, în același timp, tuturor și unuia singur. Din ziua aceea, mi-am spus : „Am o meserie ! Cînd n-oi mai fi tînără, voi da bani cu împrumut doamnelor din lumea mare, luîndu-le boarfele amanet, căci patima nu socotește și plătește cu ochii închiși.“ Dacă dumneavoastră căutați subiecte de vodevil, am să vă servesc...

După această tiradă, în care își pusese pecetea cite ceva din toate epocile vieții ei trecute, doamna Nourrisson plecă, lăsîndu-l pe Gazonal tot atît de înspăimîntat de aceste destăinuiri, pe cît fusese și de cei cinci dinți galbeni pe care ea îi arătase, încercînd să zîmbească.

— Ce facem acum ? întrebă Gazonal.

— Polițe ! spuse Bixiou fluierîndu-și portarul, pentru că am nevoie de bani, și-ți voi arăta la ce sînt buni portarii ; dumneata crezi că sînt buni să deschidă ușa... aș, sînt buni să scoată din încurcătură oameni fără căpătii ca mine, artiști pe care îi iau sub protecția lor ; de aceea, într-o bună zi, al meu va căpăta premiul Montyon ²⁷.

Gazonal deschise ochii ca pentru a ilustra expresia : ca vițelul la poarta nouă.

Deodată apăru un bărbat între două vîrste, jumătate valet, jumătate băiat de serviciu, dar mai mieros și mai unsuros, cu părul gras, cu abdomenul rotunjour, cu tenul palid și umed ca al unei starețe, încălțat cu pantofi de pîslă, îmbrăcat cu o haină de postav albastru și pantalonii cenușii.

— Ce doriți, domnule ? întrebă el cu un aer care părea în același timp și de protector și de subordonat.

— Ravenouillet... îl cheamă Ravenouillet, spuse Bixiou întorcându-se spre Gazonal, ai, cumva, carnetul nostru de scadențe?

Ravenouillet scoase, din buzunarul de la spate, cel mai soios carnet pe care-l văzuse vreodată Gazonal.

— Înscris acolo, cu termen de trei luni, aceste două polițe de cinci sute de franci fiecare, pe care mi le vei semna acum.

Și Bixiou prezentă două trate gata pregătite, făcute de Ravenouillet la ordinul lui, pe care Ravenouillet le semnă imediat și le înscrise în carnetul unsuros unde soția sa însemna datoriile locatarilor.

— Mulțumesc, Ravenouillet, spuse Bixiou. Uite, ai o lojă pentru Vaudeville.

— Oho! fiica mea o să se distreze bine astă-seară! spuse Ravenouillet plecând.

— Sîntem aici șaptezeci și unu de locatari, spuse Bixiou, în medie i se datorează lui Ravenouillet șase mii de franci pe lună, optsprezece mii pe trimestru pentru avansuri și taxe poștale, fără să mai vorbim de chiriile datorate. Este providența... cu o dobîndă de treizeci la sută pe care i-o dăm noi, fără ca el să ne fi cerut vreodată ceva...

— Ah! Parisul, Parisul! exclamă Gazonal.

— Să mergem, spuse Bixiou, care andosase polițele, pentru că te duc, vere Gazonal, să mai vezi un comic care va juca, fără plată, o scenă delicioasă...

— Unde? îl întrerupse Gazonal.

— La un cămătar... Pe drum, îți voi povesti debutul prietenului Ravenouillet la Paris.

Trecînd prin fața lojii portarului, Gazonal zări pe domnișoara Lucienne Ravenouillet exersînd un solfegiu, pentru că era elevă la conservator; tatăl ei citea un ziar, iar doamna Ravenouillet ținea în mînă scrisori, gata să le ducă locatarilor.

— Mulțumesc, domnule Bixiou, spuse fetița.

— Nu este un „șoarece“, spuse Leon vărului său, este o larvă de greier.

— Se pare că prietenia lojii de portar, spuse Gazonal, se poate ciștiga, ca și a celorlalți, prin loji.

— Dar știu că se formează în tovărășia noastră! strigă Leon încîntat de calambur.

— Iată povestea lui Ravenouillet, reluă Bixiou cînd cei trei prieteni coborîră pe bulevard. În 1831, Massol, consilierul dumitale de stat, era un avocat-ziarist care, pe atunci, nu voia să fie altceva decît ministru de justiție și binevoia să-l lase pe Louis-Philippe pe tron; dar trebuie să i se ierte ambiția, este doar din Carcassonne. Într-o dimineață vine la el un tînăr concetățean care-i spune: „Mă cunoașteți bine, domnu Massol, sînt feciorul vecinului dumneavoastră, băcanul, sosesc de-acolo, pentru că ni s-a spus că, venind aici, fiecare găsește de lucru...” La aceste cuvinte, Massol se cutremură și își spuse că, dacă ar avea norocul să-l servească pe acest compatriot, care-i era de altfel cu totul necunoscut, tot departamentul i-ar cădea pe cap, că i s-ar uza o mulțime de mașinării de sonerie, zece șnururi de clopoței, covoarele, că singurul său valet l-ar părăsi, că ar avea greutăți cu proprietarul în privința scării, și că locatarii s-ar plînge de mirosul de usturoi și de diligență răspîndit în toată casa. Prin urmare, se uită la solicitator cum se uită un măcelar la un berbec înainte de a-l înjunghia; dar, deși concetățeanul fu străpuns de acea privire sau de acel pumnal, el continuă astfel, după cum ne-a povestit Massol:

„Sînt ambițios ca oricare altul și nu vreau să mă întorc în ținutul nostru decît bogat, dacă mă mai întorc; căci Parisul este anticamera paradisului. Se spune că dumneavoastră, care scrieți la ziare, aveți pîinea și cuțitul, că numai să cereți și obțineți orice de la guvern; dar, dacă am aptitudini, ca noi toți, mă cunosc eu, nu am învățătură; dacă am posibilități, nu știu să scriu, ceea ce este o nenorocire, căci am idei; prin urmare, nu mă gîndesc să vă fac concurență, mă cîntăresc singur, n-aș reuși; dar deoarece puteți orice și sîntem aproape frați, ca unii care ne-am jucat împreună cînd eram copii, mă bizui pe dumneavoastră să mă lansați și să mă ocrotiți... Ah! trebuie, vreau un post, un post potrivit cu posibilitățile mele, cu ceea ce sînt și în care să mă îmbogățesc...” Massol era gata să-și dea cu asprime concetățeanul afară, aruncîndu-i în față vreun cuvînt brutal, cînd acesta încheie astfel: „Nu cer deci să intru în administrație, unde înaintezi ca melcul, astfel încît vărul dumneavoastră de douăzeci de ani este tot controlor de teren... Nu, aș vrea doar să debutez...” „La teatru?...”

îl întrebă Massol, fericit de acest deznodământ. „Nu, deși am gestică, înfățișare, memorie ; dar se trag prea multe sfori ; aş vrea să debutez în cariera... de portar.“ Massol rămase grav şi-i spuse : „Vor fi mult mai multe sfori, dar cel puţin vei vedea lojile pline“. Şi îl ajută să obţină, cum spune Ravenouillet, şnurul primei lui decoraţii, clopoţelul de la poartă.

— Eu sînt primul, spuse Leon, care m-am ocupat de speţa portarilor. Există escroci ai moralităţii, măscărici ai vanităţii, făţarnici moderni, septembrişti²⁸ plini de gravitate, inventatori de probleme palpitate de actualitate care predică emanciparea negrilor, îmbunătăţirea vieţii borfaşilor, filantropie faţă de ocnaşii liberaţi şi care îşi lasă portarii într-o stare mai rea decît a irlandezilor²⁹, în închisori mai înspăimîntătoare decît celulele de nebuni şi care le dau pe an, ca să trăiască, mai puţin decît dă statul pentru un condamnat... Eu n-am făcut decît o singură faptă bună în viaţa mea : loja portarului meu.

— Dacă un om, urmă Bixiou, după ce ar construi nişte închisori mari, împărţite în mii de compartimente ca alveolele dintr-un stup sau nişte cuşti de menajerie, destinate să adăpostească creaturi de toate felurile şi toate meseriile, dacă acest animal cu faţă de proprietar ar veni să consulte un savant spunîndu-i : „Vreau un individ din speţa bimană care să poată trăi într-o magherniţă de zece picioare pătrate³⁰, plină de pantofi vechi şi otrăvită cu mirosuri de zdrenţe ; vreau să trăiască acolo toată viaţa, să doarmă, să fie fericit, să aibă copii drăguţi ca nişte îngeri, să muncească, să gătească, să se plimbe, să cultive flori, să cînte şi, fără să iasă de acolo sau să poată vedea ca lumea, să observe tot ce se întîmplă afară !...“ ei bine, savantul acela n-ar putea să-l inventeze pe portar ; numai Parisul putea să-l creeze sau, dacă vreţi, diavolul.

— Industria pariziană a mers şi mai departe în domeniul imposibilului, spuse Gazonal : există muncitorii... Voi nu cunoaşteţi toate produsele industriei, deşi le expuneţi pe voi. Industria noastră se luptă cu industria continentului, cu preţul multor suferinţe, întocmai cum, în timpul Imperiului, Napoleon se lupta cu Europa cu preţul multor regimente.

— Iată-ne la prietenul meu Vauvinet, cămătarul, spuse Bixiou. Una din cele mai mari greșeli făcute de oamenii care zugrăvesc moravurile noastre este repetarea vechilor portrete. Astăzi, fiecare meserie s-a reînnoit. Băcanii devin *pair*-i ai Franței, artiștii sînt capitaliști, autorii de vodeviluri au rente. Dacă arareori mai rămîn figuri de odinioară, în general, profesiunile nu mai păstrează îmbrăcăminteă lor specială, nici vechile moravuri. Dacă i-am avut pe Gobseck, Gigonnet, Chaboisseau, Samanou, ultimii mohicani în meseria lor, ne bucurăm astăzi de Vauvinet, cămătarul băiat bun, filizonul care frecventează culisele, demimondenele și care se plimbă într-un cupeu mic tras de un singur cal... Observă-mi cu atenție omul, prietene Gazonal, și vei vedea comedia banului; e rece cînd nu vrea să dea nimic, prietenos cînd bănuiește un cîștig. Mai ales ascultă ce spune!

Și toți trei urcară la etajul al doilea într-o casă foarte arătoasă, situată pe Bulevardul Italianilor, și se pomeniră înconjurați de toate lucrurile elegante la modă pe atunci. Un tînr de vreo douăzeci și opt de ani îi întîmpină aproape vesel, pentru că îl văzu întii pe Leon de Lora. Vauvinet îi strînse mîna lui Bixiou, în aparență cu multă prietenie, salută rece pe Gazonal și îi pofti într-un cabinet unde se ghiceau toate gusturile burgheze, în ciuda aparenței artistice a mobilierului și cu toate statuetele la modă și nenumăratele fleacuri adaptate la micile noastre apartamente de artă modernă, la fel de mică, astăzi, ca și cumpărătorul. Vauvinet era îmbrăcat ca toți tinerii afaceriști, cu un rafinament excesiv care, la mulți dintre ei, este un fel de prospect.

— Vin după bani, spuse rîzînd Bixiou, prezentîndu-și polițele.

Vauvinet luă un aer serios care îl făcu pe Gazonal să zîmbească, atît era de mare deosebirea dintre fața surîzătoare și fața scontatorului somat să scoată parale.

— Dragul meu, spuse Vauvinet uitîndu-se la Bixiou, te-aș servi cu cea mai mare plăcere, dar în acest moment nu am bani.

— Ei aș!

— Da, am dat toți banii, știi cui... Bietul Lousteau și-a luat ca asociat la direcția unui teatru pe un autor bătrîn de vodeviluri, foarte protejat de minister... unu

Ridal ; și au avut nevoie ieri de treizeci de mii de franci. Sint lefter, atît de lefter, că voi trimite la Cérizét după bani ca să plătesc două mii de franci pierduți azi-dimineață la cărți la Jenny Cadine...

— Trebuie să fii teribil de lefter, ca să-l refuzi pe bietul Bixiou, spuse Leon de Lora, că are limbă foarte ascuțită cînd este la ananghie...

— Dar, făcu Bixiou, nu pot să spun decît lucruri bune despre Vauvinet, e plin de bunuri...

— Dragul meu, spuse Vauvinet, mi-ar fi imposibil și dacă aș avea bani, să scontez, chiar cu cincizeci la sută, polițele semnate de portarul tău... Ravenouillet nu se cere. Nu e Rothschild. Te previn că această valoare este foarte trezită, trebuie să găsești altă firmă. Caută-ți un unchi ! căci prieten care să-ți semneze polițe nu mai întîlnești azi ; spiritul pozitiv al secolului face progrese înspăimîntătoare.

— Îl am, spuse Bixiou, arătîndu-l pe vărul lui Leon, îl am pe domnul... unul dintre cei mai mari fabricanți de postav din Sud, domnul Gazonal... Nu prea e bine pieptănat, urmă el privind părul zburlit și bogat al provincialului, dar am să-l duc la Marius să-i schimbe înfățișarea asta de pudel, atît de păgubitoare pentru prestigiul lui și al nostru.

— Nu cred în valorile din Sud, fără să-l jignesc pe domnul, răspunse Vauvinet făcîndu-l pe Gazonal atît de fericit, că nici nu se mai supără de această insolență.

Gazonal, ca un om excesiv de pătrunzător ce era, crezu că pictorul și Bixiou, ca să-l învețe să cunoască Parisul, voiau să-l facă să plătească o mie de franci pentru dejunul de la *Café de Paris* ; căci acest fiu al Roussillon-ului nu pierduse încă această uimitoare neîncredere care, la Paris, îl ocrotește pe omul din provincie cum apără zidurile o cetate.

— Cum vrei tu să fac afaceri la două sute cincizeci de leghe distanță de Paris, în Pirinei ! adăugă Vauvinet.

— E ultimul tău cuvînt ? întrebă Bixiou.

— Am douăzeci de franci la mine, spuse tînărul scontator.

— Cu atît mai rău pentru tine, răspunse mistificatorul. Credeam că valorez o mie de franci, adăugă el aspru.

— Valorezi o sută de mii de franci, răspunse Vauvinet, uneori ești chiar de neprețuit... dar sînt lefter.

— Ei lasă, spuse Bixiou, să nu mai vorbim... Îți aranjasem astă-seară, la Carabine, cea mai bună afacere pe care ai putea s-o dorești... știi ?

Vauvinet îi făcu cu ochiul lui Bixiou, strîmbătură pe care o fac samsarii între ei ca pentru a-și spune : „Să nu ne întrecem în șmecherii“.

— Nu-ți mai amintești, începu Bixiou, că m-ai luat de mijloc, de parcă aș fi fost o femeie frumoasă, mîngîindu-mă cu privirea și cu vorba, în timp ce-mi spuneai : „Voi face orice pentru tine, dacă poți să-mi procuri la valoare nominală acțiuni ale căilor ferate finanțate de du Tillet și Nucingen“ ? Ei bine, dragul meu, Maxime și Nucingen vin la Carabine, care primește astă-seară mulți politicieni. Pierzi, amice, o frumoasă ocazie. Ei, adio, pungașule !

Și Bixiou se sculă, lăsîndu-l pe Vauvinet destul de indiferent în aparență, dar, în fond, nemulțumit ca un om care își dă seama că a făcut o prostie.

— Un moment, dragul meu, spuse scontatorul, n-am bani, dar am credit... Dacă efectele tale nu valorează nimic, pot să le păstrez și să-ți dau în schimb valori de portofoliu... În fine, ne putem înțelege în privința acțiunilor căilor ferate, vom împărți, într-o anumită proporție, beneficiile acestei operații, și atunci îți voi acorda o remiză în contul beneficiilor viitoare...

— Ah ! nu, răspunse Bixiou, am nevoie de bani, trebuie să-mi încasez efectul Ravenouillet...

— Ravenouillet este, de altfel, foarte bun, spuse Vauvinet, depune la Casa de economii, este excelent...

— Valorează mai mult decît tine, spuse Leon, căci nu întreține demimondene, nu plătește chirie, nu se lansează în speculații și nu tremură la urcarea sau la scăderea acțiunilor...

— Ți se pare că glumești, stimabile ? răspunse Vauvinet, care devenise vesel și mios ; ai făcut un elixir din fabula lui La Fontaine *Stejarul și trestia* ³¹. Hai, Gubetta, *vechiul meu complice*, spuse Vauvinet luîndu-l pe Bixiou de mijloc, ai nevoie de bani, ei bine, n-am decît să cer cu împrumut trei mii de franci prietenului meu Cérizet, în loc de două mii... Și să fim prieteni, Cinna ³² !... Dă-mi terfeloagele tale. Dacă te-am refuzat,

am făcut-o numai pentru că este foarte greu pentru un om care nu poate să-și facă modestul lui negoț decît scontîndu-și valorile la bancă să păstreze în sertarele biroului un Ravenouillet de-al tău... Este greu, foarte greu...

— Și cît e scontul ? întrebă Bixiou.

— Aproape nimic, răspunse Vauvinet. Te va costa, pe trei luni, cincizeci de nenorociți de franci.

— Vei fi, cum spunea pe vremuri Emile Blondet, binefăcătorul meu, spuse Bixiou.

— Douăzeci la sută, plus dobîndă, spuse Gazonal la urechea lui Bixiou, care îl lovi tare cu cotul în esofag.

— Ia uite, spuse Vauvinet deschizînd sertarul biroului său, zăresc acolo, dragul meu, lipită de banderolă, o bancnotă uitată de cinci sute ; nici nu știam că sînt atît de bogat ; eu îți căutam un efect cu scadență la sfîrșitul lunii, de patru sute cincizeci. Cérizet ți-l va lua fără mare scăzămînt și gata suma. Dar fără glumă, Bixiou... așa-i ? astă-seară voi veni la Carabine, îmi juri...

— Nu sîntem oare din nou amici ? spuse Bixiou luînd biletul de cinci sute și efectul de patru sute cincizeci de franci ; îți dau cuvîntul meu că îl vei vedea diseară pe du Tillet și pe mulți alții care vor să-și croiască drumul... de fier la Carabine.

Vauvinet îi conduse pe cei trei prieteni pînă pe palier, lingușindu-l pe Bixiou. Acesta rămase serios în pragul ușii de la intrare ; îl asculta pe Gazonal care căuta să-i explice operația aceasta, demonstrîndu-i că, dacă amicul lui Vauvinet, acest Cérizet, îi lua un scont de cincizeci de franci la efectul de patru sute cincizeci de franci, asta însemna că el dă în total patruzeci la sută... Pe trotuar, Bixiou îl înspăimîntă pe Gazonal printr-un rîs de mistificator parizian, acel rîs mut și rece, un fel de crivăț labial.

— Adjudecarea căilor ferate va fi sigur amînată la cameră, spuse el, o știm de ieri de la această figurantă căreia i-am zîmbit... Și, dacă astă-seară cîștig cinci, șase mii de franci la cărți, ce mai înseamnă șaptezeci de franci pierduți numai pentru a avea cu ce miza !...

— *Lansquenet*³³-ul este încă una din miile de fețe ale Parisului așa cum este el, începutu Leon. De aceea, vere, vrem să te prezentăm unei ducese din strada Saint-Georges, unde vei vedea aristocrația demimondenelor și unde

poți să câștigi procesul tău. Cum însă este imposibil să te arăți acolo cu părul tău ca în Pirinei, de parcă ești un arici, vom merge aici aproape, în Piața Bursei, la Marius, un alt actor al nostru.

— Cine mai e și actorul ăsta ?

— Uite povestea, răspunse Bixiou. În 1800, unul din Toulouse numit Cabot, tânăr frizer ros de ambiție, veni la Paris și își deschise prăvălie (cum spuneți voi). Acest om talentat (posedă douăzeci și patru de mii de franci rentă la Libourne, unde s-a retras) înțelese că numele lui vulgar și dezgustător nu-l putea duce departe. Domnul de Parny³⁴, clientul lui, îl botează Marius, nume mult superior prenumelor de Armand și Hippolyte, sub care se ascund patronimicele atinse de boala Cabot. Toți urmașii lui Cabot s-au numit Marius. Actualul Marius este Marius al V-lea și se numește Mougin. Așa se întâmplă în multe sectoare comerciale, cu apa de Botot, cu cerneala Petite-Vertu. La Paris, un nume devine o proprietate comercială și ajunge să constituie un fel de noblețe de firmă. Marius, care de altfel are elevi, a creat, spune el, prima școală de coafură din lume.

— Străbătînd Franța am și văzut, spuse Gazonal, multe firme pe care citesc următoarele cuvinte : CUITARE, elevul lui Marius.

— Elevii aceștia trebuie să-și spele miinile după fiecare coafură executată, răspunse Bixiou ; dar Marius nu-i admite indiferent cum ar arăta, trebuie să aibă miini frumoase și să nu fie urîți. Cei mai deosebiți, ca mod de a se exprima, ca înfățișare, se duc să lucreze la domiciliu și se întorc foarte obosiți. Marius nu se deplasează decît pentru femeile de rang, are cabrioletă și lacheu.

— Dar, în definitiv, nu este altceva decît un bărbier ! exclamă Gazonal indignat.

— Bărbier ! spuse Bixiou, ia gîndește-te că e căpitan în garda națională și e decorat pentru că a sărit primul la o baricadă în 1832³⁵.

— Bagă de seamă, nu este nici coafor, nici peruchier, este director al unor saloane de coafură, adăugă Leon, urcînd o scară cu stîlpîi de cristal, cu balustrada de mahon și cu treptele acoperite cu un covor somptuos.

— Chiar așa ! Să nu ne faci de rîs, spuse Bixiou lui Gazonal. În anticameră vei da de lachei care îți vor lua haina și pălăria ca să le perie și te vor conduce pînă la

ușa unuia din saloane, deschizînd-o și închizînd-o. Este necesar să-ți spun asta, dragă Gazonal, adăugă cu finețe Bixiou, ca nu cumva să strigi : „Hoții !“

Aceste saloane, continuă Leon, sînt trei încăperi unde directorul a îngrămădit toate invențiile luxului modern. La ferestre, draperii, peste tot jardiniere, divane moi pe care poți, cînd toate mesele de toaletă sînt ocupate, să-ți aștepți rîndul, citind ziarul. Intrînd, ai putea să-ți pipăi buzunarul, crezînd că ți se vor cere cinci franci ; dar, din orice pungă, nu se extrag decît cincizeci de cenți pentru freză și un franc pentru tuns și frizat. Lîngă jardiniere se găsesc mese de toaletă elegante, și apa țîșnește prin robinete. Peste tot — oglinzi enorme reflectă fețele. Deci, să nu faci pe miratul. Cînd *clientul* (acesta e cuvîntul elegant prin care Marius a înlocuit dezgustătorul *mușteriu*), cînd clientul apare în dreptul ușii, Marius îi aruncă o privire și e gata cîntărit : pentru el nu ești decît un cap mai mult sau mai puțin apt de a-i da de lucru. Pentru Marius, nu există oameni, există doar capete.

— Îl vei auzi pe Marius pe toate tonurile gamei, spuse Bixiou, dacă știi să imiți jocul nostru.

Îndată ce se arată Gazonal, privirea lui Marius îi fu favorabilă, el strigă :

— Régulus ! ocupă-te dumneata de acest cap, întii rotunjește-l cu foarfeca mică.

— Scuzați, spuse Gazonal elevului, la un gest al lui Bixiou, doresc să fiu coafat chiar de domnul Marius.

Marius, foarte măgulit de această pretenție, se apropie, lăsînd capul la care lucra.

— La dispoziția dumneavoastră, isprăvesc acum, n-aveți nici o grijă, elevul meu va face pregătirile, eu singur voi hotărî felul tunsorii.

Marius, un om scund, ciupit de vărsat, cu părul negru cărbune și frizat ca al lui Rubini ³⁶, îmbrăcat de sus pînă jos în negru, cu manșete, cu jaboul cămășii împodobit cu un diamant, îl recunoscă atunci pe Bixiou și îl salută ca pe o forță egală cu a lui.

— E un cap comun, îi spuse el lui Leon, arătîndu-l pe domnul pe care îl coafa, un băcan !... Ce vreți, dacă n-am face decît artă am muri la Bicêtre ³⁷, nebuni !...

Și se întoarce cu o mișcare de neimitat la clientul său, după ce-i spuse lui Régulus :

— Servește pe domnul, este desigur un artist.

— Un ziarist, spuse Bixiou.

La aceste cuvinte, Marius trecu de două, trei ori pieptenul prin părul capului comun și se repezi la Gazonal, apucându-l pe Régulus de braț tocmai când se pregătea să țacănească forfecuțele.

— Mă ocup eu de domnul. Uitați-vă, domnule, spuse el băcanului, priviți-vă în oglinda cea mare, dacă vă cuprinde oglinda... Ossian !

Lacheul intră și puse stăpânire pe client ca să-l îmbrace.

— Veți plăti la casă, domnule, spuse Marius mușterii uimit care tocmai scotea punga.

— Este atât de necesar, dragul meu, să recurgi la această operație cu forfecuțele ? întrebă Bixiou.

— Nici un cap nu vine la mine decît curățat, răspunse renumitul coafor ; dar, pentru dumneavoastră, voi servi pe domnul în întregime. Elevii mei dau prima formă, altminteri n-aș prididi. Toată lumea spune ca dumneavoastră : „Să fiu coafat de Marius !“ Nu pot să fac decît finisajul... La ce ziar lucrează domnul ?

— În locul dumatilă, aș avea trei sau patru Mariuși, spuse Gazonal.

— Ah ! domnul este, cum văd, foiletonist ! spuse Marius. Vai ! în coafură, unde trebuie să pui mîna la toate, acest lucru este imposibil... Scuzați !

Îl lăsă pe Gazonal ca să vadă ce făcea Régulus care pregătea un cap de curînd sosit.

Lovind cu limba în cerul gurii, făcu un zgomot de nemulțumire care poate fi tradus prin : ttt, ttt, ttt !

— Vai, Doamne ! nu e destul de drept, tunsoarea dumatilă face scări... Ia uite, Régulus, doar nu tundem puđeli, ci oameni, care au caracterul lor. Dacă mai continui să te uiți în tavan în loc să te împarți între oglindă și fața clientului, îmi vei dezonora casa.

— Ești sever, domnule Marius.

— Trebuie să le arăt secretele artei...

— Este, deci, o artă ? întrebă Gazonal.

Marius, indignat, îl privi pe Gazonal în oglindă și se opri cu pieptenele într-o mîna și foarfecele în alta.

— Domnule, vorbiți ca un... copil ! Și totuși, după accent, păreți să fiți din Sud, patria oamenilor superiori.

— Da, știu că trebuie să ai un soi de gust, răspunse Gazonal.

— Dar tăceți din gură, domnule ! mă așteptam la mai mult din partea dumneavoastră. Adică, un coafor, nu spun un coafor bun, căci ești sau nu ești coafor... un coafor... e mai greu de găsit... decît... ce să spun ?... decît un... nu știu ce... un ministru... (stați liniștit) ; adică nu, pentru că nu poți să-ți dai seama de valoarea unui ministru, străzile sînt pline de miniștri... Un Paganini ?... nu, nu este de ajuns !... Unui coafor, domnule, un om care ghicește sufletul și obiceiurile dumneavoastră ca să vă coafeze potrivit fizionomiei dumneavoastră, îi trebuie ceea ce constituie un filozof. Dar femeile !... Uite, femeile ne prețuiesc, ele știu cît valorăm... valorăm cucerirea pe care vor s-o facă în ziua cînd se coafează pentru a obține o victorie... adică, un coafor... nu se știe ce este. Uite, eu care vorbesc sînt aproape tot ceea ce există mai... fără să mă laud, mă cunoaște lumea... Ei bine, nu, cred că trebuie să se găsească și mai buni... Execuția, asta-i problema ! Ah ! dacă femeile mi-ar da mîină liberă, dacă aș putea să execut toate ideile care-mi vin !... Pentru că am, vedeți dumneavoastră, o imaginație îndrăcită !... dar femeile nu consimt, au planurile lor, după ce-ai plecat își viră degetele sau pieptenele în fermecătoarele noastre edificii, care ar trebui să fie gravate și păstrate, căci operele noastre, domnule, nu durează decît cîteva ore... Un mare coafor, ei ! ar fi ceva ca Vestris și Carême³⁸ în meseriile lor... (întoarceți capul așa, vă rog, aranjez părțile din față bine). Profesiunea noastră este compromisă de nepricepuți care nu înțeleg nici epoca, nici arta lor... Există negustori de peruci sau de loțiuni pentru creșterea părului... ăștia nu știu decît să-ți vîndă sticlute... ți-e și milă !... ăsta-i comerț ? Mizerabilii ăștia tund sau coafează cum pot... Eu, cînd am venit aici, de la Toulouse, aveam ambiția să fiu succesorul marelui Marius, să fiu un adevărat Marius și să aduc, eu singur, mai multă faimă numelui decît ceilalți patru la un loc. Mi-am spus : „A învinge sau a muri...” (Așa, stați drept, vă termin acum.) Eu sînt primul care am pus eleganță în meserie. Am făcut din saloanele mele obiectul curiozității. Disprețuiesc reclama, domnule, și, cît costă reclama, voi da pentru confort, pentru agrement. Anul viitor, voi avea într-un salonaș un cvartet, se va face muzică și de cea mai bună calitate. Da, trebuie să transformi în plăcere plictiseala celor pe care îi coafezi. Nu-mi ascund neplăcerile

pe care le îndură clientela. (Priviți-vă în oglindă.) Să te lași coafat este obositor, poate tot atât ca atunci când pozeci pentru un portret, și domnul poate știe că faimosul domn de Humboldt ³⁹ (am reușit să pun în valoare puținul păr pe care i l-a lăsat America ; știința seamănă din acest punct de vedere cu sălbatecul, își scalpează foarte bine omul) ; acest ilustru savant a spus că, după durerea de a fi spînzurat, urmează aceea de a fi pictat * ; dar, după părerea unor femei, eu așez durerea de a fi coafat înaintea celei de a fi pictat. Ei bine, domnule, eu vreau ca lumea să vină la coafor de plăcere. (Aveți în păr un vârtej care trebuie stăpînit.) Cineva îmi propusese niște cîntărețe italiene care, în antracte, ar fi depilat pe tinerii de patruzeci de ani ; dar s-a dovedit că erau fete de la Conservator, profesoare de pian din strada Montmartre. Acum sînteți coafat, domnule, așa cum trebuie să fie un om de talent. Ossian, spuse el lacheului în livrea, perie și însoțește pe domnul. Cine-i la rînd ? întrebă apoi cu mîndrie, privind persoanele care așteptau.

— Să nu rîzi, Gazonal, spuse Leon vărului său cînd ajunse jos, aruncîndu-și privirea în Piața Bursei, zăresc acolo pe unul dintre oamenii noștri mari : vei putea compara limbajul lui cu limbajul acestui patron și îmi vei spune, după ce-l vei fi auzit, care este mai original.

— Să nu rîzi, Gazonal, spuse Bixiou, repetînd în glumă intonația lui Leon. Cu ce crezi că se ocupă Marius ?

— Cu tunsul și coafatul.

— A pus mîna pe monopolul vînzării părului cu ridicata, reluă Bixiou, întocmai cum cutare negustor de alimente de la care vom cumpăra o piftie de un scud și l-a atribuit pe acela al vînzării trufelor ; scontează efectele comerțului său, își împrumută cu amanet clientele ajunse la ananghie, se ocupă cu rente viagere, joacă la bursă, este acționar la toate jurnalele de modă ; în fine, vinde, sub numele unui farmacist, o loțiune infamă care îi aduce, pentru partea lui, treizeci de mii de franci rentă și a cărei reclamă costă o sută de mii de franci pe an.

* Joc de cuvinte intraductibil cu *pendre* — a spînzura și *peindre* — a picta. (Literal : după durerea de a fi *spînzurat*, urmează aceea de a fi *pictat*.)

— E cu puțință ? strigă Gazonal.

— Ține minte asta, spuse grav Bixiou. La Paris, nu există comerț mic, totul se mărește, de la vînzarea pînzeturilor pînă la aceea a chibriturilor. Negustorul de limonadă care te privește cînd intri la el, cu șervetul pe braț, poate să aibă cincizeci de mii de franci rentă ; un chelner este alegător și eligibil, iar cutare om, cu înfățișare de nevoiaș, cînd îl vezi trecînd pe stradă, are în vestă diamante de montat în valoare de o sută de mii de franci, și nu le-a furat.

Cei trei prieteni nedespărțiți, cel puțin pentru ziua aceea, înaintau conduși în așa fel de peisagist, încît să se ciocnească cu un bărbat de vreo patruzeci de ani, decorat, care venea din boulevard prin strada Neuve-Vivienne.

— Ia spune, dragă Dubourdieu, la ce visezi ? întrebă Leon. La vreo frumoasă compoziție simbolică ?... Dragă vere, am plăcerea să-ți prezint pe ilustrul nostru pictor Dubourdieu, tot atît de celebru prin talentul său, cît și pentru convingerile sale umanitare... Dubourdieu, vărul meu, Palafox !

Dubourdieu, mic de statură, cu fața palidă, cu ochii albaștri melancolici, îl salută ușor pe Gazonal, care se înclină în fața omului de geniu.

— Prin urmare, ați ales pe Stidmann în locul lui ?...

— Ce vrei ? nu eram acolo, răspunse marele peisagist.

— Veți scădea prestigiul Academiei, continuă pictorul. Să alegi un astfel de om, nu vreau să-l ponegresc, dar e un simplu meseriaș !... Unde va ajunge prima dintre arte, aceea ale cărei opere sînt cele mai durabile și care scoate la lumină națiunile după ce omenirea le-a pierdut orice urmă, pînă și amintirea... arta care-i consacră pe oamenii mari ? Sculptura este un apostolat ; ea rezumă ideile unei epoci, și voi recrutați un fabricant de figurine și cămine, un modelator de ornamente, unul dintre zarafii templului ! Ah ! bine zicea Chamfort ⁴⁰, ca să suporti viața la Paris, trebuie să începi prin a înghiți în fiecare dimineată cîte o viperă. În sfîrșit, ne rămîne arta, nu putem fi împiedicați să o cultivăm...

— Și apoi, dragul meu, dumneata ai o mîngîiere pe care puțini artiști o au, viitorul e al dumitale, spuse Bixiou. Cînd lumea va fi convertită la doctrina noastră,

vei fi în fruntea artei dumitale, căci aduci idei care vor fi înțelese... după ce vor fi generalizate ! Peste cincizeci de ani, vei fi pentru toată lumea ceea ce astăzi nu ești decît pentru noi, un om mare ! Numai că, trebuie să ajungem pînă acolo !

— Tocmai am terminat, spuse artistul, cu fața strălucitoare ca a unui om căruia i se bate în strună, am terminat figura alegorică a Armoniei și, dacă vrei să veniți s-o vedeți, veți înțelege de ce mi-au trebuit doi ani ca s-o fac. Am pus totul în ea ! De la prima vedere se și ghicește destinul globului. Regina ține într-o mînă bastonul de păstoriță, simbolizînd dezvoltarea raselor utile omului ; pe cap poartă boneta libertății ; are șase mamele ca la egipteni, căci aceștia l-au presimțit pe Fourier⁴¹ ; picioarele ei se sprijină pe două mîini împreunate, îmbrățișînd globul ca semn al fraternității raselor umane ; ea calcă niște tunuri distruse, semnificînd suprimarea războiului, și mi-am dat toată silința s-o fac să exprime seninătatea agriculturii triumfătoare... De altfel, am pus alături de ea o uriașă varză creată care, după maestrul nostru, este imaginea concordiei. Oh ! nu este cel mai mic titlu de glorie al lui Fourier faptul de a fi restituit plantelor gîndirea ; el a stabilit cum toate lucrurile se leagă, în creație, prin înțelegerea între ele și, de asemenea, prin limbajul lor special. Peste o sută de ani, va fi cu mult mai mare decît este...

— Și cum se va întîmpla acest lucru, domnule ? întrebă Gazonal, uimit să audă vorbind astfel un om, fără să fie într-o casă de nebuni.

— Prin mărirea producției. Dacă se va trece la aplicarea *Sistemului*, nu va fi imposibil să acționăm asupra astrelor...

— Și ce va deveni atunci pictura ? se interesă Gazonal.

— Va fi și mai mare.

— Vom avea și ochi mai mari ? întrebă Gazonal, privind cu înțeles prietenii.

— Omul va fi din nou ceea ce era înainte de degenerarea sa, oamenii noștri de șase picioare vor părea atunci niște pitici...

— Tabloul tău este gata ? întrebă Leon.

— Gata de tot, răspunse Dubourdieu. Am căutat să-l văd pe Hiclar ca să compună o simfonie ; aş dori ca, privind această compoziție, să se audă o muzică în genul lui Beethoven, care ar dezvolta ideile pentru a le face cunoscute inteligenței în două feluri. Ah ! dacă ar vrea guvernul să-mi pună la dispoziție una din sălile Luvrului...

— Dar pot să vorbesc, dacă vrei, căci nu trebuie lăsat la o parte nici un mijloc de a atrage atenția...

— Oh ! prietenii mei pregătesc articole, dar mi-e frică să nu meargă prea departe.

— Aş ! spuse Bixiou, nu vor merge atât de departe ca viitorul...

Dubourdieu îl privi chioriş pe Bixiou şi-i dădu înainte.

— Dar e nebun, spuse Gazonal, e lunatic.

— Are penel, ştie multe lucruri, răspunse Leon ; dar l-a omorît fourierismul. Ai văzut aici, vere, unul din efectele ambiției asupra artiștilor. Prea adesea, la Paris, în dorința de a ajunge mai repede decât pe calea obișnuită la această celebritate, care este pentru ei bogăția, artiștii împrumută aripi de circumstanță, cred că devin mai mari înrobindu-se unei idei, făcându-se susținătorii unui sistem şi speră să transforme o coterie într-un adevărat public. Unul e republican, un altul saint-simonist, iar altul e aristocrat, catolic, de centru, retrograd sau filogerman, dintr-o convingere preconcepută. Dar, dacă este adevărat că opinia nu dă talent, în schimb, îi dăunează întotdeauna, ca dovadă bietul băiat pe care l-ai văzut. Opinia unui artist trebuie să fie credința în operele de artă... şi singurul mijloc de reuşită, munca, atunci când natura i-a dăruit focul sacru.

— S-o ştergem, spuse Bixiou, Leon face morală.

— Dar omul acesta era de bună-credință ! strigă Gazonal, neputîndu-şi reveni din uimire.

— De cea mai bună credință, răspunse Bixiou, de tot atîta de bună-credință ca regele frizerilor de adi-neauri.

— E nebun ! repetă Gazonal.

— Şi nu e singurul pe care ideile lui Fourier l-au făcut nebun, spuse Bixiou. Nu cunoşti Parisul. Cere-i o sută de mii de franci ca să realizezi ideea cea mai utilă omenirii, ca să experimentezi ceva asemănător

mașinii cu aburi, vei muri, ca Salomon de Caus⁴², la Bicêtre; dar, dacă este vorba de un paradox, lumea se omoară pentru așa ceva, ea cu averea ei cu tot. Ei bine, aici se întâmplă cu sistemele ce se întâmplă cu aceste lucruri. Ziare imposibile au înghițit milioane de cincisprezece ani încoace. Ceea ce-ți făcea procesul atât de greu de câștigat este faptul că ai dreptate și că sînt, după cum spui dumneata, motive secrete în favoarea prefectului.

— Poți tu să concepi ca un om de spirit să mai poată trăi într-altă parte o dată ce a înțeles Parisul cu moravurile lui? întrebă Leon pe Gazonal.

— Dacă l-am duce pe Gazonal la mătușa Fontaine, spuse Bixiou, făcînd semn unei birje să se apropie, ar fi oare să trecem de la seriozitate la fantastic? Birjar, în strada Vieille-du-Temple.

Și cei trei prieteni se îndepărtară în direcția cartierului Marais.

— Ce-o să-mi mai arăți? întrebă Gazonal.

— Dovada celor spuse de Bixiou, răspunse Leon, prezentîndu-ți o femeie care stoarce douăzeci de mii de franci pe an, exploatînd o idee.

— O ghicitoare în cărți! spuse Bixiou neputîndu-se împiedica să interpreteze ca o întrebare expresia meridionalului. Doamna Fontaine trece, în ochii acelor care caută să cunoască viitorul, drept mai savantă decît fusese răposata domnișoară Lenormand.

— Trebuie să fie strașnic de bogată! exclamă Gazonal.

— Cîtă vreme a existat loteria, ea a fost victima propriei sale idei, răspunse Bixiou, fiindcă la Paris mult câștigi, mult cheltuiești. Toțiăștia au capetele înfierbîntate și le sparg ca să mai aibă pe unde să și le răcorească. Toți cei care câștigă parale cu nemiluita au tot atîtea vicii și fantezii, desigur pentru stabilirea unui echilibru.

— Dar acum, cînd loteria a fost desființată? întrebă Gazonal.

— Ei, acum are un nepot care strînge.

Cînd ajunseră acolo, cei trei prieteni zăriră, într-una din cele mai vechi case din această stradă, o scară șubredă, între treptele căreia se strînsese glodul. Se suiră pe ea în semiîntuneric și în mirosul greșos specific

caselor cu gang, oprindu-se la etajul al treilea în fața unei uși, pe care numai desenul ar putea s-o redea, pentru că literatura ar pierde prea multe nopți ca s-o zugrăvească cum se cuvine.

O femeie bătrână, în armonie cu ușa și fiind, poate, însăși ușa însuflețită, îi băgă pe cei trei prieteni într-o încăpere servind de anticameră unde, cu toată atmosfera caldă care scălda străzile Parisului, simțiră un frig înghețat ca în criptele cele mai adânci. Pătrundea acolo un aer umed dintr-o curte interioară, semănând cu o gură de pivniță mare, era întuneric, și pe pervazul ferestrei se afla o lădiță plină cu plante gălbejite. În această încăpere unsă cu o substanță grasă și neagră ca funinginea, scaunele, masa, toate aveau un aspect sărăcăcios. Lespezile podelei musteau umezeala ca un urcior poros. În sfârșit, cel mai mic amănunt era în armonie cu îngrozitoarea babă cu nasul coroiat, cu fața palidă și îmbrăcată în zdrențe decente, care spuse clienților să ia loc și îi lămuri că nu se intră la doamna decît unul cîte unul.

Gazonal, făcînd pe cutezătorul, intră plin de curaj și se pomeni în fața uneia din acele femei uitate de Moarte care, fără îndoială, le uită intenționat pentru a lăsa printre cei vii cîteva exemplare din ea însăși.

Avea o față uscată în care luceau niște ochi cenușii, de o fixitate obositoare; un nas teșit, mînjit cu tutun; niște oase susținute de mușchi destul de convingători și care, sub pretext că sînt mîini, amestecau lenevos cărțile, ca o mașină cu motorul gata să se oprească.

Trupul, un fel de coadă de mătură, acoperit decent cu o rochie, se bucura de avantajele naturii moarte. Nu mișca de fel. Pe frunte se înălța o bonetă de catifea neagră.

Doamna Fontaine era, totuși, o femeie adevărată; avea în dreapta o găină neagră, și în stînga o broască mare rîioasă numită Astaroth și pe care Gazonal nu o văzu la început.

Broasca rîioasă, de o mărime surprinzătoare, înpăimînta mai puțin prin ea însăși, cît prin două topaze, mari ca niște piese de cincizeci de centime, cu licăriri de lampă. Este imposibil să suporti această privire.

Precum spunea răposatul Lassailly⁴³ care, dormind o dată pe cîmp, a vrut să învingă privirea fascinantă a

unei broaște rîioase, această vietate este o ființă neînțeleasă. Poate că în ea se rezumă creația animală, cu om cu tot; căci, spunea Lassailly, broasca rîioasă trăiește nesfîrșit de mult și, după cum se știe, are, dintre toate animalele create, cea mai lungă perioadă de procreare.

Găina cea neagră își avea coteața la distanță de vreo două picioare de masa acoperită cu o velină verde și venea acolo pe o scîndură, formînd un fel de pod mobil între coteață și masă.

Cînd această femeie, cea mai puțin reală dintre creaturile care împodobeau această cocioabă gen Hoffmann⁴⁴, spuse lui Gazonal: „Tăiați!“... fabricantul, om cumsecade, se înfioră fără să vrea. Ceea ce face ca aceste creaturi să fie atît de formidabile este importanța lucrurilor pe care vrem să le aflăm. Vii să le cumperi speranță, și ele o știu prea bine.

Peștera Sibilei era cu mult mai întunecoasă decît anticamera; nu se distingea culoarea tapetului.

Tavanul, înnegrit de fum, departe de a reflecta puțină lumină aruncată prin fereastra dublă astupată de plante firave și palide, absorbea, dimpotrivă, o mare parte; însă, această licărire lumina din plin masa din fața vrăjitoarei. Masa, fotoliul bătrînei și acela pe care stătea Gazonal compuneau tot mobilierul încăperii, împărțită în două printr-o chițimie unde dormea, fără îndoială, doamna Fontaine. Gazonal auzi, printr-o ușiță întredeschisă, bolboroseala specială a unui rasol care fierbe. Acest zgomot de bucătărie, însoțit de un miros amestecat în care predomina cel al unei chiuvete de vase, împletea necuviincios gîndul trebuințelor vieții reale cu ideea unei puteri supranaturale. Dezgustul în mijlocul rarităților. Gazonal zări o treaptă de lemn alb, ultima, desigur, din scara interioară care ducea la chițimie. Cuprinse toate aceste amănunte într-o singură privire și îi veni greață.

Era mult mai înfiorător decît povestirile romancierilor și decît scenele dramelor germane, era de un realism înăbușitor. Aerul împrăstia o apăsare amețitoare, întunericul sfîrșea prin a irita nervii.

Cînd meridionalul, împins de un fel de înfumurare, privi broasca rîioasă, avu o fierbințeală ca de vomitiv în golul stomacului, resimțind o teroare destul de ase-

mănătoare cu aceea a criminalului în fața jandarmului. Încercă să-și vină în fire examinînd-o pe doamna Fontaine, dar întîlni niște ochi aproape albi, ale căror pupile nemișcate și înghețate erau de nesuportat. Liniștea deveni atunci înspăimîntătoare.

— Ce doriți, domnule? îl întrebă doamna Fontaine pe Gazonal, consultația de cinci franci, cea de zece sau cea mare?

— Chiar consultația de cinci franci e destul de scumpă, răspunse meridionalul, făcînd în sinea lui sforțări nemaipomenite ca să nu se lase copleșit de mediul în care se găsea.

În timp ce Gazonal încerca să-și vină în fire, o voce infernală îl făcu să sară din fotoliu: găina neagră cîrîia.

— Du-te, fată, du-te, domnul nu vrea să cheltuiască decît cinci franci.

Și găina parcă înțelese ce-i spunea stăpîna sa, căci după ce se apropiase la un pas de cărți, se întoarse cu gravitate la locul ei.

— Ce floare îndrăgiți? întrebă bătrîna cu o voce răgușită din cauza mucozităților care se ridicau și coborau fără încetare în bronhiile ei!

— Trandafirul.

— Ce culoare vă place?

— Albastrul.

— Ce animal preferați?

— Calul. De ce aceste întrebări? întrebă Gazonal la rîndul său.

— Omul ține la toate prin stările sale anterioare, răspunse ea sentențios, de aici îi vin instinctele, și instinctele îi domină destinul. Ce mîncăți cu mai multă plăcere? peștele, vînatul, cerealele, carnea de măcelărie, dulciurile, legumele sau fructele?

— Vînatul.

— În ce lună v-ați născut?

— Septembrie.

— Arătați-mi mîna.

Doamna Fontaine privi cu multă atenție liniile mîinii prezentate. Toate acestea se petrecură cu seriozitate, fără a premedita vrăjitoria și cu simplitatea pe care ar fi pus-o un notar pentru a se informa de intențiile unui client, înainte de a întocmi actul. După ce amestecă atît cît trebuia cărțile, ea îl rugă pe Gazonal să taie și

să facă singur trei teancuri. Luă teancurile, le întinse unul deasupra altuia, le cercetă cum cercetează un jucător cele treizeci și șase de numere ale ruletei, înainte de a risca miza.

Gazonal, înghețat pînă în măduva oaselor, nu mai știa unde se afla; dar uimirea sa crescuse atunci cînd această babă înspăimîntătoare cu capot verde, soioasă și uscată, al cărei coc lăsa să se vadă mai multe panglici negre decît păr încirlionțat ca niște semne de întrebare, îi spuse pe nerăsuflăte, cu vocea ei încărcată de flegmă, toate particularitățile, chiar cele mai tainice, ale vieții lui de pînă atunci, îi înșiră gusturile, obiceiurile, caracterul lui, chiar și ideile lui din copilărie; tot ce a putut să aibă influență asupra lui, căsătoria nerealizată, de ce, cu cine, descrierea exactă a femeii pe care o iubise și, în sfîrșit, din ce regiune venise, procesul etc.

Gazonal crezu într-o mistificare pregătită de vărul lui; dar absurditatea acestei conspirații îl izbi îndată ce-i veni ideea și rămase uimit în fața acestei puteri într-adevăr infernală a cărei întrupare împrumută de la umanitate ceea ce, pururea, imaginația pictorilor și a poezilor a privit ca cel mai înspăimîntător lucru: o băbuță fioroasă, gîfîitoare, știrbă, cu buze reci, cu nasul turtit și ochii albi.

Pupilele doamnei Fontaine se animaseră, erau străbătute de o sclipire izvorîită din adîncurile viitorului sau ale iadului. Gazonal, întrerupînd-o pe bătrînă, o întrebă mașinal la ce-i serveau broasca rîioasă și găina.

— Ca să pot prezice viitorul. Consultantul aruncă singur grăunțe, la întîmplare, pe cărți. Cleopatra vine să le ciugulească. Astaroth se tîrăște deasupra ca să ia hrana întinsă de client și aceste două minunate inteligențe nu s-au înșelat vreodată. Vreți să le vedeți la treabă? Vă veți cunoaște viitorul. E o sută de franci.

Gazonal, speriat de privirea lui Astaroth, se năpusti în anticameră, după ce o salută pe teribila doamnă Fontaine. Era learcă și parcă scăpase de sub clocitoarea infernală a duhului rău.

— Să plecăm! spuse el artiștilor. Ați consultat vreodată această vrăjitoare?

— Nu fac nimic important fără să-l întreb pe Astaroth, spuse Leon, și întotdeauna am reușit.

— Eu aştept averea cinstită promisă de Cleopatra, spuse Bixiou.

— Mă ia cu fierbinţeală! strigă meridionalul, dacă aş crede ce-mi spuneţi, aş crede, prin urmare, în vrăjitorie, într-o putere supranaturală?

— Poate să fie doar naturală, răspunse Bixiou. O treime din demimondene, un sfert din oamenii de stat, jumătate din artişti o consultă pe doamna Fontaine, şi se ştie un ministru pentru care ea este o Egerie⁴⁵.

— Ți-a ghicit viitorul? întrebă Leon.

— Nu, mi-a ajuns trecutul. Dar, dacă poate, cu ajutorul oribililor ei colaboratori, să prezică viitorul, continuă Gazonal, străbătut de un gând, cum putea să piardă la loterie?

— Ah! pui degetul pe una din cele mai mari taine ale științelor oculte, răspunse Leon. Îndată ce acest soi de oglindă interioară, în care se reflectă, pentru ei, viitorul sau trecutul, se tulbură sub răsuflarea unui sentiment personal sau sub imperiul unei idei oarecare, străină de actul de voință pe care îl îndeplinesc, vrăjitorii sau vrăjitoarele nu mai văd nimic, tot așa cum artistul care întinează arta printr-o combinație politică sau filozofică își pierde talentul. Acum cîțva timp, un bărbat înzestrat cu darul ghicitului în cărți, rivalul doamnei Fontaine, care se deda la practici criminale, n-a fost în stare să-și dea lui în cărți și să afle că va fi arestat, judecat, condamnat de Curtea cu juri. Doamna Fontaine, ghicind viitorul de opt ori din zece, n-a știut niciodată că-și va pierde banii la loterie.

— Așa se întîmplă și în magnetism⁴⁶, atrase atenția Bixiou. Nu te poți magnetiza singur.

— Bravo! uite și magnetismul! exclamă Gazonal. Dar bine, dumneata știi deci orice?...

— Dragă Gazonal, răspunse grav Bixiou, ca să poți rîde de orice, trebuie să știi totul. Cît despre mine, trăiesc la Paris de cînd eram copil, și creionul îmi asigură viața pe socoteala ridicolului, cu cinci caricaturi pe lună... Adesea îmi bat joc astfel de vreo idee în care cred!

— Să trecem la alte distracții, spuse Leon, hai la cameră să aranjăm afacerea vărului.

— Asta este marea comedie, spuse Bixiou, imitînd pe Odry și pe Gaillard, căci îl vom face să se dea în

spectacol pe primul orator întîlnit în sala pașilor pierduți și vei recunoaște acolo ca și aiurea limbajul parizian care nu are decît două ritmuri : interesul sau vanitatea.

Urcîndu-se din nou în trăsură, Leon zări, trecînd repede într-o cabrioletă, un bărbat căruia îi făcu semn că voia să-i vorbească.

— Este Publicola Masson, spuse Leon lui Bixiou, am să-i cer oră pentru astă-seară, la cinci, după ședința camerei. Vărul meu va vedea pe cel mai curios dintre toți originalii...

— Cine e ? întrebă Gazonal în timp ce Leon vorbea cu Publicola Masson.

— Un pedichiurist, autor al unui tratat de *bătăturistică*, care îți taie bătăturile cu abonament și care, dacă republicanii triumfă timp de șase luni, va deveni, cu siguranță, nemuritor.

— Are trăsură ! exclamă Gazonal.

— Dar, dragă Gazonal, la Paris, numai milionarii au destul timp liber ca să se plimbe pe jos.

— La cameră ! strigă Leon vizitiului.

— Care, domnule ?

— A deputaților, răspunse Leon după ce schimbă un zîmbet cu Bixiou.

— Parisul începe să mă copleșească, spuse Gazonal.

— Ca să-ți arătăm imensitatea morală, politică și literară a Parisului, noi facem ca ghidul roman care îți arată la Saint-Pierre⁴⁷ degetul mare al statuii ce credeai că e în mărime naturală și constăți că el singur are un picior lungime. N-ai măsurat încă nici unul din degetele mari de la piciorul Parisului !...

— Și bagă de seamă, vere Gazonal, că luăm ce ne iese în cale, nu alegem.

— Astă-seară vei cina cum se benchetuia la Balthazar și vei vedea Parisul nostru jucînd *lansquenet* și ris-cînd o sută de mii de franci dintr-o lovitură, fără o tresărire.

După un sfert de oră, birja se oprea în fața scărilor camerei deputaților, de acea parte a podului Concordiei care duce la discordie⁴⁸.

— Credeam că nu poți să te apropii de cameră, spuse meridionalul, uimit să se vadă în marea sală a pașilor pierduți.

— Depinde, răspunse Bixiou, din punct de vedere material, asta te costă un franc și jumătate cabrioleta. Politic, se cheltuiește ceva mai mult. Rîndunicile au crezut, a spus un poet, că pentru ele se ridică Arcul de Triumf din Piața Étoile ; noi, artiștii, credem că s-a construit acest monument de aici pentru a compensa lipsa de valoare a Teatrului Francez și pentru a ne înveseli ; dar comicii aceștia costă mult mai mult și nici nu ne răsplătesc în fiecare zi pentru banii pe care îi dăm.

— Iată dar și camera ! repeta Gazonal.

Și umbla în lung și în lat prin sala unde se aflau în acel moment vreo zece persoane, uitîndu-se la tot ce vedea cu un aer pe care Bixiou și-l fixa în memorie, pentru a face una din acele celebre caricaturi, arma lui de luptă împotriva lui Gavarni ⁴⁹.

Leon merse să vorbească cu unul din aprozii care se duc și vin mereu din această sală în sala de ședințe, amîndouă comunicînd între ele prin culoarul unde stau steno-grafii Monitorului Oficial și alte cîteva persoane cu serviciul pe lîngă cameră.

— Ministrul, răspunse aprodul lui Leon, în timp ce Gazonal se apropie de el, e înăuntru, dar nu știu dacă mai e și domnul Giraud. Mă duc să văd...

Cînd aprodul deschise unul din canaturile ușii pe care nu intră decît deputații, miniștrii sau comisarii regelui, Gazonal văzu ieșind un bărbat tînăr încă, după cum i se păru lui, deși avea patruzeci și opt de ani, și căruia aprodul i-l arată pe Leon de Lora.

— Ah ! voi sînteți ! spuse el, apropiindu-se ca să strîngă mîna lui Leon și a lui Bixiou. Secăturilor ! ce căutați în sanctuarul legilor ?

— Ei, Doamne ! să învățăm și noi cum se înșiră palavre, spuse Bixiou, fără asta am rugini.

— Atunci, hai în grădină, răspunse tînărul, fără să știe că meridionalul era cu ei.

Văzînd acest necunoscut bine îmbrăcat, în negru de sus pînă jos, fără nici o decorație, Gazonal nu știa în ce categorie politică să-l așeze, dar îl urmă în grădina alăturată sălii, de-a lungul cheiului numit odinioară cheiul Napoleon. Ajuns în grădină, tînărul cam trecut dădu drumul unui hohot de rîs pe care și-l reținea de cînd intrase în sala pașilor pierduți.

— Dar ce ai ? îl întrebă Leon de Lora.

— Dragul meu, ca să putem afirma sinceritatea guvernului constituțional, sîntem obligați să turnăm niște minciuni îngrozitoare cu o îndrăzneală de necrezut. Însă eu am toane. Dacă sînt zile cînd mint ca un program, sînt altele în care nu pot să fiu serios. Astăzi e ziua mea de mare veselie. Ei bine, în acest moment, șeful guvernului, somat de opoziție să dea în vileag secretele diplomației — pe care nu le-ar destăinui dacă ar fi ea la putere — tocmai își face exercițiile la tribună ; și cum este om cinstit și nu minte în interes personal, mi-a șoptit la ureche, înainte de a trece la asalt : „Habar n-am ce să le îndrug !“ Văzîndu-l acolo, m-a apucat un rîs nebun și am ieșit, căci nu poți să rîzi pe banca ministerială unde, uneori, pe neașteptate, mă înhață din nou tinerețea.

— În sfîrșit, exclamă Gazonal, am dat de un om cinstit în Paris ! Trebuie să fiți un om superior ! spuse el uitîndu-se la necunoscut.

— Ei drăcie ! Cine e domnul ! întrebă tînărul tomnatic, examinîndu-l pe Gazonal.

— Vărul meu, răspunse repede Leon. Răspund de tăcerea și de cinstea lui ca de mine însumi. El ne-a adus aici, are un proces administrativ care depinde de ministerul tău ; prefectul lui vrea pur și simplu să-l ruineze și am venit la tine ca să împiedici Consiliul de Stat să facă o nedreptate...

— Cine e raportorul ?

— Massol.

— Bine !

— Și prietenii noștri Giraud și Claude Vignon sînt în secție, spuse Bixiou.

— Suflă-le o vorbă și să vină astă-seară la Carabine, unde du Tillet dă o petrecere sub pretextul drumului de fier, pentru că acum se jefuiește la drumul mare mai mult ca oricînd, adăugă Leon.

— Ei, drăcia dracului ! dar e în Pirinei ? întrebă tînărul cu seriozitate.

— Da, spuse Gazonal.

— Și nu votați cu noi în alegeri ? întrebă omul de stat privindu-l pe Gazonal.

— Nu, dar după ceea ce ați spus aici în fața mea, m-ați corupt : pe cuvîntul meu de comandant al gărzii naționale, vi-l numesc pe candidatul dumneavoastră...

— Ce zici, mai poți și acum să garantezi pentru vărul tău ? îl întrebă tinărul pe Leon.

— Îl formăm, spuse Bixiou cu un ton grozav de comic.

— Bine, voi vedea, spuse acest personaj, părăsindu-și prietenii și întorcându-se fuga în sala de ședințe.

— Drace ! cine e ăsta ? întrebă Gazonal.

— Ei bine, este contele de Rastignac, ministrul departamentului de care ține afacerea ta...

— Cum, un ministru nu-i mai mult decît atît ?

— Dar este un vechi prieten de-al nostru. Are trei sute de mii de livre rentă, este *pair* al Franței, regele l-a făcut conte, este ginerele lui Nucingen și unul dintre cei doi-trei oameni de stat creați de Revoluția din Iulie ; dar puterea îl plictisește uneori și vine să mai ridă cu noi...

— Ei, vere, nu ne spuseși că faci acolo politică de opoziție, spuse Leon luîndu-l pe Gazonal de braț. Ce, ești prost ? Dacă se află un deputat mai mult sau mai puțin la stînga sau la dreapta, cîștigi ceva ?...

— Noi sîntem pentru ceilalți...

— Lasă-i în pace, spuse Bixiou la fel de comic cum ar fi spus-o Monroe⁵⁰ ; ei au de partea lor providența, o să-i scoată ea la liman fără dumneata și chiar fără voia lor... Un fabricant trebuie să fie fatalist.

— Bravo ! uite-l pe Maxime cu Canalis și Giraud ! exclamă Leon.

— Haide, dragă Gazonal, actorii așteptați intră în scenă, îi spuse Bixiou.

Și toți trei se îndreptară spre personajele numite, care păreau că n-aveau nimic de făcut.

— V-au luat la goană că vă plimbați așa ? îl întrebă Bixiou pe Giraud.

— Nu, în timp ce se votează prin scrutin secret, răspunse Giraud, am venit să luăm aer...

— Și cum a ieșit șeful guvernului din încurcătură ?

— A fost strălucit ! spuse Canalis.

— Strălucit ! repetă Giraud.

— Strălucit ! spuse și Maxime.

— Drace, dreapta, stînga, centrul sînt unanime ?

— Avem fiecare părerea noastră, lămuri Maxime de Trailles.

Maxime era un deputat guvernamental.

— Da, întâri Canalis rîzînd.

Deşi Canalis fusese mai înainte ministru, acum aparţinea dreptei.

— Ah, aţi reputat adineauri un mare succes ! îi spuse Maxime lui Canalis, căci dumneavoastră l-aţi obligat pe ministru să urce la tribună.

— Şi să mintă ca un şarlatan, răspunse Canalis.

— Grozavă victorie ! răspunse onestul Giraud. Ce ai fi făcut în locul lui ?

— Aş fi minţit şi eu.

— Asta nu se numeşte minciună, spuse Maxime de Trailles, asta înseamnă să acoperi coroana.

Şi îl luă pe Canalis deoparte.

— E un mare orator ! îi spuse Leon lui Giraud, arătîndu-i-l pe Canalis.

— Da şi nu, răspunse consilierul de stat ; e găunos, e răsunător ; mai mult un artist al cuvîntului decît un orator. În sfîrşit, este un instrument bun, dar nu este muzica adevărată ; de aceea nu are şi nu va avea niciodată *trecere în cameră*. Se crede necesar Franţei ; dar, în nici un caz nu poate fi *omul zilei*.

Canalis şi Maxime se apropiară din nou de grup în momentul în care Giraud, deputat de centru al stîngii, pronunţase această sentinţă.

Maxime îl luă pe Giraud de braţ şi-l duse mai departe de grup ca să-i facă, poate, aceleaşi destăinuiiri ca şi lui Canalis.

— Ce băiat cinstit şi merituos ! spuse Leon arătîndu-i-l pe Giraud lui Canalis.

— Are acel soi de probitate care omoară guvernele, răspunse Canalis.

— După părerea dumatăle este un bun orator ?

— Da şi nu, răspunse Canalis, e vorbă-lungă şi în-tortocheat. Este un fel de faur al raţionamentului, un bun logician, dar nu înţelege adevărata logică, aceea a evenimentelor şi a afacerilor ; de aceea, nu are şi nu va avea vreodată *trecere în cameră*.

În momentul cînd Canalis pronunţa această sentinţă asupra lui Giraud, acesta reveni cu Maxime în grup ; şi, uitînd că mai era de faţă un străin de a cărui discreţie nu puteau fi siguri ca de a lui Leon sau a lui Bixiou, îl apucă pe Canalis de mîină într-un fel foarte semnificativ.

— Ei bine, îi spuse el, consimt la ce propune domnul conte de Trailles, vă voi face interpelarea, dar foarte sever.

— Atunci vom avea camera de partea noastră în această problemă ; căci, un om cu prestigiul și elocvența dumneavoastră are întotdeauna *trecere în cameră*, răspunse Canalis. Eu voi răspunde... dar energic, să vă distrug.

— Veți putea provoca o schimbare de guvern, căci, pe un astfel de teren, veți putea face din cameră ce vreți și veți fi *omul zilei*...

— Maxime i-a dus pe amândoi, îi spuse Leon vărului său. Șmecherul ăsta se simte în mijlocul intrigilor camerei ca pește în apă.

— Dar cine e ? întrebă Gazonal.

— Un fost ticălos pe punctul de a deveni ambasador, răspunse Bixiou.

— Giraud, spuse Leon consilierului, să nu pleci pînă nu-l întrebi pe Rastignac ce mi-a promis să-ți spună privitor la un proces pe care îl judeci poimîine și care îl privește pe vărul meu, aici de față ; trec mîine dimineață să te văd în chestia asta.

Și cei trei prieteni se îndreptară spre sala pașilor pierduți, urmîndu-i la distanță pe cei trei oameni politici.

— Uite, vere, privește acești doi bărbați, îi spuse Leon lui Gazonal, arătîndu-i un fost ministru foarte celebru și pe șeful centrului-stîngii, iată doi oratori cu trecere în cameră, porecliți, foarte nostim, miniștri ai departamentului opoziției ; au atîta trecere în cameră, că adesea trec peste ea.

— E ora patru, să ne întoarcem în strada Berlin, spuse Bixiou.

— Da, văzuși inima guvernului, acum trebuie să-ți arătăm viermii intestinali, limbricii, tenia, adică republicanul, pentru că trebuie să-i spunem pe nume, îi explică Leon lui Gazonal.

După ce se îmbarcară toți trei în trăsura lor, Gazonal se uită batjocoritor la vărul său și la Bixiou, ca un om gata să dea drumul unui torent de fiere oratorică și meridională.

— Mă îndoiam eu bine de tîrîtura asta de capitală, dar, de azi-dimineață, o disprețuiesc ! Biata provincie,

așa meschină cum e, e foarte cinstită, pe cînd Parisul e o dezmațată, nesățioasă, mincinoasă, comediantă, și sînt foarte mulțumit că nu m-am lăsat jumulit...

— Ziua nu s-a sfîrșit, spuse sentențios Bixiou, făcînd cu ochiul lui Leon.

— Și de ce te plîngi prostește, întrebă Leon, de un pretins dezmaț, căruia îi vei datora cîștigarea procesului tău?... Te crezi oare mai cinstit decît noi și mai puțin comediant sau lacom, mai puțin înclinat să cazi pe o pantă oarecare, mai puțin vanitos decît toți aceștia pe care i-am mînuit ca pe niște păpuși?...

— Încercați numai să mă corupeți...

— Săracul de tine! spuse Leon, ridicînd din umeri, nu i-ai promis lui Rastignac influența ta electorală?

— Da, pentru că este singurul care a rîs de el însuși...

— Săracul de tine! repetă Bixiou, mă sfidezi, pe mine, care n-am făcut altceva decît să rîd!... Parcă ai fi o javră ațîțind un tigrul... Ah! dacă ne-ai fi văzut bătîndu-ne joc de cineva!... Știi că am putea să înnebunim un om zdravăn la minte?...

Această convorbire îl duse pe Gazonal pînă la vărul său, unde priveliștea somptuoasă a mobilei îi tăie vorba și puse capăt acestei dezbateri. Meridionalul băgă de seamă, dar mai tîrziu, că Bixiou îl și făcuse să se dea în spectacol.

La ora cinci și jumătate, cînd Leon de Lora se îmbrăca pentru seară, spre marea uimire a lui Gazonal, care număra miile de lucruri de prisos ale vărului său, admirînd, în același timp, seriozitatea valetului în exercițiul funcțiunii, se anunță pedichiuristul domnului. Publicola Masson, un bărbat scund de vreo cincizeci de ani, semănînd la față cu Marat⁵¹, își făcu apariția, puse jos o cutie mică cu instrumente și, după ce salută pe Gazonal și pe Bixiou, se așază pe un scăunel în fața lui Leon.

— Cum merg treburile? îl întrebă Leon, întinzîndu-i un picior spălat mai înainte de valet.

— Sînt obligat să am doi elevi, doi tineri care, pierzînd orice nădejde să facă avere, au lăsat chirurgia pentru bătăturistică; mureau de foame, și totuși au talent...

— Oh ! nu-ți vorbesc de afacerile pedestre, te întreb unde ai ajuns cu afacerile politice...

Masson îi aruncă lui Gazonal o privire mai grăitoare decât orice întrebare.

— Oh ! poți să vorbești, e vărul meu și aproape unul de-ai voștri, se crede legitimist ⁵².

— Ei bine, mergem, înaintăm. Peste cinci ani, Europa va fi toată a noastră !... În Elveția și în Italia se lucrează intens și, dacă vine momentul, sîntem gata. Aici, avem cincizeci de mii de oameni înarmați, fără să socotim pe cei două sute de mii de cetățeni fără o lețcaie...

— Zău ! spuse Leon, și fortificațiile ?

— Moi ca niște pateuri ! Le-nghițim ! răspunse Masson. Mai întâi, nu vom îngădui tunurilor să se apropie ; apoi, avem o mică mașinărie mai tare decât toate fortărețele din lume, o mașină făcută de medicul care a vindecat mai multă lume decât omorau medicii în timpul cînd funcționa ea ⁵³.

— Da' strașnice planuri mai aveți ! spuse Gazonal, înfiorat de expresia lui Publicola.

— Ah ! trebuie să trecem prin asta ! noi venim după Robespierre și Saint-Just ⁵⁴ ca să facem mai bine ca ei ; ei au fost timizi, căci vedeți bine ce ni s-a întîmplat : un împărat, ramura vîrstnică și ramura mezină ⁵⁵ ! Montaniarzii ⁵⁶ nu curățiseră îndeajuns arborele social.

— Drace ! dumneata, care vei fi, se pare, consul sau un fel de tribun, spuse Bixiou, gîndește-te că de doisprezece ani ți-am cerut protecția.

— N-o să vi se întîmple nimic, pentru că voi avea nevoie de oameni mucaliți și veți putea lua slujba lui Barère ⁵⁷, răspunse pedichiuristul.

— Dar eu ? spuse Leon.

— Ah ! dumneavoastră sînteți clientul meu, asta va fi salvarea dumneavoastră ; căci geniul este un privilegiu odios și i se rabdă prea multe în Franța ; vom fi obligați să mai dărimăm pe cîțiva dintre oamenii noștri mari ca să-i învățăm pe ceilalți să fie simpli cetățeni...

Pedichiuristul vorbea jumătate în glumă, jumătate în serios, ceea ce-i dădea fiori lui Gazonal.

— Atunci, spuse meridionalul, s-a isprăvit cu religia ?

— Cu religia statului, răspunse pedichiuristul, apăsînd pe ultimul cuvînt; fiecare o va avea pe a sa. Este foarte bine că acum sînt ocrotite mînăstirile, ni se pregătesc fondurile guvernului nostru. Totul conspiră pentru noi. Astfel, toți acei care deplîng popoarele, care fac gură pe chestia proletarilor și a salariilor, care scriu împotriva iezuiților, care se ocupă de îmbunătățirea oricărui lucru... comuniștii, umanitariștii, filantropii⁵⁹, înțelegeți, toți acești oameni sînt avangarda noastră. În timp ce noi strîngem praf de pușcă, ei împletesc fitilul pe care-l va aprinde scînteia unei împrejurări.

— Doamne! dar ce vreți atunci pentru fericirea Franței? întrebă Gazonal.

— Egalitate pentru cetățeni, ieftinirea alimentelor... Vrem să nu mai fie săraci și milionari, oameni care sug sîngele și victime!

— Așa! *maximum* și *minimum*⁵⁹? întrebă Gazonal.

— Ați spus lucrurilor pe nume, răspunse pedichiuristul.

— Nu vor mai fi fabricanți? întrebă Gazonal.

— Se va fabrica pentru stat, ne vom bucura cu toții de uzufructul Franței... Fiecare își va avea rația ca pe un vapor și va munci după capacitatea sa.

— Bravo! spuse Gazonal, și așteptînd momentul cînd veți putea să tăiați capul aristocraților...

— Le mai tai din unghișoară, spuse republicanul radical strîngîndu-și instrumentele și întregind calam-burul.

Salută foarte politicos și ieși.

— E oare posibil? în 1845? strigă Gazonal.

— Dacă avem timp, îți vom arăta toate personajele din 1793, răspunse peisagistul, vei sta de vorbă cu ele. Acum l-ai văzut pe Marat; ei bine, noi îl cunoaștem pe Fouquier-Tinville, Collot-d'Herbois, Robespierre, Chabot, Fouché, Barras și există chiar și o splendidă doamnă Rolland⁶⁰.

— Nu, zău, în spectacolul ăsta, nici tragicul n-a lipsit, spuse meridionalul.

— Este ora șase: înainte de a te însoți la teatru să vezi *Salimbanci*, în care joacă azi Odry, îi spuse Leon vărului său, este necesar s-o vizităm pe doamna Cadine, o actriță pe care o cultivă foarte mult raportorul tău

Massol, ba chiar va trebui să-i faci, astă-seară, o curte stăruitoare.

— Deoarece ai nevoie să câștigi simpatia acestei femei influente, îți voi da câteva instrucțiuni, adăugă Bixiou. Ai muncitoare în fabrică?

— Sigur că am, răspunse Gazonal, mi-ai ghicit slăbiciunea, îmi plac femeile...

— Ei atunci, dacă vrei să execuți mica manevră pe care am să ți-o ticluiesc, vei cunoaște, fără să cheltuești un ban, plăcerile gustate în intimitatea unei actrițe.

Cînd ajunseră în strada Victoire, unde locuiește frumoasa actriță, Bixiou, care punea la cale o poznă împotriva neîncredătorului Gazonal, abia isprăvisese să-i indice rolul; însă meridionalul înțelesese, precum se vedea, din puține cuvinte.

Cei trei prieteni se urcară la etajul al doilea într-o casă destul de frumoasă și o găsiră pe Jenny Cadine la sfîrșitul mesei, pentru că juca în piesa a doua a spectacolului, la teatrul Gymnase. După ce îl prezentară pe Gazonal acestei forțe, Leon și Bixiou, ca să-l lase singur cu ea, pretextară că vor să vadă o mobilă nouă; dar, înainte de a se depărta, Bixiou îi șopti actriței la ureche:

— Este vărul lui Leon, un fabricant milionar, care, vrînd să câștige un proces la Consiliul de Stat împotriva prefectului, găsește nimerit să te seducă pentru a-l avea pe Massol de partea lui.

Oricine, în Paris, cunoaște frumusețea acestei prime-amoreze. E de înțeles, prin urmare, uimirea meridionalului cînd o văzu. Primit la început aproape cu răceală, deveni, în răstimpul celor cîtorva minute cît rămaseră singuri, obiectul bunăvoinței tinerei artiste.

— Cum poate fi lăsată, spuse Gazonal, uitîndu-se cu dispreț, prin ușa lăsată întredeschisă de complicității săi, la mobilierul din salon și calculînd cît putea să valoreze cel din sufragerie, cum poate fi lăsată o femeie ca dumneavoastră într-o astfel de cocină?...

— Ei, ce vreți?... Massol nu e bogat, aștept să ajungă ministru...

— Ce om fericit! strigă Gazonal scoțînd un oftat de provincial.

„Bravo! se gîndi actrița, mobilierul meu va fi înnoit, voi putea, prin urmare, să lupt cu Carabine.“

— Ia spune, scumpa mea, începu Leon cînd se reîntoarse, vii diseară la Carabine, nu-i așa ? se supează, se joacă.

— Va veni și domnul ? întrebă cu drăgălășie și nai-vitate Jenny Cadine.

— Da, doamnă, răspunse Gazonal, amețit de acest succes fulgerător.

— Dar va fi și Massol, adăugă Bixiou.

— Ei, și ce-i cu asta ? răspunse Jenny. Haideți, scumpilor, trebuie să mă duc la teatru.

Oferindu-i actriței mîna pînă la trăsura care o aștepta jos, Gazonal i-o strîngea atît de drăgăstos, încît Jenny Cadine spuse, scuturîndu-și degetele :

— Ei, nu am altele de schimb !

Cînd se urcă în trăsură, Gazonal încercă să-l strîngă pe Bixiou de mijloc, exclamînd :

— S-a prins !... ești un mare ticălos...

— Așa spun femeile, răspunse Bixiou.

La unsprezece și jumătate, după spectacol, o birjă fi duse pe cei trei prieteni la domnișoara Séraphine Sinet, mai cunoscută sub numele de Carabine, unul din acele pseudonime alese de demimondenele celebre sau date lor de către alții și care-i venea, poate, din cauză că își nenorocise regulat întreținătorul.

Carabine, ajunsă aproape o necesitate pentru cunoscutul bancher du Tillet, deputat de centru al stîngii, locuia pe atunci într-o frumoasă casă din strada Saint-Georges. Există în Paris case a căror destinație nu variază, și în aceasta trăiseră pînă atunci șapte curtezane. Prin 1827, un agent de schimb o instalase pe Suzanne du Val-Noble, devenită apoi doamna Gaillard. Baronul de Nucingen făcu acolo pentru vestita Esther singurele nebunii pe care le-a comis vreodată. Au strălucit apoi pe rînd, în aceeași casă, Florine și acea femeie denumită în glumă răposata doamnă Schontz. Sătul de soția sa, du Tillet cumpărase această mică locuință modernă și o instalase pe cunoscuta Carabine, care, prin inteligența ei, prin purtările ei libere, prin strălucitorul ei desfrîu, îl despăgubea de greutățile vieții lui familiale, politice și financiare. Indiferent dacă du Tillet și Carabine erau sau nu erau acasă, masa era întotdeauna întinsă pentru zece persoane, și cu mult fast. Mîncau acolo artiști, literați, jurnaliști, obișnuiții casei. Seara

se juca. Nu puțini membri ai uneia sau alteia din camere căutau acolo ceea ce se plătește, la Paris, cu bani grei : desfătarea. Femeile excentrice, acești meteori, atât de greu de categorisit, ai cerului parizian, aduceau acolo splendoarea toaletelor lor. Toți aveau mult umor, pentru că se putea spune și se spunea orice. Carabine, rivala nu mai puțin faimoasei Malaga, moștenise, în fine, salonul Florinei, devenită doamna Nathan ; al Tulliei, devenită doamna du Bruel, al doamnei Schontz, ajunsă doamna președintă du Ronceret. Intrînd acolo, Gazonal nu rosti mai mult de cîteva cuvinte, dar acestea erau în același timp legitime și legitimize : „E mai frumos ca la Tuileries⁶¹”. Satinul, catifeaua, brocartul, aurul, obiectele de artă scînteietoare captară într-atîta privirile provincialului, încît nici n-o observă pe Jenny Cadine într-o toaletă demnă de a inspira respect și care, ascunsă după Carabine și vorbind cu ea, studia intrarea înpricinatului.

— Draga mea, îi spuse Leon Carabinei, iată vărul meu, un fabricant care a picat din Pirinei la mine azidimineață ; nu știa încă nimic despre Paris. Are nevoie de Massol pentru un proces la Consiliul de Stat ; mi-am luat așadar libertatea de a-l aduce pe domnul Gazonal la masă, recomandîndu-ți să nu-l ametești...

— Cum va dori domnul, vinul e scump, spuse Carabine măsurîndu-l pe Gazonal din cap pînă în picioare și negăsind nimic deosebit la el.

Gazonal, buimăcit de toalete, de lumini, de aurărie și de flecăreala grupurilor pe care le credea interesate de persoana lui, nu putu să îngîne decît aceste cuvinte :

— Doamna... doamna... este prea bună.

— Ce fabricați dumneavoastră ? întrebă zîmbind stăpîna casei.

— Dantele, oferă-i cîteva garnituri ! îi șopti Bixiou lui Gazonal la ureche.

— Dant... dant...

— Sînteți dantist... I-auzi, Cadine, un dantist ! Te-ai păcălit, draga mea.

— Dantele, continuă Gazonal, înțelegînd că trebuia să-și plătească masa. Mi-ar face cea mai mare plăcere să vă ofer o rochie... o eșarfă... o mantilă din fabrica mea.

— Ah ! trei lucruri ? ei bine, sînteți mult mai drăguț decît păreți, răspunse Carabine.

„Parisul mi-a venit de hac !“ își spuse Gazonal, zărind pe Jenny Cadine și ducându-se să o salute.

— Dar eu, ce voi căpăta ? îl întrebă actrița.

— Dar... toată averea mea, răspunse Gazonal, gîndindu-se că a oferi totul înseamnă să nu dai nimic.

O mulțime de personaje intrară : Massol, Claude Vignon, du Tillet, Maxime de Trailles, Nucingen, du Bruel, Malaga, domnul și doamna Gaillard, Vauvinet.

După o convorbire amănunțită cu fabricantul asupra procesului, Massol, fără a-i făgădui nimic precis, îi spuse că raportul nu era încă făcut și că cetățenii puteau avea deplină încredere în priceperea și independența Consiliului de Stat. După acest răspuns rece și demn, Gazonal, disperat, crezu că era necesar s-o seducă pe fermecătoarea Jenny Cadine, de care era îndrăgostit lulea. Leon de Lora și Bixiou își lăsară victima pe mîna celei mai zvăpăiate femei din această ciudată societate, căci Jenny Cadine este singura rivală a faimoasei Déjazet. La masă, unde Gazonal fu uluit de o argintărie lucrată de Froment Meurice, acest Benvenuto Cellini modern, al cărei conținut era demn de interesul stîrnit de formă, cei doi mistificatori avură grijă să se așeze departe de el ; dar urmărirea cu o privire vicleană progresele spiritualei actrițe, care, atrasă de înșelătoarea promisiune a înnoirii mobilierului ei, își puse în gînd să-l ducă pe Gazonal la ea acasă.

Ei bine, niciodată vreo oiță a Domnului nu a arătat atîta voie bună, lăsîndu-se condusă de sfîntul Ion Botezătorul al ei, cît a arătat Gazonal urmînd-o pe această sirenă.

Peste trei zile, Leon și Bixiou, nemaivăzîndu-l pe Gazonal, se duseră să-l caute la hotelul lui, cam pe la ora două după-amiază.

— Ascultă, vere, o hotărîre a consiliului îți dă cîștig de cauză...

— Vai ! e inutil, vere, spuse Gazonal, îndreptînd spre prietenii săi o privire tristă, acum sînt republican...

— Pentru ce ? întrebă Leon.

— Nu mai am nimic, nici măcar cu ce să-mi plătesc avocatul, răspunse Gazonal. Doamna Jenny Cadine deține polițe semnate de mine valorînd mai mult decît întreaga mea avere.

— Adevărat că e cam scumpă Cadine, dar...

— Oh ! am fost răsplătit din plin, răspunse Gazonal. Ah ! ce femeie !... Ce să-i faci, provincia nu poate lupta cu Parisul, mă retrag la Trappe⁶².

— Bravo ! spuse Bixiou, iată-te om cu judecată. Ei, recunoaște superioritatea capitalei...

— Și a capitalului ! strigă Leon întinzându-i lui Gazonal polițele.

Gazonal se uită năucit la ele.

— Nu poți să spui că nu știm ce însemnează ospitalitatea : te-am instruit și te-am salvat de la mizerie, te-am ospătat și... distrat, spuse Bixiou.

— Și pe gratis ! adăugă Leon făcînd gestul ștrengărilor cînd vor să exprime acțiunea de a șterpeli.

UN OM DE AFACERI ¹

*Loretă*² este un cuvînt decent născocit pentru a exprima condiția unei femei sau femeia unei condiții greu de numit și pe care Academia Franceză, din pudoare, avînd în vedere vîrsta celor patruzeci de membri ai săi, a neglijat să-l definească.

Cînd un cuvînt nou răspunde unui fapt social care nu putea fi numit fără a folosi o perifrază, succesul acelui termen este asigurat. De aceea, *loreta* a trecut prin toate clasele sociale, chiar și în aceea în care nu va intra niciodată o *loretă*.

Termenul n-a fost creat decît în 1840 și se datorește, fără îndoială, îngrămădirii acelor cuiburi de turele în jurul bisericii Notre-Dame de Lorette. Aceste lucruri sînt scrise numai pentru etimologiști. Și acești domni n-ar fi atît de stingheriți dacă scriitorii din evul mediu ar fi avut grijă să descrie amănunțit moravurile, așa cum facem noi în această epocă de analiză și descrieri.

Domnișoara Turquet, sau Malaga, pentru că este cunoscută mai ales sub pseudonimul ei, este una din primele enoriașe ale acestei fermecătoare biserici. Fata aceasta veselă și plină de haz, neavînd altă avere în afară de frumusețea sa, dăruia, în timpul acestei povestiri, deplină fericire unui notar care avea în persoana notăritei o soție puțin cam prea habotnică, puțin cam prea țepănă, puțin cam prea rece pentru a-și putea găsi fericirea la domiciliu.

Deci, într-o seară de carnaval, domnul Cardot ospătase, la domnișoara Turquet, pe Desroches avocatul, pe Bixiou caricaturistul, pe Lousteau foiletonistul, pe Nathan, ale căror nume cunoscute din *Comedia umană* fac inutilă orice încercare de-a le face portretul. Tânărul La Palférine, în ciuda titlului său de conte de obîrșie tot atît de veche ca o stîncă — stîncă, vai ! fără nici o vîină de metal — onorase cu prezența sa domiciliul ilegal al notarului.

Dacă este adevărat că în casa unei curtezane nu vii pentru a mînca patriarhalul rasol de vacă, puiul costeliv de la masa conjugală și salata familială, nu este mai puțin adevărat că nici nu se rostesc cuvinte ipocrite la modă într-un salon mobilat cu burgheze pline de virtute.

Ah ! cînd oare vor deveni atrăgătoare bunele moravuri ? Cînd oare femeile din lumea mare își vor arăta ceva mai puțin umerii și ceva mai mult inima bună sau inteligența ? Marguerite Turquet, Aspasia³ Circului Olimpic, este una din acele ființe sincere și pline de viață cărora li se iartă totul din cauza naivității lor cînd păcătuiesc și a judecății lor cînd se pocăiesc și li se spune — cum face Cardot, care, deși notar, este destul de spiritual : „Înșală-mă bine !“

Să nu bănuieți totuși cine știe ce grozăvii. Desroches și Cardot erau băieți prea cumsecade și prea de mult timp în meseria lor pentru a nu sta pe picior de egalitate cu Bixiou, Lousteau, Nathan și tânărul conte. Și acești domni, deoarece făcuseră adesea apel la cei doi funcționari oficiali, îi cunoșteau prea bine pentru a-i face să se dea în spectacol, cum s-ar spune în stil de curtezană. Conversația, parfumată de mirosul celor șapte țigări, la început capricioasă ca o capră în libertate, se opri asupra strategiei desfășurate la Paris în nesfîrșita bătălie care se dă între creditori și debitori. Dar dacă binevoiți să vă amintiți de viața și antecedentele comensilor, cu greu ați fi găsit la Paris oameni mai pricepuți în această materie : unii dintre ei profesioniști străluciți, ceilalți artiști păreau niște judecători glumind cu împrecinații. Cauza întorsăturii pe care o lua conversația era o serie de desene reprezentînd scene din Clichy⁴ făcute de Bixiou. Era miezul nopții. Aceste personaje, împărțite în grupuri în salon, în jurul mesei și în fața focului, se ocupau cu acele caricaturizări care nu numai

că nu sînt înțelese și posibile decît la Paris, dar, mai mult chiar, nu se fac și nu pot fi înțelese decît în zona cuprinsă între cartierul Montmartre și strada de la Chaussée-d'Antin, de la înălțimile străzii Navarin pînă la linia bulevardelor.

În zece minute, au fost trecute în revistă cugetările adînci, marea și mica morală, toate glumele deocheate asupra acestui subiect, care mai fuseseră epuizate cam pe la 1500 de Rabelais. Nu e ușor să renunți la acest foc de artificii încheiat prin această ultimă salvă trasă de Malaga :

— Toate acestea sînt spre folosul cizmarilor, spuse ea. Am renunțat la o modistă care-mi stricase două pălării. A venit furioasă de douăzeci și șapte de ori ca să-mi ceară douăzeci de franci. Ea nu știa că n-avem niciodată douăzeci de franci. Poți avea o mie de franci sau poți trimite la notar după cinci sute de franci, dar douăzeci de franci n-am avut în viața mea. Bucătăreasa sau camerista mea au poate, împreună, douăzeci de franci. Eu n-am decît credit și l-aș pierde împrumutînd de la cineva douăzeci de franci. Dacă aș cere douăzeci de franci, nimic nu m-ar mai deosebi de confrății mei care se plimbă pe bulevard.

— Ai plătit modista ? întrebă La Palférine.

— Ei aș ! ești prost ? îi răspunse ea făcînd cu ochiul : azi-dimineață a venit pentru a douăzeci și șaptea oară, iată de ce v-am povestit toate astea.

— Cum ai reușit ? întrebă Desroches.

— Mi-a fost milă de ea și... i-am comandat pălărioara pe care, pînă la urmă, am născocit-o eu, ca să ies din modelele obișnuite. Dacă reușește s-o facă, domnișoara Amanda nu-mi va mai cere nimic, viitorul ei este asigurat.

— Lucrul cel mai însemnat pe care l-am văzut în acest soi de luptă, spuse domnul Desroches, zugrăvește, după părerea mea, Parisul, pentru oamenii care-l studiază, mult mai bine decît toate tablourile în care se zugrăvește întotdeauna un Paris ciudat. Vă credeți foarte tari dumneavoastră, spuse el privindu-l pe Nathan și Lousteau, pe Bixiou și pe La Palférine ; însă suveran, în această privință, este un oarecare conte, ocupat acum să se căpătuiască, și care, la vremea lui, a fost socotit drept cel mai destoinic, mai dibaci, mai șiret, mai pri-

ceput, mai cutezător, mai subtil, mai hotărît și mai prevăzător dintre toți pirații cu mânuși, cu cabrioletă și cu purtări alese care au navigat, navighează și vor naviga pe apele vijelioase ale Parisului. Fiind lipsit de scrupule, politica sa particulară a fost condusă după principiile care conduc politica guvernului englez. Pînă la căsătoria lui, viața sa a fost o neîntreruptă luptă, ca aceea a lui... Lousteau, spuse el. Eram și sînt și azi avocatul lui.

— Și prima literă a numelui său este Maxime de Trailles, spuse La Palférine.

— De altfel a plătit totul, n-a păgubit pe nimeni, continuă Desroches ; dar, așa cum spunea adineauri prietenul nostru Bixiou, să plătești în martie ceea ce nu vrei să plătești decît în octombrie este un atentat la libertatea individuală. În virtutea unui articol din codul său, Maxime considera drept escrocherie șiretlicul folosit de unul din creditorii săi pentru a i se plăti numai decît. Încă de mult înțelesese el ce însemnează polița cu toate urmările ei imediate și îndepărtate. Un tînăr, la mine acasă, și în fața lui, numea polița *puntea măgarului* ! „Nu, spuse el, este *puntea suspinelor*”, de unde nu te mai întorci.“ Prin urmare, cunoștințele sale în materie de jurisprudență comercială erau atît de întinse, încît un avocat n-ar fi avut ce să-l mai învețe. Știți că pe vremea aceea nu poseda nimic : trăsura, caii erau închiriate ; locuia la valetul său, pentru care, se spune, va rămîne întotdeauna un om mare, chiar și după căsătoria pe care vrea s-o facă ! Fiind membru în trei cluburi, mînca acolo cînd nu avea nici o invitație în oraș. În general, uza prea puțin de domiciliul său...

— Mie mi-a spus, exclamă La Palférine întrerupîndu-l pe Desroches : „Singura mea îngîmfare este pretenția să locuiesc în strada Pigalle“.

— Iată dar pe unul dintre combatanți, continuă Desroches, acum să-l vedem pe celălalt. Ați auzit, mai mult sau mai puțin, vorbindu-se de un oarecare Claparon^o.

— Avea părul așa ! strigă Bixiou ciufulindu-se.

Și, înzestrat cu talentul de a imita oamenii, care la Chopin, pianistul, este atît de dezvoltat, prezintă imediat personajul cu o înspăimîntătoare autenticitate.

— Uite așa își rotește capul cînd vorbește. A fost voiajor comercial, a trecut prin toate meseriile...

— Ei bine, e făcut pentru a călători, pentru că, în momentul de față, este în drum spre America, spuse Desroches. Nu mai are nici o șansă decît acolo, căci va fi, probabil, condamnat în lipsă în sesiunea viitoare pentru faliment fraudulos.

— Un om în mare ! strigă Malaga.

— Acest Claparon, spuse mai departe Desroches, a fost, timp de șase-șapte ani, paravanul, omul de paie, țapul ispășitor a doi prieteni ai noștri, du Tillet și Nucingen ; dar, în 1829, rolul său ajunsese atît de cunoscut, încît...

— Prietenii noștri l-au părăsit, adăugă Bixiou.

— În sfîrșit, l-am lăsat pradă destinului său, continuă Desroches, și a căzut în mocirlă. În 1833 se asociase cu un oarecare Cérizet ca să facă afaceri...

— Cum ! acela care, cu ocazia întreprinderilor în comandită, a făcut una... așa de bine ticluită, încît secția a șasea l-a pocnit cu doi ani închisoare ? întrebă Malaga.

— Chiar el, răspunse Desroches. În timpul Restaurației, meseria acestui Cérizet consta, din 1823 pînă în 1827, în a semna cu îndrăzneală articole urmărite cu înverșunare de procuror și în a fi băgat la închisoare. Pe atunci, deveneai foarte ușor celebru. Partidul liberal îl numi pe campionul său departamental *curajosul Cérizet*. Acest zel fu răsplătit în 1828 prin *interesul general*. Interesul general era un fel de cunună civică acordată de ziare. Cérizet vru să sconteze interesul general ; veni la Paris unde, sub patronajul bancherilor de stînga, debută într-o agenție de afaceri combinată cu operațiuni bancare, cu sume împrumutate de un om care se exilase singur, un jucător prea șmecher ale cărui capitaluri s-au scufundat, în 1830, împreună cu corabia statului...

— Ei, e acela pe care l-am poreclit *Metoda cărților* ! strigă Bixiou.

— Nu-l birfiți pe bietul băiat, strigă Malaga. D'Estourny era foarte cumsecade.

— Vă dați seama ce rol trebuia să joace în 1830 un om ruinat care se numea, politicește vorbind, curajosul Cérizet ! Fu trimis într-o preafrumoasă subprefectură, continuă Desroches. Din nenorocire pentru Cérizet, guvernul nu are tot atîta naivitate cîtă au partidele politice care, în timpul luptei parlamentare, transformă totul în proiectile. După trei luni de funcționare, Cérizet fu

obligat să-și dea demisia. Nu-i trecuse oare prin cap că ar fi trebuit să devină popular? Cum nu făcuse încă nimic ca să piardă titlul său de noblețe (curajosul Cérizet !), guvernul îi propuse, ca despăgubire, direcția unui ziar de opoziție, care ar fi fost guvernamental *in petto*⁷. Astfel însuși guvernul a schimbat în rău acest frumos caracter, căci Cérizet, simțind prea bine, la direcția sa, că i se cam tăia craca de sub picioare, se azvîrli în această frumoasă comandită de unde nenorocitul s-a ales cu doi ani închisoare, cum ai spus adineauri, acolo unde alții mai șmecheri s-au ales cu popularitatea.

— Îi cunoaștem noi pe cei mai șmecheri, spuse Bixiou ; să nu-l vorbim de rău pe sărmanul băiat, a căzut în laț. Couture să se lase buzunărit, cine ar fi crezut vreodată ?

— De altfel Cérizet este un ticălos pe care l-au înrăit nenorocirile provocate de un desfriu vulgar, spuse Desroches. Să ne întoarcem la duelul promis. Deci, niciodată doi afaceriști de un soi mai rău, cu moravuri mai urâte, cu înfățișare mai vulgară nu s-au asociat să facă vreun comerț mai murdar. Drept capital se biziiau pe acel fel de argou pe care îl dobîndești cunoscînd Parisul, pe îndrăzneala pe care ți-o dă mizeria, pe viclenia pe care ți-o dă obișnuința de a învîrți afaceri, pe știința pe care ți-o dă cunoașterea averilor pariziene, a originii lor, a rudeniilor, a legăturilor și a valorilor reale ale fiecăruia. Asociația aceasta între doi pișicheri, iertați-mi expresia, singura care poate, în argoul bursei, să vi-i definească a durat puțin. Se bătură pentru fiecare stîrv, ca doi ciini hămesiți. Totuși, primele speculații ale firmei Cérizet și Claparon au fost destul de bine ticluite. Aceste două pușlamale au luat contact cu diferiți cămătari, ca Barbet, Chaboisseau, Samanon și alții, de la care au cumpărat polițe greu de valorificat. Agenția Claparon își avea pe atunci birourile în niște încăperi strîmte la mezanin, în stradă Chabannais, compus din cinci camere și a cărui chirie nu trecea de șapte sute de franci. Cei doi asociați dormeau în cîte o cămăruță, amîndouă fiind, din prudență, atît de bine încuiate, încît secretarul meu n-a putut niciodată pătrunde în ele. Birourile cuprindeau o anticameră, un salon și un cabinet și aveau un mobilier care n-ar fi fost evaluat nici măcar la trei sute de franci de către prețuitorii oficiali. Cunoașteți destul

de bine Parisul ca să vă închipuiți înfățișarea celor două încăperi oficiale : scaune mohorâte din împletitură de păr de cal, o masă cu postav verde, o pendulă de duzină între două sfeșnice de cristal, nefolosite și, în fața unei oglinzi cu rama aurită, pe un cămin în care tăciunii erau, cum spunea secretarul meu, în vîrstă de două ierni. Cît despre cabinet, puteți bănuî cum arăta : mai mult dosare decît afaceri, o cartotecă obișnuită pentru fiecare asociat, dulapul cilindric de ținut acte, gol ca și casa de bani, cîte două fotolii de fiecare parte a căminului în care ardeau cărbuni. Pe podea era întins un covor de ocazie, ca și polițele. În sfîrșit, se vedea acel inventar de mahon care se vinde de birourile noastre cam de vreo cincizeci de ani, din succesor în succesor. Cunoașteți acum pe cei doi protivnici. Dar, în primele trei luni ale asociației lor, care se sfîrși cu bătaie după șapte luni, Cérizet și Claparon cumpărară polițe semnate de Maxime (pentru că de Maxime este vorba), în valoare de două mii de franci la care se adăugau două dosare (cheltuieli de judecată, apel, sentință judecătorească, sechestru, recurs), pe scurt o creanță de trei mii două sute de franci și cîteva centime pe care au pus mîna cu cinci sute de franci printr-un transfer sub semnătură privată, cu procură specială pentru a pune în urmărire evitînd spezele... În timpul acela, Maxime, în plină maturitate, avu una din acele toane specifice bărbaților de cincizeci de ani...

— Antonia ! exclamă La Palférine ; Antonia, aceea care a făcut avere datorită unei scrisori prin care îi ceream să-mi înapoieze o perie de dinți⁸ !

— Numele ei adevărat este Chocardelle, spuse Malaga, plictisită de acel nume pretențios.

— Așa e, spuse Desroches.

— Maxime n-a făcut decît greșeala asta în toată viața lui. Dar, ce vreți, viciul nu e desăvîrșit, spuse Bixiou.

— Maxime nu știa pe atunci ce viață poți să duci cu o fetișcană de optsprezece ani care vrea să se zvîrle cu capul în jos din mansarda ei onorabilă ca să cadă drept într-o luxoasă trăsură, continuă Desroches, dar oamenii de stat trebuie să știe orice. În timpul acela, de Marsay tocmai începuse să-și vîre prietenul, prietenul nostru, în marea comedie a politicii. Maxime, mare cuceritor, nu cunoscuse pînă atunci decît aristocrate și, la cincizeci de ani, avea și el dreptul să muște dintr-un fruct,

ca să spunem așa, sălbatic, ca un vânător care poposește pe ogorul unui țăran la umbra unui măr. Conte le dibui pentru domnișoara Chocardelle un cabinet de lectură desul de elegant, o adevărată ocazie, cum se întâmplă întotdeauna.

— Aș ! n-a stat acolo nici șase luni, spuse Nathan, era prea frumoasă ca să țină un cabinet de lectură.

— Poate ești tatăl copilului ei ? îl întreabă curtezana pe Nathan.

— Într-o dimineață, spuse mai departe Desroches, Cérizet, care, de când cumpărase creanța asupra lui Maxime, ajunsese încetul cu încetul să aibă o înfățișare de prim-secretar de portărel, fu introdus, după șapte încercări zadarnice, la conte. Suzon, bătrînul valet, deși este cu-cernic, crezuse pînă la urmă că Cérizet era un solicitator care venise să-i ofere lui Maxime o mie de scuzi ca să obțină pentru o femeie tînără un debit de hîrtie timbrată. Suzon, neavînd nici o umbră de bănuială cu privire la această secătură, adevărat ștregar parizian care devenise prevăzător în urma condamnărilor pronunțate de poliția corecțională, își îndemnă stăpînul să-l primească. Vă puteți oare închipui pe acest om de afaceri, cu privirea tulbure, cu părul rar, cu fruntea pleșuvă, cu o redingotă neagră și severă, cu cizmele pline de noroi...

— Ce mai portret al *Creanței* ! exclamă Lousteau.

— ...în fața contelui, continuă Desroches (portretul *Datoriei* obraznice), în halat de flanelă albastră, în papuci brodați de vreo marchiză, cu pantaloni de stofă albă, purtînd peste părul vopsit în negru o superbă tichie, lăsînd să se vadă o cămașă de o albeață strălucitoare și jucîndu-se distrat cu ciucurii cordonului ?

— E un tablou de caracter, spuse Nathan, pentru cine cunoaște salonașul de așteptare în care mănîncă Maxime, plin de tablouri de mare valoare, tapetat cu mătase, unde calci pe un covor de Smirna admirînd etajerele pline de curiozități, rarități pe care le-ar dori și un rege de Saxa.

— Asta-i scena, spuse Desroches. După aceste cuvinte, povestitorul obținu cea mai adîncă liniște.

— Domnule conte, spuse Cérizet, viu din partea unui domn Charles Claparon, fost bancher.

— Aha ! și ce vrea cu mine nenorocitul ?...

— Dar a devenit creditorul dumneavoastră pentru suma de trei mii două sute de franci și șaptezeci și cinci de centime, capital, dobîndă și cheltuieli...

— Creanța lui Coutelier, spuse Maxime, care-și cunoștea afacerile cum cunoaște un cîrmaci țărml.

— Da, domnule conte, răspunse Cérizet înclinîndu-se. Am venit să vă întreb care sînt intențiile dumneavoastră ?

— Voi plăti această creanță atunci cînd voi avea chef, răspunse Maxime sunîndu-l pe Suzon. Claparon e cam îndrăzneț dacă a cumpărat o creanță asupra mea fără să mă întrebe. Mie îmi pare rău pentru el care, atîta timp, s-a purtat așa de bine ca om de paie al prietenilor mei. Chiar spuneam despre el : „Zău, trebuie să fii neghiob ca să slujești, cu o leafă atît de mică și o credință atît de mare, niște oameni care se îndoapă cu milioane“. Ei bine, acum îmi dă o dovadă de prostia lui... Da, oamenii își merită soarta ! Porți o coroană sau o ghiulea la picior, ești milionar sau portar, așa e drept. Ce vrei, dragul meu, eu nu sînt rege, țin la principiile mele. Sînt fără milă față de cei care mă bagă la cheltuieli sau care nu-și cunosc meseria lor de creditori.

— Suzon, adu-mi ceaiul !... Îl vezi pe domnul ? spuse el valetului. Ei bine, te-a păcălit, dragul meu, domnul este un creditor, ar fi trebuit să-l recunoști după cizme. Nici prietenii mei, nici oamenii indiferenți, care au nevoie de mine, nici dușmanii mei nu vin la mine pe jos. Dragă domnule Cérizet, cred că înțelegi. Nu-ți vei mai șterge altă dată cizmele pe covorul meu, spuse el privind noroiul uscat care albea tălpile adversarului său. Transmite condoleanțele mele blegului aceuia de Claparon, căci am să arunc afacerea asta într-un fund de sertar.

Toate acestea erau spuse pe un ton binevoitor, de s-ar fi tăvălit de ris orice respectabil burghez.

— Vă înșelați, domnule conte, răspunse Cérizet cu un ton fără replică, vom fi despăgubiți integral și într-un mod care ar putea să vă contrarieze. De aceea veneam la dumneavoastră prietenește, cum se cuvine între oameni bine crescuți...

— Aha ! așa o iei ? spuse Maxime înfuriat de această ultimă îndrăzneală a lui Cérizet.

În această obrăznicie se găsea ceva din spiritul lui Talleyrand^o, dacă ați prins contrastul celor două costume

și celor doi bărbați. Maxime încruntă sprâncenele și îl fixă pe Cérizet cu privirea, iar acesta nu numai că susținu această trombă de furie stăpînită, dar chiar răspunse cu acea răutate înghețată improșcată de ochii nemișcați ai unei pisici.

— Ei bine, domnule, poți să pleci...

— Ei bine, adio, domnule conte. Înainte de a se împlini șase luni vom fi chit.

— Dacă reușiți să-mi furați suma la care se ridică creanța dumneavoastră, care e legitimă, o recunosc, vă voi rămîne îndatorat, răspunse Maxime, pentru că m-ați învățat să-mi iau și alte cîteva măsuri de precauție în afară de cele pe care le cunosc... Sluga dumitale.

— Domnule conte, spuse Cérizet, eu sînt sluga dumneavoastră.

Totul s-a petrecut clar, cu multă vigoare și sinceritate din amîndouă părțile. Doi tigri care se măsoară înainte de a se bate în fața prăzii n-ar fi nici mai măreți, nici mai vicleni decît au fost acești oameni la fel de șireți amîndoi, unul de o eleganță plină de aroganță, celălalt acoperit de noroi.

— Pe care dintre ei puneți rămășag? întrebă Desroches, uimit să-și vadă auditoriul atît de captivat.

— Grozavă întîmplare! spuse Malaga. Ah! te rog, dragul meu, spune mai departe; mi se strînge inima.

— Între doi rivali de forța aceasta nu se poate ivi nimic de rînd, spuse La Palférine.

— La naiba! pun rămășag pe nota de plată a tîmplarului meu care mă tot pisează că haimanaua asta l-a înfundat pe Maxime! exclamă Malaga.

— Eu pariez pentru Maxime, spuse Cardot, niciodată n-a fost luat pe nepregătite.

Desroches făcu o pauză și dădu pe gît păhăruțul de Malaga, ce i s-a oferit.

— Cabinetul de lectură al domnișoarei Chocardelle, spuse mai departe Desroches, se afla în strada Coquenard, la doi pași de strada Pigalle, unde locuia Maxime. Numita domnișoară Chocardelle locuia într-un apartament mic, spre grădină, despărțit de prăvălie printr-o încăpere mare și întunecoasă unde ținea cărțile. Antonia lăsa grija cabinetului pe seama mătușii sale...

— Avea încă de pe-atunci o mătușă ? exclamă Malaga. Ei drăcia dracului ! Maxime știa să le potrivească.

— Vai ! era mătușa ei adevărată, continuă Desroches, și se numea... stați puțin...

— Ida Bonamy, spuse Bixiou.

— Prin urmare, Antonia, scutită de multe griji datorită acestei mătuși, se scula târziu, se culca târziu și nu apărea în magazin decît între orele două și patru, spuse Desroches. Chiar din primele zile, fu de ajuns prezența ei ca să se înghesuie clientela ; veniră mai mulți bătrîni din cartier, între alții un fost caretaș numit Croizeau. După ce o văzu prin geam pe femeia aceea minunată, fostului caretaș îi trecu prin minte să citească în fiecare zi ziarele în acel salon, și pilda lui fu urmată de un fost director al vămilor, un anume Denisart, decorat, căruia Croizeau, socotindu-l rival, îi spuse mai târziu :

— Domnule, mi-ați pricinuit multă frămîntare !

După aceste vorbe puteți judeca personajul. Numitul domn Croizeau se întîmplă să aparțină acelui soi de bărbați pe care, de la Henry Monnier¹⁰, ar trebui să-l numim specia Coquerel, atît de bine a știut acesta să redea în rolul lui Coquerel din *Familia improvizată* vocea pițigăiată, mofturile, ținuta demodată, privirea ștearsă, umbletul fără prestanță, aerele afectate, tonul neprietenos. Acest Croizeau spunea : „Poftim, frumoasă doamnă !” întinzîndu-i Antoniei cu un gest afectat cele zece centime datorate. Doamna Ida Bonamy, mătușa domnișoarei Chocardelle, află curînd prin bucătăreasă că averea fostului caretaș, om de o zgîrcenie respingătoare, era evaluată, în cartierul lor unde acesta locuia pe strada Buffault, la patruzeci de mii de franci rentă. La opt zile după ce se instalase frumoasa posesoare de romane, Cérizet slobozi acest calambur :

— Dumneata îmi dai cărți cu împrumut, iar eu îți dau franci *...

Cîteva zile mai târziu, îi spuse cu un aer plin de înțelesuri :

— Știu că acum ești ocupată, dar va veni și rîndul meu : sînt văduv.

* Joc de cuvinte intraductibil. Cuvîntul *livre* înseamnă carte, dar și livre (veche monedă franceză).

Croizeau venea întotdeauna îmbrăcat cu rufărie fină, cu un frac de culoarea albăstriței, vestă de tafta, pantalon negru, pantofi cu talpă dublă, înnodeați cu panglici negre și scîrțîind ca aceia ai unui preot. Își ținea întotdeauna în mînă pălăria de paisprezece franci.

— Sînt bătrîn și nu am copii, spunea el domnișoarei cîteva zile după vizita lui Cérizet la Maxime. Nu-mi pot suferi rudele colaterale. Sînt toți niște țărănoi, buni să are pămîntul! Închipuiește-ți că am sosit aici din satul meu cu șase franci în buzunar și că aici mi-am agonisit averea. Nu sînt încrezut... O femeie frumoasă e demnă de mine. Nu e oare mai bine să fii doamna Croizeau pentru cîtva timp, decît sluga unui conte timp de un an? Mai curînd sau mai tîrziu, te va părăsi. Și atunci te vei gîndi la mine... Sluga dumitale, frumoasă doamnă!

Toate acestea se coceau pe înfundate. Cea mai neînsemnată galanterie se spunea pe ascuns. Nimeni nu știa că bătrînelul acesta curățel o iubea pe Antonia, căci atitudinea prudentă a acestui îndrăgostit în salonul de lectură n-ar fi dat nimic de bănuit unui rival. Timp de două luni, Croizeau se temu de fostul director al vămilor. Dar, pe la mijlocul celei de a treia luni, avu motive să recunoască netemeinicia bănuielilor sale. Croizeau căută un prilej să se apropie de Denisart plecînd împreună cu el; apoi îi spuse cu arțag:

— E timp frumos, domle !...

La aceste cuvinte, fostul funcționar răspunse:

— Ca la Austerlitz¹¹, domnule; am fost și eu... am fost chiar rănit, crucea o am pentru purtarea mea în acea zi frumoasă...

Și, din vorbă în vorbă, dintr-una într-alta, se făcu o apropiere între aceste două rămășițe ale Imperiului. Croizeau ținea de Imperiu prin legăturile sale cu surorile lui Napoleon: era caretașul lor și le necăjise adesea cu facturile sale. Prin urmare, se dădea drept unul care avusese legături cu familia imperială. Maxime, știind de la Antonia de propunerile pe care și le permitea simpaticul bătrîn, căci așa îl numea mătușa pe rentier, dori să-l vadă. Declarația de război a lui Cérizet avusese darul să-l facă pe acest mare filfizon cu mănuși galbene să-și studieze poziția pe tabla de șah, observînd cu atenție cele mai neînsemnate piese. Deci, în legătură cu acest simpatic bătrîn, auzi clopoțelul de alarmă care anunța o ne-

norocire. Într-o seară, Maxime se duse în salonul întunecos unde erau așezate, de jur împrejur, rafturile cu cărți. După ce-i examină printr-o deschizătură între două draperii verzi pe cei șapte sau opt obișnuiți ai salonului, scrută cu privirea sufletul bătrînului caretaș, își dădu seama de cîtă pasiune era în stare și fu cît se poate de încîntat să afle că, în clipa cînd propriul său capriciu va trece, Antoniei i se vor deschide, cînd va dori, ușile lăcuite ale unui viitor destul de somptuos.

— Dar celălalt cine e ? întrebă el arătînd spre bătrînul gras și arătos decorat cu Legiunea de onoare.

— Un fost director al vămilor.

— Are o siluetă neliniștitoare ! spuse Maxime admirînd ținuta stimatului Denisart.

Într-adevăr, fostul militar era drept ca bradul, capul său atrăgea atenția printr-un păr pudrat și pomădat aproape la fel cu al celor costumați în surugii la balurile mascate. Era ca un fel de căciulă îndesată pe capul lui lunguiet, sub care se contura o față bătrînă, cu aspect administrativ și militar în același timp, răvășită de o expresie arogantă destul de asemănătoare cu aceea pe care caricatura a atribuit-o Constituționalului¹². Acest fost funcționar administrativ, de o vîrstă, de o culoare a feței, de o linie a spinării că n-ar fi putut citi nimic fără ochelari, își purta respectabilul abdomen cu toată trufia unui bătrîn care mai are încă o iubită și avea la urechi cercei de aur amintind pe aceia ai bătrînului general Montcornet, obișnuitul teatrului Vaudeville. Lui Denisart îi plăcea culoarea albastră : atît pantalonii cît și redingota lui veche, foarte largi, erau de postav albastru.

— De cînd vine omul acesta ? întrebă Maxime pîrîndu-i suspecti ochelarii bătrînului.

— Oh ! chiar de la început, răspunsese Antonia, de aproape două luni...

— Aha ! bine ; Cérizet a venit abia acum o lună, își spuse Maxime... Fă-l să vorbească, îi șopti el Antoniei, vreau să-i aud glasul.

— Aș ! spuse ea, va fi foarte greu, nu-mi spune nicio dată nimic.

— Atunci de ce vine ? întrebă Maxime.

— Dintr-un motiv foarte nostim, răspunse frumoasa Antonia. Mai întîi, are o pasiune, în ciuda celor șaiszeci

și nouă de ani ai săi ; dar din cauza acestor șaizeci și nouă de ani are o viață de ceasornic. Bătrînul acesta se duce în fiecare zi la orele cinci să mănînce la iubita lui în strada Victoire... Nenorocita de ea ! Pleacă de la ea la șase, vine aici să citească toate ziarele timp de patru ceasuri și se duce înapoi la zece. Nenea Croizeau spune că știe de ce face așa domnul Denisart și îl aprobă ; și, în locul lui, ar face la fel. Așa încît știu ce mă așteaptă. Dacă ajung vreodată doamna Croizeau, voi fi liberă între șase și zece.

Maxime căuta în *Almanahul* cu 25.000 de adrese și găsi acest rînd liniștitor :

„Denisart, fost director al vămilor, strada Victoire.“

Nu mai avu nici o grijă. Încetul cu încetul, onorabilii domni Denisart și Croizeau își făcură cîteva confidențe. Nimic nu leagă mai mult pe bărbați între ei decît o anumită identitate de păreri în privința femeilor. Nenea Croizeau luă masa la aceea pe care o numea „frumoasa domnului Denisart“. Aici trebuie să vă dau o lămurire destul de importantă. Cabinetul de lectură fusese plătit de conte jumătate cu bani gheață, jumătate cu polițe subscrise de numita domnișoară Chocardelle. Cînd sosi sfertul de oră al lui Rabelais¹³, contele nu avu bani. Însă, prima din cele trei polițe de o mie de franci fu plătită integral de simpaticul caretaș, pe care bătrînul acela ticălos de Denisart îl învăță să-și asigure împrumutul obținînd un privilegiu asupra cabinetului de lectură.

— Frumoașe lucruri am văzut împreună cu frumoașele astea ! spuse Denisart. De aceea, în orice caz, chiar cînd îmi pierd capul, îmi iau întotdeauna măsurile mele de precauție cînd e vorba de femei. Ființa aceasta după care mă înnebunesc nu e proprietara mobilelor din apartament, eu sînt proprietarul. Contractul de închiriere al apartamentului este pe numele meu....

— Îl cunoașteți pe Maxime, îl consideră pe caretaș foarte naiv ! Acest Croizeau putea să plătească cele trei mii de franci fără să capete mult timp absolut nimic, pentru că Maxime se simțea mai nebun ca oricînd după Antonia...

— Cred și eu ! spuse La Palférine, este frumoasa *Impéria*¹⁴ din evul mediu.

— O femeie cu pielea groasă ! strigă Malaga, atît de groasă, că se ruinează făcînd băi de tărîțe.

— Croizeau, spuse mai departe Desroches, vorbea cu admirație de caretaș despre mobilierul luxos pe care îndrăgostitul Denisart îl oferise drept cadru frumoasei sale și îl descrise ambițioasei Antonia cu o satanică amabilitate. Erau scrinuri de abanos încrustate cu sidef și aur, covoare belgiene, un pat în stilul evului mediu, valorînd o mie de scuzi, un orologiu construit de Boulle¹⁵ ; apoi, în sufragerie, candelabre în cele patru colțuri, draperii de mătase chinezească, pe care o chinezoaică pictase cu răbdare păsărele și, în fața ușilor, paravane montate pe traverse, valorînd mai mult decît cele cu două picioare.

— Iată ce ți-ar trebui, frumoasă doamnă... și ce aș vrea să-ți ofer, spunea el la sfîrșit. Știu bine că m-ai iubi așa și așa, dar, la vîrsta mea, te resemnezi. Dă-ți seama cît de mult te iubesc dacă ți-am împrumutat o mie de franci. Pot să-ți mărturisesc că niciodată în viața mea n-am făcut acest lucru !

Și îi întinse cele zece centime datorate pentru ședința de citit cu importanța unui savant care face o demonstrație.

În seara aceea, la teatrul Variétés, Antonia îi spuse contelui :

— Este totuși foarte plictisitor să ții un cabinet de lectură. Nu mă prea încîntă situația aceasta și nu întrevăd nici o speranță să fac avere. Este soarta vreunei văduve, bucuroasă să-și ducă viața de azi pe mîine, sau a unei fete îngrozitor de urîță care, gătindu-se puțin, speră să pună mîna pe un bărbat.

— Dar asta mi-ai cerut, răspunse contele.

În acel moment, Nucingen, care datora o mie de scuzi, pierduți în ajun, celui mai celebru dintre „lei“ — căci, pe atunci, filfizonii cu mînuși galbene începuseră să se numească „lei“ — veni să-i dea banii și, văzînd uimirea lui Maxime, îi spuse :

— *Am primit eine obozițiune la reglamația aceluia trac de Glabaron...*

— Aha ! astea sînt mijloacele lor ! strigă Maxime, nu sînt prea tari oamenii aceștia...

— Nu vage nimic, răspunse bancherul, blățiți, căgi ar buda să se atrezeze la alți degît la mine și să vă facă rău. Am martor pe aceasda frumosa toamna că v-am blădit azi, înainte de oboziționare...

— Regină a trambulinei, spuse La Palférine zîbind, pierzi rămășagul.

— Se întîmplase mai de mult, continuă Desroches, cînd, într-un caz asemănător dar în care debitorul, prea cinstit, speriat de un act de confirmare care trebuia făcut de tribunal, refuzase să-i plătească lui Maxime, noi l-am hărțuit rău de tot pe creditorul opozant provocînd numeroase opoziții, cu scopul de a absorbi suma în cheltuieli...

— Dar ce mai e și asta? exclamă Malaga, cuvintele acestea îmi sună în ureche ca o limbă necunoscută. Pentru că ți-a plăcut nisetrul, plătește-ți masa dîndu-mi lecții de chițibușuri avocațești.

— Ei bine, spuse Desroches, suma împotriva căreia unul din creditorii dumitale face opoziție la unul din debitorii dumitale poate să devină obiectul unei opoziții asemănătoare din partea tuturor creditorilor pe care îi mai ai. Ce face tribunalul în fața tuturor creditorilor care cer autorizație de a se despăgubi?... Împarte în mod legal între toți suma poprită. Acest partaj, făcut sub ochii justiției, se numește repartizare. Dacă datorezi zece mii de franci, și creditorii au poprit prin opoziție o mie de franci, fiecare din ei primește atît la sută din creanța lui, în virtutea unei repartiții numite, în termeni judecătorești, *marca pentru franc*, adică în proporție cu suma lor; dar ei nu pot încasa decît prezentînd un act legal numit extras din borderoul de clasament, eliberat de grefierul tribunalului. Știți ce reprezintă toată treaba aceasta făcută de judecător și pregătită de avocați? Ei bine, reprezintă multă hîrtie timbrată plină de rînduri rare, încurcate, unde cifrele sînt înecate în coloane uneori în întregime albe. Se procedează la scăderea cheltuielilor. Dar, cheltuielile fiind aceleași pentru orice sumă poprită, fie că este vorba de o mie de franci sau de un milion, nu e greu de loc să mănînci, de exemplu, o mie de scuzi, mai ales dacă reușești să faci și contestații.

— Un avocat reușește întotdeauna, spuse Cardot. De câte ori nu s-a întâmplat să mă întrebe unul dintre voi : „Ce-i de mîncare ?”

— Reușești mai ales, continuă Desroches, cînd debitorul te silește să înghiți suma în speze. De aceea creditorii contelui n-au luat nimic și s-au ales doar cu drumurile pe la avocați și cu demersurile făcute. Ca să fie plătit de un debitor atît de tare cum este contele, un creditor trebuie să se pună într-o situație legală extrem de greu de obținut : anume, să fie în același timp debitorul și creditorul său, căci atunci are dreptul, după lege, să opereze confuziunea...

— A debitorului ? întrebă Loreta, care asculta cu atenție această expunere.

— Nu, ci a celor două calități de creditor și de debitor, debitorul urmînd să se plătească singur, răspunse Desroches. Naivitatea lui Claparon, care nu inventa decît opoziții, avu darul să-l liniștească pe contele. Conducînd-o pe Antonia acasă de la teatrul Variétés, insistă cu atît mai mult asupra ideii de a vinde cabinetul literar ca să plătească ultimele două mii de franci din preț, cu cît se temea de ridicolul de a fi comanditat o asemenea afacere. Adoptă, prin urmare, planul Antoniei, care dorea să pătrundă în sferele înalte ale profesiei ei, să aibă un apartament somptuos, cameristă, caleașcă și să se întrecă, de exemplu, cu frumoasa noastră amfitrionă...

— Nu e destul de bine făcută pentru asta, exclamă faimoasa frumusețe a circuitului ; totuși, l-a curățat destul de bine pe tînărul d'Esgrignon !

— Zece zile mai tîrziu, povesti mai departe Desroches, Croizeau, plin de demnitate, îi vorbea Antoniei cam în acești termeni :

— Copila mea, cabinetul dumitale de lectură este o temniță, te vei îmbolnăvi, gazul îți va strica ochii ; trebuie să ieși de aici, și iute. Să profităm de ocazie. Am găsit o doamnă tînără, foarte bucuroasă să cumpere cabinetul dumitale de lectură. Este o femeie ruinată care nu mai are altceva de făcut decît să se arunce în apă ; dar are patru mii de franci numerar și e mai bine să-i fructifice ca să poată hrăni și crește doi copii...

— Dar știi că ești draguț, nene Croizeau, spuse Antonia.

— Ei ! voi fi și mai draguț, răspunse bătrînul caretaș. Inchipuiește-ți că bietul domn Denisart are un necaz care l-a îmbolnăvit de gălbinare... Da, l-a atins la ficat, cum se întîmplă cu bătrînii sensibili. Face rău că e atît de sensibil. Chiar i-am spus : „Poți să fii pasionat, hai ! dar sensibil... pînă aici ! te prăpădești...” Nu m-aș fi așteptat, într-adevăr, să văd atîta suferință la un om destul de tare, destul de prudent, ca să se retragă în timpul digestiei de la...

— Dar ce s-a întîmplat ? întrebă domnișoara Chocardelle.

— Femeiușca aia la care am luat masa l-a părăsit brusc, fără multă vorbă... Da, l-a lăsat fără să-l fi anunțat altfel decît printr-o scrisoare plină de greșeli de ortografie.

— Așa se întîmplă, nene Croizeau, cînd plictisești femeile !...

— E o lecție, frumoasă doamnă, răspunse mîerosul Croizeau. Pînă una-alta, n-am văzut niciodată vreun om atît de deznădăjduit. Prietenul nostru Denisart nu mai știe ce-i de sufletul lui, nici nu mai vrea să vadă ceea ce numește el teatrul fericirii sale... Într-atît și-a pierdut capul, încît mi-a propus să cumpăr tot mobilierul Hortensei cu patru mii de franci... Hortensa o cheamă !

— Ce nume frumos, spuse Antonia.

— Da, este numele nurorii lui Napoleon. Eu i-am furnizat caleștile, după cum știi.

— Bine, voi vedea, spuse șireata Antonia, mai întii trimite-mi pe tinerica dumitale...

Antonia se duse repede să vadă mobilierul, se întoarse amețită și îl ameți și pe Maxime printr-un entuziasm de anticar. Chiar în seara aceea, contele consimți la vînzarea cabinetului de lectură. Așezămîntul, se înțelege, era pe numele domnișoarei Chocardelle. Maxime începu să rîdă de Croizeau, care îi furniza un cumpărător. E adevărat că asociația Maxime și Chocardelle pierde două mii de franci ; dar ce însemnează această pagubă față de patru hîrtii de cîte o mie de franci ?... Cum îi spunea contele :

— Patru mii de franci bani gheață !.. Uneori iscălești și opt mii de franci polițe ca să-i ai !

Contele se duse a doua zi să vadă și el mobilierul, avînd asupra sa cei patru mii de franci. Vînzarea cabinetului se și făcuse, prin sîrguința lui Croizeau care împingea la roată ; o îmbrobodise pe văduvă, spunea el. Nesinchisindu-se de loc de acest simpatic bătrîn, care urma să-și piardă banii, Maxime vru să transporte imediat tot mobilierul într-un apartament închiriat pe numele doamnei Ida Bonamy, în strada Tronchet, într-o casă nouă. De aceea adusese mai multe camioane mari pentru mutat. Maxime, amețit din nou de frumusețea mobilierului, care ar fi valorat, pentru un decorator, șase mii de franci, îl găsi pe nenorocitul bătrîn, galben, din cauza gălbenării lui, lîngă foc, cu capul înfășurat în două basmale și o căciulă de bumbac pe deasupra, încotoșmănat, abătut, neputînd vorbi, în sfîrșit, atît de doborît, încît contele fu obligat să cheme în ajutor un valet. După ce-i înmînă valetului cei patru mii de franci, și acesta se duse la stăpînul său să aducă o chitanță, Maxime vru să spună angajaților săi să tragă camioanele ; atunci auzi un glas care-i răsună în ureche ca o hîrîitoare strigîndu-i :

— Inutil, domnule conte, sîntem chit, am să vă dau șase sute treizeci de franci și cincisprezece centime !

Și fu înspăimîntat să-l vadă pe Cérizet ieșind din învelișurile lui, ca un fluture din larvă, și întinzîndu-i blestematele lui de hîrtii, adăugînd :

— În nenorocirile mele, am învățat să joc teatru și sînt tot atît de bine ca Bouffé ¹⁶ în roluri de bătrîni.

— Mă aflu în codrul Bondy ! ¹⁷ exclamă Maxime.

— Nu, domnule conte, vă aflați la domnișoara Hortense, prietena bătrînului lord Dudley, care o ascunde de orice privire ; dar ea are prostul gust să mă iubească pe mine, sluga dumneavoastră.

— Dacă am avut vreodată poftă să omor pe cineva, a fost în clipa aceea, îmi spunea contele, dar, ce să fac ? ! Hortense îmi arăta fața ei frumoasă, trebuia să rîd și, pentru a-mi păstra superioritatea, îi spusei aruncîndu-i cei șase sute de franci : „Pentru domnișoara“.

— Maxime din cap pînă în picioare ! strigă La Palferine.

— Cu atît mai mult, cu cît erau banii lui Croizeau, spuse profundul Cardot.

— Maxime avu o satisfacție, vorbi din nou Desroches, căci Hortense strigă: „Ah! dacă aş fi ştiut că erai tu!...”

— Ce mai încurcătură! strigă Loreta. Ai pierdut, milord, adăugă ea notarului.

Şi așa a fost plătit tîmplarul căruia îi datora Malaga o sută de scuzi

NOTE

VĂRUL PONS

1 *Vărul Pons* — a apărut pentru prima oară în 1847 în ziarul *Constituționalul*, în care apăruse, cu un an în urmă, *Verișoara Belle*; ambele romane purtau titlul general de *Rudele sărace*.

2 *Hyacinthe*, actor celebru — *Louis-Hyacinthe Duffost*, zis *Hyacinthe*, era celebru în prima jumătate a secolului al XIX-lea la Paris pentru talentul lui de comic; juca la Teatrul Ambigu și la Teatrul Vaudeville.

3 *Spențer* — haină scurtă, fără pulpane, lansată în Anglia de lordul Spencer.

4 *Pacea de la Amiens* — pace de scurtă durată, încheiată între Anglia și Franța la 27 martie 1802.

5 *Carrick* — manta bărbătească cu mai multe semipelerine apăruse, purtată multă vreme de birjarii parizieni în secolul al XIX-lea; originea ei este tot englezească.

6 *Alcibiade* — orator, general și om politic din vechea Grece, *Alcibiade* (450—404 î.e.n.) era un bărbat frumos și vanitos; a dus o viață aventuroasă și desfrînată, plină de intrigi și de extravagante.

7 *Imperiul* — e vorba de așa-numitul *prim imperiu* francez (1804—1814) al lui Napoleon I, epocă în care a dominat în artă, în mobilier etc. stilul cu linii drepte, inspirat din Antichitate.

8 *regim pitagorician* — filozoful și matematicianul grec *Pitagora* (secolul al VI-lea î.e.n.) preconiza o viață austeră.

9 *cele cinci veste ale lui Garat* — deși avea obiceiul să poarte cinci veste una peste alta, celebrul cîntăreț francez *Pierre-Jean Garat* (1764—1823) trecea drept un om elegant.

10 *Incroyabili* — nume purtat în vremea Directoriului din Franța (1795—1799) de către tinerii regaliști, afectați în costum, maniere și limbaj; se prefăceau că nu-l pot pronunța pe *r* și repetau tot timpul *c'est inc(r)royable* — e de necrezut.

11 *școala lui David* — pictorul francez *Louis David* (1748—1825) preconiza factura clasică a liniilor și a culorii limpezi; inspirată din Antichitate, școala lui a combătut, în vremea Revoluției Franceze și a Imperiului napoleonian stilul rococo încărcat și întortocheat din secolul al XVIII-lea.

12 *mobilele... lui Jacob* — o întreagă dinastie de timplari de lux din Franța a purtat numele de Jacob; cel la care se referă aci Balzac este *François-Honoré-Georges Jacob* (1770—1841), creator de mobile cu aplicații de bronz în vremea Republicii și a Imperiului; în epoca următoare, a Restaurației (1815—1830), economia fiind de rigoare, mobilele lui devin mai subțirele și au mai puține aplicații de bronz.

13 *Institut... Academiei de la Roma* — Academia franceză de la Roma, școală de artă pentru cei mai buni artiști tineri francezi, a fost suprimată în 1793 și restabilită în 1795; repartizarea tinerilor bursieri se făcea prin concurs; primul concurs de compoziție muzicală a avut loc în 1803. Institutul, înființat prin constituția din 1795, reunea diversele academii, printre care și cea de arte plastice.

14 *Kreisler-ii lui Hoffmann* — e vorba de scrierea *Pagini* din biografia maestrului de capelă *Kreisler* de *Ernest-Theodor-Wilhelm Hoffmann* (1776—1882), muzician, desenator și scriitor german; Balzac se referă deseori la celebra culegere de povestiri a acestuia, *Povestiri fantastice*, din care face parte și nuvela de mai sus.

15 *hacișinii sau teriaskii* — hacișinii ismaelieni erau fumători fanatici de hașiș; teriaskii erau sihaștri mistici din India.

16 *un Herold* — *Louis-Joseph-Ferdinand Herold*, compozitor francez (1791—1833), a lăsat opere comice și compoziții muzicale grațioase.

17 *Chenavard* — colecționarul *Aimé Chenavard* (1797—1838) a fost pictor decorator și gravor; el era și consilier artistic la manufactura de porțelanuri de la Sèvres.

18 *banda neagră* — așa era numit grupul de speculanți format după Revoluția Franceză, grup care se ocupa cu demolarea castelelor și a monumentelor cumpărate pe mai nimic, pentru a vinde mobilierul, materialele etc.

19 *stilul Pompadour* — doamna de Pompadour, favorită a regelui Ludovic al XV-lea, proteja stilul la modă în secolul al XVIII-lea, stil cu ornamente bogate și cu subiecte frivole, în care, totuși, marii artiști ai epocii au creat opere grațioase.

20 *Lepautre, Lavallée-Poussin* — *Jean Lepautre* (1617—1682), celebru artist decorator și pictor gravor francez; *Etienne de Lavallée-Poussin* (1740—1793), pictor de scene istorice și autor de culegeri de ornamente inspirate din Antichitate.

21 *Dusommerard* — *Alexandre Dusommerard* (1779—1842), consilier la Curtea de conturi, devenise colecționar pasionat în urma campaniei militare pe care o făcuse în Italia în 1800; fără pregătire artistică specială, el adunase totuși, între 1815 și 1830, cea mai frumoasă colecție de mobile și obiecte de tot felul din vremea Evului Mediu și a Renașterii.

22 *colecția Sauvageot* — la început violonist la operă, apoi funcționar la vamă, *Charles Sauvageot* (1781—1860) și-a alcătuit, privindu-se și de strictul necesar, o colecție de opere de artă din vremea Renașterii, colecție pe care a donat-o statului în 1856.

23 *Nicolo, Paër... Berton* — *Nicolas Isouard*, zis *Nicolo* (1775—1818), autor de opere comice, ca *Jeannot și Colin, Gioconda* etc.; *Ferdinand Paër* (1771—1839), compozitor italian protejat de Napoleon, nu a lăsat lucrări care să reziste timpului; *Henri Montan*, zis *Berton* (1767—1844), a fost tehnician și profesor de muzică mai mult decât compozitor.

24 *coaliția* — războaiele lui Napoleon au fost purtate cu puterile monarhice europene (Anglia, Prusia, Austria, Rusia, Suedia etc.), care au încheiat, în diverse formații, o serie de coaliții împotriva Franței.

25 *Molière, în celebrul cuplet al Eliantei* — în *Mizantropul* lui Molière, Eliante amintește că, pentru cei care îi iubesc, defectele oamenilor poartă nume atrăgătoare, ba chiar se transformă în calități (actul II, scena 4).

26 *plictisitorul Grandisson* — eroul unui roman englezesc, cu același titlu, apărut la Londra în 1753 și datorit celebrului scriitor Samuel Richardson; sir Charles Grandisson era plin de virtuți și de distincție aristocratică, dar îi plictisea pe cititori.

27 *Brillat-Savarin — Anthelme Brillat-Savarin* (1755—1826) este autorul unei lucrări celebre de gastronomie: *Fiziologia gustului sau meditație asupra gastronomiei transcendente*.

28 *La Fontaine... Cei doi prieteni* — e vorba de celebra fabulă a lui La Fontaine (a 11-a din cartea a VIII-a), în care doi prieteni se iubesc atât de mult, încît unul se scoală noaptea și vine să-l vadă pe celălalt, fiindcă-l visase urît, iar acesta, trezindu-se și crezînd că prietenul său are nevoie de ceva, îl pune totul la dispoziție; asemenea prieteni însă, spune La Fontaine, trăiesc departe de locurile noastre, tocmai în Monomotapa.

29 *Steibelt... Clara Wieck* — muzicieni de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea; nu toți sînt însă germani, așa cum îi prezintă Balzac: Dussek este ceh, Zimmermann este francez, Doehler (nu Doelher) este italian etc. Balzac s-a orientat, probabil, după rezonanța numelor.

30 *O fiică a Evei* — roman de Balzac, apărut în 1838.

31 *Jean-Paul Richter* — filozof și romancier, scriitorul german Jean-Paul Richter (1763—1825) a scris și versuri, o serie de idile, în care lirismul se îmbină cu umorul.

32 *divagațiile tipărite ale lui Hoffmann* — vezi nota 14.

33 *înfiițarea drumurilor de fier* — prima linie de cale ferată a fost deschisă în Franța în 1827, servind la transportul cărbunilor; locomotivele cu aburi și transportul călătorilor datează din 1832.

34 *contele Popinot... erou burghez al Revoluției din Iulie* — Balzac povestește în *César Birotteau* începuturile modeste și succesele comerciale ale tînărului droghist Anselme Popinot; acesta, în urma Revoluției din Iulie (1830), care deschide larg burgheziei bogate ușile celor mai înalte funcțiuni, va ajunge ministru și va fi înnobilit de regele Ludovic-Filip.

35 *Faimosul Gaudissart* — povestirea lui Balzac, cu titlul de mai sus, a apărut în 1833; este portretul voiajorului-comercial priceput și descurcăreț; personajul, pe care-l regăsim aici director de teatru cu veleități de om de stat, apare și în alte romane

ale lui Balzac, de exemplu în *César Birotteau*, unde îl ajută pe tânărul Popinot să-și întemeieze negoșul de drogherie.

36 curtea regelui-cetățean — curtea lui Ludovic-Filip, rege al Franței între 1830 și 1848 ; venit la tron în urma revoluției burgheze din 1830, Ludovic-Filip știa ce datorează burgheziei (care nu avusese curajul să instituie republica) și, pentru a face caz de guvernarea sa „democratică“ îi plăcea să fie numit „regele-burghez“ sau „regele-cetățean“, denumire pe care o ironizau cercurile aristocratice.

37 cachucha... invențiile lui Sax — fabricant de instrumente de suflat, *Antoine-Joseph Sax* (1814—1894) este creatorul saxofonului și al altor asemenea instrumente muzicale ; el a fost numit în 1857 profesor la conservator, la catedra de saxofon, creată anume pentru el ; *cachucha* este un dans spaniol foarte viu, care se dansează cu castaniete.

38 loreta — numele dat de scriitorul francez Nestor Roqueplan, în 1840, femeilor ușoare, care veneau să locuiască în vremea aceea în cartierul nou din spatele bisericii Notre-Dame de Lorette.

39 căsătoria în arondismentul al treisprezecelea — cum Parisul nu avea pe atunci decît douăsprezece arondismente, o căsătorie în arondismentul al treisprezecelea echivala cu o legătură nelegitimă.

40 erau exploatați, pentru a întrebuința un termen la modă — termenii de „exploatare“, „exploatați“ au început să circule în Franța după 1830, în legătură cu dezvoltarea proletariatului și a socialismului utopic.

41 cartierul Lombarzilor — strada Lombarzilor și împrejurimile ei erau, pe vremea lui Balzac, tixite de magazinele și depozitele droghiştilor parizieni.

42 ramura regală mezină — regele Ludovic-Filip (vezi nota 36) era un descendent al lui Filip de Orléans, fratele mai mic al lui Ludovic al XIV-lea, singurul Bourbon direct ; Ludovic-Filip reprezenta deci ramura regală mezină, ale cărei drepturi la tron le contestau așa-numiții legitimiști reprezentînd vechea aristocrație.

43 această Didonă de anticameră — ironia lui Balzac evocă, pentru Madeleine Vivet, respinsă de Pons, soarta reginei Didona

a Cartaginei, regină legendară care s-a sinucis după ce a fost părăsită de Enea.

44 lemn de Sainte-Lucie — Sainte-Lucie este una din insulele Antile.

45 Lancret, Pater, Watteau, Greuze — celebri pictori francezi din secolul al XVIII-lea ; *Lancret* (Nicolas) a pictat scene galante ; *Pater* (Jean-Baptiste), de asemenea ; *Greuze* (Jean-Baptiste) a cultivat mai ales portretul și scenele familiale ; cel mai de seamă dintre toți, *Watteau* (Antoine), colorist plin de poezie, a tratat cu predilecție scene pastorale și sentimentale.

46 Riesener — *Jean-Louis Riesener* (1735-1806), tâmplar de lux din secolul al XVIII-lea, este creatorul așa-numitului stil „Louis XVI” (mobile cu picioare arcuite și cu ornamentație de marchetărie).

47 Turenne — *Henri de la Tour d'Auvergne*, viconte de *Turenne* (1611—1675), a fost unul din cei mai mari căpitani de oști ai Franței ; pentru el a fost creat gradul de „mareșal general” (astăzi : generalisim) ; a condus cu succes campania în Germania între 1644 și 1648, punind astfel capăt războiului de treizeci de ani.

48 cei doi LL — marca porțelanurilor de Sèvres din prima perioadă era : o literă a alfabetului, de la D la R, între doi L majusculi cursivi. (După numele proprietarului și a arhitectului clădirilor în care a fost instalată manufactura de porțelanuri : Lulli și Laudin).

49 Van Eyck, Cranach — *Jean Van Eyck* (1375—1440), unul din creatorii picturii flamande ; *Cranach* (Luca) (1472—1553), pictor german, a lăsat nuduri, portrete și gravuri.

50 capodopera... pe care a comandat-o cu siguranță Ludovic al XV-lea — imaginînd că Ludovic al XV-lea i-a comandat pictorului *Watteau* un evantai pentru doamna de Pompadour, Balzac scapă din vedere datele : *Watteau* a murit în 1721, cînd Ludovic al XV-lea nu avea decît unsprezece ani...

51 un model demn de pictorii olandezi — exponenți artistici ai unei țări în care comerțul se dezvoltase foarte mult, pictorii olandezi prezentau deseori scene de interior cu negustori (vezi de exemplu : Hals, Brauwer, Gérard Dow și chiar Rembrandt).

52 *împărțirea egală a bunurilor* — după vechea legislație feudală franceză, primul-născut beneficia de un tratament de favoare la împărțirea moștenirii; după 1830, împărțirea se făcea în mod egal.

53 *ducele la balul Mabilie* — așa-numitul bal Mabilie de la Paris, grădină de vară cu dans, de care pomenește și Alecsandri (vezi *Coana Chirița în volagiu*), a fost deschis în 1840; servea ca loc de distracție populară, și numeroși dansatori și dansatoare — printre care Chicard, inventatorul cancanului — recoltau aplauzele unui public, în mijlocul căruia nu prea se rătăceau ducesele.

54 *cartierul Europe* — cartier parizian din secolul al XIX-lea, în care străzile au nume de orașe europene.

55 *cartierul Marais* — la început cartier aristocratic, cu locuințe somptuoase clădite încă de pe vremea regelui Henric al IV-lea, cartierul parizian Marais, așa-numit din cauza terenurilor cu grădini de zarzavaturi din perioada anterioară, a devenit ulterior cartier industrial, locuit de burghezia înstărită.

56 *vînzătoare... de stridii... din ușa unui restaurant* — pînă astăzi, la Paris, vînzătorii de stridii sînt instalați deseori la intrarea unui restaurant, unde desfac stridiile, fie pentru clienții restaurantului, fie pentru alți cumpărători.

57 *Delacroix... o Bellonă* — celebrul pictor Eugène Delacroix (1799—1863) este șeful școlii romantice franceze de pictură. Bellona este zeița războiului la romani.

58 *Licullus (Lucullus)* — general roman din secolul I î.e.n., vestit pentru ospetele bogate pe care le organiza.

59 *Boulle* — arhitect, pictor și sculptor, André-Charles Boulle (1642—1732) a fost cunoscut mai ales pentru mobilele și cutiile de lemn incrustate cu fileaturi, pe care le-a lucrat; în prima sa manieră, incrustațiile erau de aramă, în a doua manieră, de baga.

60 *respectul față de prințul suveran* — Balzac înregistrează cu ironie întîrzierea în feudalism a populației germane, împărțită în numeroase principate de tip feudal; această ironie contrazice și ea opiniile teoretice ale scriitorului în privința „tronului” și a „altarului”.

61 *porumbelul sedentar... porumbelul călător* — în fabula *Cei doi porumbei*, La Fontaine povestește pășaniile porumbelului

plecat de acasă din curiozitate, deși soțul său iubitor încercase prin toate mijloacele să-l rețină; porumbelul călător se întoarce pe jumătate mort, după ce a avut de-a face cu o furtună, o plasă de vânător, un vultur și praștia unui copil; concluzia poetului este că cei care se iubesc nu trebuie să se despartă cu nici un chip.

62 *premiul Montyon* — premiu de virtute, instituit la Academia franceză de către baronul de *Montyon* (1733—1820).

63 *romanele lui Auguste Lafontaine* — romancierul german de origine franceză *Auguste Lafontaine* (1759—1831) a lăsat mai bine de două sute de romane serbede, avînd ca temă de predilecție viața de familie.

64 *membru al Jockey-Clubului* — întemciat în 1833 de către un grup de prinți și duci, așa-numitul *Jockey-Club*, „cerc și societate de încurajare a ameliorării raselor de cai în Franța“, era rezervat aristocraților.

65 *faimoasa otravă a familiei Borgia* — familie italiană din secolul al XV-lea, compusă din papi și prinți ambițioși, familia Borgia obișnuia să întrebuințeze otrava împotriva adversarilor săi, procedeu, de altfel, des utilizat în acea epocă la curțile aristocratice; Cezar Borgia, în special, a mînuit, se pare, din plin această „armă“, care ucidea cu încetul.

66 *Le Franc de Pompignan* — poet francez mediocru din secolul al XVIII-lea, autor al unor *Poczii sacre* și al unei tragedii, *Didona*.

67 *Damon și Pythias, Castor și Pollux, Oreste și Pylade...* — nume de prieteni celebri: *Damon și Pythias*, filozofi pitagoricieni din Siracuză (360 î.e.n.), se iubeau atît de mult, încît cînd Pythias, condamnat la moarte de către tiranul Denis cel tînăr, a cerut un răgaz pentru a-și încheia treburile, Damon a primit să moară în locul prietenului său, dacă acesta nu se va întoarce la timp; Pythias s-a întors, și tiranul, impresionat, l-a grațiat. Eroii mitologici *Castor și Pollux*, așa-ziii dioscuri, erau și ei nedespărțiți. Proverbială a rămas și prietenia dintre *Pylade și Oreste*, deveniți cumnați prin căsătoria lui Pylade cu Electra, sora lui Oreste.

68 *cei doi prieteni din Monomotapa* — vezi nota 28.

69 *Capitano din vechea comedie... Pierrot din pantomimele noastre* — în vechea comedie italiană, *Capitano* era un personaj

lăudăros și bățaios ; *Pierrot*, personaj îmbrăcat în alb și cu fața albă de făină, este sentimentalul visător, timid și melancolic.

70 *mesageriile zise regale* — la început confundate cu serviciile de poștă, mesageriile, întreprindere de transporturi cu poștalionul, s-au despărțit de poștă în secolul al XVIII-lea.

71 *muntele Aventin* — una din cele șapte coline ale Romei, locuite în Antichitate de popor (*plebs*) ; aici s-a refugiat o parte din plebe, în momentul revoltei împotriva patricienilor (493 î.e.n.).

72 *prefera spectacolele de la Opera Comică celor de la Teatrul Italianilor* — prefera un spectacol național unuia străin ; reprezentațiile de operă italiană au fost organizate la Paris din 1789 și reluate în 1804 ; reorganizat în 1821, Teatrul Italianilor a cunoscut o perioadă înfloritoare în vremea lui Balzac, cu operele lui Rossini și cu cîntărețele Pasta, Malibran etc.

73 *palatul Cluny* — clădit în secolul al XIV-lea și restaurat în secolul al XV-lea, palatul Cluny a aparținut în prima jumătate a secolului al XIX-lea colecționarului Dusommerard (vezi nota 21) ; la moartea acestuia, în 1842, primăria Parisului a cumpărat palatul-muzeu și l-a cedat statului francez.

74 *David, Gérard, Gros... Girodet... Forbin... Turpin de Crissé* — prezidenta citează fără discernămint, alături de numele mari ale picturii timpului — David, Gérard, Gros, Girodet — și pictori fără talent deosebit, dar cu sarcini administrative și cu particulă de noblețe, ca Louis, conte de Forbin, director al muzeelor regale, sau Turpin de Crissé, inspector general al muzeelor, amîndoi academicieni.

75 *o regină din Saba* — una din reginele vechii cetăți arabe Saba a rămas faimoasă pentru fastul desfășurat la curtea sa.

76 *o să ne pierdem viagerile* — pentru a ține legate slugile de casele lor, marii burghezi francezi le făgăduiau cîte o mică rentă viageră pentru sfîrșitul vieții.

77 *romanțele din ciclul „Plecînd spre Siria“* — prima din aceste romanțe datează din 1810 și a fost atribuită unor muzicieni din anturajul împărătesei Iosefina, textul fiind — pare-se — opera fiicei împărătesei ; romanța are un conținut cavaleresc-medieval și a servit ca semnal de raliere a bonapartiștilor, după înfrîngerea lui Napoleon I, iar sub Napoleon al III-lea a fost cîntată la toate recepțiile.

78 o cursă la Chantilly — cimpul de curse de la Chantilly datează din 1833.

79 *Petitot* — *Jean Petitot* (1607—1691), născut la Geneva, a lăsat numeroase lucrări pe smalț. în special portrete.

80 *van Huysum*... *Géricault* — *Van Huysum* (Jan) a fost cel mai mare pictor de flori și fructe al școlii olandeze (1682—1749) ; *Abraham Mignon* (1640—1679), pictor flamand, a pictat flori, insecte și animale ; *Ludolf Backuysen* (1631—1709) e un pictor olandez de marine ; *Meindert Hobbema* (1638—1709), peisagist olandez, a pictat mai ales păduri și mori ; *Théodore Géricault* (1791—1824), pictor francez, a fost inițiatorul romantismului în pictură, prin culoare și patetism în scenele istorice și dramatice.

81 *mîna unei frizone* — în provincia olandeză Frise (Vriesland) se țesea o pînză de foarte bună calitate.

82 *flafla-uri* — ornamente de efect.

83 *faimosul Brustolone* — sculptorul italian *Andrea Brustolone* (1662—1732) (fost și savant anatomist), a reacționat împotriva manierismului din arta vremii sale ; el a pus multă măiestrie în crucifixurile sale lucrate în lemn.

84 *dacă dintele de aur exista de-adevărat* — aluzie la o întâmplare din secolul al XVI-lea care a făcut multă vîlvă : un copil din Germania a declarat că i-a crescut un dinte de aur, ceea ce a dat prilej medicilor să publice o serie de studii care tindeau să explice fenomenul ; dar în momentul cînd un giuvaer-giu a pipăit dintele, și-a dat seama că nu era vorba decît de o coroană de aur pusă pe un dinte obișnuit.

85 „*Secretarul perfect*“ — manual conținînd modele de scrisori.

86 *încetățenirea completă* — pentru a se putea numi complet încetățenit în Franța, adică pentru a avea și dreptul de a fi ales deputat, un străin trebuia să obțină o împuternicire specială care nu se acorda decît prin votul celor două camere.

87 *Nucingen, frații Keller, du Tillet* — personaje balzaciene, întruchipînd figuri de bancheri și de speculanți fără scrupule ; revin în multe din romanele lui Balzac (vezi *Casa Nucingen*, *Moș Goriot*, *César Birotteau*, *Strălucirea și suferințele curtezanelor* etc.).

88 *apa de corn de cerb* — printre diversele ape „medicinale“ fabricate de spițerii francezi de altădată — „apă imperială“, „apă cerească“, „apă de trei nuci“ etc. — se afla și „apa de cap de cerb“ sau de „corn de cerb“, care se administra în cazuri grele, de obicei în momentul nașterilor.

89 *Brunner... Fontaine* — traducînd în limba franceză numele tînărului prezentat de Pons, prezidenta pretinde că a putut fi considerat ca făcînd parte din familia nobilă de Fontaine, ai căror membri apar în unele din povestirile lui Balzac.

90 *mal aria* — aer rău (în l. it.) ; de unde numele de „malarie“ al paludismului.

91 *cele două puteri ale statului împotriva mea* — în adevăr, Popinot reprezintă Camera *pair*-ilor, iar Cardot, Camera reprezentanților (a deputaților).

92 *Aristide* — generalul și omul de stat atenian *Aristide* (540—468 î.e.n.) a rămas celebru pentru cinstea și patriotismul său ; a fost supranumit „cel drept“ ; în timpul vieții, însă, a fost alungat din propria sa patrie.

93 *indignarea lui Alceste* — Alceste, mizantropul din piesa cu același nume a lui Molière, e în permanență indignat de fătărnicia și perfidia care domnesc în relațiile mondene.

94 *furiile lui Roland* — în poemul eroi-comic al lui Ariosto, *Orlando Furioso* (1516), paladinul Roland nu mai este un ostaș curajos ca în *Cîntecul lui Roland*, ci un îndrăgostit furios din cauza geloziei : spiritul Renașterii nu mai respecta figurile reprezentative ale Evului Mediu.

95 *mielul la picioarele Domnului* — în iconografia creștină, mielul este simbolul blîndeții și al nevinovăției ; uneori el reprezintă figura lui Ion Botezătorul.

96 *o privire din cele hipocratice* — *Hippocrat*, marele medic al Antichității (născut în Grecia prin anul 400 î.e.n.), este aici identificat cu medicina.

97 *aștea le spuneți despre domnu Pons* — traducerea redă pronunțarea auvergnaților (francezi din Auvergne, în centrul Franței, care transformă pe s în ș).

98 *o doamnă Evrard* — o menajeră care caută să fie luată în căsătorie ; după numele personajului din comedia *Bătrînul holtei*

de Colin d'Harleville, reprezentată pentru prima dată la Paris în 1792.

99 *farsele lui Nicolet* — *Jean-Baptiste Nicolet* (1710—1796) a fost directorul unui teatru de varietăți și de marionete, în care spectacolul se schimba și se ameliorea neîncetat ; deviza lui, devenită ulterior proverb, era : *De plus fort en plus fort* (*Din mai grozav în și mai grozav*).

100 *martingală* — sistem de a juca măbind progresiv miza pentru a obține un câștig sigur, după cum pretindea inventatorul jocului.

101 *Jocrisse... Janot... Mondor... Nicodem* — *Jocrisse* este numele personajului credul, nătîng și stîngaci din comediile secolului al XVIII-lea ; un personaj de nătîng grotesc, din aceleași comedii, este și *Janot* ; *Philippe Girard*, zis *Mondor*, a fost un măscărici isteț din Parisul secolului al XVII-lea ; *Nicodem* este un personaj popular, tip de nătăfleață.

102 *nepăsarea stoică a soldaților bătrîni din 1799* — în 1799, soldații francezi vîrstnici se aflau sub arme de mai bine de șase ani după ce duseseră o serie de bătălii pentru a apăra, mai întîi, frontierele Franței revoluționare, și apoi, pentru a servi planurile de expansiune ale tinărului Bonaparte ; campania din Italia (1798-1799) fusese cu deosebire grea.

103 *Scapin... Sganarelle... Dorine* — personaje istețe și îndrăznețe din comediile lui Molière (vezi *Vicleniile lui Scapin*, *Doctorul fără voie*, *Don Juan*) ; în *Tartuffe*, subreta *Dorine* știe să-l ironizeze și să-l înfrunte pe stăpînul Orgon, căzut sub influența unui cleric ipocrit.

104 *Münster... Nimègue... Utrecht... Ryswick... Viena* — localități în care s-au încheiat tratate de pace : la *Münster*, în Rusia. (1648), preliminarile păcii din Westfalia ; la *Nimègue*, în Olanda, tratatul din 1678 dintre Franța și Olanda și cel din 1679 dintre Franța, Spania, Austria și Suedia ; la *Utrecht*, în Olanda, tratatul din 1713 dintre Franța, Spania, Anglia și Olanda ; la *Ryswick*, în Olanda, tratatul din 1697, care punea capăt coaliției europene împotriva Franței ; la *Viena*, tratatele din 1738, 1809 și cele următoare congresului din 1814-1815, după înfrîngerea lui Napoleon.

105 *ți-ai părăsit copiii ca Abraham* — doamna Cibot face aluzie la legenda biblică conform căreia patriarhul Abraham a în-

găduit să fie gonită sclava Agar care-i dăduse un fiu ; împreună cu Ismael, Agar a rătăcit prin pustiu pînă ce a fost ajutată de un înger ; tot un înger a oprit mîna lui Abraham, care, la cererea lui Dumnezeu, voia să-și sacrifice alt fiu, pe Isaac ; doamna Cibot simplifică, așa cum îi e obiceiul.

106 celebra domnișoară *Lenormand* — *Marie-Anne-Adélaïde Lenormand* (1772—1843) a fost o faimoasă ghicitoare al cărei succes se datora faptului că știa să se informeze și să pătrundă caracterele oamenilor.

107 *daghereotipia* — procedeu de fixare a imaginilor care a precedat fotografia propriu-zisă ; numele e datorit inventatorului acestui procedeu, *Daguerre* ; *Balzac* face deseori aluzie, în romanele sale, la această invenție.

108 *Charenton* — localitate lingă *Paris*, unde se află un celebru azil de nebuni.

109 *Salomon de Caux* — *Salomon de Caux* sau de *Caus* (1576—1626), inginer francez, a emis, încă din 1615, teoria expansiunii și condensării aburului.

110 *Dar dacă evenimentele încheiate au lăsat urme, e probabil că evenimentele viitoare își au și ele rădăcinile lor* — digresiunea lui *Balzac* asupra ocultismului exemplifică o dată mai mult contradicțiile scriitorului ; înclinat spre ocultism din cauza mediului în care se dezvoltase, și mai ales a influenței mamei sale, *Balzac*, realistul și omul de cultură, încearcă să găsească explicații științifice acestor practici, trecîndu-le, de fapt, în domeniul psihologiei.

111 *Swedenborg*, marele profet suedez — teoriile mistice ale suedezului *Emmanuel Swedenborg* (1688-1778) au avut răsunet în Franța romantică din prima jumătate a secolului al XIX-lea ; după *Swedenborg*, între Dumnezeu și omenire ar exista o lume invizibilă compusă din îngeri care se amestecă în viața oamenilor...

112 *magnetismul animal* — teoria așa-numitului magnetism animal (un fel de forță hipnotică) a fost formulată în timpurile moderne de medicul german *Mesmer* (1733—1815), pe care *Balzac* îl citează adesea.

113 *Cranologia*, *fiziognomonie* — „științe“ care făceau vîlvă pe vremea lui *Balzac* ; inventatorul așa-numitei frenologii sau

cranologii, după care înclinările și talentele omului se pot cunoaște prin studierea protuberanțelor craniului său, era medicul german *Gall* (1758—1828); fiziognomonie, arta de a cunoaște caracterul după trăsăturile feței, era preconizată de filozoful elvețian *Lavater* (1741—1801).

114 *misterele cabalei* — doctrină asupra universului, ai cărei reprezentanți o prezintă ca o foarte veche revelație, transmisă de la o generație la alta printr-un șir neîntrerupt de inițiați.

115 *l'Ermite* — călugărul *Pierre l'Ermite* (1050—1115) a fost principalul predicator al cruciadei întâi.

116 *Martin plugarul* — un țăran francez, *Martin*, din Galar-don, a pretins, după revenirea regilor Bourboni, că are viziuni care-i dezvăluie faptul că Ludovic al XVII-lea (fiul lui Ludovic al XVI-lea, mort în timpul revoluției) mai trăiește încă; acest lucru nu putea face plăcere regelui Ludovic al XVIII-lea, care se afla pe tron: *Martin plugarul* a fost trimis la o casă de nebuni.

117 *La Palférine* — personaj balzacian din povestirea *Un prinț al Boemiei*, care întruchipează pe tinerii aristocrați ruinați și cinici.

118 *Curtea birurilor* — e vorba de *Cour des Aides*, instanță de apel, în a cărei competență intra stabilirea impozitelor indirecte pe anumite produse; înființată la începutul secolului al XV-lea, a fost desființată în 1790.

119 *cel de-al doilea rege al Prusiei* — *Frederic-Wilhelm* (1640—1688), zis și *regele-sergent*, organizatorul statului prusac și creatorul armatei sale permanente.

120 *o înălțime de șase picioare* — de aproape 2 metri.

121 *covoare de la Savonnerie* — *Savonnerie* era o veche și celebră manufactură franceză de covoare, numită așa pentru că, din 1627, fusese instalată într-o fabrică de săpun; în 1826 s-a contopit cu faimoasa manufactură de tapițerii a Gobelinilor.

122 *evenimentele din Polonia* — e vorba de insurecția națională din noiembrie 1830, urmată de represiunea sângeroasă a țarilor, în 1831.

123 *o bătălie Marengo* — celebra victorie repurtată în Italia de către Napoleon Bonaparte împotriva austrieilor (1800).

124 *Père-Lachaise* — cimitir parizian, înființat în 1804.

125 *la Palais* — sub numele de *Palais (Royal)* se înțelege grupul de clădiri numit astfel fiindcă a fost, la un moment dat, reședință a Anei de Austria ; în galeriile din jurul grădinii înteroare sînt magazine, iar pe vremea lui Balzac se aflau aci cafelele și restaurante celebre, precum și cele mai vestite tripouri din Paris.

126 *regisorul Romei* — fiul lui Napoleon I și al arhiducesei austriece Maria-Luiza, a doua soție a împăratului, a purtat titlul de regele Romei pînă la căderea tatălui său (1814) și a murit tînăr la Viena, ca duce de Reichstadt (în 1832).

127 *să te spînzure la bariera Saint-Jacques* — bariera Saint-Jacques a fost, la Paris, locul execuțiilor capitale, după 1830 ; pînă atunci, execuțiile aveau loc în plin centru al Parisului, în piața Grève din fața Primăriei (vezi nota 176).

128 *aftorul ăla vechi* — portăreasa Cibot, ignorantă cum e, are vagi reminiscențe literare și stîlcește cuvintele ; aici apare un ecou dintr-o fabulă a lui Esop.

129 *Sebastian del Piombo... Fra Bartolomeo della Porta* — *Sebastiano Luciani*, pictor venețian (1485—1547), colorist și portretist de talent, elev al lui Michelangelo ; numele *del Piombo* îl datorează funcției sale la o cancelarie (*a oficiului plumbului*) pe care i-a dat-o papa Clement al VII-lea ; *Fra Bartolomeo della Porta* (1469—1517), numit așa fiindcă își avea atelierul lîngă o poartă din Florența, a fost unul dintre cei mai străluciți pictori italieni.

130 *portretul lui Bacio Bandinelli... Carol al VIII-lea al lui Leonardo da Vinci* — portretul așa-numit al lui Bacio Bandinelli, care se află la Luvru, este astăzi atribuit pictorului Bronzino ; iar portretul așa-numit al lui Carol al VIII-lea s-a dovedit că a fost pictat nu de Leonardo da Vinci, ci de Andrea Solario.

131 *aetatis suae XLI* — în vîrstă de 41 de ani (l. lat.).

132 *Domenichino* — artistul italian *Domenico Zampieri*, zis *Il Domenichino* (1581—1641), a fost mai ales pictor de tablouri cu subiecte religioase, mitologice și istorice.

133 *tablou în camaieu* — pictură în care nu se întrebuițează decît o culoare în diversele ei tonuri, ceea ce dă impresia unui basorelief ; acest gen de pictură a fost la modă în secolul al XVIII-lea.

134 *la capătul șanțului, bîldibic, cum zicea aștorul ăla vechi* ! — ignoranta portăreasă crede că citează pe cineva ; de fapt, ea întrebuițează un vechi proverb francez, *au bout du fossé, la culbute*, a cărui origine se datorează unei uzanțe feudale : în anumite zile de sărbătoare, țăranii trebuiau să sară, în fața seniorului, un șanț plin de apă, care se lărgea din ce în ce ; cînd ajungeau la partea largă, erau siguri că vor cădea în apă ; de aci sensul fatalist al zicalei.

135 *meseria de Sisif* — după o legendă mitologică, regele Corintului, cruntul și vicleanul Sisif, a fost condamnat, după moarte, să urce o stîncă enormă pe panta unui munte ; stîncă se rostogolea la vale de cîte ori era aproape de vîrf.

136 *ilustrul Bianchon* — personaj creat de Balzac, întruchipînd pe medicul capabil și devotat ; se regăsește în mai toate romanele lui Balzac. Se zice că scriitorul, în momentele de delir dinaintea morții, cerea să-i fie adus la căpătîi.

137 *in anima vili* — pe ființe inferioare (l. lat.) ; expresia e întrebuițată în legătură cu experiențele științifice făcute pe animale.

138 *Și să nu-ți vină să urăști democrația ?* — prin democrație, Balzac înțelege regimul instaurat după 1830 în Franța, monarhia liberală a bancherilor reprezentată prin regele Ludovic-Filip, regim în care banul și relațiile suplineau deseori meritul, permițînd oamenilor mediocri să ajungă la cele mai înalte posturi ; uneori, Balzac numește ironic acest regim *mediocrație*.

139 *Desplein* — Desplein este un personaj pomenit deseori în romanele lui Balzac, care are un rol de prim-plan în povestirea *Liturghia unui ateu* ; ca model i-a servit celebrul chirurg Dupuytren (1777—1835).

140 *quatre-mendiants* — desert sărăcăcios, compus din patru feluri de fructe uscate : smochine, struguri stafidiți, migdale și alune (în l. fr. *quatre-mendiants* = patru cerșetori).

141 *Valerius Publicola* — consul roman, unul din fondatorii Republicii romane ; a fost foarte popular (de unde și numele de Publicola) datorită grijii cu care se ferea de orice lux și datorită precăderii pe care o dădea întotdeauna voinței poporului.

142 *Adrien Breuwer* — pictor olandez (1606—1638), a pictat mai ales scene de cîrciumă.

143 *robă roșie...robă neagră* — roba neagră este purtată, în exercițiul funcțiunii, de către magistrații de rînd ; înalții consilieri poartă robe roșii.

144 *a fost pricina sinuciderii...de la curtea lui Carol al X-lea* — e vorba de situații și personaje chiar din opera lui Balzac ; tînărul care se sinucide este Lucien de Rubempré în *Strălucirca și suferințele curtezanelor* ; contele acuzat de fals este Victurnien d'Esgrignon din *Salonul cu vechituri*, iar marele senior care era să fie pus sub interdicție este contele d'Espard din *Punerea sub interdicție*.

145 *Robespierre...acest Sylla francez* — datorită opinîilor sale monarhiste, Balzac n-a văzut cu ochi buni pe fruntașii cei mai consecvenți ai Revoluției Franceze (Robespierre, Marat, Saint-Just) ; aici tendința lui de discreditare se manifestă prin apropierea dintre Robespierre și dictatorul roman *Sylla (Lucius Cornelius)*, cunoscut pentru actele sale de cruzime (136—78 î.e.n.).

146 *Saint-Lazare* — închisoare pariziană, datînd din 1779.

147 *o himeră...greu de încălecat* — în sens propriu, himera este un monstru legendar.

148 *Mondor* — vezi nota 101.

149 *Beaujon* — *Nicolas Beaujon* (1718—1786), mare bogătaş francez, fost bancher al curții, îmbogățit mai ales prin specula asupra griului într-o perioadă de foamete, s-a ocupat, către sfîrșitul vieții, de opere filantropice.

150 *Turcaret* — personajul central al comediei cu același nume a lui Lesage (1709) : un lacheu parvenit pe care-l înșală o ceată de aventurieri.

151 *ca în povestirea lui La Fontaine* — în fabula lui La Fontaine, *Bărbatul, nevasta și hoțul*, un soț, nemulțumit de faptul că are o soție puțin drăgăstoasă, îi e recunoscător hoțului care a speriat-o și a făcut-o să i se refugieze în brațe.

152 *Jocrisse* — vezi nota 101.

153 *Să fim prieteni, Cinna...* — începutul unui vers din tragedia lui Corneille : *Cinna sau clemența lui August* (1640), vers pronunțat de împăratul August, care-i iartă lui Cinna conspirația urzită împotriva lui.

154 *noua Heloiză* — eroina romanului sentimental al lui J.-J. Rousseau : *Julie sau noua Heloiză* (1761) ; marea popularitate a acestui roman explică de ce îl cunoștea pînă și portăreasa ignorantă.

155 *procedurist* — avocat care se ocupă numai cu actele de procedură (*avoué*), spre deosebire de avocatul (*avocat*), care pledează în fața instanțelor.

156 *mai negru decît pe Marat* — lui Marat (*Jean-Paul*) — revoluționar, redactor al ziarului *Prietenul poporului* și acuzator al regelui Ludovic al XVI-lea — cercurile regaliste îi creaseră reputația de om crud și imoral ; a fost asasinat de o regalistă fanatică în 1793.

157 *hlamida de cancelar* — în vechea Franță, cancelarul era șeful suprem al justiției ; suprimată în timpul revoluției, funcția a fost restabilită de Napoleon I și a durat pînă la 1848.

158 *o nevastă... după tiparul celei a lui Socrate* — Xantipa, sotia lui Socrate, era cunoscută pentru firea ei arțăgoasă.

159 *de pe vremea stilului Empire, rococo* — din primii ani ai secolului al XIX-lea (stilul *Empire*) sau chiar din secolul al XVIII-lea (stilul rococo) ; stilul *Empire* se caracterizează prin linii drepte și aplicații de bronz, în genul Antichității ; stilul rococo, prin linii curbe și ornamentații bogate.

160 *putere de voință demnă de Apollonius din Tyana* — discipol al lui Pitagora și al preoților brahmani, *Apollonius din Tyana* (secolul I) era celebru pentru puterea sa de hipnotizare.

161 *Pietă* — nume cu care italienii (*pietà* = milă, compătimire) numesc operele plastice reprezentînd pe Fecioara Maria îndurerată, ținînd în brațe sau pe genunchi pe Isus crucificat.

162 *acest poștalion modern* — primele omnibuze au apărut la Paris în ianuarie 1826 (la Nantes și la Bordeaux apăruseră mai devreme : prin 1817).

163 *ducesa de Montpensier... Jacques Clément* — soră a lui Henri de Guise, șef al ligii catolice și pretendent la tronul Franței, care fusese asasinat din ordinul regelui Henric al III-lea, *ducesa de Montpensier* îl ura de moarte pe rege și a fost, desigur, bucuroasă de omorîrea lui, în 1589, de către călugărul *Jacques Clément*.

164 *sînt eligibil* — înainte de 1848, în Franța, pentru a fi eligibil trebuia să ai proprietăți sau venituri mari ; așa se face că, în 1820, de pildă, la 29 milioane de locuitori, Franța nu avea decît vreo 18 mii de eligibili ; electorii trebuiau să facă și ei dovada că au avere.

165 *dominînd în alegerile...militare* — ofițerii din garda națională nu erau numiți de autoritatea superioară, ci aleși de către soldații lor.

166 *ființele atinse de gangrenă, ca Ludovic al XIV-lea* — regele Franței, *Ludovic al XIV-lea*, a murit în 1715, la vîrsta de șaptezeci și șapte de ani, de o gangrenă senilă, care, pornind de la un picior, l-a dus la moarte în cîteva zile ; păstrîndu-și stăpînirea de sine, Ludovic al XIV-lea a folosit aceste zile pentru a da instrucțiuni moștenitorilor săi și pentru a-și lua adio de la curteni.

167 *din cauza stomacului, ca doamna de Mortsauf* — doamna de Mortsauf este eroina romanului *Crinul din vale* de Balzac.

168 *Catone* — numele lui Catone, cenzor roman în anul 184 î.e.n., adversar al luxului și al corupției, a ajuns să însemne : om înțelept și sobru.

169 *din școala lui Jenny Cadine și a Josèphei* — nume de balerine din romanele lui Balzac.

170 *Din cauza neveste-si* — în *Verișoara Bette*, Crevel moare în urma molipsirii de boala pe care o dăduse nevestei sale, spre răzbunare, brazilianul înșelat de ea.

171 *să cadă instrumentele din mîinile sfintei Cecilia* — s-o uimească de admirație chiar pe sfînta Cecilia, patroana muzicienilor ; coborîtoare din familia romană Caecillus, Cecilia a murit ca martiră creștină la Roma, prin 232 ; în iconografia catolică e reprezentată cîntînd la orgă sau cîntînd din gură cu o frunză de palmier în mînă ; foarte mulți pictori, printre care Cimabue, Poussin, Veronese au reprezentat-o astfel.

172 *Abraham Mignon* — vezi nota 80.

173 *Metzu* — *Gabriel Metzu* (1630—1667), pictor olandez, a pictat mai ales scene de interior și scene populare.

174 *Walter Scott l-ar fi supranumit tînguț de la moarte* — aluzie la *Old Mortality*, titlul unui roman de W. Scott, în care

personajul principal, bătrînul Robert Patterson, poreclit *Old Mortality*, are ca ocupație recondiționarea mormintelor.

175 *doctorul Gannal* — *Jean-Nicolas Gannal* (1795—1852), chimist și fost chirurg al lui Napoleon, inventase un procedeu de îmbălsămare care consta din injectarea în carotidă a unei soluții de sare de alaun și din înfășurarea cadavrului în benzi îmbibate în aceeași soluție; procedeul n-a dat rezultatele așteptate.

176 *Piața Grève* — în *Piața Grève*, numită așa fiindcă se afla pe marginea Senel, plină de nisip și pietriș (fr. *grève*), avea loc executarea criminalilor; aici se adunau și meșteșugarii care nu aveau de lucru.

177 *cuvîntul semnificativ de Clichy* — pe strada *Clichy* era instalată, din 1827, închisoarea pentru datornicii insolabili.

178 *Chardin* — unul dintre primii pictori realiști francezi, *Jean-Baptiste Chardin* (1699—1779) a pictat mai ales scene de interior și portrete.

179 *instanța de référé* — instanță care rezolvă cererile de urgență, putînd da o sentință provizorie, dar imediat executorie.

180 *hotărîri interlocutorii* — sentințe judiciare care indică măsuri pregătînd rezolvarea unui litigiu.

181 *un filozof cinic* — cinicii — filozofi greci din secolul al IV-lea î.e.n. — considerau că baza fericirii și a virtuții este disprețul față de bunuri și față de convențiile sociale.

182 *Cincinatus* — consul roman (în 460 î.e.n.), celebru pentru viața simplă și austeră pe care o ducea.

183 *Quinze-Vingts* — vechi azil pentru orbi, înființat la Paris de către Ludovic al IX-lea în anul 1260; adăpostea 300 de orbi, de unde și numele lui (de cincisprezece ori douăzeci) — așa cum se număra pe acea vreme.

184 *un fel de mahala Saint-Antoine* — mahalaua Saint-Antoine era locuită mai ales de meseriași (printre care mulți tîmplari); de aici au pornit multe insurecții populare în vechiul Paris.

185 *o căsătorie de teatru* — o căsătorie nelegitimă; vezi și nota 39.

186 *Pierre Grassou* — personaj al lui Balzac întruchipînd pe pictorii mediocri, în povestirea *Pierre Grassou*, apărută în 1839.

187 o sută de scuzi...cincisprezece ludovici — trei sute de franci.

188 o viață de Sardanapal — în legendele asiriene, Sardanapal e conceput ca un suveran somptuos, bogat și destrăbălat.

189 Robert Macaire — personaj din melodrama *Circiuma din Adrets*, tipul banditului îndrăzneț și fanfaron popularizat de celebrul actor al timpului Frédéric Lemaître.

190 Bossuet — episcopul francez *Jacques-Bénigne Bossuet* (1627—1704), autor — printre altele — de predici și discursuri funebre, era un bun orator, din vorbirea căruia nu lipseau imaginile și metaforele. El a condamnat războiul și în *Cugetări creștine*: „Războiul e un lucru atît de groaznic încît mă mir cum de nu ne îngrozește numai numele lui.”

191 sublimul *Béranger* — autor de cîntece vesele, iar mai tîrziu patriotice și satirice, poetul *Pierre-Jean Béranger* (1780—1857) s-a bucurat în vremea sa de o mare prețuire; mulți scriitori ai timpului printre care Balzac, Stendhal, Victor Hugo, îl considerau unul din cei mai mari poeți ai Franței. *Béranger* a atacat feudalitatea în vremea Restaurației, iar după 1830, a scris multe cîntece biciuitoare la adresa profitorilor burghezi.

192 *Datorez viața unchiului său, judecătorul* — în romanul *César Birotteau*, se povestește cum Gaudissart, implicat într-o afacere politică, a fost tratat cu indulgență de către judecătorul Popinot.

193 această povestire...alăturată precedentei — precedenta este *Verișoara Bette*; vezi nota 1.

194 a putut continua să se țină de droguri — ironia constă în faptul că operele de artă sînt considerate ca niște droguri, putînd și ele ameți capul colecționarilor pasionați.

CAPODOPERA NECUNOSCUTĂ

1 *Capodopera necunoscută* — această povestire a lui Balzac, pe care Marx o găsea „plină de o delicioasă ironie”, a apărut pentru prima oară, de la 31 iulie la 6 august 1831, în publicația *l'Artiste*.

2 *François Porbus* — e vorba de al doilea *Porbus* (Franz) (1570—1622), pictor flamand ca și tatăl său și autor al unui portret cunoscut al lui Henric al IV-lea.

3 *Marie de Medicis* — regina Franței, soția lui Henric al IV-lea, a avut o viață foarte agitată ; devenită regentă la moartea soțului ei, în 1610, Marie de Medicis a venit în conflict în 1614 cu tânărul rege Ludovic al XIII-lea, din cauza favoriților ei italieni, pe care-i adusese la curtea Franței ; exilată, evadează ; învinsă și arestată din nou, ea fuge și moare în exil.

4 *acele timpuri de tulburări și revoluții* — după asasinarea lui Henric al IV-lea (1610), a urmat o perioadă de tulburări, care a durat aproape cincisprezece ani, tulburări provocate de către nobili, care cereau noi privilegii și demiterea miniștrilor străini (italieni).

5 *zece scuzi de aur* — cam șaizeci de franci.

6 *currus venustus...pulcher homo* — car împodobit...om frumos (în l. lat.).

7 *Mabuse* — *Jean Mabuse* (sau Maubeuge) (1499—1562) a introdus cel dintâi în pictura flamandă stilul italian.

8 *Nicolas Poussin* — șef al școlii clasice franceze, marele pictor *Nicolas Poussin* (1594—1665) a pictat mai ales scene mitologice și istorice.

9 *O filii* — *O fii* (și fiice), stanțe medievale care se cîntă de paște în bisericile catolice.

Z. MARCAS

1 *Z. Marcas* — a apărut pentru prima oară la 25 iulie 1840 în primul număr din *Revue parisienne* ; în anul următor, cînd a apărut într-o culegere colectivă de povestiri, purta titlul de *Moartea unui ambițios*.

2 *Între întîmplările vieții și numele oamenilor...corelații de părtate* — Balzac era foarte atent la numele personajelor sale, pe care le căuta privind firmele și afișele de pe stradă (așa l-a găsit pe *Z. Marcas*) și cărora le dădea, cînd le imagina el, sarcina

de a sugera ceva din caracterul personajului ; astfel, negustorul bogat și îngîmfat din *Verișoara Bette* se numește Crevel (*crever* = a crăpa) balerina ușuratică din *Vărul Pons* poartă numele de Brisetout (*Sparge-tot*) etc.

3 *șapte lustri* — un lustru este o perioadă de cinci ani ; cuvîntul provine din limba latină, în care *lustrum* însemna ceremonia religioasă, sacrificiul expiator, care avea loc la Roma din cinci în cinci ani.

4 *Odeonul* — teatrul parizian cu acest nume a fost construit în 1782 pentru a servi de al doilea Teatru Francez ; a fost distrus de incendii în 1799 și în 1818 ; nefiind prea frecventat, a trebuit de multe ori să-și închidă porțile ; redeschiderea lui, sub numele de al doilea Teatru Francez, a avut loc în 1841.

5 *înalță de șapte picioare* — cam de doi metri și un sfert.

6 *bătălii ale inteligenței, tot atît de ucigătoare cît...cele din Italia pentru soldații republicani* — în campania din 1799, soldații francezi au cunoscut, în Italia, o serie de înfrîngeri, în urma cărora nu mai rămăsese în stăpînirea Franței decît Genova ; în campania din 1800, la asediul Genovei, soldații francezi au suferit cumplit de foame ; cam în aceeași vreme, cei 40.000 de soldați conduși de Bonaparte au trebuit să depună eforturi ucigătoare pentru a trece Alpii cu artileria.

7 *dezbaterele camerelor* — în timpul Restaurației (1815—1830) și al monarhiei din iulie (1830—1848), au funcționat în Franța două camere : una a *pair-ilor*, ai cărei membri erau numiți de rege, și una a deputaților (*a reprezentanților*), care erau aleși prin vot, dar de către un număr limitat de electori, pe baza sistemului censitar.

8 *omagiu...curții lui Carol al X-lea...este actuala curte* — curtea lui Ludovic-Filip (1830—1848) plină de parveniți și susținută de bancheri (vezi nota 36 la *Vărul Pons*) îi inspira dispreț lui Balzac, făcîndu-l să prefere curtea anterioară, a unui Bourbon „adevărat“, cu pretenții feudale, *Carol al X-lea* (1824—1830) ; disprețul față de noua lume a banilor l-a făcut, de altfel, să se declare (în teorie) slujitor al „tronului și altarului“.

9 *semăna...cu a lui Mirabeau* — *Honoré-Gabriel Riqueti, marchiz de Mirabeau* (1749—1791), era celebru în timpul Revoluției Franceze pentru arta sa oratorică susținută de o voce puternică ;

el a servit mai întâi, deși aristocrat, revoluția, dar apoi a trădat-o pactizînd cu cercurile regaliste.

10 *Ruinele Palmyrei* — odinioară cetate puternică, în Siria ; Palmyra a fost cucerită de romani, în anul 272, și distrusă de împăratul Aurelian ; ruinele sale au fost regăsite la sfîrșitul secolului al XVII-lea.

11 *carnavalul* — ecou al saturnalelor și bacanalelor romane ; carnavalul este, în țările latine catolice, o perioadă de petreceri populare, care ține de la 7 ianuarie pînă la începutul postului de paște.

12 *să fie tolerate jocurile de noroc* — tripourile pariziene fuseseră închise la sfîrșitul anului 1837 ; la începutul secolului al XIX-lea, cînd erau arendate, ele aduceau statului vreo cinci milioane jumătate de franci anual.

13 *în haine de șefi de poștă din Longjumeau* — (în haine de operetă). *Surugiul din Longjumeau* este titlul unei opere comice în trei acte (libretul de Brunswick și Leuven, muzica de Adam) reprezentată la Paris în 1836 ; actorul care juca rolul principal era îmbrăcat cu o haină scurtă cu nasturi de metal și purta cizme înalte.

14 *Véry...Rocher de Cancale* — cafeneaua-restaurant *Véry*, deschisă în 1805 în grădina Tuileries și apoi mutată în galeriile de la Palais Royal (vezi nota 125 la *Văruil Pons*) avea mare faimă printre gastronomii timpului ; *Rocher de Cancale* era, tot pe acea vreme, un restaurant parizian celebru.

15 *Toussaint-Louverture* — conducător al negrilor din Haiti, care luptau pentru eliberare, Toussaint-Louverture (1743—1803) a fost înfrînt, împreună cu partizanii săi, de către cei 60.000 de soldați, trimiși de Napoleon Bonaparte.

16 *Napoleon...pe stîncă lui...a vrut să se explice* — exilat în insula Sfînta Elena, ca prizonier al Angliei, Napoleon a petrecut aici ultimii ani ai vieții sale (1815—1821), dictîndu-și memoriile.

17 *Irochezii* — nume dat de europeni unor grupuri de indieni din Canada.

18 *Cooper* — *Fenimore Cooper* (1789—1851), romancier american, a evocat în povestirile sale obiceiurile triburilor indiene (vezi de exemplu *Ultimul Mohican*).

19 *Morey, acest Guatimozin...* — *Pierre Morey*, fost combatant în Revoluția din 1830, a fost arestat, după atentatul lui Fieschi împotriva regelui Ludovic-Filip (28 iulie 1835), fiind socotit complice ; în realitate, n-avea altă vină decât aceea de a-l fi găzduit pe Fieschi cu un an înaintea atentatului ; a fost totuși condamnat la moarte (1836), dar și-a păstrat energia și demnitatea pînă pe treptele eșafodului. *Guatimozin* este ultimul împărat indian al Mexicului. El și-a apărut cu curaj țara împotriva spaniolilor, care l-au torturat (întinzîndu-l pe jăratec) ca să-l facă să dezvăluie locul unde își ascunsese comorile, și, apoi, neputînd obține nimic de la el, l-au spînzurat (1525).

20 *Berryer* — e vorba, probabil, de *Berryer* tatăl, mare avocat, ca și fiul său, *Nicolas Berryer* (1757—1841) care a fost apărătorul mareșalului Ney, în fața Curții *pair*-ilor.

21 *domnul Thiers* — în momentul cînd Balzac scrie această povestire, *Adolphe Thiers* (1797—1877) urca treptele unei cariere strălucite de om de stat ; avocat, istoric și ziarist cu idei liberale (la început), *Thiers* ajunsese ministru în 1832, apoi prim-ministru (în 1836 și 1840) ; e cunoscut în istorie ca un călău al clasei muncitoare, care a reprimat în mod sîngeros Comuna din Paris.

22 *triumful ramurii de Orléans asupra ramurii vîrstnice* — vezi nota 42 la *Vărul Pons*.

23 *sărac și neputînd fi ales* — vezi nota 164 la *Vărul Pons*.

24 *Ca un nou Bonaparte, își căuta un Barras* — *Barras* (vezi nota 60 la *Comedianți fără s-o știe*) l-a pus în valoare pe tînărul Napoleon Bonaparte, știind să utilizeze tot ce-i putea fi de folos.

25 *acest nou Colbert spera să găsească un Mazarin* — ministrul cel mai de seamă al lui Ludovic al XIV-lea, *Jean-Baptiste Colbert* (1619—1683) a fost recomandat regelui de către cardinalul Mazarin, al cărui intendent era.

26 *Richard al III-lea nu-și dorea decât un cal* — în drama lui Shakespeare *Richard al III-lea*, suveranul, învins în bătălia de la Bosworth, nemaivorînd altceva decât să poată fugi, rostește celebrele cuvinte : „Un cal ! un cal ! Tot regatul meu pentru un cal !“

27 *în coloniile polare ale Luxembourgului* — palatul Luxembourg din Paris era sediul Camerei *pair*-ilor, numiți de rege

dintre personalitățile mai în vîrstă ; astăzi, palatul Luxembourg este sediul Senatului.

28 *nici la republicani, nici la legitimiști* — în Camera deputaților din vremea „monarhiei din iulie”, aripa stîngă era reprezentată de republicani, iar extrema dreaptă de așa-numiții legitimiști, care nu-l recunoșteau pe Ludovic-Filip ca rege legitim, acesta fiind un vlăstar al ramurii de Orléans ; ei militau pentru aducerea la tron a unui Bourbon direct, ca monarh legitim.

29 *Pozzo di Borgo* — diplomat corsican, *Charles-André, conte de Pozzo di Borgo* (1768—1848) era adversarul de moarte al lui Napoleon Bonaparte ; în exil a lucrat ca agent secret al Prusiei, Austriei și Angliei ; apoi a intrat în serviciul țarilor, pregătind toate coalițiile europene împotriva lui Napoleon ; după înfrîngerea acestuia, a fost ambasadorul Rusiei la Paris.

30 *demnități masonice* — în asociațiile secrete francmasonice, asociații răspîndite în Anglia și în Franța, mai ales în secolul al XVIII-lea, gradele și demnitățile sînt foarte numeroase ; ele erau căutate de îmbogății de la începutul secolului al XIX-lea și pentru avantajele procurate de solidaritatea masonică.

31 *există pentru oamenii superiori șiboleți* — șibolețul este cuvîntul de recunoaștere în francmasoneria scoțiană.

32 *tribul leviților...templu* — leviții erau evreii din tribul lui Levi, care trebuiau să îngrijească de templu.

33 *singurul om care a știut să se pună în valoare după Revoluția din Iulie, menținîndu-se deasupra valului* — e vorba probabil de Thiers (vezi nota 21).

34 *Carrel* — ziaristul republican *Armand Carrel* (1800—1836), director al ziarului *Le National* după revoluția din 1830, a fost ucis în duel de către un alt ziarist.

35 *nu are...ca Metternich, palatul favoarei* — prințul de *Metternich* (1773—1859), fiu de diplomat, a fost ministru în diplomație încă de la vîrsta de 28 de ani ; ambasador în diverse țări și ministru de externe, el a negociat căsătoria arhiducesei Maria-Luiza cu Napoleon I, împotriva căruia a dus o luptă neîncetată ; ca „arbitru al Europei” a încercat să înăbușe toate insurecțiile naționale și toate mișcările democratice.

36 ca *Villèle...unei majorităţi strins unite* — în urma dizolvării camerei la 24 decembrie 1823, guvernul *Villèle* a obţinut, la alegerile din 24 februarie 1824, o majoritate în adevăr compactă — 430 de deputaţi, din 445 ; la adăpostul acestei majorităţi, guvernul a promulgat o serie de legi reacţionare, ceea ce a făcut ca, la noile alegeri, în noiembrie 1827, să rămână în minoritate.

37 *August 1830* — este luna care a cunoscut efectele Revoluţiei din 1830 (revoluţia avusese loc în ultimele zile ale lunii iulie).

38 *absurdităţile contractului* — e vorba de constituţia din vremea regelui *Ludovic-Filip*.

39 *Richelieu...Mazarin...Turenne...Colbert...Pitt...Saint-Just* — miniştrii francezi din secolul al XVII-lea *Richelieu*, *Mazarin*, *Colbert*, ca şi mareşalul *Turenne* (vezi nota 47 la *Vărul Pons*) apreciau pe tinerii merituosi încredinţându-le posturi ; ministrul englez *William Pitt* (1759—1806) a fost deputat la vârsta de 22 de ani ; revoluţionarul francez *Saint-Just* (vezi nota 54 la *Comedianţi fără s-o ştie*) a activat înainte de 30 de ani.

40 *Burke, Sheridan, Fox* — *Edmond Burke* (1730—1797), orator englez cunoscut pentru atacurile sale împotriva Revoluţiei Franceze ; *Richard Sheridan* (1751—1816), orator şi autor dramatic englez ; *Charles-James Fox* (1749—1806), om de stat englez, partizan al alianţei cu Franţa şi cu America.

41 *îşi va aminti de tinerii reprezentanţi ai poporului şi de tinerii generali* — în timpul Revoluţiei Franceze şi a primei republici, mulţi dintre reprezentanţii poporului (*Saint-Just*, *Robespierre* etc.) ca şi dintre generali (*Hoche*, *Marceau*, *Bonaparte* etc.) erau oameni tineri.

42 *Diocleţianul martirului necunoscut* — împăratul roman *Caius Valerius Diocles*, zis *Diocleţian* (245—313), a întreprins, spre sfârşitul domniei sale, crunte persecuţii împotriva creştinilor.

43 *cuvîntul spus odinioară de municipalitatea Parisului : „E prea tîrziu“* — văzînd că politica sa reacţionară şi decretele despotice pe care le semnase la 25 iulie 1830 duseseră la revoluţie, guvernul lui Carol al X-lea îl trimisese la 30 iulie pe *Collin de Sussy* la primăria Parisului, sediul răsculaţilor, să anunţe revocarea faimoaselor decrete ; cei de faţă au răspuns atunci : „E prea tîrziu ! E prea tîrziu ! Carol al X-lea nu mai e rege !“

1 *Gaudissart al II-lea* — a apărut pentru prima oară în toamna lui 1844, în ziarul *La Presse*, sub titlul de *Un Gaudissart din strada Richelieu* — comedii pe care le poți vedea pe gratis.

2 *stilul neo-Versailles* — stilul care tindea să imite pompa curții regale de altădată ; probabil, aluzie ironică la interiorul pretențios, dar fără gust al palatului lui Ludovic-Filip.

3 *șaizeci de picioare* — cam 19 metri și jumătate.

4 *bal Mabilie* — vezi nota 53 de la *Vărul Pons*.

5 *cu șalul în mână* — șalul, importat din Orient în vremea lui Napoleon I, a constituit multă vreme în Franța (pînă pe la 1870) obiectul vestimentar feminin cel mai important ; el înlocuia mantoul și trebuia să fie de foarte bună calitate ; cel mai scump era cel țesut din lîna caprelor din Cașmir, călduros, dar atît de fin încît putea trece printr-un inel ; cele fabricate în Franța erau mai ieftine.

6 *marele Talleyrand* — *Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord*, prinț de *Bénévent* (1754—1838), diplomat francez capabil, dar fără scrupule, a servit toate regimurile din prima jumătate a secolului al XIX-lea, începînd cu republica revoluționară și sfîrșind cu monarhia casei de Orléans ; Napoleon I l-a făcut prinț.

7 *Désaugiers* — *Marc-Antoine-Madeleine Désaugiers* (1772—1827), autor de vodeviluri și de șansonete foarte apreciat înainte de Béranger, pe care l-a descoperit și l-a încurajat.

8 *Monrose* — vezi nota 50 la *Comedianți fără s-o știe*.

9 *o mie de scuzi* — trei mii de franci.

10 *această fiziologie a facturii* — prin *fiziologie* se înțelegea, în vremea lui Balzac, un studiu de moravuri, o descriere-portret a unei profesii, meserii, situații etc.

11 *deus ex machina* — *Zeu* (coborît) *din mașinărie* (l. lat.) ; expresia se întrebuintează cînd e vorba de apariția, într-o piesă de teatru, a unei ființe supranaturale care dezleagă în mod fericit

fiarele intrigii, sau, în sens figurat, când e vorba de un deznodământ neașteptat și puțin verosimil al unei situații.

12 *urbi et orbi* — în oraș (la Roma) și în univers (l. lat.) ; adică : pretutindeni.

13 *Lahore* — oraș în India, fostă reședință a Marelui Mongol.

14 *serioși ca niște tați nobili* — anumiți actori francezi impunători și gravi erau specializați în rolul de „tată nobil“.

15 *Victorine IV...Froment-Meurice* — prin *Victorine IV*, Balzac înțelege desigur pe unul din succesorii celebrei croitorese pariziene *Victorine Pierrard*; *Froment-Meurice* (1802—1855) era considerat de contemporanii săi ca o somitate în arta giuvaergeriei ; ca și poeții romantici, el își căuta modelele în operele din Evul Mediu și din Renaștere.

16 *sanhedrin* — tribunal, consiliu de judecată ebraic.

17 *unul din șalurile trimise de Selim împăratului Napoleon* — sultanul *Selim al III-lea* (1761—1808) a încheiat cu Napoleon, în 1806, o alianță ofensivă împotriva Angliei și a Rusiei.

18 *se vinde dar nu moare* — parodie a devizei *garda moare dar nu se predă*, deviză a gărzii lui Napoleon I.

19 *statuia Comandorului* — în piesa lui Molière *Don Juan sau ospățul de piatră*, statuia Comandorului, invitată în derîdere la masă de către ucigașul său, se prezintă la ospăț, mergînd țepăn, așa cum se presupune că ar merge o statuie.

20 *era eligibil și cina la Tuileries* — era bogat (ca să poată fi eligibil) și lua masa la palatul regal.

21 *Grüne-gewoelbe din Dresda* — Muzeu din Dresda care cuprindea numeroase obiecte de artă decorativă.

22 *it is very magnificent...* — e măreț, magnific (l. engl.).

23 *very fine, beautiful, sweet* — splendid, frumos, dulce (drăguț) (l. engl.).

24 *domnul Cunin-Gridaine* — *Laurent Cunin-Gridaine* (1778—1859) a fost deputat în vremea Restaurației și ministru al comerțului între 1839 și 1848.

1 *Comedianți fără s-o știe* — a apărut pentru prima oară în ziarul *Courrier français*, de la 14 la 24 aprilie 1846. Balzac s-a gândit mai întâi la titlul *Comicii serioși*, apoi la cel de *Provincialul la Paris*.

2 *Roussillon* — fostă provincie din sudul Franței, constituind azi departamentul Pirineilor Orientali.

3 *sărăcia hidalgilor* — hidalgi (de la cuvântul spaniol *hidalgo-hidalgos*), nobili spanioli, erau adesea scăpătați.

4 *Hobbema, Ruysdaël, Lorrain* — celebri pictori de peisaje; primii doi, *Meindert Hobbema* (1638—1700) și *Van Ruysdaël* (1628—1682), erau olandezi; al treilea, *Claude Lorrain* (1600—1682), era francez.

5 *membru al Institutului și ofițer al Legiunii de onoare* — Institutul Franței, înființat prin constituția din 1795, reunește diversele academii; Legiunea de onoare, decorație care comportă mai multe grade (cavaler, ofițer, comandor etc.), a fost înființată în 1802 de Napoleon.

6 *Tezeu...Minotaur* — minotaurul, monstru legendar, jumătate om și jumătate taur, a fost ucis de Tezeu, erou grec, rege al Atenei.

7 *trestaillon-ii* — oamenii plătiți de un guvern pentru a suprima pe adversarii lui politici: de la numele unui locuitor din sudul Franței, *Trestaillon*, care, în 1815, în momentul reacțiunii regaliste (teroarea albă), a organizat masacre împotriva foștilor revoluționari și a opozanților liberali, sub pretext că soția sa avusese neplăceri din partea acestora.

8 *Wilhelm Tell* — opera lui Rossini, reprezentată pentru prima oară la 3 august 1829.

9 *Malibran* — *Maria Felicia Garcia Malibran* (1808—1836), celebră cântăreață din Paris, de origine spaniolă.

10 *Taglioni și Elssler* — *Marie Taglioni*, născută la Stockholm în 1804, a obținut mari succese ca dansatoare la Paris între 1827 și 1847. *Fanny Elssler*, născută la Viena în 1810, a reputat și ea succese deosebite la Paris, începînd din 1834, și a devenit una din cele mai vestite dansatoare din vremea sa.

11 *Frédéric Lemaître* — actor francez celebru (1800—1876), a jucat principalele roluri din dramele romantice și din melo-dramele timpului.

12 *Odry în Saltimbancii* — *Jacques-Charles Odry* (1781—1853) a fost un actor comic plin de vervă. *Saltimbancii*, comedie de varieteu de Dumersan și Varin, a fost jucată pentru prima oară la 25 ianuarie 1831 la Paris.

13 *Vidocq* — *François-Eugène Vidocq* (1775—1857), ofițer și apoi escroc, a evadat de mai multe ori din ocnă, sfârșind prin a-și oferi serviciile poliției. Prefectul Pasquier i-a folosit „experiența”, încredințându-i conducerea unei brigăzi de polițiști, compusă și ea, în parte, din foști delicvenți.

14 *Fouché* — *Joseph Fouché* (1759—1820), fost ministru al poliției sub Napoleon; și-a păstrat postul trădându-l pe acesta.

15 *Decazes* — înainte de a fi prim-ministru (1819), *Elie Decazes* (1780—1861) a fost prefect de poliție, și apoi ministru al departamentului respectiv, succedînd lui Fouché (1815).

16 *îi spun Lisette din cauza lui Béranger* — în cîntecele lui Béranger (vezi nota 191 la *Vărul Pons*), Lisette este iubita puțin credincioasă, dar veselă și inimoasă, a poetului.

17 *Amoros* — *François Amoros* (1769—1848), spaniol de origine, fost ofițer, a organizat în Franța, între 1815 și 1830, învățămîntul gimnasticii.

18 *instituția din strada Jérusalem* — pe strada Jérusalem (azi dispărută) se afla prefectura de poliție pariziană.

19 *vocea unui eligibil* — vocea unui om sigur de el pentru că are avere (altfel n-ar fi fost eligibil).

20 *mare ca Jacquart* — *Joseph-Marie Jacquart* (1752—1834) este inventatorul războiului de țesut perfecționat, pe care l-a conceput în 1790, l-a prezentat în 1801 la o expoziție industrială și l-a pus în funcțiune în atelierele de la Lyon, în 1806.

21 *ați spus: Pălăria e omul* — parodie a cunoscutului dicton al lui Buffon (1707—1788): *Stîlul e omul însuși*, dicton pronunțat de marele naturalist francez în discursul său de recepție la Academie și prin care înțelegea că felul de a exprima adevărurile științifice constituie particularitatea celui ce le expune.

22 *Lousteau* — este ziaristul inteligent, dar nesperios din multe romane ale lui Balzac ; un rol de prim-plan are în *Muza departamentului*.

23 *nu mai scrie decît la Débats* — Ziarul dezbaterilor (*Journal des Débats*) a fost, la înființarea sa (1789), organul care publica dezbaterile ședințelor din adunările revoluționare ; cumpărat, în 1799, de frații Bertin, a devenit unul din cele mai importante ziare politice și literare din Franța secolului al XIX-lea ; tendințele sale liberale nu l-au împiedicat să susțină uneori dreapta, sau chiar extrema dreaptă.

24 *livra...uncia* — o livră = 500 gr. ; o uncie = 30,59 gr.

25 *biata prințesă de Lamballe* — *Marie-Thérèse-Louise de Savoie-Carignan*, prințesă de Lamballe (1749—1792), prietenă a reginei Marie-Antoinette, urită de poporul francez, a avut o soartă tragică în vremea revoluției : ea a făcut parte dintre deținuții masacrați de populație în septembrie 1792 (vezi nota 28), iar capul, pus în vârful unei lănci, i-a fost purtat pe sub ferestrele reginei, și ea deținută.

26 *o atitudine de-a Dorinei* — vezi nota 103 la *Vărul Pons*.

27 *va căpăta premiul Montyon* — vezi nota 62 la *Vărul Pons*.

28 *septembriști* — e vorba de răsculații parizieni care, în septembrie 1792, în momentul cînd Franța era amenințată de pretutindeni și revoluția era în primejdie, iar poporul se temea de trădare, au masacrat pe deținuții din închisori.

29 *o stare mai rea decît a irlandezilor* — în lunga lor luptă pentru independență, irlandezii cunscuseră o mare înfrîngere în 1800, cînd parlamentul le fusese desființat prin așa-numitul „act unional” ; lupta lor se înteește în prima jumătate a secolului al XIX-lea în vederea abrogării acestui act. Pe la 1845 ei cunosc și o perioadă de foamete, cînd au murit 500.000 de oameni.

30 *o magherniță de zece picioare pătrate* — nu mult mai mare de 3 metri pătrați.

31 *La Fontaine, Stejarul și trestia* — cunoscuta fabulă a lui La Fontaine *Stejarul și trestia* (I, 22) confruntă puterea orgolioasă a stejarului, care va fi dezrădăcinat de furtună, cu fragilitatea mlădioasă a trestiei, care „se îndoaie, dar nu se frînge”.

32 *Să fim prieteni, Cinna* — citat des întrebuințat de Balzac pentru a spune: „hai să ne împăcăm !“ ; e luat din tragedia lui Corneille, *Cinna* ; vezi nota 153 la *Vărul Pons*.

33 *Lansquenet*-ul — joc de cărți numit așa fiindcă a fost adus în Franța (în secolul al XVI-lea) de către mercenarii germani numiți *lansquenets* (de la *Lands-Knecht*, în l. germ.).

34 *Domnul de Parny* — *Evariste de Parny* (1753—1814), academician, autor de poezii erotice și licențioase.

35 *a sărit primul la o baricadă în 1832* — anul 1832 a văzut, în Franța, o serie de insurecții populare ; la Paris, în iunie 1832, republicanii au ridicat baricade ; împotriva acestor baricade erau trimiși soldați și membri ai gărzilor naționale.

36 *Rubini* — tenorul italian *Rubini* (1795—1854) a triumfat la Paris și la Londra în operele lui Rossini, Donizetti și Bellini, între 1831 și 1843.

37 *Bicêtre* — azil pentru bătrâni și nebuni dintr-o localitate apropiată de Paris ; a fost construit în 1632.

38 *Vestris și Carême* — *Auguste Vestris*, supranumit „zeul dansului“, a dansat pînă la vîrsta de 66 de ani (1760—1842) ; tatăl său Gaetano, de origine florentină, era renumit pentru frumusețea lui și pentru schimbările aduse în costumele balerinilor. *Marie-Antoine Carême* (1784—1833) a fost un bucătar celebru, care a lucrat în casa lui Talleyrand și, apoi, la curțile imperiale din Rusia și Austria.

39 *faimosul domn de Humboldt* — savantul german *Humboldt* (1769—1859), naturalist și geograf, a întreprins o serie de călătorii în America și în Asia ; aici, se face aluzie la călătoria lui în regiunile tropicale ale Americii, călătorie ale cărei rezultate le-a consemnat în lucrarea *Călătorie în regiunile echinoxiale ale noului continent* (1805—1832).

40 *Chamfort* — *Nicolas-Sébastien Roch*, zis *de Chamfort* (1741—1794), moralist francez plin de spirit.

41 *Fourier* — sistemul socialistului utopic *Charles Fourier* (1772—1837), bazat pe organizarea muncii în falanstere posibile chiar în cadrul capitalismului, a cunoscut o largă răspîndire în Franța, după 1830. Fourier profetiza o „fază de armonie“ cu primăveri eterne și viață foarte lungă.

42 *Salomon de Caux* — vezi nota 109 la *Vărul Pons*.

43 *răposatul Lassailly* — *Charles Lassailly* (1812—1843), scriitor boem și fantezist cu care Balzac a colaborat la un moment dat.

44 *cocioabă gen Hoffmann* — ca în povestirile fantastice ale scriitorului german *Hoffmann* (1766—1822), autor plin de imaginație și cu spirit ascuțit de observație, pe care Balzac îl citează des (vezi și nota 14 la *Vărul Pons*).

45 o *Egerie* — o femeie care dă sfaturi, în general politice : după o legendă romană, Egeria a fost nimfa care îi dădea sfaturi regelui Numa.

46 *magnetism* — vezi nota 112 la *Vărul Pons*.

47 *Saint-Pierre* — biserica Sf. Petru de la Roma impresionează, în adevăr, în primul rînd prin mărimea ei uriașă : cam două sute de metri lungime și o sută patruzeci de metri lățime ; sub cupolă, înălțimea este de o sută treizeci și opt de metri ; biserica poate cuprinde peste cincizeci de mii de oameni.

48 *Camera deputaților... podul Concordiei care duce la discordie* — așa-numitul Palais Bourbon de la Paris, în care funcționează Camera deputaților, se află situat la capătul podului care prelungește Piața Concordiei, ceea ce i-a permis lui Balzac ironia exprimată printr-un joc de cuvinte.

49 *Gavarni* — *Sulpice-Guillaume Chevalier*, zis *Gavarni* (1804—1866), celebru desenator și caricaturist francez.

50 *Monrose* — *Claude Barizain*, zis *Monrose* (1784—1843), a jucat la Comedia Franceză, începînd din 1815, în roluri de valet, cu deosebire în piesele lui Molière.

51 *semănînd la față cu Marat* — revoluționarul *Jean-Paul Marat* (1743—1793) nu era un om frumos, particularitate speculată de adversarii săi reacționari.

52 *legitimist* — vezi nota 28 la *Z. Marcas*.

53 o *mașină făcută de medicul care a vindecat mai multă lume... în timpul cînd funcționa ea* — e vorba de ghilotină, numită așa după numele celui care a inventat-o, medicul *Joseph-Ignace Guillotin* (1738—1814), profesor de anatomie la Facultatea de medicină din Paris și deputat al stării a treia în 1789 ; Guillotin a preconizat întrebuintarea unei mașini care să limiteze cît mai

mult suferințele condamnaților la moarte și a protestat împotriva faptului că numele său a fost legat de o asemenea mașină.

54 *Saint-Just* — *Louis de Saint-Just* (1767—1794), revoluționar francez, membru al Convenției și al Comitetului Salvării Publice, a fost unul dintre cei mai apropiați tovarăși de luptă ai lui Robespierre.

55 *un împărat, ramura vîrstnică și ramura mezină* — Napoleon I, Bourbonii care au domnit între 1814 (5) și 1830 și regele din ramura de Orléans (Ludovic-Filip — 1830—1848).

56 *Montaniarzii* — membri ai grupării celei mai de stînga din adunările revoluționare franceze, numiți așa deoarece ocupau băncile cele mai de sus din sală (*montagne* = munte, l. fr.).

57 *slujba lui Barère* — revoluționarul *Bertrand Barère de Vieuzac* (1755—1841), membru al Comitetului Salvării Publice, a părăsit gruparea de dreapta a girondinilor pentru a trece la montaniarzi (vezi nota 56).

58 *comuniștii, umanitariștii, filantropii* — Balzac face o confuzie, explicabilă de altfel, trecîndu-i pe comuniștii din vremea sa în rîndul utopiștilor, alături de umanitariști și de filantropi. Scriitorul îl cunoștea probabil pe cel mai „superficial reprezentant al comunismului“ (cum îl numește Marx) pe francezul *Etienne Cabet* (1788—1856), întemeietorul unei „colonii comuniste“ în America și autorul romanului fantezist *Călătorie în Icaria* (1840).

59 *maximum și minimum* — aluzie la legea *maximumului*, lege votată în timpul Revoluției Franceze (la 29 septembrie 1793), prin care erau fixate prețuri maxime la principalele articole de consum, cu scopul de a combate specula; aluzie, de asemenea, probabil, la *minimumul* de salarii pe care-l cereau unele corporații în primăvara lui 1791.

60 *Fouquier-Tinville, Collot d'Herbois... Chabot... Barras... doamna Roland* — personaje din vremea Revoluției Franceze, cărora Balzac le găsește echivalente după 1830; *Fouquier-Tinville* (1746—1795) a fost acuzator public al tribunalului revoluționar; *Collot d'Herbois* (1750—1796), membru al Convenției și al Comitetului Salvării Publice, a sprijinit politica lui Robespierre și a murit în deportare; *François Chabot* (1759—1794), fost călugăr, devenit episcop și membru al Convenției, s-a compromis într-o afacere de speculă; aristocratul *Barras* (Paul, viconte de Barras — 1755—1829) a căutat în revoluție profituri personale, ajungînd

unul din membrii Directoriului ; *doamna Roland* (1754—1793), soția lui Roland de la Platière, reprezentant al grupării girondine și ministru de interne în 1792, a avut o mare influență politică în vremea revoluției prin salonul ei frecventat de cercurile girondine ; noua doamnă Roland este, probabil, în mintea lui Balzac, Delphine Gay, soția ziaristului Emile de Girardin.

61 *E mai frumos ca la Tuileries* — ca la palatul Tuileries, care era reședința regală.

62 *Mă retrag la Trappe* — la minăstirea Trappe, întemeiată în 1140 ; călugării duceau acolo o viață deosebit de austeră.

UN OM DE AFACERI

1 *Un om de afaceri* — a apărut pentru prima oară în *Le Siècle*, la 10 septembrie 1845, sub titlul de *Șireteniile unui creditor*.

2 *loretă* — vezi nota 38 la *Vărul Pons*.

3 *Aspasia* — celebră curtezană din Milet (secolul al V-lea î.e.n.).

4 *scene din Clichy* — vezi nota 177 la *Vărul Pons*.

5 *puntea măgarului... puntea suspinelor* — locuțiunea *pont aux ânes* se întrebuințează cînd e vorba de un lucru elementar, de o problemă care nu-i sperie decît pe ignoranți ; *ponte dei sospiri* este celebrul pod care unește două clădiri din Veneția și peste care treceau condamnații.

6 *un oarecare Claparon* — portretul detaliat și moravurile de escroc vulgar ale acestui personaj se află descrise în romanul *César Birotteau* unde Claparon este omul de paie al bancherului du Tillet și contribuie la falimentul lui César Birotteau.

7 *in petto* — pe ascuns (l. it.).

8 *ceream să-mi înapoieze o perie de dinți* — în povestirea lui Balzac *Un prinț al Boemiei*, La Palférine o face cunoscută pe Antonia, care-l părăsise, trimițindu-i nu o scrisoare disperată, ci una în care-i cerea... peria de dinți ; despre paradoxul și cinismul acestei scrisori s-a vorbit mult în anumite cercuri pariziene.

10 *Henry Monnier* — *Henry-Bonaventure Monnier* (1805—1877) este în primul rînd creatorul tipului lui Joseph Prudhomme, în-truchipare a burghezului din vremea lui Ludovic-Filip ; l-a popularizat prin caricaturi, pe scenă și prin scrierea *Memoriile lui Joseph Prudhomme* (1853).

11 *Ca la Austerlitz* — dimineața bătăliei de la Austerlitz (2 decembrie 1805), în care Napoleon I a învins pe împăratul Austriei și pe țar, a fost luminată de un soare puternic, în ciuda anotimpului ; „soarele de la Austerlitz“ a ajuns astfel să se confunde cu victoria de la Austerlitz.

12 *Constituționalul* — ziar întemeiat în 1814 de foști revoluționari și devenit, în timpul Restaurației, ziarul de opoziție al burgheziei liberale oportuniste.

13 *sfertul de oră al lui Rabelais* — momentul cînd trebuie să achiți o notă de plată. Se zice că Rabelais, aflîndu-se la Lyon și neavînd cu ce să-și plătească hangiuul, a lăsat la vedere în camera sa mai multe pachețele pe care scria : *otravă pentru rege, otravă pentru regină, otravă pentru prințul moștenitor* ; hangiuul, speriat, a chemat jandarmeria, care l-a dus pe sus (și pe gratis) pe scriitor la Paris ; acolo Rabelais i-a povestit pățania sa regelui, care a făcut mult haz.

14 *Impéria* — celebră curtezană medievală.

15 *Boulle* (vezi nota 59 la *Vărul Pons*).

16 *Bouffé* — actor comic (născut în 1800) care a repurtat mari succese pe lîngă publicul parizian, datorită dibăciei cu care se grima și naturaleței cu care juca.

17 *codrul Bondy* — pădure din Franța cunoscută în Evul Mediu ca ascunziș al tîlharilor de drumul mare.

CUPRINS

VĂRUL PONS	
trad. de <i>Theodosia Ioachimescu</i>	5
CAPODOPERA NECUNOSCUTĂ	
trad. de <i>N. N. Condeescu</i>	273
Z. MARCAS	
trad. de <i>N. N. Condeescu</i>	299
GAUDISSERT AL II-LEA	
trad. de <i>N. N. Condeescu</i>	327
COMEDIANȚI FĂRĂ S-O ȘTIE	
trad. de <i>N. N. Condeescu</i>	341
UN OM DE AFACERI	
trad. de <i>N. N. Condeescu</i>	401
Note	423

30606 Cules

Redactor responsabil : RAUL JOIL
Tehnoredactor : SORINA MALCAȘ

*Dat la cules 07.02.1964. Bun de tipar 06.04.1964.
Apărut 1964. Tiraj 10.170. Broșate 7090 legate 1/1
pegamoid 3080. Hirtie tipar înalt edljii tip B mat de
63 g/m². Format 540×840/16. Coli ed. 25,99. Coli
tipar 29. A. T. 17.622. C.Z. pentru bibliotecile mari 84.
C.Z. pentru bibliotecile mici 84—O=R.*

Tiparul executat sub comanda nr. 40097 la Com-
binaatul Poligrafic „Casa Științei”, Piața Științei
nr. 1, București — R.P.R.

Lei 12,50